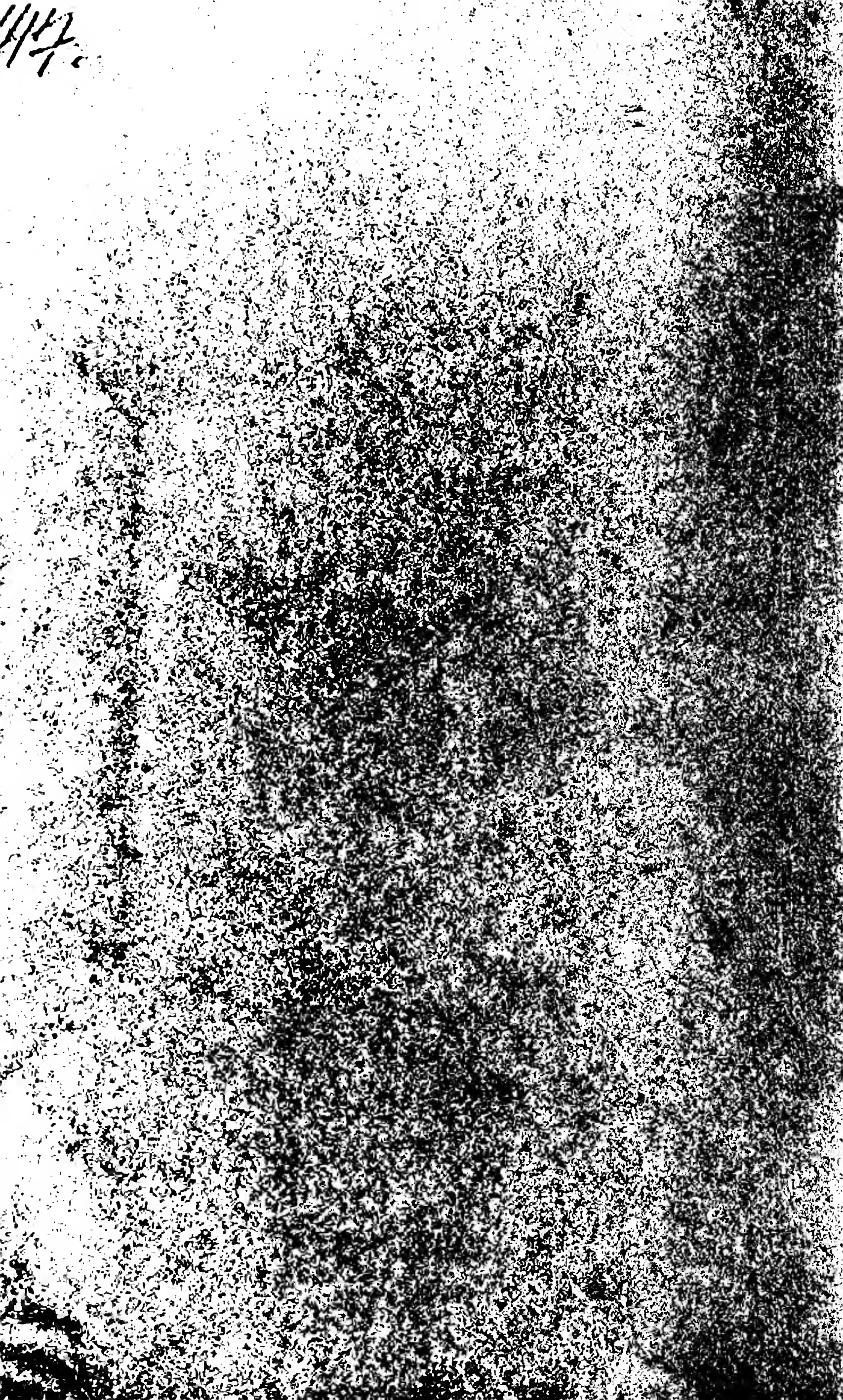


HISTORISK ARKIV.

Et Maanedsskrift

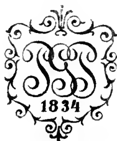
for populære Skildringer af historiske Personer og Begivenheder.

Ny Række.

Udgivet af

F. C. Granzow og S. B. Thrige.

Attende Bind.



Kjøbenhavn.

P. G. Philipsens Forlag.

1887.

INDHOLD.

Side



Massimo d'Azeglio.

Et Livsbillede fra Italiens Gjenfødelsestid.

En af de vidunderligste Begivenheder, vor Slægt har oplevet, er Dannelsen af Kongeriget Italien. Wienerkongressen havde efterladt den italienske Halvø, som den havde været før den franske Revolution, splittet i mange større eller mindre Stater, dels umiddelbart under fremmed Overherredømme, dels under Fyrster, der for største Delen kun kunde holde sig ved fremmed Hjælp. Gjentagne Gange udbrød der Oprør, snart i et, snart i et andet Land, men Voldsherredømmet kom blot til at hvile tungere paa det ulykkelige Land efter ethvert saadant Forsøg. I 1847 og 48 gik der en Frihedsluftning gjennem Halvøen; et Øjeblik saae det ud, som om Italien skulde afryste sine Lænker; Østerrige syntes sin Opløsning nær; men da det i 1849 havde samlet sig saa vidt, at det kunde vende sine Kræfter mod Italien, var det snart forbi med den korte Frihedsdrøm: Slaget ved Novara førte alt tilbage til de gamle Tilstande. Italienerne vare dog vaagnede; i det nordvestlige Hjørne af Italien bestod der et Rige, hvor en ung Konge ikke vilde bryde den Forfatning, hans Fader havde givet i Nødens Stund, og hvor man endnu havde Lov at føle sig som fri Italiener. Næsten som i et Æventyr skete det saa, at Sardinien ved Frankrigs Bistand brød Østerriges Magt, og da

først den magiske Lænke var brudt som ved et Trylleslag, fordrev hele Italien sine Despoter og dannede et samlet Rige fra Alperne til Halvøens Sydspids.

Vil man fæste sin Opmærksomhed paa det æventyrlige i Begivenhederne, staar unægtelig Giuseppe Garibaldi i første Række; hans Sejrstog gjennem Sicilien og Neapel er en enestaaende Begivenhed i den nyere Tids Historie; men for en alvorligere Betragtning er det klart, at Æren for Dannelsen af Kongeriget Italien først og fremmest tilkommer Kong Viktor Emanuel og hans store Minister Camillo Cavour, som med en vidunderlig Energi, en sjælden diplomatisk Genialitet og et forbavsende Held fra Novbr. 1852 til sin Død 6te Juni 1861 styrede Sardinien og gav det lille Rige en Betydning, det aldrig før havde haft.

I Sammenligning med Cavour træde alle de andre Mænd, der have forberedt, fremmet eller fuldendt Italiens Gjenfødelse, i Skygge; men Italien kan nævne mange Mænd, der dels som Martyrer, dels som Sejrherrer have Del i det store Værk, og særlig har Kongeriget Sardinien i dette Tidsafsnit fostret en Række ædle Sønner, der, da Tiden kom, kunde fylke sig om Kongen i Slaget eller i Statsraadet. Til denne Skare, og i forreste Række blandt dem, hører ogsaa den Mand, hvis Levnedsløb vi skulle forsøge at tegne. Man kunde næsten sige: uden Azeglio ingen Cavour. Det var Massimo d'Azeglio, der, da alt syntes tabt efter Slaget ved Novara, fulgte Viktor Emanuels Kaldelse, greb Statens Ror og i sin treaarige Styrelsestid lagde den faste Grund til den Bygning, Cavour rejste; og det er ikke hans eneste Fortjeneste af Italien. Den Dag, da han blev Sardiens Førsteminister, var der ingen, hvis Navn havde den Klang over hele Italien som Azeglios; Navnet alene var den nye Regerings Program: Kamp mod Fremmedherredømmet, Kamp mod Reaktion som imod Revolution.

I.

Medens Søvnen hvilede over det øvrige Italien, og Magthaverne søgte at vende Befolkningens Tanker fra krigersk Alvor til ørkesløs Livsnydelse, havde Piemonteserne bevaret deres gamle krigerske Dyder; Hengivenhed for det nedarvede Kongehus og Kirken, stræng Hæderlighed og uforfærdet Mod udmærkede særlig den piemontesiske Adel. En saadan Adelsmand af den gamle Skole var i Slutningen af forrige Aarhundrede Marquis Cesare Taparelli d'Azeglio. Slægten Taparelli skal nedstamme fra Bretagne og være kommen til Piemont i Middelalderen; deraf kommer det, mener Azeglio, at alle Taparellierne ere haarde Halse. Slottet Azeglio — 5 Mil fra Ivrea — var med sit Omraade først i den sidste Tid ved Giftermaal kommet i Slægtens Eje. Don Cesare fulgte Familiens Traditioner og blev Militær, en brav Soldat, men daarlig Hofmand, stiv til det yderste. Som Oberstløjtenant fik han i Krigen mod den franske Republik en Post at forsvare paa lille St. Bernhard. Overvældet af en overlegen fjendtlig Styrke vilde han ikke vige, men blev omringet og efter haardnakket Modstand fangen. Da han ikke vilde give sit Æresord paa ikke at tjene mod Republiken, maatte han forblive i Fangenskab, hvor han ofte ligefrem led Nød, indtil Freden sluttedes 1796. Han var gift med Christina, Datter af Marquis Morozzo di Bianzè, en ædel og fintdannet, men svagelig Dame, som skjænkede ham sex Børn, af hvilke det yngste, Massimo, fødtes den 24de Okt. 1798 i Turin.

Massimo d'Azeglios Barndom falder i en urolig Tid. Efter Slaget ved Marengo blev Piemont forenet med Frankrig, og Don Cesare, der havde trukket sig tilbage fra det offentlige Liv, gik med sin Familie i frivillig Landflygtighed til Firenze. Til denne Stad knytter Massimos første Erindringer sig. Familien beboede en Villa uden for Byen paa Vejen til Fiesole. Der fra foretog Faderen jævnlige Fodvandringer

med sine Børn: paa en af disse Ture faldt Massimo, der var en 5—6 Aar gammel, saa uheldig, at han brækkede Underarmen. Faderen var en stræng Mand og taalte ikke, at Børnene gave sig for nogen Smerte. Imidlertid blev han øjensynlig bekymret, og det gjorde Drengen godt at se Faderens Ømhed; men paa Hjemvejen sagde han: »Hør, Mammolino, du véd, at din Moder ikke er rask. Hvis hun mærkede, at du er kommen til Skade, kunde hendes Tilstand forværres. I Morgen gaa vi til Firenze, men i Aften maa du ikke lade dig mærke med noget. Har du forstaaet mig?« Og den lille Purk blev siddende hele Aftenen i en Krog med sin brækkede Arm; Moderen troede, at han var træt, og lagde ikke videre Mærke til ham.

Man har udhævet den Indflydelse, de piemontesiske Mødre have haft paa deres Sønner i denne Tid, og for den litterære Side af Azeglios Liv har Moderen vel ogsaa haft en Del Betydning; men ellers træder hun ganske tilbage for Faderen, som Sønnen lige til sin Alderdom saae op til med den største Beundring. Hvad Azeglio blev som Personlighed og Karakter, skylder han for en væsentlig Del sin Fader.

Da Napoleon havde indlemmet Piemont i Frankrig, udstedte han i 1807 et Dekret, hvorved de nye Undersaatter, der vare bortrejste, under Fortabelse af deres Ejendomme maatte vende tilbage og aflægge Troskabseden til Kejseren. Saaledes endte Familien Azeglios Landflygtighed; men inden Faderen bestemte sig til at følge Familien, skrev han til sin Konge, Viktor Emanuel I., som opholdt sig paa Øen Sardinien, og tilbød ham sin Tjeneste: han var beredt til at forlade Fædreland, Hustru og Børn — paa Livstid, om det skulde være, for at følge sin Konge. Denne takkede ham for hans Hengivenhed, men opfordrede ham til at aflægge den forlangte Ed; han vilde ikke forøge Antallet af sine Ulykkesfæller, saa meget mindre, som han ikke var vis paa at have Brødet til sig og sine.

Efter Datidens Skik havde Massimo allerede i Firenze faaet en Præst til Lærer og Opdrager; men Faderen syntes ikke om ham, og da de kom til Turin, anvendte han al sin Omhu paa at finde en ny. Don Andreis di Dronero, en ung Jesuit, blev foretrukken som den bedst anbefalede. Han var en from Sjæl; men borneret og kjedelig, som han var, forstod han ikke at tage en livlig og opvakt Dreng som Massimo; han plagede ham i over fem Aar med uendelige Andagtsøvelser. Fra den Tid havde Azeglio Skræk for Jesuiterne og deres Opdragelsessystem. En Dag, da Massimo allerede var en stor og stærk Dreng, kom han op at skjændes med sin Lærer, da de vare sammen paa Jagt. Det ene Ord tog det andet, fra Ord kom det til Haandgribeligheder, og Massimo, hvis længe opsamlede Uvilje endelig fik Luft, pryglede den stakkels Præst dygtig igjennem; men det er en alvorlig Sag at lægge Haand paa en gejstlig Mand. Endnu samme Aften kom Sognepræsten og underrettede Synderen om, at han som den, der efter Djævelens Indskydelse havde slaaet en Præst, var exkommuniceret. Med bøjet Hoved spurgte Massimo, hvorledes han da havde at forholde sig. »De er udelukket«, sagde Præsten, »af den stridende Kirke og kan ikke deltage i nogen kirkelig Handling, indtil det behager Biskoppen at løse Dem af Bandet.« Fra den Dag faldt Messer, Bønner og alle Don Andreis's Plagerier bort. Det syntes Drengen en hel Befrielse, men det varede kun kort. Nogle Dage efter kaldte Sognepræsten Massimo ind i Sakristiet, tog et Brev op og lod Synderen læse det. Han var løst af Bandet og fik fuld Absolution, »dog paa Vilkaar o. s. v.«

Massimo havde en Formodning, der snart blev til Vished, om, at det hele med Exkommunikationen og Absolutionen var en ren Komedie, en pia fraus, og hans Agtelse for Jesuiterne steg ikke ved denne Lejlighed.

Imidlertid var Napoleons Magt brudt; de fordrevne italienske Fyrster vendte tilbage, og med dem fulgte Reak-

tionen; Viktor Emanuel holdt sit Indtog i Turin i Familien Azeglios Stadsvogn under Mængdens Jubel, og Tilstandene fra det 18de Aarhundrede vendte tilbage. Cesare d'Azeglio gik som extraordinær Sendemand til Rom for at lykønske Pius den syvende, der ogsaa var vendt tilbage og under Kardinal Consalvis Ledelse søgte at udslette alle Spor af den franske Revolution; Massimo og en ældre Broder, Prospero, der vilde træde ind i Jesuiternes Orden, ledsagede Faderen. Det var en ny Verden, der aabnede sig for den femtenaarige Dreng; i de klassiske Oldtidsskatte søgte den gamle Visconti at indvie ham, men Massimo følte sig mere dragen til det nye Rom, hvormed en ung Maler, Malvotti, søgte at gjøre ham bekjendt. De besøgte sammen alle Kunstsamlinger, Kirker og Paladser. Den første Indvielse og Undervisning fik den vordende Kunstner under sit fjorten Maaneders Ophold i Rom.

Det var Faderens Mening, at Massimo skulde være Militær, og han havde udvirket en Udnævnelse for ham til Sekondløjtenant ved et piemontesisk Kavalleriregiment. Ved Afskeden med Romerlivet trøstede Massimo sig ved Tanken om, at han skulde faa Hest og gaa med Hjælm paa. Sin Tjeneste passede han med Iver, men ellers var han med til alle gale Streger. Allerede om sit Romerliv siger Azeglio: »Her begynder et af de mørkeste Afsnit af mit Liv, som jeg skammer mig over og vilde ønske, jeg kunde glemme.« En Gang var han saaledes med en god Ven taget til Milano, og da ingen af dem havde Penge, havde han bortført to af de bedste Familieportrætter for at gjøre sine Forfædre i Penge, som Josef Surface i »Bagtalelsens Skole«. I denne Forvildelsernes Tid havde den unge Azeglio en trofast Ven i en af sine fordums Lærere, Bidone, en anset Mathematiker, der havde fattet Godhed for sin Elev, skjønt han hverken havde mathematisk Anlæg eller Interesse. Uden at holde lange Prædikener viste han ham halvt ironisk, halvt spøgende det sørgelige og nedværdigende Liv, han førte, og

hvad der ventede ham, hvis han vedblev dermed. Overhovedet mente Bidone, at Livet som Officer i Fredstid ikke var noget for en ung Mand med hans Anlæg. »Ja, hvad skal jeg gjøre?« — »Gjør blot noget«, svarede Bidone smilende. Under disse Forhold vaagnede Azeglios Lyst til Kunsten med dobbelt Styrke, og efter lang Vaklen og flere Tilbagefald brød han en Dag over tvært; Beslutningen var tagen, uigjenkaldelig tagen. Han brød med alle sine gamle Venner og gamle Vaner; den letsindige Løjtenant blev en adstadig Maler: Op før Sol, og hele Dagen ved Bogen eller Staffeliet. En af Bidones Sætninger havde været den: »Man skal vænne sig til at gjøre Ofre, som ingen véd af, give Afkald paa noget, som behager en, eller udføre noget, man ikke holder af, begynde med det mindre og derfra gaa over til noget større«. Azeglio søgte nu at udføre disse Læresætninger og fæstne sin Karakter; han gav Afkald paa Fornøjelser, vedblev med sit Arbejde, selv naar han følte sig træt, opsatte at spise eller drikke, selv om han var sulten og tørstig — altid uden at omtale det for nogen. Dog Overgangen fra det tidligere stærkt bevægede Liv til det nuværende stillesiddende var alt for brat. Han blev syg, maatte intet bestille — netop nu, da han kun længtes efter at kunne arbejde; — det var en Lidelse. Under alt dette vaagnede Længslen efter Rom og steg til en fuldkommen Lidenskab; tidlig og sildig talte han med sin Moder derom. Til sidst betroede hun sig til Faderen, og, da Massimos Helbredstilstand syntes at gjøre en Forandring nødvendig, blev det besluttet, at Moderen skulde ledsage ham til Rom.

Det er ikke vor Tanke at gaa nærmere ind paa Azeglios Kunstnerliv; fra først af var Rejsen til Rom væsentlig kun bestemt som en Rekreationsrejse, og ved et stille, regelmæssigt Liv gjenvandt han ogsaa sin Helbred; men snart blev hans Beslutning, helt at ofre sig til Kunsten, urokkelig. Allerede inden sin Afrejse var han overflyttet til Provincialhæren, hvor der kun var fire Maaaneders

Tjeneste og et Aars Frihed. Ved sin Hjemkomst til Turin 1820 opgav han imidlertid definitivt sin militære Stilling; han vilde kun være Maler. Den fornemme Verden i Turin, hvortil Familien Azeglio hørte, kunde nok finde sig i, at et af dens Medlemmer som Dilettant gav sig af med Kunsten, men at vælge sig en saadan Livsvej, at leve af Kunsten, var under en Adelsmands Værdighed. Faderen gav dog sit Samtykke dertil, og Massimo vendte tilbage til Rom, hvor han levede som Maler i otte Aar; han fik kun en meget ringe Understøttelse fra sit Hjem; thi Familien var ikke rig; det meste af Formuen var gaaet tabt i den franske Revolutions Tid; men Faderen vilde vistnok hovedsagelig vænne Sønnen til at staa paa sine egne Ben, prøve, om det var Alvor med hans Beslutning. For at slaa sig igjennem uden at gjøre Gjæld — og Gjæld vilde han ikke gjøre — maatte han til sine Tider leve overordentlig tarvelig. Det var derfor en Begivenhed, da han solgte sit første Maleri — et Landskab fra den romerske Kampagne —. Han er dog ikke sikker paa, om han, Marquis'en, ikke slog Øjet ned, da han modtog Betalingen derfor; men denne Følelse var i ethvert Fald kun forbigaaende, af Adelsstolthed findes der ikke Spor i Azeglios Karakter.

Om Vinteren, naar Azeglio ikke kunde arbejde efter Naturen, gik hans Dag gjærne saaledes, at han var oppe et Par Timer før Solen og gik til en Lærer, der underviste i Historie og Engelsk og havde mange Elever, der om Dagen havde fuldt op at bestille. Fransk kunde han fra Hjemmet; i sit senere Liv taler og skriver han det ganske som sit Modersmaal. Om Dagen arbejdede han saa i sit Atelier, tegnede, malede eller studerede Anatomi; efter Middag gik han til en Skole, hvor der maledes eller tegnedes efter levende Model; Kl. 9 sluttedes Skolen, og dermed var Dagen endt. Sin Motion tog han helst til Hest, og Azeglio var alle sine Dage en lidenskabelig Rytter. Kom han paa en grøn Gren, kjøbte han sig en eller flere Heste for saa

at sælge dem, naar de knappe Tider kom. I Rom havde han gjort Bekjendtskab med Rospiglioserñes Staldmester og kunde for en ringe Betaling tumle sig en Times Tid i Paladsets Gaard paa Monte Cavallo. Sommeren og Høsten tilbragtes i de omliggende Bjærge, mest i de maleriske Smaabyer i Albanerbjærgene, i Rocca di Papa, Marino, Albano eller Genzano. Azeglio var en skarp Iagttager, hans Livsforhold havde bragt ham i Berøring med alle Klasser af Befolkningen fra det højeste Aristokrati og Hierarki — medens hans Fader var Sendemand i Rom, havde han endogsaa en Gang spillet Billard med Pave Pius VII. i Castel Gondolfo — til de allerlaveste, og i sine Erindringer giver han højst interessante Skildringer af det ejendommelige Liv i Rom og Smaastæderne i Roms Omegn, hvoraf vi haabe ved anden Lejlighed at kunne meddele Maanedsskriftets Læsere nogle Træk.

Aaret efter at Azeglio havde bosat sig i Rom, udbrød der i Piemont en Militærrevolution efter spansk Tilsnit, rettet mod det absolute Monarki. Et Øjeblik syntes Revolutionen at skulle sejre, Viktor Emanuel abdicerede, og hans Broder Carl Felix fulgte ham; men, som det sædvanlig gik med alle disse Opstande, endte det kun med, at Enevælden blev endnu mere trykkende. Medens Bidone havde skrevet til Massimo om at skynde sig hjem, havde hans Fader givet ham den bestemteste Befaling til at blive, hvor han var, og han blev. Don Cesare selv havde ikke været i Tvivl om, hvad han skulde gjøre; han trak øjeblikkelig i Uniformen og ilede til Kongen, der var ganske raadvild. Udgyde Blod vilde han ikke, give efter kunde han heller ikke bekvemme sig til, han valgte da, som berørt, det Parti at nedlægge Regeringen. Da Don Cesare kom tilbage fra Slottet, løste han sit Gehæng, kastede Sabelen fra sig med Foragt og lukkede sig inde i sit Værelse. Af de to Sønner, der vare i Turin, stod Enrico, der var Artilleriofficer, uden for Sammensværgelsen, Roberto derimod, der var Jurist, var

saa kompromitteret, at han ansaa det for klogest at flygte; men Faderen kunde aldrig glemme, at en af hans Sønner havde været med: »At tænke sig« — sagde han mange Aar senere —, »at mit Navn kunde blive opslaaet paa Galgen som en Oprørers Navn«. Det gamle gode Forhold mellem Fader og Søn vendte aldrig helt tilbage. Hvad Massimo angaar, spillede Politiken endnu ingen stor Rolle i hans Tanker; han var ud over det Standpunkt, da han havde en romantisk Længsel efter at dræbe Tyranner; men jo mere han lærte Forholdene i Italien at kjende, des mere brændende blev det Ønske, at Italienerne dog en Gang maatte blive deres egne Herrer. Navnlig naar han levede med Udlændinge, følte han sit Folks dybe Ydmygelse; men hans Uvilje over for alt skjult hindrede ham i nogen Sinde at befatte sig med hemmelige Selskaber.

I disse Aar, da Azeglio opholdt sig i Rom, gjennemgik han en meget alvorlig indre Kamp. Han blev dødelig forelsket i en ung fornem Romerinde; hendes store Skjønhed gjorde et stærkt Indtryk paa den unge Kunstner, men ellers var hun ham ingenlunde værdig; hun var uden al Dannelse, havde næppe lært at skrive; om Karakterens eller Hjærtets Opdragelse var der endnu mindre Tale. Blottet for aandelige Interesser havde hun kun kunnet virke hemmende paa en Mand som Azeglio; han var sagtens bleven hele sit Liv i Rom som Kunstner, og hans Navn var aldrig naaet ud over Italiens Grænser. I syv Aar varede denne Fortryllelse med usvækket Styrke; da opgav hun ham for en romersk Greve, et grundfordærvet Menneske, som nogle Aar senere almindelig blev anset for en Aagerkarl og Tyv.

Det Brud, hun saaledes fremkaldte, gjorde, at Azeglio forlod Rom og vendte tilbage til Turin, hvor han i de mellemliggende Aar kun havde gjort kortere Besøg. Som Maler havde han imidlertid uden at opgive Landskabet gjort en Svingning hen imod det historiske Maleri; han havde saaledes endnu i Rom malet Leonidas ved Termopylæ. Alle-

rede i selve Valget aner man de Tanker og Længsler, som stærkere og stærkere komme op i ham ved Synet af Italiens Fornedrelse; men tydeligere træder dette frem i det næste Billede, som han tog fat paa efter Hjemkomsten til Turin: Tvekampen ved Barletta. I Aaret 1503 blev den syditalienske Stad Barletta belejret af Franskmændene og forsvaret af Spanierne; de franske Soldater havde haanet den italienske Nation som fejg og umandig, og de Italienere, som tjente i den spanske Hær, udfordrede saa Franskmændene til at møde dem, lige mange paa hver Side, i Tvekamp. Udfordringen blev modtagen, Italienerne sejrede og hævnede saaledes den Tort, der var tilføjet deres Folk. Azeglios Billede forestiller Kamppladsen uden for Staden; man ser de kæmpende, Dommerne og Tilskuerskaren; det var et Billede, der i sin Tid vakte stor Opsigt, blev stukket i Kobber og var velkjendt over hele Italien.

En Dag, som han stod og malede paa dette Billede, faldt det ham ind, hvor langt større Virkning det vilde gjøre for at vække Italienerne og sætte lidt Liv i dem, om man kunde fortælle dem Begivenheden i Steden for at male den. — »Godt, lad mig da fortælle dem den. — Skal det være et Digt? — Nej, Prosa, for at blive forstaaet paa Gader og Stræder.« Som sagt, saa gjort. Medens han malede videre, begyndte han at skrive en historisk Roman, begge Dele temmelig paa fri Haand uden personligt Kjendskab til Stederne. Den første, hvem han meddelte sin Plan og forelæste de første Kapitler, var hans Fætter og gode Ven, Cesare Balbo, en piemontesisk Adelsmand, der har vundet sig et anset Navn som Statsmand og Historiker. Hans Bifald opmuntrede Azeglio til at blive ved. Ogsaa for sin Fader oplæste han et og andet; men denne var allerede dengang indtraadt i en Svaghedstilstand, der snart efter endte med hans Død (29de Novbr. 1831).

Uagtet Moderen endnu levede nogle Aar, løsnedes dog ved Faderens Død de Baand, der knyttede Massimo d'Azeglio

til Turin. Interessen for Kunst og Litteratur var ikke stor i Piemonts Hovedstad; til Rom vilde han ikke vende tilbage, og han bestemte sig derfor til at flytte til Milano, hvor der trods Østerrigernes Nærværelse var et ganske anderledes aandeligt Røre end i Turin. Kejser Frants havde vel offentlig udtalt det som Formaalet for sine Bestræbelser, at Milano skulde dø en langsom Død; men Byen vilde ikke dø. Her fandtes en Kreds af Kunstkjendere og Kjøbere, og her levede Alessandro Manzoni, hvis Roman i promessi sposi (de forlovede), et Folkelivsbillede fra det 17de Aarhundrede, var udkommen nogle Aar i Forvejen og havde vakt almindelig Opsigt. I hans Hus blev Azeglio optagen og snart efter gift med hans Datter Julie. En anden anset Mand Tommaso Grossi, Abbed og Notar, Forfatter til Marco Visconti, blev hans fortroligste Ven. Begge vare kyndige og oprigtige Vejledere paa Azeglios litterære Bane. I Milano forblev Azeglio bosiddende i tolv Aar og ernærede sig væsentlig som Maler; Landskaber vexle med historiske Billeder; han fandt Anerkjendelse og, hvad der ikke altid følger dermed, Kjøbere til sine Billeder. Om sine huslige Forhold fortæller Azeglio intet i sine Erindringer. Kun i fire Aar beholdt han sin første Hustru, der efterlod ham et eneste Barn, en Datter, Alessandrina, senere gift med Marquis Ricci (død for faa Aar siden). Nogle Aar derefter fandt han i Manzonis Hus sin anden Hustru, en fjærnere Slægtning af den første, Louise Blondel, der overlevede sin Mand og efter hans Død har udgivet hans Breve til hende. — Det er den litterære Side af Azeglios Liv, der mest interesserer os under hans Ophold i Milano (1832—1844).

II.

I Aaret 1833 udkom Azeglios Roman Ettore Fieramosca eller Tvekampen ved Barletta. Helten er den oven-

nævnte italienske Krigsmand, der heldig værner om Italiens Ære og sejrrig gaar ud af Tvekampen mellem Franskmændene og Italienerne. Man skulde have ondt ved i vore Dage i denne Roman, der minder om Walter Scott og Ingemann og endnu kan læses med Fornøjelse, at finde noget, der kunde vække en Censors Mishag. Der gaar ganske vist gjennem Bogen en ædel national Følelse, der naar sit Højdepunkt i Fordømmelsen af den eneste Italiener, som deltog i Æreskampen paa fransk Side mod sine Landsmænd: »paa hans Aske vil den Forbandelse hvile, at han faldt som en Forræder mod sit Fødeland«; men selv den mest despotiske Regering maatte vel lade en saadan Udtalelse passere. Den østerrigske Censor i Milano, Abbed Bellisomi, gav ogsaa Bogen sit Imprimatur; men da den gjorde stormende Lykke, og Romanens Opgave, at vække den italienske Nationalfølelse, var klar nok, blev den østerrigske Regering dog fortrydelig og afsatte den stakkels Censor, der ikke havde glemt, at han var Italiener. Tilmed var Gejstligheden opbragt over et (fingeret) Brev fra Pave Alexander den sjette til hans Søn Cesare Borgia, der er Romanens onde Aand, Heltindens Forfører.

Den Lykke, Azeglios første Roman gjorde, bevægede ham til at tage fat paa et nyt, betydelig omfangsrigere, Arbejde: Nicolò de'Lapi eller i palleschi e i piagnoni. Romanen spiller i Firenze paa den Tid, da Staden (1527) maatte forsvare sig mod Clemens den syvende og Karl den femte, der vilde gjenindsætte de fordrevne Mediceere. Det er Brydningen mellem Mediceernes Parti (i palleschi*) og Folkepartiet, vakt til aandeligt Liv af Savonarola (i piagnoni ɔ: de grædende), der skildres i Romanen. Hovedpersonen Nicolò de'Lapi, en af Oldermændene for Silkeværvernes Lav, en gammel Hædersmand, vakt af Savonarolas mægtige Røst,

---

*) Saaledes kaldede efter Mediceernes Vaaben med de 6 Kugler (palle).

faar forøget Interesse derved, at Azeglio hele Tiden har haft sin Fader for Øje. I denne Roman bevæger Forfatteren sig ikke paa fremmed Terræn; han kjendte Firenze fra sin Barndom og havde ganske særlig fra Milano foretaget en Rejse til de Steder i Byens Omegn, hvor Romanen spiller. Det er i alle Henseender et modnere Værk end den første Roman. I Fortalen hedder det: »Dette andet Arbejde, der ogsaa drejer sig om en Begivenhed, som ikke er mindre hæderlig for det italienske Navn, beder om en lignende Overbærenhed med Forfatteren, der, saa længe hans Liv og Kræfter vare, er bestemt paa ikke at have nogen Følelse eller Tanke, som ikke er viet Fædrelandet.« Her er Flaget tonet endnu mere aabenlyst.

Denne Azeglios anden Roman udkom i April 1841, atter med østerrigsk Imprimatur. Dette kunde synes underligt; men Sagen var den, at Østerrigerne i Lombardiet blandt deres Embedsmænd vare nødsagede til at have en stor Mængde Italienere, og desuden udmærkede Aarene 1840—45 sig ved en forholdsvis Mildhed. Azeglio gik med en stor Spænding til Censoren, Mauro Colonnetti, for at høre sin Dom. Ved hans Ankomst sad foruden Censoren ogsaa en anden Embedsmand og arbejdede ved sin Pult. Saa længe han var tilstede, udtalte Censoren sig meget forbeholdent; men da de var blevne ene, sagde han: »Signor Cavaliere, Deres Værk er alt for smukt, til at jeg skulde vove at røre ved det.« — »Hvorledes?« udbrød Azeglio og greb hans Haand. — »Her er en Liste«, sagde Censoren, »over nogle Steder, jeg ikke rigtig forstaar.« — De talte saa om disse Steder. — »Er det hele Censuren?« — »Kjære Herre, De véd, man betragter os som . . .; men man gjør os Uret. Jeg er Italiener; hvis man kunde bevise mig, at Lombardiet vilde være lykkeligere uden Østerrigerne, véd jeg, hvad der var min Pligt; men det har man endnu ikke bevist mig. Tvært imod, jeg ser, at dette er den bedste Regering, som findes i Italien. Prøv paa at udgive Deres Manuskript noget

andet Sted, og lad mig vide, hvorledes det er gaaet Dem.« Det forekom Azeglio som en Drøm, da han gik bort med sit Manuskript under Armen. Bogen kom ud og vakte ikke mindre Opsigt over hele Italien end dens Forgænger.

Hidtil var Azeglios Liv gaaet roligt hen; langsomt havde han udviklet sig til Mand; først efterhaanden havde han lært sine egne Kræfter at kjende. Ved sin Pensel og sin Pen var han bleven en berømt Mand i Italien; men i Politiken havde han ikke direkte blandet sig. Da han havde endt sin anden Roman, tog han fat paa en tredie (La lega Lombarda), som dog aldrig blev fuldført. Han førtes ind paa andre Baner.

I Aaret 1844 blev Azeglio kaldt til Rom ved et indtrængende Brev fra en gammel Ven. Ved samme Lejlighed besøgte han sin Broder Prospero, Jesuiten, i Palermo. Han fik saaledes Lejlighed til at se Tilstanden i hele Italien og giver Summen af sine Iagttagelser i følgende trøstesløse Ord: »Paa den ene Side saae jeg blinde og lumpne Regeringer, paa den anden en lurende Revolution, lige saa blind og lige saa lumpen.«

En Aften i Rom havde Azeglio en længere Samtale med en af sine liberale Venner. Det var tydeligt, at Gregor den 16de ikke havde langt tilbage; alle Vegne herskede der en Misfornøjelse, mest dog i Romagna, hvor man hvert Øjeblik kunde vente Udbruddet af et af disse meningsløse mazzinistiske Oprør. Alle fornuftige Folk vare kjede deraf; men det liberale Parti savnede en Leder, en Mand, der nød almindelig Tillid, kunde samle de spredte Kræfter, om muligt hindre disse Oprør, men tillige ad anden Vej forberede en fremtidig Løsning — »og denne Mand synes vi, kjære Signor Azeglio, at De maa være«. Azeglio studsede, men gik efter nogle Dages Betænkning ind paa Forslaget. Der fandtes et Net eller en Kjede (la trafila), spredt over hele Pavestaten; hver By havde sin Leder, der kjendte sine Folk

i Omegnen, men ellers kun kjendte Lederen i nærmeste By. Som Maler kunde Azeglio uden at vække Mistanke rejse fra By til By. Alle Vegne gav han samme Raad: hav Taalmodighed, og vend Blikket mod Piemont. Alle Vegne fik han samme Svar: »Vil De, vi skulle tænke paa Karl Albert, der forraadte Folket 1821 og skød paa det 1832?« Dog, hvor ringe Lid man end kunde fæste til Karl Albert, var det dog klart, at Piemont var den eneste Stat i Italien, hvor fra Frelsen kunde udgaa. Det maatte ligge i Huset Savoyens egen Interesse at tage Italiens Ledelse i sin Haand. Kun to Led i denne Kjæde vilde intet høre om Taalmodighed; den ene satte faa Uger efter en Rejsning i Gang i Bagnacavallo og Rimini, der kvaltes i Blod som alle tidligere Forsøg i samme Retning.

Efter endt Rundrejse gik Azeglio over Firenze og Genova til Turin og begjærede Avdiens hos Kongen. En Vintermorgen Kl. 6, medens hele Byen sov — det var Karl Alberts almindelige Avdienstid — kom Azeglio til det rigt oplyste Slot. Efter et Øjebliks Venten blev han indladt i det Værelse, hvor Kongen var. Karl Albert var en Gaade for alle. Hans Ydre havde allerede noget selvmodsigende: han var høj og slank og havde et langt, blegt og for det meste strængt Ansigt; men hans Blik var mildt og hans Stemme tiltalende; han kunde godt bedaare den, han talte med. Azeglio gjorde vidtløftig Rede for sin Rejse, de Indtryk, han havde faaet, og det Haab om Kongens Bistand, han havde vakt. Efter at have hørt alt til Ende sagde Kongen, i det han fæstede Blikket paa Azeglio: »Sig de Herrer, at de forholde sig rolige og ikke røre sig. For Øjeblikket er der intet at gjøre; men de kunne være sikre paa, at, naar Lejligheden tilbyder sig, skal mit og mine Sønners Liv, mine Vaaben, mine Skatte, min Hær, alt blive ofret for Italiens Sag.« Paa Slagpladsen ved Novara indfriede Kongen sit Løfte, saa vidt det stod til ham. Ogsaa

han kom til at ende som Martyr for det store Værk, Italiens Gjenfødelse.*)

Under Samtalens Løb havde Kongen slaaet paa, at Azeglio skulde skrive noget. I Forening med Cesare Balbo overlagde han Sagen nærmere og valgte som Gjenstand for sit første politiske Flyveskrift »de sidste Begivenheder i Romagnaen« (gli ultimi casi di Romagna). Hensynsløst blottes heri den pavelige Regerings Usselhed og Lumpenhed, men lige saa bestemt udtales dér en alvorlig Misbilligelse af enhver lokal Revolution og de hemmelige Selskabers hidtidige Virksomhed. Skriftet vandt Vennens fulde Bifald, men nu gjaldt det om at faa det trykt. Et Forsøg blev gjort i Turin; hvis det udkom dér med Regeringens Samtykke, vilde Carl Alberts Stilling til det italienske Spørgsmaal med det samme have ligget klart for Dagen; men, da det kom til Stykket, turde Kongen ikke. Om Milano kunde der ikke være Tale. Azeglio gik da med sit Manuskript til Firenze. Toscana var paa den Tid i en vis Slaphedstilstand; man saae igjennem Fingre med alt. Udstedte Politiet en Forordning, siger Azeglio, blev den strængt overholdt de første 24 Timer, senere brød ingen sig mere om den; men selv i Firenze var der ingen Boghandler, der turde give Navn til Skriftet. Imidlertid en skjønne Dag (Marts 1846) forelaa det trykt, kun med Italia paa Titelbladet. Det gjorde umaadelig Opsigt; Regeringen udviste vel Forfatteren fra Toscana, men han fik rigelig Erstatning i alle brave Italieneres Tak. Imidlertid var Azeglio fra nu af en hjemløs Mand; til Milano turde han ikke vende tilbage, og selv i Turin arbejdedes der ivrig imod ham af de reaktionære.

(Sluttes).

Joh. Forchhammer.

*) Se nærmere Artiklen Carl Albert i dette Maanedsskrift, 1870. II.

„Gilde"væsenet fordum, særlig i Danmark.*)

(Fortsat).

III.

Gildernes Forhold til Stat og Kirke.

Som tidligere anført, falder Gildernes Fremkomst her i Landet, paa mere ordnet Vis, sammen med Kjøbstædernes Opkomst, altsaa samtidig med de mere ordnede og civiliserede Forhold, Kristendommen medførte. Man har ment at kunne inddele Gilderne i tre Slags, de gejstlige, de verdslige og de halvtgejstlige, halvtverdslige; men denne Inddeling vil dog vistnok vise sig at være af en aldeles formel Natur og slet ikke svare til de virkelige Forhold; thi selv om et Gilde blev stiftet, en Forening blev indgaaet i aldeles verdslige Øjemed, formaaede de jo dog ikke at lukke Kirkens og Gejstlighedens Indflydelse ude; det er maaske stammende herfra, at Brodernavnet, hvormed Gejstlighedens Medlemmer betegnede hverandre indbyrdes, blev den almindelige Betegnelse for Medlemmer i et Gilde, i det de skulde føle sig som hørende til samme Familie —, og mange Steder og under mange Forhold kan det siges, at Gildet traadte i Familiens Sted; paa samme Maade var intet Gilde aldeles

---

*) Se Bind XVII., 401 o. flg.

gejstligt: selv om det udelukkende bestod af Præster, havde disse dog ogsaa den verdslige Del af deres Gjerning som Gjenstand for Forhandling paa Møderne, der plejede at ende med et Maaltid paa en Maade, som ofte var meget verdslig. Sagen er, at Grænserne vare svævende; det vare de ogsaa, naar man har villet skjelne mellem de højere og de lavere, de større og de mindre Gilder, og ladet de højere, de der havde Navn efter en Knud eller efter Erik, altsaa de kongelige Gilder, være ensbetydende med de større; i Begyndelsen var det maaske nok saaledes, at et Knuds-Gilde kunde omfatte alle en Kjøbstads Indbyggere, eller dog de fleste; da Kong Niels var paa sin skæbnesvangre Rejse til Slesvig, raadede man ham til at vogte sig for Knuds Gildebrødre der inde i Byen; i sin Sorgløshed svarede Kongen: »Skulle vi frygte for Skindere og Sudere?« (ɔ: Garvere og Skomagere). Det synes altsaa, som om dette Gilde har omfattet alle Byens Indbyggere, ogsaa de simple Haandværkere. Senere blev det anderledes; da vare de højere, de kongelige Gilder et mere exklusivt Lav, der ikke optog Haandværkere, men af Byens Borgere kun Kjøbmænd; allerede den Omstændighed, at det var et temmelig betydeligt Indskud, der maatte gjøres ved Optagelsen — hvoraf dog Halvdelen eftergaves, naar en Søn traadte ind efter sin Faders Død —, og at det aarlige Kontingent efter Tidens Forhold ikke heller var ringe, maatte nødvendig bevirke, at disse Gilder kom til at bestaa af Borgerskabets Aristokrati; de vare vel af højere Anseelse end andre Gilder, men Medlemstallet naaede ikke at blive stort.

Det var jo under Kongernes og Gejstlighedens Avspicier, at Gilderne i Begyndelsen dannedes; under Kongemagtens og Kirkens betryggende Vinger søgte de Ly, og de vare baade for den gejstlige og den verdslige Øvrighed til et Værn, der nok kunde være nødvendigt i hine lovløse Dage, hvor den stærkeres Ret gjaldt i det store, omkring i Landene, og hvor, i de mindre, de dagligdags Forhold

enhver strax var rede til at tage sig selv til Rette, saa Slagsmaal og Tvekampe i den Grad hørte til Dagens Orden, at et stort Procentantal af Befolkningen døde en voldsom Død; da det maaske endog var Kongerne og Fyrsterne, der vare mindst sikre paa deres Liv — man vil saaledes mindes, at af de fire og tyve danske Konger fra Gorm den gamle til Erik Glipping, begge inklusive, bleve ikke færre end mindst ti myrdede eller dræbte —, kunde det nok være politisk klogt af Kongerne at søge en stærk Støtte ved at lade sig optage i et Gilde, et Broderskab, hvis Medlemmer vare forpligtede til Blodhævn; Kong Niels maatte jo undgjælde! Da Gilderne saaledes vare en Stat i Staten, søgte Kongerne, der havde faaet Øjnene op for den Fare, som under vanskelige Forhold kunde true fra den Kant, at svække deres Magt i Henhold til den allerede da bekjendte og anerkjendte Sætning: »Divide et impera«; de søgte at holde de »højere« Gilder inden for tilbørlige Grænser ved at indskrænke Tilgangen til dem, i det den lavere stillede Del af Borgerne henvistes til at slutte sig sammen lavsvis, altsaa i mindre Korporationer; og Gilderne og Lavene, hvad enten de vare smaa eller større, skulde være under Tilsyn af Magistraten, uden hvis Stadfæstelse deres Vedtægter og Love ikke vare gyldige; ja, naar Øvrigheden fandt, at et Gilde var skadeligt, havde den endog Tilladelse til at ophæve Gildet, og de, der da ikke rettede sig efter den Bestemmelse, skulde bøde. Exempelvis skal saaledes anføres, at det 1389 i Dronning Margretes almindelige Stadsret blev forbudet at begynde ny Gilder eller Selskaber uden Fogdens, Borgmesters og Raadmænds Vilje; og 1443, betegnende nok samme Aar, da Kjøbenhavn blev Kongens Residensstad, bestemte Kristoffer af Bayern i sin kjøbenhavnske Stadsret, at Fogden, Borgmesteren og Raadmændene skulde beskikke Oldermænd i det danske Kompagni; ellers skulde der bødes 20 Mark til Kongen og 20 Mark til Raadet; og den, der ulovlig var valgt, skulde give en Bøde af 3

Mark til Kongen og 3 Mark til Byen; det tyske Kompagni var mere begunstiget, i det det havde Ret til selv at vælge sine Oldermænd, der kun skulde stadfæstes af Raadet; det viser sig altsaa, at denne Konge mere søgte sin Støtte hos Tyskerne end hos de danske. Vandt end saaledes i Begyndelsen Gilderne i Styrke derved, at Kongerne og anden verdslig Øvrighed toge dem under deres Beskyttelse, kom dog netop i den samme Omstændighed Spiren til deres Opløsning til at ligge, i det de mistede deres Selvstændighed. Men at endnu efter Reformationen Kongerne søgte at holde sig gode Venner med Gilderne, synes at fremgaa af det Faktum, at Kristian den tredje 1542 fornyede det danske Kompagni i Kjøbenhavn under sit Patronat; det var politisk klogt af ham paa den Maade at knytte Blomsten af det kjøbenhavnske Borgerskab til sig, da han jo har vidst, at de helst vilde have foretrukket at faa den fordrevne Konge tilbage. I Odense havde Kong Frederik den første allerede 1525 bestemt, at hvis der i hvilket som helst Gilde fandtes Tilhængere af Kristian den anden, skulde disse stille Kavtion.

Den Myndighed, der i Middelalderen havde adskilligt mere at sige end Kongemagten, var Kirken, repræsenteret af Gejstligheden; ogsaa den havde i Begyndelsen været venlig stemt over for de Gilder, der bleve oprettede, i det den i dem saae et Værn imod Hedenskabets Raahed og et Middel til at fremme kristen Broderkjærlighed, men maaske eller mest fordi den katholske Gejstlighed har haabet, at Gilderne i en særlig Grad vilde tjene Kirkens Interesser; snart viste det sig dog, at Gilderne vare ved at voxe Præstestanden over Hovedet, og skjønt denne vedblev at øve sin Indflydelse i dem, søgte den dog at indskrænke deres Magt eller at benytte dem i sine Øjemed i de Kampe, den i Middelalderen førte mod Kongerne; saaledes var det i Udlandet, og saaledes her i Danmark; vi se det f. Ex. af det Optrin, der indtraf i Kjøbenhavn i Erik Menveds Dage,

da den sjællandske Biskop Johan Krag, der jo paa Embeds Vegne besad Kjøbenhavn, 1294 gav Byen en ny Stadsret, der næste Aar stadfæstedes af Paven; i den Strid, der i den Tid førtes mellem Kongen og Gejstligheden, har Biskoppen været bange for, at Borgernes naturlige Sympathi for Kongen skulde styrkes ved Gilderne, der nærede deres Samfundsaand og Selvstændighedsfølelse; han ophævede derfor ved denne sin Stadsret alle Selskaber og Samfund eller Gilder, hemmelige og aabenbare, og forbød Oprettelsen af ny Gilder, der skulde træde i Steden for de gamle, under hvad Skin det end maatte være. Borgerne vilde ikke og kunde naturligvis heller ikke finde sig i et saadant Indgreb i deres gamle Rettigheder; ved Nyaarstid 1296 sammensvore de sig da og forsøgte ved et Angreb paa Slottet at tvinge Biskoppen til Eftergivenhed; de naaede imidlertid ikke deres Hensigt at indtage Slottet, og Biskoppens Magt var større end nogen Sinde før; han benyttede den vundne Sejr til en fuldstændig Underkuelse af Borgerne, der den 30te Januar 1296 maatte aflægge Ed paa at ville adlyde alle Biskoppens Paabud, baade de tidligere og de senere, der maatte gives; som Pant paa deres Lydighed maatte de tilskjøde Bispestolen med fuld Ret alle Ejendomme, Grunde, Huse, Klokker, Indkomster, kort sagt alt, hvad der hidtil havde tilhørt Gilderne og Selskaberne, samt end yderligere nogle Grunde i og uden for Byen. Det var til visse et stift Stykke, baade at Biskoppen kunde forlange, og at Borgerne maatte give en saadan Garanti; det vidner i lige høj Grad om, at Biskoppen frygtede Gilderne, og om at deres Magt nu var brudt i Kjøbenhavn, i alt Fald til en Tid. Det viser sig af dette for de kjøbenhavnske Borgere højst ubehagelige Sammenstød med Biskoppen, at Gilderne just ikke altid havde Grund til at istemme Lovprisningen om, »at det er godt at bo under Krumstaven.«

Dog kunde det end lykkes Regeringen eller Gejstligheden i en eller anden By at knække et Gilde, hvis Magt

syntes at være stegen i saa betydelig Grad, at det begyndte at blive ængstende og farligt, var det dog vist som oftest kun for en kort Tid, at et Gilde saaledes maatte ligge under, og Underkuelsen var maaske mere tilsyneladende end virkelig; thi medens et enkelt Gildes Medlemmer i den enkelte By havde sluttet sig sammen til et Broderskab, der dannede et selvstændigt Hele for sig, saa have de Gilder, der vare indviede til samme Helgen — her er Talen naturligvis om de »højere« Gilder, ikke de lavere, hvis Betydning i alle Henseender var ringere —, dannet ligesom ét stort Samfund hele Landet over, ja selv uden for det egentlige Danmarks snævrere Grænser; thi ikke alene var der sagtens i hver eneste Kjøbstad i Danmark Knuds-Gilder*), men vi træffe dem ogsaa f. Ex. i Reval, i Estland og i Visby paa Gotland. Vi have mange Vidnesbyrd derom; saaledes var det en Kong Erik, uvist hvilken, som stadfæstede alle Kong Knuds Gilder og udtrykkelig nævner, at han tog under sin Varetægt, ikke alene dem i Fyen, men i hele Danmark; muligvis vare Gilderne i en enkelt Provins igjen nærmere forbundne; i Skaane havde saaledes St. Knuds Gilde i Skanør Overvægten over de tilsvarende Gilder i de andre Byer; dér holdtes den øverste Rettergang for samtlige St. Knuds Gilder i Skaane, og den Broder, der ikke lød Indstævningen dertil, var aldeles udelukket fra alle de andre Gilder; saaledes maatte heller ikke den Mand, der i en eller anden Henseende havde undladt at opfylde sine Forpligtelser mod en Bys Gilde, f. Ex. i Pengesager, optages i nogen anden Bys Gilde. Vi finde ogsaa, at Hertug Knuds adspredte Gilder kom til at danne én stor Helhed: Valdemar den store gav Befaling til, at de alle uden Undtagelse skulde sende Bidrag til Gildebygningens Opførelse i Ringsted. Det vil heraf let kunne indses, at et Gilde, der saaledes kunde støtte sig til

*) Et Minde om „Knuds“brødrene have vi vist endnu i Ordet „Kanutter“, som jo i Almuesproget er = Kammerater; det latinske Navn for „Knud“ var „Canutus“.

en Mængde andre hele Landet rundt, der stode bag ved, ikke kunde gaa til Grunde ved et kongeligt eller kirkeligt Magtbud; sank det end en kort Tid, skulde det nok igjen hæve sig oven Vande. Det var i Følelsen af den Styrke, Sammenholdet giver, at mange Gilder valgte til deres Motto, som de satte i deres Segl, den bekjendte latinske Sentens: »Concordia res parvæ crescunt« (»Ved Enighed voxe de smaa Ting« ɔ: hvad vi sige: »Enighed gjør stærk«).

I en lignende Følelse af, at Nabobyer styrkedes ved Sammenhold, men svækkedes ved gjensidig Rivaliseren og Misundelse, der affødte Stridigheder, var det, at stundum flere Kjøbstæder indgik Forbund med hinanden; og hvor meget Ordet »Gilde« var kommet til i Folkets Bevidsthed at betegne et »Samfund«, fremgaar af, at det udtrykkelig siges, at Byerne Slesvig og Flensborg indgik »Gilde« med hinanden; et saadant langt større Samfund, eller om man vil kalde det »Gilde«, dannedes jo af Hansestæderne. Vi ville neden for komme til nærmere at omtale Middelalderens gejstlige Foreninger og skulle her kun anføre, at flere Klostre undertiden sluttede Samfund med hinanden; dette har naturligvis i en særlig Grad gjældt de Klostre, der hørte til samme Orden; thi de forskjellige Munkeordener vare paa en Maade en Slags Broderskaber, der vare forgrenede over hele den bekjendte Del af Jorden. Ja, for at tale om et »Broderskab« — kan man nok kalde det —, der til en vis Grad frembyder en Analogi, kan man vel nok nævne Jøderne, der hele Middelalderen igjennem, ja endog langt senere, vare forhadte, forfulgte og kun taalte, men dog havde Styrke ved deres Sammenhold, i det de sluttede sig nøje sammen til fælles Hjælp og dannede et Forbund, der strakte sig Jorden over, saa en Jøde altid var rede med sin Bistand for en Trosfælle fra et andet Land; de kunde ogsaa nok trænge dertil, naar man ser Maaden, hvorpaa de bleve behandlede, i det saaledes f. Ex. en Regent har fældet den Dom, at Jøderne egentlig ikke burde leve, men at han

af Naade vilde lade dem slippe med at konfiskere deres Ejendom; det var meget praktisk af samme Konge — saa kunde han atter klippe Faarene, saa snart Ulden igjen var voxet ud!

IV.

Gildernes indre Ordning og Administration.

I Begyndelsen have vistnok Gildernes Love været omtrent enslydende hele Landet over; det var jo saa saare naturligt, om f. Ex. alle St. Knudsgilder, der om end adskilte, saa dog dannende en Helhed, ogsaa vare forbundne ved fælles Lovgivning; men snart maatte der nødvendig komme Forandringer; især da Lavene begyndte at udsondre sig, maatte Forskjellighederne indtræde; vi kunne derfor her kun betragte Gildernes indre Ordning og Administration i større Træk.

Hvor stor en Magt end Gilderne vare i Besiddelse af, og i hvor høj Grad de end dannede en »Stat i Staten«, vare dog ogsaa de til sidst Landets Love underkastede; vi have oven for set, hvorledes baade Kongerne og Kirken øvede Indflydelse over Gilderne, endog ved i fornødent Fald at ophæve dem, ligesom der ogsaa, da Forholdene bleve noget mere lovordnede, gaves udtrykkelige Forbud imod Oprettelsen af ny Gilder, med mindre Øvrigheden for hvert enkelt Tilfælde gav sin specielle Tilladelse; men heraf fulgte da ogsaa — især naar man tager Hensyn til den Gilderne til en vis Grad indrømmede særegne Jurisdiktion —, at Øvrigheden maatte have Ret til at føre Tilsyn med de bestaaende Gilder og deres Love og Skraaer, der for de højere Gilders Vedkommende i Begyndelsen skulde stadfæstes af Kongen, senere af Magistraten, hvorvel denne sidste Bestemmelse rigtignok ikke kunde undgaa ofte at blive noget illusorisk, naar nemlig Gildets Bestyrelse og Kjøbstædernes Magistrat

bestod af de samme Personer; ja, at Borgmester og Raad endog have maattet træde til, for at et Gildes Gjæld kunde anses for gyldig, ses af en Kvittering, der blev udstedt 14de Avgust 1499 for »hvad Borgemester og Raad samt Oldermanden i St. Gjertruds Gilde i Aarhus vare Kristen Pedersen skyldige paa Gildets Vegne for Pant og Kjøb, Hus, Gaard og Brønd.«

Det almindelige Navn for Gildernes Forstander var Oldermand, et Ord, der jo tydelig nok viser, at fra først af har Meningen været, at det skulde være de ældste Medlemmer, der toges til at danne Gildets Bestyrelse; dette Hensyn er dog snart faldet bort*). Oldermændene valgtes af Gildebrødrene, formodentlig paa en af de Forsamlinger, der kaldtes »Adelsstævne« — vort »Generalforsamling«; men Valget skulde stadfæstes af Magistraten, ja vel i fornødent Fald endog af Kongen; Forholdene vare forskjellige, i det nogle Gilder synes at have skiftet Oldermand hvert Aar, og da har der maaske nok været en eller anden Orden, man er gaaet efter ved Valget; men man har vel altid været rede til at tage særligt Hensyn baade til Anseelse og Formue; i andre Gilder synes Oldermanden at have været valgt paa Livstid, og i saa Fald har det oftest været en fornem Mand, af hvis sociale Stilling man har ment, at Gildet kunde have Fordel; saaledes er det jo bekjendt, at Knud Lavard var Oldermand for Gildebrødrene i Slesvig. Antallet af Oldermænd var ogsaa forskjelligt, enkelte Steder var der mange, i andre Gilder to, men oftest kun en; men

*) Endnu helt til vor Tid kaldtes Haandværkslavenes Forstandere „Oldermænd“, uden at just Alderen har været det afgjørende. Da Ordet „Oldermand“ i de latinske Gildeskraaer bliver oversat „Senior“, ligger det ogsaa nær at tænke paa Analogien fra Studenterforeningens Bestyrelse, der ligeledes benævnes med det ærværdige Ord „Seniorer“, skjønt det kan være ganske unge Mennesker, som vælges dertil; det græske Ord Presbyter, hvorfra vort „Præst“ har sin Oprindelse, betyder ogsaa oprindelig en „ældre Mand“.

end ikke i saa Tilfælde maa man antage, at han var udrustet med diktatorisk Myndighed; saaledes havde enkelte Steder Oldermanden en »Præpositus« stillet jævnsides, uden at det dog er ret klart, i hvilken Grad disse to indskrænkede hinandens Magt; muligvis har Oldermanden været Gildets verdslige, Præpositus (ɔ: Provst) dets gejstlige Overhoved; maaske har dette dog kun været Tilfældet i de Gilder, af hvis Medlemmer en betydelig Del var gejstlige, og denne Præpositus, der indtog en overordnet Stilling, maa i hvert Fald ikke forvexles med »Skraapræster«, der kun synes at have været Gildets Sekretær og lønnede Messepræst; hans underordnede Stilling fremgaar tydelig af den Bestemmelse, der kjendes fra et Gildes Skraa, at »tredje Pinsedag om Aftenen, naar »Gratias« (Takkebønnen) er læst, skal han staa for høje Borde for Skraaherren (rimeligvis en fornem Protektor eller maaske den samme som »Præpositus«) og Oldermanden og opnævne dem, der i Aarets Løb ere fremfarne, som ere Skraaherre, Oldermænd, Brødre og Søstre, hver ved sit Navn efter Registret.«

Det var Oldermanden, som baade skulde repræsentere Gildet udadtil og tillige i Samfundets indre Anliggender havde den øverste lovgivende, dømmende og administrerende Myndighed — dog med adskillige Indskrænkninger, som flere Steder i det følgende skulle paavises; men som sine nærmeste Medhjælpere havde han nogle Stolbrødre, i Reglen var der to, som havde det Hverv at være Bisiddere i Gilderetten, at sørge for Pengevæsenet og i det hele for, hvad der kunde tjene til Gildets Tarv. Mere underordnede Tjenester forrettedes af de saakaldte »Gjerdemænd« (Præparatores), der ikke alene skulde forberede alt til Gjæstebudene, saaledes sørge for, at det fornødne Kvantum Spise- og Drikkevarer var til Stede ved Gildets Begyndelse, men de skulde tillige forestaa de selskabelige Sammenkomster*),

*) Ordet Gjerd viser sig her, ligesom det sædvanlige Gilde,

vaage over god Orden og indkræve Bøderne af dem, der havde forset sig. Opvartningen besørgedes ogsaa af Medlemmer, saa vel Mænd som Kvinder; de opvartende Mænd kaldtes »Berdebrødre« (ɔ: Byrdebrødre, som bære Bænke, Borde, Brænde o. s. v.); Kvinderne benævnedes »Bredsøstre« (de, der bredte Dugen ɔ: dækkede Bordet), og »Tøndesøstre«, hvis Gjerning det var at aftappe Øllet.

Der har vel nok ved Gilderne været flere Bestillingsmænd, hvis Forretninger vi nu ikke kjende; men hvor stor Forskjel der end kunde være i den indre Administration, var det dog fælles for dem alle, at selv de lavere Funktioner besørgedes af Medlemmer; der var noget frimureragtig afsluttet ved Gilderne, noget, der gjorde, at man ikke gjærne tillod Ikke-Medlemmer at kaste Blikket inden for Gildehusets Mure, skjønt vi ville se, at det dog kunde tilstedes.

Da Gilderne i Middelalderen til Dels havde den Bestemmelse at træde i Familiens Sted, blev det endog opstillet som en Fordring, at enhver Mand skulde slutte sig til et Gilde, vel sagtens for at Øvrigheden paa den Maade bedst kunde være i Stand til at føre Kontrol med alle Byens Beboere, ogsaa de fremmede, der vare tilflyttede; i den hamburgske Reces af 1529 paabødes det saaledes udtrykkelig, at enhver, der ikke hørte til et Lav, ved sit Giftermaal skulde erklære, til hvilket af Byens fem Gilder han vilde høre; der burde nu rigtignok helst have været tilføjet den Indskrænkning, at vedkommende Gilde vilde tage imod ham; thi medens paa den ene Side Gilderne gjæstfrit aabnede Armene og indbød til sig, saa var der paa den anden Side ved dem noget exklusivt, som man ikke kan undres over, da et Gildes Medlemmer ligesom skulle danne

---

i sin dobbelte Betydning: først Sammenskud, dernæst Maaltid, der iværksættes ved Sammenskud; maaske Ordet er beslægtet med at „gjøre“.

én Familie, af hvilken uheldige og ubehagelige Elementer helst maatte holdes ude, saa vidt det var muligt. Allerede økonomiske Betænkeligheder maatte for almindelige, jævne Borgere vanskeliggjøre Optagelsen og Deltagelsen i de højere, fornemmere Gilder, der jo, som bemærket, snart kom til at danne Kjøbstædernes Aristokrati, som skinsygt søgte at værge sig mod Indblanding af lavere stillede og mindre formuende Medborgere; ogsaa de ringere Gilder optoge just ikke i Flæng enhver, der havde Lyst til at entrere, men stillede sig ofte temmelig kritisk over for dem, der ønskede at komme i Lavet, i det der fordredes gode Vidnesbyrd ikke alene om ægte Fødsel, men om en hidtil hæderlig ført Livsvandel; har der været et eller andet at sige paa en Mand, som attraaede Optagelse, synes der at have fundet et Slags Afstemning Sted, saaledes som vor Tids Klubber have Ballotation. Var der saaledes Hindringer, der stilledes i Vejen for Optagelsen i Gilderne, var dette i Middelalderen maaske endnu mere Tilfældet, naar nogen ønskede at komme ind i et Lav; thi ligesom de forskjellige Samfund, Riddere, Kjøbmænd, Bønder, Haandværkere, vare stærkt afsondrede, saa dannede de forskjellige Haandværk, næsten paa indisk Vis, omtrent lige saa mange forskjellige Kaster, en Skomagers Søn skulde være Skomager, en Smedesøn var fra Fødselen som forud bestemt til Hammer og Ambolt; og medens Lavsbrødrene vare rede til at hjælpe den, der fra Fødselen havde en saadan Forret, lagde de alle Hindringer i Vejen for den, der uden at være udgaaet fra et Lav vilde søge Borgerskab i det; at Lavenes Medlemmer netop skulde være særlig knyttede til hverandre, fremgaar ogsaa af, at det synes, at hvert Haandværk, i alt Fald i nogle Byer, have boet i samme Gade; nogle Kjøbstæders Smedegade, Farvergade, Sudergade viser hen dertil, ligesom ogsaa i Kjøbenhavn Skovbogades gamle Betegnelse, det er »Skoboderne«, tyder paa, at Skomagerne fortrinsvis i den havde deres Boliger, Værksteder og Udsalg. I 1516 for-

undtes der endog Gildebrødrene og Gildesøstrene af Skomagerlavet i Odense, som kaldtes »Vor Frue Kompagni«, en Del af Graabrødre-Klosters Kirkegaard til deres Jordefærd; saaledes synes altsaa Meningen at have været, at Samfundet skulde vare ud over Døden; ligesom de i levende Live havde boet i samme Gade, saaledes skulde de ogsaa i Graven hvile ved hinandens Side. Det viser sig ogsaa, at Folk, der dreve forskjellige Haandværk, sluttede sig sammen og dannede ét Lav, sagtens for saaledes at søge Styrke i Mængden af Medlemmer, skjønt det tit kan falde vanskeligt at forstaa, hvilket Punkt der egentlig har dannet Bindeleddet, som naar vi i en By finde, at Glarmestrene hørte ind under Smedelavet; saa kan man da bedre forstaa, at Sværdfegere og Kandestøbere gjorde det; og at i en By Sadelmagerne, Skinderne og Handskemagerne dannede ét Lav, er mere naturligt, end hvor Sadelmagerne regnedes for en Underafdeling af Smedene.

Om der var mange Formaliteter, naar en Kvinde optoges i Gildet og altsaa blev »Gildesøster«, kan ikke afgjøres, men sikkert er det, at ogsaa Kvinder kunde blive Medlemmer; rimeligvis var det ikke saaledes i den første Tid, om de end maaske nok ogsaa da kunde faa Lov til at deltage i Gjæstebudene og Maaltiderne, og det tør haabes, at »Damernes« Nærværelse dog har bidraget noget til at holde Lystigheden inden for de rette Grænser. Muligt er det, at en Gildebroders Hustru ansaas for at høre til Gildet, men det vides dog ogsaa, at ugifte Kvinder have været Medlemmer. Naturligvis indtoge Kvinderne ikke nogen fremtrædende Plads; til Gildernes Øvrighedsposter kunde de selvfølgelig ikke vælges; de Tillidshverv, de havde som »Bredesøstre« og »Tøndesøstre«, vare saadanne, som i vor Tid udføres af Tjenestepiger; de maatte deltage i Gildets Gudstjenester og i Selskabeligheden, men derimod ikke i Raadslagningerne, i Overensstemmelse med Ordet om, at

»Kvinden skal tie i Forsamlingen«; dog synes det, som om de nok have haft Stemmeret; dette forekommer os at være den eneste rimelige Forklaring paa den mærkelige Omstændighed, at i nogle Gilder gjaldt en ugift Broders Stemme dobbelt saa meget som en gift Broders.

Tiden, da de ny Brødre optoges i Gildet, har formodentlig været ved Gildets aarlig tilbagevendende Fester, der vare en Blanding af Gudstjeneste, Raadslagning og selskabelig Sammenkomst; den ny optagne Broder maatte aflægge højtidelig Ed paa at ville holde Gildets Love; denne Ed er vel bleven aflagt i Kirken ved Messen for Gildets Helgens Alter, og nogle Steder var det Skik, at Eden aflagdes over et tændt Lys, hvorved man formodentlig symbolsk har villet fremstille Helvedes Ild, der truede Edsbryderen. Ved Optagelsen havde den ny Gildebroder ogsaa at udrede i Optagelsespenge et stundum ikke saa ringe Beløb, ved hvilket han altsaa delagtiggjordes i Gildets tidligere Ejendomme; og sædvanlig har han vel ogsaa benyttet Lejligheden til ved at gjøre et Traktement for sine nye Brødre paa denne for ham saa betydningsfulde Dag at sikre sig deres Velvilje; sligt blev altid modtaget med Taknemmelighed. —

Naar man spørger, hvad vel egentlig Hensigten har været med Oprettelsen af Gilderne, da vil man maaske i Regelen, paa Grund af den nu almindelige Betydning af Ordet Gilde, være tilbøjelig til den Mening, at den væsentligste Grund har været Folks Lyst til i selskabelige Sammenkomster at leve højt med Spise og Drikke; men fra Begyndelsen af var dette Hensyn kun det underordnede; jo mere det trængte sig frem til at komme i Forgrunden, desto mere viste det sig, at Gildet var i Forfald og havde svigtet sin oprindelige Karakter. Vi se det tydeligst af en gammel latinsk Gildeskraa for St. Olafs Gilde i Storehedinge; den begynder saaledes: »Brødre og Søstre! det være eder vitterligt, at dette Gilde er stiftet, ikke for Driks Skyld,

men for gjensidig Bistand efter Lov og Retfærdighed, saa den ene Broder skal komme den anden til Hjælp«. I dette Tilfælde var Hovedhensigten altsaa den mere verdslige, at Medlemmerne skulde være hinanden til Hjælp; men ikke alene i det timelige skulde de være forbundne og forenede med hinanden; ogsaa med Hensyn til Sjælenes Frelse ved Gudfrygtigheds Øvelse skulde Gilderne øve deres Indflydelse, altsaa det skulde være i Ordets egentlige Forstand »kristelige Broderskaber«; ogsaa dette se vi ofte antydet i den Tone, der gaar igjennem Statuterne; en Gildeskraa begynder med den Bøn, at »den almægtige Gud vil signe og styrke Gildet og alle dem, der det styrke og holde med Rette, til Guds og St. Knuds Hæder og til alle deres Helsen og Salighed, som nu til ere og til komme«; — nogle af St. Knuds Gildeskraaer i Odense i det femtende Aarhundrede begynde: »Siden Gud er Kjærlighed, og hvo som bliver i Kjærlighed, bliver i Gud og Gud i ham, saa have vi Kjøbmænd og Kjøbsvende besluttet at stifte dette Gilde« o. s. v. — hvoraf yderligere fremgaar, at da havde trods denne kristelige Overskrift selve St. Knuds Gilde i den By, hvor han døde, forandret sin oprindelige Karakter og var blevet en exklusiv Handelsforening; — eller det hedder i en Skraa, at »de hellige Fædres Indretninger og retslige Orden opfordrer os til, at vi bør mindes de hellige med vor fulde Kjærlighed, hvorfor det er nødvendigt at paakalde Gud, at han værdiges naadig at styre vort Gilde af sin store Miskundhed, saaledes at vi kunne gjøre os fortjente til efter Døden endrægtig at samles med hans hellige i Himmeriges Rige.« At dette træder endnu tydeligere frem i de Gilder, der enten udelukkende eller for største Delen bestode af gejstlige, »Kalenterne«, er en Selvfølge.

Vi skulle nu betragte Gilderne under Hensynet til de forskjellige Øjemed, i hvilke de ere stiftede: som Hjælpeforeninger, som gudelige Foreninger, og som selskabelige

Forlystelsesforeninger; — men ligesom alle disse forskjellige Hensyn smeltede sammen ved Gildernes Oprettelse og under deres videre Udvikling, saaledes er det ogsaa nu umuligt at holde dem helt ude fra hinanden ved denne Betragtning af Gildevæsenet. (Forts.)

Vilhelm Bang.

Scener fra den fransk-tyske Krig.*)

(Slutning).

V.

Villersexel.

Efter Slaget ved Orléans var en Del af den slaaede Hær under General Chanzy trængt tilbage i vestlig Retning, medens General Bourbaki ved Bourges fuldstændiggjorde den anden Del, som var undsluppen mod Syd, og om denne Hær havde man paa tysk Side ikke kunnet indhente paalidelige Efterretninger. Mod Slutningen af December antydede dog Rygter og forskjellige Omstændigheder, at Bourbakis Tropper befordredes paa Jærnbanen mod Øst, ligesom der ogsaa skulde finde store Militærtransporter Sted paa Banen fra Lyon til Besançon. Hvis dette skulde bekræfte sig, vare den tyske Hærs Forbindelseslinjer, som XIVde Korps hidindtil havde dækket, ikke mere sikre; da Jærnbanen fra Besançon derhos langs Doubs gaar videre til Øvre-Elsass, var ogsaa Belejringen af Belfort, ja selve de tyske Grænseprovinser truede. General v. Werder besluttede derfor at opgive Dijon, i Ilmarcher at samle hele

---

*) Se XVII., 435 og flg.

Korpset ved Vesoul og her fra efter Evne at hindre de fjendtlige Planer.

Vi tiltraadte Marchen den 27de, og Terrænets Beskaffenhed nødte os til at gjøre vide Omveje; det sneede, Kulden steg til 10 Grader, og Mennesker og Heste dækkedes med hvide Krystaller; frem fra Kyserne kigede forfrosne Ansigter, hvide Skjæg og blaarøde Kinder; vi kjendte næppe hverandre igjen.

Undervejs indløb Rygter, som lode Bourbaki med en stor Hær allerede være i Nærheden; det var umuligt og foruroligede os ikke i mindste Maade, men Befalingen nødte os til stærke Marcher, og vi tilbagelagde paa glatte Veje omtrent fjorten Mil i tre Dage; op og ned ad Bjærgene var det lige vanskeligt at komme afsted; Rytterne gik til Fods og ledede Hestene ved Haanden, Kjøretøjer, som vare væltede eller kjørte fast, indsnævrede Vejen, og naar man fra en Højde skuede hen over den vinterklædte Flade og saae Skarerne, som med Anstrængelse ilede fremad, mindedes man om Franskmændenes Tilbagetog fra Rusland; men vi fulgtes ikke af nogen Fjende og lode næsten ingen Mand tilbage.

Den 29de Klokken fire om Eftermiddagen red jeg for fjerde Gang ind i Vesoul og op foran den rige Bankiers Hus, og denne Gang var det ikke blot Tjeneren Charles, men ogsaa Husets Frue og Søn, der modtoge mig paa en forekommende Maade; Bankieren selv var som Gissel i Bremen.

Fyrst v. Hohenlohe var ligeledes igjen indkvarteret her, og da jeg strax opsøgte ham, hilste han mig paa sin sædvanlige hjærtelige Maade; han var bedrøvet over, at mere end fire Hundrede syge og saarede maatte lades tilbage i Dijon i Hænderne paa Fjenden, rigtignok med vore egne Læger og Sygeplejere.

Charles havde i vore Værelser ladet opsætte smaa Kakkelovne foran Kaminerne; de stode rigtignok i hæslig

Modsætning til de smukke Rum, men varmede desto bedre. Min personlige Stilling havde saaledes ganske vist hurtig forandret sig paa glædelig Vis, men det gode Humør vilde dog ikke strax vende tilbage, da Stemningen i det hele taget var trykket. Man havde skyndsomst maattet forlade Dijon, aabnet Langres Lejlighed til at forstærke sig og samlet sig omkring Vesoul, men vidste nu ikke, hvor Fjenden stak og endnu mindre, hvad han førte i sit Skjold. Saa langt vore Rekognosceringer mægtede at udforske Landet hen imod Doubs, fandt vi ikke Spor af Fjenden, og dog henviste alle de Efterretninger, som tilfløde General v. Werder, atter og atter til Massesamlinger af franske Tropper langs denne Flod, og denne Gang ikke blot nydannede Korps, men ogsaa ældre fra Algérie. I Versailles sluttede man derimod af nyere Oplysninger, at Bourbaki endnu var i Egnen om Bourges og ansaa det for rimeligst, at han og Chanzys Hære i Fællesskab vilde forsøge at frigjøre Paris, som siden den 27de blev beskudt af de tyske Belejrings-Batterier; man vilde atter sende det XIVde Korps frem mod Dijon og Langres.

Vor kommanderende Generals Stilling var vanskelig. Den Bekymring over at have forfejlet eller at forfejle det rigtige laa lige saa nær som den Tanke, at hans Korps trods den største Hengivenhed for sin Opgave kunde være udset som Offer for en uventet og sørgelig, om just ikke ligefrem farlig Episode i denne saa hæderkronede Krig.

Slutningen af det gamle og Begyndelsen af det nye Aar var saaledes ingenlunde behagelig, men dog fortabte vi os for største Delen i muntre Samtaler under den selskabelige Sammenkomst, General v. Werder havde indbudt os til. Hertil bidrog væsentlig en ny Gjæst, den schaumburg-Lippeske Regeringspræsident v. Lauer, som var udnævnt til Præfekt for Departementet Øvre-Saône; det var ikke første Gang, at han var i Vesoul; thi han havde betraadt denne Stad allerede 1814, da han kæmpede med i Befrielseskrigen;

trods sin høje Alder havde han bevaret sit ungdommelig lette Sind og var ikke til Sinds at give efter for de legemlige Besværinger, de nuværende Forhold kunde medføre.

Da Fruen i mit Kvarter denne Gang havde modtaget mig saa venlig, aflagde jeg hende et Nyaars-Besøg og udtrykte min Beklagelse over, at hendes Mand, der efter eget Udsagn ikke vilde kunne leve i Tyskland, nu maatte dele Lod med andre franske notable Personligheder. »Aa! beklag blot ikke ham«, udbrød hun lidt stødt, ikke paa mig, men paa sin Mand; »han befinder sig kun alt for godt i Bremen; han lever med Venner og Landsmænd i Hillmanns Hôtel, og de more sig overmaade godt«.

Vort Korps havde modtaget nogle Forstærkninger af Etappe-Tropperne; en Landeværns-Bataillon, to Kompagnier Reservejægere, en Eskadron Reserve-Husarer og tvende Reserve-Batterier vare indtrufne til Omegnen af Vesoul; et smukt, venligt Smil gled hen over Generalens Ansigt, da han saae Jægerne, for hvem han havde en særlig Forkjærlighed.

Fremdeles var der fra Strassburg indtruffet otte Landeværns-Batailloner, to Eskadroner Reserve-Ulaner og tvende Reserve-Batterier, alt under Kommando af General Debschitz, og de afsendtes samtlige til Øvre-Elsass for at styrke Belejringskorpset omkring Belfort.

Angaaende Fortsættelsen af denne Fæstnings Belejring hørte jeg til min Forbavselse, at Angrebet var blevet forlagt fra Vest- til Sydfronten; man nærede den Overbevisning, at Belforts Erobring vilde følge hurtig paa Indtagelsen af Perches-Højderne.

En glædelig Efterretning var Beretningen om Slaget ved Hallue; General Manteuffel havde angrebet den i numerisk Henseende stærkt overlegne Fjende og slaaet ham; det havde atter víst sig, hvor ringe Modstandskraft der laa i de franske nyformerede Korps.

Den 2den Januar vilde General v. Werder lade udføre en stærk Rekognoscering hen imod Doubs, da der indløb Melding om, at Fjenden var kommen til Syne syd for Allaine, lige over for General Debschitz; dette ændrede vor Plan, og Dele af XIVde Korps, som vare skudte længst frem paa dette Hold, afsendtes til Hjælp for General v. Tresckow, men de kunde allerede den 3dje beordres tilbage, da Belejringskorpset ikke for Øjeblikket var udsat for Fare. Samme Dag syntes Franskmændene at ville overskride Doubs og Ognon og skyde sig ind mellem Belfort og Vesoul, og derfor bleve Tropperne trukne sammen i Egnen om Villersexel, en lille Stad ved sidstnævnte Flod, tre Mile fra Vesoul. Den 4de, tidlig om Morgenen, joge vi der hen ad spejlglatte Veje; men Efterretningen var atter falsk, og uden at have truffet paa Fjender vendte vi tilbage til de rømmede Kvarterer.

Endelig den 5te viste Fjender af samtlige Vaabenarter sig i Egnen syd for Vesoul. Vi red tidlig ud; der fandt flere Forpostfægtninger Sted; nogle, en Mil syd for Staden, trak ud til Mørkningen; de kostede os ikke ubetydelige Ofre, men indbragte 500 Fanger, som bleve forhørte i Hovedkvarteret.

Det oplystes, at vi virkelig havde Bourbaki for os; han maatte allerede have samlet mindst 60,000 Mand, to om ikke tre hele Armékorps. Krigsfangernes Udsagn stemmede ogsaa overens deri, at man ventede endnu flere Forstærkninger. Overmagten var følgelig stor, dog nærmest vel blot i Tal. Mange af disse Folk vare nylig udskrevne, mangelfuldt udrustede Soldater, delvis endnu Ynglinge, som ikke vare et Vinterfelttogs Besværligheder voxne. Den Aften styrkedes i det mindste hos mig Haabet om, at slige Skarer altid vilde lide Skibbrud mod vort Mandskabs Krigsdygtighed.

I Forventning om, at den saa nære Fjende nu vilde

angribe os, lod General v. Werder sit Korps indtage en Stilling ved Vesoul.

Den 6te blev jeg ved Dagens Frembrud sendt op paa Calvariebjærget for at iagttage og melde, naar Franskmændene rykkede frem, og saaledes kom jeg dog sluttelig op paa denne Bakke. Jeg steg op, forsynet med en god Kikkert; der opstilledes en Kjæde af Meldingsposter; Valfartsvejen havde rimeligvis endnu aldrig været anvendt til sligt Øjemed.

Fra den, nogle Hundrede Fod høje Bjærgkegle havde jeg et saa interessant Overblik, at jeg næppe følte den isnende Vind. Vi havde endnu stadig flere Graders Kulde, og Sneen dækkede Markerne, men dog vare de Veje, ad hvilke Fjenden kunde komme, tydelig at skjelne; paa ingen af dem fandt nogen Bevægelse Sted.

I Begyndelsen troede jeg paa forskjellige Steder at skimte Kolonner, store og smaa, der hævede sig frem fra den hvide Flade som mørke, retvinklede Masser; jeg iagttog dem med den mest spændte Opmærksomhed; men de ændrede ikke Stilling, hverken indbyrdes eller til Omgivelserne, de bleve stadig paa samme Post, og saaledes overtydede jeg mig om, at det var livløse Gjenstande, lavt Krat, hvor Sneen ikke var bleven hængende ved.

Da der intet rørte sig i hin Egn, kunde jeg i Ro betragte Opstillingen af vort Korps, som bredte sig til højre og til venstre ved Foden af mit Standpunkt. Tropperne vare lejrede til Kamp, Kanonerne stode færdige; der var 32 Batailloner, 24 Eskadroner, 120 Stykker Skyts, saaledes en anselig Styrke, men rigtignok helt og holden henvist til sig selv i denne Del af det fjendtlige Frankrig, i mange Dagsmarcher uden betydelig Bistand.

Hvis General Bourbaki slog os her, havde han frit Spil, i det mindste indtil Belfort, og han stræbte visselig efter et hurtigt Resultat; det var jo bekjendt nok, at Gambetta

skyndede paa Generalerne eller ogsaa erklærede dem for uduelige og lod dem stille for en Krigsret.

Fjenden kom ikke, maaske samlede han endnu sine Kræfter; ved Hjælp af Teleskopet og Kortet studerede jeg Landet. Selskab havde jeg ikke, undtagen en Ordonnans; til mit Tidsfordriv og sin egen Fornøjelse fortalte han Historier fra sin Hjemstavn; men den største Tid gik dog hen i Tavshed, og jeg tænkte paa alle Haande, særlig ogsaa paa det Spørgsmaal, om jeg vel vilde forblive lige saa ubekymret, saafremt jeg var ansvarlig for Operationerne; en vigtig Afgjørelse var forestaaende, om ikke i Dag, saa muligvis i Morgen, i hvert Fald i den nærmeste Tid. Generalen, af hvis Beslutninger utallige Menneskeliv, ja Staters og Landes Lykke var afhængig, maatte være i Besiddelse af den højeste Grad af Karakterstyrke for hæderlig at kunne overstaa denne Krisis.

Da det blev mørkt, steg jeg ned.

Samme Aften skulde der hændes det mest ubehagelige, jeg endnu havde oplevet i denne Krig. En Landeværnsafdeling havde faaet anvist Kvarter i Staden; som alle vore Folk var ogsaa denne Deling meget anstrængt af den sidste Tids Marcher og Bivuaker, Befalingsmænd som Mandskab vare udmattede, og nu havde Folkene drukket sig fulde i Husene, som vare rigelig forsynede med varme, berusende Drikke; de havde huseret slemt i Kjældere og Stuer og raat behandlet de Ejermænd, som vilde værne om deres Ejendom. Jeg blev kaldt til Hjælp fra mit Kvarter; det var den første slemme Udskejelse fra vore Soldaters Side, og det blev ogsaa den sidste. Patrouiller gjorde Ende paa Uvæsenet, Landeværnet blev sendt ud af Byen og paa Bivuak, og der blev indledet en retslig Undersøgelse imod dem; Troppedelingen, hvortil de hørte, udsonede nogle Dage senere denne Plet ved en mandsmodig Kamp.

Bagagen blev sendt tilbage, og hele Natten igjennem

holdt man sig parat; den gamle Præfekt sov fuldstændig paaklædt paa en Sofa.

Der blev Omslag i Vejret, det tøede; Tjeneren Charles syntes at faa Ret med sin trøsterige Paastand, at en slig Kulde i Vesoul aldrig er af Varighed.

Den 7de fandt vi Landsbyerne syd for Vesoul ubesatte af Fjenden; andre Oplysninger og Efterretninger gjorde hans Afmarche mod Belfort sandsynlig, den 8de iagttog man ikke langt fra Ognon et fransk Korps, der marcherede mod Øst; 4de Reservedivision og bag denne General v. Goltz's Tropper bleve skudte frem paa Vejen til Villersexel.

Om Natten traadte Fyrst v. Hohenlohe med Lys hen til min Seng og vakte mig af min dybe Søvn. »Der er en Befaling fra General Werder; vi skulle afsted tidlig paa Morgenstunden.«

Denne Ordre var udstedt, da man havde bragt i Erfaring, at Fjenden stod i Villersexel og følgelig truede med at afskære os fra Belfort; derfor skulde 4de Reservedivision med sin Avantgarde marchere mod Villersexel og med sin Hovedstyrke mod Landsbyen Aillevans, en halv Mil nord for samme Stad, nær ved Ognon, som her har en sydlig Retning. General v. Goltz's Brigade skulde følge efter, den badensiske Division derimod slaa ind paa en nordligere Vej.

Ved Daggry forlod Hovedkvarteret Vesoul; det meget bakkefulde Landskab var endnu dækket med tæt Snelag; Meldinger traf Generalen undervejs; vi hørte Kanonskud.

En halv Mil nordvest for Villersexel krydses Vejen inde i Skoven af en anden, som fører fra Lüre over Aillevans til Besançon; paa dette Punkt ligger Avlsgaarden Grange d'Ancin; her blev jeg sendt bort for at se, hvorledes det stod til ved Ognon.

I det jeg slog ind paa Vejen til Villersexel, traf jeg paa flere Flokke Krigsfanger, som førtes bort, og da jeg kom ud af Skoven, havde jeg, halvandet Tusende Skridt foran mig, til venstre Staden paa den høje, hinsidige Bred,

til højre derimod Landsbyen Moimay paa denne Side Floden. Ved Staden optager Ognon en fra Øst kommende vandrig Biflod, og den flyder med betydelig Brede og i flere Arme nogle Tusende Skridt i vestlig Retning til Moimay, hvor den atter vender sig mod Syd. Over Floden, som ikke var tilfrossen, fører en lang massiv Bro til den højt liggende Stad, som allerede var stormet af 4de Reservedivisions Avantgarde. Bag ved faldt endnu kun enkelte Kanonskud.

Til højre udfoldede sig derimod en levende Kanonade. Ved Moimay traf jeg General v. der Goltz, hvis Avantgarde havde besat denne Landsby; foran ham udviklede Fjenden overlegne Stridskræfter. Med sin sædvanlige Ro gav Generalen Hovedstyrken Ordre til at rykke frem; var det end ikke sandsynligt, at Franskmændene vilde rette sit Hovedangreb mod dette Punkt, hvor Terrænet ikke var dem gunstigt, og vi beholdt Forspringet til Belfort, maatte han dog opholdes.

I det jeg nu red tilbage, fandt jeg General v. Werder paa en Høj foran Landsbyen Aillevans i Samtale med General v. Schmeling, som her havde ladet slaa Bro over Ognon; lidt senere begav den kommanderende General med Oberstløjtenant Leszczynski sig til et Hus i Landsbyen, og ogsaa General v. Schmeling fjærnede sig.

Kl. 1 indtraf General v. Werder igjen; han syntes imidlertid at have modtaget Meldinger og udstedt Befalinger; jeg og tvende andre Officerer fik Ordre til at følge ham, medens Stabschefen blev i Aillevans; hurtig naaede vi Villersexel, først i Nærheden af Broen maatte Hestene gaa i Skridt. Vi drøftede nu det Spørgsmaal, hvor vidt man enten skulde hævde Staden eller rømme den, før det fjendtlige Artilleri kunde bestryge den lange Bro og Defileet gjennem Skoven. Strax hinsides Floden red vi til højre opad Bakken mod et stort Slot, der laa i en Park, og hvor Preusserne først vare trængte ind over en Gangbro, de

havde opdaget neden for Hovedbroen. I Staden stege vi af Hestene, og Generalen besøgte de saarede.

Da hørte vi pludselig Kanonskud i sydlig Retning; vi red ud og saae fjendtlige Batterier omtrent i to Tusende Skridts Afstand; franske Troppemasser kunde jeg endnu ikke faa Øje paa, men Artilleriets Optræden antydede dog utvivlsomt et forestaaende Angreb. Det hele kunde blot være meget fordelagtigt for os; jo længere Bourbaki lod sig holde fast af en Del af vort Korps, desto mere Tid fik den anden; at han skulde kaste os over Ende, var der ingen Fare for, naar man tog Hensyn til Terrænet og de tvende Hæres forskjellige Krigsdygtighed. Desuden var det allerede paa Hældingen af Dagen.

Vort Artilleri rykkede frem mod Sydsiden af Staden, og ogsaa vort Fodfolk gik fremad; vi vendte tilbage, og paa en fri Plads fandt vi General v. Schmeling, hvis Hovedstyrke var kommanderet der hen og delvis allerede indtruffen. Efter en Samtale med ham red den kommanderende General hen mod Broen, jeg troede, han vilde tilbage til Moimay.

I Nærheden af Slottet stod en Del af 30te Regiment af Brigaden Goltz, hvis General havde afgivet ni af sine fire og tyve Kompagnier til Villersexel; General v. Werder befalede, at de skulde sendes tilbage til deres Brigade og red videre over Broen; her traf vi Oberstløjtenant v. Leszczynski og erfarede, at ogsaa tvende badensiske Brigader vare i Anmarche; ved Skovbrynet mødte vi General v. Goltz, som rolig erklærede ikke at behøve nogen Understøttelse; Landeværnsbataillonerne af 4de Reservedivisions Hovedstyrke bleve holdte tilbage.

Imidlertid vare fjendtlige Masser stormede fremad mod Villersexel; de preussiske Batterier havde faaet Befaling til at rømme venstre Flodbred og søgte nu at øve deres Virkning fra højre Bred. Jeg blev sendt afsted for at se, hvad de mægtede. Skumringen faldt paa, det franske Artilleri skød med Liv og havde stukket Byen i Brand paa flere

Steder; efter at Kompagnierne af 30te Regiment vare trukne tilbage, trængte fjendtligt Fodfolk ind i Parken og Slottet.

Ved Broen holdt General v. Schmeling i største Ro, skjønt de franske Projektiler sværmede omkring ham; der var indløbet Befaling til at holde Villersexel; de nærmeste Landeværnsbatailloner rykkede frem; efter indgaaet Ordre begav Divisionskommandøren sig til Overgeneralen.

I Avlsgaarden Grange d'Ancin mødtes saaledes alle Generalerne; nogle badensiske Batailloner og Batterier havde ogsaa grebet ind i Fægtningen som Støtte for Brigaden Goltz; her havde Fjenden ikke vundet noget Terræn og ved indtrædende Mørke opgivet Kampen.

Dagen havde været af Vigtighed; for første Gang havde vi truffet den længe skjulte Modstander; tvende franske Armékorps, XVIIIde og XXde, — nogle paastode endnu flere — stode over for os og havde ikke mægtet at kaste blot en Del af vort Korps; endskjønt Kampen i Villersexel endnu fortsattes, kunde den dog ikke medføre noget Resultat, det var Nat, og Kampen skulde afbrydes.

Ad den spejlglatte og atter tilfrosne Vej red vi til Aillevans forbi lange Rækker af Trænvogne; som vi gik og stode, søgte vi omkring i Bøndergaardene Hvile paa et Straaleje.

VI.

Langs Lisaine.

Tidlig vare vi ude i den isnende, endnu ikke af Morgenrøden oplyste Luft; ved Lygteskin søgte man sine Heste, disse vigtige, trofaste Krigsfæller, af hvilke mange, der skaanedes af de fjendtlige Kugler, gik til Grunde af andre Onder; de havde staaet opsadlede i de kolde Skur og saae forfrosne og hungrige ud; mine Heste vare raske.

For at indhente Efterretninger, for at varme sig løb man omkring.

Under Skinnet fra Ildebrandene var der blevet kæmpet heftig i Villersexel, i det brændende Slot fra Etage til Etage, fra Sal til Sal; flere og flere Franskmænd strømmede stadig til, omringede Preusserne snart hist, snart her, andre ilede nu disse til Hjælp, og saaledes lykkedes det først efter Midnat at føre Divisionen Schmelings Tropper tilbage.

General Bourbaki havde været til Stede under Angrebet paa Staden; hans XXde Armékorps havde indtaget den, og han troede rimeligvis at have tilkæmpet sig en Sejr.

Den 9de og Natten til den 10de havde vi mistet fem, sex Hundrede Mand døde eller saarede, men fanget syv Hundrede usaarede franske Soldater.

Da det blev Dag, stod vort Korps slagfærdigt ved Aillevans paa begge Bredder af Ognon; med Alvor og Fasthed afventede General v. Werder, om vi skulde angribes; en Time forløb i stor Spænding, men da det var sikkert, at Franskmændene ikke gik frem, marcherede vi bort mod Nordøst og ad lange Omveje for at undgaa nye Forviklinger. Da den franske Overgeneral ikke forsøgte at kaste os tilbage mod Nord, vilde han formodentlig føre sin Hær ad den lige Vej mod Øst; han havde et stort Forspring, men man maatte haabe, at General v. Tresckow kunde gjøre ham Modstand, til vi indtraf.

Hvad han kunde gjøre hertil, var sket. Kommandøren for hans Artilleri havde ladet opkaste Skanser paa de dominerende Punkter ved Lisaine og Allaine og her opstillet svært Belejringsskyts, og Tropper fra Belejringskorpset udspejdede Landskabet omkring de nævnte Floder.

Ad lidet farbare, smalle Veje fremskyndede vi vor Marche, uden at forfølges, ja ikke engang iagttagne af vor Modstander, og saaledes naaede vore Tropper de Veje, som føre fra Lüre til Lisainefloden.

Hovedkvarteret begav sig først til Lüre; her var der indtruffet endnu en Post; vi modtoge Breve fra Hjemmet og Efterretninger fra de andre Krigsskuepladser; rygtevis

hed det sig, at der blev dannet en ny Hær under General v. Manteuffels Overbefaling, og at XIVde Korps fremtidig skulde staa under ham. Denne Foranstaltning, hvis store Rækkevidde vi endnu ikke fattede, berørte os først og fremmest ubehagelig; henviste til os selv ønskede vi ogsaa alene at gjøre en lykkelig Ende paa den tunge Tid; dog for Tiden var General v. Werder endnu selvstændig, General v. Manteuffel i det nordlige Frankrig, og Afgjørelsen hos os nærforestaaende.

Hos Mairen i Lüre kunde vi nu ret forfriske os efter tredive haarde Timer; Hr. og Fru Martelet erfarede først af os Rædselsscenerne i Villersexel, hvor der boede nære Bekjendte; Slottets Eejer var en Ven af dem, han havde samlet sig Kunstskatte, og de maatte nu alle være gaaede til Grunde under den pludselig indbrydende Ødelæggelse. Hans Venner i Lüre vare meget bedrøvede; de drøftede, hvad man kunde gjøre for de nødlidende i den hjemsøgte Stad og for begge Hæres saarede, som laa dér.

Ogsaa Hr. v. Lauer var i Lüre; han havde først forladt Vesoul med de sidste tyske Tropper.

Efter at den kommanderende General havde truffet de mest nødvendige Bestemmelser og udstedt sine Befalinger, kjørte han og Oberstløjtenant Leszczynski forud for Tropperne til Omegnen af Belfort for at tale med General v. Tresckow og udse den Stilling, han vilde indtage under Slaget; vi øvrige Officerer af Hovedkvarteret rede om Aftenen videre ad Belforter-Chausseen. I den af Badensere stærkt belagte Landsby fandt jeg efter lang Søgen Ly for mine Folk og Heste og kom under Tag hos en Ven, en Regimentskommandør.

Den 11te kom vi først ud i det jævnere Land omkring Frahier, en Landsby, hvor den lille Lisaineflod opstaar af flere Bække; de højere Bjærgmasser kunde i den tykke Luft ikke skjelnes fra Himlen; det hvide for vore Fødder tabte sig i Skyernes Graa.

I Frahier erfarede vi, at der endnu ikke var indtruffet nogen Fjende foran Lisaine, og at vor kommanderende General havde valgt Landsbyen Brévilliers til Hovedkvarter; denne Landsby ligger en Mils Vej sydvest for Belfort og i en Sidedal nær Landevejen, som fører der fra til Héricourt, næppe en halv Mil fra sidstnævnte Stad.

Paa Vejen her hen i den mig allerede bekjendte Egn hørte vi til venstre Kanonaden foran Belfort, men intet fra en Kamp i vor højre Flanke; vi mødte Kommandoer af Belejringskorpset, hos hvem jeg forhørte mig om Belejringens Standpunkt; Batterierne syd for Percheshøjderne havde aabnet deres Ild, de mod Vestfronten fortsatte den; for tre Dage siden var efter en heftig Kamp Landsbyen Danjoutin, to Tusende Skridt syd for Fæstningen, bleven fratagen Franskmændene. Det vanskelige Angreb var saaledes i næsten tvende Maaneder ikke rykket længere frem.

General v. Tresckows Tropper, som vare sendte ud over Lisaine og Allaine, kom her i Berøring og leverede enkelte Fægtninger med Fjenden, som sydvest for Héricourt optraadte i større Masser, ved Schweizergrænsen derimod blot med ringere Styrke.

Alle Efterretninger samstemmede i det Punkt, at mindst fire franske Hærkorps, XV., XVIII., XX. og XXIV., vare os nær; ikke desto mindre naaedes Lisainedalen af 4de Reservedivision ved Héricourt, af Brigaden Goltz længere mod Nord og af den badensiske Division ved Frahier; vor Flankemarche var lykkedes, ad en stor Omvej vare vi komne forud for den fjendtlige Østarmé; dens Ledelse eller Manøvredygtighed maatte være meget mangelfuld.

For at følge Franskmændenes Bevægelse, som de endnu stadig kunde rette mod Nord, havde General v. Werder allerede Dagen forud udsondret et Detachement paa 13 Eskadroner med 8 Kompagnier og 2 Batterier og ladet det under Oberst Willisens Kommando blive staaende ved Lüre.

Nu gjaldt det om at anvende den Tid, Fjenden indrømmede os, paa bedste Maade til Forsvaret.

Da hans Hovedstyrke endnu stod mellem Doubs og Ognon, behøvede man ikke at vente noget afgjørende Angreb mod Lisainelinjen fra Syd; den kommanderende General overlod her Forsvaret til General v. Debschitz. Første Reservedivision skulde fortsætte Belejringen og modstaa ethvert Udfald fra Belfort; for den $2^1/_2$ Mil lange Lisainelinje fra Frahier til Montbéliard havde vi saaledes omtrent 40,000 Mand i Beredskab; 4de Reservedivision naaede sidstnævnte By.

Hvad Stillingen manglede i Tropper, blev, saa godt som muligt, erstattet ved artilleristiske og fortifikatoriske Arbejder; endnu flere Stykker Belejringsskyts fordeltes i Batterier; for Feltkanoner og Skytter indrettedes Forhugninger og Smaaskanser, i den frosne og stenede Jordbund; man rekognoscerede og udbedrede Vejene gjennem de skovrige Bjærge, sprængte eller forberedte Broernes Sprængning. Lisaine, som heller ikke i sin mere brede Del frembyder nogen uoverskridelig Hindring, blev opdæmmet og dens Vande holdte aabne ved Isning. Telegraflinjer forbandt Hovedkvarteret med de vigtigste Punkter.

Den 12te forløb, uden at vi forstyrredes i vor Sysselsættelse. I denne alvorlige Stilling var det os en desto større Glæde at iagttage vore Tropper og deres Førere. Under den strænge Kulde forrettede det udmattede Mandskab enhver Tjeneste med Opmærksomhed og Iver; vidste det end ikke, hvor truende Faren var, fattede det dog vel, hvad der stod paa Spil, mange følte med Stolthed, at hans Tapperhed nu skulde værne om det nærliggende tyske Land, og jeg tror næppe, at der fandtes nogen, som vilde vige et Skridt.

Til de udmattende Anstrængelser kom i hine Dage endnu en slet, hist og her en utilstrækkelig Forplejning; Brévilliers er det eneste Sted i Frankrig, hvor jeg har sultet; hvad man havde faaet frem ad den tidligere Pro-

vianteringslinje over Epinal, havde man maattet beordre tilbage og søge at transportere ad Elsasserlinjen, hvor det ikke kunde komme afsted i rette Tid. De nærmeste Sogne havde kun lidet tilovers, ja selv Vinen, som man hidindtil aldrig havde haft Mangel paa, slap op; men desuagtet mistede vore Soldater ikke deres gode Humør, som gjør sin rette Virkning i Nødens Time.

Saadanne Tropper lette ganske vist den kommanderendes Sorger, men deres Mandsmod skærpede muligvis den bitre Tanke hos ham, at alle Ofre desuagtet kunde vise sig unyttige.

Det bjærgfulde, skovrige Land hindrede et Indblik i de fjendtlige Foranstaltninger og vanskeliggjorde en betimelig Afsendelse af de svage Reserver til de mest udsatte Punkter i den lange Stilling; hvis Fjenden gjennembrød denne, hvis Belforts Forsvarere muligvis ved et kraftigt Udfald endog rakte ham Haanden, kunde Linjen ikke hævdes, og Tilbagetoget maatte blive i yderste Grad vanskeligt og fuldt af Tab.

I Baden nærede man Frygt for et fjendtligt Indfald; vor høje Krigsherre, den tyske Hær, hele Tyskland saae med spændt Forventning hen til General v. Werder og hans Korps; vort Nederlag vilde være det første i Krigen og have, om ikke just afgjørende, saa dog meget beklagelige Følger.

General v. Werder var ganske naturlig fuld af Alvor; hans Karakter egnede sig ikke til Forstillelse, man kunde se paa ham, at han vilde sejre eller bukke under paa en hæderfuld Maade, og jeg tror, at han ordnede sine personlige Anliggender med den sidste Mulighed for Øje. Paa tilsvarende Maade stillede de øvrige Generaler sig over for den forestaaende Begivenhed; nu skulde de endelig gribe energisk ind i en stor, afgjørende Bedrift; nu skulde ogsaa vort Korps endelig levere et Slag.

Saa vidt det stod til ham, traf Fyrst v. Hohenlohe Forberedelser til at pleje de saarede; Raadhuset i Brévilliers forvandledes til et Lasaret; foreløbig flyttede han og jeg

ind i en Stue i denne Bygning, hvor der næsten ikke fandtes Møbler og aldeles ingen Levnedsmidler. Den Ærtepølse, hans Jæger anrettede, var for os en ny Kost og smagte fortrinlig, og i en af Fyrstens Pelsfrakker — han havde hele to — følte jeg mig varm; den, som var sendt mig fra Berlin, havde maattet blive tilbage i Vesoul.

Den 13de om Formiddagen førte mit Ridt mig til de sydvestlige Belejringsbatterier foran Belfort; Kanonaden fortsattes fra begge Sider, General v. Tresckows Artillerister skøde, og Fodfolkene bevogtede Løbegravene uden at ænse, hvad der maatte gaa for sig i Ryggen paa dem.

Efter min Tilbagekomst til Brévilliers besteg jeg en anden Hest; den kommanderende General var reden ud; om Morgenen havde Fjenden med meget overlegne Kræfter angrebet Generalerne Schmelings og Goltz's Forposter en halv Mil vest for Lisaine og lidt efter lidt trængt dem tilbage efter en Modstand, som var forbunden med betydelige Tab; ved Mørkets Frembrud bleve de udstillede i gode Stillinger, tusende til to Tusende Skridt fra Floden.

Ogsaa syd for Allaine var det kommet til et Sammenstød, men her var Fjenden kun optraadt med svage Kræfter og bleven kastet tilbage.

Saaledes syntes Hovedangrebet utvivlsomt rettet mod vor vestlige Forsvarslinje og umiddelbart forestaaende.

Det kom an paa, hvor længe vi kunde holde Angrebet ud. General v. Manteuffel, som havde faaet Kommandoen over Sydhæren, der blev sammensat af II., VII. og XIVde Armékorps, førte os de tvende først nævnte Korps til Undsætning; men endnu befandt de sig hinsides Côte d'or og Langres's Højslette, der i en saa haard Vintertid næsten vare ufremkommelige.

De Foranstaltninger, den øverste Hærledelse saaledes hurtig havde besluttet og bragt i Udførelse, virkede dog allerede nu opmuntrende; Frygten for, at Franskmændene hærgende skulde drage gjennem tyske Lande, svandt bort.

Hvis vi nu blot havde Munition nok! Vor Reservebeholdning var paa Tilbagevejen over Epinal og om ad Strassburg; paa den kunde vi ikke gjøre Regning. Badens Krigsministerium vilde komme os til Hjælp, og det viste sig her ret, hvilken afgjørende Vigtighed en Overensstemmelse i Vaabenmateriellet kan have; saa vidt det lod sig gjøre, fuldstændiggjorde vi foreløbig vore Forraad fra Belejringsparken.

Da jeg om Aftenen kom til vor Landsby, havde Fyrst v. Hohenlohe ladet vor Stue rømme, eftersom Lægerne havde Brug for den; jeg gik til det Bondehus, hvor mine Heste stode, og sov ved Baalet paa Arnestedet.

Den 14de ved Daggry begave vi os atter ud og afventede Fjenden. Vi havde 10 Graders Kulde, og det kunde næppe lykkes Ingeniørerne at holde Lisaine aaben. Vest for Montbéliard fandt Skjærmydsler Sted, men ingensteds større Angrebsbevægelser af Fjenden, som vore Patrouiller dog stødte paa i hele Frontlinjen. Forgjæves ventede vi hele Dagen. Oberst v. Willisens Detachement havde kastet smaa fjendtlige Delinger og derpaa trukket sig tilbage til Ronchamp, da nye, store Kolonner kom frem fra Vesoul.

Om Aftenen skaffede vor Overstabslæge Hoffmann venskabelig en Plads for mig i sit Kvarter, hvor jeg kunde overnatte lidt bedre. Han hængte et Thermometer ud i det frie; den 15de om Morgenen Kl. 7 stod det paa 14 Grader Réaumur under Frysepunktet.

Den kommanderende General, som ventede Hovedangrebet paa venstre Fløj og i Centrum af Lisainestillingen, havde paa en ny Maade disponeret over den badensiske Division. Paa højre Fløj blev kun Oberst v. Willisens Detachement tilbage, og syd for Frahier to Batailloner, en Eskadron og et Batteri under General v. Degenfeld. Af de resterende badensiske Tropper fik General v. Goltz endnu en Bataillon og to Batterier til Forstærkning; de øvrige

holdtes parate som Reserver ved Brévilliers og bag venstre Fløj, som befaledes af General v. Glümer.

Det vigtigste Punkt var Héricourt, thi her kunde Fjenden aabne sig den nærmeste og bedste Forbindelse med Belfort. Nord for denne Flække og Chausseen, paa denne Side Lisaine, ligger Bjærget Vaudois, fra hvis sydlige, skovløse Skrænt man kan overse en Del af Floddalen; her hen begav den kommanderende General sig tidlig om Morgenen den 15de og tog sit Stade ikke langt fra et Batteri paa syv Belejringskanoner.

Det var endnu roligt. Kun i Ryggen, ad Belfort til, hørte vi Skud; Luften var klar.

Paa Vestskrænten af Vaudois, lidt dybere end det nævnte Batteri, og paa Bjærget Salamon paa den modsatte Side af Chausseen stod Feltskyts bag Brystværn; Artilleristerne havde dækket dem med Sne, for at de ikke skulde stikke af mod det øvrige Jordsmon; selve Héricourt var forskanset, og ligesaa nogle enlige Højder paa højre Flodbred, umiddelbart foran Staden.

Norden for Héricourt, i 400 Fods Afstand, ligger Landsbyen Lüre ved Vaudois's nordvestlige Fod, og 2000 Fod længere frem ligger Landsbyen Chagey: begge skulde forsvares af General v. Goltz's Tropper. Endnu en halv Mil længere mod Nord stod General v. Degenfeld ved den store Flække Chenebier; mellem dette Sted og Chagey træde uvejsomme, skovklædte Højder helt ud til Lisaine og falde brat ned mod denne Flod.

I Floddalen, som fra Héricourt til Montbéliard er en Mil lang, ligge Landsbyerne Büssürel og Bethoncourt, den første omtrent midtvejs, den sidste allerede inden for den virksomste Skudvidde fra en stærk Deling Artilleri, som havde fundet en fortrinlig Stilling paa en dominerende Højde, ved hvis sydlige Fod Slottet og Staden Montbéliard ere opførte; Slottet var ligeledes udstyret med Skyts og havde faaet en Besætning.

Kl 9 hørte vi Geværild og enkelte Kanonskud i det bjærgfulde Landskab hinsides Lisaine; vor Avantgarde trak sig tilbage, og fransk Fodfolk angreb forgjæves Héricourt; paa Bjærget oven for Staden kom Artilleri frem, der imidlertid paa fire Tusende Skridts Afstand blev langsomt beskudt af Belejringskanonerne paa Vaudois, uden Virkning besvarede denne Ild og sluttelig forlod sine Stillinger; men paa flere andre Steder kom nye Batterier frem, længere til højre bleve franske Infanteri-Kolonner synlige, og ogsaa her, kun tusende Skridt fra Lüre, udviklede Modstanderne et talrigt Artilleri; nu skød ogsaa vort Feltskyts, og Tordenen fra 150 Kanoner rullede uafbrudt.

Fra Tid til anden hørte vi ogsaa Kanonaden fra Belfort; i Staden hørte man utvivlsomt Slaget, og gjorde Besætningen nu et Udfald og trængte vore Belejringstropper til Hjælp, kunde dette koste os en Del af vore Reserver, om ikke mere. Det var en ejendommelig Følelse at vide Fjenden saa nær og saa stærk, baade foran os og i vor Ryg.

I Pavserne hørte vi nu ogsaa fra Montbéliard Kanonskud, der fulgte paa hverandre med stigende Hurtighed.

General v. Werder fik gjennem Meldinger Underretning om Situationen paa de fjærnere Dele af Valpladsen; han vilde omgaas sparsomt med sine Reserver, men maatte dog sende Batailloner og Batterier bort fra Brévilliers baade til højre og til venstre.

Vore Batterier paa Salamon vare for Øjeblikket i en vanskelig Situation og skød meget hurtig, hvad under den truende Ammunitionsmangel var betænkeligt; thi Sagen var ikke afgjort med denne Dag. Jeg blev sendt der hen og fik saaledes Lejlighed til at se den Fægtning, som fandt Sted ved Büssürel. Denne Landsby var tagen af fransk Fodfolk, og Røgen af deres heftige Ild bølgede gjennem Luften; fra Bjærget bag ved skøde Mitrailleuser, kjendelige paa deres skrattende Lyd. Store fjendtlige Hobe brøde frem af Skoven,

kom inden for vore Granaters Ild og flygtede atter tilbage; over Floden naaede Modstanderne ikke.

Paa den Vej, jeg maatte tage for atter at komme tilbage til Vaudois, traf jeg General v. Schmeling siddende paa en Afvisersten, midt mellem omflyvende Projektiler og Murbrokker; han skyggede med Haanden mod den nedgaaende Sols Straaler, medens han opmærksomt fulgte Fjendens Bevægelser.

Imidlertid vare Zuaverne trængte ind i Chagey, og her bølgede Kampen frem og tilbage i Gaderne og Husene. Fjenden vilde drage yderligere Fordel af sit Held, bragte flere Kanoner frem, sendte mere Fodfolk i Ilden; men vore Batterier kastede dem tilbage, badensiske Forstærkninger indtraf og joge Zuaverne ud af Landsbyen.

Paa vor højre Fløj var kun Detachementet i Chenebier kommet i Berøring med Modstanderne; de Tropper, som her ved Middagstider kastedes tilbage, hørte til Divisionen Crémer, som havde kæmpet ved Nuits; General v. Degenfeld har ved denne Lejlighed vistnok mere end én Gang tænkt paa sin eneste Søn, der faldt ved hin Lejlighed.

Nu havde Garibaldisterne besat Dijon, og ikke blot de, men ogsaa en Division Franskmænd skulde være her tilstede; Divisionen Crémer var bleven sendt bag efter os, men hørte ikke til de fire Korps, vi i de sidste Dage havde haft mod os, saa lidt som de Tropper, der kom frem over for General Debschitz; Gambetta kunde stampe Legioner op af Jorden.

Dagen den 15de Januar var forbi; fra Chagey til Héricourt havde det franske XVIIIde og XXde, længere syd paa det XXIVde og XVde Korps kæmpet med os; men paa intet Punkt var det lykkedes ham at komme over Lisainefloden, undtagen i Staden Montbéliard, hvor Franskmændene vel vare marcherede ind, men hvor de ikke kunde komme længere frem i vor Flanke. Om Eftermiddagen havde Fjenden paa den korte Strækning Bethoncourt-Montbéliard udviklet store Masser med meget Artilleri; ved Bethoncourt var

hans Angreb slaaet fejl, og Staden Montbéliard havde Preusserne frivillig rømmet; men Slottet og Bjærget nord for samme med dets stærke Artilleristilling vare i vor Magt, og General v. Glümer spærrede det Defilé, som fører ud øst for Staden. Da den kommanderende General derfor modtog den Melding, at Franskmændene vare i Montbéliard, kunde han tage Sagen med Ro, »det gjør ingen Ting«.

Det var allerede for længe siden blevet mørkt, og der faldt intet Skud mere, da vi Klokken syv red til Brévilliers. Paa Vejen ytrede jeg min Opfattelse, at Fjenden ikke var i Stand til at kaste os, og General v. Werder svarede herpaa: »Maaske har han i Dag blot følt sig for og angriber i Morgen det svage Punkt, vor højre Fløj.«

I Brévilliers gik jeg til Raadhuset for at erfare, om nærmere Bekjendte vare bragte her hen som saarede. Lægerne vare ved deres Arbejde; vor konsulterende Kirurg, den badensiske Overstabslæge Beck stod over for det tunge Valg, om han ved en Amputation skulde gjøre sin Søn til Invalid eller vove en endnu vanskeligere Operation; han bestemte sig for det sidste, og den unge Mand blev ganske helbredet.

Næppe havde jeg i mit Kvarter sat mig ved det varmende Baal, før jeg kaldtes til General v. Werder, som modtog mig med de Ord: »De maa til General v. Debschitz; hans Generalstabsofficer er syg; han har sendt mig en Adjutant, og tag De nu tilbage med ham, da han kjender Vejen.«

Denne Befaling var mig højlig uvelkommen; thi jeg forlod ikke gjærne mine gamle Kammerater midt under Krisen.

VII.

Ved Schweizergrænsen.

Det var bitterlig koldt, Himlen var skyfri, og Stjærnerne glimtede og funklede, som om de dansede for at

holde sig varme i den iskolde Luft; til venstre over os stod Polarstjærnen. Vi maatte gjøre en lang Omvej, fordi Skovvejene ikke lode sig finde trods den snelyse Nat; vi søgte at naa den Chaussé, som fører fra Belfort til Delle ved Schweizergrænsen. Foruden vor lille Flok og Posterne fra Belejringskorpset syntes intet levende Væsen at vaage; Patrouiller og Skildvagter anraabte os — ellers hørte man, naar vi tav, ingen menneskelig Lyd. I Begyndelsen glemte jeg mine egne Forhold over Adjutantens Fortællinger om de Begivenheder, som vare forefaldne ved General Debschitz's Detachement; i Dag havde en lille Fægtning atter faaet et uheldigt Udfald for Fjenden; de havde haft Mobilgardister fra Besançon for sig, derhos forskjellige Friskarer, et Korps af »Hævnere« og Ryttere i hvide Kapper, der lode sig kalde »Gums«. Af Befolkningen i de Landsbyer, hvor de havde opholdt sig, hørte man, at mange vare berusede og hyppig løb bort over Schweizergrænsen. Som Værn mod disse forvildede Mennesker vare vore Soldater velkomne.

Nu pintes jeg imidlertid af Sult, Kulde og Træthed, og mere af det ene end det andet. Det blev koldere og koldere, og for ikke at sove ind steg jeg af Hesten og gik. Alt længst havde vi vendt Nordstjærnen Ryggen, men Vejen vilde ikke faa nogen Ende; siden vi forlode Brévilliers, havde den store Bjørn tilbagelagt en Fjerdedel af sin daglige Bane, da vi Klokken 4 om Morgenen naaede Beaucourt, Landsbyen, en stiv halv Mil syd for Allaine, hvor General v. Debschitz havde opslaaet sit Kvarter. Adjutanten havde under denne Marche faaet Frost i Fingrene, og jeg var i højeste Grad udmattet og stiv af Kulde; men det gode Værtshus bød os Mad og varmende Drikke, og i Sengen, en Luxus, jeg havde maattet undvære i flere Dage, faldt jeg strax i Søvn.

Det var endnu mørkt, da General v. Debschitz lod mig vække og kalde til sig; den gamle Herre, der ved Krigens Udbrud havde staaet til Disposition, gik fuldstændig paa-

klædt op og ned i sin Stue; i Kaminen brændte Ilden, og Lysene oplyste det paa Bordet udbredte Kort. Han udviklede sin Stilling for mig; han havde 8 Batailloner, 2 Eskadroner og 16 Stykker Feltskyts, da endnu et bayersk Batteri var stødt til; og med denne Styrke skulde han hævde det to Mil brede Terræn fra Allaine ved Montbéliard til Schweizergrænsen, hvor til der fra Beaucourt endnu var tre Fjerdingvej; Forpostlinjen strakte sig nogle Tusende Skridt mod Syd forbi Beaucourt; et stærkt Støttepunkt havde man i Forsvarsstillingen bag Allaine.

Generalen troede imidlertid, at Fjenden foran ham blev forstærket i disse vigtige Dage, enten fra Montbéliard eller ved Hjælp af Jærnbanen fra Besançon, som naaede tæt op til os; endnu i Nattens Løb havde man hørt Banetog; det var dog mere sandsynligt, at de bragte Levnedsmidler for Bourbakis store Armé, da det Landstrøg, hvori den nu havde tilbragt en hel Uge, ikke kunde føde Franskmændene længere.

Det vilde ikke blive Dag, en tæt Taage lejrede sig mellem Jorden og Solen.

Vi stode i Begreb med at stige til Hest, da Kanonerne ved Montbéliard atter begyndte at skyde, og hurtig forvandledes Ilden til en heftig Kanonade, som satte Sindene i en stærkere Bevægelse, end naar man selv havde været midt i Faren; hist havde man i det mindste Resultaterne for Øje, her befandt man sig i en nagende Uvished. Generalen vilde ikke fjærne sig fra Telegraflinjen, som endte i Beaucourt; stadig lyttede vi, Larmen voxede, ogsaa Geværsalver hørte vi fra Tid til anden; det nære Slag tordnede og rullede med rystende Magt, men foran os rørte Fjenden sig ikke. Helst havde vi samlet vore Tropper og vare ilede vore Kammerater til Hjælp. Uvirksomheden pinte os. Ingen Efterretning. Vi havde dog den Trøst, at Slaget stadig rasede paa samme Plet, vore veg altsaa ikke.

Taagen steg og rullede sig sammen i en Sky; vi havde Vestenvind, det blev varmere.

Den rummeligste Stue i det Værtshus, hvor Generalen boede med sine Officerer, tjente som Kontor for hans tvende Adjutanter og tvende Skrivere. Store Vægflader vare tilklistrede med hvidt Papir, og herpaa fandtes Kultegninger af Fægtninger mellem Preussere og Franskmænd, fremstillede med Liv, ja selv med dramatisk Kraft. Den ene Skriver var Maler og havde anvendt sine ledige Timer, af hvilke han vistnok havde mange, paa disse Kunstværker; den anden Skriver, som paa behagelig Maade vakte min Opmærksomhed ved sit dannede Sprog og gode Manerer, var, om jeg ikke husker fejl, Protokolsekretær ved en eller anden Domstol; Adjutanten, med hvem jeg havde tilbagelagt mit natlige Ridt, var Godsejer i Schlesien; kun den ældste Adjutant var Officer i Linjen og ledede Forretningerne med lige saa stor Rolighed og Bestemthed som Sagkyndighed. Det hele var ret en Type paa et preussisk Landeværns-Kontor.

Fra Lisaine drønede Kanonaden stadig fra samme Kant; vi maatte høre efter i Uvirksomhed. Først om Eftermiddagen optraadte fjendtlige Tropper foran vore sydlige Landsbyer. Vi rede der hen: Geværild, af og til et Kanonskud, ubetydelige Skjærmydsler, som kostede os et Dusin Mennesker; ingensteds trængte Fjenden modig frem, han havde vel ogsaa blot villet overtyde sig om, at vi endnu vare til Stede. Jeg glædede mig over Landskabet, der var smukt ogsaa nu i sin Vinterdragt; stærkt indskaarne Dale, kraftigere fremtrædende Bakker og længere frem mere bratte Bjærgformer skille Overgangen til Jurabjærgene fra Vogesernes Udløbere.

Da vi i Skumringen vare vendte tilbage til Beaucourt, indtraf den Melding fra General v. Werder, at han igjen havde kæmpet sejrrig, blot Chenebier var gaaet tabt; om muligt skulde vi sende tvende Batailloner til Forstærkning, og dette blev strax udført. Den kommanderende Generals

Formodning syntes saaledes at have bekræftet sig, Tabet paa vor højre Fløj kunde faa meget alvorlige Følger. General v. Debschitz var meget bekymret.

Det samme var derimod ikke Tilfældet med de yngre Officerer, som vare indkvarterede i Landsbyen og om Aftenen samledes i Skjænkestuen; glade over endnu at leve og uvidende om, hvad den følgende Dag maatte bringe, nøde de Øjeblikket. Og Generalens ældste Adjutant godtgjorde med vægtige Grunde sin Paastand, at alt maatte ende godt.

General v. Debschitz lod mig endnu engang kalde; han havde aabnet et Vindue og lyttede; vi hørte Geværsalver, ved Nedre-Lisaine fandt en Natfægtning Sted; endelig, efter at den længst var forstummet, søgte vi Ro.

I Nattens Løb fik vi ingen som helst Meddelelse; om Morgenen begyndte Kanonaden paa samme Sted. Det var et godt Tegn, men for os, som maatte forsage enhver Medhjælp, var den 17de endnu mere pinlig end den 16de. Uvirksomhedens Uro voxede; om Eftermiddagen en Skjærmydsel som den foregaaende Dag, men denne Gang aldeles ublodig for os. Ingen anden Forandring, end at der indtraadte Regnvejr. Hele Dagen igjennem bleve vi uden Efterretninger om Slaget ved Lisaine; det var rigtignok et Bevis paa, at vore holdt Stand, men det var dog pinligt. Mindre hurtig faldt Skuddene fra hin Kant; den Tanke paatrængte sig os, at Munitionen var paa Hældingen. Og, forudsat at Tabet var lige stort paa begge Sider, hvor længe kunde Mindretallet vel da holde ud mod saa store Masser? Maatte Kræfterne ikke til sidst glippe?

Endelig i Nattens Løb indtraf et Telegram; den fjendtlige Armé beredte sig paa et Tilbagetog for det brave XIVde Korps.

Pludselig skete der et Omslag i vor Stemning som, nogle Timer før, i Vejret; men her var det Glædens Solskin, som opfriskede Livsaanderne.

Nu behøvede General Debschitz ikke længere bekymret at ængste sig for at maatte marchere baglængs i Steden for fremad; de Befalinger, som vare paatænkte med dette heldige Udfald for Øje, bleve strax udstedte.

Den 18de Januar tiltraadte vort Detachement sin Marche mod Syd; Fjenden blev kastet ud af alle sine Stillinger mellem Doubs og Schweizergrænsen med et Tab for vort Vedkommende af 7 Officerer og omtrent 100 Mand; han blev trængt tilbage mod Blamont, og vi turde haabe den følgende Dag at kunne tage dette Punkt og Pont de Roide, da vi i Nattens Løb modtoge den Befaling fra General v. Werder ikke at gaa længere frem; paa hans Majestæt Kejserens Befaling skulde Belforts Belejring fortsættes med al Energi, og Detachementet Debschitz var bestemt til at medvirke her.

Det var første Gang, at vi læste »hans Majestæt Kejseren«. Hvor vare vi ikke lykkelige! Hvor godt passede ikke Sejren ved Lisaine til Kejser-Proklamationen i Versailles samme Dag? Den fjendtlige Styrke, som truede Rigsgrænsen, veg tilbage paa denne evig mindeværdige 18de Januar.

For os, der stode paa den sydligste Plet af fransk Jordbund, som var besat af Tyske, ogsaa for os var det en Festdag, fordi vi endelig kunde angribe med Kjækhed og Held, om just ikke med et afgjørende Resultat.

Til Middag Kl. 1 den 19de Januar bleve vi staaende over for Fjenden og marcherede derpaa uhindret tilbage til vore tidligere Stillinger, hvor jeg traf et Telegram fra General v. Werder, som beordrede mig afsted.

Da jeg den følgende Morgen ikke kunde ride tidlig bort paa Grund af nogle Tjenestesager, benyttede jeg Mellemtiden til at bese Urfabrikken i Beaucourt, efter Ejerens Udsagn en af de største i Verden. De sindrig udtænkte Maskiner, som fabrikerede samtlige Urets Dele fra Kasserne til de fineste Smaahjul, vare seværdige, og den

Omstændighed, at der kunde arbejdes videre, ganske vist efter meget indskrænket Maalestok, vidnede om den Ro, den tyske Indkvartering opretholdt paa dette Punkt.

Derpaa skiltes jeg fra de Krigskammerater, med hvem jeg havde gjennemlevet disse saa spændende Dage, og red først og fremmest til Bourogne, General v. Tresckows Hovedkvarter.

Han var højlig fornøjet over de fjendtlige Planers mislykkede Udfald, udfoldede næsten en endnu større ungdommelig Iver end tidligere og var travlt sysselsat med Belejringens Fortsættelse, saa meget mere som Freden syntes nær; thi ogsaa i det vestlige Frankrig var der vundet en stor Sejr; Prins Frederik Carl havde, ligeledes i et tre Dages Slag, ved Le Mans tvunget General Chanzys Hær til en oprivende Flugt.

Alle de Officerer, jeg her traf paa, vare besjælede af samme løftende Stemning; nu, da Faren var forbi, tilstod man først rigtig, hvor truende den havde været; medens den afgjørende Kamp rasede en Mil mod Vest, havde man her arbejdet videre paa Løbegravene, begyndt at opkaste nye Batterier og ikke ænset, at man om nogle Timer maaske maatte lade det hele i Stikken. Belejringskorpset havde bortsendt flere Tropper mod den ydre Fjende, end man egentlig kunde undvære; men man turde vove dette, thi Belforts Kommandant syntes at give Afkald paa ethvert større Udfald; hans Mandskab duede rimeligvis ikke længere til Foretagender uden for Voldene; thi selv víste han sig i de lange Uger som en sagkyndig, daadskraftig Mand.

Trods den mest anstrængende Sysselsættelse havde Officererne den 15de, 16de og 17de ikke kunnet undlade at tænke paa Valpladsen i Nærheden; men de havde dog været bedre situerede end vi syd for Lisaine, da de tidligere fik Nys om Sagernes Stilling.

De mørke Morgentimer den 17de betragtedes som Vendepunktet; den 16de havde to franske Divisioner an-

grebet General v. Degenfelds svage Deling, som efter fortvivlet Modstand næsten var omringet og maatte bekvemme sig til et Tilbagetog. Fjenden var nu i Besiddelse af Chenebier og naaet tæt hen til Landevejen fra Frahier til Belfort, der var saa vanskelig at forsvare; endnu i Nattens Løb havde General v. Werder derfor ladet andre Tropper marchere der hen for atter at tage Landsbyen, og den badensiske General Keller overfaldt tidlig den 17de Franskmændene i Chenebier; han havde ganske vist ikke kunnet fortrænge dem, men dog skræmmet dem saa meget, at de ikke fortsatte Angrebet paa vor højre Fløj.

Angrebene slappedes over hele Linjen, den franske Overgeneral opgav Slaget; hans sammenskrabede Masser havde maattet vende om for disciplinerede Soldater, hvem de vare tredobbelt overlegne i Tal.

General Bourbaki havde rimeligvis faaet Nys om de preussiske IIdet og VIIde Korpsers Bevægelser; den 17de Januar stode de endnu mellem det stærkt besatte Dijon og Langres, og han maatte derfor med desto større Energi kaste XIVde Korps for uhindret at kunne føre sin Overmagt mod General v. Manteuffel; dog hans Tropper egnede sig ikke for Manøvreringer.

Slaget havde hver af hine tre Dage kostet Tyskerne omtrent lige meget, til sammen blot 1600 til 1700 Mand, et ringe Tab i Forhold til Fjendernes Tal; den 18de kæmpede Franskmændene endnu blot for at dække deres Tilbagetog.

General v. Werder havde under Slaget heldig løst den vanskelige Opgave stadig at kunne forstærke det Punkt, der for Øjeblikket var mest truet; hvor et Batteri eller en Bataillon lod sig undvære, bleve de trukne tilbage og holdte disponible for andet Brug. Saaledes var en lille Reserve stadig for Haanden, men den uundgaaelige Følge af denne nødvendige Færd var en Adsplittelse og Sammenblanding af Korpsets forskjellige Bestanddele.

Medens Avantgarden den 19de vedblev at staa i Berøring med Fjenden, var Armékorpset blevet ordnet og havde i Dag (den 20de) indtaget samme Marchestilling som den første Dag ved Lisainelinjen; Badenserne stode atter paa højre, 4de Reserve-Division paa venstre Fløj og Brigaden Goltz i Midten, og saaledes kunde Fremmarchen nu tiltrædes mod Vest. Hvor hen Hovedkvarteret havde begivet sig, vidste man ikke i Bourogne; man vidste ikke engang, hvad Vej det var slaaet ind paa, og saaledes maatte jeg ride bag efter paa maa og faa. Det mere milde Vejr var efter kort Frist atter veget for den strænge Vinter; det blev koldere, og Sneflokkene hvirvledes rundt i den graa Luft.

I Skumringen naaede jeg Héricourt; de franske Projektiler havde forvandlet Husene til Ruiner. Tyske Læger ilede over Gaderne; her laa mange saarede, mest franske, som man havde opsøgt og bragt hid. Hvor hen General v. Werder havde begivet sig, vidste ingen; alle og enhver havde travlt og hastede afsted efter et hurtigt Svar. Hovedkvarteret var sandsynligvis slaaet ind paa den midterste Vej, og jeg red videre i den Retning, forbi Lig af Mennesker og Heste, forbi Vogne, der vare væltede eller kjørte fast, forbi Vaaben og alt, hvad Fjenden vel havde kunnet kaste fra sig. Fem franske Soldater slæbte sig frem af Skoven og hen imod mig, uvæbnede, jamrende, tiggende; uden Kapper, med sønderrevet Fodtøj, frosne Lemmer og halvt ihjelsultede søgte disse stakkels Ynglinge Hjælp; men det eneste, jeg kunde gjøre for dem, var at række dem den Flaske Vin, jeg havde medtaget fra Bourogne, og give dem det Raad at opbyde deres sidste Kræfter for at naa Héricourt.

Hurtig blev det mørkt; i de næste Landsbyer saae jeg med Nød og næppe, at der stod Huse til højre og venstre; Tyskere fandtes her ikke, thi alt var mørkt og stille som dødt. Altsaa videre. Da dukkede et Lys frem gjennem Sluden og Regntykningen; snart glimtede flere, atter en Landsby,

Mennesker paa Vejen, preussiske Soldater. »Hvad hedder Landsbyen?« — »Saulnot«. — »Véd I, hvor den kommanderende Hr. General er?« — »Her!«

VIII.

La Barre.

Generalen sad med sin Generalstabschef og nogle andre Officerer ved et højst tarveligt Aftensmaaltid. Som begribeligt var, saae han træt ud; efter den mægtige Spænding fulgte nu andre Bekymringer; thi med sine, i Tallet ringe Tropper skulde han efter den sidste Tids Anstrængelser søge, om muligt, at fastholde den fjendtlige Hær, for at General v. Manteuffel, der den 20de var naaet frem til Gray, nu kunde gribe virksomt ind og fuldstændiggjøre hans Nederlag.

Jeg frembar min Lykønskning. »Sid ned og tag til Takke med Anretningen«, svarede han. Der indløb et Telegram; det var fra vor Kejser og affattet i meget varme Ord. Som Anerkjendelse for den vigtige Tjeneste, Generalen og hans Korps havde ydet Tyskland i et tre Dages Slag og med en fjendtlig Fæstning i Ryggen, tildelte Kejseren v. Werder en meget høj Orden. Vi gratulerede, han var bevæget: »Gud være lovet, at alt gik godt«, svarede han sagte.

Efter at have tilbragt Natten paa et Straaleje og under de mest indskrænkede Forhold begave vi os den 21de og 22de til Villersexel; Marchen maatte afbrydes en Dag, Tropperne vare udmattede, Sognene udpinte af Fjenden og næsten uden Levnedsmidler og Ammunition ikke for Haanden; vi maatte afvente Vognkolonnerne med det mest uundværlige Forraad.

Armékorpset gjorde nu en Svingning mod venstre og rettede sin Front mod Syd; foran os vare Franskmændene

flygtede til og over Doubs. Deres Tilstand syntes at være højst beklagelig; i alle Landsbyer fandt vi saarede eller syge, hungrige og med frosne Lemmer, blandt dem mange, som næppe vare komne ud over Drengealderen. Transporterne af de endnu marchedygtige Krigsfanger syntes ikke at ville tage nogen Ende; ogsaa disse afgave det ynkeligste Skue og øgede yderligere Byrden for os.

Vi fik paa det mest gyselige Blikket aabnet for det uforsvarlige i at sende slige Mennesker — de færreste af dem gik frivillig og med Begejstring i Kampen — uøvede og utilstrækkelig udrustede i Marken; selv deres Landsmænd talte om disse ulykkelige med mere Rædsel end Medlidenhed; det deltagende Udbrud: »Les pauvres mobiles!« hørte man ikke længere; thi paa Tilbagetoget havde de i deres Nød huseret som rasende.

I Villersexel saae det slemt ud; af Slottets Rigdomme var intet blevet reddet, blot de sønderskudte, sværtede Mure stode endnu; under Kampen den 9de var Ejermanden gaaet bort med Hustru og Barn ved Haanden, lykkelig over, at dog i det mindste disse bleve skaanede. Indbyggerne, som meddelte mig dette, fortalte ligeledes, at Clinchant, den kommanderende General over det franske Korps, Dagen efter Træfningen havde ytret, at det werderske Korps var totalt slaaet og flygtede mod Nord, og at man ikke mere behøvede at tage dette i Betragtning.

Den 23de rede vi hen imod Rougemont over den Valplads, hvor General Clinchant havde angrebet os, syd for Villersexel. Et varmt Vaarpust laa i Luften og Solblink over den spejlglatte Vej og det sneklædte Landskab, hvor Dalstrækninger og skovrige Højder paa behagelig Vis vexlede med hverandre.

Den følgende Dag rettede vi et Stød fremad mod Beaume-les-Dames ved Doubsfloden, fire Mil nord for Besançon. Her blev kun truffet franske Soldater, ukampdygtige eller uden Kamplyst.

Derpaa modtoge vi den første kejserlige Armébefaling, dateret fra Versailles 18de Januar og saalydende:

»Paa denne for mig og mit Hus saa mindeværdige Dag modtager jeg med Samtykke af alle tyske Fyrster og Samstemning af alle tyske Stammer Stillingen som tysk Kejser ved Siden af min, ved Guds Naade nedarvede Stilling som Preussens Konge. Eders Tapperhed og Udholdenhed i denne Krig har jeg gjentagne Gange skjænket min fuldeste Anerkjendelse; den har nu fremskyndet det tyske Enhedsværk, et lykkeligt Udfald, I have tilkæmpet os ved at sætte eders Blod og eders Liv som Indsats.

Mindes derfor stedse, at Følelsen for Ære, trofast Kammeratskab, Tapperhed og Lydighed gjøre en Armé stor og sejrrig; bevarer denne Tænkemaade, da vil Fædrelandet altid med Stolthed se op til eder, da ville I altid være dets stærke Arm«.

Vore Sind vare stærkt grebne af Tidens mægtige Begivenheder, hvorvel dette ikke ret kunde komme til Udtryk under den ydre Uro; vi fejrede dog denne Aften, saa godt det lod sig gjøre, og udbragte et Leve for vor Kejser.

Den 4de Reserve-Division, som de følgende Dage gik over Doubs ved Beaume-les-Dames, fandt kun XXIVde Korps over for sig; de andre franske Hærafdelinger vare i og ved Besançon.

Brigaden Goltz og den badensiske Division fortsatte deres Marche ned ad Ognon; den 27de tog den kommanderende General Kvarter i Marnay, som ligger ved denne Flod, to og en halv Mil vest for Besançon. Fjenden forstyrrede ikke vore Marcher, skjønt de førte tæt forbi hans Hovedmasser. Af Landboernes Fortællinger skjønnede vi, at den slagne Hær var sin Opløsning nær. Overbefalingen skulde være gaaet over i andre Hænder.

Man vilde ogsaa vide, at Pariser-Regeringen havde indledet Fredsunderhandlinger i Versailles, og dette Rygte syntes saa meget mere troværdigt, som vi modtoge Efterretninger om de Slag, der den 19de havde fundet Sted ved Mont Valérien og St. Quentin; paa førstnævnte Sted var et Forsøg paa at sprænge Jærnmuren om Paris atter strandet, og ved St. Quentin havde General v. Goeben besejret den franske Nordhær. Det var en Maaned, rig paa Slag, denne Januar, og ligesom Krigens første Maaned fuld paa Afgjørelser af den vigtigste Art; paa alle Krigens Skuepladser lede Fjendens nye Hære store Nederlag; hvad der endnu resterede, var blot Ruiner.

Det XIVde Hærkorps bredte sig nu vest for Besançon lige til Doubs og var i umiddelbar Berøring med vort VIIde Korps, der stod hinsides Floden, og hvortil IIdet sluttede sig endnu længere mod Syd.

Efter at Sydarmeens vigtigste Opgave var løst af XIVde Korps alene, havde General v. Manteuffel besluttet ved Dijon og Auxonne at føre de tvende andre Korps forbi Fjenden og i Ryggen paa ham; de lode kun faa Kræfter tilbage for at sikre sig mod disse Stæder.

Siden vi havde rømmet Dijon, var Staden bleven forsynet med Forskansninger og svært Skyts, Garibaldis Korps var betydelig øget, og der var kommet nye franske Tropper til; men desuagtet søgte denne betydelige Magt ikke at standse General Manteuffel, ja de forsvarede sig næppe nok mod de gjentagne Angreb, en numerisk for svag Deling rettede mod Staden.

De fremad marcherende tyske Korps brød i hurtige Angreb den Modstand, de mødte ved nedre Ognon og ved Dôle, de gik over Doubs, fordreve de Fjender, som viste sig, og besatte den korteste af de Veje, som forbinde Besançon med Lyon.

Nu lod Overgeneralen disse dristige Marcher følge af et endnu større Vovestykke.

Det kunde ikke være vor Modstanders Hensigt at blive ved Besançon, hvor Levnedsmidlerne snart maatte slippe op; han maatte slaa sig igjennem eller søge at undkomme til Sydfrankrig; valgte han en anden Retning, lovede blot Vejene mod Vest et heldigt Udfald, og den sandsynligste gik mod det nære Dijon, hvor Garibaldis Stridskræfter kunde række Haanden. Det XIVde Korps skulde nu opholde den fjendtlige Hær paa denne Vej, samme Opgave tilfaldt VIIde, saafremt Fjenden skulde bryde frem paa venstre Bred af Doubs, og imidlertid kunde Nabokorpsene komme til Undsætning.

Udvejen mod Syd vilde General v. Manteuffel selv spærre trods sin svage Styrke og andre vanskelige, farlige Omstændigheder, thi der maatte endnu stadig være 100,000 franske Soldater mellem Doubs og Schweizergrænsen; man maatte derhos antage, at der vilde blive sendt dem Forstærkninger, som efter den hensynsløse Maade, hvorpaa Garibaldi udskrev Tropper, muligvis kunde naa store Tal, medens de preussiske Korps uden sikre Forbindelser maatte udsætte sig for enhver Mangel, betræde et klippefuldt Bjærgland ad stærkt tilsneede Veje og uden Tilbagetogslinje kæmpe mod en fortvivlet Fjende. I Sydhærens Hovedkvarter troede man at turde vove dette, man bedømte Modstanderne rigtig.

Flere Meddelelser antydede allerede, at Dele af den franske Hær marcherede langs Schwejzergrænsen over Pontarlier mod Syd; IIdet og VIIde Korps rykkede frem for ogsaa at besætte denne Vej, og XIVde bredte sig ud over Doubs; den 28de forlagde General v. Werder sit Hovedkvarter til La Barre, hvor General v. Manteuffel havde opholdt sig siden den 24de, men den 28de havde overskredet Doubs for at være de øvrige Korps nærmere.

La Barre, en ubetydelig Landsby, ligger paa den højre Bred, som her falder brat ned mod Floden; det mellemliggende smalle Stykke optages af Chausséen; halvfjerde Mil op ad Floden ligger Besançon, tvende Mil ned ad ligger

Dôle. Et lille, møbleret, men ubeboet Sommerslot maatte huse Hovedkvarterets Officerer. Vi levede af vore Proviantforraad; min Kappe benyttede jeg om Natten til Sengetæppe, og om Dagen maatte man bære dette Klædningsstykke selv i Kvarteret, thi Vejret var raakoldt, og faa Værelser havde en Kamin. To Sale tjente til Kontorer og Selskabslokale; en syg Kammerat sad ved Ilden, andre arbejdede, skreve Breve, læste Aviser eller spillede Billard. Om Aftenen kom ogsaa den kommanderende General hyppig ud af sit Værelse, og varmt paaklædte satte vi os til et Whistparti.

Nu indtraf efterhaanden Vidnesbyrd om den taknemmelige Glæde, Sejrherren fra Lisaine mødte hos alle Nationens Kredse; der indløb egenhændige Breve fra de højeststaaende Personligheder, Sejrskranse, flettede af Kvindehænder, Digte, Diplomer som Æresborger, Legater, Æreskaarder og Skjolde. General v. Werder udtalte sig herom paa sin hjærtelige, naturlige Maade, ganske vist med Glæde, men ogsaa beskedent afvisende; thi han havde helst givet sine Soldater hele Æren. »De have jo udført Arbejdet«, sagde han engang under et Ridt til mig, hvorpaa jeg gjensvarede: »De have imidlertid ikke baaret det tunge Ansvar, og Deres Excellence har ført dem; hvis Sagen havde faaet et slet Udfald, vilde sikkerlig den kommanderende Generals Navn være blevet sørgelig knyttet til Mindet; hvorfor skal man da i det heldige Fald ikke give ham den fortjente Ære?«

Det XIVde Korps blev nu omfordelt; Overgeneralen havde trukket General v. Goltz's Brigade til sig som en Art Reserve; den stod bag IIdet og VIIde Korps, og de badensiske Brigader maatte i en lang Linje til venstre og højre for Doubs iagttage Besançon og Dijon; fjerde Reservedivision var forlagt længst bort fra General Werder; den skulde nemlig øst for Besançon følge de vigende Delinger af den franske Hær.

Fra Belejringskorpset foran Befort blev General v. Debschitz atter bortsendt i samme Øjemed.

Den 30te om Morgenen modtoge vi Efterretningen om den Vaabenhvile, som den 28de var afsluttet i Versailles for en Tid af en og tyve Dage. Paris havde kapituleret. Udfaldet af den lange Tvekamp hilsedes med en Glæde, der øgedes ved Udsigten til den nære Fred; vore Tanker rettedes allerede mod Hjemkomsten.

Imidlertid gjaldt Vaabenhvilen endnu ikke for os; Krigsoperationerne i Departementerne Doubs, Jura og Côte d'or samt Belejringen af Belfort vare undtagne fra de almindelige Bestemmelser ved Slutningsordene i den lange første Artikel.

Før vi vidste noget om Overenskomsten, paaberaabte Modstanderne sig, at der var Vaabenhvile, og sendte Parlamentærer for at bevise dette. En Fægtning blev afbrudt, og Tyskere og Franskmænd overnattede fredelig i samme Landsby; de franske Befalingsmænd havde modtaget Efterretningen om den afsluttede Forhandling tidligst, men deres Regerings Telegram indeholdt netop ikke det vigtigste Punkt, at Krigen vedvarede for deres Vedkommende. Og denne urigtige Meddelelse var med et længselsfuldt imødeset Budskabs Fart bleven udspredt blandt de franske Tropper.

Efter at Overkommandoen havde opklaret Vildfarelsen med Hensyn til Vaabenhvilen, fortsatte Tyskerne paa venstre Bred af Doubs deres Marche mod de ved Pontarlier sammenhobede fjendtlige Masser, der næppe længere kunde kaldes en Hær. Fangernes Tal voxede til Tusender, Masserne af det erobrede Krigsmateriel øgedes, og besværlige Kampe, fulde af Tab, maatte i Jura bryde den sidste fortvivlede Modstand; den 1ste Februar begyndte Franskmændene at gaa over paa schweizisk Grund; her nedlagde de sidste 80,000 deres Vaaben.

I disse Anstrængelser og denne Ære havde vi i La Barre ingen Part; i vor uhyggelige Boligs snævre Rum og

mere generende end opmuntrende hverandre maatte vi udholde en daadløs Ventetid.

Garibaldi havde paa urigtig Maade eller slet ikke brugt de store Stridskræfter, Frankrig havde anvist ham; han havde ladet Tiden gaa uden at handle. Vore svage Delinger bleve kjækt staaende over for ham, indtil han og hans Tropper forlode Dijon og Côte d'or; uden Hæder forsvandt den gamle Italiener og de, som vare komne med ham, fra den fremmede Jordbund, de ukaldet havde betraadt.

Kun Belfort forsvarede sig endnu, Angrebet kunde ikke skride hurtig fremad; et med stor Tapperhed udført Forsøg paa at storme Percheforterne var slaaet fejl. Nu maatte Løbegravene og Batterierne opkastes i Klippegrunden; Sne og Is dækkede Omgivelserne, eller Løbegravene fyldtes under Regndagene af Vand. Den fjendtlige Kommandant lagde en utrættelig Daadskraft for Dagen, og Tallet paa de syge og saarede i Belejringskorpset voxede i betænkelig Grad.

For os i La Barre forløb Tiden langsomt under en Tilstand, som endnu var Krig, skjønt Vaabnene hvilede. Man var ikke sysselsat i tilstrækkelig Grad og kunde dog ikke arbejde; man ansaa Freden for sikret og hengav sig utaalmodig til Formodninger om, hvad Fremtiden vilde bringe. Godt var det, at der nu indtraadte Solskinsdage, som lokkede til lange Rideture i det smukke Landskab; i klar Luft skjelnede vi Mont Blanc mod Syd. Vi saae atter glade Ansigter i Landsbyerne, og nu, da Fjendtlighederne vare endte, kunde Folkene, som endnu savnede deres kraftige Mandskab, godt paa venlig Maade underholde sig med os. Paafaldende var Sædernes Fordærvelse hos de halvvoxne.

Den 5te forlod Fyrst Hohenlohe os for at tage til Versailles; hans Afrejse føltes som et Tab, thi han var altid venlig, altid parat til Hjælp, altid i jævnt godt Humør og dannede det forsonende Element i vort Selskab, da han holdt sig uden for vore smaa Rivninger. Det var den første

Afsked, med Vemod tænkte man paa den almindelige Skilsmisse, som forestod os ved Fredslutningen.

Bort fra dette lille Slot ønskede vi os imidlertid alle; General v. Werders simple Levevis havde ikke forvænt os, men her savnede vi dog alt for mange Ting til at kunne føle os til Pas under et saa langt Ophold, og den Efterretning var derfor saare velkommen, at vi den 9de Februar skulde forlægge vort Kvarter til Dôle.

Den 8de vilde Overgeneralen for en Nats Tid komme der hen og dernæst tage sit Hovedkvarter i Dijon. Jeg fik Befaling til at melde mig hos ham i Dôle, i hvilket Øjemed blev ikke sagt, men jeg formodede, at det var Langres's Skyld.

Til den bestemte Eftermiddagstime kom General v. Manteuffel med et mindre Følge og gjorde Holdt uden for Staden ved det lille Slot, hvor der blev holdt Bolig parat for ham. Da han var stegen af Hesten, meldte jeg mig hos ham; noget foroverbøjet og støttende sig til en Stok rettede han nogle Spørgsmaal til mig og henviste mig i øvrigt til sin Generalstabschef og sin Artillerigeneral. Ikke længe efter fik jeg en Indbydelse til hans Taffel Klokken 6 Eftermiddag.

Kommandanten i Langres havde ikke anerkjendt Vaabenhvilen, der ogsaa gjaldt hans Fæstning, og jeg skulde nu give Oplysninger om de Forholdsregler, der herved kunde blive nødvendige.

Paa den befalede Tid fandt jeg i Slottets Modtagelsesværelse General v. Werder og Oberstløjtenant Leszczynski, der ogsaa vare indtrufne fra La Barre, og desuden talrige andre Gjæster; Overgeneralen kom tilstede, Døren til Spisesalen aabnedes, et Musikkorps spillede op, og vi havde en fortræffelig Diner. Jeg troede, at General v. Manteuffel vilde udbringe et Leve for Hs. Majestæt Kejseren og dernæst ære General v. Werder med en Tale, hvorpaa den sidste maatte takke, hvad han vistnok havde skilt sig godt

fra, thi han forstod ved slige Lejligheder at finde de bedste Ord for sine Følelser. Maaltidet forløb dog uden Skaaltaler, og strax efter at Taflet var hævet, trak Overgeneralen sig tilbage.

General v. Werder kjørte med sin Generalstabschef atter hjem til La Barre, medens jeg blev i Dôle og udfærdigede en Vejledning til Langres's Erobring, hvad dog for denne Gang viste sig overflødigt; thi næste Morgen var der indløbet den telegrafiske Meddelelse, at Fæstningskommandanten nu anerkjendte Vaabenhvilen.

IX.

Dôle.

Den venlige Stad Dôle læner sig til Vinbjærgene nord for Floddalen; Hovedkirkens tunge, fæstningslignende Taarn afgiver et Vartegn, der paa Afstand er let kjendeligt. Rhin-Rhônekanalen begrænser Staden, og tæt mod Syd flyder Doubs med en anselig Bredde. Hinsides Broerne stige Landsbyerne til Vejrs lige op til Skoven.

Levninger af romerske Bygningsværker, gamle Huse i spansk-mavrisk Stil bære Vidne om Dôles lange, omvexlende Historie; i Gaderne var Tallet af Præster og Munke, men ogsaa af Tiggere paafaldende; af Stadens tolv Tusende Indbyggere syntes dog de fleste at være velhavende, kun faa fattige. Et smukt, rummeligt Theater tjente nu som Lasaret; i Underpræfektens Bolig havde Garibaldi haft Kvarter, da han her formerede sit Korps.

General v. Werder med sit egentlige Følge tog Bolig i Gjæstgivergaarden. Jeg blev meget godt indkvarteret hos en Herre, som beklædte et meget højt Embede i Staden og nød stor Anseelse. Han var en klog Mand, grundig hjemme i sit Fædrelands Anliggender og studerede nu med Iver det

tyske Sprog, men jeg opdagede i hans bindstærke Bibliothek dog intet Værk af vor skjønne Litteratur, og af udenlandsk Belletristik stødte jeg blot paa en fransk Oversættelse af Quentin Durward.

I Staden herskede stor Ophidselse, som ogsaa paa anden Vis lagde sig for Dagen; uden for Kaféerne saae man Borgere med bekymrede Ansigter og bluseklædte Arbejdere med heftige Minespil; de talte om Valgene til Nationalforsamlingen, som i Bordeaux skulde træffe Afgjørelsen om Krig eller Fred. De dannede vare fredelige og høflige over for os, men undgik at vise sig i Selskab med Tyskere. »Hvad skulle vi gjøre?« sagde en Mand til mig; »vi vilde komme til at bøde derfor; hvem skal vel beskytte os, naar De marcherer bort? Her have Kommunisterne sejret ved Valgene«.

Gambetta havde endnu stor Indflydelse, og Syden ikke set Krigen; men de besiddende Klasser ønskede Fred.

Jeg kjøbte en Almanak, som var affattet efter Krigspartiets Hovede og indeholdt de taabeligste Løgne, men Mængden troede dem.

»Vi ere mere bange for Gambetta end for Sejrherrerne«, sagde en anden Herre i meget ophidset Sindsstemning til mig; »han mener at forstaa sig paa alt og kommanderer Generalerne efter sit Godtbefindende. Hvad skulle de gjøre? Han er Magthaveren, og naar han forbliver ved Roret, opleve vi det frygteligste.«

Det var visselig Frankrigs største Ulykke, at det var faldet i Hænderne paa en Diktator, som var ukyndig i Krigen; hvor hæderfuld det franske Folks Kamp end var, saa lidt kan man retfærdiggjøre den Selvtillidsfuldhed, hvormed Gambetta og hans Hjælpere grebe ind i det vigtigste, de slet ikke forstode sig noget paa, i Hærformationen og Hærledelsen.

Den 8de Februar bleve Percheforterne uden for Belfort erobrede; nu byggede man paa Fjældryggen Batterier, der

skulde ødelægge det faste Slot; for at erobre Pladsen maatte man ned ad Perchehøjden og op ad Fæstningshøjden.

Vi havde endnu ikke nogen Vaabenstilstand, men Fjendtligheder fandt ikke mere Sted, og i de nye Omgivelser kunde man søge Adspredelser; Vejret blev behageligt, og Sneen smeltede hurtig.

Dog nu indfandt sig de ubehageligste Virkninger af vore ved lang Spænding slappede Nerver; man havde god Kost og kunde ikke nyde noget, en fortræffelig Seng og kunde ikke sove. Det var første Gang, at Lægerne ved Hovedkvarteret havde flere af dettes Medlemmer under Behandling.

Der var Tyfus i Staden; de halvsyge troede overalt at indaande daarlig Luft; General v. Werder og nogle faa andre holdt sig paa Benene; selv om vi ikke følte os vel, tvang vi os til at tage lange Rideture; Bevægelse og Solskin gjorde godt.

Vi bleve dog denne Gang skaanede for en lang Sygdomsperiode, der bortriver mange, som lykkelig have gjennemgaaet Krigen, men Lasaretterne vare dog fulde; i det store, under det spanske Herredømme opbyggede Hôtel-Dieu sørgede franske Søstre i Samstemning med vore Læger for de tyske saa vel som for deres egne Landsmænd.

Gambettas Forsøg paa at lede Statens Anliggender videre efter sin Opfattelse vare slaaede fejl, og han var selv traadt tilbage fra Regeringen. Det fornuftigste Parti havde sejret ved Valgene, Nationalforsamlingen var den 12te traadt sammen i Bordeaux og havde valgt Thiers til Leder af den exekutive Magt. Dette syntes at falde selv i Blusemændenes Smag, i det mindste hørte jeg en sige til en Kammerat: »Ah, c'est une forte tête!« Efter de sidste Dages politiske Ophidselse beroligedes Sindene, ethvert Parti havde muligvis sin Bagtanke, men foreløbig glædede alle sig over, at Freden var rykket nærmere.

Vaabenhvilen var forlænget til den 24de og mod Fæstningen Belforts Overgivelse udstrakt ogsaa til de Landsdele,

der hidindtil havde været udelukkede. Oberst Denfert, Belforts tapre Forsvarer, fik fri Afmarche med krigerske Æresbevisninger for Besætningen, og General Tresckow tog endelig den faste Plads i Besiddelse.

Paa tysk Side forberedte man alt til at fortsætte Krigen paa kraftigste Vis, om fornødent skulde gjøres. Vore Troppedelinger vare sysselsatte hermed; desuden blev der atter exerceret, og Tjenesten overholdt saa strængt som i Fredstider. Beboerne beundrede denne alvorlige, aldrig slappede Virksomhed, som ikke slog sig til Ro efter saa store Anstrængelser, men de holdt sig med Værdighed tilbage, saae kun i Afstand paa vore Øvelser, ja selv Musikken, der spillede under Parolen, hidlokkede kun faa.

Et langt Felttog truer med at løsne Disciplinen; under en mulig Fortsættelse af Krigen maatte den haandhæves med desto alvorligere Strænghed, som Mandskabet, der saae sig skuffet i sine Fredsforhaabninger, vilde være tilbøjeligt til at handle med større Forbitrelse. Ogsaa for Sundhedstilstanden var den fortsatte Uddannelse og regelmæssige Ordning af Vigtighed.

I Almindelighed kan man sige, at Vaabenhvilen er den sletteste Tid i Krigen; nu føler man haardere de endnu vedvarende Savn, nu har man Fritid til at tænke over sine personlige Forhold; der indtræder Forstemthed, og Glæden mindskes hos den enkelte til Trods for det store almene Held og den vundne Hæder.

Ogsaa Foraaret indtraf, hurtig og yndig; Viugaardsmanden arbejdede allerede ude i Vinbjærgene, trøstende sig med den kommende Høst, han haabede at høste i Fred. Ved de klare Vande medede Fiskerne eller udkastede deres Net; Kvinder og Børn samlede Salat, hvortil Franskmanden benytter mange Planter, der ere os uvante, naar det blot er Grønt. Om Søndagen vare de smukke Spaseregange fulde af Mennesker, og vore Soldater roede omkring paa

Kanalen og Floden. Medens den barske Vinter endnu herskede i Berlin, blomstrede Violerne paa Engene om Doubs.

Hvor højlig har Naturen ikke begunstiget dette Land; man forstaar, at Franskmændene ikke ere rejselystne; de eje de skjønneste Landskaber, fra Alperne til de herlige Floder, og der er ikke for mange paa den hjemlige, frugtbare Jord. Den vide Kyststrækning lokker dem ikke til Udlandet; flittig arbejder hver enkelt i sit Hjem og lever gjærne fredelig paa sin egen Grund.

En glimrende Fortid skjænker imidlertid Nationen en farlig Arv, en fordærvelig Overvurdering af eget Værd; den ansaa det for unødvendigt at lære af andre, dens gamle Kultur udartede til Forfængelighed; den havde én Gang været den første og troede at være det for stedse.

Nu stod den ved Afgrundens Rand; Spørgsmaalet var, om det herreløse Folk kunde beherske sig selv under den republikanske Statsform, den eneste for Haanden værende Udvej. Indtil Kejserdømmets Fald havde Paris regeret; maaske følte Provinserne sig nu mere selvstændige, da de havde fortsat Krigen uden Hovedstaden. En forstandig Mand sagde til mig: »Tidligere var Paris alt, det var vor Ulykke.« Han haabede sikkerlig paa en Ændring i denne Henseende; men den ulykkebringende Hovedstad har noget daarende for enhver Franskmand; den samme Herre talte med Henrykkelse om den og erklærede, at han kunde ønske at leve dér for stedse.

Vi traf nu alle Foranstaltninger til et længere Ophold i Dôle; i Jesuiterkollegiets Kirke holdt vi vor protestantiske Gudstjeneste. Under Forventning om den snare Fred sneglede Dagene sig langsomt afsted; vi havde ikke meget at bestille, og med Tiden voxede Ønsket om, at Uvirksomheden snart maatte være forbi; man holdt de syge Kammerater med Selskab og maatte for øvrigt tage til Takke med at omgaas sine faa raske Venner; den kommanderende General besaa Dôles Seværdigheder.

Der indløb endnu stadig Æresbevisninger fra Tyskland, men v. Werder omtalte dem ikke eller gled hurtig hen over dem; den, som kom mest overraskende, modtog han dog med Glæde. Universitetet i Freiburg havde udnævnt ham til Doktor og sendte Diplomet til ham som »Viro forti gnavo prudenti — Duci animi praesentia virtutis constantia consilii celeritate insigni — Patriae defensori clade et fuga hostium acerrimorum et numero ter superantium immortali gloria militari florenti — Civium Brisigavorum patrono certo firmo fido«.

Atter var Vaabenhvilen forlænget; det var et gunstigt Tegn, vi tvivlede ikke længere om Fredens Nærhed, men man maatte dog gjøre sig parat til alt; hos Indbyggerne syntes den Mening at være overvejende, at Krigen vilde blive fortsat; i Staden udspredtes Rygter af enhver Art, Ansigterne bleve mere alvorlige, enkelte ogsaa fjendtligere.

Den 27de Februar ved Middagstider kom Telegrammet: »Præliminærerne ere undertegnede«. Paa General v. Werders Foranstaltning ringede man med Kirkeklokkerne, som havde tiet siden Tyskernes Indmarche i Dôle; »Friede sei ihr erst' Geläute!« Indbyggerne styrtede ud af Husene. »Er det Freden?« — »Freden!« svarede vi. Det var, som om vi hørte til dem, som om de maatte favne os. Gaderne fyldtes i faa Minutter, Solen skinnede ned paa en dybt bevæget Mængde. Nogle, Mænd saa godt som Kvinder, græd lydelig, og da nu vor Musik blæste en Koral fra Taarnet, stode Folk stille og hørte til i Tavshed; mange foldede Hænderne, flere knælede, Mænd og Kvinder blottede Hovederne; i Kirkerne brændte der snart Lys paa alle Altere, og de andægtige strømmede til for at forrette deres Bøn.

Da Torvet blev lidt mere tomt, traadte en Dame med graa Haar hen til mig og spurgte inderlig bevæget: »Hvorledes lyde Fredsbetingelserne?« — »Nøjagtig véd jeg det endnu ikke«, svarede jeg, medens jeg gik ved hendes Side; »vi beholde imidlertid sikkert vore gamle Landskaber, Elsass og en Del af Lothringen.«

»Ak!« sukkede hun og vedblev: »Min Mand er Oberst og Krigsfange i Koblenz.«

»De vil snart faa ham tilbage«, trøstede jeg hende.

»Det er ikke saa meget for Landenes egen Skyld, at jeg er bedrøvet«, fortsatte hun. »Elsass ligger os ikke paa Hjærtet; men det er dog et Tab, som ikke glemmes, det er et Tab, som saarer den franske Stolthed. Tag Penge, blot Penge, gjør os fattige. Det glemmer de følgende Slægter, det lærer Ungdommen ikke i Skolerne; men Land —«

»Franskmændene maa lære at finde sig heri«, svarede jeg og hilste til Afsked, »de tyske Lande faa de aldrig igjen.«

Den kommanderende General samlede os alle ved sit Taffel, og skjønt dette naturligvis havde været Tilfældet mange Gange, var Stemningen nu ligesom nyfødt, glad og højtidelig; man ønskede hverandre til Lykke og følte sig som ét med sine Fæller, der alle vare besjælede af en og samme Tanke; vi fejrede Fredslutningen. General Werder udbragte et meget smukt motiveret Leve for Kejseren, og da General v. Glümer havde udbragt en Skaal for hans Sundhed, besvarede han den saa trohjærtet og med saa stor Anerkjendelse af enhver enkelts Fortjenester, at man i Sandhed maatte faa ham kjær.

Den 2den Marts bleve Fredsbetingelserne nærmere bekjendte; tvende vare os særlig paafaldende: Hvorfor skulde Paris ikke fuldstændig og i længere Tid holdes besat af Preusserne, og hvorfor skulde vi atter udlevere Belfort? Disse Æmner drøftede vi meget. »Vi ydmyge ikke Frankrig i tilstrækkelig Grad«, mente nogle; »vi ruinere det ikke noksom«, tilføjede den mest godmodige (!).

Flere satte særlig stor Pris paa Belfort; jeg repræsenterede den Anskuelse, at den burgundiske Port havde langt mindre Værd for Tyskland end for Frankrig.

»Saa kunde man i det hele have skaanet os for denne pinlige Belejring«, svarede man.

»Nej, ingenlunde. Vi udlevere dog Paris; vi ejede fremdeles Belfort, og Thiers kan nu sige, at han har faaet den igjen; nu har han sluttet »une paix honorable«.

Ved Gudstjenesten i vor Kirke den følgende Søndag drejede Prædikenen og Bønnen sig kun om Freden; mange havde indfundet sig for i Fællesskab med sine Kammerater at takke Gud.

Hvor glade kunde vi nu ikke føle os! Var det ikke en Lykke at have oplevet denne store Tid, at have arbejdet med paa dens Værk? Ville vore Børnebørn endnu ikke sige: »Bedstefader var ogsaa med den Gang«; ville sene Slægter i det mægtige tyske Rige ikke med Beundring glæde sig over vor Daad?

Nogle Maaneder senere kom denne smukke Følelse visselig til fuld Bevidsthed hos enhver af os; men nu var dette kun delvis Tilfældet; en lang Krig matter Menneskets Indre; nu, da der var Fred, længtes man inderlig efter Hjemmet; Utaalmodigheden forværrede Stemningen.

Og desuagtet tænkte vi ugjærne paa den nære Skilsmisse. Det XIVde Armékorps kunde ikke vedblive at bestaa med sin uensartede Sammensætning; hvor hæderlig dets Navn end var knyttet til Krigens Historie, maatte det dog opløses; man kunde forudse, at Landeværnet først vilde blive hjemsendt, at de badensiske Tropper derpaa vilde vende tilbage til deres Land.

Vejret var stadig klart og varmt; Markerne prangede med deres friske Grønt, mange Blomster aabnede sig, og Træerne skøde Blade. Vore unge Officerer foranstaltede et Væddeløb, som afgav et prægtigt Billede i det smukke Landskab og faldt fortræffelig ud; det hele Skuespil vakte rimeligvis Beboernes Nysgjerrighed, men de dannede holdt sig borte.

Man behøvede ikke længere Theatret til Lasaret; tvende badensiske Regimentskapeller anmeldte en Koncert, som skulde gives sammesteds til bedste for Dôles Byhospital; Koncerten fandt ogsaa Sted for fuldt Hus, men blev ikke besøgt af Franskmænd, skjønt mange muligvis nok vilde have været Tilhørere.

Hvor man i øvrigt ellers traf sammen med dem, vare de høflige, ja endog forekommende og lagde intet Fjendskab for Dagen; ingen Borger i Dôle længtes vistnok efter Revanche.

Nu vilde ogsaa Damer, som ellers levede afsondrede fra Verden, se Tyskerne; Nonnerne i Mariæ Hjemsøgelses-Klosteret nærede dette Ønske, og navnlig en af dem længtes efter at tale med tyske Officerer. Vi gik der hen, bleve førte ind i Taleværelset, og snart kom Priorinden og en anden, heller ikke ung Nonne til Syne bag et dobbelt Gitter. Den sidste var efter sin Fortælling havnet her efter en mærkelig Skæbnens Tilskikkelse; hendes Fader havde været Officer i en sydtysk Stat, og ogsaa hendes Broder var bleven tysk Officer; hvorledes det var gaaet ham, om han muligvis endnu levede, ønskede hun at indhente Oplysninger om hos os; men skjønt vi ikke formaaede at tjene hende i denne Henseende, holdt de tvende Klosterdamer os længe tilbage, da vi naturligvis skaffede dem en sjælden og kjærkommen Adspredelse.

Efter Betingelserne i Fredspræliminærerne skulde de franske Tropper gaa tilbage over Loire med Undtagelse af en Garnison i Paris og de Besætninger, som vare nødvendige for Fæstningernes Sikkerhed; det Mandskab, som havde staaet i og omkring Langres, saae vi under dets Marche gjennem Dôle. Deres Ankomst forhaledes timevis, skjønt fra tysk Side alt var blevet ordnet, for at Marchen kunde gaa uhindret for sig. Endelig kom de, forrest de spraglede Folk til Hest, af hvilke jeg havde set nogle omkring den Vogn, som bragte mig til Byen Langres; de lignede omtrent beredne Stu-

denter i fuld Puds og kaldte sig »Eclaireurs«; derefter fulgte Mobilgardister i tynde og temmelig uordnede Rækker; jeg søgte forgjæves den Officer, som den Gang paastod, at ingen Tysker vilde komme levende ud af Frankrig igjen.

Den 7de Marts fik vi fra det store Hovedkvarter Ordrer til Landeværnets og Reservens Hjemsendelse og Bestemmelser angaaende de fremtidige Garnisoner i Frankrig. Det XIVde Korps blev nu opløst; men der stod endnu meget tilbage at ordne, og angaaende Enkeltheder maatte vi afvente nøjere Bestemmelser fra højere Steder. General v. Werder besluttede for den nærmest følgende Tid at forlægge sit Kvarter til Vesoul.

Ved Afskedsmaaltidet udtalte han i bevægede Ord sin Smerte over Korpsets Opløsning; General Glümer svarede med nogle hjærtelige Ord og udbragte et »Længe Leve!« for »Fader Werder«.

Den 9de Marts forlod vort Hovedkvarter Dôle.

X.

Hjemfarten.

Jærnbanen var atter sat i Fart; i mere end et halvt Aar havde vi ikke kunnet benytte dette Samfærdselsmiddel og glædede os nu ved at komme saa hurtig afsted. Ved Slutningen af min Rejse fik jeg et morsomt Bevis paa, hvor hensynsløs Krigen er; Jærnbanevogne af enhver Art, tyske og franske, fyldte Banegaarden ved Vesoul, og paa en af dem stod skrevet: Denne Vogn gaar udelukkende mellem Bremen og Bremerhafen.

Endnu en Gang kom jeg i mit gamle Kvarter hos den rige Bankier; han var tilstede og sagde, at han glædede sig over at se mig; han havde befundet sig meget vel i Bremen og priste den behagelige Stad.

Vort sidste Ophold i Hovedstaden for Departementet Øvre-Saône var i enhver Henseende forskjelligt fra de tidligere. Nu var der Fred, Foraar og venlige, ja endog muntre Beboere, som søgte at glemme deres Lidelser saa fuldstændig som muligt og ikke tænkte paa Revanche. Med god Vilje understøttede de Hr. v. Lauer, som var vendt tilbage efter Slaget ved Lisaine og førte sin herværende Bestilling til Ende.

Kejseren havde tiltraadt sin Hjemrejse og ventedes den 13de til Nancy. General v. Werder tog ogsaa der hen, ledsaget af nogle Officerer fra sit Hovedkvarter, af flere af sine Generaler og Hr. v. Lauer. Det var en smuk Foraarsdag; ved Xertigny lod Generalen Toget holde, og vi stege ud for at bese den Viadukt, femte Feltbaneafdeling havde udført af Træ i Steden for den Stenviadukt, Franskmændene havde sprængt. Det af Træstammer tømrede Værk havde en Højde af hundred og fyrretyve Fod, Gitterbjælkerne, som spændte over den manglende Bue, vare endnu længere; vi besaa ogsaa Moselbroen ved Charmes, der med sine syv Aabninger var ødelagt i sin hele Længde, men istandsat af utilhugget Træ ved den samme Troppedeling. Disse Arbejder godtgjorde, hvilke Præstationer Fæltjærnbanevæsenet var voxent.

Nancy var fuld af Tropper, men der var skaffet Kvarter til os. Jeg kom over en stor Gaard ind i et højt bedaget Ægtepars stille Hus. Boligen var rigt, men gammeldags udpyntet; ogsaa det simple Livré, det mandlige Tjenerskab bar, mindede trods al sin Nyhed om henfarne Tider; Portræter fra forrige Aarhundrede smykkede Væggene. Man modtog mig høflig, og da det allerede var blevet mørkt uden for, tog jeg med Glæde mod Herrens og Fruens Indbydelse til at tilbringe Aftenen hos dem.

Samtalen begyndte paa nevtral Grund; de fortalte om deres Børn, hvem Krigen lykkeligvis havde skaanet, og jeg om min Familie; men snart vare vi midt inde i den sidste

Tids Begivenheder. Ægteparret mindedes meget vel Tyskerne i Frankrig fra Aarene 1814 og 1815.

Ak, den Gang vare de endnu unge, men — saa tykkes det mig i det mindste — dog allerede nøje kjendte med hinanden. Og denne Krig havde de temmelig uforstyrret gjennemlevet i Nancy. De vare ikke vrede paa Tyskerne, roste endogsaa deres Adfærd, og Elsass's Tab smertede dem ikke. »Familierne i Strassburg og Mühlhausen gjøre sig saa vigtige«, sagde den gamle Frue. »Vi kjende ikke noget til dem«, tilføjede hendes Mand. At ogsaa Metz var frataget dem, bedrøvede dem blot i ringe Grad; de troede ikke paa Republikens Varighed, vare bange for, at Vejen til Restavrationen førte gjennem en blodig Revolution, og følte sig muligvis nu mere sikre ved den tyske Grænses Nærhed.

Vi havde hele den 13de Marts til at bese den smukke Stad, thi Kejseren ventedes først om Aftenen. Solen opvarmede den stille Luft, og i de stærkt befærdede Gader fandtes meget, som var vor Opmærksomhed værd. Ingensteds stødte jeg paa Spor af fjendtligt Sindelag; siden mit sidste Ophold var man aabenbart kommen paa bedre Fod med Tyskerne; i den samme Butik, hvor man engang havde mødt mig med kold Høflighed, blev jeg nu behandlet utvungen og som en velkommen Kjøber.

De bayerske Soldater, jeg traf paa, syntes mig at have en bedre Holdning, at være mere stolte af deres Stand, og en af deres Officerer udtalte sig ikke alene med Varme om det preussiske Vaabenfællesskab, men ønskede endog, at det tyske Rige maatte vinde en endnu større Styrke indadtil.

Tvende hannoveranske Landsmænd traf jeg ligeledes sammen med; de hørte til de annekterede fra 1866, som før Krigen ikke havde befundet sig vel i den preussiske Tjeneste; men nu vare de ganske forsonede.

Præfekthuset var indrettet til Kejserens Bolig, og her skulde den officielle Modtagelse finde Sted. Forhallen fyldtes med mange Generaler; thi alle, som havde kunnet

naa Nancy, vare indtrufne; de opstillede sig efter Ancienniteten, den ældste nærmest Indgangen; General v. Werder blev den fjerde; vi andre stode i Rækker bag ved. Jærnbanetoget var indtruffet til bestemt Tid, snart derpaa gik Døren op, og vor ophøjede Herre traadte ind, med elastiske Skridt og et kraftigt, lykkeligt Udseende. Kejseren kjendte ved første Øjekast Sejrherren fra Lisaine, gik strax hen imod ham, omfavnede og kyssede ham. »Min kjære Werder! Hvorledes skal jeg takke Dem?« hørte vi; disse Ord vare et naturligt, et hjærteligt Udtryk for hans Tilfredshed over, at fjendtlige Skarer vare holdte borte fra tysk Grund. General v. Werder var dybt rørt.

Derpaa traadte vor høje Krigsherre ind i vor Midte og udtalte sin Tak til Gud og sin Anerkjendelse mod Hæren og Fædrelandet. Derefter talte han med Generalerne efter deres Tur; han kjendte enhvers Bedrifter, de mere betydelige huskede han med nøje Angivelse af Navn og Dag.

Generalerne vare alle budne til det kejserlige Taffel; vi ventede paa Werder og fulgte ham til hans Bolig; da vi kjendte ham, følte vi, hvor lykkelig han var; han talte kun lidt, men vi erfarede dog efterhaanden, at han havde faaet sin Plads anvist over for Kejseren, og at denne indgaaende havde drøftet Dagene ved Lisaine.

De Tropper, som fandtes i og ved Nancy, vare den følgende Morgen opstillede til Parade paa den smukke Stanislaus-Plads; Vejret var herligt, Franskmænd i stort Tal vare Tilskuere, af Tyskere, som vare raske, fattedes næppe nogen, og de brøde ud i en Storm af Jubel, da Kejseren kom med straalende Øjne og hurtige Skridt som en ung Mand.

Efter Paraden lod Kejseren, den ældste preussiske Soldat, sig forestille den ældste Landeværnsmand, der var mere end tresindstyve Aar gammel og under Krigen havde tjent i Hærens Rækker.

Mange saae jeg her for første Gang igjen. General Grev v. Moltke var ganske uforandret, maaske lidt udmattet af det uafladelige aandelige Arbejde. Ogsaa denne Dag i Nancy hører til dem, man ikke glemmer. Det var en uafbrudt Gjenhilsning, en Udvexling af Meninger, en Fortællen om oplevede Hændelser, en eneste Glædesytring over de vundne Resultater.

Om Aftenen indtraf Kronprinsen for at ledsage sin kejserlige Fader til Berlin; det tyske Kejserriges Tronarving stod mellem os i sin fuldeste Kraft; af de faa Ord, han udtalte, kunde vi skjønne, at han med Tilfredshed, men ogsaa med Alvor saae tilbage paa den fuldendte Krig og ud i Fremtiden.

Tidlig om Morgenen den 15de Marts toge vi Afsked paa Banegaarden, og Kl. 7 afgik det kejserlige Tog til Tyskland.

Før sin Afrejse havde Kejseren udstedt følgende Armébefaling:

»Soldater af den tyske Hær!

Jeg forlader i Dag Frankrigs Jord, hvor det tyske Navn har vundet saa mange nye Lavrbær, men hvor der ogsaa er flydt saa meget dyrebart Blod. En hæderfuld Fred er sluttet, og Troppernes Tilbagemarche til Hjemmet har delvis taget sin Begyndelse. Jeg siger eder nu Farvel og takker eder endnu en Gang af varmt og fuldt Hjærte for alt, hvad I have udrettet i denne Krig, ved Tapperhed og Udholdenhed. I kunne vende hjem med den stolte Bevidsthed, at I sejrrig have gjennemkæmpet en af de største Krige, Verdenshistorien nogen Sinde har set, at det dyrebare Fædreland er blevet værnet mod enhver fjendtlig Betrædelse, at det tyske Rige nu har tilbageerobret Lande, det for længst havde tabt. Gid det nu

enige Tysklands Hær altid maa mindes, at den kun ved stadig Fremadstræben kan holde sig paa sit høje Standpunkt, da kunne vi trøstig se Fremtiden i Møde!«

Vi vendte endnu en Gang tilbage til Vesoul og kjørte den 17de til Strassburg.

Hvilken Glæde var det ikke nu at være paa tysk Grund og kun at tale Tysk; intet fransk Ord kom mere over vore Læber, og enhver forstod os. Det sneklædte Schwarzwald vinkede os venlig over til sig.

Strassburg var meget forandret; Gaderne vare ryddeliggjorte og udbedrede, mange af de ved Bombardementet beskadigede Huse atter beboede, der var flere og mere glimrende Butikker; man havde med stor Flid istandsat Fæstningsvoldene, ordnet og fuldstændiggjort Forsvarsmidlerne.

Flere indfødte Strassburgere vilde gjøre sig til af deres franske Nationalitet; af os, der nylig kom fra Frankrig, bleve de behandlede paa passende Vis, som det sømmede sig, og djærvt (!), som de fortjente det, og det gjorde sin gode Virkning; indflydelsesrige Borgere fra denne gamle tyske Stad skulde i den sidste Tid være rejste til Paris; Frankrigs Hjærte var disse Folks Hjærte; dets Pulsslag skulde opildne Hadet mod os.

Dog Rygterne om Kommunens rædselsfulde Rejsning naaede os allerede; under Tyskernes Øjne beredte »Civilisationens Centrum« sig til de afskyligste Ugjerninger.

Men vi fejrede i Strassburg vor Kejsers Fødselsdag. Fra Domkirkens Altan lød tyske Koralmelodier, fra Voldene drønede Kanonerne, i St. Thomas hørte vi Frommels gribende Prædiken. Der var ingen Mangel paa festlige Forsamlinger, paa Fyrværkeri og Illumination, og det prægtigste Vejr begunstigede Dagen, som yderligere forskjønnedes for os, thi General v. Werder modtog det højeste krigerske Ærestegn, Jærnkorsets Storkors.

Dog det Selskab, i hvilket vi havde oplevet saa mangt og uforglemmeligt, maatte skilles; den ene efter den anden kaldtes til fornyet fredelig Virksombed og tog Afsked.

General v. Werder med alle, der endnu vare om ham, førte over Rhinen de Dele af den badensiske Division, der kom gjennem Strassburg; deres Storhertug og deres Land beredte dem en glimrende Modtagelse; overalt i Tyskland rustede man sig for at hilse de hjemvendende Krigere.

Ved Middagstider forlod jeg Strassburg og kjørte gjennem de solrige, smilende Rhinlande; i Frankfurt mørknede det, men videre gik Farten, jeg sov ind og vaagnede først ved Wittenberg. Hvem mindes ikke Luther, naar han ser denne Stad? Derpaa kom Egnen om Jüterbog, Sand og Naaleskov med en isnende Taage; det er sikkerlig ikke en yppig Jord som den, jeg kom fra; men Aandens Frihed og haardt Arbejde har gjort Preussen stort!

Fra den tyske Reaktionstid*).

I dette Tidsskrifts niende Bind, ny Række, have vi, støttet paa Treitschkes omfangsrige Værk, udtogsvis givet en Fremstilling af Tysklands Historie efter Wienerkongressen og ført denne ned til Konferencerne i Karlsbad og Forbundsdagens Vedtagelse af de her fattede Beslutninger; i dette Bind skulle vi optage den afbrudte Traad og føre vor Fortælling gjennem det følgende Tiaar ned til Julirevolutionen, i det vi tage vort Udgangspunkt ved Wiener-Konferencerne, der skulde danne Slutstenen paa det diplomatiske Rænkespil, som tilsigtede at berøve Tyskland alle Frugterne af Frihedskrigen og indskrænke Fyrsternes Løfter til det mindst mulige Minimum.

I.

Wiener-Konferencerne. — De tvende Stormagters forandrede Holdning.

Det var lykkedes Fyrst Metternich at gjennemføre sit Statskup i Karlsbad som i Frankfurt, men noget saadant lader sig ikke strax gjentage, allermindst i den mangehovedede tyske Verden; Angesten fra Sommeren 1819 var henvejret, de nye Undtagelseslove vare foreløbig tilstrækkelige til at

*) Efter Heinrich v. Treitschke: Deutsche Geschichte im neunzehnten Jahrhundert. III. Berlin 1885.

besværge de virkelige og de indbildte Farer for en demagogisk Rejsning, og jo sikrere man følte sig, desto mægtigere maatte ved de tyske Smaahoffer den Følelse atter gjøre sig gjældende, som under fredelige Tider altid var den mest fremherskende hos dem: Bekymringen for deres Suverænitet.

Bayern havde ganske vist atter brudt Brodden af sin forsinkede Indsigelse mod Karlsbader-Beslutningerne ved en beroligende Erklæring til de tvende Stormagter, og den Hjælp, Kongen af Württemberg havde søgt i Varszava, var ikke bleven ham til Del. Forbundsbeslutningernes Virksomhed var heller ingenlunde bleven hemmet, fordi Münchener-Hoffet ved deres Gjennemførelse havde tilladt sig smaa Egenraadigheder; men Hardenberg følte ligefuldt, at disse forsagte Forsøg paa Modstand bare Vidne om en stille Harme, der let kunde blive farlig. Hvem evnede t. Ex. at sige, om den bayerske Kronprins ikke snart kunde komme til Styret ved sin godmodige Faders Hof? Den unge Fyrste (Ludvig I.) var en afgjort Modstander af Karlsbader-Beslutningerne; hans hele Væsen, hans »frisindede, nationale (»volksthümliche«) tyske« Sindelag, som han saa gjærne gjorde sig til af, og Huset Wittelsbachs hele suveræne Stolthed rejste sig mod dem. Man vidste i Berlin, at Bayern og Württemberg fremtidig vilde være paa deres Post; begge Hoffer havde givet deres Sendemænd den Formaning under de forestaaende Minister-Konferencer ikke at indrømme noget som helst, der kunde krænke deres Landes Forfatning, ja de tvende Stormagters hensynsløse Fremfærd i Karlsbad havde virket forstemmende selv ved Nordens højkonservative Smaahoffer; endog den gamle, Huset Østerrige saa trofast hengivne Sachserkonge ytrede sig utilfreds med den ringeagtende Optræden over for Forbundsdagen. Alt dette manede til Forsigtighed.

Dog ogsaa Preussens egne Interesser syntes udsatte for alvorlig Fare, hvis man gik videre paa den i Teplitz be-

traadte Vej. Her havde Hardenberg rakt Haanden til en Udvidelse af Forbundets Magtomraade, som var i Modstrid med Forbundsforfatningens folkeretlige Karakter og næppe heller lod sig hævde uden en selvstændig Centralmyndighed; men den preussiske Statskansler var snart naaet til den Erkjendelse, at han kun kunde gjennemføre den nærmeste og vigtigste Opgave for sin tyske Politik. nemlig Opretholdelsen af det nye Toldsystem, saafremt Forbundsmyndighederne ikke forstyrrede ham ved vilkaarlige Indgreb. Det første beskedne Forsøg paa at udvide det preussiske Toldomraade havde bragt samtlige smaa Naboer i Harnisk; der var ingen Tvivl om, at de i Wien vilde forsøge paa at tilintetgjøre den preussiske Toldlovgivning ved en Beslutning af Forbundsmajoriteten, og Preussen turde saaledes ikke slibe sine egne Modstanderes Vaaben. Hvis man nu virkede for Oprettelsen af en staaende Forbundsdomstol, kunde man udsætte sig for, at Livsspørgsmaalet for Preussens Samfærdsel, den tyske Handelspolitiks hele Fremtid, kunde komme til at afhænge af de uberegnelige Kjendelser fra et Tribunal, hvor Smaastaterne maatte komme til at gjøre Udslaget. Saa snart Hardenberg alvorlig gav sig til at drøfte et af den tyske Enheds store praktiske Problemer, maatte han vedgaa, at Nationens økonomiske Interesser kun kunde fremmes uafhængig af Forbundet, alene ved Forhandlinger mellem de enkelte Hoffer. En stærk Forbundsmyndighed, der kunde mestre de enkelte Staters indre Selvstændighed, — hvad han selv havde tilstræbt paa Wienerkongressen — forekom ham nu hverken ønskelig eller mulig, efter at Forbundet havde erholdt »en anden Organisation og Udvikling, end vi den Gang forudsatte.«

Ogsaa Metternich begyndte allerede forsigtig at bøje af. Kort før Konferencernes Aabning havde han ganske vist pralende skrevet til sin trofaste Berstett, Badens Førsteminister: »Gjør De kun Regning paa os; gjør Regning paa Preussens faste Gang, jeg indestaar Dem for samme; gjør

endelig Regning paa de tyske Regeringers uhyre Majoritet og fremfor alt, stol paa Dem selv. De vil finde mig igjen her, som da De forlod mig paa den sidste Dag i Karlsbad, De vil desforuden finde Kejseren, visselig en uhyre moralsk Magt.« Imidlertid følte han dog, at han ikke igjen kunde optræde som Diktator, saaledes som i hine böhmiske Sejrsdage. Hans Plan overalt at fortrænge det repræsentative System ved Stænderforsamlinger, havde lidt Skibbrud i Karlsbad; saa meget mindre turde han haabe at naa dette Maal her i Wien under vidtløftige, formelle Ministerkonferencer, hvor man ikke kunde udrette noget ved diplomatiske Skræmmemidler og Overlistelser.

Metternich lempede sig altsaa klogt efter de forandrede Forhold, og da de indbudte Repræsentanter for samtlige sytten Stemmer i det snævrere Raad i den anden Halvdel af November meldte sig hos ham, fandt han de fleste velsindede og parate til at gaa ind paa alt, hvad der paa nogen som helst Maade kunde fæstne det »monarkiske Princip«, men ogsaa fulde af Frygt for en ny Formindskelse i deres Suverænitet. Han gik derfor villig ind paa de forsonlige Raad, den preussiske Udenrigsminister Bernstorff gav ham i fortrolige Drøftelser, og begge bleve enige om ikke at afvige »et Haar« fra September-Beslutningerne eller tilstede nogen fornyet Drøftelse af det skete; men for at dæmpe de smaa Hoffers Mistænksomhed fra første Færd udtømte Metternich sig i varme Forsikringer om sin Troskab mod Forbundet: Forbundsakten, saaledes forsikrede han strax i det første Møde, var ligefrem hellig for Wienerhoffet; selv om en Sprogfejl lod sig paavise i samme, vilde Kejser Frans aldrig ændre en Tøddel i dette hellige Dokument. Hermed var det utvetydig tilkjendegivet, at Østerrige ikke for Tiden tilsigtede nogen vilkaarlig Styrkelse af Forbundets Myndighed, saaledes som det var vedtaget i Karlsbad. (Forts.).

Massimo d'Azeglio.

Et Livsbillede fra Italiens Gjenfødelsestid.

(Slutning).

III.

Den politiske Stilling i Italien skulde snart tage en uventet Vending. I Juni 1846 døde Gregor den XVIde; det var længe ventet, men den Dag, da Pius den niende proklamerede almindelig Amnesti og lyste sin Velsignelse over hele Italien, var Verden som forvandlet. Allerede i 1843 havde Vincenzo Gioberti udsendt sit Flyveskrift: »Italienernes borgerlige og sædelige Forrang«, hvori han udtaler sig for et italiensk Forbund med Paven i Spidsen, støttet til Piemont. Nu syntes Drømmen virkeliggjort; viva Pio Nono gjenlød fra Alperne til Halvøens Sydspids og skurrede slemt i Magthavernes Øren. Azeglio havde sendt Paven sit Skrift og bedt om Tilladelse til at komme til Rom; den fik han de sidste Dage af Aaret, og den 8de Februar 1847 finde vi ham i Rom. Den 13de om Eftermiddagen fik han sin første Avdiens hos Paven i Kvirinalpaladset. Da han kom, havde Paven allerede spurgt efter ham; men i Mellemtiden havde Kardinal Lambruschini, en af Reaktionens Førere, faaet Foretræde, og Azeglio maatte vente halvanden Time i Forværelset. Endelig kom han ind; Paven sad i en Lænestol under en Baldakin foran et Skrivebord, hvorpaa der laa en Mængde Papirer. Azeglio kyssede først hans Fod, der-

paa hans Haand, som Paven rakte ham for at løfte ham op, og blev saa staaende ved Skrivebordet. Paven bebrejdede Azeglio, at han havde været for stræng mod hans Forgænger, men indrømmede dog med et Suk, at saaledes kunde Sagerne ikke blive ved at gaa. De talte længe sammen om Forholdene i Italien, om Østerrige som Italiens Fjende, om Piemont som Pavens Støtte, og Azeglio gik bort vel tilfreds med denne sin første Avdiens.

Azeglio var ikke den eneste, som blev bedaaret af Pius den niende, der i saa meget minder om Kristian den ottende; han havde et ædelt Ydre, en i Sandhed fyrstelig Fremtræden, en stor Veltalenhed og personlig Elskværdighed; men han var en svag Karakter, let at skræmme, og et Bytte for sine Omgivelser.

Ogsaa med Stemningen i Rom var Azeglio meget fornøjet. Der herskede almindelig Tilfredshed, og man talte og skrev med større Frihed dér end noget andet Sted i Italien. Det liberale Parti var nu ovenpaa; det modtog Azeglio med aabne Arme, og han havde ondt ved at undgaa Demonstrationer. Han fik dannet et Selskab »Enigheden«, der skulde virke for at forbedre Folkets moralske og sociale Stilling og virke ganske offentlig; paa hans Forslag blev det enstemmig vedtaget, at det skulde holde alle sine Møder for aabne Døre; det skulde danne en Modvægt mod de hemmelige Selskaber. Hvor stor hans aandelige Magt var, viser følgende lille Træk: Der udkom hemmelig et Tidsskrift, der i anonyme Artikler kritiserede den nye Regering og beredte den Vanskeligheder; Azeglio gik til Udgiverne og fik dem til at standse Tidsskriftet. Hans stadige Ord var: »I Forening med Regeringen kunne vi gjøre alt, uden Regeringen intet.« Selv om Paven ikke gik saa vidt, som de ønskede det, maatte de støtte ham. I denne Retning gik ogsaa det Flyveskrift, Azeglio udgav i Juli 1847 i Rom: »Forslag til et Program for den offentlige Mening i Italien«. Havde Azeglio faaet Lov til at raade,

var maaske meget i de følgende Aar gaaet bedre; men medens Reaktionen i Pavens Omgivelser arbejdede i Smug paa at føre de gamle Tilstande tilbage, virkede de hemmelige Selskaber i mazzinistisk Retning og undergravede Jordbunden mere og mere. For begge Partier var Azeglio en Torn i Øjet.

Østerrige saae med stigende Uro paa Bevægelsen i Pavestaten, sendte Tropper over Grænsen og besatte Ferrara. Medens Toscana nærmede sig til Paven, sluttede Modena og Parma sig tættere til Østerrige. Allerede i 1847 saae det krigerisk ud; de pavelige Tropper satte sig i Bevægelse, og Azeglio kunde ikke blive rolig i Rom, men gik med den pavelige Hær som frivillig. »Jeg havde ikke troet«, skriver han til sin Kone, »førend min Død at skulle have den Trøst at sætte mig i Bevægelse blot med den Mulighed at gaa imod Tyskerne.« Det blev imidlertid ved Demonstrationerne, og først da Februarrevolutionen var udbrudt i Paris, og hele Evropa sporede den Rystelse, som udgik der fra, brød det løs i Italien. I Marts afkastede Milaneserne det østerrigske Aag, og den piemontesiske Hær rykkede ind i Lombardiet. I Februar havde Azeglio udsendt et nyt Flyveskrift »Lombardiets Kampe«, og i Marts fulgte han som »bekjendt« Mand med General Durando og det pavelige Korps til Romagnaen. Da Østerrigerne trak sig tilbage til Fæstningsfirkanten, gik de pavelige Tropper ind i Lombardiet, overalt modtagne som Befriere. »Vor Hær ligner et Korstog. Foruden Linjen, som er meget god, have vi en Hær af frivillige og Bønder i Fantasidragt: Lanser, Høtyve og alle Slags Redskaber, som man har omdannet til Vaaben. Oven i Kjøbet Præster og Munke, som gjærne kunde lade være at bære alle disse Pistoler og Dolke. Kort sagt, det mangler ikke en vis Lokalfarve«. Det ser nu romantisk nok ud, men da det kneb, kunde Durando egentlig kun stole paa Schweizerne. »De pavelige Linjetropper ere værre end Neapolitanerne«, skriver Azeglio efter endt Felttog i et for-

troligt Brev til sin Kone. »Ved Treviso gjorde Rytteriet, der dannede Avantgarden, omkring ved første Kanonskud og kastede sig over Infanteriet, og alle løb deres Vej som Tyve. Ambulancen opsamlede 60 Mand, hvoraf kun sex vare saarede. — Mere end 10 Officerer have forladt deres Post lige over for Fjenden. Ved et Udfald blev en Afdeling Dragoner, der stod 300 Skridt bag os, forladt af den kommanderende Officer, som tog Plads 300 Skridt længere tilbage. — Friskarerne forlode deres Post uden Ordre, saa at man aldrig kunde være sikker paa de Stillinger, som de skulde dække. En af deres Oberster skrev en Aften, da man ventede et Angreb, at han var alt for udsat — og det var slet ikke Tilfældet —, og at han derfor begjærede sin Afsked! Og det lige over for Fjenden.«

Durandos Felttog endte med, at hans Afdeling kastede sig ind i den aabne Stad Vicenza og efter en hæderlig Modstand maatte kapitulere. Under disse Kampe blev Azeglio haardt saaret i Knæet (Juni 1848). Efter Kapitulationen gik han til Firenze, hvor han samlet med sin Familje paa Villa Almanzi plejede sit Saar og ventede paa bedre Tider.

Allerede i April havde han skrevet noget mismodig om Uenigheden og de smaalige Særinteresser, der kom frem alle Vegne. »Hvis Italien efter saa mange Aarhundreders sørgelige Erfaringer ikke kan forene sig og danne en stærk Stat ved Pofloden, hvis Kjøbstadelendighed og middelmaadige Personers usle Ærgjerrighed skulle faa den sørgelige Virkning, at der dannes nye Stater og nye Sondringer, har Italien fornægtet det eneste Princip, som gjør Folkene stærke og uafhængige, traadt Guds Gaver under Fødder, til ingen Nytte udgydt saa meget ædelt Blod, forraadt sin egen Sag og vil svagt og fejgt blive sønderslidt under indre Uroligheder og fremmed Svøbe — og det har ærlig fortjent det.«

Ulykken var, at Carl Albert ikke kunde indgyde Italienerne Tillid, hverken som Statsmand eller som Feltherre.

Ogsaa Pius den niende faldt fra; allerede i sin Tiltale (Allocution) til Kardinalerne den 29de April 1848 havde han víst enhver Deltagelse i, end sige Ledelse af, den nationale Krig fra sig. Som Følge heraf rejste Anarkisterne deres Hoveder overalt. Inden Aaret var omme, var i Rom Pavens Førsteminister, Pelegrino Rossi, falden for en Snigmorders Dolk, og den forfærdede Pave flygtede til Gaeta. Snart efter skulde Garibaldi og Mazzini proklamere Republiken fra Kapitol. Ogsaa i Toscana rejste Republikanerne Hovedet. I den Tid da Azeglio laa som Rekonvalescent i Firenze, skrev han den ene Artikel imod dem efter den anden, og den ulykkelige Storhertug, der var magtesløs, søgte som sidste Redning at bevæge Azeglio til at danne et Ministerium; men da Storhertugen ikke kunde angive, hvilke Stridskræfter han kunde gjøre Regning paa for at dæmpe Bevægelsen, kunde Azeglio ikke hjælpe ham. Storhertugen kastede sig da i Armene paa Demokraterne, og saa mærkelig stillede Forholdene sig, at de nye Ministre, Montanelli og Guerazzi, nu forviste den Mand som farlig for Friheden, der to Aar tidligere som Forkæmper for Friheden var bleven forvíst fra det samme Land.

Endnu lidende af sit Saar maatte Azeglio forlade sin Familie og gik til Genova; men ogsaa i Kongeriget Sardinien saae det temmelig haabløst ud. Efter Slaget ved Custozza (Juli 1848) havde Carl Albert maattet slutte en Vaabenstilstand, hvorefter den sardinske Hær skulde gaa tilbage over Ticino, og Udsigterne for Fremtiden vare mørke. Medens Azeglio var i Genova, henvendte Kongen sig til ham og vilde have ham til at overtage Stillingen som Førsteminister. Azeglio svarede, at han ingen Øvelse havde i Forretninger og hverken kjendte Personer eller Forhold i Piemont. Imidlertid rejste han dog til Turin, hvor han blev bestormet fra flere Sider; men han fastholdt sin Vægring: han havde ikke fysiske Kræfter dertil. Desuden troede han heller ikke, at man kunde begynde Krigen igjen

med Udsigt til et gunstigt Udfald, og under saa ulykkelige indre og ydre Forhold kunde han ikke bekvemme sig til at sætte sit Navn under en Fred med Østerrige. Saaledes dannedes i de første Dage af Aaret 1849 et demokratisk Ministerium under Giobertis Ledelse. Azeglio, der var bleven Medlem af Deputeretkammeret — Sardinien havde jo ogsaa i 1848 faaet sin frie Forfatning —, indtog sin Plads dér; men hele denne Virksomhed tiltalte ham meget lidt: »For mig er det at være bunden til et bestemt Arbejde paa en bestemt Tid og et bestemt Sted en Umulighed. Naar jeg er i Kammeret, er det, som om jeg havde Ild i Fodsaalerne, og naar jeg bliver dér, kan jeg nok binde mit Legeme, men ikke min Aand. Jeg beslutter at høre opmærksomt efter en Forhandling, og ti Minutter efter spaserer jeg paa Gangene og kommer først tilbage efter længere Tids Forløb. Af Forhandlingerne forstaar jeg intet. Derfor — som Deputeret er jeg et rent Nul.« Han forlod ogsaa snart Turin og gik til Spezzia for sit eget og sin Datters Helbreds Skyld. Her fik han Efterretningen om Krigens Fornyelse og den sardinske Hærs Nederlag ved Novara (23de Marts 1849). »Da man opsagde Vaabenstilstanden, forekom Kongen, Ministeriet, Kammeret og utallige andre mig bindegale. Imidlertid faldt det mig dog ind, at det maaske var mig, der var gal. Nu er jeg overbevist om, at det ikke var mig«, skriver Azeglio til sin Kone, da han erfarede Nederlaget. Til en Ven skriver han nogle Dage senere: »De véd, at alt er forbi. De kan forstaa, hvor mit Hjærte bløder. At have arbejdet hele sit Liv for en eneste Tanke uden nogen Sinde at turde haabe, at en Lejlighed skulde tilbyde sig, se den komme ganske uventet og saa føle hele Bygningen ramle sammen paa én Dag. Efter et saadant Slag har man kun et Skinliv tilbage: Sjæl og Hjærte ere døde. Jeg skal ikke opleve at se mit stakkels Fødeland befriet for sit Aag. Guds Vilje ske! Man maa rulle helt ned til Afgrundens Bund for at se, hvor man standser og

saa sunde sig. Saa begynde vi forfra! Dog det bliver ikke mig, der skal plukke Frugten. Lad os huske, at Kjærlighed til Fædrelandet er Offer, ikke Nydelse.«

IV.

Stillingen var virkelig ogsaa fortvivlet. Østerrige stod sejrrig paa alle Punkter, og med Østerriges Sejr fulgte Reaktionen over hele den italienske Halvø. Sardinien var hjælpeløs uden nogen Forbundsfælle, med et tomt Skatkammer og en halvt opløst Hær. Genova, der endnu ikke havde gjort sig fortrolig med Foreningen med Piemont og helt var i Mazzinisternes Vold, stod i fuldt Oprør, i Parlamentet havde det ultrademokratiske Parti Overhaand, og en ung, ganske uerfaren Konge var netop kommen paa Tronen.

Hvad skulde Viktor Emanuel gjøre? Der dannedes et konservativt Ministerium med General de Launay til Præsident, hvis første Opgave det maatte være at indlede Fredsunderhandlinger med Østerrigerne. Milano blev udset til Mødested; men da Østerrigernes Fordringer vare alt for overdrevne, bleve Forhandlingerne afbrudte, og de sardinske Underhandlere forlode Byen d. 24de April. Det var under disse Forhold, at Kongen kaldte Azeglio til Turin og opfordrede ham til at overtage en Ministerportefeuille eller en diplomatisk Sendelse. Nogle Dages Forhandling endte med, at Azeglio overtog Dannelsen af et nyt Ministerium (7de Maj). »Denne Gang slipper jeg ikke«, skrev han til sin Kone; »men jeg vilde foretrække en Tagsten i Hovedet.« Det var virkelig et stort Offer, Azeglio bragte. For ikke at tale om hans Saar, der stadig brød op igjen, og hans Ulyst til alle stillesiddende Forretninger, maatte han vide, at han ikke blot vilde faa en haard Kamp med Østerrigerne, der kjendte hans Program, men maaske en lige saa haard

Kamp med Parlamentet. Een Ting vare Kongen og hans Minister paa Forhaand enige om: at den frie Forfatning maatte bevares trods alle Angreb uden fra og inden fra; kun saaledes kunde Kongeriget Sardinien hævde og udvide sin Indflydelse i Italien. Men her laa en stor Vanskelighed; alt tydede paa, at Østerriges urimelige Fordringer kun kunde bringes ned til et passende Lavmaal ved Opofrelser af Landets Frihed og Ære. »Jeg har sat mine Betingelser«, skriver Azeglio til en Ven. »Jeg har kæmpet hele mit Liv for vor Nationalitet, og aldrig vil jeg underskrive en Fred, hvor dette Princip bliver — jeg vil ikke sige fornægtet, men blot forbigaaet i Tavshed. Jeg skulde tage meget fejl, om Østerrige taaler, at man taler derom. I saa Fald trækker jeg mig tilbage, og en anden maa da undertegne Freden.« Man ser, at Azeglio ved Underhandlingerne ogsaa vilde tale det øvrige Italiens, særlig Lombardernes Sag.

Den 20de Maj gjenoptoges Underhandlingerne efter Østerriges Opfordring. Azeglio fordrede som Betingelse, at de forinden skulde rømme Alessandria. Dette skete, men for øvrigt vare Østerrigernes Fordringer lige uantagelige. Under disse Forhold gik Underhandlingerne kun langsomt fremad; men Skridt for Skridt vandt Sardinien, svagt understøttet af Vestmagterne, dog Terræn. Den uhyre Skadeserstatning blev nedsat til en Tredjedel; Østerrige gav Afkald paa at optræde ved Underhandlingerne paa Parmas og Modenas Vegne og gik endelig ind paa at give Lombarderne Amnesti. Sardinien beholdt ikke blot sin frie Forfatning, men ogsaa sit italienske trefarvede Flag. Den 5te Avgust blev Freden endelig undertegnet i Milano. Azeglio er formelig kaad af Glæde i et Brev til sin Brodersøn: »Skjønt Frankrig fandt, at det var en snurrig Tanke at stille Fordring om Amnesti, at ville blande sig i Sejrherrens indre Administration, trods alt det er Amnestien bevilliget, og vi have trukket os ud af denne Knibe uden at sætte den

mindste Plet paa vor Ære. — Æren er reddet, reddet, reddet, og jeg raaber Kykkeliky, ligesom en Hane efter en Sejr.«

En lige saa vanskelig Opgave stod der endnu tilbage, at bevæge Deputeretkammeret til at antage Freden. Det samme demokratiske Parti, som havde sat igjennem, at Krigen med Østerrige blev gjenoptagen, havde endnu Overvægten i Kammeret. Det var ikke bøjet ved Nederlaget og stillede ganske uantagelige Betingelser for dets Godkjendelse af Freden. To Gange maatte Kammeret opløses, og først da Kongen selv traadte i Skranken og i en Proklamation (af Moncalieri 20de Novbr.) skød hele Ansvaret for Følgerne fra sig og sit Ministerium over paa Folket, blev Modstanden brudt. I det Kammer, der aabnedes den 20de Decbr. 1849, havde Ministeriet stor Majoritet; kun 30 Deputerede tilhørte den gamle Opposition.

Azeglio havde selv overtaget Udenrigsministeriet, og et af hans første Skridt var at sende Cesare Balbo i en overordentlig Sendelse til Paven, Storhertugen af Toscana og Kongen af Neapel. Det væsentligste Formaal var at redde, hvad det var muligt at redde af fri Forfatninger i Italien; men Reaktionen havde sejret alt for grundig, og Sendelsen mislykkedes fuldstændig. Paven, der endnu opholdt sig i Gaeta, beherskedes helt af Kardinal Antonelli, og denne var en absolut Modstander af enhver Konstitution, som han erklærede for uforenelig med Pavens aandelige Magt. Saaledes kom Sardinien som eneste Bærer af det konstitutionelle System til at staa i fjendtligt Forhold til alle de andre italienske Regeringer; men omvendt maatte alle sindige Frihedsvenner i Italien rette deres Blik mod Turin og føle, at kun der fra kunde Frelsen for Italien komme. Jo fastere Kongen og hans Regering stod i Kampen for at bevare Sardiniens Frihed og hævde Italiens Ære, des mere maatte den Mistillid, der havde hersket mod Carl Albert og gjort saa megen Ulykke i 1848, vige for Tillid til hans Søn. Derfor kunde ogsaa, da Øjeblikket kom, alle Særinteresser

vige og alle Italienere slutte sig sammen om Sardiniens unge Konge og den Forfatning, han havde vidst at bevare for sit Rige. Ved Freden i Milano var den værste Fare for Sardiniens Frihed overstaaet; men den østerrigske Førsteminister, Fyrst Schwarzenberg, lagde ikke Dølgsmaal paa, at disse Friheder vare ham en slem Torn i Øjet. Marquis Brignole, der efter Freden var sendt som sardinsk Minister til Wien, skriver om Fyrsten: »Han hader den italienske Nationalitet, og hvis han kunde, vilde han udslette den af den menneskelige Tanke. Alt, hvad der sigter hertil, alt, hvad der minder om vor ærefulde Kamp for at føre den til Sejr, vækker hans Uvilje. Overbevisningen om den Agtelse, vi nyde hos den italienske Sags oprigtige Venner, vor repræsentative Regeringsform, vore Forhandlingers Offentlighed og Trykkefriheden, som vi have bevaret — alt dette indgiver ham Mistanke«. Støttet af Rusland og Preussen blev Schwarzenberg ikke træt af at paastaa, at for at skaffe Evropa Fred maatte man knuse Piemonts Frihed. Det var hans stadige Formaal, og heri blev han understøttet af alle de italienske Magter. Azeglio havde en meget vanskelig Stilling; han søgte sin Støtte hos Vestmagterne og gjorde alt for at indlede den nøje Forbindelse med Frankrig og England, som nogle Aar senere skulde bære saa gode Frugter.

Naar den frie Forfatning skulde føres ind i Livet, kunde det ikke undgaas, at der opstod Rivninger med den katholske Gejstlighed. Azeglio havde strax indledet Forhandlinger med den romerske Kurie om visse nødvendige Forandringer i Konkordatet; men Kurien havde altid svaret sit: non possumus (vi kunne ikke). Da nu Justitsministeren Siccardi kom frem med nogle Lovforslag om at nedlægge de gejstlige Domstole og ophæve den middelalderlige Asylret, brød Stormen løs. Ærkebiskoppen i Turin, Franzoni, exkommunicerede alle, der fremmede Lovforslagene; men den almindelige Mening var for dem, og de bleve vedtagne

med stor Stemmeflerhed (Marts 1850). Da kort efter Santa Rosa, Minister for Agerdyrkning og Handel, en oprigtig Katholik, blev dødssyg og begjærede Sakramentet, nægtede Ærkebiskoppen ham det, hvis han ikke vilde fornægte sin Deltagelse i de Siccardiske Lovforslag. Da han ikke vilde det, døde han uden Kirkens Absolution; men Folkets Harme vendte sig mod Gejstligheden, og Ærkebiskoppen forlod Turin for aldrig at vende tilbage.

Allerede i de politiske Kampe om Fredstraktatens Godkjendelse havde Ministeriet Azeglio haft en god Støtte i Camillo Cavour, en piemontesisk Adelsmand, der var tolv Aar yngre end Azeglio. Under Carl Albert havde han, frisindet og hensynsløs som han var, levet i Unaade, men henledet den almindelige Opmærksomhed paa sig ved sin Virksomhed som Journalist og den fortrinlige Maade, hvorpaa han havde dyrket sit Gods Leri. Da Sardinien fik sin frie Forfatning, søgte og fik han Plads i Deputeretkammeret og følte sig ganske anderledes hjemme i de politiske Kampe end Azeglio. Ogsaa i Kampene for de Siccardiske Love havde han indtaget en fremtrædende Plads paa Ministeriets Side, og ved Santa Rosas Død blev han (11te Oktb. 1850) Minister for Agerdyrkning og Handel, og tillige for Marinen. Da Azeglio foreslog Kongen Cavour til Minister, skal han have svaret: »Jeg tager ham gjærne, men husk, hvad jeg siger: han vil ende med at tage alle eders Portefeuiller.«

Kongen havde Ret, Ministeriet havde vundet en fortrinlig Støtte i Forhandlingerne, men Cavour voxede snart sine Kolleger over Hovedet. Allerede i April 1851 skriver Azeglio til sin Brodersøn Emanuel, der den Gang var sardinsk Minister i London: »Cavour er som skabt til Forretninger og til at lede Parlamentet; men han er despotisk som en Djævel, og jeg, som ikke elsker Tyranner, var for nogle Dage siden lige ved at gaa min Vej. Nu er Sagen jævnet paa bedste Vis; men at jeg ikke gik, er det største Offer, jeg i mit Liv har bragt min Konge og mit Land.

Skal jeg sige dig, hvad jeg mener, saa agter jeg ikke at blive ved i Længden. Jeg sukker efter at blive fri; jeg er træt paa Sjæl og Legeme.« Imidlertid gik Aaret 1851 til Ende uden alvorlige Rivninger; men Statskupet i Frankrig skulde ikke blive uden Indvirkning paa Sardinien. Den liberale Presse i Landet udtalte sig med stor Hensynsløshed om dette Skridt. Regeringen, der havde været døv for forskjellige Klager fra den østerrigske Regerings Side over den frie Presse, blev betænkelig og ansaa det for rigtigst at indbringe et Lovforslag om, at Fornærmelser, fremførte i Pressen mod fremmede Suveræner, skulde paadømmes af de ordentlige Domstole, ikke af Nævningeretterne. Det var under Forhandlingerne i Kammeret om denne Lov, at Cavour paa egen Haand, uden at have talt med Azeglio derom, gjorde den bekjendte Svingning, hvorved han brød med yderste Højre og nærmede sig det moderate Venstre, hvis Leder Ratazzi var. Azeglio tav hertil; men da Cavour gjennemførte Ratazzis Valg til Formand i Kammeret, kom det til et Brud. Ministeriet indgav sin Afskedsbegjæring den 16de Maj 1852, og da Kongen overdrog Azeglio at danne det nye Ministerium, udtraadte Cavour. Denne skriver til en Ven: »Jeg tror, at Azeglio gjærne havde trukket sig tilbage. Jeg raadede ham af bedste Evne til at blive; han blev, og jeg gik af, uden derfor at ophøre at være hans private og offentlige Ven. Naar Tiden kommer, maa ogsaa Azeglio gaa af, og da først kan der sammensættes et liberalt Kabinet.«

Cavours Tid kom snart. Azeglio, hvis Saar ofte bandt ham til Sygelejet, var legemlig som aandelig træt. Han indrømmer selv, at Forretningerne led derunder. Hans Kolleger synes at have gaaet vel meget paa egen Haand. Et Forslag om Indførelsen af borgerligt Ægteskab satte Sindene i stærk Bevægelse og truede med en ny Kamp med Gejstligheden. Cavour, der havde været paa en længere Udenlandsrejse til Belgien, England og Frankrig, var kommen

tilbage, og Azeglio havde forgjæves tilbudt ham en Plads i Ministeriet. I Kammeret var Cavour mægtigere end nogen Sinde; denne Stilling kunde Azeglio ikke finde sig i, og sidst i Oktober bestemte han sig til at indgive sin Afskedsbegjæring. Kongen modtog den, og efter at nogle andre Kombinationer vare mislykkede, henvendte Kongen sig til Cavour, der den 4de November havde sit Ministerium færdigt og fra nu af styrede Sardinien med en enkelt, ganske kort Afbrydelse til sin Død (6te Juni 1861).

Blandt de Mænd, der gik over fra Azeglios Ministerium til Cavours, var ogsaa Krigsministeren, General La Marmora, der senere i Krimkrigen anførte det sardinske Korps, en af de dygtigste Medarbejdere i det store Gjenoprejsningsværk. Det er ikke uden Interesse at høre, hvorledes han dømmer om Azeglio og hans treaarige Styrelse.

»Den sande Historie, siger han, som et frit Land har Ret til at kjende og den Pligt at raadspørge, den eneste, hvorfra man kan hente nyttige Lærdomme, er den, som, i det den efterforsker Begivenhedernes Aarsager og paaviser deres Forbindelse og Virkninger, alene kan give en retfærdig Bedømmelse af Personer og Begivenheder.

Jeg er overbevist om, at i et saadant Arbejde om vor Gjenoprejsning, foretaget med dette Formaal, ville Ministeriet Azeglios tre Aar indtage en langt større Plads end den, der tillægges dem i største Delen af vore historiske Skrifter.

I disse tre Aar undergik Ministeriet forskjellige Modifikationer; men da det altid var fast og urokkeligt i sit Program: hverken Reaktion eller Revolution, have vi, selv om der undertiden var Uenighed om de Love, der skulde forelægges, og om Maaden, hvorpaa de skulde iværksættes, dog altid været enige om at erkjende og hævde, at Hæderlighed og Lovlighed ere de solideste Grundvolde for en god Politik, saa vel hvor det gjælder Forhandlinger med Udlandet, som i den indre Styrelse.

Ministeriet Azeglio, der mere end noget andet havde bidraget til at hævde det nationale Flag og Konstitutionen, har ogsaa i høj Grad forberedet Felttoget 1859, uden hvilket Italien ikke var bleven dannet:

1) Ved Omdannelsen af Hæren, som begyndte at staa sin Prøve paa Krim og i 1859 viste sig sine allierede værdig;

2) Ved at begynde og fremskynde Befæstningen af Casale, førend det fik Parlamentets Samtykke dertil, saa nødvendig ansaa man det for at være (som bekjendt blev den senere vedtaget med én Stemmes Flertal);

3) Ved allerede den Gang at udkaste Planerne til Alessandrias Befæstning, som man den Gang ikke kunde begynde paa af Hensyn til den lidet gunstige Modtagelse, Befæstningen af Casale fik i Parlamentet. (Det er bekjendt, at man tog energisk fat paa dem 1856, selv inden Kammeret havde givet sin Bemyndigelse dertil, da jeg havde sat det som Betingelse for at træde ind i Ministeriet igjen, tillige med Flaadestationens Overflyttelse til Spezzia, som jeg havde foreslaaet siden 1849).

4) Udkastet til Oversvømmelserne mellem Doria og Sesia, der gjorde saa stor Nytte i Begyndelsen af Felttoget 1859, blev gjort af mig under Ministeriet Azeglio.

5) Endelig ved 1852 at lægge den første Grund til Alliancen med Frankrig, ved paa en værdig Maade at stræbe efter Napoleon den tredjes Venskab.

Alt dette var Ministeriet Azeglios Værk, som oven i Kjøbet havde den Fortjeneste ikke blot at muliggjøre Grev Cavours Udnævnelse til Minister, men ogsaa paa enhver Maade at yde sin Medvirkning til, at han kunde komme til Magten.«

Saaledes udtaler den Mand*) sig, der som Minister saa

---

*) Alf. La Marmora. Un episodio del risorgimento Italiano. Firenze 1875.

vel under Azeglio som under Cavour var nøje inde i alle Forhold og bedre end nogen kunde dømme disse Mænd imellem; og et smukkere Eftermæle kan Ministeriet Azeglio ikke ønske sig.

V.

Hermed er denne Skitse over Azeglios Liv i det væsentlige afsluttet. Den, der ønsker at kjende Fortsættelsen og Afslutningen af det store italienske Drama, kan jeg henvise f. Ex. til »Camillo Cavour af M. Pingel«. Azeglio traadte ud af Ministeriet, lige saa fattig som han var traadt ind i det. For tredje eller fjerde Gang i sit Liv maatte han sælge sine Heste og gaa over til Infanteriet, som han spøgende sagde. Han tog igjen fat paa sin Pensel, Kongen gav ham Bolig i det Albertinske Kunstakademi, og nogle Aar senere blev han Direktør for det kongelige Billedgalleri i Turin. Azeglio trak sig ikke tilbage fra det politiske Liv; han lod ofte sin Stemme høre i Parlamentet og udsendte jævnlig politiske Flyveskrifter; men i Kongens Raad fik han ikke mere Plads. I Forhandlingerne om Piemonts Deltagelse i Krimkrigen (1855) understøttede han Cavours Politik paa det varmeste. Denne Tanke at optræde som Vestmagternes Forbundsfælle og derved vinde et Krav paa deres fremtidige Understøttelse var som greben ud af Azeglios Hjærte og kun en energisk Fortsættelse af hans egen Politik. Efter Cavours Ønske ledsagede han i Novbr. 1855 Viktor Emanuel til London og Paris. »Azeglios Nærværelse«, sagde Cavour, »vil bevise Evropa, at vi ikke ere helt smittede af det revolutionære Giftstof.« — »Jeg er her som Lynafleder«, sagde Azeglio i Paris.

Der havde personlig været et noget køligt Forhold mellem Azeglio og Cavour, siden de havde ophørt at være Kolleger i Ministeriet. Først i Aaret 1859, da den store Krise, der førte til Italiens Befrielse, nærmede sig, skrev

Azeglio et varmt Brev til Cavour: »Nu er det ikke mere Tid til at forhandle din Politik; nu er Øjeblikket kommet til at lade den triumfere og forene alle Kræfter for at bringe den til Udførelse. Fra nu af er jeg Cavourist og stiller mig til din Tjeneste. Jeg véd ikke, hvortil jeg kan bruges — og venter«. — Cavour fik Taarer i Øjnene, da han læste Brevet, og lod ikke Azeglio vente længe. Først afgik Azeglio i en Sendelse til Rom for at bringe Prinsen af Wales, der opholdt sig der, en sardinisk Orden, — men i Virkeligheden for at holde de utaalmodige Frihedsvenner tilbage fra overilede Skridt. Der fra gik han som befuldmægtiget Minister til Paris og London i Anledning af den Kongres, der var paatænkt at skulle afholdes om det italienske Spørgsmaal; men da Kongressen strandede paa Østerriges Modstand, vendte han tilbage. Da Krigen mod Østerrige derpaa var udbrudt, Napoleon var ilet Viktor Emanuel til Hjælp, og hele Nord- og Mellem-Italien rejste sig for Frihedens Sag, blev Azeglio som extraordinær Kommissær med militær Myndighed og Titel af Generalmajor sendt til Bologna for at beskytte Legationerne mod Anarkiet. Hans Indtog i Byen, som hans Ven og Ledsager Torelli har beskrevet, var et sandt Triumftog; men Azeglios Ophold i Bologna blev kun kort, han kaldtes tilbage efter Vaabenstilstanden i Villafranca, som for en kort Tid ganske forandrede den politiske Stilling. Da Lombardiet ved Freden i Zürich af Østerrige var afstaaet til Napoleon og af denne skjænket til Kongeriget Sardinien, blev Azeglio udnævnt til (1860) Guvernør i Milano og vendte saaledes ligesom i Triumf tilbage til den By, hvor han havde tilbragt sine bedste Manddomsaar og vundet saa mange Venner. Dog heller ikke i denne Stilling blev Azeglio længe. Da Garibaldis navnkundige Tog til Sicilien forberedtes, sattes alle Sind i Bevægelse, og Ministeriet kom i den største Forlegenhed. Medens det officielt fornægtede det hele Foretagende, understøttede det det hemmelig paa enhver Maade;

aldrig maatte Cavour som den Gang lavere mellem den offentlige Mening og de fremmede Magters Fordringer. Azeglio fandt Cavours Optræden ved denne Lejlighed uloyal, og vist er det, at han selv som Førsteminister aldrig havde kunnet spille et saadant dobbelt Spil, men han mente tillige, at Sardinien havde fuldt op at gjøre med Ordningen af de Provinser, der allerede havde sluttet sig til Kongeriget. Hvor glimrende end Garibaldis Foretagende var, og hvor bedaarende Resultatet end maatte være for en Mand, der i den Grad som Azeglio havde kæmpet mod alle Italiens Despoter, var han dog bestemt imod Syd-Italiens Annexion; han ansaa det for en umoden Frugt, for en Kilde til Svaghed, og saae med Ængstelse paa Republikanernes og Mazzinisternes stedse voxende Magt og Indflydelse. Azeglio nedlagde derfor sin Post som Guvernør — hans korte Cavouristtid var forbi —, og han vendte for bestandig tilbage til Privatlivet. »Men«, tilføjede han, »den Dag, da Resultaterne af Aaret 1860 skulde blive satte i Fare ved fremmed Indblanding, vilde jeg være den første til at forsvare dem med mit Blod.«

I 1857 havde Azeglio bygget sig en Villa ved Cannero paa den vestlige Side af Lago maggiore, hvor fra han kunde se over til det forjættede Land, som den Gang endnu var i Østerrigernes Magt. Her hen trak han sig tilbage, naar Forretninger ikke kaldte ham til Turin, eller hans svagelige Helbred ikke nødte ham til at søge til et mildere Klima. Han lod sin Stemme høre ved alle vigtige Lejligheder, men hans Indflydelse blev mindre med Aarene, Forholdene vare løbne fra ham, og han saae maaske ogsaa for mørkt paa alt. I den indre Politik fordømte han Regeringens Overbærenhed med den demokratisk-sociale Revolution, der var personificeret i Mazzini. Som han havde været en Modstander af Syd-Italiens Annexion, var han, der saa nøje kjendte Forholdene i Rom, meget imod, at Cavour aabent proklamerede Rom som Kongeriget Italiens tilkommende

Hovedstad. Azeglios Program — som han udtalte i et Flyveskrift 1861 »le questioni urgenti«, de brændende Spørgsmaal, — var. at Pavens Suverænitet over Rom skulde bevares af Navn med alle mulige Betingelser for fri aandelig Uafhængighed. Ved Siden heraf skulde Rom have en municipal Styrelse og Romerne saa vidt mulig nyde godt af den fælles italienske Ret; men Italiens politiske Hovedstad skulde være andensteds. Azeglio forudsaa de Vanskeligheder, der uundgaaelig maatte opstaa, naar Italiens Konge og Paven skulde bo inden de samme Mure; men hans advarende Ord fandt ingen Gjenklang.

Cavours Død 6te Juni 1861, gjorde et stærkt Indtryk paa Azeglio. »Der bliver et stort Hul efter denne Mand, som har gjort Italien til hvad det er, og ved Siden af hvem alle vi andre, saa at sige, intet have gjort.« — »Cavours Styrelse var personlig; han havde skabt Tomhed omkring sig; han udførte alt alene ved Hjælp af sine Redskaber« — skriver Azeglio til en Ven. Den nye Førsteminister Ricasolis Program synes Azeglio godt om, fordi det ikke paatager sig bestemte Forpligtelser; men mindre tilfreds var han over, at ogsaa han optog Cavours Løfte om at gjøre Rom til Italiens Hovedstad. I September 1862 kaldtes Azeglio fra Cannero til Turin; der var nedsat et overordentligt Raad for at forhandle om, hvad man skulde gjøre med Garibaldi, der var fangen ved Aspromonte. Det er karakteristisk for Azeglio, at han stemte for ikke at gjøre nogen Undtagelse med den store General. Loven skulde være lige for alle. For Garibaldi kunde Azeglio ikke have nogen Sympathi.

Paa denne Tid er det, at Azeglio i sine ledige Timer tager fat paa at nedskrive sine Erindringer (i miei ricordi), hvoraf kun to Bind saae Dagens Lys. De indeholde hans Ungdoms- og Manddomsliv indtil Aaret 1846, da hans egentlige politiske Virksomhed begynder. Bogen er lidt bred, af og til vel meget ræsonnerende, men indeholder mange for-

trinlige Skildringer særlig fra de Aar, da han som Kunstner levede i Rom. I de sidste Aar gik det tilbage med Azeglios Helbred; sit Saar forvandt han aldrig; hans Bryst var næppe stærkt. I December 1865 rejste han syg fra Cannero til Turin, hvor han døde den 15de Januar 1866.

I 1857, da Italiens Frigjørelse endnu kun stod som et fjærnt Haab, skrev han det Testament, der er optaget som Slutning af andet Bind af hans Erindringer, og hvis politiske Del lyder saaledes:

»Jeg beder for dette vort ulykkelige Fædreland, som jeg har elsket saa højt, at Gud vil tilstede det at gjøre sig frit og raade sig selv.

»Jeg minder Italienerne om, at dette er deres Ret, og jeg er vis paa, at hvis jeg ikke er bleven anset for værdig til at se den hellige og velsignede Dag, da de vinde fuld Uafhængighed, vil denne Dag dog ufejlbarlig oprinde. Gid saa de, der da ere i Live, ikke maa glemme dem, der have bidraget til at forberede den. Jeg haaber, at de ville mindes mig blandt dem; thi hvis jeg ikke har været rig paa Gjerninger, har jeg, Gud er mit Vidne, været saa rig som nogen paa ærlig Vilje.

»Jeg minder Italienerne om, at et Folks Uafhængighed er en Følge af Karakterens Uafhængighed. Den, der er en Slave af stedlige Interesser eller Partilidenskaber, maa ikke beklage sig over at være en Slave af fremmede.

»Enighedens Dag, hvor hver Strid, hvert Had og hver privat Interesse ofres, er en Forløber for Uafhængighedens Dag«.

Italien glemte ikke Azeglio. Allerede Dagen efter hans Død indbød Turins Byraad alle Italienere til at forene sig om at rejse et Mindesmærke for den store Borger, der ved

Tankens som ved Haandens Værk havde gjort saa meget for Italiens Uafhængighed og Ære, og samme Dag vedtog det store Raad i Firenze, der netop var bleven Italiens Hovedstad, at Azeglios jordiske Levninger skulde hvile ved Siden af Michel Angelos og Alfieris Støv i Kirken St. Croce.

Uden for Centralbanegaarden i Turin paa Piazza Carlo Felice blev i Aaret 1873 Massimo d'Azeglios Broncestatue opstillet. Den er udført af Balzico og støbt i München. Ogsaa i Staden Barletta rejstes paa Piazza Azeglio et Mindesmærke for den Forfatter, der ved sin Ettore Fieramosca har løftet Staden op af Forglemmelsen. Dog det skjønneste Minde ville hans Landsmænd rejse ham, naar de tage ham til deres Forbillede og følge hans Ord: »Man maa have Mod til at sige Sandheden ikke blot til Fyrsterne, men ogsaa til Folket; man maa kunne gaa mod en Kugleregn, men ogsaa mod en Udpibning; man maa kunne sætte sit Liv i Vove, men ogsaa sin Folkegunst; man maa være rask, modig og dristig, og naar det skal være, staa fast over for sine Lidenskaber.« Massimo d'Azeglio handlede, som han talte, han var i et og alt en Hædersmand. Hans Livs Maal var at løfte sine dybt sunkne Landsmænd, men det er lettere at danne en Stat end at omdanne et Folk.

Hvor »Erindringerne« slippe, tage Brevvexlingerne fat. Jeg har kunnet benytte Azeglios Breve til hans (nu afdøde) Hustru, til hans Ven, Torelli, til hans Brodersøn, Emanuel, hans franske politiske Breve, udgivne af Rendu, endelig Azeglios Levnedsløb af Charles de Mazade: Revue des deux mondes, T. LXVII.

Joh. Forchhammer.

Overtroiske Forestillinger nærmest vedrørende Dyr og Planter.

IV.

5. Vi omtalte oven for*) Menneskenes Lyst til at gjøre sig usynlige. Noget andet var det at blive »synsk« eller fremsynet, ɔ: kunne se, hvad der ellers er skjult for andres Øjne. Denne Atraa, der har sin Rod i umættelig Videbegjærlighed, i nyfigen Lyst til at løfte en Flig af Fremtidens Slør, er baade meget gammel og meget udbredt, og man har talrige Beretninger herom. Vi maa i denne Sammenhæng atter minde om Bregnefrøet og dernæst pege paa de talrige Fortællinger om Hugormekongen, paa hvilken man skulde koge Suppe, der, naar man spiste denne, gjorde en synsk. Var man saa heldig med den blotte Haand at kunne slaa en »Angermus« (Spidsmus) ihjel, erholdt man derved samme Egenskab. Fra den ældste Oldtid har man kjendt saadanne Anvisninger til at blive synsk saa vel som Fortællinger om Mennesker, som vare dette og derfor snart kunde se Fosteret i Moders Liv, Kalven i Koen o. s. v., eller i deres Fremsynethed kunde forudse Dødsfald eller fraværende Venners Ankomst. Saadanne Beretninger haves i de fleste Lande, navnlig da i Tyskland, Danmark og Skot-

*) Se foreg. Bind S. 414 og flg.

land. Vort Begreb om Fremsynethed svarer nemlig nærmest til Skotternes, *double sight* *). Vor Tanke henledes herved paa de gamles Fylgier, der oftere omtales i vor Mythologi **), eller paa Valkyrierne eller Skytsguderne (*landvættir*). Der haves talrige Fortællinger om fremsynede Mennesker, hvilket vi kjende baade af Nials og Sturlunga-Saga. Bartholin beretter om flere saadanne ***), bl. a. om en dansk adelig Dame fra hans Samtid; hun kunde bestandig i sin Fremsynethed forudse, naar nogen af hendes Familie skulde dø †).

Man kjender i øvrigt en stor Mængde Midler, foruden de oven for nævnte, hvorved man kunde blive synsk; mange af disse ere yderst simple, for ikke at sige komiske ††). ... Vi skulle ved denne Lejlighed minde om en anden Overtro, som hænger sammen hermed, nemlig Troen paa Drømme og Drømmevarsler, hvortil vore ældste ukultiverede Forfædre havde megen Tillid. Det vil af Snorre være bekjendt, at f. Ex. Halfdan Svartes Hustru ofte »*dreymdi drauma stòra*«. Og slige betydningsfulde Drømme skyldtes efter Datidens Tro væsentligst Menneskets Skytsguder.

6. Endnu i vore Dage hersker der især blandt Almuen en meget udbredt Tro paa Varsler. Der gives Varsler for Venners og Frænders Død, for Sygdom, Pest, Krig, Dyrtid og alle Haande Ulykker. Senere komme vi tilbage til nogle af disse; her skulle vi blot nævne nogle Dødsvarsler, for saa vidt disse tages af Dyr og Planter.

---

*) Jfr. Brand: Obss. on popular Antiquities, III., S. 79 og flg.

**) Edda Sæmundi, III., S. 379 og flg., F. Magnusen: Eddalære IV., S. 35 og flg.

***) Acta medica et philosophica, Hafniæ 1673, II., pag. 198 ff., Antiquitates, pag. 160.

†) Histor. anat. Cent. III., pag. 115.

††) Kamp: Danske Folkeminder, Odense 1877, S. 201 o. fl. St.; E. T. Kristensen: Sagn o. Overtro f. Jylland, S. 266, 360 o. fl. St.; I. M. Thiele: Danmarks Folkesagn. I., S. 328, II. S. 31; Grimm: Deutsche Mythologie, II., S. 891.

Sætter en Ugle sig tudende paa Husets Skorsten, skal der om kort Tid dø én Person i Huset; findes der i Haven en Grønkaalsplante med hvidbrogede Blade, kalder man denne en »Ligkaal«, og den bebuder Dødsfald. Skyder Muldvarpen op tæt ved Fodstykket eller inde i Huset, er dette ligeledes Tegn paa, at der snart vil komme Lig derinde. Hundens Tuden om Natten, Hønens Galen eller Tværsprækker i Brødet udlægges paa samme Maade. Hvor vidt man i denne Retning kan gaa, vil blandt a. ses deraf, at naar Hestene ryste sig i Stalden, betyder det, at de snart ville komme til at gaa i Ligtog, og hvis man ikke knækker Benraden af en spist Sild, vil der dø en i Familien. Alt sligt har imidlertid høj Ælde, og vi mindes uvilkaarlig om hin Aristodemus, der i Krigens Tid dræbte sig selv af Frygt, fordi Hundene tudede saa fælt.

7. Fra Oldtidens Dage spore vi ogsaa en mærkelig Atraa efter at lære Dyrenes, men i Særdeleshed Fuglenes Sprog at kjende. Stundum har man villet se bort herfra og betragtet alle slige Bestræbelser som blot og bart Skjæmt. Ved nærmere Undersøgelse kan man dog ikke et Øjeblik være i Tvivl om, at det virkelig har været fuldt Alvor med Forsøgene, og at man har troet, at det var muligt ad denne Vej at opnaa stor Visdom. Muligt er det til Grund liggende herfor orientalske Sagn om Kong Salomon, hvem man almindelig tillagde den Egenskab at forstaa Fuglenes Sprog. Det var denne Evne, der skulde være hans egentlige Visdomskilde, og at han virkelig kjendte Fuglenes Sprog, vil man udlede af 1 Kong. 4, 33. Lignende Forestillinger have imidlertid meget tidlig været udbredte hos Oldtidens Kulturfolk. Det siges jo, at Athene skjænkede Tiresias denne Undergave som Erstatning for hans tabte Syn; Apollonius fra Tyane o. fl. besade i Følge gamle Sagn samme Evne. Til langt op i Tiden høre vi Tale om Mennesker, der sagdes at være i Besiddelse af hin hemmelige Kunst, hvorved de bleve vidende baade om, hvad der

skete i svundne Dage, hvad der foregik i Øjeblikket, og hvad der skulde ske i Fremtiden. Naar nu den uvidende Mængde nærede denne Tro, er det rimeligt, at adskillige af dem, der roste sig af at være i den Grad alvidende, gjorde det for herved at omgive sig med en vis Nimbus, som under givne Omstændigheder ikke vilde være uden Betydning. Pave Benedikt den niende har aabenbart nok set sin Fordel ved at foregive at kjende Fuglenes Sprog. Ogsaa her fra Norden haves tidlig lignende Beretninger. I Snorres Ynglinge-Saga fortælles det om Kong Dag, at han forstod Fuglenes Sprog, hvorhos han ejede en Spurv, som fortalte ham alt, hvad der skete trindt om i alle Lande, hvor den stadig var paa Rejser, fra hvilke den saa vendte hjem og meddelte sin Herre, hvad den havde erfaret. Skjønt der nu af og til har været Bedrageri med i Spillet, er det faktisk, at mange have troet paa Muligheden af at lære Fuglesproget at kjende. Baade i Oldtiden og i Middelalderen havde man mange forskjellige Anvisninger til Opnaaelse af Kunsten; da muligt det meste i denne Retning kun er lidet kjendt, skulle vi et Øjeblik dvæle herved.

I Plinius oftnævnte Naturhistorie finde vi (libr. X., Kap. 49) allerede anført et Middel til at forstaa Fuglenes Sprog, og senere træffe vi flere i ældre Skrifter, medens mange bevaredes som en stor Hemmelighed af Enkeltmand eller gik i Arv i enkelte Slægter fra Fader til Søn. Snart nævnes en sjælden Plante, snart en Slange, der med sin Tunge skulde berøre ens Øre, og hyppig omtales en hvid Slange, der skulde fortæres paa nærmere angivet Maade, og uden Tvivl er denne ensbetydende med den oven for nævnte Hugormekonge, der efter danske og tyske Sagn var hvid med en Krone paa Hovedet. Dog kunde Øjemedet ogsaa opnaas, naar man kunde forskaffe sig Hjærtet af en vis Fugl eller af en Drage*).

---

*) Grimm: Deutsche Mythologie, S. 633 og 709.

Det har Aartusenders Hævd at tage Varsler af Fuglene og særlig af deres Skrig, der enten kunde opfattes som visse forstaaelige Ord, paa hvilke man derfor maatte agte nøje, dels som Forudbebudelser af bestemte Begivenheder. Hyppig kunne Fuglenes Skrig ogsaa udlægges som et tydeligt Ord, og det er derfor aldeles rigtigt, naar en Oldtidsforfatter siger, at af deres Skrig have mange Fugle erholdt Navn*). Uglens »Tuhvit!« fortolkes endnu ved: »Klæd hvidt!« ɔ: klæd Lig, og deri ser man altsaa et Dødsvarsel; paa samme Maade udlægge Tyskerne det ved: »Kom mit!« Vi kjende fra den græske og romerske Historie, hvilken Tiltro de gamle havde til disse Fuglenes vexlende Bebudelser, der af Avgurerne tydedes som forkyndende snart Glæde eller Sorg, snart Lykke eller Ulykke. Alt i denne Retning maa søge sin første Oprindelse i de gamle ægyptiske, persiske eller indiske Anskuelser af Dyreverdenen som et Afbillede af Gudeverdenen. De vagtsomme og skarptseende Aander vare symboliserede i Fuglene, der overhovedet betragtedes som Himmelens Tolke, og det fordi man mente, at de ved deres høje Flugt svævede i Gudernes Nærhed**).

Den Tro, at Fuglene og andre Dyr havde et Sprog, man under visse Omstændigheder kunde forstaa og blive belært af, kan maaske ogsaa staa i Forbindelse med Læren om Sjælevandringen, efter hvilken den menneskelige Sjæl ved Døden gik over i forskjellige Dyrs Legemer, hvilken Vandring kunde fortsættes i det uendelige. Denne fra Ægypterne (?) stammende Anskuelse nød i sin Tid en ikke ringe Anseelse og Udbredelse, særlig efter at Pythagoras havde antaget den og andre Filosofer, som Plato og Empedokles, nærmere havde udviklet den. Man vil ikke undres over, at den har afsat Spor, og hvad var rimeligere, end at

*) Varro: De lingua latina, libr. IV. Han nævner f. Ex. cuculus, pavo o. fl.
**) Creuzer: Symbolik u. Mythologie, I.. 1837, S. 221—22.

naar et talende Væsens Sjæl gik over i et Dyr, dette da fik Mæle, hvad ogsaa flere af de gamle Forfattere have givet sig af med at udvikle, bl. a. den oven nævnte Apollonias fra Tyane. Endnu kan man jævnlig høre Folk sige, at der har været en Tid, da Dyrene virkelig kunde tale. Det er langt rimeligere at antage, at man i denne Tradition har Reminiscenser fra Pythagoræismen, end at det blot skulde være den bogstavelige Opfattelse af gamle Fabler eller af Digte som det bekjendte »Reinicke Fosz«, der skulde have givet Anledning til Talen om Dyrenes Sprog. Forestillingerne ere langt ældre og bunde langt dybere.

Vi have i det foregaaende nævnet Hønsene som Orakel hos Grækerne og Romerne. De toge, som bekjendt, endog disse Fugle med i Krigen, at de kunde varsle Hærførerne Sejer eller Nederlag. Fremgangsmaaden var uhyre simpel. Man gav blot Hønsene Æde. Slugte de denne med Begjærlighed, betragtede man det som et lykkebringende Varsel: *tripudium solistimum*, medens det modsatte var et uheldigt Tegn. Ved hver Legion var ansat en Mand med det særlige Hverv at passe de »hellige« Høns, og det er naturligt, at denne Pullarius, som han kaldtes, kunde have en ikke ubetydelig Indflydelse paa det ærede Orakels Svar. Hos Grækerne var en særegen Kunst i Brug, *ἀλεκτρυομαντεία* *), der bestod i, at man lagde Korn paa Bogstaverne i Alfabetet og lod en Hane æde dem.

Man kan med rette undres over, at hine gamle nærede en saadan Tiltro til Skabninger, som i alt Fald vi Nutidsmennesker kun tillægge grumme liden Intelligens; men til nærmere Forstaaelse af Fuglenes store Anseelse i Oldtiden bør man tage sig ad notam, hvad oven for er sagt, at de betragtedes som Himmelens Tolke, fordi de svævede i Gudernes Nærhed. Inderne betragtede dem som Lysets Venner og Mørkets Fjender; »sie gehørten der reineren Schöpfung

*) af *ἀλέκτωρ* (alektor), det græske Navn paa en Hane.

an, und waren Feinde des Ahriman und seiner Schöpfung«, siger Creuzer*). Men for Resten maa man ikke antage, at alle blindt hen troede paa Fuglenes eller særlig paa Hønsenes Spaadomsgave. Allerede nogle af de gamle Klassikere spotte derover. Plinius gjør opmærksom paa det urimelige i, at Verdensbeherskeren jo altsaa paa denne Maade maatte siges at blive behersket af Hønsene**). Ikke en Gang Cicero, skjønt han som en værdig Avgur taler om det guddommelige hos Fuglene, har den fornødne Respekt for Hønseoraklet, som han ironisk kalder for et »*auspicium coactum et expressum*«. Og en betegnende Illustration til denne Ironi haves i samme Forfatters Beretning om Feltherren fra den første puniske Krig, P. Claudius Pulcher. Denne søgte ogsaa Svar hos Oraklet; men det behagede imidlertid ikke de hellige Høns at svare, hvorfor Feltherren lod dem kaste i Havet med den lakoniske Bemærkning, at »vilde de ikke æde, saa skulde de drikke« ***).

Af mange forskjellige Fugle toges Varsler, og endnu er man jo ikke ude over dette, heller ikke her hjemme. Hønens Galen er allerede omtalt som Dødsvarsel, og mange Steder her i Landet tror man fremdeles, at det betyder Sygdom, Selvmord eller anden stor Ulykke over Huset; og allerede i Oldtiden var dens Galen anset for et højst uheldigt Varsel †). Af mange andre Fugle tages endnu Varsel især angaaende Vejret og dets Forandringer, saaledes af Maager, Krager, Ravne, Svaler o. fl. Det er anset for et Tegn paa forestaaende Ildebrand, hvis Storken pludselig flytter sine Unger bort fra Reden paa Huset, og det bebuder Ulykke, hvis den brat forlader det Sted, hvor den hidtil har bygget. Da Aquilaja belejredes, forudsagde Attila dens Undergang,

---

*) Symbolik u. Mythologie I., 1837, S. 221.
**) Plinius: Histor. nat., libr. X., Kap. 49.
***) Cicero: De nat. deor., 2, 3.
†) Terents: Phormio 4, 30.

fordi Storkene forlode Byen, hvoraf vi se, at ogsaa denne Anskuelse er ældgammel. Hvor derimod Svalen og Storken bo, kommer der Velsignelse til Huset, hvorfor det gamle tyske Nytaarsønske ogsaa sagde: »Die Störcke bringen Seegen.«

8. Der foreligger ikke faa Optegnelser, som vise, at det oftere har været forsøgt at komme i Pagt med visse Dyr. Anvisningerne gaa dels ud paa at »døve« eller uskadeliggjøre vilde eller giftige Dyr, dels paa ved særegne Midler at knytte disse til sig, saa de bleve ens hengivne og uadskillelige Ledsagere. Skjønt den største Del af saadanne Forsøg nærmest have hjemme uden for Evropa, og særlig have været anstillede i Indien, Arabien, Afrika og Amerika, kjendes lignende dog meget vel i flere evropæiske Lande, ogsaa her hjemme i Danmark. Det er snart Rovdyr, snart giftige Slanger, man har ønsket at staa i venskabeligt Forhold til, for ad denne Vej at opnaa visse Fordele. Her hjemme have disse Forsøg dog væsentligst indskrænket sig til at indgaa Forbund med Hunde. Naar man ved kunstige Midler havde knyttet en Hund til sig, sagdes man at være »kontrakt« med den, og det er aabenbart en Fejl eller beroende paa en Misforstaaelse, naar Jens Kamp i »Danske Folkeminder«, S. 75. bruger Udtrykket »kontant« i Steden for kontrakt. Blandt de anvendte Raad skulle vi nævne, at man brugte at give Hunden en Tvebak, som man en Nat havde sovet med under sin højre Armhuling, og som paa denne Maade var bleven gjennemtrukken af Sved. Man kunde ogsaa give en Hest et Æble, der havde faaet samme Behandling. Af andre Midler for at blive kontrakt med Hunde kan exempelvis nævnes at skrabe noget af sine Skinneben og give Hunden det i Brændevin, eller noget saa væmmeligt som at »blande Blod« med den eller indgive den Føde, hvori der var blandet nogle Draaber af vedkommendes Blod. Vi kjende flere Fortællinger om Mennesker, der saaledes vare Venner med Hunde. Om en fynsk adelig

Frue i det 18de Aarhundrede fortælles, at hun havde indgaaet Pagt med en stor Mængde Hunde, der bestandig omgave hende, og disse stode atter i Forbindelse med den onde selv og forskaffede hende fra ham baade Penge og hvad hun ellers havde Brug for.

Dog for saa vidt man virkelig nu og da har forsøgt forskjellige Midler og indgaaet en saadan Pagt, har nok denne i Længden forekommet de paagjældende Personer temmelig trykkende, hvorfor de tyede til »kloge« Mænd og Koner, som kjendte Raad for Mennesker, der vare kontrakte med Dyr. Anvisninger paa Midler herimod findes ogsaa i de gamle Cyprianusbøger. E. T. Kristensen har ligeledes et saadant i »Sagn og Overtro fra Jylland«, S. 376, hvor det at være »kontrakt« ligefrem synes at skulle opfattes som en Sygdom.

9. Meget mærkelig og utvivlsom af høj Ælde er Forestillingen om, at enkelte Mennesker skulde være i Stand til at kunne forvandle sig til Dyr, men atter paatage sig menneskelig Skikkelse. De Gisninger, man har anstillet om Oprindelsen til denne Forestilling, ere indbyrdes temmelig afvigende. Nogle ville mene, at det er Reminiscenser om Oldfolk, der klædte sig i Dyrehuder, og en aandrig dansk Forfatter, Junge*), gisner, at det muligt kan udledes af Herodots Beretning om Neurerne, en skytisk Folkestamme, der mentes at være Troldmænd, da de hvert Aar i nogle Dage kunde forvandle sig til Ulve. Det skulde altsaa efter hans Mening være pelsklædte Oldtidsfolk, der havde givet Anledning til Forestillingen, og han henviser til de nordiske Samojeder, Kalmukker o. s. v., der endnu i vore Dage klæde sig i Skind og i denne Dragt maatte tage sig meget mærkelige ud i en Grækers eller Romers Øjne. Man har tidlig kaldet saadanne forvandlede Mennesker:

---

*) Den nordsjællandske Landalmues Karakter, o. s. v., 1844, S. 270—71.

Varulve. En lærd Tysker*) opstiller den Hypothese, at et saadant Menneske i Dyreham, altsaa ogsaa Varulvebegrebet, er indkommet i Folkebevidstheden som et Gjenminde om en Oldtidssygdom, en dyrisk Afsindighed, landegen for Arkadien. Atter andre sige, at Varulvene henpege paa Oldtidens Berserker eller mulig kun ere dunkle Minder om fredløse Mennesker, der have flakket vildsomme om i Skovene, klædte i Dyreskind, og maaske nu og da angrebet enlige Vandrere. Den sidste Forklaring, hvor sandsynlig den end kan forekomme, kan dog ikke, lige saa lidt som de oven nævnte lærde Gisninger, staa for Kritik. Forestillingen om forvandlede Mennesker i Dyreham er nemlig langt ældre end den Tid, der kunde have affødt Sagn om fredløse. Hvad der har ledet til denne Formodning er aabenbart ogsaa kun den Omstændighed, at det gammeldanske Ord: Var, eller egentlig Vargr, baade betyder en Ulv og en fredløs.

Dog heller ikke Anskuelserne om menneskelige Væsener i Dyreham stemme overens. Nogle men nemlig, at saadanne Forvandlinger alene kunde ske ved Trolddomskunster, medens andre sige, at en Varulv er født med denne Egenskab, og at Hamskiftet sker uden den paagjældendes Vilje, om end med hans Vidende. — Hvad nu angaar den førstnævnte Mening, vide vi, at det allerede i Oldtiden blev forsøgt her i Norden at forvandle sig til Dyr enten ved at indhylle sig i Ulveskind eller ved at bære et Ulvebælte om Livet, noget vi f. Ex. finde omtalt i Vølsunge-Saga, og hvorom flere Beretninger haves andensteds**). Senere antog man bestemt, at det kun var muligt ved Hexeri, og til langt op mod nærværende Tid bevarede man Troen paa saadanne »Forgjørelser«, som de i Regelen benævntes. For-

---

*) Sprengel: Beiträge zur Geschichte d. Medicin, 1 Bd., S. 3 og flg.

**) Grimm: Deutsche Mythologie, II., S. 1048.

gjørelsen mentes ogsaa at kunne paaføres en af ondsindede Personer. Undertiden ser det ud, som var det lønlig Elskov, der ledede enkelte til at opnaa Forvandlingen; meget mærkeligt er et Sted i en af de gamle Sagaer, hvor der fortælles, at Signy blev forvandlet til en Troldkvinde, i hvilken Skikkelse hun med sin egen Broder avler Sønnen Sinfjøtle. En senere Tid troede, at Forvandlingskunsterne kun foretoges med det bestemte Formaal at gjøre ondt og at opnaa ulovlig Vinding. Navnlig gjaldt dette om Hexene, som man jo tænkte sig forvandlede snart i Skikkelse af en Kat, Hare, Ugle, Tudse o. s. v.

Stundum har man endog tillagt et helt Lands Beboere Evnen til at kunne omskabe sig til Dyr, hvad der saaledes har været sagt om Finnerne og Lapperne, hvem man jo overhovedet beskyldte for at øve Trolddomskunster efter en stor Maalestok*). Om en Bispinde i Odense fortælles, at hun ogsaa forstod den Kunst at omskabe sig til Dyr. En Gang under et Forhør, der holdtes over en berygtet Troldkarl, indfandt hun sig af Nysgjerrighed i Retssalen, under Skikkelse af en sort Kat; men Troldmanden var stærkere end Bispinden, og han forvandlede hende atter til Menneske, hvorved hun kom til at staa ganske nøgen for den hele Forsamling**).

Egentlige Varulve vare efter gammel-nordiske og særlig danske Anskuelser altsaa Mennesker, som enten altid eller kun til visse Tider havde Dyreskikkelse, specielt Ulvens. De tænktes i saa Tilfælde at løbe paa tre Ben, medens det fjerde straktes tilbage. De angrebe navnlig Kvinder, og det især frugtsommelige, hvis Foster Uhyret eftertragter. Andre modsige dette og gjøre gjældende, at er en Kvinde frugtsommelig, kan en Varulv intet gjøre hende. Der haves

*) Se herom Leem: Finmarkens Lapper, S. 477 og Dass: Nordlands Trompet, S. 109.
**) Vedel Simonsen: Bidrag til Rugaards Historie, III., S. 2—3.

mange Beretninger om Møder mellem Kvinder og Varulve. Det er da gjærne gaaet ud over den angrebnes Forklæde, der er blevet sønderrevet. Naar Varulven nu atter befandt sig i Menneskeskikkelse, kunde man se Trævlerne af Tøjet sidde i Tænderne og derved opdage, hvem der var Varulv. Ikke sjælden siges der, at en Hustru paa denne Maade med Forfærdelse opdagede, at hendes egen Mand var et saadant Uhyre; men i de fleste Tilfælde kjendes der dog Midler til at hæve Forgjørelsen, et Træk, der allerede forekommer i Middelalderens gamle Folkeviser. Varulvene kunne kjendes derpaa, at Øjenbrynene ere sammenvoxede over Panden; men hvorledes ellers en Varulv ser ud, og hvorledes han bliver til, derom er man langt fra enig. Baade i Skandinavien, England, Tyskland, Frankrig og Italien ere Sagnene om disse sælsomme Væsener udbredte, og de kjendes ogsaa endnu flere Steder.

Allerede Grækerne og Romerne kjendte Forestillingerne om *gerulfus*, som de kaldte Varulvene*); hos de gamle Angelsachsere fremtræde de under et med det nordiske Navn beslægtet Ord: Werewulf, og i Frankrig finde vi dem beskrevne under Navnet *loup garou*. Om Varulvenes Natur, Optræden og Tilblivelse haves da ogsaa en he Række forskjellige Beretninger i Litteraturen**).

Jævnsides Begrebet om det mandlige Væsen, Varulv, staar et tilsvarende kvindeligt, der fra gammel Tid er blevet kaldet en Mare, hvilket Ord dog næppe har sin

---

*) λυκάνθρωπος.

**) Se navnlig: Kamp: Danske Folkeminder, S. 264; Thiele: Dnm's Folkesagn, II., S. 106 og 279—80; Nicolovius: Folklifvet i Skyttshärad S. 34; Asbjørnsen og Moe: Norske Folkeæventyr, S. 157, 182, 249; Faye: Norske Sagn, S. 88; Müllenhof: Sagen, Märchen u. Lieder, S. 231—33; Grimm: Deutsche Mythologie, II., 1047—50; Tharsander: Schauplatz ungereimter Meinungen, II., S. 571—92; Scott: Letters on Demonology and Witchcraft, London 1830, S. 211—12; Oll. Magnus: Epitome, pag. 373.

Etymologi af det latinske *mare* = Havet, men aabenbart stammer fra det gamle danske Navn for en Hoppe, en Mær, hvilket Ord jo endnu bruges som Skjældsord. Tyskerne kalde dette Væsen for Nacht-Mähre, der er ensbetydende med det engelske *nightmare*, hvilket utvivlsomt peger paa keltisk Oprindelse.

Der var en Tid, da Almuen meget ivrig beskæftigede sig med dette Væsen og søgte Beskyttelsesmidler imod det. Maren tænktes altsaa at være et kvindeligt Væsen, der især hjemsøgte Folk om Natten, naar de laa i deres Senge; hun pinte og plagede Mandspersoner, i det hun lagde sig som en knugende Byrde over deres Bryst, saa de kun med Anstrængelse kunde drage Aande; hun lammede ogsaa Arme og Ben, trykkede og knugede Maven, der desaarsag smertede voldsomt. Den plagede Mandsperson kunde hverken tale eller raabe om Hjælp og befandt sig i det hele i en meget uhyggelig Situation, som man kaldte »Mareridt«. Undertiden vare ogsaa Hestene i Stalden udsatte for sligt, og man fandt dem da om Morgenen svedige og forpustede.

Man har gjennem Tiderne en talrig Mængde af Raad for dette Onde, som man endnu i vore Dage er tilbøjelig til at antage bliver fremkaldt af et saadant Dobbeltvæsen. Den rimelige Forklaring, at Mareridt er et legemligt Ildebefindende, der navnlig fremkaldes af et ubekvemt Leje paa Ryggen eller af en overfyldt Mave, finder endnu ikke fuld Tiltro, navnlig ikke blandt Landalmuen.

Undertiden træffer man ogsaa Sagn eller Fortællinger om, at Menneskets Sjæl (eller maaske dets Tanke) under visse Omstændigheder kan, naar Legemet sover en tryg Søvn, foretage Vandringer i Skikkelse af et Dyr, f. Ex. en Mus. Det er ikke ganske let at afgjøre, hvor vidt denne karakteristiske Forestilling kan deriveres af ovennævnte Tro paa Dyrforvandlinger, eller om det maaske er en Levning af Pythagoræismen. Vi ere dog mest tilbøjelige til at antage det for at staa i Sammenhæng med det første. — Efter-

følgende ejendommelige, og ikke tidligere trykte Sagn fra Fyen*) fortjener i denne Forbindelse at meddeles:

»En Kone laa en Nat og sov en tryg Søvn i sin Seng, medens Manden sad vaagen ved hendes Leje. Som han nu sad der i Nattens Stilhed og betragtede sin Hustru, henledes hans Opmærksomhed med ét paa en lille Mus, der tilsyneladende kom ud af Konens noget aabent staaende Mund. Den løb rask over Dynen og ned paa Gulvet, hvor der stod et Brædt, som var forsynet med en stor Mængde borede Huller. Musen løb ud af et Hul og ind af et andet og fortsatte til Mandens Forundring denne Leg i nogen Tid, hvorefter den atter løb op i Sengen og forsvandt. Strax derefter vaagnede Konen og fortalte nu Manden, at hun havde haft saadan en underlig Drøm: Hun befandt sig i et meget stort Slot, hvor der var en utallig Mængde Værelser, og hvor hun i stor Travlhed havde faret fra det ene og ind i det andet. — Saa forstod Manden nok Sammenhængen med Musen i Hullerne; det var Konens Sjæl, der havde foretaget denne Udflugt i Museskikkelse.«

Med Hensyn til Varulvenes Tilblivelse skulle vi hidsætte en meget mærkelig og virkelig karakteristisk Meddelelse, der endnu bevares i Folkemunde:

Dersom en Kvinde, naar hun er i Barnsnød, paakalder den ondes Hjælp, føler hun vel ingen Smerter, men Barnet, hun føder, bliver, hvis det er en Dreng, en Varulv, hvis det er en Pige, en Mare.

Naar man nu vil søge at komme paa Spor efter, hvad der ligger til Grund for Forestillingen om egentlige Varulve, som altsaa fra Fødselen havde denne Natur, maa der aabenbart gaas ud fra, hvad vi her have meddelt om disse Væseners Tilblivelse. Naar Moderen i Fødselsveerne søgte Hjælp hos den onde, blev Barnet altsaa enten en Varulv eller en Mare.

*) I Jylland ere lignende Sagn meget udbredte.

Dette er en karakteristisk Slutning, Væsens-Dobbeltheden er derfor konstant og let forklarlig. Mennesket kan ikke ustraffet indlade sig med Mørkets Aand, Sporene ville blive kjendelige, og Barnet vil desaarsag i sin Natur have noget af det dæmoniske og dyriske, medens der dog tillige er noget, der minder om det menneskelige Udspring. Forestillingen om Djævelen er jo nu rigtignok ikke ældre her i Norden end Kristendommen, medens Varulvebegrebet gaar helt op til den fjærneste Oldtid; men vi behøve heller ikke at antage, at der oprindelig er tænkt paa Djævelen. Snarest peger dette Udtryk tilbage til Tanken om Trolde, der i den hedenske Tid vare fuldt saa meget omtalte som Djævelen i den kristelige. At det var en almindelig Tro, at Menneskene kunde søge Hjælp hos Troldene, fremgaar jo af mangfoldige gamle Sagn og Viser, og selv de kristne forsmaa jo ikke disses Hjælp ved Opførelsen af deres Kirkebygninger. Dog ustraffet kunde dette heller ikke ske; man huske blot paa St. Lavrentius, og langt tilbage have vi allerede dette betegnet i Fortællingen om Odin, der mistede sit ene Øje, da han søgte Jættehjælp. Man har altsaa rimeligvis allerede i Oldtiden troet, at en Kvinde kunde blive let forløst, naar hun vilde ty til Troldehjælp, men at Barnet i saa Tilfælde blev en Varulv.

Et Sidestykke hertil kjendes ogsaa i den græsk-romerke Oldtid, hvor man først i Grækenland og siden efter i Rom dyrkede en Slags Varulv, Pan, der vel var en Gudesøn, men dog til Dels tænktes at fremtræde i Dyreskikkelse. De frugtsommelige Kvinder, som vare med at deltage i hans Dyrkelse, fik en smertefri Forløsning.

Hvad nu Oprindelsen til Forestillingerne om Dyrforvandlinger angaar, have vi allerede i det foregaaende nævnet nogle i Tidens Løb fremkomne Gisninger; men trods al Lærdom og skarpsindig Forskning paa dette Omraade ville kun faa af disse komme i Betragtning som virkelige Bidrag til Spørgsmaalets Løsning. Det er jo ikke umuligt,

at der ligger noget virkeligt objektivt til Grund; men rimeligere er det at antage, at det hele grunder sig paa Imaginationen, altsaa er et Foster af den menneskelige Fantasis Dristighed; dette har mere af Sandsynlighedens Præg og fører lettere til Maalet. Fantasien er uberegnelig, uendelig opfindsom; den kolde, nøgterne Forstand ser blot paa Virkeligheden, men Fantasien vil spejde efter, hvad der ligger bag ved det virkelige med de Tusender af Muligheder. Intet er umuligt for Fantasien, ikke en Gang, som vi have set, Tanken om at blive usynlig trods Legemligheden, at kunne opnaa, hvad man vil, trods Virkelighedens mange Haande Skranker; altsaa er den Tanke heller ikke umulig at kunne forvandle sig til Dyr og derfra atter til Menneske. At gjøre Forsøg derpaa ved Trolddomskunster eller paa anden Maade, altsaa Tankens Realisation, er jo kun en plumpere Udførelse af et for øvrigt tit udtalt digterisk Ønske: »Gid jeg var en Fugl!« eller lignende. Hvem kjender ikke denne Higen, der faar Poeten til at udbryde: »Kunde som du jeg i Ætheren svømme«, eller til at ønske sig værende en Falk, en Ørn, en lille Fugl, der sad uden for den elskedes Vinduer og sang, eller en Hjort, en Løve o. s. v.; men hvor nu det onde, det dæmoniske i Menneskenaturen er fremherskende, dér er intet til Hinder for, at Ønsket former sig til: »Gid jeg var en Ulv, en Bjørn« eller et andet glubende Dyr, der maaske i denne Skikkelse kunde opnaa, hvad ellers ikke var muligt; at der altsaa har været gjort Forsøg paa at virkeliggjøre Ønsket ved særegne Midler, er egentlig ikke saa forunderligt.

For at beskytte sig mod Varulve og Marer kjendte man forhen mange forskjellige Raad, og enkelte af disse benyttes endnu af overtroiske Folk. Forgjørelsen kan hæves, et Træk, vi allerede finde i de gamle Folkeviser. Naar saaledes en Kone opdagede, at hendes Mand var Varulv, skulde hun sige det til ham og derefter tilgive ham, saa var han frelst; men lod hun ham det nogen Sinde høre

senere, blev han paa ny en Varulv. Man forsøgte ogsaa at skyde Varulvene paa forskjellig Vis.

Maren kommer især ind ad Nøglehullet i Døren om Natten, og man kan paa forskjellig Maade fange hende. Kan man, medens hun rider en, komme til at kaste et Sold over vedkommende, er hun fangen; anbringer man en Le med Odden i Vejret over Sengen, vil Maren, naar hun indfinder sig om Natten, saares, og ved Hjælp af Blodpletterne kan man da komme paa Spor efter, hvem der er Mare. Ikke sjælden har man Fortællinger om, at en Karl paa denne Maade tit har truffet en skjøn ung Kvinde siddende ude paa Marken, i Haven o. s. v., eller det har været Pigen eller Datteren i Gaarden. Kan man komme til at slaa en Prop i Nøglehullet, medens Maren rider en Person, er hun ogsaa fangen, og om Morgenen staar hun da ved Sengen; men vil den, hun har plaget, da sige: »Nu er du fri«, saa er Forgjørelsen hævet. At skrive Marekors paa Loftet over Sengen er ogsaa et gammelt kjendt Beskyttelsesmiddel, ligesom man skulde sige følgende Ramse:

„Marre, Marre, Minde,
est du her inde,
saa skalst du her ud!“

Holberg citerer ogsaa dette i Peder Paars, og det har været kjendt i flere Lande. For at opdage, om Maren maaske allerede om Aftenen er i Stuen, hvad godt kan være Tilfældet, skal man paa Færøerne have brugt at tage en Kniv og vikle den ind i et Tørklæde eller et Strømpebaand og føre den fra den ene Haand i den anden tre Gange rundt omkring sig, medens man sagde:

„Marra, marra, minni!
ert tu her inni?
minnist tu ikki slagið tað,
ið Sjurdur Sigmundarson gav tar
à granabeini à sinni?

Marra, marra, minni!
ert tu her inni?
ut skalt tu fara,
bera bæði gròt og flag
og alt ið her er inni."*)

Dersom nu Kniven, naar Tørklædet eller Baandet vikles op igjen, ligger deri, er der en Mare inde i Stuen, og man maa for at faa den ud paa samme Maade som før vikle Tørklædet to Gange om Kniven. Naar man vender sit Fodtøj med Hælen ind mod Sengen, kan Maren ikke ride en, heller ikke naar man sætter Staal eller »Tordensten« over Sengen, hvad man ogsaa kan anbringe i Stalden til Beskyttelse af Hestene. (Forts.).

Anton Andersen.

---

*) N. Winther: Færøernes Oldtidshistorie, Kbhvn. 1875, S. 354—55.

Fra den tyske Reaktionstid.

II.

Wiener-Konferencerne. — De tyske Ultra'er. — Wiener-Schlussakte. — Konferencen og Forbundsdagen. — Slutningsbemærkninger.

Som antydet, havde Repræsentanterne for de tvende tyske Stormagter i Begyndelsen ventet sig en levende Opposition fra Bayerns og Württembergs Side, men saae sig snart paa den behageligste Vis skuffede heri. Naar Wittelsbacherne kun beholdt deres Suverænitetsrettigheder ubeskaarne og Bayerns Forfatning ikke blev traadt for nær, var Bayerns Sendemand Zentner rede til at gaa ind paa ethvert Forslag, som skulde sikre »Ordenen«, og da han under Forhandlingerne viste sig som en udmærket Arbejdskraft, altid rolig, høflig og fri for alle Bagtanker, kom han paa god Fod endog med Metternich. Württembergs Holdning var vel mindre venlig, men dog næsten endnu mere ufarlig, og lige saa bøjelige vare de fleste andre Ministre, naar der blot ikke blev Tale om udvidede Rettigheder for Forbundet; i dette Punkt vare de tyske Statsmænd utvivlsomt i Samstemning med Nationens Flertal.

Det var Karlsbader-Politikens Forbandelse, at enhver Styrkelse af Forbundets Magtfylde fremtidig maatte betragtes

som en Fare for den borgerlige Frihed; i et Folk, som først lige begyndte at gjenfinde sin nationale Stolthed, Tanken om Fædrelandet, maatte Partikularismen uundgaaelig vaagne med fornyet Kraft, efter at Centralisationspolitiken havde sat sig et falsk Maal. Netop i hine Dage offentliggjorde W. I. Behr, Føreren for de frankiske liberale, et Skrift: »Forbundets Indflydelse paa Forfatningen i de enkelte Stater«, et Skrift, der fandt varmt Bifald i Pressen og trolig gjengav den liberale Mening. Her var ikke mere Tale om en tysk Nation, om alle de store Kulturopgaver, som kun lode sig løse med fælles Kraft. Ved det hellige romerske Riges og Rhinforbundets Opløsning er Uholdbarheden af en tysk Nationalstat godtgjort; det tyske Forbund er ene og alene en fri, social Forening mellem coexisterende Folk, som holde Fred indbyrdes og i Fællesskab forsvare deres Sikkerhed mod Udlandet, men nyde fuld Suverænitet; Forbundet berører aldeles ikke dets Medlemmers indre Forhold, og da Suverænitet og Underordnelse ere fuldstændig uforligelige Begreber, kan kun Udelukkelse anvendes mod gjenstridige Medlemmer. »Wehe uns, wenn unseren deutschen Staatenbund der Geist eines Völkerstaates beschliche, gelüstend nach einer höchsten Staatsgewalt!« Afhandlingen sluttede med en Lovsang over Bayerns frie Forfatning. Saa fuldstændig havde den nye Forfatningsherlighed udvisket Minderne om en tusendaarig Historie: Ottonernes og Hohenstaufernes Nation opløste sig i coexisterende Folk.

Da baade Metternich og Bernstorff følte, at man maatte tage Hensyn til denne stærke partikularistiske Strømning, foregik der strax efter Konferencernes Aabning en uventet Forskydning af Partierne. Stormagterne gik Haand i Haand med Bayern og opnaaede i de fleste Tilfælde Samstemning netop hos de Smaastater, man ganske kort forud mistroisk havde udelukket fra Karlsbader-Drøftelserne. De tvende reaktionære Hoffer, Baden og Nassau, som havde víst sig mest tjenstfærdige i Karlsbad, dannede derimod Oppositionen

i Wien og spillede efter Bernstorffs Udsagn Rollen som »tyske Ultra'er«. De tvingende Grunde, som nødte Wienerhoffet til Besindighed, kunde Berstett med sit indskrænkede Hovede ikke faa Kig paa; han tænkte ene paa sine hjemlige Forlegenheder, paa Landdagen i Karlsruhe, som skulde sammentræde inden kort Frist, og paa sin Storhertugs harmfulde Udbrud: »Bedre at blive ædt af Løver end af Svin!« Han vilde, som Bernstorff skrev, »helst se sit eget Værk ødelagt ved Forbundets Indblanding«, han ønskede en omfattende Nydannelse af Forbundsakten for at kunne indsnævre de enkelte Forfatninger inden faste Skranker, og i det allermindste gjorde han Regning paa en ny Undtagelseslov, som skulde ophæve Kammerforhandlingernes Offentlighed under Karlsbader-Beslutningernes femaarige Varighed. Nos Ultras bleve snart besværlige selv for deres gamle østerrigske Velynder, Berstett maatte se den ene af sine Planer strande efter den anden, og endelig søgte han kun ved stadig nye Forslag at forhale Konferencerne, fordi han »haabede at indgyde den badensiske Landdag en gavnlig Skræk, saa længe denne Forsamling varede«.

Berstetts Ven, Nassaueren Marschall, teede sig endnu mere lidenskabelig. Han havde ventet, at Tilintetgjørelseskampen mod de nye Forfatninger strax vilde bryde løs i Wien; han troede at høre Oprørets Stormklokker lyde, da Stuttgarts Borgere i en Adresse sagde: »Det dannede Evropa fra Tajos Bredder til Njemen er enige om den Grundsætning, at Regent og Folk ikke kunne tænkes existerende uden en Forfatnings-Overenskomst.« Han vidnede højt og lydelig, at den württembergske Forfatning allerede ved sin Tilblivelsesmaade var »en Hyldest til det i Tyskland gjærende demokratiske Princip; Bevarelsen og Befæstelsen af Tysklands indre Ro var afhængig af denne Forfatnings offentlige Misbilligelse«. Schwabernes ængstelig beskaarne kommunale Selvstyre tog sig i denne almægtige Bureaukrats Øjne ud som et Forsøg paa at »republikanisere Staten fra neden«,

og da han selv laa i Strid med sin nassauiske Landdag om Domænerne, fandt han det oprørende, at Kong Vilhelm efter sin Faders Exempel havde indrømmet Staten Ejendomsret til de kongelige Kammergodser, og udbrød indigneret: »En tysk Fyrste har erklæret sine Familiegodser for Folkeejendom«. Han maatte dog snart lære, hvor ugunstig Wienerluften var for hans vidtgaaende Planer.

Repræsentanterne for de tvende welfiske Hoffer, Münster og Hardenberg, stode disse reaktionære Hedsporer meget nær i Anskuelser — det kunde man da ogsaa vente efter deres nøje Sammenhold med de engelske Højtorier —; men de toge dog i Betænkning at komme paa fjendtlig Fod med de tyske Stormagter. Hvor forskjellig var Metternichs Stilling ikke fra hine Dage i Karlsbad? I Verdens Øjne stod han ganske vist endnu stadig som de tyske Statsmænds beundrede Fører, og det besværlige Værk, som efter sex Maaneders Arbejde endelig kom i Stand, blev da ogsaa, Mesteren til Ære, dateret den 15de Maj, Metternichs Fødselsdag; men medens han i Karlsbad havde spillet Herren, maatte han i Wien næsten om ethvert vigtigere Spørgsmaal først se at blive enig med Bernstorff, der her indtog en ganske selvstændig Holdning. Østerrigeren lod sig dog ikke mærke med sin Skuffelse og dvælede med sædvanlig Selvros i sine Breve ved sit nye diplomatiske Felttogs uforlignelige Triumfer. Den Kompromis-Politik, der fulgtes paa Konferencerne, svarede dog lige fuldt mest til Berliner-Kabinettets mere moderate Sindelag og var ikke ganske Hofborgens Hjærtens Mening.

Det retslige Grundlag, hvorpaa Konferencerne baseredes, var ingenlunde uangribeligt. Da Forbundsdagen hidindtil ikke havde mægtet at kalde en eneste af de bebudede organiske Indretninger til Live, laa den Tanke ganske vist nær at komme Forbundet til Hjælp ved en fortrolig Drøftelse mellem selve de ledende Statsmænd, der hverken lammedes ved Forbundsforsamlingens slæbende Forretnings-

gang eller ved det almindelige Gjøglespil med Indhentelse af Instruktioner; her i Wien var jo ikke blot — som i Karlsbad — et Parti, men samtlige Forbundsmedlemmer repræsenterede. Dog Forbundsaktens Art. X havde udtrykkelig anvist Forbundsforsamlingen Grundlovenes Affattelse som første Arbejdsfelt; fratog man nu Forbundsforsamlingen ogsaa denne Opgave, ødelagde man fuldstændig dens Anseelse, der allerede var dybt sunken siden September-Beslutningerne; man indrømmede da aabenlyst den tyske Centralmyndigheds haabløse Intetsigenhed. Hvilket latterligt Skue: Medens man i Wien forhandlede om Forbundsforfatningens Reform, holdt den øverste tyske Myndighed i al Mag Ferie fra Septembers Slutning til den 20de Januar, og da mødte Grev Buol, som imidlertid havde indhentet Befalinger fra Wiener-Forsamlingen, og foreslog en ny Udsættelse til 10de April. Forgjæves søgte halvofficielle Avisartikler at berolige den offentlige Mening med den Forsikring, at Kommissioner uafladelig arbejdede videre; Nationen vidste lige saa godt som Forbundets Sendemænd, at hele Frankfurter-Maskineriet stod i Stampe. I hele syv Maaneder gav Forbundsdagen kun et eneste tydeligt Tegn paa Liv: Den anmodede den franske Regering om at undertrykke »Elsasser-Patrioten«, et fælles Organ for de liberale paa begge Rhinens Bredder.

Imidlertid svulmede Stoffet under Hænderne paa Wiener-Konferencerne; deres første Udvalg, som skulde fastslaa Forbundets Kompetence, saae sig nødsaget til at drøfte næsten alle Forbundsrettens vanskelige Principspørgsmaal, og næsten af sig selv rejste sig saaledes det Spørgsmaal, om det ikke var hensigtsmæssigt at sammenfatte de saaledes vedtagne Grundsætninger i en stor Forbunds-Grundlov. Efter at Flertallet i Stilhed allerede var blevet enigt herom, foreslog Metternich den 4de Marts, at man skulde sammenfatte de her besluttede Punkter i en Supplementsakt til Forbundsakten og sende Forbundsdagen disse til officiel Kundgjørelse »i Henhold til Forbundsaktens Art. X«.

Altsaa i Henhold til Art. X skulde selve denne Artikel ophæves og den Forbundsdagen tilkommende Affattelse af Grundloven overlades en Ministerkonference, hvortil Forbundsakten ikke kjendte et Muk. Mere dristigt havde selv Metternich endnu aldrig tydet den tyske Forbundsrets Bud. Hvad vedkom det ham, at han endnu i November havde forsikret, at man blot tilsigtede en venskabelig Drøftelse mellem de forenede Regeringer? Nu hævdede han ugenert, at denne Ministerkonference havde en højere, og Forbundsdagen blot en underordnet Myndighed. Sikkert nok altsaa indeholdt det østerrigske Forslag meget vigtige retslige Betænkeligheder, men fraset dette var Ideen dog en praktisk Nødhjælp og afgav det simpleste Middel til dog at vinde et sikkert Resultat af de vidtløftige Forhandlinger, samtidig med at man trængte Forbundsdagen helt til Side. Den holdningsløse Forbundsdag var fuldstændig uberegnelig; tillod man den endnu engang at drøfte Wiener-Overenskomsterne, lod det sig med Lethed forudse, at Württembergs Sendemand Wangenheim og hans liberale Venner med eller uden deres Hoffers Tilladelse vilde rejse Oppositionens Fane og saaledes ægge den offentlige Mening ved deres Taler, som ved de offentlige Protokoller vilde spredes over hele Landet. Under dette Forbundets Anarki var alt muligt, selv en Kamp mellem Forbundets Sendemænd og deres overordnede Ministre. En slig Ærgrelse lod sig kun forebygge, naar man bragte alt paa det rene i Wien og atter, som den foregaaende Høst, bøjede Forbundsdagen ind under de fuldbyrdede Kjendsgjerningers Aag. Saa vidt var det tyske Forbund altsaa naaet i fem Aar, at enhver, nok saa beskeden Forbedring i dets Grundlov blot lod sig naa ved at omgaa og ydmyge Forbundets højeste Myndighed.

Den saakaldte »Schlussakte«, som altsaa efter Metternichs Forslag blev sammendragen af de vedtagne Beslutninger, indeholder i sin første Dels 34 Artikler udførlige Bestemmelser om Forbundets Væsen og Virkekreds. Næsten

hver eneste Sætning i disse almindelige Bestemmelser var en Triumf for Partikularismen. I det første Møde kaldte Metternich endnu Forbundsdagen for Forbundets øverste lovgivende Myndighed og lovede, at hver enkelt Stats Suverænitet »kun for saa vidt skulde blive indskrænket, som Øjemedet, Tysklands Enhed, krævede det«; men her nedlagde Zentner strax Protest: Ordet »tysk Enhed« gav Anledning til Misforstaaelser, en øverste lovgivende Myndighed var umulig i et Forbund — hvorpaa Metternich strax bøjede af og beroligende gjensvarede, at han naturligvis blot havde tænkt paa en traktatgyldig Lovgivning. Den Tone, som saaledes var anslaaet, fastholdt Flertallet ogsaa under Forhandlingernes videre Gang; Schlussakten erklærede det tyske Forbund for en folkeretlig Forening, et Samfund af uafhængige Stater med gjensidige, ensartede Traktatrettigheder — en Affattelse, som det württembergske Hof endnu fandt alt for unitarisk. Bernstorff traadte ingenlunde i Skranken mod denne Fortolkning af Forbundsretten, da den utvivlsomt var i Harmoni med Forbundsaktens Ord og Mening; han var tilfreds med, at der blandt disse doktrinære, almindelige Sætninger dog fandtes én Bestemmelse af praktisk Værdi, Art. VI, som tillod Aftrædelse af Suverænitetsrettigheder til Fordel for et Medlem af Forbundet; uden at Flertallet blev det vár, fik Preussen herved frie Hænder for sin Toldtilslutnings-Overenskomster.

Forbundsdagen skulde »repræsentere Forbundet som samlet Enhed« (in seiner Gesammtheit); dettes Medlemmer forbleve »ubetinget afhængige« af deres Suveræner, vare ham alene ansvarlige for deres Forretningsførelse og en eventuel Overtrædelse af deres Instruxer (Art. VIII). Ved dette Bud mente man samtidig at kunne forebygge enhver egenmægtig Fremfærd fra Sendemandens Side og at forbyde Landdagene ethvert Indgreb i Forbundsforhandlingerne; men her viste det sig atter, hvor lidt en Diplomatkongres mægter at fyldestgjøre Lovgivningsopgaver; Art. VIII's hele Ordlyd

røber juristiske Dilettanters uøvede Haand. Den forbød ikkun Landdagene at anklage Forbundssendemændene, men ingenlunde at drage deres egne konstitutionelle Ministre til Ansvar for Indholdet af de til Frankfurt sendte Instruxer, og man skulde snart noksom erfare, at Konferencerne blot havde beriget Forbundsretten med en ny uløselig Gaade: det vanskelige Spørgsmaal, om Landdagene ikke havde en middelbar Indflydelse paa Forbundspolitikens Gang, fik aldrig nogen klar Besvarelse, saa længe Forbundet bestod.

Meget heftig stødte Partierne dernæst sammen, da Forbundsbeslutningernes forfatningsgyldige Enstemmighed kom paa Tale. Her udfoldede Berstett og Marschall deres hele Veltalenhed; de forlangte Flertalsbeslutninger for alle Spørgsmaal, som ikke gik ud over Forbundets væsentlige Øjemed, og gave tydelig at forstaa, at de eventuelt i en belejlig Stund haabede ved Stemmeflerhed at kunne gjennemføre en Forbunds-Toldlovgivning og en Forbundsbeslutning angaaende Landdagens Rettigheder. Dog netop disse Bagtanker hos disse tvende besynderlige Unitarier tvang den preussiske Minister til at fastholde Forbundsaktens Bestemmelser; han vilde ikke prisgive sin Toldlov til Forbundsdagens Majoritet, saa lidt som Zentner sin bayerske Forfatning. Saa længe Smaastaterne, der næppe omfattede den sjette Del af Nationen, kunde overstemme de øvrige fem Sjettedele, var det meningsløse »Liberum Veto« en uundværlig Nødhjælp for de mere livskraftige Stater. Dette stod utvivlsomt fast efter de sidste Aars sørgelige Erfaringer, og selv Hardenberg, der endnu i Teplitz havde været til Sinds at udvide Forbundsmajoritetens Rettigheder, var alt længst kommen paa andre Tanker. Ogsaa Metternich anerkjendte nu det umulige i at gjennemføre Planerne fra Teplitz; han advarede Forsamlingen mod at forvandle Statsforbundet til en Forbundsstat og nedlagde en levende Protest mod det hadefulde Udtryk »Liberum Veto«, da denne Indsigelsesret netop var uadskillelig fra Suveræniteten. I det væsentlige forblev

det sluttelig ved hint Bud i Forbundsaktens Art. VII, som forlangte Enstemmighed for alle Grundlove og organiske Institutioner, og det eneste Udbytte af den lange Drøftelse var en uklar Definition af det uklare Udtryk »organiske Institutioner«; det skulde betyde »blivende Anstalter som Middel til Opfyldelse af vedtagne Forbunds-Øjemed«.

Lige saa tarveligt var Resultatet af de besværlige Forhandlinger om den saakaldte »permanente Instans«. Alle Konferencens Medlemmer vidste i øvrigt, hvor Nøglen fandtes til denne Gaade. Den hele Strid gjaldt i Virkeligheden ikke Forbundsdomstolen, men den preussiske Toldlov, der som en truende Sky hang over de smaa Naboers Hoved. Da den regelmæssige Retspleje ikke hørte under Forbundets Omraade, skulde den tilsigtede »permanente Instans« heller ikke træde i Steden for den gamle Rigskammerret, men ene og alene afgjøre Stridigheder mellem Forbundsstaterne. Hvilken Lykke for Kurhessen, Nassau, Mecklenburg, Anhalt og de thüringske Smaastater, om de nu kunde bringe deres talløse Klagemaal over det preussiske Toldvæsen for en staaende Forbundsdomstol, som skulde bestaa af sexten Ikke-Preussere mod en enkelt Preusser! Saaledes lod det frygtede preussiske Enklavesystem sig maaske sluttelig fjærne ad Civilprocessens Vej. Dog Preussen og Bayern lode sig ikke rokke, og saaledes maatte man endelig »midlertidig« slaa sig til Ro med den bestaaende Avstrægalbestemmelse af 1817, hvisaarsag Afgjørelsen af slige Stridigheder hjemfaldt til en af begge Parter valgt højeste Domstol i en af Forbundsstaterne. Bernstorff var kun halvvejs fornøjet med sit Held; han vidste godt, hvor lidet en sædvanlig Overdomstol egner sig til at bedømme vanskelige statsretlige Spørgsmaal; men han betragtede det dog alligevel som en Gevinst, at en fra første Færd partisk Forbundsdomstol ikke var bleven oprettet.

Ogsaa de nye Bestemmelser om Exekution vare holdte i samme forsigtige partikularistiske Aand. I Regelen skulde

Forbundsdagen kun forhandle med Regeringerne og blot vedtage Exekution mod dem; kun naar en Forbundsregering selv søgte om Hjælp, eller i Tilfælde af Oprør, turde Forbundsdagen skride umiddelbart ind mod Undersaatterne.

Ved alle hidtidige Drøftelser vare Preussen og Bayern gaaede Haand i Haand; men helt anderledes stillede Partiernes Kamp sig ved den anden Del af »Schlussakte«, som i atten Artikler (Art. XXXV—LII) gav Forskrifter om Forbundets udenrigske Politik og Hærvæsen. I disse »militærpolitiske Spørgsmaal« repræsenterede Preussen nu som tidligere Forbundets Enhed; virksom Beskyttelse mod Udlandet var efter Hardenbergs Mening den eneste Velsignelse, den indadtil saa ufrugtbare Forbundspolitik endnu mægtede at skaffe Nationen. Kong Frederik Vilhelm kunde endnu ikke ret glemme, at han ikke havde faaet sine Provinser Preussen og Posen optagne i Forbundet; desto mere indtrængende ønskede han nu et evigt Forsvarsforbund mellem det tyske Forbund og de tvende Helstater Østerrige og Preussen; mægtede man ikke at opnaa dette, ønskede han i det mindste et bestemt Svar paa det endnu stadig aabne Spørgsmaal: hvad vil egentlig en Forbundskrig sige? Naar en af de tvende Stormagter skulde blive angreben i sine ikke-tyske Provinser, da skulde Forbundet være beføjet til at erklære Krig ved en simpel Flertalsbeslutning, og kom en slig Beslutning ikke i Stand, maatte det dog ikke være de Stater, som udgjorde Minoriteten, formente paa deres Side at yde den angrebne Magt sin Hjælp. Kongen tænkte herved nærmest paa sin egen usikre Østgrænse, men dog ogsaa paa det østerrigske Italien; thi om det Punkt var han enig med sin Statskansler, at ethvert Angreb paa Østerrige truede hans Stat. Den preussiske Konges Tankegang fandt imidlertid heftig Modstand paa alle Punkter. Mellemstaterne

bar allerede nu kun med Uvilje deres Forbundspligt og følte ingen Lyst til yderligere at øge denne Byrde. Endogsaa Zentner viste sig denne Gang uvillig, næsten fjendtlig; hans Adfærd røbede, at Münchenerhoffet som Fører for et absolut tysk Forbund eventuelt i Stilhed forbeholdt sig at hævde en væbnet Nevtralitet. Ogsaa Udlandet kom i Bevægelse; i foruroligende Depecher skildrede samtlige fremmede Sendemænd ved Forbundsdagen de truende Farer ved et sligt stort, mellemevropæisk Folkeforbund; Petersborger-Kabinettet var meget stødt over sin tyske Forbundsfælles Mistillid, ja selv det engelske Hof, der ellers var saa venskabelig sindet, advarede i Fortrolighed Wienerhoffet mod at drive Rusland over i Frankrigs Arme. Efter alt dette vilde Metternich ikke beslutte sig til ubetinget at støtte det preussiske Forslag; han frygtede at »kompromittere Forbundet over for Evropa«.

Efter en haardnakket, smaalig Strid enedes Konferencen først og fremmest om, at Forbundets Krigserklæringer kun skulde besluttes i Plenum og med to Tredjedels Majoritet. Angrebskrige, som en Forbundsstat med ikke-tyske Besiddelser paabegyndte, skulde derimod være »Forbundet absolut uvedkommende«. Derpaa fulgte i Art. XXXXVII Forskrifter for det Tilfælde, at der rettedes et Angreb mod en tysk Forbundsstats ikke-tyske Besiddelser; i dette Tilfælde kunde Forbundsdagen i sin snævrere Forsamling med simpel Majoritet beslutte, at Forbundets Omraade svævede i Fare, hvorpaa Forbundskrigen kunde erklæres paa sædvanlig Maade. Kongen af Preussen var kun lidet opbygget ved sine Diplomaters halve Resultater; men Metternich trøstede ham med Fremtiden, som muligvis engang kunde tilstede et evigt Forbund mellem Preussen, Østerrige, Tyskland og Nederlandene. Først i en langt senere Tid, da den fredelige dualistiske Politik var gaaet i Vasken, skulde man i Berlin komme til Erkjendelse af, hvilket Ris Preussen ved denne Art. XXXXVII havde bundet til sig selv, hvor let

en Forbundsmajoritet kunde misbruge denne Artikel til at drage den nordtyske Stormagt ind i Huset Østerriges Krige.

Heller ikke Hærspørgsmaalet naaede sin Afslutning, kun aftalte man, at de mindste Forbundsstaters Kontingenter udelukkende skulde bestaa af Fodfolk. Med Hensyn til Forbundsfæstningerne satte Preussen med Nød igjennem, at Mainz, Luxemburg og Landau anerkjendtes som saadanne, hvorimod man ikke kunde komme til Enighed om den fjerde; Øvretyskland henlaa derfor endnu stadig uden Værn, og Huset Rothschild aagrede lystig videre med de tyske Fæstningssummer. Kronprins Ludvig skildrer altsaa denne Forbundets Hærpolitik ganske korrekt, naar han i sin besynderlige Lapidarstil skriver: »Lægger man ikke Hesten Tøjlerne galt paa? Hvor der skulde være Enhed, udad til, er man derimod; i det indre, til Frihedens Undertrykkelse, efterstræber man den med Iver«. Han vidste kun ikke, at hans elskede Bayern i Hærspørgsmaalet víste sig lige saa ustyrligt som de andre Rhinforbunds-Kongeriger.

Den tredje Del af Schlussakte (Art. LIII—LXV) begyndte strax med den Sætning, at »Forbundsmedlemmernes Uafhængighed i Almindelighed udelukker enhver Indflydelse fra Forbundets Side paa det indre Statsstyre«. Her stødte man nu paa den skæbnesvangre Art. XIII i Forbundsakten. At denne Artikel kun skulde tydes i stræng monarkisk Retning, vare alle Medlemmer af Konferencen paa det rene med, og Forsamlingen følte sig yderligere styrket i sit strængt konservative Sindelag, da der i Vinterens Løb indtraf nedslaaende Efterretninger fra Syd- og Vestevropa. I Januar 1820 udbrød en Opstand i den spanske Hær; i Februar blev Bourbonernes Tronarving, Hertugen af Berry, myrdet; Legitimitetens Bygning knagede i alle Fuger, og vemodig sukkede Forbundsdagen: »En Begivenhed af denne Natur bliver en almindelig Sorg for det civiliserede Evropa«. Strax derpaa opdagede man en uhyggelig Sammensværgelse i London, Oprøret greb om sig i hele Spanien, og ogsaa

Portugal reves med i denne Hvirvel. Paa alle Hold hævede Revolutionen atter sit Hoved, men desto mere bestemt fastholdt man i Wien den Beslutning at hævde Roligheden i Evropas Centrum. De konservative i alle Lande rettede forhaabningsfulde Blikke mod denne Forsamling af tyske Statsmænd; »Wienerkonferencerne ere vort Redningsanker«, sagde Richelieu til Kejser Frans's Sendemand, »og med Guds Hjælp vil den sociale Ordning kunne reddes«.

Trods alt dette bar Drøftelsen af Stænderspørgsmaalet det samme mæglende Præg, som i det hele karakteriserede Wienerkonferencerne; kun de tvende Ultra'er, Berstett og Marschall, prøvede en omfattende Fortolkning af Art. XIII i absolutistisk Retning; men Forsamlingen følte, at man nu maatte berolige Nationen i det mindste med Hensyn til den ærlige Gjennemførelse af bemeldte Artikel, og man enedes derfor sluttelig om den meget vage Bestemmelse (Art. LIV.): Forbundsdagen har at vaage over, at Art. XIII ikke bliver uopfyldt i nogen Forbundsstat; hvert Medlem af Forbundet blev det forbeholdt at søge Forbundets Garanti for sin Forfatning. Hertil sluttede sig det velmente Forslag: de bestaaende Forfatninger kunne kun ændres »paa den i Forfatningen selv bestemte Maade.«

Herpaa fulgte nu Hovedsætningen i hele den nye tyske konstitutionelle Statsret. Det »monarkiske Princip«, som paa Württembergs Forslag alt havde fundet almindelig Anerkjendelse i Karlsbad og i Virkeligheden ogsaa var uundværligt for dette Fyrsteforbunds Bestaaen, anerkjendtes nu som udtrykkelig Regel for alle tyske Forfatninger. Art. LVII bestemte: »Den hele Statsmyndighed maa forblive samlet hos Statens Overhoved, og Suverænen kan ved en Forfatning kun bindes til Stændernes Medvirkning i Udøvelsen af bestemte Rettigheder«. Gentz jublede, da Konferencernes Udvalg var blevet enigt om denne Sætning; alt længe havde han ført en Pennekrig mod Montesquieus Theori om Statsmagternes Deling og mod Rottecks Folkesuverænitet; nu saae

han alle disse anarkiske Doktriner »uigjenkaldelig styrtede« ved en højtidelig Udtalelse fra det tyske Areopag, og da han paa Publicisters Vis overvurderede Betydningen af slige theoretiske Kampe, skrev han, fuld af overmodig Glæde, den 14de December i sin Dagbog: »Et af de største og værdigste Resultater af vor Tids Forhandlinger; en Dag, vigtigere end Dagen ved Leipzig.« Ogsaa hans tro Følgesvend Adam Müller ønskede, at denne Sætning maatte gaa over i den almindelige evropæiske Statsrets Codex, og hele tre Aartier igjennem blev Art. LVII i W. S. A. fra alle tyske Kathedre snart lidenskabelig prist, snart bekæmpet som »det monarkiske Systems Motto«. Artiklens praktiske Betydning var ulige ringere, end Doktrinens Mænd antoge. Konferencens juristiske Dilettanter havde paa ny ikke forstaaet at finde et skarpt, statsretligt Udtryk for deres politiske Tankegang; Artiklens Ordlyd var saa elastisk, at enhver af de bestaaende Forfatninger til Nød kunde forliges med den, og at Bayern kunde give sit Samtykke med lige saa ringe Betænkelighed som Sachsen og Hannover. Denne Bebudelse af det monarkiske Princip ændrede intet i de bestaaende Tilstande; det var kun uforeneligt med det rene parlamentariske System, men dette havde for Tiden kun enkelte og rent magtesløse Tilhængere i Tyskland.

Blandt alle Forskrifter i de nye Forfatninger fandt Diplomaterne i deres Sjælekvide ingen saa farlig som Landdags-Forhandlingernes Offentlighed. Angaaende Forkasteligheden af denne demagogiske Utilbørlighed var man lige saa enig i Wien som tidligere i Karlsbad. Ministrene fra de konstitutionelle Stater udgøde sig i bitre Klager over den parlamentariske Veltalenheds Tøjlesløshed; alle indrømmede, at den ubegrænsede Offentliggjørelse af slige Taler var i Modstrid med den nye Presselovs heldbringende Forskrifter, og Metternich mente, at ved dette Misbrug vilde enhver Stat, som ikke talte mindst 10 Millioner Indbyggere, redningsløst gaa til Grunde. Alligevel nærede Zentner Be-

tænkeligheder ved at indlade sig paa en Ændring i den bayerske Forfatning, Ultra'erne bukkede ogsaa denne Gang under, og man naaede atter kun et halvt Resultat. Art. LIX bestemte, at Landdagenes Forretningsorden maatte sørge for, at de lovlige Grænser for Ytringsfriheden ikke overskredes, hverken under Forhandlingerne eller ved deres Offentliggjørelse i Trykken. Den forsøgte Omdannelse af den tyske konstitutionelle Statsret gik saaledes sluttelig overalt op i tomme Ord.

Konferencerne arbejdede med udholdende Flid, skjønt der i det lystige Wien naturligvis hverken var Mangel paa Gilder eller Festligheder; Dag paa Dag samledes snart Udvalgene, snart Plenum om det lange Bord i Metternichs Forværelse. Høsten syntes allerede heldig bragt under Tag, da Württemberg pludselig søgte at forstyrre Frugterne af det langvarige, besværlige Mæglingsværk. Kong Vilhelm havde hidindtil med Fortrædelighed ladet sin konservative Minister Wintzingerode frie Hænder; men da hed det sig i Januar, at Konferencerne vilde krænke Forbundsrettens Former, at den kort og godt vilde paatvinge Forbundsdagen sine Beslutninger, og Kong Vilhelm vilde ikke lade en saa herlig Lejlighed gaa ubenyttet hen til atter at spille Frihedens Talsmand og spænde Ben for sine durchlauchtige Fæller. Hans Sendemænd fik ufortøvet det Paalæg højtidelig at erklære, at Kongen aldrig vilde give sit Samtykke til en slig Plan; man turde ikke tilstede de tvende Stormagter at omgaa Forbundsdagen.

Denne Streg var alt længe forberedt; Kongen rejste selv til Weimar for at vinde Karl Avgusts Hjælp og søgte gjennem sin Svigerinde, Arvestorhertuginden Maria Paulovna, at paavirke Czaren. Dette uventede Slag fremkaldte først en levende Bekymring i Wien, og mange antoge allerede det

hele Arbejde for spildt, da »Schlussakten« kun kunde vedtages ved enstemmig Beslutning; men de tvende Stormagter besluttede øjeblikkelig at træde op med Alvor mod Württembergeren. »Man maa«, skrev Bernstorff, »vise denne Monark, som handler efter slet skjulte Planer, at han vil komme til at staa som den offentlig erklærede Fjende af hele det øvrige Tyskland. Forsøger han at sprænge vort Forbund, vil det ende til Skam for ham; vi give ham kun Valget mellem at tiltræde eller at udskille sig som Fjende af Forbundet; i modsat Fald vilde Kapodistrias triumfere.«

Den preussiske Udenrigsminister havde ogsaa Grund til Uvilje. Efter alt, hvad der i de sidste Maaneder var sket med Württembergs frivillige Bistand, var den forsinkede Protest kun et frivolt Spil med Forbundsforfatningens Bogstav, og den gjentagne Henvisning til Udlandets Indsigelse lod kun Stuttgarter-Hoffets Adfærd fremtræde i et endnu mere tvetydigt Lys. Skulde Wiener-Forhandlingernes Ynkelighed virkelig paa ny begynde i Frankfurt? Skulde de samme Fyrster, som nylig ved deres Sendemænd havde givet Forbundsdagens Grundbestemmelser den længe lovede Udtydning og samvittighedsfuldt overholdt Forbundsdagens Stemmegivning, skulde de virkelig nu lade deres egne Forbunds-Sendemænd prøve og maaske omforme det fuldendte Arbejde? Sikkerlig led Forbundsdagens Værdighed, naar man nu tvang den til ubeset at vedtage Wiener-Beslutningerne; men hvad blev der af de tyske Suveræners Værdighed, naar denne Sendemands-Kongres, der jo ganske var afhængig af deres Fyrsters Instruxer, nu som en højere Instans skulde træffe Afgjørelse over samtlige tyske Regeringers frivillige Overenskomst? Hvad Udbytte kunde man vente sig af en fornyet Drøftelse i Frankfurt? Vistnok kun dette, at Wangenheim, understøttet af de sydtyske Kamres Talere, underkastede Konferencernes Beslutninger en ondskabsfuld Kritik og sluttelig, naar han havde fremkaldt behørig Ærgrelse, vemodig gik sammen med Majoriteten.

Metternich saae sin Modstander gjennem Marv og Ben, da han skrev til Kejser Frans: »Sagen skal nok gaa sin Gang, men Kongen vil have Skinnet af, at han kun føjer sig for Magten.«

Alle Hoffer uden Undtagelse vare af samme Mening; i Weimar udrettede Kong Vilhelm intet, det bayerske Ministerraad forkastede Württembergs Forslag, og Konferencens samtlige Medlemmer forpligtede sig skriftlig til ikke at gaa fra hverandre, før Schlussakten var endelig vedtagen, ligesom de heller ikke vilde taale nogen gjentagen Drøftelse ved Forbundsdagen. Østerrige paatog sig endelig at sætte det gjenstridige Hof til Vægs, som Bernstorff udtrykte sig. Baade Kejser Frans og Metternich skreve til Stuttgart og erklærede meget bestemt, at Konferencen aldrig vilde tilstede Forbundsdagen en gjentagen Drøftelse, ligesom Wienerhoffet ej heller var til Sinds at bringe Wiener- saa lidt som tidligere Karlsbader-Beslutningerne frem for Forbundsdagen; det vilde ikke udelukkende staa som Lovgiver, da alle Forbundets Medlemmer jo havde lige Del i Værket. Dette Sprog virkede; i en smidig Svarskrivelse gav den württembergske Førsteminister Wintzingerode sit Samtykke til Konferencens Anskuelser og søgte at fremstille hele Striden som en Misforstaaelse.

Den 24de Maj sluttedes Konferencerne, og nu, da Wienerdramaet var færdigt, maatte Forbundsdagens Satyrer begynde deres Fakkeldans. Hvor mange satiriske Bemærkninger over deres Uvirksomhed havde Staklerne ikke maattet finde sig i fra den liberale Presses Side! Den 10de April, efter Udløbet af den forlængede Ferie, traadte Forbundsdagen atter sammen og besluttede, efter en Anvisning fra Metternich, foreløbig kun at holde fortrolige Møder, da Wiener-Konferencerne endnu ikke vare afsluttede. Den 20de April samledes man atter og fattede den Beslutning at komme til et nyt fortroligt Møde otte Dage senere. Et Votum fra Württemberg om Mainzer-Undersøgelseskommis-

sionens Exterritorialitetsret, en Anmeldelse fra Danmark om den paafulgte Udnævnelse af to Censorer i Holsten — slige Statshemmeligheder dannede det eneste Indhold for disse fortrolige Drøftelser. Endelig den 8de Juni holdt Forbundsdagen, for første Gang i dette Aar, et offentligt Møde. Forsamlingen »gik sammen i et Plenum«, Wiener-Schlussakten oplæstes, efter et kort Foredrag af Præses udtalte de tvende Stormagter deres Samtykke og derpaa udtømte Repræsentanterne for de øvrige 61 Stemmer den tyske Kancellistils hele Floskelrigdom for efter Aftale med forskjellige Vendinger at sige akkurat det selv samme; kun Württemberg kunde ikke nægte sig den Fornøjelse at lade nogle ondskabsfulde Bemærkninger om den uregelmæssige Fremfærd gaa forud for sit Samtykke. Paa Forbundsdagens femte Aarsdag blev saaledes det tyske Forbunds anden og sidste Grundlov vedtagen.

Den bedste Kritik over det hele Arbejde laa i den mærkelige Kjendsgjerning, at paa nær Stuttgarter-Hoffet og de tvende Ultra'er Berstett og Marschall vare samtlige Deltagere tilfredse eller lode dog, som de vare det. Med dyb Bekymring havde Karl Avgust af Weimar set hen til Wienerforhandlingerne og bemyndiget sin Sendemand til i fornødent Fald at trække sig tilbage under Protest, saafremt Konferencerne vilde søge at forstyrre de enkelte Staters indre Liv. Nu indsaa han, at i Grunden blev alt ved det gamle; han paaskjønnede med Taknemmelighed Stormagternes Maadehold og rejste i Foraaret til Prag for at aflægge et Besøg hos Kejser Frans, som modtog ham meget venlig og tilsyneladende ganske havde forglemt sin Harme mod den gamle »Bursch«. Ogsaa Senaterne i de frie Stæder, som vare saa ilde anskrevne ved Wienerhoffet, trak Vejret lettere, og de inderlige Taksigelser, deres Sendemand ved Konferencens Slutning bragte Huset Østerrige, kom sikkert fra et oprigtigt Hjærte. I München blev den hjemvendende Zentner af sin Konge overøst med Naades-

bevisninger og strax udnævnt til Statsminister. Berliner-kabinettet var ikke mindre tilfreds; thi Bernstorffs hæderlige og velvillige Forhold havde ved de smaa Hoffer overvundet mange Fordomme, man her fra Frihedskrigens Tid endnu nærede mod Preussen.

Ikke fuldt med samme Tilfredshed kunde Metternich se tilbage paa Konferencerne, som i Tavshed havde begravet saa mange af hans Yndlingsplaner. Han havde noksom maattet erfare, hvilken sej, stille Modstand enhver gjennemgribende Ændring vilde møde i dette brogede tyske Statssamfund; han vidste, at han talte Usandhed, da han den 17de Maj skrev til Kejser Frans ganske i den hovmodige Karlsbader-Tone: »Et Ord, udtalt af Østerrige, bliver ubrødelig Lov i hele Tyskland; nu først ville Karlsbader-Forholdsreglerne træde virkelig ud i Livet.« Han havde dog ligefuldt Grund til ikke at være ganske ufornøjet med sine Resultater. Som det gamle Østerrige nu engang var stillet, tilsyneladende saa mægtigt og misundelsesværdigt, men dog næsten segnende under den umulige Opgave at beherske Tyskland, Italien og Ungarn, maatte Hofborgen allerede være fornøjet, naar det tyske Forbund gik magelig videre i den gamle Skure. Ved sin bydende Adfærd i Karlsbad havde Metternich kun skræmmet Smaahofferne; hans forekommende Adfærd i Wien vandt ham nu en Tillid, som var ulige værdifuldere, og netop nu, da Revolutionen brød løs i Sydevropa, maatte enhver Tvist i Tyskland forhindres. Han, den østerrigske Statsmand, kunde hverken efter sin Stilling eller Natur nogen Sinde nære positive Planer for Tyskland; for ham var det nok, at Frankfurter-Møllehjulet arbejdede videre med samme regelmæssige Klapren som Regensburgerhjulet i gamle Dage; om man just ogsaa malede Korn, kom ikke saa nøje i Betragtning. Det var hans Alvor, da han engang skrev til en fortrolig Ven: Konferencerne have i kort Tid fuldbragt et uhyre Arbejde; han havde jo ogsaa med rastløs Flid holdt Foredrag og

smeddet Artikler, ja ikke engang ladet sig forstyrre i sin Iver ved en elsket Datters Død, som greb ham dybt. Det intetsigende i dette tomme Paragraf-Arbejde blev ham aldeles ikke bevidst.

Nationen befandt sig hverken værre eller bedre efter end før Konferencerne, og den modtog Schlussakten højst ligegyldig. Forbundsdagens, allerede i sit Grundlag forfejlede Bygning var endnu ikke moden til Nedrivning; nogle vel mente Forbedringer kunde ikke fæstne den; men hvor lang Tid skulde dog ikke endnu forløbe, før denne helt i Partikularisme nedsunkne Slægt kunde naa den Erkjendelse, at den af Ancillon saa »forroste« Enhed mellem et Heles Kraft og hver enkelt Stats Suverænitet ikke var stort andet end Cirklens Kvadratur?

III.

Wiener-Konferencerne. — Den preussiske Toldlovgivning og Smaastaterne. — Köthen mod Preussen. — List i Wien. — Preussens Sejr. — Sydtyske Toldplaner. — Elbskibsfartshandelen. — Anhalts Smughandel. — Preussens afventende Holdning.

Hovedforhandlingen i Konferencerne endte altsaa med et farveløst Kompromis, som ikke medførte nogen videre Virkning; men langt mere følgerig var en Episode i Wienerdrøftelserne: Kampen om den preussiske Toldlov. Da Hardenberg udstedte sine Instruxer til Bernstorff, indskærpede han ham endnu engang, at et Forbunds-Toldvæsen var umuligt under de nuværende Forhold i de tyske Stater. Dernæst gjentog Kansleren mundtlig for Udenrigsministeren, hvad han samtidig svarede Ordføreren for den List'ske Handelsforening og lod offentliggjøre i Statstidenden: »Man kan derfor kun

bringe Sagen tilbage til det Punkt, at de enkelte Stater, som tro sig besværede ved den nuværende Tilstand, søge at komme til Enighed med de Medlemmer af Forbundet, hvorfra i Følge deres Opfattelse de tyngende Forhold stamme; de Foranstaltninger, som saaledes ere aftalte, maa dernæst føres videre fra Grænse til Grænse og mere og mere bringe de indre Skillevægge til at falde.« Saaledes blev den preussiske Regerings handelspolitiske Program endnu engang klart og utvetydig udtalt; den fastholdt sin Toldlovgivning, men erklærede sig beredt til at afslutte frie Overenskomster med andre Forbundsstater og herigjennem indrømme dem enten Tilslutning til sit Toldomraade eller Handelslettelser. Den preussiske Regering indsaa imidlertid ogsaa — og herpaa beroede dens Overlegenhed —, at alle Klager mod de indre Toldskranker forbleve tomme Ord, saa længe de tyske Stater ikke kunde komme overens om en fælles Toldlovgivning.

Bernstorff var fra første Færd beredt paa levende Modsigelse; han vidste vel, hvorledes disse ædruelige handelspolitiske Tanker, som nu til Dags synes saa indlysende, vare ufattelige for de tyske Hoffer; men slige lidenskabelige Udbrud af »hadefulde Fordomme«, han maatte opleve i Wien, overgik dog hans værste Forventninger. Tidsalderens naive statsøkonomiske Uvidenhed fejrede sine Saturnalier paa Konferencen; næsten hele det tyske Diplomati løb Storm mod den preussiske Toldlovgivning. Saa snart Handelsspørgsmaalene kom paa Tale, forskød Partistillingen sig fuldstændig; den preussiske Sendemand, som i næsten alle andre Spørgsmaal drog Forsamlingens Flertal med sig, stod i de handelspolitiske Drøftelser næsten lige saa isoleret som i de militære; han fremtraadte som den tyske Enigheds Fredsforstyrrer. De samme Hoffer, som ellers overalt saa ængstelig søgte at indskrænke Forbundets Virkekreds, vilde ved en retsstridig Forbundsbeslutning atter omstøde den heldbringende Reform, som havde skaffet det preussiske Tyskland det frie Samkvem. Fra Mund til Mund gik den

sofistiske Paastand, at den preussiske Lovgivning stødte an mod Art. XIX i Forbundsakten, som dog slet ikke indeholdt andet end det Tilsagn, at Forbundsdagen skulde drøfte (»in Berathung treten«) Handelen og Samfærdselen.

Endog veltænkende Personligheder lode sig forlyde med, at Preussens onde Genius havde skabt hin ulykkelige Lov, som overalt havde forspildt Tillid og Hengivenhed. Preussen vil engang komme til at angre det! Og, besynderlig nok! de harmfulde Forkæmpere for den tyske Handelsfrihed rettede udelukkende deres Angreb mod Preussen, skjønt ogsaa andre Forbundsstater gjorde sig skyldige i samme Misgjerning. Bayern havde t. Ex. ganske nylig (22de Juli 1819) offentliggjort en ny Toldlov, men ingen forivrede sig mod den, og hvad nu den østerrigske Toldlovgivning angik, betyngede dens Prohibitivsystem ikke blot alle Varer ulige haardere end den preussiske Lov, men det forbød endog helt og holden enkelte tyske Frembringelser, t. Ex. Franken- og Moselvinene. Metternich sagde kort og godt til Berstett: »Jeg betragter Østerrige som aldeles uinteresseret i Handelsspørgsmaalet«, og Badens Sendemand tog uden Indsigelse imod denne Erklæring som en selvfølgelig Sag. Smaastaternes lidenskabelige Iver beviste saaledes netop, hvor stærkt deres Interesser vare knyttede til Preussen, og hvor løst til Østerrige. Nogle af Smaastaternes Ministre repræsenterede Tanken om en fælles tysk Toldlovgivning, t. Ex. Fritsch fra Weimar, hvis Storhertug havde befalet ham at kræve Forlæggelsen af alle Toldlinjer til Forbundets Grænse; ligesaa Berstett, som fastholdt den Opfattelse, at Forbundet lettest kunde stille Nationens Utilfredshed ved at tilstede almindelig Samfærdselsfrihed. Andre vilde blot give Handelen med tyske Produkter fri; men hverken det første eller det sidste Parti vidste at angive Midler til Gjennemførelse af deres Ideer; Berstett mente saaledes humoristisk, at over for Udlandet kunde hver Forbundsstat ordne sit Toldvæsen efter Behag, naar blot Toldskrankerne faldt bort i

Tysklands Indre. Til disse ærlige Enthusiaster sluttede sig nogle Forbundsfæller, som næppe lagde Dølgsmaal paa deres smudsige Bagtanker. Hertugen af Koburg kom selv til Wien for ved sit Veto at kuldkaste Forbundets Krigslov, saafremt man ikke indrømmede ham fri, uindskrænket Samfærdselsfrihed; da Konferencen nu imidlertid ikke klarede Forbundets Militærlov, blev denne fine Plan forpurret. Endnu dristigere optraadte Marschall; med instinktmæssigt Had sporede han, at den nye Toldlovgivning, dette Værk af »demagogiske subalterne« i Berlins Regeringskontorer, maaske engang kunde skaffe den preussiske Stat Hegemoniet i Norden; ved Tilintetgjørelsen af denne Lov tænkte han samtidig at ydmyge den uheldsvangre Stat og knuse Hovedet paa Revolutionens Slange.

Lignende Tanker nærede Hoffet i Kassel, som allerede havde aabnet en Toldkrig mod Preussen, uden engang at prøve paa en Forstaaelse med Nabostaten; ved en Lov af 17de Septb. 1819 blev Ind- eller Gjennemførelsen af mange preussiske Varer forbudt eller belagt med svær Told. Overskuddet af de forhøjede Afgifter skulde anvendes til bedste for de hessiske industridrivende, hvem den preussiske Toldlovgivning havde bragt til Tiggerstaven — et Løfte, den gjerrige Kurfyrste selvfølgelig aldrig indløste. I Berlin tænkte man i Begyndelsen paa Retorsioner; men Kongen holdt sig strængt til sit Løfte, at den preussiske Told navnlig skulde ramme ikke-tyske Varer, og vilde om muligt undgaa fjendtlige Skridt mod tyske Stater. Ogsaa en Erklæring fra Finansministeriet kom til det Resultat, at de hessiske Retorsioner vare absolut skadelige for Hessen, men ufarlige for Preussen, følgelig »blot burde bekæmpes for en Forms Skyld«. Den preussiske Sendemand i Kassel udtalte sig paa lignende Vis over for Kurfyrsten, og imidlertid anlagde man Hovedlandevejen fra Berlin til Köln over Höxter og Paderborn med Omgaaelse af det hessiske Omraade; Færdselen mellem Nordøsten og Syden trak sig nu fra

Hanau til Würzburg, de hessiske Veje begyndte at blive øde, og Kurfyrsten maatte igjen nedsætte sine Kamp-Toldsatser og afventede nu med desto større Utaalmodighed en Forbundsbeslutning, som skulde ødelægge hans uovervindelige Nabos Toldlinjer.

Blandt alle Preussens Modstandere forstod dog ingen at bruge en saa grov Mund som Hertug Ferdinand af Köthen, et forfængeligt, ubetydeligt Menneske, som i 1806 paa Grund af bevislig Udygtighed havde maattet forlade den preussiske Krigstjeneste og nu ilede til Donau for at »afvende det ældgamle Hus Anhalts Mediatisering.« Den virkelige Hersker over denne Landstump var hans Gemalinde Julia, en født Grevinde Brandenburg, altsaa en Halvsøster til Kongen af Preussen, en Dame af Aand og Dannelse, umaadelig stolt af sin fyrstelige Værdighed og stærkt fængslet af den romantiske Skoles katholiserende Retning. Da Metternich forstod at sætte Pris paa en slig Forbundsfælle, havde han udnævnt Adam Müller til østerrigsk Forretningsfører ved de anhaltske Hoffer, og han, det ultramontane Partis fejrede Publicist, blev snart den romantiske Hertugindes uundværlige Raadgiver. Müller hadede sin preussiske Hjemstavn med en Renegats hele uædle Harme, og hans opfindsomme Hoved udklækkede en Plan til en storartet Gavtyvestreg af smaafyrstelig Statskunst, som skulde udhule den preussiske Toldlovgivning fra inden af og gjøre den umulig i det mindste for Provinsen Sachsen. Köthener-Landet gjennemstrømmes paa nogle Mil af Elben, og Elben hørte med til de Floder, Wienerkongressen havde indrømmet en »fuldkommen Frihed for Skibsfarten«. Hvilken glimrende Udsigt aabnede sig nu ikke for Köthens Magtstilling, naar Konferencen paa Forbundets Vegne lod sig bevæge til ubetinget og øjeblikkelig at indføre Friheden paa Elben! I saa Fald kunde Hertugen begynde en selvstændig evropæisk Handelspolitik, skjønt hans Land var fuldstændig indesluttet af preussisk Omraade; han kunde misbruge Friheden for

Elbskibsfarten, midt i den preussiske Stats Hjærte aabne et stort Fristed for Smughandelen, oversvømme den forhadte Nabostat med indsmuglede Varer og maaske tvinge ham til en Ændring i Toldsystemet. Den lille Herre gik begjærlig ind paa denne nabovenlige Tanke; Samvittighedsskrupler rørte ham ikke, og Forskjellen mellem Magt og Afmagt mægtede han ikke at fatte. De gjentagne velvillige Indbydelser om frivillig Tilslutning til det preussiske Toldsystem havde han til Hobe med Barskhed afvist i den pøbelagtig skurrende Tone, som var ejendommelig for alle dette Hofs Skrivelser: »Anhalt kan kun søge sin Redning i det almindelige evropæiske folkeretlige Statsforbund og i de Hjælpemidler, det har i sin geografiske Beliggenhed ved store Strømme«.

Med større eller mindre Iver klagede de fleste øvrige Sendemænd over den egennyttige Stat, som alene stod i Vejen for den tyske Handelsenheds Ideal; kun Hansestæderne vare tilfredse med deres kosmopolitiske Handelspolitik og afviste med Kulde ethvert Forsøg paa en fælles tysk Handelspolitik. Med slet skjult Skadefryd lod Metternich de smaa skrige op mod Preussen; mesterlig forstod Wienerhoffet efter de vexlende Omstændigheder at udnytte Rædslen for den preussiske Ærgjerrighed, der laa Smaastaterne i Blodet. I Oktober havde Grev Bombelles paa Kejser Frans's udtrykkelige Befaling truet Storhertugen af Weimar: naar man ikke overalt strængt gjennemførte Karlsbader-Beslutningerne, maatte de tvende Stormagter udskilles af Forbundet, og Kejseren vilde da se sig nødsagen til »at skaffe sin preussiske allierede en udvidet Stilling i Tyskland«. Med lige saa ringe Betænkelighed benyttede Metternich nu Smaastaternes Skinsyge til at bekæmpe Preussens Handelspolitik, skjønt han ganske vist ikke turde vove aabenlyst at støtte sin uundværlige Forbundsfælles Modstandere, saa meget mindre som han selv ikke i mindste Maade vilde ændre det østerrigske Toldvæsen. Underhaands opmuntrede

han alligevel de harmfulde og tilhviskede dem, at den preussiske Toldlov skyldtes et Parti, der ikke ejede »trofast Forbundssind«. Som sin handelspolitiske Raadgiver havde han ladet Adam Müller, Ophavsmanden til den anhaltske Snighandlerplan, komme til Wien.

Nationen var lige saa lidt som sine Statsmænd paa det rene med Problemet om Toldenhed. Efter de Erfaringer, man havde høstet i Karlsbad, ventede man intet glædeligt Resultat af Konferencerne i politisk Henseende; blot Ophævelsen af de indre Toldskranker, særlig de preussiske Toldlinjer, forekom alle Partier som et beskedent Ønske, der let maatte kunne opfyldes med nogen god Vilje hos Regeringerne. Et Flyveskrift »Frimodige Ord fra en Tysker i Anhalt« udtalte med drastiske Ord, hvad omtrent alle Ikke-Preussere tænkte om Berliner-Handelspolitiken. Forfatteren, som aabenbart mente det vel, fandt det ærerørigt, at man betegnede de af preussisk Omraade indesluttede Stater som Enklaver og erklærede det ligefrem retsstridigt, at Preussen hævede Skatter af »fremmede«; den offentlige Menings Straffedom maatte ufejlbarlig hjælpe »Sandhedens og Rettens« Sag til Sejr.

Som Repræsentant for Kjøbmændene og de næringsdrivende indfandt F. List sig paa Konferencerne og forelagde et Memorandum, hvis højtklingende, patriotiske Pathos lød saa vildt fremmed i Wienerforsamlingens snæverhjærtede, partikularistiske Interessepolitik. De enkelte Staters fuldstændige Uafhængighed — saaledes var hans Tankegang — lod sig ikke forene med Nationens Enhed; Forbundet maatte skaffe de tredive Millioner Tyskere det frie Samkvems Velsignelser og saaledes i Sandhed blive et Forbund af Tyskere. Og hvorledes var nu det praktiske Forslag, som fulgte paa disse begejstrede Ord? List forlangte, at de tyske Stater skulde bortforpagte deres Toldafgifter til et Aktieselskab, og han forpligtede sig til at faa Aktierne afsatte; dette Selskab vilde grundlægge det tyske Forbunds Toldvæsen og

fri Regeringerne for alle Bekymringer over besværlige Enkeltheder! Det er sælsomt, hvilke behagelige Skuffelser den fyrige Patriot kunde lulle sig i. Han paastod, at Preussen var tilbøjelig til at opgive sin Toldlov, skjønt man nylig i Berlin officielt havde givet ham den modsatte Forsikring; han saae sig mistænksomt iagttagen af Wienerpolitiet og skrev til sit Hjem: »Vi ere paa alle Kanter omgivne af Spioner, indkvarterede hos en Spion og betjente af en Spion«; han vidste, at Metternich paa Konferencerne havde erklæret, at man aldeles ikke kunde indlade sig paa Forhandlinger med Individer, som udgave sig for den tyske Handelsstands Repræsentanter, da Forbundsdagen allerede havde erklæret den tyske Handelsforening for et lovstridigt og utilstedeligt Foretagende. Alt dette rokkede ikke hans rørende Tillidsfuldhed. Og da nu endogsaa Adam Müller velvillig omtalte et Skrift af List om tyske Industri-Udstillinger, og Kejser Frans i en Avdiens gav den utrættelige Agitator den Forsikring, at hans Regering gjærne vilde fremme det tyske Fædrelands Vel, troede List sig næsten alt ved Maalet: »Alles Øjne vaage nu paa den kejserlig-østerrigske Regering; hvor højlig vilde ikke Østerriges ædelmodige, menneskekjærlige Kejser paa ny gjøre sig fortjent af alle Folkeslag med tysk Tunge, naar en saa stor Velgjerning blev dem til Del fra hans Haand!« Da ogsaa dette Blændværk svandt, kastede han sine Øjne paa de sydtyske Hoffer og mente, at hans Sag kun havde vundet ved Forhalingen. Saaledes klyngede den ædle Patriot sig til hvert Halmstraa; kun den preussiske Toldlov, som engang skulde blive Hjørnestenen for den tyske Enhed i økonomisk Henseende, var i hans som i næsten hele Nationens Øjne en Kilde til Fordærv.

Paa Konferencerne aabnede Marschall (8de Januar) Kampen ved en Memoire, der overøste den preussiske Stat med saa grov Haan, at Bernstorff leverede Forfatteren Skrivelsen tilbage. Ved de nye Toldindretninger, hed det her, bleve hundrede Tusenders Ejendomsrettigheder krænkede,

Ejendom og Besiddelse formindskede. Derpaa krævede Nassaueren trøstig: Ophævelse af alle siden 1814 ny indførte Toldskranker og ufortøvet Gjennemførelse af Wienerkongressens Beslutninger om Flodskibsfarten; i øvrigt fuldstændig Frihed for hver tysk Stat til vilkaarlig at fastsætte Toldafgifterne, naar den blot ikke oprettede Toldskranker indad til. At det sidste Forslag indeholdt en grov Modsigelse, at den enkelte Stat ikke kunde sikre sig mod Udlandet, naar dens tyske Grænser lodes ubevogtede — denne haandgribelige Sandhed var ganske undgaaet den nassauske Statsmands Opmærksomhed; han talte som den blinde om Farverne, da hans Landstump tilfældigvis slet ikke havde nogen Grænsetold.

Derpaa kom Fritsch i Thüringernes Navn med Protester mod Preussens Enklavesystem og forlangte, at det maatte tilstedes enhver Producent frit at afsætte sine Frembringelser overalt i Tyskland og enhver Konsument at fyldestgjøre sit Behov ad nærmeste Vej. Ogsaa Hertugen af Köthen, hvis anmassende Adfærd Bernstorff ikke kan skildre skarpt nok, kom frem med gjentagne, energiske Protester. Han klagede over, at man lod ham bære alle det preussiske Toldvæsens Byrder, men ikke dets Fordele, medens det dog ene og alene var afhængigt af ham, om han vilde gaa ind paa Preussens Tilbud og ogsaa blive delagtig i Fordelene; han truede med at ville paakalde de »udenlandske Garanter for Forbundsakten« til Værn for det ældgamle Hus Anhalts »over alle Angreb ophøjede Sag«. Sluttelig nægtede han ligefrem sin Underskrift under Schlussakten, saafremt Forbundet ikke »garanterede ham den frie Kommunikation med Evropa«: »saa længe Hertugerne af Anhalt befinde sig i et trykkende, ufrivilligt Lensforhold til en mægtig Nabostat, existerer der i dette gamle Fyrstehus's Øjne ingen Forbundsakt, altsaa heller ingen Schlussakt.«

Midt under hele dette Kjævl bevarede Grev Bernstorff sin fornemme Ro og sin oprigtige Frimodighed. Han beklagede højlig, at Forbundsakten ved sine almindelige Løfter

havde vakt Forventninger, som ikke kunde opfyldes; men med Fasthed og Stolthed afviste den preussiske Minister ethvert ærerørigt Krav: der kunde slet ikke være Tale om nogen Ophævelse af den nye Lov. Samtidig varierede han med Utrættelighed og i stadig nye Udtryk de i Statstidenden (se S. 151) fremsatte Tanker. Det var »umuligt at faa en slig Samstemning tilvejebragt anderledes end ved sukcessive Forberedelser og en besværlig Udjævning af stridende Interesser«. Kun Traktater mellem de enkelte Stater kunde raade Bod paa den økonomiske Elendighed. »Sker dette i Syden som i Norden af Tyskland, og foretages disse Forsøg under Forbundets Medvirkning og Varetægt, lader det sig vel tænke, at man ad denne, rigtignok langsomme, men maaske eneste mulige Vej naar saa vidt, at man kan rydde de nu bestaaende Skranker af Vejen og med Hensyn til Handel og Samkvem fremkalde en slig Enhed i Lovgivning og Forvaltning, som ene kan tilstedes af det tyske Forbund, denne Forening af frie og uafhængige, ved Siden af hverandre bestaaende Stater«. Paa Köthenerens Smædeord bemærkede han tørt, at en Konference mellem Elbstaterne allerede i flere Maaneder havde været samlet i Dresden; her var det eneste Sted, hvor Spørgsmaalet om den frie Elbskibsfart kunde drøftes.

Det var i Sandhed et historisk Øjeblik! Tvende Aarhundreders store Kamp, den gamle uforsonlige Modsætning mellem østerrigsk og preussisk-tysk Politik fornyedes i disse smaalige Kjævlerier, uden at Stridsmændene selv fattede Stridens dybere Betydning. Tanken henledes her lettelig paa Frankfurter-Fyrstemødet i 1863. Ogsaa den Gang stod Huset Østerrige med en tæt Skare af Enthusiaster og Partikularister, med jublende Bifald fra den liberale Verden og med højt tonende Ord, som lovede Nationen en ubestemt Lykke og kun led af den ene lille Fejl, at det hele var hule Fraser. Paa den anden Side stod Preussen alene og mødende sine Modstanderes højt flyvende Planer med et koldt Nej. Bag

denne afvisende, tilsyneladende ufrugtbare Holdning skjulte sig imidlertid den eneste Tanke, som kunde bringe Redning. Den tyske Politiks hele Fremtid var afhængig af, at Preussens forstandige Redelighed triumferede over dette Forbund mellem Uforstand og Løgn. Og Preussen sejrede.

Da Modstanderne kun vare enige i deres Had, men ikke mødtes i en eneste positiv Tanke, tilkæmpede Bernstorff allerede den 10de Februar sig et afgjørende Resultat i Konferencens handelspolitiske Udvalg; han formaaede Udvalget til at »indskrænke sit Forslag til enkelte, mere forberedende end afgjørende Bestemmelser, som ikke foregreb fremtidige Beslutninger af Forbundet«. Udvalget foreslog i Henhold hertil, at Forbundsdagen i Medfør af Art. XIX skulde anse Handelens Fremme som et Hovedæmne for sin Virksomhed; blot med Hensyn til Kornhandelens Frihed syntes nu alle Parter endelig enige, og Udvalget foreslog at fremme dette Spørgsmaal ved en hurtig Overenskomst. Da disse Forslag den 4de Marts forelæstes i Konferencen, og Forbundsdagen blev nævnt, brød en af de tilstedeværende ud i en skraldende Latter, og den hele Forsamling stemmede muntert i. Og disse Statsmænd, som saa utvetydig røbede deres Dom angaaende Forbundsdagens Præstationsevne, havde dog nylig villet formaste sig til at ophæve den preussiske Toldlovgivning ved en Forbundsbeslutning! Udvalgets Forslag vedtoges, og for at vinde den gjenstridige Köthener tilføjede man endnu en Separatprotokol, som forpligtede de paagjældende Stater til ubrødelig at overholde Wienerkongressens Beslutninger angaaende Flodskibsfarten og virksomt fremme Forhandlingerne desangaaende. Drøftelsen af Kornspørgsmaalet vidste Metternich imidlertid behændig at forpurre; det blev forbeholdt Forbundsdagen til Afgjørelse, og i et salvelsesfuldt Indledningsforedrag priste den østerrigske Sendemand Buol da ogsaa den frie Kornhandels Velsignelser; men hans Ord vare holdte i en saadan Almindelighed, at man snart maatte lægge Mærke til, at

Østerrige havde sine Bagtanker. Derpaa drøftede Forbundsdagen Spørgsmaalet med vanlig Iver, og efter et Fjerdingaars Forløb (5te Oktb.) besluttede man at indhente Efterretninger om Lovgivningens Stilling i de enkelte Stater. Den frie Kornhandel forsvandt i det hemmelighedsfulde Svælg, i hvis Dyb de evig ufuldendte Forbundsbeslutninger vare stedte til Hvile. Dette var Østerriges Kjærlighedstjeneste til det tyske Samkvems Fremme.

Konferencernes Løb bekræftede tilfulde, hvad Bernstorff havde forudsagt, at et Forbund uden politisk Enhed ikke kunde drive nogen fælles Handelspolitik, og over for disse Erfaringer begyndte nogle sydtyske Statsmænd nu at gjøre sig fortrolige med Bernstorffs Raad. Indpresset mellem Frankrigs, Østerriges og Preussens Toldlinjer mægtede Øvretyskland i økonomisk Henseende næppe at trække Vejret, tilmed da ingen sydtysk Stat, paa Bayern nær, havde noget ordnet Toldvæsen. Det Spørgsmaal lod sig ikke længere afvise, om man ikke først og fremmest skulde forsøge at samle disse udstykkede Omraader til et særligt handelspolitisk Forbund, altsaa at gjøre nøjagtig det samme, man nylig havde bebrejdet Preussen som et Forbundsbrud. Denne Ide fik væsentlig Liv ved Berstetts rastløse Iver; han nærede det Haab, at dette specielle Forbund »lidt efter lidt kunde gaa over til et helt«, men tænkte dog ogsaa paa »Retorsioner« mod de preussiske Toldsatser og gav et kort afvisende Svar, da Bernstorff forsikrede ham, at Preussen gjærne vilde afslutte Handelstraktater med en sydtysk Toldforening. Ogsaa Nassau indlod sig kun paa denne Plan, fordi det ventede, at Sydtyskland nu med forenet Kraft kunde aabne en Toldkrig. Endelig legede Württemberg med Triasplaner og haabede at se et politisk Forbund mellem det konstitutionelle »rene Tyskland« fremgaa af Handelsforbundet — en Tankegang, som dog hverken i München eller Darmstadt fandt en gunstig Jord. Under en saa stor Forskjel i politisk Opfattelse kunde Berstett kun naa et meget

beskedent Udbytte: de tvende sydtyske Kongeriger, Baden, Darmstadt, Nassau og de thüringske Smaastater forpligtede sig til endnu i Aarets Løb at sende delegerede, der skulde forhandle om Oprettelsen af en sydtysk Toldforening, og saaledes havde man nu betraadt en Vej, der maaske kunde føre ud af al denne Elendighed med indenlandske Toldskranker. Den liberale Presse hilsede denne deres Yndlinges Daad med Taknemmelighed, og den stadig tillidsfulde List saae sin tyske Toldenheds Ideal allerede næsten realiseret, medens Bernstorff mindre forventningsfuld, men dog gjennemgaaende velvillig bedømte denne de sydtyske Hoffers Beslutning og gav Berstett Forsikringer om sit Bifald; lykkedes det Mellemstaterne ved egen Kraft at ordne deres indbyrdes næsten ruinerede Samkvem, var der ogsaa Mulighed for en fremtidig Forstaaelse med Preussen.

Forsøget paa at knuse den preussiske Toldlov ved et Magtbud fra Forbundets Side var altsaa strandet; men imidlertid fortsatte Köthenerhertugen gemytlig sin Smuglerkrig mod de preussiske Toldlinjer og standsede herved Forhandlingerne om Elbfarten. Hvor ofte havde fremmede ikke i gamle Dage spottet Tyskernes furiosa dementia, som selv ved Toldafgifter spærrede deres egne herlige Strømme. Først efter at Frankrig havde revet den venstre Rhinbred til sig, bleve Tysklands Lidelser, der saaledes vare blevne til et Ordsprog, noget lindrede. I Steden for de gamle trykkende Rhintoldafgifter indførtes i 1804 en Rhinoktroj, der i det væsentlige kun var bestemt til at dække Omkostningerne ved Strømarbejder og Bugserveje, og denne nye Ordning viste sig saa hensigtssvarende, at Wienerkongressen foreskrev den som Regel ogsaa for Tysklands øvrige Traktatfloder. I den forløbne Tid var Sejladsen paa Weseren faktisk bleven fri, men vanskeligere stillede Sagen sig for de ti Stater, som stødte op til Elben. Wienerkongressen havde opstillet den Grundsætning, at Skibsfarten paa Traktatfloderne skulde være fri, og forpligtede paagjældende Stater til at

indlede Underhandlinger inden sex Maaneder, for at Skibsafgifterne kunde fastsættes ensartet og uforanderlig, omtrent svarende til Rhinoktrojen.

Disse velgjørende Løfter kunde imidlertid aabenbart kun træde i Live, naar Oppebørslen af Skibsafgifterne, hvad ogsaa udtrykkelig var bestemt, blev aldeles uafhængig af paagjældende Staters Toldvæsen og alle Parter derhos ved et strængt Flodpoliti hindrede, at den frie Fart misbrugtes til Smugleri paa Nabolandene. Preussen, der betragtede de paagjældende Artikler som sit særlige Værk, kunde blot under denne Betingelse række Haanden til deres Gjennemførelse; man kunde da ikke forlange af en mægtig Stat, at den »skulde taale i sit Hjærte en Orm, som gnavede paa dets Livsrødder«. Kun naar Anhalt, der var fuldstændig indesluttet af Provinsen Sachsen, tiltraadte det preussiske Toldsystem, kunde den lovede Frihed paa Elben og det retmæssige Udbytte af den preussiske Indførselstold samtidig sikres. Siden den gamle Dessauer omtr. 1700 opkjøbte samtlige Riddergodser, havde Agerdyrkningen og Forstvæsenet i det lille anhaltske Land gjort heldige Fremskridt under Fyrsternes omhyggelige Pleje; de naturlige Interesser henviste det blomstrende Havelandskab, hvor der endnu ikke fandtes nogen Industri, til det frie Samkvem med Preussens nærliggende industrielle Distrikter. Hvad der stod i Vejen for en slig Forening, var alene Hertugen af Köthens suveræne Vanvidsideer og hans Raadgiver Adam Müllers vidt skuende Fjendtlighed. Hertugen tilbageviste oprørt Berlinerkabinettets »Tilslutnings-Insinuationer«; kunde man da ikke indse, »hvorledes allerede det unaturlige i et sligt Forhold, en suveræn Fyrstes Underordnelse under en Nabostats Tolдadministration, var absolut stridende mod Opretholdelsen af et venskabeligt Forhold mellem Regeringerne?«

Da man ikke kunde udrette noget med Fornuftgrunde over for dette Hof, nøjedes Preussen foreløbig med at opretholde sit Enklavesystem; alle Varer, som til Lands ind-

førtes i Anhalt, underkastedes preussisk Indførselstold; kun Elbskipperne tillod man at stille Sikkerhed for Udredelsen af de preussiske Afgifter og tilbageleverede dem Beløbet, saafremt det godtgjordes, at de indførte Varer forbleve i Anhalt.

Et skamløst Underslæb var en Følge af denne Lettelse. Det anhaltske Smugleri voxede Maaned for Maaned, og de preussiske Finansmænd afventede med Utaalmodighed den traktatmæssige Regulering af disse utaalelige Tilstande, da en Konference om Elbfarten endelig aabnedes i Dresden (Juni 1819), halvfjerde Aar efter det i Wienerkongressen foreskrevne Tidspunkt. Her udtalte Hamburg og Østerrige sig ivrig for Flodsejladsens Frigjørelse, som rigtignok kun kunde bringe dem Fordel, da Hansestaden slet ikke hævede nogen Skibsafgift, og den høje böhmiske Told paa den lidet farbare Øvreelben kun indbragte meget lidt. Danmark, Mecklenburg og Anhalt gjorde imidlertid Vanskeligheder, men mest haardnakket forsvarede Hannover sin Stilling; det welfiske Kongerige overlod højmodig Hamborgs Senat baade Tilsyn og Omkostninger paa Nedreelben, men hævede til Gjengjæld i Brunshausen, nær ved Stade og nogle Mil oven for Mundingen, en høj Told af alle indgaaende Skibe. Hannovers Sendemand nedlagde højtidelig Protest mod ethvert Forsøg paa Attentat paa dette Welferkronens Klenodie; det var en Søtold, som ikke havde noget at gjøre med Elbfarten, og Wienerløfterne kunde umulig have tilsigtet at ryste »Retstilstanden, denne Basis for al national Lykke.« Ingen Indsigelse hjalp, Konferencen maatte helt lade Stadetolden ude af Betragtning og blot søge at lette Flodfarten oven for Hamborg. Efter toaarige Drøftelser, som hyppig bragte den preussiske Sendemand Fortvivlelsen nær, kom endelig Elbskibsfartsloven i Stand (23de Juli 1821), et tarveligt Forlig, som baade i Form og Indhold bar Spor af møjsommelige Kampe; de bestaaende Skibsfartsafgifter bleve dog

lidt nedsatte, og Færdselen paa Floden begyndte snart at hæve sig.

Under hele dette utaalelige Kjævl havde den preussiske Regering gjennemgaaende iagttaget en forsonlig Holdning; den opgav sin Gjennemgangstold paa Floden og var for Elbfartens Skyld villig til yderligere Nedsættelse af Skibsafgifterne; men den erklærede ogsaa forud aldrig at ville taale et Smuglerhjem midt i sin Stat og kunde kun undertegne Elbskibsfartsloven, naar Anhalt sluttede sig til dets Toldsystem. Dets Sendemand tilføjede som Advarsel: De smaa Staters egen Interesse byder dem at støtte den store Nabostats Toldsystem, »fordi Tysklands Splittelse, som bestaar til deres Gunst, ikkun herved kan mildnes lidt i sine skadelige Følger«. Højt skreg naturligvis den lille Köthenerherre op, da han hørte dette uhørte Udbrud af preussisk Hovmod, og Bernstorff samtidig paa ny lod hans Regering høre: »De nordtyske Stater have fra Preussens Side at vente Beskyttelsen for deres Existens, deres Velfærd, deres Selvstændighed og deres almennyttige Foranstaltninger.« Hertugen, der opholdt sig i Karlsbad samtidig med sin kongelige Svoger, skrev øjeblikkelig til Marschall: »Jeg smigrer mig med, at alle veltænkende staa paa min Side og ikke tillade, at det tilstedes Preussen at tillade sig alt. Om man kan forlade sig paa et Kabinet, der repræsenteres af en slig Mand, lader jeg staa hen. Det morsomste«, tilføjede han spottende, »er, at Kongen omgaas lige saa venlig med os som tidligere«. Den nassauske Minister svarede ham i samme Tone: »Man har hidindtil nok hørt slige Fraser i tyske Revolutionsmænds Mund, men ikke fra en tysk Konges Repræsentant. Naar Preussen beskytter det nordlige Tyskland og hele Tyskland, beskytter omvendt Nordtyskland og hele Tyskland ogsaa Preussen. Rettigheder og Pligter ere absolut gjensidige. Hvo der paastaar det modsatte, krænker Forbundets første og dets Hovedgrundlag og bevæger sig uden for Forbundet.«

Da Preussen forblev urokkeligt, fandt de tre anhaltske Hertuger sig sluttelig i en Indrømmelse og lovede paa Dresdener-Konferencen højtidelig og »paa den mest bindende Maade at række Haanden til en Overenskomst med Preussen angaaende en Sikring af deres Landsindtægter«, og i Tillid til dette Fyrsteord ratificerede Frederik Vilhelm III. Loven, og Bernstorff indbød endnu engang de anhaltske Hoffer til Forhandling om Betingelserne for en Toldtilslutning. Der hengik imidlertid Maaneder, og ingen anhaltske Sendemænd indfandt sig. Det var lykkedes den ustyrlige Köthener at omstemme sine veltænkende Fætre af Dessau og Bernburg, som vilde holde deres Ord; de havde maattet love ikke at tiltræde det preussiske Toldsystem uden ham, og han var imidlertid med sin Adam Müller bleven enig om et nyt Bedrag.

Da Elbskibsfartsloven i Marts 1822 skulde træde i Kraft, besluttede Minister Klewiz i Januar foreløbig at ophæve Enklavesystemet mod Anhalt, hvad Finanskollegiet i Berlin allerede længst havde krævet, men Eichhorn hidtil forhindret af Velvilje mod Nabolandet. Man omsluttede følgelig de tre Hertugdømmer med preussiske Toldsteder, hvorimod Elbfarten i Overensstemmelse med den nye Lov blev frigiven, og Preussen nøjedes med at underkaste de Skibe, som vare bestemte til Anhalt, en Gjennemsøgelse. Adam Müller havde nu begrundet sin nydelige Plan netop paa denne Preussens Traktat-Troskab. Gjennemsøgelsen af Elbskibene blev naturligvis et tomt Skin, saa snart man fra Anhalts Side gik uredelig til Værks. Flere store engelske Exportfirmaer sluttede sig strax sammen med Kjøbmænd i Köthen for at drive en Smughandel i stor Stil under Hertugens Beskyttelse. Den hele Landstump blev en Smuglerhule, et Stævne for Gavtyve og Slyngler fra hele Nordtyskland. De trofaste Kötheneres store Flertal velsignede med Taknemmelighed deres Landsherre, som skaffede dem billige Varer og rigelig Fortjeneste ved denne smudsige Forretning. Det var vid-

underligt, hvorledes det lykkelige Folks Forbrugsevne paa én Gang hævede sig; det varede ikke længe, før det anhaltske Forbrug af udenlandske Varer forholdt sig til det preussiske som 64 : 1000; for Apothekervarer, som den preussiske Lov kun ramte med en lav Told, viste Anhalterne dog kun en ringere Tilbøjelighed; her stillede Forholdet sig som 13 : 1000. Og i dette unaturlige Forbrug foregik de hertugelige Toldembedsmænd Folket med et godt Exempel: Toldinspektør Klichermann fik, som Preussen godtgjorde af sine Lister fra Elbtoldstederne, i Aaret 1825 til sin Husholdning toldfrit ad Floden: 53 Oxehoveder Vin, 4 Oxehoveder Rom, 98 Sække og 1 Fad Kaffe, 13 Sække Pigment og Peber, tilsammen henved 1000 Centner. De preussiske Kasser bleve aarlig bedragne for mere end en halv Million Thaler ved denne anhaltske Smughandel; da Anhalt senere maatte underkaste sig det preussiske Toldsystem, steg Toldindtægterne for Provinserne Brandenburg og Sachsen snart fra 3,135 til 4,128 Million.

For i det mindste tilsyneladende at efterkomme sine sidste Forpligtelser sendte Hertug Ferdinand endelig i Januar 1822 sin Hofmarskalk Sternegg til Berlin med den Befaling alene at forhandle med Hardenberg; at tale med Bernstorff var under Köthnerens Værdighed. Statskansleren henviste imidlertid kort og godt Sendemanden til Udenrigsministeriet, og her kom det frem, at Sternegg aldeles ikke havde at fremkomme med Tilbud om Toldsamslutning, men ene og alene at overlevere et Skadeserstatningskrav. Lagde man Indbyggertallet til Grund for et billigt Skadeserstatningskrav, kunde Köthens Tab omtrent anslaas til 40,000 Thaler for tre Aar; men Hertugen regnede sig til det tidobbelte Beløb og blev højlig forbavset, da Preussen kom frem med den köthenske Smughandel som et Modkrav. Efter lange, drillende Drøftelser fremsatte Hertugerne sluttelig det Forslag, at Preussen ved et Mageskifte skulde for evige Tider skaffe den anhaltske Enklave et frit Samkvem med

Sachsen; i saa Fald vare de tre Hoffer villige til, forsøgsvis og for nogle Aar, at gaa ind paa det preussiske Toldsystem. Bernstorff tilbageviste ufortøvet og skrapt dette »unangemessene« Krav, Sendemanden maatte fortrække, og Anhalt vedblev at være omsluttet med preussiske Toldlinjer; men Smughandelen trivedes fremdeles lystig, og Preussens Grænsesoldater vare magtesløse over for de hertugelige Myndigheders onde Vilje. Skjønt Berlinerhoffet var nøje underrettet om Adam Müllers Rænkespil, vilde man dog absolut ikke tro, at Fyrst Metternich billigede sin Generalkonsuls Adfærd; i Aaringer taalte den preussiske Ørn langmodig den anhaltske Mus's Bid, stadig i Forventning om, at de tre Hertuger dog sluttelig vilde indløse deres Ord.

Og under denne Strid, som lagde hele Smaastatsvæsenets Egenkjærlighed, Indbildskhed og Dumhed for Dagen, stod den tyske Presse som én Mand paa de anhaltske Smugleres Side. Den frie Kötheners Smertensskrig var den tyske Handelsfriheds Vuggesang, denne Frihed, som først tvende Menneskealdere senere under de frie Hamborgeres Veraab skulde naa sit endelige Maal paa den selvsamme Elbflod. Ved enhver Vending i denne indviklede Strid tog Smaastaternes Befolkning med en Forblændelse uden Lige regelmæssig fejl af sit og Fædrelandets Vel; hver Gang den frygtede Tilslutning til Preussen imidlertid var fuldbyrdet, anerkjendte Befolkningen bag efter med Taknemmelighed Ændringens Nødvendighed. Med samme Regelmæssighed dulgte Partikularismen sin Egenkjærlighed bag Frihedens smukke Navn; snart tog man Handelsfriheden, snart de tyske Floders frie Samfærdsel, snart begge Dele til Paaskud, og den offentlige Mening, som beherskedes af Liberalismen, lod sig hver Gang føre bag Lyset ved slige hule Slagord.

De uudslettelige Fordomme mod den preussiske Toldlovgivning gik Haand i Haand med den sædvanlige tankeløse Godmodighed, som under en Kamp mellem Magt og Afmagt

ubetinget anser det for uædelt at tage den stærkeres Parti. Og hertil kom endnu den juridiske Formalisme ved Tyskernes politiske Dannelse, der slet ikke havde nogen Anelse om, at den formelle Ret i folkeretlige Forhold er betydningsløs, naar den ikke bæres af en reel Magt. Var Köthen ikke lige saa suveræn som Preussen? Hvorledes kunde man da af denne suveræne Magt kræve en Toldtilslutning, som ganske vist kun kunde være heldbringende for Landet, og som med en uafviselig Nødvendighed fulgte af den geografiske Beliggenhed, men som nu engang stred imod dets frie Selvbestemmelsesret? Og hvis nu Köthen fandt Smag i at misbruge Friheden paa Elben til ondskabsfuld Skadefrohed over for Nabolandet — i hvilken af Forbundsaktens Artikler stod dette da forbudt? At Anhalt ved Wieneroverenskomsterne havde forpligtet sig til Smughandelens Undertrykkelse, forbigik man med Tavshed. Bignon, de tyske Smaastaters gamle Advokat, fremtraadte ligeledes paa Skuepladsen med et aabent Brev om den preussisk-anhaltske Strid. Han beklagede smertelig, at Frankrig ikke længere fra Nedrerhinen kunde varetage Dommerembedet over Tyskland; men »Frankrig er af Naturen bestemt til stadig at herske, og har det end tabt Magtens Scepter, har det dog bevaret den offentlige Menings Scepter«. Over for denne den offentlige Menings Scepterbærer fandt Preussen billigvis ingen Naade. Ad denne Usurpationernes Vej, udbrød Bignon, lykkedes det engang Kapetingernes Hus Skridt for Skridt at tilintetgjøre Frankrigs store Vasaller, og troskyldig eftersnakkede de tyske liberale denne bonapartistiske Advarsel.

Ogsaa Flertallet i Forbundsdagen imødekom villig Köthenerhoffets Klagesang, der end ikke forstummede efter Elbfartens Frigjørelse. Da Kong Frederik Vilhelm i Sommeren 1821 kom gjennem Frankfurt, nedlagde han forgjæves i skarpe Ord en Indsigelse mod den Beskyldning, at han vilde mediatisere Anhalt. De smaa Hoffer lode sig dog ikke tale til rette; Preussen ønskede efter Berstetts Udsagn

at »arrondere sin geografiske Tyndlivethed paa nogle Smaastaters Bekostning«. Badens nye Sendemand Blittersdorff og enkelte mere forstandige blandt hans Kolleger vidste helt vel, hvor lidt der kunde være Tale om et fornuftigt Opgjør »i Betragtning af Hertugens eller snarere Fru Hertugindens vel bekjendte Karakter«; men de mente ligefuldt, »at Forbundsdagen her havde en Lejlighed til at godtgjøre sin Varighed og Livskraft«. Det gjaldt om at ydmyge Preussen over for en afmægtig Nabo; for at bruge Marschalls Ord, det drejede sig om at vise den nordtyske Stormagt, at Preussen blev lige saa meget beskyttet af Köthen som Köthen af Preussen. Af de større Forbundsstater havde alene Bayern et Begreb om Magtforholdene; efter at Münchener-Regeringen nylig selv havde lært Vanskelighederne at kjende ved et nyt Toldsystem, mente den dog, at der var en lille Forskjel mellem et Rige og en Enklave. De øvrige Stater bedømte Spørgsmaalet efter Civilprocessens Synspunkter, og da Retsspørgsmaalet ganske vist var tvivlsomt, udspandt sig ved Forbundsdagen en indædt Fejde, som slæbte sig gjennem mange Aar og idelig gav de liberale Tidender en velkommen Anledning til at stemple Preussen som Tysklands Fredsforstyrrer*).

*) For ikke yderligere at komme tilbage til dette Æmne skulle vi her strax tilføje, at denne Toldkrig fortsattes i hele ni Aar, indtil Frederik Vilhelm i Marts 1827 afspærrede Elben oven og neden for Anhalt og lod kræve de preussiske Toldafgifter af alle indgaaende Skibe mod en eventuel Tilbagebetaling, saafremt Varerne virkelig forbleve i Anhalt. Hertugen af Köthen sendte øjeblikkelig en Løjtenant med et Ultimatum til Berlin; maaske havde han ingen højere Militær til Raadighed, maaske vilde han herved blot haane Preussen; i hvert Fald skulde den tapre Løjtenant kræve Ophævelsen af denne Forholdsregel inden 8 Dage, ellers maatte Köthen gribe til skrappere Forholdsregler. Han fik naturligvis slet intet Svar, og nu bragte Köthen paa ny „cette affaire ennuyante“, som Bernstorff sukkende plejede at sige, for Forbundsdagen; atter forsvarede hele Pressen den uskyldige

Dette var altsaa for Preussens Vedkommende Resultatet af de handelspolitiske Forhandlinger i Wien og Dresden. Den nye Toldlovgivning var bleven opretholdt over for Modstanden fra næsten alle Forbundsstaternes Side, og den preussiske Regering var paa ny bleven overtydet om Rigtigheden af sin gamle Opfattelse, at Forbundet absolut ikke mægtede at udrette noget for den tyske Samfærdsel; men lige saa urokket stod nu den Overbevisning fast, at den nuværende Stemning foreløbig maatte gjøre Forhandlinger med de enkelte Stater aldeles resultatløse. Hvilken ubodelig Hadefuldhed havde Grev Bernstorff ikke maattet træde op imod, hvilket anmassende Sprog havde han ikke maattet høre, først i Wien, senere i Dresden! Efter saa nedslaaende Erfaringer fattede man i Berlin den fornuftige Beslutning ikke mere at lade udgaa nogen Opfordring, men rolig at afvente det Tidspunkt, da Nøden maatte aabne Øjnene paa de smaa Nabostater. Samtlige Sendemænd i Tyskland fik i saa Henseende den tidssvarende Anvisning at holde sig strængt tilbage og paa alle handelspolitiske Forespørgsler blot at svare: Kongen havde allerede i 1818 erklæret sig villig til Forhandlinger, og han nærede endnu stadig det Ønske at kunne samle andre tyske Stater under sit Toldsystem, men nu var det Naboernes Sag at lægge en villig Imødekommenhed for Dagen. Eichhorn motiverede Beslutningen med den Kjendsgjerning, at Erfaringen godtgjorde, at Dynastiernes Skinsyge kun æggedes ved hine Indbydelser: »Saadanne Opfordringer kunne tillige mistydes som Opfordringer

---

Smaastat, atter affattedes en Beretning til Gunst for Köthen, og atter maatte den preussiske Sendemand oplæse en skrap Skrivelse. „De store Stater havde dog ikke sluttet sig sammen med de smaa, for at disse vilkaarlig og i overspændt Indbildning skulde bruge en Suverænitet, som fornuftig anvendt vilde være uantastelig“. Preussen opretholdt urokkelig de trufne Foranstaltninger, og Anhalt maatte sluttelig gaa ind i det preussiske Toldforbund.

til Ændringer i den indre Statslovgivning, som Anmodninger, der ere faretruende for deres Selvstændighed.« Lige over for Smaahoffernes dybt indgroede Mistillid var kun ét Vaaben virksomt, den rolige Afventning, som lod Sagens Natur selv udrette sit Værk. Hvad kunde det vel forslaa, naar Pressen uafladelig raabte »Vagt i Gevær!« mod Preussens egenkjærlige Sondringslyst? Fædrelandets Handelsenhed havde intet at vente sig af den offentlige Mening, som viste sig endnu mere forblændet end selve Hofferne. Preussens bedste Forbundsfælle var Smaastaternes voxende Finansnød.

(Forts.).

Kong Frederik IV. i Firenze.*)

I.

En af de første Dage i Marts Maaned 1708, midt under Fasten, modtog Storhertugen af Toskana, Cosmus III. af Huset Medici, en Depeche fra sin Sendemand i Venezia, der underrettede ham om, at den danske Konge, som var ankommen til denne By, havde tilkjendegivet sin Hensigt inden føje Tid at ville begive sig til Firenze. I det derefter sammenkaldte Statsraad overdroges det til Statssekretær Abed Gondi at melde det florentinske Senat Hs. Majestæts Ankomst og Storhertugens Beslutning at modtage det høje Besøg med de stærkeste Udtryk af Glæde.

Mange og svære Bekymringer tyngede netop paa den Tid Storhertugen. — Det var midt under den spanske Arvefølgekrig, der havde sat næsten hele Evropa i Brand, og som for en ikke ringe Del udkæmpedes i Italien; de uaf-

*) En anonym Forfatter har i 1886 under Titelen: „Visita del re di Danimarca a Firenze" udgivet et Skrift, som efter hans Angivelse er en Bearbejdelse af „det florentinske Selskabs Krønnike" i 1708. Ikke alene fordi det giver et tydeligt Indblik i Datidens Hofliv og den italienske Adels glimrende Periode, men tillige yder et Bidrag til Kong Frederik IV.'s Karakteristik, vil en forkortet Gjengivelse heraf vistnok ogsaa have Interesse for danske Læsere.

hængige Fyrster i dette Land, hvoraf store Dele vare Stridens Gjenstand, vare under hele denne politiske Forvirring nødte til at tage Parti, og om end Toskana ikke som Savoyen tog aktiv Del i Krigen, havde det dog erklæret sig for Philip af Anjou, hvis Udsigter paa dette Tidspunkt vare lidet lovende, og med hvem Storhertugen kort forud havde haft en venskabelig Sammenkomst i Livorno efter dennes Fordrivelse fra Neapel. Hertil kom Familiesorger af ikke ringe Betydning — især for det mediceiske Hus's Arvefølge til den toskanske Trone. Alt i længere Tid levede den 67aarige Fyrste skilt fra sin Gemalinde Margrethe af Orleans; hans førstefødte Søn Arveprins Ferdinands lange Ægteskab med en Prinsesse af Bayern var barnløst, og hans anden Søn Johan Gaston havde for nylig maattet opgive ethvert Haab om fortsat Samliv med sin besynderlige og umedgjørlige Hustru Franciska af Sachsen-Lauenburg. Der var da ikke andre at sætte sit Haab til end Storhertugens Broder, der — skjønt Kardinal — ikke var bunden af noget Præsteløfte; men bortset fra, at han gik i sit 48de Aar, var hans Helbred kun daarligt, med begyndende Tegn til Vattersot. Var Sindet saaledes ikke synderlig oplagt til festlige Glæder, ved hvilke der tillige maatte tages noget Hensyn til Fastetiden, ønskede Storhertugen dog af al Evne at gjøre sig den danske Konge forbunden, om hvis Indflydelse og Magtstilling han nærede høje Tanker.

Han ilede derfor med at træffe alle nødvendige Forberedelser og overdrog Prins Johan at begive sig med et anseligt Følge til den toskanske Nordgrænse for at modtage Kongen, medens han tillige gjorde et Udvalg af 4 af de anseteste Adelsmænd til at gjøre Tjeneste som Kavallerer hos Kongen, og Marquis Rinuccini ansattes som hans Mundskjænk. Tillige lod han ved Ombud rette en indstændig Opfordring til det højere Aristokrati om under Kongens Ophold at foranstalte Fester med Spil, Leg og Dans, der i Sendemandens Depeche vare betegnede som velsete af Hs. Majestæt.

Overhofmarskalken paalagde Hoffets Damer i Tide at være betænkte paa deres Dragter, ved hvilke den lette Hofsorg for Kongens Onkel, Prins Jørgen, dog maatte iagttages. Ved Efterretningen om, at Kongen var ankommen til Bologna med et Følge af 50 Personer og 80 Heste og havde i Sinde næste Dag at begive sig paa Vejen til Firenze, blev Salviati-Paladset efter Aftale med Hertugen af Giuliano i Hast af Garderobeforvalteren udstyret og smykket til Kongens Modtagelse, medens Køkkenpersonale med Husudstyr, Sølvtøj og andet Tilbehør afsendtes til en Villa ved Scarperia, hvor Kongen undervejs skulde overnatte. Fire pragtfulde Portechaiser, 8 Pager og 20 Stafetter fulgte samme Vej, og den paafølgende Aften begav Prins Johan sig afsted, ledsaget af mange Kavallerer og hele den allemanniske Garde, samt end videre af 12 Pager og 30 Kareter.

Henved Aften den 13de Marts forkyndte Piskeknald i Via Larga Ankomsten af en Postkaret med en Husar paa Bukken, og de spaserende studsede ved at se den holde uden for Hofmarskalkens Palads og en Kurér i fuld Uniform, besat med Ordener, stige ud. Det var Hs. Majestæts Furér Hr. Cardinal, Overbringer af et egenhændigt Brev fra Kongen, hvorfor Hofmarskalken strax lod sin Ekvipage forspænde og i Forening med Kureren kjørte til Pitti-Paladset. Brevet lod til i høj Grad at glæde Storhertugen, vistnok især fordi den danske Konge titulerede ham: »kongelig Højhed«. Med en Overflødighed af Komplimenter erklærede han Hr. Cardinal, at han selv med Arveprinsen og hele Hoffet vilde indfinde sig ved Salviati-Paladset for at byde Hs. Majestæt Armen, naar denne steg ud af Vognen.

I Følge dette Tilsagn mødte om Formiddagen den 15de Marts Storhertugen med Følge i det nævnte Palads, hvor de forefandt et stort Antal florentinske Adelsmænd, og efter en halv Times Venten forkyndte Gardens Trompeter Kongens Vogn, i hvilken ogsaa Prins Johan og Grev Reventlou havde Plads, hvorpaa Storhertugen og Arveprinsen stillede sig nede

ved Portalens Trappe, hvor Kongen med stor Hjærtelighed omfavnede den første, udbrydende: »Jeg er ganske skamfuld over en saa storartet Modtagelse af Eders kongelige Højhed.«

Cosmus III. var en høj, mager Mand, noget foroverbøjet og synkende lidt i Knæerne, med et endnu meget livligt Fysiognomi og en Fylde af lange, hvide Haar, der faldt ned ad Nakken, medens et Par forstandige Øjne lyste frem under de tætte, hvide Øjenbryn; den skallede, rynkede Pande og de noget hængende Kinder gave ham dog et noget ældre Udseende. Han var klædt i en rigt, med Guld broderet Fløjels Vams, smykket med St. Stefans-Ordenens Storkors i Brillanter og den gyldne Vlies' Kjæde om Halsen; en ganske lille trekantet Hat med Guldsnore og sorte Fjer bar han i den magre, venstre Haand, hvor en usædvanlig stor Rubin, indfattet i Diamanter, lyste i lang Afstand. I en lignende halvspansk Dragt stod et Par Skridt bag ved ham Arveprins Ferdinand, der ikke alene ved sin vældige krøllede Paryk, men ogsaa i sine Træk mindede om Ludvig XIV. Midt mellem disse og fulgt af en stor Skare danske og florentinske Adelsmænd, der kun vanskelig skjelnedes fra hverandre, begav Kongen sig op ad den brede Hovedtrappe og ind i Tronsalen; men da han i nogen Afstand fra det ham anviste ophøjede Sæde bemærkede en lignende Stol paa Gulvet, vilde han med egne Hænder føre den op paa Forhøjningen, opfordrende Storhertugen til dér at tage Plads, hvilket endelig lykkedes efter megen Vægren og gjensidige Komplimenter, hvorefter den sidstnævnte henvendte sig til den danske Konge med den Bøn, at han paa denne Dag vilde overtage Regeringen over Toskana, betragtende ham som sin Agent, men Kongen udbrød: »Kun Storhertugen af Toskana kan modtage en fremmed Fyrste med saadan Pomp!« hvortil denne svarede: »En stakkels gammel Fyrste som jeg kan ikke kappes med en Monark af saa høj, gammel Byrd og saa ung og kraftig i Alder.« Og i Sandhed! Kongen, der gik i sit 37te Aar, saae ved sin slanke Byg-

ning yngre ud, og Figuren fremhævedes end mere ved den glatsorte Kjortel med Staalbesætning. Hans skære, sunde Ansigtsfarve og de klare, blaa Øjne vare utvivlsomme Tegn paa den nordiske Race; ned ad Nakken naaede den hvide, krøllede Silkeparyk, og i en fin Guldkjæde om Halsen hang en Medaillon med Motto: »Magnanimi Prætium« (Elefantordenen), medens Storkorset af Danebrog smykkede Siden; en Kaarde med Staalhæfte og en fjedret Baret stemte med hele Dragtens Simpelhed.

En lille Begivenhed, der forefaldt i det Øjeblik, da Hoffet var i Færd med at tage Afsked fra Hs. Majestæt, fortjener at omtales. Baron Torrigiani, der var Kavaller hos Arveprinsen, og som netop nogle Dage forud havde gjort Tjeneste ved et Besøg, Storhertugen aflagde hos Kardinal Fabroni, der paa en Gjennemrejse til Rom kom til Firenze, traf paa Trappen sammen med en Adelsmand, Da Verrazano, der var i Slægtskab med Kardinalen, og fór ind paa ham med de Ord: »Har du hørt, hvorledes Hs. Majestæt i Dag har benyttet Tiltalen af kongelig Højhed, og det ikke alene til Storhertugen, men til Prinserne med? Fortæl det til din Fætter Kardinalen og sig ham fra mig, at han er en stor Usling! Forleden, da Storhertugen gjengjældte hans Besøg, hvor jeg var nærværende, vilde han næppe lette paa Hatten, endsige titulere ham paa den Maade. Skriv kun til ham i Rom, at han er en Usling; han, der næppe har Raad til at holde 50 Heste og 20 Rideknægte, burde ikke stikke Næsen i Vejret. Se derimod her en Monark og det en af dem, der holder Evropas Skæbne i sin Haand, forstaar du«; her blev han afbrudt, da Prinsen i det samme kom ned ad Trappen.

Den næste Eftermiddag gjengjældte Kongen Besøget, ledsaget af Grev Reventlou, den danske Sendemand i Italien Grev Velo og Baron Walter og modtoges alt ved Boboli-Indgangen af Storhertugen, der førte ham op i Tronsalen, hvor der kun var hensat én Tronstol, som Kongen vægrede

sig ved at indtage. Efter at de sædvanlige Ceremonier og Komplimenter vare udvexlede, ledsagede Storhertugen Kongen hen til Staffetternes Værelse, og da Kongen her modsatte sig hans Ledsagelse videre, ytrede Storhertugen: »Hvad ville mine Undersaatter vel sige, naar de se, at jeg saa daarlig opfylder mine Pligter«; dog maatte han give efter for Kongens Svar: »Eders Højhed vil da — hvad der skulde gjøre mig meget ondt — nøde mig til at befale det.« Arveprinsen paatog sig da at ledsage Hs. Majestæt til sin Gemalindes Lejlighed i samme Palads, og da Mørket alt var faldet paa, var alt her stærkt oplyst. I Forværelset var en stor Del Adelsfruer forsamlede, og ved Indgangen til Bona-Salen stod Arveprinsessen i fuld Puds, omgiven af 12 Hofdamer, der alle nejede dybt ved Kongens Indtrædelse. Denne bød Prinsessen Armen, og da hun var fra Bayern, førtes Samtalen paa Tysk, hvorved dog Forskjellen mellem den nordlige og sydlige Udtale var kjendelig. De havde taget Plads paa en Kanapé, da Kongen ikke vilde benytte det i Hast opførte Tronsæde, og Arveprinsen benyttede Øjeblikket til at forestille de fornemste af Hofpersonalet. Kort derpaa aabnedes et Par andre Fløjdøre, og med fuld Pomp indtraadte den purpurklædte Kardinal af Medici, hvis Kaabes Flige bares af 4 smaa Pager fra det fornemste Aristokrati. En Hermelins Pellerine med gylden Kvast omsluttede Skuldrene, en rig, noget rødlig Haarvæxt omgav Panden og de blege Kinder, men paa Grund af hans Højde var Kardinalens Fedme ikke saa paafaldende. Frem af de fineste Kniplings-Mansketter stak et Par meget hvide og med kostbare Ringe besatte Hænder, i den ene holdt han den røde Kardinalshat. Ved Synet af ham og hans gravitetiske Optræden bestyrkedes Kongen i sin ugunstige Mening om det høje Prælatskab; men under den senere Konversation med Hs. Eminence overbevistes han snart om, at der bag den ydre Gravitet fremlyste en aandrig og ofte spøgefuld Humor. Han var tillige en Mand med megen Dannelse og

ligesom de to Brodersønner vel bevandret i forskjellige Sprog; tillige gik han saa vidt i Tolerance, at han ikke blot i Fasten, men selv i Passionsugen ved sin Nærværelse betog Prinsessens Baller det anstødelige. — Efter hendes Anmodning aabnede Kongen den Aften Ballet, og da senere ogsaa Storhertugen var kommen tilstede, ombares Forfriskninger: Sorbet, Syltetøj, Kaffe, Chokolade og Konfekt. Kongen deltog med Liv i Dansen og opskrev paa en lille Elfenbens Tavle ved Siden af Kontradansene Damernes Navne, medens den danske Sendemand benyttede Tiden til at præsentere de enkelte Medlemmer (der nævnes 17) i den danske Suite for Fyrsterne. De 8 danske Pager, der overalt fulgte Kongen, hvor han officielt viste sig, havde altid deres Plads i Forgemakket. Forinden Hs. Majestæt brød op, blev han af Prinsessen indbudt til næste Dag at overvære paa Dompladsen en Procession af de unge Piger, til hvilke der i Anledning af Paasken uddeltes en Medgift, ligesom Kardinalen ogsaa bad ham bestemme en Dag til en Soiré paa hans Landsted.

At nu den ene muntre Fest og offentlige Lystighed fulgte paa den anden i Fasten og selv ind i den hellige Uge, vakte Forargelse hos mange, og det manglede ikke paa Satirer og Flyveskrifter i den Anledning, ligesom flere adelige Familier holdt sig borte til efter Paaske; men at Storhertugen af al Magt søgte at gjøre sig saa behagelig som muligt for sin høje Gjæst, i hvem han i disse politisk saa bevægede Tider saae den af alle udpegede Fredsmægler, var begrundet i Ønsket om i ham at erhverve sig en Protektor, der blandt andet ogsaa kunde hjælpe ham til Opnaaelsen af de Havnestæder til Siena, Østerrige saa længe havde lovet ham. Et Bevis paa, hvilken Vigtighed han tillagde dette Besøg, er den store Mindetavle i Marmor, han lod indsætte paa Ydersiden af Porten San Gallo, og hvis Indskrift, forfattet af den berømte A. M. Salvini og billiget i Statsraadet, kom til at lyde: »Florentia Adventu Federici

IV. Dan. et Norv. Regis Augusti Felicis-Quod Cum Sua Præsentia Magnus Hospes Impleverit Augusta Felix Anno Salutis 1708 Martio«. Da den for nogle Aar siden blev tagen i Øjesyn af Kong Kristian IX., udtalte denne sin Glæde og sin Tak til Municipalbestyrelsen for dens Vedligeholdelse.

Da Kongens egen Staldetat nu var ankommen, kjørte han den næste Dag med Grev Reventlou og Baron Walter en Tur omkring i Byen og standsede paa Hjemvejen for at se de hvidklædte Brudes Procession ind i Domkirken. Ekvipagen vakte den sammenstimlede Mængdes Beundring: saa vel Skimlernes (»Hermelins-Hestenes«) Skjønhed, det med forgyldte Nagler beslaaede Seletøjs Elegance, som Karetens særegne Form og Kuskens ejendommelige Kostume med den mørke Pelspellerine, frynset med Zobelhaler. Da Kongen fik Øje paa Arveprinsessens Vogn paa Vejen til hans Palads, steg han ud og nærmede sig hendes Vogndør, og da hun indbød ham til at tage Sæde, satte han sig trods hendes indstændige Indsigelse lige over for hende ved Siden af Hofdamen, og efter at have ledsaget hende til Pitti-Paladset ilede han hjem for at besørge sin Korrespondance, da der den Aften afgik Post.

Skiftevis foran hver af Byens Porte holdtes der Marked paa Fastesøndagene, og med denne Folkeforlystelse forbandt sig den af Italienerne altid saa yndede Corso. I lange Rækker bevægede sig frem og tilbage de mest forskjellige Kjøretøjer, blandt hvilke en Slags Kabriolet især var kommen paa Mode mellem de unge Adelsmænd, medens efter Datidens Skik Damerne i de stadselige Kareter vare klædte i Halvgala med pudret Haar, paa hvilket kun de koketteste vovede at sætte en lille bitte trekantet Hat med Fjer. Ogsaa ved denne Lejlighed mødtes Kongen med Hoffet den paafølgende Dag, hvis Aften atter samlede dem til et straalende Bal i Marquis Corsi's Palads, hvis Indgang var smykket med pragtfulde Tæpper og oplyst med Krystal-Kandelabre,

og hvor de mandlige Medlemmer af denne fornemme Familie ved Foden af Opgangen afventede Kongens Ankomst, medens Husets Damer havde indtaget deres Plads paa 8 forgyldte Taburetter ved den øvre Trappeafsats. Paa Trappens ene Side stode 8 galaklædte Lakajer med Fakler, og Kongen ledsagedes af sine 8 rødklædte og sølvbroderede Rideknægte, der ligeledes bare Fakler, fra Vognen hen under Porthvælvingen, hvor den gamle Marquise med sin Datter og Søn modtoge Kongen med Haandkys. Da han med Marquisen under Armen betraadte den store Sal oven paa, forefandt han over 300 Damer af den florentinske Adel. Efter hans Ordre opfordrede hans Hofmarskalk Baron Walter disse til at tage Sæde, og medens Præsentationen af de nærmeste Slægtninge gik for sig, ankom Arveprins-Parret, der dog snart efter en Undskyldning hos Hs. Majestæt, fordi Prinsen den Dag befandt sig mindre vel, forlod Ballet. Skjænkeværelserne, som de den Gang kaldtes, vare anbragte paa 3 forskjellige Steder: et for de fyrstelige Personer og deres Følge, et for Damerne og et for de øvrige indbudne, medens et mere solidt Maaltid med Steg, Skinke, Pølser og Ost og dertil fortrinlig Vin fra Sesto serveredes neden under for hele det store tjenende Personale, der trods Fasten lod sig det smage godt; et lignende Traktement plejede aldrig at mangle ved nogen af de paafølgende Fester.

Den næste Aften gav Arveprinsessen en stor Koncert i Pitti-Paladset, hvortil kun 40 Damer vare indbudne, og efter den indrettedes der 11 Spillepartier, hvoraf Kongen, Prinsessen og 3 af de fornemste Damer udgjorde det ene. Da Storhertugen og Kardinalen under dette havde indfundet sig, og Prinsessen troede at bemærke, at Spillet (»la bestia«) ikke syntes at more Kongen, lod hun denne og sig selv afløse af andre, og med hine to havde han saa en længere Samtale. Det var St. Josefs Dag den paafølgende, der fornemmelig fejredes ved en Corso i stor Stil, hvor alle kappedes om at vise sig i de mest pragtfuldt udstyrede

Ekvipager. Den Rigdom, Luxus og Farvepragt, der her udfoldede sig for de danske Kavallerers Øjne, bragte dem en Stund til at tro sig henflyttede til Ludvig XIV.'s Hof, saa meget mere som hele Stilen i Udstyrelsen af Dragter, Vogne, Seletøj o. s. v. var den samme. Det næste Bal til Ære for Kongen gaves af Hertug Salviati, og for at undgaa trættende Gjentagelser ville vi kun fremhæve, at der blandt de udsøgte Forfriskninger ogsaa fandtes Te, som Hertuginden havde lært at kjende i Paris, og som hun egenhændig bød den behagelig overraskede Majestæt paa Guldservice, medens i øvrigt udsøgt kinesisk og japanesisk Porcellæn prydede Bordet. — I den lidt over en Fjerdingvej fra Byen beliggende Villa Poggio imperiale foranstaltedes der af Arveprinsessen en af de næste Dage en lille landlig Fest, til hvilken Kardinalen i sin egen Ekvipage førte Kongen ud, hvorefter de alle i muntert Selskab endte Dagen med det sædvanlige »Bestia«-Spil i Pitti-Paladset. (Sluttes).

E. Petit.

„Gilde"væsenet fordum, særlig i Danmark.

(Fortsat).

V.

Gilderne som retslige Institutioner.

Det er tidligere antydet, at jo lovløsere Tiden var, desto mere Anledning maatte der være for Borgerne til at benytte de Midler, de kunde have, for at værge sig paa bedste Maade; jo mindre Regeringen var i Stand til at sørge for Rettens Pleje, desto større var Berettigelsen for den enkelte til at gjøre sit til at skaffe sig selv Ret, — og Middelalderen var jo i mange Henseender en lovløs og retløs Tidsalder, i hvilken det gjaldt for enhver om ved Sammenslutning at søge sin Styrke; ved Kristendommen skete der i saa Henseende ingen synderlig Forandring til det bedre, og derfor vare Gilderne i de nærmeste Aarhundreder efter Kristendommens Indførelse saa fuldstændig paa deres Plads; senere, da Retstilstanden blev bedre, tabte de i saa Henseende deres Betydning. Det var et Fremskridt, naar Valdemar Sejrs »Jyske Lov« kunde begynde med de Ord: »Land skal med Lov bygges«, men først Kristian den femtes »Danske Lov« var det forbeholdt (1—1—3) at udtale de Ord: »Ingen maa tage sig selv Ret, men enhver skal tale og dele sig til Rette.«

Hvad der i mange Henseender gjorde, at Gilderne kunde optræde som Værn for Medlemmerne, var den Om-

stændighed, at der var indrømmet dem en særlig Jurisdiktion, og det ikke alene for Forseelser, som vare begaaede inden for Gildehusets Vægge, men selv over for Forbrydelser imod Samfundsordenen.

At i Middelalderen enhver var rede til at »tage sig selv Ret«, derpaa se vi det tydeligste Vidnesbyrd i Blodhævnen, denne forfærdelige Uskik, der fra Hedenskabet var gleden over i Kristendommen, og om end ikke just lovlig avtoriseret, saa dog var taalt, ja endog blev anset som en moralsk Pligt for den dræbtes Familie; men det kunde jo træffe, at en Mand, der var bleven dræbt, ingen Slægtninge havde; i saa Tilfælde traadte Gildebrødrene i Familiens Sted; den Indskrænkning var der dog, at det kun var tilladt Gildebrødrene at øve Vold i de Tilfælde, hvor hævnende Selvhjælp ogsaa var tilstedet Slægtninge. Det er jo det underlige for os at tænke, at Forfølgelse af en Drabssag i hine Dage var en privat Sag, Staten ikke tog sig af, hvorimod Staten værnede om Folks Ejendom; derfor var Blodhævn saa almindelig, ja maatte til en vis Grad synes nødvendig.

Drab, ved hvilke Gildebrødre kom til at spille en Rolle, om man saa kan kalde det, enten aktivt eller passivt, kunde forme sig ind under tre Rubriker: enten at en Gildebroder dræbtes af en udengildes Mand, eller at den ene Gildebroder dræbte den anden, eller endelig, at en Gildebroder dræbte en, som ikke hørte til Gildet.

Naar en Gildebroder var dræbt af en Mand, der ikke hørte til Gildet, paahvilede det de andre Gildebrødre at tage Hævn over Morderen eller Drabsmanden. Den mosaiske Regel, Øje for Øje, Tand for Tand, Liv for Liv, var jo gjældende i Middelalderen; »Liv for Liv« gjaldt det da om at kræve; men som foran bemærket, Livet synes for Datidens Mennesker ikke at have haft megen Betydning; det er vel Grunden til, at det ligesom kunde taxeres i Penge; under de Forhold, Talen her er om, plejede Mandeboden at være 40 Mark, der tilfaldt den dødes Arvinger; men Gilde-

brødrene gjorde sig heraf betalte for deres Ulejlighed med 3 Mark; hvis derimod Drabsmanden ikke var i Stand til at udrede Bøden eller stille Kavtion for dens Betaling, handlede han forsigtigst i at bringe sit Liv i Sikkerhed ved Flugt eller paa anden Maade; thi ellers var han om en Hals, i Ordets egentligste Betydning. Senere, da Forholdene bleve noget mere lovordnede, og vel ogsaa Gilderne tabte en Del af deres Betydning og Magt, blev det enkelte Steder fastsat, at det skulde overlades til Kongens Bestemmelse, om der dog ikke under visse Forhold kunde tilstaaes Fred og Straffefrihed selv til dem, som ikke vare i Stand til at udrede Pengebøder. Selvfølgelig var det en ganske naturlig Sag, at det blev strængelig forbudt Gildebrødrene at have noget som helst Samkvem med den, der havde skilt en af deres Kolleger ved Livet, indtil han havde bødet for sig; det vilde en kjødelig Broder heller ikke have med sin Slægtnings Drabsmand, og han vilde vel ogsaa nu til Dags, efter at Misdæderen var kommen ud af Fængslet, saa vidt muligt søge at undgaa at have noget at gjøre med ham; i de Dage vare jo Gilderne at betragte som Familier, Gildernes Medlemmer som Slægtninge; i alt Fald maatte de føle sig som saadanne, det var et »Wahlverwandtschaft«, der maaske stundum kunde gjøre det broget nok for vedkommende, dersom det virkelig skulde drives i den Strænghed, at f. Ex. Blodets Røst maatte tie, for at Gildebroderlighedens Stemme kunde komme til at lyde; maaske er der indtruffet slige Tilfælde, hvori en vis Kasuistik nødvendig har maattet gjøre sig gjældende.

Slige mindre heldige Forhold maatte naturligvis oftere indtræffe mellem Gildebrødrene indbyrdes; mange Gange kan det have været vanskeligt nok for en Mand at skulle føle sig knyttet ved Broderbaand til en anden, med hvem han var kommen i »Gilde«, men med hvem han aldeles ikke sympatiserede i nogen Retning; de fleste Mennesker vare bevæbnede selv i deres daglige Dont og Gjerning, et Sværd

eller Spyd eller et andet Vaaben hørte særlig med til Festdragten, og Sværdet sad løst i Skeden; især naar »Øllet var gaaet ind og Viddet ud«, maatte man søge at værge om Brødrenes Liv og Lemmer ved den Befaling, at enhver skulde sætte Vaabnene fra sig i Gildehusets Forstue lige saa vel som i Kirkens »Vaabenhus«, og der toges særlige Bestemmelser om de Straffe, som skulde ramme den Gildebroder, der begik Drab paa en anden. I den norske Konge Hagen Hagensens Frostetingslov hedder det udtrykkelig, at der lystes Fred over Forsamlingerne i Kirker og ved Gilder. Neden for vil der blive henvist til den Jurisdiktion, der, maaske stiltiende, var indrømmet inden for den Kreds, som skulde danne et Hele; her skal kun omtales, at naar en Gildebroder havde dræbt en anden, var Regelen, at han blev udstødt af Samfundet »som Nidding«; han hørte da ikke længere til Broderskabet, og den dræbtes Slægtninge eller Fæller havde en lignende Ret til at tage Hævn og Straf over ham som den, der oven for er omtalt øvedes mod andre Drabsmænd; ogsaa Bøden var den samme, 40 Mark, hvortil i dette Tilfælde yderligere kom tre Mark, — han var altsaa Tremarksmand, d. v. s. regnet for »uærlig«, — hvilke sidste tre Mark til en vis Grad synes at have været betragtede som Optagelsespenge for det Tilfælde, at han atter fik Lov til at komme ind i Gildet; at dette kunde tilstedes, naar Drabet var begaaet under særlig formildende Omstændigheder, f. Ex. som Nødværge, viser atter her en i hine haarde Tider mærkværdig stor Lemfældighed, men ogsaa hvor liden Vægt man egentlig lagde paa et Menneskeliv.

Naar det Tilfælde indtraf, hvad vel ikke skete saa sjælden, at en Gildebroder dræbte en Gildet uvedkommende Person, var det rot egentlig, at der viste sig Sammenhold mellem Brødrene; men Forholdene havde da udviklet sig paa en Maade, som vi i vore Dage ville have ondt ved at give Medhold; i alt Fald ville vi kun til Dels kunne gjøre det, da Formaalet for Bestræbelserne var at unddrage en Mis-

dæder hans vel fortjente Straf efter Loven. Naar Drabet ikke var sket under alt for graverende Omstændigheder, f. Ex. ved Vaade, og de efterlevende af den Grund vare rede til at lade sig nøje med en Pengebøde, var det en Pligt for Gildebrødrene at skaffe Bøden til Veje, hvis Drabsmanden ikke selv mægtede det; dette var jo nu et meget smukt Træk af Brodersind. Var derimod Forbrydelsen begaaet saaledes, at det ikke var Drab, men ligefrem Mord, paatoge Gildebrødrene sig at skaffe Misdæderen bort fra den Blodhævn, der truede ham; men det synes, som om han derved for bestandig maatte føle sig udelukket af Gildet, i det han ved samme Lejlighed erklæredes fredløs; Hjælpen bestod deri, at Brødrene søgte at befordre hans Flugt: vilde han flygte til Lands, skulde de følge ham til nærmeste Skov og forsyne ham med en Hest samt med hvad han kunde behøve til Livets Ophold i et Døgn; boede han nær ved Havet, skulde de skaffe en Baad, der var forsynet med Aarer, Øsekar, Fyrtøj og Øxe samt Proviant; men fra det Øjeblik ophørte enhver Forpligtelse: kom han tilbage, selv om det var ved et saadant Tilfælde, som at Bølgerne dreve Baaden ind paa Land, var han overgiven til Forfølgerens Blodhævn; og ikke alene maatte Gildebrødrene ikke hjælpe ham yderligere, det synes endog, som om de da havde den Pligt at stille sig paa Modpartens Side. Egentlig var det en ganske godt udregnet Maade, man havde, saaledes at exkludere en Forbryder af Samfundet, i det der paa den Vis blev draget Omsorg for, at Blodhævnen ikke kom til at antage saa store Dimensioner, som Tilfældet vilde have været, dersom Misdæderen var bleven dræbt, medens han endnu var Medlem af Gildet, og Gildebrødrene da skulde paatage sig en ny Blodhævn, der saaledes vilde kunne tænkes fortsat videre i en Uendelighed.

Det var en underlig Blanding af Forsvar og Straf, der her traadte frem, og, som det saa ofte viser sig i Gildernes Historie, af Humanitet og Brutalitet; under alle Omstæn-

digheder maa vi i vor Tid med dens Tankegang, nødvendig anse det for et højst uheldigt Privilegium, de »store« Gilder saaledes havde faaet, eller vel snarere tilegnet sig og faaet Hævd paa, nemlig at lægge deres Anseelse i Vægtskaalen over for Forbrydelser. Dog bødedes der noget paa det uheldige ved Sagen derved, at i Gilderne kun optoges Mænd af et uplettet Rygte; dette var en Garanti for, at de heller ikke senere vilde plette deres gode Navn ved at optræde til Forsvar for en dem vitterlig Forbryder, f. Ex. ved Edshjælp; og her finde vi vel en af Grundene til den store Tiltro, der skjænkedes Gildebrødrenes Vidnesbyrd fremfor andres.

Drabssager vare ikke de eneste, i hvilke Gilderne saaledes optraadte; naar det er en afgjort Sag, at Gildevæsenets Fremblomstren falder sammen med Kjøbstædernes Opkomst, og det var Eliten af Borgerne, der vare Medlemmer af de store Gilder, kom det paa en Maade til at være en ganske naturlig Sag, at Kjøbstædernes Magistrat toges af de fornemste og kyndigste Medlemmer i Gilderne, der repræsenterede Aristokratiet i Byerne — ja, vi kunne maaske finde et nogenlunde tilsvarende Udtryk i vor Tid, naar vi se hen til den »højstbeskattede Femtedel«. Naar det saaledes skete, at Magistraten og Gildets Bestyrelse kun vare to Betegnelser for det samme, var der jo ogsaa herfra kun et Skridt til, at Gildehuset blev Raadhus; de to Bestemmelser faldt ganske naturlig sammen, i Begyndelsen var det snarest saaledes, at Gildehuset blev Raadhus; senere vendtes der omkring paa Sagen, da blev Raadhuset under de forandrede og forbedrede Samfundsforhold tillige Gildehus; saaledes var det baade i Bergen og Trondhjem og vist i mange Byer her i Danmark; det bedste Bevis paa Sammensmeltningen fra gammel Tid, som endnu har Hævd, finde vi i London, hvis Raadhus jo endnu bærer det betegnende Navn »Guildhall«! Det var jo ogsaa i tidligere Tid meget almindeligt, baade i Kjøbenhavn og i Kjøbstæderne, at enkelte adelige og Folk af den fornemme Borgerstand fejrede Bryllupper og

andre Familiehøjtideligheder paa Raadhusene, og omkring i Landet finder det endnu meget ofte Sted, at Baller holdes i Raadhusets Lokale, hvor som oftest Byens største Sal findes; men om dette er ganske passende, er vel et andet Spørgsmaal, især naar man betænker, at en integrerende Del af Raadhuset som oftest er Byens Arrester; ja naar man betænker det Tilfælde, der kunde indtræffe, at en dødsdømt Forbryder i sin Celle en af de sidste Nætter i sit Liv kunde høre Musikkens Toner fra Balsalen, vil en saadan Anvendelse af Raadhuset til Gildehal for en Klub eller et andet af Nutidens Gilder vistnok forekomme mindre taktfuld; dette er her anført for at vise, hvorledes Forholdene i Gilderne til en vis Grad kunne spores endnu til vore Dage, selv i en, skjønt indirekte, Sammenhæng med Retsvæsenet.

At Gilderne havde deres særegne Jurisdiktion for Forseelser inden for Gildehusets Vægge, naar de da ikke overskred en vis Grænse, vil enhver finde ganske rimeligt; ligesom der i Klubbernes Love i vore Dage plejer at være optaget Bestemmelser i saa Henseende, fandtes sligt i endnu højere Grad i hin Tids Gildeskraaer; men i andre og endnu vigtigere Retninger viser det sig, at Retsplejen tog et særligt, og efter Nutidens Anskuelser uberettiget Hensyn til Gildebrødrene, hvis edelige Vidnesbyrd ansaas for at gjælde langt mere end Eder, aflagte af andre Medlemmer af Borgersamfundet. Efter at ved Harald Heins priselige Foranstaltning »Gudsdommene«, Jærnbyrd, Tvekamp o. s. v., havde maattet give Plads for den anklagedes Edsaflæggelse, der da igjen bekræftedes af Mededsmænd, tilegnede Gilderne sig snart en stor Indflydelse, i det Regelen blev, at der kun behøvedes en Tredjedel saa mange Gildebrødre til Mededsmænd, som der udkrævedes, naar det var almindelige dødelige, der skulde sværge; altsaa kunde en anklaget under almindelige Forhold rense sig, naar sex og tredive Borgere aflagde Vidnesbyrd om hans Uskyld, medens tolv Gildebrødre bevirkede det samme Resultat; i Malmø gik det endog saa

vidt, at sex af St. Knuds Gildebrødre gjaldt lige saa meget som »tre Tylfter Eder«. Formodentlig har dette fra først af været selvtagne Rettigheder, der dog i Aarenes Løb have vundet Hævd og ere blevne, om end ikke stadfæstede af Øvrigheden, saa dog taalte af den; og det kunde saa meget desto lettere ske, som jo Gildernes Bestyrelse omtrent faldt sammen med Byernes Øvrighed, og det tilmed mange Steder var ikke alene Skik, men endog Pligt for alle Gildebrødrene at følge den anklagede Kollega for Retten, hvorved der naturligvis øvedes et stort moralsk Tryk paa Dommerne; ja, hvad der var det værste, det synes endog i flere Gildeskraaer at have været ligefrem paalagt Gildebrødre — der, naar ikke det fornødne Antal frivillig meldte sig, bleve udtagne ved Lodkastning — at aflægge Vidnesbyrd til Gunst for den anklagede Broder, og det, hvad enten de kunde gjøre det med rolig Samvittighed eller ej; vi ville haabe, at sligt dog ikke ret ofte er sket.

Disse juridiske Forrettigheder gjaldt kun de større ɔ: højere Gilder i Byerne, de kongelige Gilder, der oftest nævnedes Knuds- eller Eriksgilderne, og som dannede Byernes Aristokrati, bestaaende af Kjøbmændene; af Haandværkere maatte kun saadanne optages, der vare Grundejere, og enkelte Indskrænkninger gaves: der findes saaledes i flere Gildeskraaer udtrykkeligt Forbud mod at optage nogen Bager i Lavet; da dette Forbud mod Bagerne fremfor andre fremsættes uden nogen Motivering, kan Grunden hertil jo ikke siges med Vished; rimeligst er det vel at antage, at Datidens Bagere ikke have staaet i det bedste Ry for Redelighed, i det man med eller uden Grund beskyldte dem for at levere daarligt Brød efter daarlig Vægt; Magistraten har stadig holdt et vaagent Øje med Bagerne, og man har derfor ment det heldigst helt at udelukke fra det højeste Gilde D'Hrr. Bagere, da det jo ikke kunde være behageligt for Magistraten at være i Broderskab med Folk, om hvem de maatte mene, at der var en temmelig stor Sandsynlighed

for, at de vilde gjøre sig skyldige i en Forseelse, som vilde medføre Rettens Indblanding og muligvis stræng Straf. Følgen blev naturligvis snart, at Bagerne dannede et særskilt Lav, der varetog sine særlige Interesser, ligesom ogsaa Skipperne udsondredes eller udsondrede sig fra de store Gilder, da det var ophørt, at Kjøbmændene selv hentede deres Varer med eget Skib; Skipperne traadte nu paa en vis Maade i et afhængigt, et tjenende Forhold over for Kjøbmændene, der saa ikke holdt af at være i Gilde med dem; endnu den Dag i Dag kan der rundt om i Landet findes adskillige »Skipperkasser«, hvis Medlemmer udelukkende bestaa af Sømænd og Handelsfolk, disse sidste vel nærmest som bidragydende, ikke nydende; det var og er dog fælles Interesser; Handelsmændene have følt en Forpligtelse til at yde Hjælp og Understøttelse til Søfolkene, der sejlede i deres Ærender og for deres Skyld vovede Liv og Ejendom. Vi se saaledes her et Tegn paa, hvorledes Haandværkerne begyndte at udsondre sig mere og mere som de plebejiske Samfundsklasser fra den mere aristokratiske Handelsstand*). Endnu længe efter Reformationen finde vi, f. Ex. i Ribe, den Bestemmelse gjældende, at til de kommunale Stillinger som Borgmestre og Raadmænd maatte kun tages Kjøbmænd, ingen Haandværkere, dog med Undtagelse af Guldsmedde, der paa den borgerlige Rangforordnings Trappestige stode et Trin højere end de øvrige Haandværkere.

Det kan dog ikke nægtes, baade at Kjøbmændene, de, der vare i det »højeste Gilde«, følte sig moralsk forpligtede til at varetage de mindre Borgeres Tarv, og at disse med

*) Ogsaa Bryggerne bleve temmelig tidlig udsondrede fra Kjøbmændene; ogsaa de regnedes som et Slags Haandværkere, men at Bryggerne have vidst at hævde deres Betydning, til Dels vel paa Grund af deres Formue, se vi bl. a. deraf, at Bryggernes Lavshus var saa anseligt, at Borgerstanden ved Rigsdagen i Kjøbenhavn 1660 havde det som Mødested for sine Repræsentanter.

Tak toge mod den saaledes ydede Hjælp; thi en at Forpligtelserne, Gilderne havde, var at værne om Kjøbstædernes Handel og øvrige Interesser mod Overgreb fra Landboerne; i det hele taget var det jo Gildernes Bestemmelse at være til Hjælp og Værn, først naturligvis for Brødrene indbyrdes, men dernæst ogsaa for Borgersamfundet i Almindelighed. Der var saaledes Bestemmelser om, at naar en Broder traf en søfarende Broder i Havsnød, skulde han hjælpe ham — det kunde ellers synes lidt overflødigt at bestemme det, da vel almindelig Menneskelighed vilde tilsige enhver at komme sit Medmenneske til Hjælp under slige Forhold, selv om det ikke netop var en Gildebroder, der paa den Maade var i Livsfare; og der findes da ogsaa paa Øen Nordstrand omtalt et »Noahs« eller »Frelsers« Gilde, hvis Medlemmer havde forpligtet sig til særlig at hjælpe skibbrudne, hvem saa siden det var, — hvilket maa anses som en saare priselig Foranstaltning i de Dage, da den, der var kommen levende i Land fra et forlist Skib, i Regelen kun var kommen bort fra Vraget for at myrdes af rovbegjærlige Kystbeboere; dette Gildes Segl fremstillede meget passende oven til Frelserens Billede, for neden Arken med Duen og Oljebladet. En anden Fordring var stillet, som der dog vel paa Grund af Forholdene kun yderst sjælden kunde blive Brug for; naar nemlig den ene Gildebroder traf den anden i Fangenskab hos Hedninger og Barbarer, skulde han løskjøbe ham af Slaveriet; det maa vel nærmest tænkes, at Udgifterne da bag efter bleve erstattede af samtlige Gildebrødre, og da Prisen næppe var saa helt ringe, have maaske flere Byers Gilder sluttet sig sammen for at udrede Omkostningerne, saa det har vel snarest været en almindelig Forpligtelse, der omfattede alle Brødre af samme Broderskab, til hvilken Bys snævrere Gilde de end hørte, da det jo vilde være et yderst sjældent Tilfælde, om en Broder netop traf til at komme et Sted hen i Hedningelandene, hvor en Broder fra samme By var i hedensk Fangenskab. Endnu langt hen i

den nyere Tid var det ikke ualmindeligt, at Løskjøbelsen af en kristen Fange fra Tyrkernes Fangenskab blev gjort mulig derved, at hele Landets Kristenhed kom til Hjælp, i det der gaves Tilladelse til, at der maatte sættes »Bækkener« for Kirkedørene til Indsamling af milde Gaver i det Øjemed. Det viser sig ogsaa flere Steder, at Gildet optraadte som en Laanebank, hvoraf Medlemmer mod tilbørligt Pant kunde faa Laan i en snæver Vending; ligeledes var der Bestemmelser om, at naar en Broder ved et eller andet Uheld blev uskikket til sit Arbejde, skulde han understøttes af Gildet, og naar Ildsvaade overgik en Gildebroder, skulde de andre Medlemmer være forpligtede til at yde ham Hjælp til Gjenopførelse af Bygningen. Det er her de svage Spor, vi allerede i Middelalderen finde til de kommende Tiders Laanekasser, Sygekasser og Brandkasser.

VI.

Gildernes Gudstjeneste.

Selv om den gjensidige Hjælp var et fremtrædende Træk i Gildevæsenets Historie, var der dog gjennemgaaende en Følelse af, hvor lidt menneskelig Magt og Hjælp formaaede; derfor lærte man tidlig at henfly om den egentlige Hjælp til Gud og hans Helgene; hele Gildevæsenet fik saaledes et kristeligt Præg, Kirken satte sit Stempel paa Gilderne; Almisse og anden Hjælp og Understøttelse vare særlige Gudfrygtigheds-Gjerninger, der vare velbehagelige for Gud, og de gode Gjerninger mentes jo netop i den katolske Tid at kunne aabne Døren til Himmerige. Pilegrimsrejser stode i høj Kurs, og fra flere Steder haves Meddelelser om, hvor stort et Bidrag enhver Gildebroder skulde yde en anden, der vilde foretage en Valfart til et helligt Sted; saaledes skulde enhver Broder af St. Gjertruds Gilde i Ribe, der vilde drage til »Vor Frue i Loreto« eller til »St. Olaf i Trondhjem« have tre Skilling lybsk af hver af Gildets øvrige Brødre og Søstre, men fem Skilling, hvis hans Rejse

gik til »St. Jakob« (Kompostella i Spanien) eller til »St. Peder i Rom«; og desuden skulde Brødrene og Søstrene ledsage ham til Byens Markskjel. — Gilder med et fortrinsvis gudeligt Øjemed vare de saakaldte Elende-Gilder; nu i vor Tid tænker man vel sjælden paa, at Ordet »elendig« egentlig betyder »uden Lands«, »landflygtig«; men den Gang ansaas i en særlig Grad den, der var fremmed, »uden Lands«, for at være i en elendig Stilling; det er underligt nok at se, hvorledes Romernes »hostis«, der først betyder »fremmed« og derpaa »Fjende«, har sine Sidestykker langt ned i Middelalderen, ja maaske endnu nærmere hen til vor Tid; at en fremmed nedsætter sig som næringsdrivende i en By, vækker let Misfornøjelse hos Byens indfødte Borgere, der se paa ham med alt andet end venlige Blikke, og det i desto højere Grad, jo mindre Forholdene ere; derfor blev det maaske netop i Gildernes og Katolicismens Blomstringstid regnet for en særlig fortjenstfuld Almissegjerning, naar nogen vilde tage sig af fremmede, der trængte til Hjælp, og f. Ex. i paakommende Tilfælde besørge deres Jordefærd; maaske er en lignende Tanke opstaaet hos Ypperstepræsterne, der i Følge Matth. Evang. 27,7. brugte de tredive Judaspenge til derfor at kjøbe en Ager »til at jorde fremmede i«, i det de muligvis have ment paa den Maade at sone deres Brøde! Middelalderens Elende-Gilders Medlemmer skulde altsaa paatage sig at hjælpe de fremmede, pleje dem, naar de vare syge, og holde Ligvagt over dem, naar de vare døde, samt sørge for deres Begravelse; der oprettedes mange Steder af Elende-Gilderne endog Hospitaler og Kirkegaarde for de fremmede; men de fremmede, for hvilke hine kristelige Broderskaber især maatte nære Sympati, vare selvfølgelig Pilegrimmene, der kom til at trænge til saadan Hjælp; tilmed skulde Elende-Gilderne øve deres Indflydelse netop ved at minde alle Mennesker om, at Livet her paa Jorden er en Udlændigheds-Tilstand, at Menneskene ere fremmede og Pilegrimme her paa Jorden; ganske naturligt er det da,

naar det udtrykkelig berettes, at Elende-Gildet i Odense havde Medlemmer blandt Præsteskabet hele Fyn over; Kong Hans's Søn Prins Franciscus, der døde 1511, var ogsaa Medlem af Odense Elende-Gilde og saa nær knyttet til det, at skjønt han døde i Kjøbenhavn, blev han dog begravet i Graabrødre Kirke i Odense, netop for at komme til at hvile der, hvor Sjælemesserne for ham skulde holdes; ogsaa hans Moder Dronning Kristina var Medlem af samme Gilde.

Naar det oven for er bemærket, at et af de væsentligste Øjemed med Gildernes Oprettelse var at fremme kristen Broderkjærlighed, og det ligeledes er anført, at vi i Gilderne finde de første Antydninger af Assurancevæsen, maa her nævnes, at Gildebrødrene vare pligtige til at sørge for deres syge Brødre og skaffe dem i Jorden, efter som Tidens og Kirkens Skik fordrede det; ogsaa her se vi Gilderne ikke alene som Begravelsesforeninger, men som et Slags Assuranceforeninger, der endog strakte deres Virksomhed ud over Død og Grav; og det var Tilfældet lige saa meget i de smaa Gilder og Lav som i de større, »kongelige« Gilder, ikke alene at en Gildebroder skulde følges til sit sidste Hvilested af samtlige Brødre og Søstre, men at disse skulde sørge for, at der læstes det til hans Sjæls Frelse efter Sandsynlighed fornødne Antal Messer. Der haves da ogsaa fra forskjellige Gilder særskilte Betegnelser for, hvorledes Fremgangsmaaden skulde være, for at denne Broderpligt kunde blive opfyldt paa rette Maade; i det omtalte Gjertruds-Gilde i Ribe var der saaledes den Bestemmelse, at naar en Gildebroder døde, skulde hver af de øvrige betale 4 Pendinge lybsk til Messer for den afdøde, og ingen maatte spise Kjød eller, hvis det var i Fastetiden, overhovedet nogen animalsk Føde, før han havde betalt Pengene, der skulde indkræves af Gildets Oldermænd og Skriver og deles i tre Dele mellem de fattige, Graabrødrene og Sortebrødrene; de to sidste Tredjedele vare da bestemte til Messers Læsning i vedkommende Klosterkirker; hver Uge

skulde der efter Gildeloven holdes en Messe for Gildets Medlemmer, de levende saa vel som de døde; det var altsaa en Assuranceforening til Syndsforladelse, et Slags Afladshandel en gros; men det viser sig ogsaa, at Broderskabet ikke afbrødes ved Døden, men at baade levende og døde Medlemmer regnedes for at høre til samme Samfund, hvilket jo for saa vidt er en fuldstændig kristelig Opfattelse. Her var det altsaa Penge, der skulde udredes til Sjælemesserne; men i andre Gilder krævede en Broders Død desuden Ydelser in natura i Anledning af Begravelsen, nemlig Øl og Vox; Øllet blev brugt ved Begravelsesmaaltidet, der i egentligste Forstand blev et Gravøl, Voxet til Lys, der brændte dels i Gildehuset ved Maaltidet, dels i Kirken, medens Sjælemessen læstes for den afdøde; det har ikke været nogen helt ubetydelig Udgift, naar det saaledes i Gildeskraaen af 1382 for det tyske Kompagni i Kjøbenhavn var bestemt, at enhver Gildebroder ved en Broders Jordefærd skulde ofre to Mark Vox; vi have maaske endnu enkelte Steder omkring paa Landet fra den katolske Tid et Minde herom, der staar i Forbindelse med den Bestemmelse, at der ved en Gildebroders Begravelse skulde gives Vox til Kirken; thi i visse Egne paa Landet er det endnu Skik ved mere ansete og velhavende Bønders Begravelse, at der skjænkes store Alterlys, som holdes tændte, medens Højtideligheden staar paa, og senere tilfalde Kirken; at den afdødes Navn anføres paa Lysestagen, er muligvis et yderligere Vidnesbyrd om Lysenes Oprindelse fra Sjælemesserne.

Det var baade paa de større og de mindre Gilder, at Kirken gjennem sin Repræsentant Gejstligheden øvede Indflydelse; ethvert Gilde og Lav stillede sig under Kirkens mægtige Beskyttelse ved at vælge en eller anden Helgen til Skytspatron; de fornemme Gilder vare, som oftere anført, her i Danmark helligede til Knud den hellige, Knud Lavard eller Erik Plovpenning, i Norge til Olaf den hellige, i Sverige til Erik den hellige. Rundt om fra Kjøbstæderne

have vi Fortegnelser over Gilder, som existerede i disse Foreningers Glansperiode; i Kjøbenhavn var der langt over en Snes; i Ribe nævnes med Sikkerhed en og tyve, men der har vist været langt flere; og det har næppe været Foreninger, der kun have bestaaet en kort Tid; thi for at blive sanktionerede og komme under en Helgens Beskyttelse, maa man antage, at der fra først af har været udfordret en ikke ubetydelig »Driftskapital« — kan man vel kalde det —, saa den paagjældende Helgens Krav have været sikrede for en længere Aarrække. Saa godt som om dem alle vide vi, hvilken Helgen der var vedkommende Gildes specielle Patron; det falder lidt underligt, at et Gilde var indviet til den hellige Trefoldighed plus en eller anden Helgen, især Jomfru Maria, der jo i Datidens Tankegang omtrent indtog Pladsen som den fjerde Person i Guddommen; — eller naar vi finde et Gilde benævnet »St. Jesu Gilde«, i det Frelseren da, ogsaa paa katolsk Vis, er trukken ned som i en lavere Sfære. Ofte vare Lavene hele Landet, ja hele Kristenheden over knyttede til hverandre derved, at hvert Haandværk havde sin Helgen, der i levende Live havde drevet det »Embede« *) og nu tog sine Lavsbrødre under sin særlige Beskyttelse; Kjøbmands- og Skipperlavene havde saaledes adskillige Steder St. Nikolaus til Patron; Krigsmændene og de, der havde noget at gjøre med Krigerstanden, f. Ex. Vaabensmedde, valgte St. Georg (Jørgen); Badskærerne havde St. Cosmas og St. Damianus, Guldsmeddene St. Lukas, der ogsaa hos andre var Helgen for Læger eller for Malere, Jægere søgte Tilflugt hos St. Hubertus o. s. v., thi Helgenerne bleve jo betragtede som

*) Naar man i Skrifter fra den Tid træffer Ordet „Embedsmand“, har det Betydningen „Haandværksmand“; et Haandværk var et „Amt“, „Ambt“; hvorimod vort Ord „Embedsmand“ er en Omdannelse af Ordet „Ombudsmand“, i det nemlig de borgerlige Hverv fra først vare Ombud, der paalagdes Indbyggerne med eller mod deres Vilje. Vor „Embedsstand“ er i det hele af langt senere Datum.

Hjælpere, ikke alene i aandelig Henseende, men ogsaa i det timelige. Undertiden tog et Gilde sit Navn efter den Kirke, i hvilken, eller det Alter, ved hvilket Gildets Gudstjeneste (»Messe«) holdtes. Hvad hvert Gilde vel først og fremmest har stræbt efter, har været at faa sit eget Hus at bo i, altsaa at undgaa det, som i Datidens Øjne var nedværdigende, at sidde til Leje; og at det i mange Tilfælde er lykkedes Gilderne at faa store Gildebygninger, som tildroge sig almindelig Opmærksomhed, derpaa afgives det bedste Bevis ved det bekjendte Vers fra henimod Reformationstiden i Samtalen mellem Peder Smed og Adser Bonde:

„Hvor man kommer i Randers eller Ribe,
I Viborg, Aars, Aalborg eller Nibe,
Og spør: Hvis er den store Gaard
Eller det skjønne Hus, der staar? —
Da faar man saadant Svar igjen:
Den hører til det store Kalen'
Til St. Peders Gilde eller St. Knuds,
St. Sørens Alter eller St. Gjertruds.“

At de mindre Gilder og Haandværkslav ikke have mægtet at skaffe sig eget Hus, er dog naturligt; der findes da Exempler paa, at Møderne have været holdte i Refektoriet i et eller andet Kloster, med hvilket Gildet har staaet i Forbindelse, og som gjæstfrit aabnede sine Porte for dets Medlemmer — næppe uden en rundelig Godtgjørelse.

Da Gilderne vare knyttede saa nøje til Kirken, var det ogsaa, selv hvor det kirkelige traadte mere i Baggrunden for de verdslige Interesser, nødvendigt, at hvert Gilde havde en Præst, der i forskjellige Retninger skulde varetage Gildets Tarv; hans Titel »Skraapræsten« viser tydelig nok, at han var den Mand, der i hine lidet skrivekyndige Tider skulde være Gildets Sekretær og Arkivar; men fremdeles skulde han besørge Gildets Messer læste eller sungne for det Alter, hvortil han var knyttet, og til hvilket han atter knyttede Gildet, baade Messerne for de afdøde og de Messer, hvormed Forsamlingerne begyndte, samt i det hele være Gilde-

brødrenes Præst og Sjælesørger; det er vist en Misforstaaelse at mene, at hvert enkelt Gilde underholdt sin særlige Præst til et enkelt Alter; det vilde for de fleste have været alt for bekosteligt, men langt snarere har det været saaledes, at en eller anden gejstlig har af Gildet faaet et Tillæg til sin Løn for at holde det fornødne Antal Messer og paatage sig, hvad der ellers var at besørge, eller ogsaa have maaske flere af de mindre Gilder og Lav slaaet sig sammen om at holde fælles Præst; og det kunde uden stor Ulempe ordnes paa den Maade, da det jo ikke var mere end nogle Gange om Aaret, paa de store Forsamlingsdage, at Præstens Nærværelse fordredes, selv om just Gildehuset ikke helt var ubenyttet den øvrige Tid af Aaret — ellers vilde det forekomme som en temmelig utilladelig Luxus at bygge store Gildehuse —; thi det synes som om Gildebrødrene oftere have haft Tilladelse til at samle sig i Lokalet, om end ikke i den store Festsal, saa dog i nogle af de andre Rum, ligesom i vor Tid en god Borgermand, der vil fordrive en ledig Time, søger hen i Klubben, hvor han kan være temmelig vis paa at træffe Venner og Bekjendte; paa flere Steder blev der nemlig givet Gildet Tilladelse til at drive Ølbryggeri samt at have Øl- og Vinudsalg — det var jo ellers i Raadhuskjælderne, at Byernes Vinstuer vare; men atter her se vi ved de samme Privilegier et Slags Forbindelse mellem Gildehus og Raadhus. Ja, Domkapitlet, der jo var at betragte som det øverste gejstlige Gilde i Stiftet, fik endog undertiden et lignende Privilegium paa Vinudsalg; under Ribe Domkapitels Forsamlingslokale, der var sammenbygget med Domkirken, var der saaledes i nogen Tid, og det efter Reformationen, Vinkjælder; oprindelig har vel Bestemmelsen været, at Kjælderen skulde være Oplagssted for Vin til Alterbrug, men senere blev der ogsaa der fra solgt til Kunder ude i Byen; siddende Gjæster synes der dog ikke at være bleven solgt Vin til. (Sluttes).

Vilhelm Bang.

Fra den tyske Reaktionstid.

IV.

Wienerkonferencerne. — De sydtyske Stater. — En Note fra Metternich. — Württembergs Landdag og Fr. List. — Manuskriptet fra Sydtyskland. — Bayern. — Darmstadter-Martsdekretet. — Den hessiske Forfatning.

Sendemændene fra de konstitutionelle Stater hjembragte fra Wien den Forvisning, at deres Forfatninger foreløbig ikke havde noget at befrygte fra Forbundets Side. Medens Zentner betragtede dette Resultat som en Sejr, var Berstett fuld af Mismod; han havde gjort saa sikker Regning paa, at Wienerforsamlingen vilde vise hans urolige Karlsruhe-Landdag Vintervejen, og nu maatte han vende hjem med tomme Hænder. Mod Slutningen af Konferencerne rettede han endnu engang en indtrængende Bøn til Metternich: Nu da det politiske Snigmord rasede i Frankrig, var det dog paa høje Tid, at alle evropæiske Magter højtidelig garanterede hverandre de monarkiske Princippers Opretholdelse. »Revolutionernes Æra havde taget sin Begyndelse med en Erklæring om Folkenes Rettigheder. Kunde den nu ikke afsluttes med en Erklæring om Tronernes Rettigheder?« Denne Opfordring kom for Øjeblikket meget ube-

lejlig for den østerrigske Statsmand; han maatte for Tiden have Ro, selv om det skulde koste ham en Vaabenhvile med de modbydelige liberale, thi han forudsaa, at Østerrige maaske snart vilde faa Brug for alle sine Kræfter mod Revolutionen i Sydevropa, og han holdt det derfor for nødvendigt at moderere sin Vens reaktionære Iver.

I en lang, salvelsesfuld Sendeskrivelse gjentog han for Badenseren først og fremmest sin gamle Yndlingslære, at i disse stormfulde Tider maatte Opretholdelsen af det bestaaende være alle velsindedes Maal, og hertil føjede han den aandrige Sætning: »Alle Anstrængelser maa mødes i dette Punkt, hvormed alt er reddet, ja det tabte delvis endog kan gjenvindes.« Paa disse Axiomer, der alt længst vare den samlede diplomatiske Verden bekjendte som det kongelig-kejserlige Kancellisprogs faste Inventarium, fulgte imidlertid de i Metternichs Mund uhørte Ord: »Vi indbefatte herunder ikke blot den i Ordets snævrere Forstand gamle Orden, der kun i faa Stater er bleven urørt, men ogsaa de nye Institutioner, saa snart de engang have vundet forfatningsmæssig Styrke. I Tider som de nuværende er Overgangen fra det gamle til det nye næppe forbunden med større Farer end en Tilbagevenden fra det nye til det alt udslukte gamle. Det ene Forsøg kan lige saa godt som det andet hidføre materielle Uordener, der nu til Dags for enhver Pris maa forebygges. Den Indvending, at der blandt de hidindtil i Tyskland indførte Forfatninger gives enkelte, som slet ikke have nogen Basis, følgelig heller ikke frembyde noget Tilknytningspunkt, betragte vi som ugrundet. Enhver engang bestaaende Ordning indeholder Stof til et bedre System, det skulde da være, at den t. Ex. som Kortesforfatningen af 1812 er et Værk af den rene Vilkaarlighed og den taabeligste Forblindelse«. Herpaa mindede han Smaahofferne om Enigheden mellem de store Magter, om den nylig i Wien paa ny fæstnede Overenskomst mellem de tyske Forbundsstater og manede dem sluttelig til et strængt

lovligt, forfatningstro Regimente; i Nødsfald havde de jo endnu tilovers »en Appel til det samlede Forbunds Hjælp. Naar Østerrige, der er urørt i sit Indre, endnu besidder et anseligt Forraad af moralsk Styrke og materielle Midler, vil det være villigt til at anvende dem ogsaa for sine Forbundsfæller«. Altsaa ikke ét Ord mere om Gjenoprettelsen af de gamle Landsstænder; de samme sydtyske Forfatninger, Metternich i Karlsbad havde domfældet som demagogiske, dem anerkjendte han nu som et uangribeligt Retsgrundlag.

Det var Metternichs Livslykke, at alle hans Pens Produkter fyldte ham selv med oprigtig Beundring. Dette hans nyeste Værk hensatte ham næsten i en Henrykkelsestilstand, og i en Følgeskrivelse til Berstett kunde han ikke bare sig for at tilføje: »Der er heri ikke et Ord, jeg ikke har øst af mit Hjærtes Dyb. Den Ro, De ser herske i den, er min Sjæls Ro. Jeg vil have naaet et højst dyrebart Maal, naar mine Ord — og Udtrykket Ord synes mig for svagt til at betegne mit Arbejdes Værd*) — mægte at bevise Deres fortræffelige Herre, hvad vi ville tro og haabe!« Da Noten snart herpaa, sandsynligvis med Forfatterens Vidende, offentliggjordes i flere tyske og franske Tidsskrifter, haabede Metternich, at alle blot nogenlunde besindige Politikere, paa de vildeste radikale nær, vilde takke ham for de nye Forfatningers ligefremme Anerkjendelse; men han saae sig snart højlig skuffet. Da det store Publikum her for første Gang lærte en hemmelig Skrivelse fra den frygtede Statsmand at kjende og endnu ikke var fortroligt med den metternichske Stils ejendommelige Taleblomster, miskjendte man aldeles Notens forsonlige Tankegang. Pressen søgte Kjærnen i hine Fraser om Bevarelsen af det bestaaende og ænsede ikke Formaningerne om Forfatningstroskab, og dette var dog Skrivelsens praktiske Øjemed. Noten af 4de Maj vandt et

*) „Et le mot de paroles me semble bien faible pour exprimer la valeur de mon travail.“

evropæisk Ry. Tvende Aartier igjennem kaldtes den af alle Landes Opposition: »Stabilitetspolitikens Program, et Kampraab mod Tidens Fremskridt«; medens den i Virkeligheden var bestemt til at vare Hoffet i Baden mod reaktionære Statskup.

Berstett selv opfattede sin Mesters Hensigt ganske rigtig og beklagede bittert for den tro Marschall, at »vor i den reneste tyske Stil redigerede Schlussakte« yder de vel tænkende Regeringer saa ringe Hjælp; men »naar man ude fra hverken kan gjøre Regning paa Energi eller Støtte, maa man à tout prix søge at opretholde den indre Fred.« Sælsomt nok skyldtes det altsaa dog Metternichs betænksomme Raad, naar Hoffet i Baden atter forsonede sig med sine nylig saa unaadig hjemsendte Stænder; men dette Maadehold var ganske vist ikke til Hinder for, at den østerrigske Statsmand personlig vaagede over Demagogforfølgelsen i Baden som overalt i Tyskland. Han kunde ikke bare sig for at spille Bøddel; endog Skarpretteren i Heidelberg, som saa andægtig gjemte Sands Relikvier, undgik ikke Metternichs faderlige Øje, og ufortøvet blev Badens Minister i et langt, egenhændigt Brev formanet til kraftig at skride ind: »Naar slige Forsøg hengaa aldeles ustraffede, vil Kræftondet aldrig blive lægt.«

Saa længe Hoffet i Baden endnu gjorde Regning paa Østerriges Hjælp, rustede det sig til aaben Kamp mod sine Stænder; det nægtede nogle liberale Embedsmænd Orlov til at møde paa Landdagen og paakaldte Hjælp fra Demagogkommissionen i Mainz for at indvikle Boghandler Winther i Heidelberg, en trofast Forsvarer af Pressefriheden, i en politisk Undersøgelse. Dog da Landdagen traadte sammen i Juni og ufortøvet krævede en Indkaldelse af sine samtlige Medlemmer, turde man ikke længere stole paa fremmed Hjælp; ogsaa Efterretningen om det revolutionære Fremskridt i Sydevropa ængstede Hoffet, og Regeringen indrømmede nu den nægtede Orlov, Winther blev efter en retslig Kjendelse

sat paa fri Fod, og Berstett behandlede Stænderne med en overraskende Venlighed. Belært af de sidste Maaneders bitre Erfaring optraadte Landdagens Majoritet denne Gang ogsaa mere forsigtig; flere deputerede vare derhos vundne ved Hoffets Naadesbevisninger, enkelte ligefrem bestukne. Storhertugen tilstod ganske ugenert for den preussiske Sendemand, at den gode Forstaaelse med disse Herrer kostede Penge. Nok sagt, lige saa stormfuldt denne Landdag var begyndt, lige saa rolig gik den til Ende.

Efter en frimodig Tale af Historikeren Rotteck lovede Regeringen, saa vidt tilstedeligt, at mildne det haarde Presseedikt, som i hele Landet kun tillod fire politiske Tidender; man kom overens om nogle velgjørende Love angaaende Ophævelsen af Godsejer-Afgifter, man traf en Aftale om Statshusholdningen ved at bevilge en rund Summa, og i September blev Landdagen fredelig hjemsendt. Berstett kunde atter aande frit og melde sin nassauske Ven, at han ved sin Mildhed mod Stænderne havde skaffet sig Ro for tvende Aar, og begge Ultra'erne fra Wienerkonferencerne begyndte nu dog at tro, at de nye Forfatninger kunde være taalelige, ja maaske endog fremme Partikularismen, naar man blot forstod at haandtere dem. »Stænderne«, mente Marschall, »individualisere mere og mere vore Stater og bidrage sit til Tilintetgjørelsen af Enhedsprincippet, som det revolutionære Parti jo særlig har for Øje«; i samme Retning skrev Berstett som hans tro Ekko til Wien, og saaledes mødtes Anskuelser fra »her og hisset« i den lyksaliggjørende Tanke, hvor langt borte Dagen var for Tysklands Enhed.

Endog den saa højlig frygtede württembergske Forfatningsoverenskomst, hvis Ophævelse Marschall nylig havde krævet saa indtrængende, viste sig at være en saare uskyldig Ting, takket være Kong Vilhelms kyndige Haand. I Januar 1820 aabnedes Kongerigets første ordinære Landdag. Den fra Weimar fordrevne Lindner havde først opholdt sig en længere Tid i Elsass, men virkede nu i Stuttgarterpressen

for Kong Vilhelms Ideer og havde i et svulstigt Skrift forberedt Nationen paa dette i Historien saa betydningsfulde Øjeblik. Niebuhrs Ven Grev Moltke kom personlig til Württemberg for her, i den tyske Friheds Mønsterland, at lære det konstitutionelle Væsen at kjende ved selve Kilden, og Kronen undlod ikke fra Tid til anden at minde den tyske Verden om sin Frisindethed ved et velklingende Slagord. Højt jublede de liberale Tidender, da Minister Maucler gav Stænderne den højtidelige Forsikring, at deres Konge holdt af Offentligheden! I selve Landet fandt man sig saare fornøjet ved al denne Hyldest fra de tyske Naboers Side; men den politiske Udmattelse, som fulgte paa de lidenskabelige Kampe for den gode, gamle Ret, holdt endnu Aaringer ved; Valgene foregik næsten uden Kamp, ja der forefaldt næppe nok Vælgermøder eller Kandidattaler; næsten overalt udpegede Overamtmændene deres Tillidsmænd, og de behøvede hverken Tvang eller Bestikkelser for at bevæge Smaabønderne, som gjorde Udslaget i de fleste Kredse, til skyldigst Lydighed. Den gamle borgerlige Herrestand, som saa længe havde regeret Hertugdømmet Württemberg, indrettede sig atter ganske magelig i det konstitutionelle Kongerige. Det andet Kammers store Majoritet bestod af Embedsmænd, som under den kloge Formand Weishaars Ledelse víste sig saa bøjelige og føjelige efter Ministeren Mauclers Vilje, at selv Ancillon maatte yde disse Stænders Sagtmodighed sit varme Bifald. Et Oppositionsparti fandtes ikke længere, siden de gamle Førere havde sluttet Fred med Kronen, og kun nogle enkelte uafhængige deputerede mindede paa egen Haand om de talrige uindløste Løfter i Grundloven, om alle de organiske Love, som her vare stillede i Udsigt. Den liberale Konge var meget tilfreds med sin Landdags Tamhed og ytrede gjærne over for de fremmede Diplomater: Hans tro Stænders Adfærd kunde tjene andre Lande til Mønster; han betragtede sit Reformarbejde foreløbig som afsluttet. Lovgivningen gik i Staa, og

Forfatningens Udvikling opsattes paa ubestemt Tid. Det saa længselsfuldt imødesete konstitutionelle Regimente viste sig i sin første Tid langt mere ufrugtbart end tidligere det kongelige Diktatur.

Landets Adel havde en stor Medskyld i denne Stilstand i det offentlige Liv. Det maatte ganske vist falde de stolte, rigsumiddelbare Familier haardt, at de nu skulde overvinde deres Harme mod en Krone, som havde tilføjet dem saa stor Uret, og at de nu som Undersaatter skulde tage Del i en lille Landdags ubetydelige Arbejder. Dog, Forfatningen havde jo sluttelig indrømmet dem alt, hvad de efter Wieneroverenskomsterne billigvis kunde rejse Krav paa, følgelig maatte de nu uden Bagtanker anerkjende det nye Retsgrundlag og i det mindste prøve, om det var muligt paa en saa snæver Scene at spille Rollen som et nationalt Aristokrati, der modig værner om sit Lands Rettigheder. Til Skade for sig selv og sit Land forsmaaede Schwabens høje Adel dette Forsøg; det første Kammer viste Ulyst for de parlamentariske Forretninger og Uvilje mod enhver Reform; det udelukkede fra første Færd alle Tilhørere fra sine Forhandlinger — hvad Grundloven kun havde henstillet til Kammeret, men ikke paabudt — og det stillede sig i det hele saa fremmed over for Folket, at det snart blev lige saa ilde lidt som den bourbonske Adel i Frankrig. Den i særlig Grad nødvendige og af Kong Vilhelm saa meget ønskede Afløsning af Grundbyrderne blev en hel Menneskealder igjennem atter og atter udsat alene ved de priviligeredes Modstand. Da den første Landdag efter flere Maaneders Udsættelse atter traadte sammen i Vinteren 1820, mødte Højadelen ikke i beslutningsdygtigt Tal, et løjerligt Skue, som i de følgende otte Aar gjentog sig endnu tvende Gange. Da Forfatningen imidlertid allerede havde truffet Bestemmelser med denne Mulighed for Øje, holdt det andet Kammer foreløbig Møder alene, og det Hus, der ikke gav Møde, ansaas for samtykkende. Et Aar efter Afslutningen

paa Grundlovsforhandlingerne var man altsaa allerede nødt til at hjælpe sig med et ufrivilligt Etkammersystem; en saaledes lemlæstet Landdag kunde kun præstere saare lidet.

Den parlamentariske Fred blev pludselig forstyrret ved Frederik Lists Valg i December 1820. Denne uforfærdede Modstander af Skriverregimentet havde siden sin Tilbagekomst fra Wien rastløst fortsat sine Kampe i »Folkevennen«; i hele Landet var han den eneste, som aabenlyst vovede at sige, at den gamle Herrestand var gaaet i Kompagni med det nye Bureaukrati; desto værre manglede han den skaansomme Klogskab, en Publicist ikke kan undvære under en Smaastats indsnævrende Forhold; saa grusomme Artikler som t. Ex. Samtalerne mellem Minister Storvesir og Retsraad Frækpande vilde ingen tilgive ham. Det var alt tvende Gange lykkedes Bureaukratiet at holde sin Dødsfjende borte fra Landdagen; denne Gang indtraadte han som lovlig valgt i det demokratiske Reutlingen og bragte strax alt i Oprør ved sine tankedybe Talers sprudlende Heftighed. Dog ogsaa denne Gang fandt man et Middel til at fjærne Rolighedsforstyrreren. List havde for sine Vælgere udarbejdet et Adresseudkast, som i skrappe Ord vendte sig mod Embedsstandens Almagt: »Jammer og Nød overalt; ingensteds Ærestegn, ingensteds Indtægter, ingensteds Glæde undtagen i Embedsstanden!« Alle de Krav, han engang havde repræsenteret i »Folkevennen«, vendte her atter tilbage: han forlangte offentlig Retspleje, ubetinget kommunal Frihed, Formindskelse af Embedsstanden og derhos — i Overensstemmelse med den nationaløkonomiske Doktrins nyeste Sætninger — Domænernes Bortsalg og Indførelse af en eneste direkte Skat.

Adressen var en underlig Blanding af gode Tanker og umodne Indfald, men indeholdt sikkert ikke noget strafbart; dog den herskende Klasse i og uden for Kammeret saae Grundlaget for sin Magt i Fare. Øjeblikkelig maatte Retten i Eszlingen begynde en Undersøgelse mod List angaaende

Fornærmelser mod den samlede Embedsstand, og Maucler anmodede kort og godt Stænderne om at udelukke List af Landdagen, da i Følge Forfatningen ingen Repræsentant turde være indviklet i en kriminel Undersøgelse. Forgjæves paaviste List, at han kun var sigtet for en Forseelse, ikke for nogen Forbrydelse; forgjæves talte Uhland og nogle af hans Venner de advarende Ord: Med en saadan Fortolkning af Grundloven kunde Regeringen efter sit Tykke fjærne ethvert ubelejligt (misliebig) Medlem af Kammeret. Flertallet føjede sig villig efter Ministerens Ønske, som støttedes med Opbydelse af alle sofistiske Kunster; den opførte sig med al den Partiskhed, som kunde ventes af en i sit Herredømme truet Kaste; en Adresse fra Heilbronn, der med en gammel Rigstads Frimodighed antog sig den betrængtes Sag, blev bortfjærnet fra Akterne under stormende, harmfnysende Taler mod Jakobinisme og Sanskulotteri. Af den udstødte forlangte Dommerne derpaa, at han ogsaa skulde retfærdiggjøre sig for den Tale, han havde holdt i Landdagen til sit Forsvar, og da han tilbageviste denne Opfordring, truede de ham med de lovlige Tvangsmidler, som under fortsat Gjenstridighed kunde stige til fem og tyve Stokkeslag. Det opbyggelige Skue af en Folkerepræsentant, spændt i Blokken, vilde List dog ikke unde den herskende Klasse; han lod sig forhøre, blev dømt til Fæstningsstraf, efter at Processen havde varet over et Aar, og unddrog sig derpaa Straffen ved Flugt.

Tvende Aar tilbragte han derpaa i Udlandet, stadig i Forventning om, at der hjemme dog vilde røre sig en Følelse af Skam, og i Virkeligheden var selv Wintzingerode oprørt over Bureaukratiets Hævngjerrighed. Dog Kongen blev uforsonlig, og en Ansøgning om Benaadning fra Flygtningens Hustrus Side besvarede han paa hovmodig Vis: Lists Adfærd havde kunnet hidføre højst farlige Følger for Staten, lige meget om han havde handlet af Ondskab eller Uforstand. Endelig troede den fordrevne dog at turde vove at

vende tilbage, men blev øjeblikkelig ført til Hohenasperg og her holdt til litterære Tvangsarbejder — det vil sige, han maatte afskrive militære Monterings-Lister. Først i Begyndelsen af 1825 gav man ham fri under den Betingelse, at han gav Afkald paa sin Borgerret og ufortøvet forlod Landet. Saaledes blev det mest iderige, politiske Hoved, Sydtyskland for Tiden ejede, forvíst af sine Landsmænd — ogsaa han som saa mange andre store Schwabere faldt som Offer for de smaalige Forhold i Hjemmet. En haard, men dog naadig Skæbne kastede i rette Tid den voldsomme Agitator ud i de mægtige amerikanske Forhold, og efter erfaringsrige Vandreaar kunde han senere vende tilbage og befrugte den smaaborgerlige tyske Verden med en Fylde af nye Tanker. Den skamløse Adfærd vakte kun ringe Opmærksomhed i Tyskland, thi List havde intet Parti bag sig; det laa i den ildfulde Sjæls Væsen, at han stadig kun kunde udkaste dristige Planer, paavise nye fremtidige Veje, og den liberale Presse dvælede nødig ved den ubehagelige Kjendsgjerning, at den mest frisindede tyske Fyrste med sin Landdags Samtykke havde pint en højsindet Patriot med en Grusomhed, der i ingen Henseende stod tilbage for Berliner- og Mainzer-Demagogforfølgernes Synder.

Lists Udstødelse fik en mangeaarig, skæbnesvanger Betydning for Udviklingen af det württembergske Forfatningsliv. Intet lænker Mennesker mere fast sammen end en i Fællesskab begaaet Uret; ved denne Mishandling af en Fælle havde Repræsentationens Flertal forskrevet deres Sjæl til Ministeren; Mindretallet blev modløst, og de svage Selvstændigheds Rørelser forstummede efterhaanden. Landdagen hensank i magelig Ro, og blandt Folket tog Ligegyldigheden i den Grad Overhaand, at Regeringen snart ved Dagpenge og Straffetrusler saae sig nødsagen til at holde Vælgerne til Udøvelsen af deres Valgret. De overvættes Frihedsønsker, som engang havde hilset Forfatningens Fremkomst, gik kun i ringe Grad i Opfyldelse; men Kongen sørgede for de

materielle Interesser med saadan Kløgt, at selv den liberale Wangenheim og hans Ven, Gehejmeraad Hartmann aldrig fandt sig helt skuffede af ham, og en af de Velsignelser, den uskyldige Tidsalder havde haabet af det konstitutionelle Liv, nemlig en Formindskelse af Skattebyrden, blev virkelig Landet til Del. I Frankrigs mere storslaaede Forhold, ja selv i enkelte af de tyske Mellemstater gjorde man meget hurtig den Erfaring, at politisk Frihed ingenlunde gaar Haand i Haand med Forvaltningens Billighed. Den konstitutionelle Stat saae sig næsten overalt tvungen til en stadig Udvidelse af sin Virksomhed, fordi den maatte fyldestgjøre det borgerlige Samfunds talløse Krav, som nu fandt veltalende Talsmænd i Kamrene; den ydede mere end den gamle Absolutisme og var derfor ogsaa mere kostbar. Württembergerne bleve foreløbig endnu skaanede for denne Skuffelse, da de umaadelige Omkostninger ved det gamle Hof faldt bort, og Kongen holdt paa nøje Ordning i alle Forvaltningens Grene. Landet var ikke utilfreds med sit strængt bureaukratiske Regimente og sin Landdags Taalsomhed.

Dog Kong Vilhelms Ærgjerrighed kunde ikke finde sin Tilfredsstillelse i Opfyldelsen af sine beskedne Pligter; de Nederlag, han havde lidt paa Wienerkonferencerne, nagede ham dybt; en Oprejsning maatte han se at skaffe sig, selv om det skulde ske bag lukket Visér. Aar tilbage, saa længe Dronning Katharina, Kejser Alexanders Søster, endnu levede, havde han vel nok af og til i begjærlige Drømme tænkt paa den tyske Kejserkrone. Saa dristige Forhaabninger daarede ham dog ikke mere; men hint Forbund inden for Forbundet, som Wangenheim og Trott havde vidst at skildre ham paa en saa forførende Maade, syntes ham dog endnu en Mulighed, da en Del af Mellemstaterne nylig havde underhandlet i Fællesskab med Pavestolen, og den store Darmstadter-Drøftelse om den sydtyske Toldforening stod for Døren.

Fra September 1820 udbredte man i Stuttgart med stor Iver et Skrift »Manuskript fra Tyskland, af Georg Erickson«, efter Sigende udgivet i London. Det var Triaspolitikens Program. Alle de ondskabsfulde Forhaanelser, hvormed Münchenerbladet »Allemannia« i tidligere Tider havde ægget sine bayerske Læsere mod Nordtyskerne, vende her atter tilbage, blot mindre plumpe og derfor mere farlige: Berlin har de bedste Skræddere, Augsburg de bedste Sølvarbejdere; den snu upaalidelige Tysker kan i Felten kun anvendes som Husar og Fribytter, Sydens friskaarne Bønder danne Kjærnen i de tyske Hære; en politisk Forbindelse mellem Nordens bevægelige Handelsfolk og Øvretysklands bosiddende Befolkning kan maaske i Aarhundredernes Løb blive en Mulighed, nu til Dags er den lige saa uholdbar som en Forening mellem Englændere og Skotter paa Edvard I.'s Tid. Aretin og Hörmann havde dog aldrig lagt Skjul paa deres partikularistiske Hensigter, men denne nye Tvedragtsprædikant rejste Krav paa at anvise den nationale Politik nye Baner. En polsk Deling, fortsatte han videre, er umærkelig gaaet for sig i Tyskland; af de ni og tyve Millioner Indbyggere i det tyske Forbund tilhøre de nitten de fremmede Magter Østerrige, Preussen, England, Danmark og Holland, dets bedste Havne ere i Hænderne paa de nordiske Barbaresker, Hanseaterne, et »hors d'oeuvre« paa det tyske Legeme, et Bytte for en Kjøbmandskaste, der staar i Englands Sold. De helt tyske Stater have følgelig kun én Redning: de maa løsrive sig fra de fremmede og indbyrdes forny Tysklands oprindelige Forfatning, det frie Forbund af selvstændige Stammer. Ledelsen af dette Forbund bør tilfalde Bayrerne og Allemannerne, de tvende Kjærnestammer, som i den sidste Tid atter have fundet hinanden under deres nye Kongekroner. Sydens store Statsmænd vare de første, som anerkjendte, at Tysklands Gjenfødelse kun var mulig ved Frankrigs Hjælp; af Kjærlighed til Tyskland bleve de Frankrigs Venner; da Württembergs og Bayerns

Krigere i Forening med Franskmændene tilkæmpede sig udødelige Sejre, tjente de Aarhundredets Aand, sikrede for stedse Fædrelandets Uafhængighed og bære derfor ogsaa endnu med Stolthed Æreslegionens Kors. Saaledes er da ogsaa nu til Dags Württemberg igjen blevet »den tyske Friheds og Selvstændigheds Asyl«, dets Konge gav det store, udødelige Exempel med en Forfatning, grundet paa en Overenskomst; begge Sydens Konger have anerkjendt det af Gud indsatte demokratiske Princip, have i Karlsbad og Wien beskyttet den tyske Frihed, og Tyskland hylder dem som Garanter for sin nationale Uafhængighed. Mellem Linjerne kunde man fremdeles læse det Haab, at Preussen kunde komme til at aftræde sine vestlige Provinser til Kongen af Sachsen; da først vilde det rene Tysklands Forbund opfylde sit naturlige Kald: som »en ret Mellemstat«, »ein Zwischenstaat«, at bevare Ligevægten mellem Frankrig, Preussen og Østerrige.

Saa længe det tyske Forbund havde bestaaet, var der endnu ikke vovet et saa dristigt Angreb paa Forbundsrettens Grundlag. Forsvareren for den tyske Triasidé gik den nylig oprettede tyske Forfatning lige saa fjendtlig til Livs, som Hippolithus a Lapide engang det alderdomssvage, hellige romerske Rige. Den smidige Epigon var rigtignok ikke paa langt nær i Besiddelse af den Tankerigdom og den henrivende rhetoriske Kraft, som udmærkede hin lidenskabelige Forkæmper for det svensk-franske Parti; men i sine vilkaarlige historiske Konstruktioner, i sit samvittighedsløse politiske Ræsonnement kunde han magelig maale sig med den gamle Publicist. Fremmedherredømmets hele modbydelige Grundlag traadte atter for Dagen i Manuskriptet; alt var her bonapartistisk, Grundtanken om la troisième Allemagne saa godt som de demokratiske Slagord, Udfaldene mod Hansestæderne og Forslaget om at skyde Preussen mod Østen. Omtrent med de samme Ord havde Dalberg engang forherliget Rhinforbundet, og dette det nye Tysklands Forbund

kunde aabenbart heller aldrig træde i Live uden ved Frankrigs Hjælp.

Med hvilken Uvilje vilde den offentlige Mening ikke paa Pariserfredens Tid have modtaget en slig Bog! Dog netop de store Vendepunkter i Tysklands nye Historie følges med uhyggelig Regelmæssighed af Fortrædelighedsperioder, hvor den nationale Stolthed næsten bukker under for Partikjævlets Smaaærgrelser; netop de Mænd og de Bedrifter, som ere ophøjede over al Taknemmelighed, hjemfalde da med størst Sikkerhed til kortsynede Menneskers Utaknemmelighed. Fem Aar efter Befrielseskrigene turde Forfatteren til Manuskriptet frejdig paastaa: »Preussen hører lige saa lidt til Tyskland som Elsass«, og overalt i Smaastaterne fandtes allerede enkelte velmenende Patrioter, som gave ham Ret; det forekom dem ikke latterligt, naar han i de besejredes Navn endog frakjendte Sejrherrerne fra Dennewitz og Wartenburg krigerisk Dygtighed. Börne i Frankfurt havde blot det ene Punkt at udsætte paa Bogen, at den endnu ikke sagde hele Sandheden. Den bayerske liberale, F. v. Spaun, en ivrig Forkæmper af Illuminatvæsenet og den bajuvariske Magtlyst, forsikrede kort efter i sine »Glossen über den Zeitlauf«: Sydtyskland har ydet de allierede Magter gode Tjenester, men skylder dem slet intet; vi behøve ikke det tyske Forbund; naar »vor Max« kalder, ville Tusender af de Helte, som sejrede ved Leipzig, ile til de blaahvide Faner!

Saa vidt i Forblindelse gik nu ganske vist ikkun enkelte; selv Wangenheim afviste skarpt »Manuskriptets« landsforræderiske Bagtanker; naar Smaastaternes Uafhængighed truedes, holdt han det ganske vist tilladeligt at paakalde Forbundsaktens udenlandske Garanter, hvad dog »altid var en betænkelig Sag«; men et nyt Rhinforbund tænkte han aldrig paa. Hans Mindrestatsforbund skulde voxe frem af Forbundsaktens Grund, fredelig, alene ved de sydtyske Kroners moralske Magt, ved deres frie Forfatningers Til-

trækningskraft; men i denne afdæmpede Form vare Manuskriptets Ideer forføreriske ogsaa i mange andre liberales Øjne. Denne sofistiske Bog virkede i Stilhed højst uheldig og nærede hos de sydtyske liberale en Indbildskhed, der var saa meget mere skadelig, som den ikke paaberaabte sig det højtyske Livs virkelige Fortrin, nemlig Sydens gamle Kultur, udødelige Poesi og mere livlige, naturlige demokratiske Sæder, men derimod en formentlig politisk Overlegenhed. Fra denne plumrede Kilde skrev sig den Aaringer igjennem stadig gjentagne Partilegende om Karlsbader-Konferencen og den heltemodige Modstand, de tvende trofaste allierede, Bayerns og Württembergs liberale Kroner havde rejst mod de reaktionære Kroner.

Denne Forherligelse af Rhinforbundet faldt Preusserne saa ubegribeligt, at næsten ingen gad nedlade sig til et offentligt Svar, skjønt Bogen i Berlins litterære Kredse blev drøftet med levende Uvilje. Kun Hamborgeren, I. L. v. Hesz, som allerede i Aaret 1814 havde skrevet for Hansestædernes Frihed, udsendte et Gjensvar: »Fra Nordtyskland, intet Manuskript«. Den brave Republikaner talte endnu ganske i Frihedskrigenes løftede patriotiske Aand, hvorvel han efter hanseatisk Skik noget overvurderede Hamburgerhandelens ubetyngede Frihed; han fastholdt det Haab, at den Stat, der havde begyndt hin nationale Kamp, ogsaa fremtidig maatte blive »Enighedspunktet for Tyskland«, og han beskæmmede sin Modstander ved den uigjendrivelige Paastand, at ingen nordtysk Forfatter nogen Sinde havde talt saa ondskabsfuldt og hjærteløst om sine sydtyske Brødre, ikke engang i de Dage, da Bayern endnu fægtede under de franske Faner.

Hos Hofferne i Wien og Berlin vakte dette aabenlyse Opraab til et Brud paa Forbundet en levende Bekymring. Med Iver eftersporede man Forfatteren og gættede i Begyndelsen paa Hörmann eller Aretin, da Pamfletens Forfatter selv i Indledningen havde hentydet til Bayern som sin Hjemstavn; ogsaa Wangenheim erklærede paa Darmstadter-

Konferencerne, at Bogen kun kunde hidrøre fra Montgelas's Parti. Senere blev en stærk, uigjendrivelig Mistanke hvilende paa Lindner, og nu traadte Libellen først i sit rette Lys. Hine fanatiske Bajuvarers Forhaanelser mod Norden skreve sig dog delvis fra Uvidenhed; men denne Kurlænder, som fra Barnsben var fortrolig med det nedretyske Liv, kunde umulig i god Tro have tegnet sit modbydelige Vrængbillede af den nordtyske Nationalitet; han maatte have til Hensigt at sætte Syden op imod Norden, og dette slette Haandværk er virkelig fra Lindner til de nyeste Tider blevet drevet med særlig Iver af nordtyske Overløbere. Man vidste, at Lindner undertiden fik hemmelige litterære Arbejder af Kong Vilhelm; nylig havde han t. Ex. ført en hadefuld Pennekrig mod den liberale Keszler, som faldt Hoffet til Besvær ved sin frimodige Drøftelse af württembergske Tilstande. Dog Wintzingerode maatte paa sin Herres Befaling bestemt benægte Kongens Medskyld i Manuskriptet, og den syntes næppe heller tænkelig. Hvem skulde vel tro, at Helten fra Montereau nu vilde forsvare Rhinforbundet og hæve sine egne Fortjenester ved en saa upassende og usand Selvros over Nationen? Da Wintzingerode imidlertid krævede en stræng Fremgangsmaade mod Lindner, fordi »disse liberale Galehuskandidater« ved deres Adfærd uundgaaelig maatte forbitre Stormagterne, nægtede Kongen dette med Bestemthed, og da Ministeren paa ny trængte ind paa ham, tilstod Kong Vilhelm endelig til Wintzingerodes Overraskelse: han var selv Forfatter til Manuskriptet; han havde leveret Skelettet til hele Arbejdet, Lindner blot Fyldekalken. Ved slige Midler havde Kongen søgt at hævne sig for sin Ydmygelse i Wien. Greven lagde intet Dølgsmaal paa, at han ikke længere kunde forsvare de Udgifter, det lille Württemberg anvendte paa sit Udenrigsministerium, naar man forspildte Stormagternes Tillid ved slige Kaadheder; han beholdt imidlertid ligefuldt sit Embede; de tyske Ministre savnede næsten til Hobe Bevidstheden om deres

egen politiske Ansvarlighed, de betragtede sig næsten kun som deres Fyrsters Tjenere. Wintzingerode holdt det for uridderligt at forlade Kongen i Trængslens Stund, og hvad enten han vilde eller ej, maatte han nu søge at dæmpe de tyske Hoffers Mistanke ved usande Forsikringer. Det var forgjæves Møje; F. Gentz's Skarpsindighed tog næsten aldrig fejl i litterære Sager, og han havde øjeblikkelig gjenkjendt Manuskriptets Fader.

Det intetsigende i de württembergske Triasplaner blev ingensteds bedømt med større Skraphed end ved det Hof, Lindner havde tiltænkt Ledelsen af sit Særforbund. For fem Aar siden vare Triastankerne første Gang dukkede frem i den bayerske Presse, men Regeringen vendte den Gang som nu det døve Øre til; den bayerske Stat var dog alt for stor, dets Dynasti alt for stolt til at forfølge slige luftige Drømmebilleder. Hvor lykkelig følte Kong Max Josef sig ikke, da han nu atter havde tre hele Aar fri for sine tro Landsstænder. Den Forsoning, Zentners Klogskab havde tilvejebragt med de tvende Stormagter, havde gjort den godmodige Herre saare vel; hans Mistillid til de liberale voxede yderligere, siden Revolutionen stadig greb videre om sig i Sydevropa, ja i Aarets Løb endog sprang over til Italien. Da Gentz i Avgust kom til München, fandt Kongen næppe Ord nok til at bevidne Wienerhoffet sin Hengivenhed. Han holdt lige saa lidt af Konstitutioner som Kejser Frans, og uden den ulyksalige Wienerkongres vilde han visselig aldrig være gaaet saa vidt; nu var han, Gud ske Lov! sluppen fra det med et blaat Øje, og Fanden selv skulde ikke faa ham et Skridt videre. De parlamentariske Institutioner havde i øvrigt ikke ændret det gamle bureaukratiske Regimente; selv den i Kamrene lovede Reorganisation af Hærvæsenet udeblev, skjønt tvende af de dygtigste Generaler, Raglovich og Bauer, allerede i Aaringer havde talt for Indførelsen af et Landeværnssystem efter preussisk Mønster. Den liberale Lerchenfeld saae sig ganske ind-

skrænket til sit Finansministerium, og her lykkedes det hans udholdende og kyndige Virksomhed endelig at tilvejebringe Orden, saa at Statspapirernes Kurs i faa Aar steg mere end 30 Procent. Münchenerhoffets tyske Politik blev bestemt af Rechberg og Zentner, og de holdt begge, hver paa sin Vis, trofast med Stormagterne. Paa deres Foranledning bragte Augsburger Allgemeine-Zeitung en Kritik af Manuskriptet, som afviste alle Tanker om et særligt Forbund med bitter Spot.

Den sidste sydtyske Stat, der hidindtil havde holdt fast ved det uindskrænkede Monarki, var imidlertid ogsaa traadt ind under det konstitutionelle Livs Former. Punktlig, som han havde lovet, gav Storhertug Ludvig af Hessen ved Ediktet af 18de Marts 1820 sit Land en Forfatning; han haabede, som han lod Stormagterne sige, ved denne forsigtige Indrømmelse at svare til alle Wienerkonferencernes Forventninger, at opfylde sit Tilsagn og »samtidig at sikre sin Regerings Kraft«. Hans fortrolige Raadgiver, Grolmann, den fortjenstfulde Lærer i Kriminalretten, havde først nylig med tungt Hjærte ombyttet sit akademiske Embede i Gieszen med Ministertaburetten, fordi han ansaa sig forpligtet til at modvirke Anarkiet. Grolmann, der var en mild, forsonlig Natur, snarere en lærd end en Statsmand, troede »at have indrømmet Stænderne alt, hvad der kunde indrømmes dem uden aabenlys Fare for en Republikanisering«. Den ærværdige Fyrste, som var graanet i en velvillig Absolutismes Tankegang, havde dog nu grundig taget fejl af sit Lands Stemning. Under den lange Ventetid var Folket blevet ophidset ved talrige Petitioner og Møder; i de mediatiserede Herskaber i Odenwald havde de haardt beskattede Bønder allerede rejst aabenlys Modstand mod Soldaterne under Skatternes Inddrivelse. Og nu bragte den længselsfuldt

imødesete Forfatning, der skulde sætte en Grænse for al Nød, ikke synderlig andet end nogle Forskrifter for den fremtidige Landdag. Ediktets gemytlige, patriarkalske Sprog forfejlede ganske sit Øjemed, da Indholdet virkelig var alt for magert. Stændernes Rettigheder vare meget knapt tilmaalte og Valgretten i den Grad indskrænket, at der i hele Staten foruden de højere Statsembedsmænd kun fandtes 985 valgbare. Til alt Uheld udkom denne Grundlov i samme Øjeblik som den fra Graven fremstegne spanske Cortesforfatning offentliggjordes i de tyske Tidender og vakte den liberale Verdens Henrykkelse. »En Forfatning med tvende Kamre er slet ingen«, hed det nu hyppig i de sydtyske Værtshuse, medens man lod Cortes og Helten Riego leve, og F. v. Spaun mente: vor Max behøver kun at vinke med Fingeren for at bortfeje Rigsraadernes Kammer. Hvor ynkelig maatte Hessernes Frihed da ikke tage sig ud ved Siden af disse spanske Herligheder.

Hele Landet kom i Bevægelse. Nogle i Stuttgart trykte anonyme Flyveskrifter, som skreve sig fra E. E. Hoffmann i Darmstadt, underkastede Ediktet en skaanselløs, velberettiget Kritik, og da Bønderne allerede længe havde klaget over Skattetrykket, faldt Flertallet af Valgene ud til Regeringens Ugunst; Rhinhesserne valgte endog den franske General Eickemeyer, den samme, som engang havde haft en Finger med i Spillet ved Mainz's skamløse Overgivelse og derfor ved Hoffet, skjønt med urette, gik for en farlig Jakobiner. Den større Halvdel af de deputerede erklærede øjeblikkelig i en ærbødig, men meget eftertrykkelig Adresse til Storhertugen: De kunde i Ediktet ikke se det lovede, »omfattende Konstitutions-Dokument« og følgelig ikke aflægge nogen Ed paa det. Hans v. Gagern havde forgjæves søgt at besværge de vrede Aander og faa dem fra saaledes at afskære enhver Udvej til Forstaaelse. Det gik denne besynderlige Rigspatriot som saa mange Diplomater fra Smaastaterne: lige saa fantastisk han tidligere havde været paa

Forbundspolitikens taagede Omraader, lige saa besindig var nu hans Optræden, da han følte fast Grund under sine Fødder, i sin Hjemstavns praktiske Politik. Ledede af ham indgik hans Standsfæller af Ridderskabet og Minoriteten af de øvrige deputerede med en Moderklæring: de vare uden Betænkeligheder villige til Edsaflæggelse, dog kun under den Forudsætning, at Storhertugen endnu vilde forelægge andre Love »til Forfatningens fuldstændige Udformning«.

Den lille Stats Stilling begyndte at blive temmelig usikker. Den preussiske Sendemand, Baron v. Otterstedt — notre ami aux mille affaires hed han i den diplomatiske Verden —, en erklæret Modstander af de liberale, rejste stadig hemmelighedsfuld og ophidset frem og tilbage mellem Hofferne i Darmstadt og Bieberich; han skildrede for sit Kabinet med de mørkeste Farver de hessiske Demagogers »i Sandhed djævelske Sind««, og den pessimistiske Forbitrelse greb ganske vist om sig i betænkelig Grad. Enkelte af Edsnægterne haabede i Hemmelighed paa en Voldshandling fra oven, for at Folkets Uvilje kunne bryde løs og bringe Hoffet til omfattende Indrømmelser. Ogsaa de mægtige mediatiserede Familier, der ejede næsten en Fjerdedel af Storhertugdømmet, viste sig fjendtlige; forgjæves havde Regeringen nylig indrømmet dem alle de i Forbundsakten tilstaaede Rettigheder og enkelte nye, saa at fremtidig en isenburgsk Livvagt turde straale ved Büdinger Slotsport. Fyrsterne og Greverne vare trods alt dette ikke tilfredsstillede og holdt sig med en enkelt Undtagelse borte fra Landdagen, skjønt de selv for Aar tilbage stormende havde forlangt Stændernes Sammenkaldelse. Grolmanns Klogskab besvor dog i rette Tid Uvejret; besindig nok til at vurdere Landets Stemning paa rette Maade og beskeden nok til at indrømme den begaaede Fejl bevægede han Storhertugen til Eftergivenhed. I et naadigt Svar føjede den gamle Herre sig efter Gagerns Parti og lovede, at der skulde blive forelagt Stænderne nogle organiske Love til Fuldstændiggjørelse

af Martsdekretet; efter dette Tilsagn lode ogsaa flere Medlemmer af den deciderede Opposition deres Modsigelse falde, og den 27de Juni kunde Landdagen endelig aabnes. De ulærvillige Edsnægtere udelukkedes af Kammeret, og de nye Valg foregik overalt uden Modstand. Landdagen tilkæmpede sig strax, at dens Møder bleve offentlige og vandt herved stor Anseelse, saa at hele Befolkningen med spændt Opmærksomhed fulgte Forhandlingerne; men Landdagen misbrugte ikke sin Magt, Ministrene viste en villig Imødekommenhed, og under Formanden, den berømte Forstmand Eigenbrodts sagkyndige Ledelse toge Forhandlingerne i Begyndelsen en fredelig Gang.

Alt syntes at gaa paa det bedste; endogsaa Marschall, der hidindtil efter sin Vis havde sværtet Darmstadter-Demagogerne ved alle Hoffer, mente nu beroliget: Regeringen har Sværdfæstet i Haanden, det monarkiske Princip er i tilstrækkelig Grad hævdet; dog Grolmann skulde snart komme til at føle, hvor vanskeligt det vilde falde at naa et endeligt Resultat selv med dette besindige Kammer. Han indtog en uholdbar Stilling; thi de Lovudkast om statsborgerlige Rettigheder, om Ministeransvarlighed og Skattebevillingsret, han nu forelagde Landdagen, vare i Virkeligheden ingen Fuldstændiggjørelse, men en Ophævelse af Martsediktet, og de deputerede besjæledes mere og mere af det Ønske, at ogsaa Hessen som de øvrige sydtyske Stater maatte faa en omfattende fuldstændig Grundlov. Var det ikke langt simplere at opfylde dette Stændernes Hjærtens Ønske? Ministeren raadførte sig hemmelig med sin Svoger Arens, en anset Jurist, Kansleren for Universitetet i Gieszen, med Statsraad Hofmann, som meget kyndig ledede Finansvæsenet, og med en yngre liberal Embedsmand, Gehejmeraad Jaup. Med Undtagelse af sidstnævnte vare ingen af disse fire Mænd konstitutionelt sindede; de betragtede alle i bedste Tilfælde en Forfatning som et nødvendigt Onde, Arens hørte endogsaa til det strængt konservative Parti og

havde i Gieszen faaet et slemt Ry som en ubønhørlig Demagogfjende. Ligefuldt mødtes alle fire i den Forstaaelse, at Gjæringen i Landet alene kunde dæmpes ved en Konstitution.

Storhertugen gav sit Samtykke, og den 14de Oktober overraskede Hofmann Landdagen med følgende Erklæring: Stænderne skulde foreslaa Regeringen alt, hvad de endnu maatte ønske til Martsediktets Fuldstændiggjørelse; de Punkter, man kunde komme overens om, vilde da blive sammenstillede i en Grundlov, ved hvis Offentliggjørelse Martsdekretet skulde træde ud af Virksomhed. Udfaldet godtgjorde øjeblikkelig, hvor rigtig Grolmann havde regnet. Ordet »Forfatning«, der var saa uimodstaaeligt for hin Slægts Sind, virkede som et Trylleslag; nu vare Hesserne altsaa lige saa frie som Bayrerne, Badenserne og Württembergerne. Salen gjenlød af Jubelraab. Under dyb Bevægelse udtalte Formanden Eigenbrodt: »Nu bryder Morgenrøden frem til en smuk Dag, som vil fæstne og endnu fastere knytte Kjærlighedens og Tillidens Baand mellem en ædel Fyrste og et bravt Folk.« Dermed sluttede han Mødet, for at den store Dag ikke skulde vanhelliges af andre Sager. Og hvilken Jubel herskede ikke, da Storhertugen om Aftenen viste sig i Theatret blandt sit tro Folk! Overalt i Landet den samme Begejstring, overalt, som Dagens Løsen lød, lykkelige Børns rørte Taknemmelighed mod en højt elsket Fader.

Ved Hofferne fandt det hessiske Folks Glædesrus kun ringe Gjenklang. Hvor haardt havde man ikke dadlet Kongen af Württemberg, fordi han havde givet sin Forfatning Formen af en Overenskomst, og han kunde dog beraabe sig paa sine Schwaberes gamle Ret; men nu rakte en anden tysk Fyrste frivillig Haanden til en Overenskomst med sine Stænder, skjønt disse utvivlsomt ikke kunde støtte sig til et historisk Retskrav. En slig Krænkelse af det monarkiske Princip tyktes højst farlig. Arvestorhertugen

og hans Broder Prins Emil lagde intet Dølgsmaal paa deres Uvilje og beskyldte Ministeren for, at han bag deres Ryg havde misbrugt deres aldrende Faders Godhjærtethed. »Naar Deres Svoger vil slutte sin Fred med Jakobinerne«, sagde Prins Emil Kansleren Arens lige i Ansigtet, »vil jeg have Krig med ham. Lad Grolmann falde i Snavset, det er mig aldeles ligegyldigt; men at han river Fader med sig, det tilgiver jeg ham aldrig.« Prins Emil havde i senere Aar lidt efter lidt opgivet sine Ungdomsaars bonapartistiske Idealer og paa Aachenerkongressen personlig udsonet sig med Evropas nye Herskere. Han var en udmærket Soldat, klog, kundskabsrig, energisk og fremtidig i mange Aar en Støtte for det stokkonservative Parti i Sydtyskland. Otterstedt, som glædede sig ved hans særlige Tillid, dømte om ham: »Han lever kun i og for det monarkiske Princip, som han forstaar at forsvare som en sand Chevalier.« Prinsens Stemning formørkedes endnu mere, da netop i disse Dage ogsaa den gamle, faste Mandstugt syntes at vakle i den lille Hær, han tilhørte med Liv og Sjæl. Løjtenant Schulz, hin Ven af de »ubetingede«, der havde spredt de revolutionære »Spørgsmaal og Svar« blandt Bønderne, blev frifunden af Krigsretten*). En saa uretfærdig Kjendelse — selv Grolmann kunde ikke fragaa dette — vilde endnu et Aar tilbage have været umulig; det lod sig ikke fragaa, at de ophidsende Efterretninger om de spanske og italienske Soldatermytterier havde forvirret den militære Pligtfølelse hos Officererne i Krigsretten.

Ogsaa du Thil, der ikke havde nogen Del i Ministerraadets afgjørende Beslutning, udtalte sig med stor Bekymring. Han indrømmede vel, at en Forfatning kunde virke beroligende, thi ligesom Verden for tre Hundrede Aar siden kæmpede for og imod Transsubstantiationen, saaledes er »Konstitutionssygen nu Modesygdom«; men han holdt det

*) Se Hist. Arkiv. 1883. I., 281.

alligevel for »en ufattelig Ubetænksomhed at give et frygteligt Exempel paa en Folkerepræsentation, der forhandler med Regeringen om en Forfatning.« Otterstedt endelig, denne altid stundesløse Person, talte i sine Indberetninger, som om Jakobinerne allerede vare ved Roret; han besvor sin Regering om at udtale sin ligefremme Misbilligelse i en ministeriel Note: under ingen Omstændigheder maatte Grolmann efter slige Beviser paa Upaalidelighed beholde Udenrigsministeriet.

Selv den gamle Storhertug begyndte igjen at vakle og lovede under dybeste Tavshed sin Søn Emil, at Grolmann skulde afstaa Udenrigsministeriet til du Thil, saa snart Stormagterne forlangte det. Diplomaterne i Nabolaget saae fulde af Angest paa det »Intriguetheater«, som var aabnet i Darmstadt; Goltz i Frankfurt holdt det for en afgjort Sag, at Ulykkesfuglen Wangenheim ogsaa her igjen havde haft en Finger i Spillet, og Marschall skjændte: »saaledes lader en svag Regent og en uerfaren, ubehjælpsom Minister Tøjlerne glide sig af Hænderne«. Dog den preussiske Regering iagttog ogsaa denne Gang, som under alle Sydens Forfatningskampe, en velvillig Tilbageholdenhed. Den alt for travle Sendemand fik et strængt Paalæg om at holde sig fra enhver Indblanding; heller ikke Grolmanns Udtrædelse af Udenrigsministeriet ansaa Bernstorff for ønskelig, da den fortrængte Minister i saa Fald vilde tage endnu mindre Hensyn til Stormagternes Mening. Under en slig Stemning hos de preussiske Statsmænd vilde heller ikke Metternich gjøre noget afgjørende Skridt, skjønt han engang sendte en meget uvenlig Note til Darmstadt: saa længe den italienske Revolutions Underkuelse lagde Beslag paa hans hele Kraft, skulde enhver Forvikling i Tyskland undgaas.

Imidlertid vare Ultra'erne i Darmstadt komne sig lidt af deres Skræk, da Kamrenes Holdning ganske svarede til Ministerens Forventninger. Tilfredsstillede ved Løftet om en Forfatning viste de deputerede sig fremtidig meget efter-

givende, og Grolmann kunde med fuld Ret forsikre de preussiske Sendemænd, at Storhertugens Beslutning havde beredt det radikale Parti et Nederlag; støttet af Folkets Tillid stod Regeringen nu mægtigere end nogen Sinde tidligere. Ogsaa Arens talte det bekymrede Preussen til Rette: det var umuligt at stemme op for Tidens Strøm, gid dette maatte være et Fingerpeg for Preussen; og Gagern lagde en Skrivelse til rette for ham, hvori han forklarede Berlinerhoffet, at Hesserne aldrig vilde blive tilbage for deres sydtyske Naboer, og at følgelig kun et Forfatningsdokument kunde stille Landdagen tilfreds. Denne Tiltale virkede, og velmenende, som Otterstedt var, holdt han det nu for sin Pligt at stille den surmulende, østerrigske Sendemand v. Handel tilfreds og at formane de tvende forstemte Prinser til Besindighed. Paa hans og du Thils Forestillinger indsaa Prinserne det upassende i, at de optraadte offentlig mod deres Fader; begge afgave forsonlige Erklæringer i første Kammer, og for at vinde sine Sønner fuldstændig optog Storhertugen dem derpaa i sit Ministerium; hermed var det paa ny godtgjort, at den gamle Herre »vilde kraftig opretholde det monarkiske Princip«, som Prins Emil tilfreds skrev.

I Ministerraadet blev man dernæst enig om en god Tanke, der friede det monarkiske Princips doktrinære Tilhængere for de sidste formelle Betænkeligheder; man besluttede, at Grundloven nok skulde nøjagtig affattes efter Stændernes vedtagne Forslag, men at den derpaa skulde tildeles Landet af Kronen som en fri fyrstelig Naadegave uden gjentagen Vedtagelse af Landdagen. Skjønt Grundloven i Virkeligheden var vedtagen i Overensstemmelse med Stænderne, fremtraadte den altsaa dog i Formen som en oktrojeret Forfatning, og man havde omhyggelig undgaaet det, for strænge Monarkister saa uhyggelige Skræmmebillede, en politisk Grundlovsoverenskomst. Samtidig blev Løjtenant Schulz afskediget af Hæren, efter at Prins Emil og Officererne

ved hans Rytterregiment indtrængende havde anmodet om »denne uværdiges Bortfjærnelse«; og nu først forsonede Prinserne sig fuldstændig med den nye Tingenes Ordning. Af Ærefrygt for den gamle Landsherre fandt Stænderne sig ogsaa i Formen for Forfatningens Udstedelse, da de jo faktisk dog havde sat næsten alle deres Ønsker igjennem; de rejste heller ingen Modsigelse, da Ministeren fremførte den meget omtvistelige Paastand, at Storhertugen i sin Visdom allerede i Marts nøjagtig havde forudset, hvad der vilde komme. Nok sagt, Grolmann havde med klog Smidighed først slaaet de radikale og derpaa fuldstændig afvæbnet Hoffets Opposition, som under Storhertugens begyndende Alderdomssvaghed havde kunnet anrette ubodelig Skade. Den 17de December undertegnedes Grundloven og modtoges derpaa af Kamrene, under nye Udbrud af stormende Glæde.

Den hessiske Forfatning var Badens meget lig, dog bestod det første Kammer efter Württembergs Exempel kun af den høje Adel og nogle af Regenten udnævnte Medlemmer. Ridderskabets Medlemmer fik deres Plads i andet Kammer ved Siden af Medlemmerne fra de store Stæder og de blandede Valgdistrikter, for at »det aristokratiske Princip ikke skulde vinde alt for megen Overhaand«; da man derhos under Forfatningskampen noksom havde erfaret, hvor ringe Værd de gamle, rigsumiddelbare Slægter tillagde et darmstadtsk Pairsskab, hjalp man sig ligesom i Württemberg med den besynderlige Forskrift, at et Kammer, der ikke gav fuldtalligt Møde, maatte anses som givende sit Samtykke. Angaaende andet Kammers Beslutningsdygtighed indeholdt den hessiske Forfatning, ligesom Sydens andre nye Grundlove, meget smaalige Bestemmelser. Da Bureaukratiet betragtede den lovgivende Forsamling som et Regeringskollegium, der havde at møde sine Embedstimer, krævede samtlige sydtyske Forfatninger, at i det mindste den større Halvdel, i Bayern og Württemberg endog de to Tredjedele

af de deputerede skulde være til Stede, en pedantisk Smaalighed, der er forbleven en sørgelig Ejendommelighed for den tyske Parlamentarisme og højlig har skadet dens Anseelse hos Folket.

I det hele taget fyldestgjorde den hessiske Forfatning Landets Tarv. Ogsaa den preussiske Regering anerkjendte dette og udtalte sin varme Lykønskning til Storhertugen og hans tro Folk. »Ved den lykkelige Vending, dette store Anliggende har taget«, saaledes skrev Ancillon, »er det monarkiske Princip, dette Grundprincip for alle tyske Stænderforfatninger, blevet rettelig overholdt, i det D. kgl. Højhed højstegen har givet Deres Stænder denne Statsgrundlov og varetaget Deres suveræne Viljefrihed og Deres Beslutningers høje Visdom i lige Grad baade ved det, De har indrømmet Kamrenes Ønsker, og hvad De har foreholdt dem«. Den Enighedens Aand, som besjælede denne Landdag, holdt sig uforandret til Samlingens Slutning, i Sommeren 1821; det konstitutionelle Livs Hvedebrødsdage forløb ingensteds saa uforstyrrede som i Darmstadt. Man vedtog endnu nogle vigtige Love om Afløsning af Bøndernes Byrder, og senere fremmedes Jordens Frigjørelse saa ivrig, at Hessen tidligere end alle andre tyske Stater naaede Landbefolkningens fuldstændige Frigjørelse i økonomisk Henseende. Med mægtig Selvfølelse saae Darmstadteren med sine moderne Livsforhold ned paa sine kurhessiske Naboer og mente: naar Verden gaar under, udvandre vi til Kurhessen, thi dér er man altid halvtredsindstyve Aar tilbage i Tiden.

Saaledes var den konstitutionelle Statsform naaet til Herredømmet i hele Sydtyskland; men lige saa sikkert som denne Sagernes Vending var nødvendig og gavnlig, lige saa alvorlige Farer beredte den Nationens Enighed. Først Napoleon og Rhinforbundets Sejre havde i Sydens udstykkede Omraader vakt en Selvstændighedsfølelse, en Bevidsthed om en øvretysk Ejendommelighed, der i det attende Aarhundrede endnu slumrede. Nu skærpedes denne Søndringens Aand,

siden man begyndte at prise sin smukke Hjemstavn som den tyske Friheds klassiske Land og at ringeagte det vaabenstærke Nordens store nationale Minder. Kløften mellem Nord og Syd uddybedes i de nærmeste Aar, og først efter smertelige Skuffelser anerkjendte Øvretyskland, at kun Tysklands Enhed kunde sikre deres politiske Frihed.

V.

Preussen. — Hardenbergs sidste Reformer. — Pengevæsenets Orden. — Statsgjælden. — Normalbudgettet. — De nye Skatter og Statsraadet.

Medens Wienerkonferencerne rullede Forbundsforfatningens Sisyfussten op og ned, naaede man i Berlin at faa et Arbejde færdigt, der uden for Preussen kun blev lidet paaagtet, men skulde have ulige større Følger for Tysklands Fremtid end alle Forhandlinger om Forbundspolitiken. Den gamle Statskansler lagde den sidste Haand paa sit indre Reformværk. Han saae atter tillidsfuldt ud i Fremtiden, efter at det var lykkedes ham at styrte den forhadte Humboldt; han følte sig som forynget, alle stolte Forhaabninger fra hans Kanslerværdigheds første Aar vaagnede atter op hos ham. Den Gang havde han som Diktator udtømt et helt Overflødighedshorn af nye Love over Staten, og nu paatænkte han at fuldende Statsstyrelsens Omdannelse med ét Slag. En Kommission af Statsraadet under Forsæde af Klewiz og Bülow havde imidlertid fuldendt Udkastene til de nye Skattelove, en anden under Statskanslerens egen Ledelse drøftede Statsgjælden og hele Statshusholdningen; i den første af disse Kommissioner var I. G. Hoffmann, i den anden C. Rother den ledende Aand; begge disse Mænd hørte til Hardenbergs nærmeste fortrolige, han betragtede deres Arbejder som sit personlige Værk.

I tre lange Foredrag udviklede Kansleren sin Finans-

plan for Kongen, og saa snart han den 12te Januar i de væsentlige Punkter havde vundet Monarken for sine Ideer, stillede han det Forslag, at samtlige nye Love om Skatte- og Gjældsvæsenet ufortøvet skulde udstedes; derpaa skulde endnu i Aarets Løb Sogne-, Kreds-, Provins- og sluttelig selve Rigsforfatningen følge. Hardenberg oversaa i sin Utaalmodighed, at han i Mellemtiden selv for længst havde frasagt sig den diktatoriske Myndighed, Kongen ved hans Embedstiltrædelse havde forlenet ham med. Allerede i Aaringer havde det nye Statsministerium og Statsraadet existeret, og Forordningen om den sidstnævnte Avtoritets Oprettelse bestemte utvetydig, at samtlige Forslag til nye eller Ændringer i bestaaende Love skulde gaa til Kongen gjennem Statsraadet. Ganske vist havde Hardenberg længe ikke overholdt denne Forskrift; det forekom ham modsigende, at en absolut Monark skulde være bunden til Former over for sine egne Embedsmænd; medens de sexten nye Love for Aaret 1816 til Hobe først fik kongelig Sanktion efter en Drøftelse i Statsraadet, bleve alt i det følgende Aar af syv og tyve nye Love kun sexten forelagte denne Myndighed.

Saaledes havde Kansleren allerede vænnet sig til at omgaa Statsraadet, og særlig vilde han nødig give Afkald paa denne summariske Fremgangsmaade ved de højst upopulære Finanslove. Siden Humboldts Fald var Stemningen i Embedskredsene bleven endnu mere forbitret; Skandalesygen, denne Hovedstædernes Arvesynd, optraadte atter næsten lige saa ugenert som før Slaget ved Jena; alle og enhver skjændte og smældede, jo højere man stod, desto heftigere. Hvilke uhyre Løgne kunde Varnhagen ikke hver Aften skadefro aflæsse i sin Dagbogs Møddingpøl! Efter sin Tilbagekaldelse havde han faaet rigelige Ventepenge, fordi man vilde stille ham tilfreds og gjøre hans spidse Pen uskadelig. Offentlig vovede han heller ikke at optræde mod Regeringen, men drev derimod som en virkelig Gehejme-Overlitterat — dette træffende Tilnavn fik han af Berliner-

vittigheden — hviskende, snigende, lyttende omkring mellem Residensstadens høje Embedsmænd og Forfattere, og her bragte han fra den sikreste Kilde i Erfaring, hvor syndig General Knesebeck, en Mand af uplettet Redelighed, omgikkes med de militære Penge uden at glemme sig selv; den lige saa hæderlige Rother, som nylig havde kjøbt et Gods i Schlesien, havde naturligvis ogsaa skaffet sig Pengene ved det frækkeste Underslæb; man kunde ikke beholde et Skatkammerbevis Natten over i sit Hus, saaledes hed det i disse Kredse; thi paa en slig Regering turde man ikke stole fire og tyve Timer. Under en saa stærkt grasserende Dadlesyge syntes det virkelig betænkeligt nu at forelægge Statsraadet Lovudkastet om Statsgjælden med alle dets glædeløse Hemmeligheder; en lidenskabelig Strid om hver enkelt Regeringspost var da uundgaaelig, og dette Kjævl kunde ikke holdes hemmeligt; thi da de politiske Partier ikke havde nogen anden Valplads, vare hidindtil næsten alle vigtige Drøftelser i Statsraadet snart blevne bekjendte i Berlins fornemme Kredse under hadefulde, overdrevne Former, og Kongen havde allerede flere Gange maattet minde Medlemmerne om deres Tavshedsforpligtelser.

Slige uhyggelige Rygter maatte ligefrem nedbryde Statens skrøbelige Kredit; med usigelig Møje holdt Statsminister Klewiz Kursen paa Statsobligationerne i 70—71, men til næste Februar forfaldt Vexler paa mere end 3 Millioner Thaler, Deficitet fra Aarene 1817—19, hvis Tilværelse Humboldt og hans Venner saa vedholdende havde benægtet, laa ogsaa klart for Dagen, og det skulde og maatte ufortøvet dækkes. Man trængte uopholdelig til rede Penge, og hvorledes skulde det vel gaa med de Forhandlinger om Laan, Rother allerede havde indledet med enkelte Bankierhuse, naar Gjældens Konsolidering, der allerede saa ofte var bebudet, nu paa ny blev udsat maanedsvis, og Publikum, der alt forud var saa tilbøjeligt til at se alt graat i graat, foruroligedes ved halvsande Beretninger

fra Statsraadet? Pengenøden var saa stor, at Kansleren holdt Skattelovenes ufortøvede Offentliggjørelse for en paatrængende Nødvendighed. Ministeriet og Statsraadet kunde gjærne bag efter prøve Lovene og foreslaa enkelte Forbedringer, men Staten kunde ikke en eneste Maaned længere undvære sine nye Indtægter. »Hvad vilde Deres Majestæt vel sige om Overpræsidenten i en stor By, der véd med sig selv, at Slukningsredskaberne ere i mangelfuld Ordning og nu under en Ildsvaade, som truer Byen med Undergang, først med Magistraten giver sig til at drøfte Forbedringerne i Slukningsvæsenet i Steden for strax at anvende alle Redningsmidler?«

Den retsindige Konge kunde dog ikke beslutte sig til en saa egenmægtig Adfærd. Frederik Vilhelm befrygtede, at denne Krænkelse af Formerne yderligere vilde styrke det slette Indtryk, Skatteloven uundgaaelig maatte fremkalde; han holdt paa den lovlige Drøftelse i Statsraadet og afsendte fra Potzdam sin Witzleben, der skriftlig og mundtlig skulde se at komme til rette med den utaalmodige Kansler. Kongens fortrolige Ven udtalte sig saalunde: »Nu drejer det sig om at ordne Finansvæsenet i en Stat, der som et Skib uden Sejl og Master driver om paa en oprørt Tids Vande, og ikke kan frelses alene ved en stor Statsmands vise Førelse, men maa fremstaa som en ny Fugl Fønix.« Under et Arbejde af saadant Omfang kunde man ikke tilsidesætte Statens Grundlove, og hertil hørte Forordningerne om Statsraadet og Statsministeriet, der maa gaa og gjælde »som Rigets magna Carta, til noget andet træder i Steden«. Den Nedgang i Statsindtægterne, der kunde foraarsages af Skattelovenes Udsættelse, maatte i yderste Nødsfald som i 1808 kunne dækkes ved Afdrag i Embedsgagerne. »Jeg ledes ikke af noget andet Motiv« — saaledes forsikrede Witzleben sluttelig — »end min Overbevisning om Sagens Vigtighed og min Frygt for, at en Mand, der straalende har indskrevet

sit Navn i Fædrelandets Annaler, skal plette det ved en Krænkelse af de Love, han selv har udstedt.«

Hardenberg følte sig ingenlunde overbevist ved disse hjærtelige Paamindelser, men kunde dog ikke handle lige mod Monarkens erklærede Vilje; Kongen havde imidlertid ogsaa forstaaet, at Statsgjældens Ordning kun var mulig under en ubrødelig Tavshed, og paa Rothers Forslag enedes man sluttelig om en Mellemvej. Man vilde varetage de tvende højeste Myndigheders Rettigheder, saa vidt det lod sig gjøre, altsaa henvise samtlige Skattelove til Ministeriet og Statsraadet til en fornyet Drøftelse, hvad de faktisk ogsaa nok kunde trænge til, hvorimod Ediktet om Statsgjælden ufortøvet skulde udgaa.

Den 17de Januar 1820 udgik altsaa Forordningen om Statsgjældens Bestyrelse og om dens Konsolidering, der erklæredes afgjort én Gang for alle. Fire fulde Aar efter Fredslutningen lærte Preusserne altsaa endelig den bedrøvelige Arv fra Napoleonstiden at kjende. I Slutningen af 1806 beløb Gjælden sig til henved 54½ Mill. Thaler; nu var den stegen til 180,091,720 Thaler, der skulde forrentes, hvortil endnu kom 11,24 Mill. Papirspenge uden Rente og 25,9 Millioner Provinsgjæld, Staten havde maattet overtage, i alt 217,248,762 Thaler, omtrent lige saa meget som Statsindtægterne for 4¼ Aar. Hovedposten i den rentebærende Gjæld var 119½ Mill. Statsobligationer. Dette af Hardenberg i Aaret 1810 indførte Papir blev fra 1ste Juli 1814 atter regelmæssig forrentet med 4 af hundrede, og det laa i Planen lidt efter lidt at ombytte alle Statens Gjældsforskrivninger med denne Art Obligationer. Fire og tyve forskjellige Arter Gjældsbeviser, som den haarde Tid havde væltet over paa Staten — russiske Bons og polske Gjældsbeviser, ubetalte Gageanvisninger og Leverancekvitteringer, Kalkreuthske Danziger-Obligationer o. s. v. — vare allerede omskrevne i Statsobligationer. Man gik frem med en Ærlighed, der næppe har noget Sidestykke i den evropæiske

Finanshistorie. Saaledes havde Kong Jerome nedsat de Forskrivninger, han overtog med sine preussiske Landeafstaaelser, til en Tredjedel af deres paalydende Værdi. Da Landene nu faldt tilbage til deres gamle Herre, var denne Uretfærdighed alt længst forglemt, og Preussen var efter Folkeretten utvivlsomt kun forpligtet til at bære sin Part af den westfalske Statsgjæld, saaledes som den forelaa; Kongen vilde dog ikke taale nogen Plet paa det preussiske Navn, og trods Finansnøden blev Gjælden atter anerkjendt efter sit fulde Beløb (7,2 Mill.), ja de behagelig overraskede Kreditorer fik endog de resterende Renter for 1814 og 15 udbetalte. Og dog modtog den fine Verden i sin Forstemthed denne strængt redelige Fremfærd med ilde Omtale; Marwitz brummede over, at Statskansleren her igjen havde kastet sine Venner, Aagerkarlene, en Foræring i Halsen.

Budgettet indrømmede, at kun en Del af Statsgjælden allerede var sat i Omløb, at Resten derimod blev holdt tilbage for at fyldestgjøre de overordentlige Krav i den nærmeste Fremtid; men det fortav, hvor høj denne sidste Summa var — og det maatte fortie dette Beløb; thi af de 119½ Million Statsobligationer havde Staten i Januar 1820 endnu kun udgivet 59,685 Mill., og heraf vare 4 Millioner atter igjen indløste; den fulde Halvdel, henved 60 Millioner, havde man altsaa endnu til sin Raadighed for at bestride Vej- og Fæstningsbygningerne i de nærmeste Aar, men især for at kunne dække Gjældsposter, som endnu vare Finansvæsenet ukjendte. Det offentliggjorte Budget gav saaledes ikke en Oversigt over den virkelige Gjældsbyrde, men ene og alene et Overslag, som Rother havde opstillet med forbavsende Dygtighed og tilnærmelsesvis rigtig, men største Delen kun efter Formodninger. Det ubeskrivelige Virvar i denne Gjældsmasse, der strømmede sammen fra saa mange Territorier, lod sig endnu ikke med Sikkerhed overskue — og saa dybt var Foretagelsesaanden sunken hos denne forarmede og modløse Slægt, at selv Kreditorerne viste et

ubegribeligt Nøleri med Gjældsposternes Afvikling; forgjæves havde Staten gjentagne Gange fastsat Præklusionsfrister for Anmeldelsen af gamle Gjældskrav, Anmeldelserne indløbe aldrig fuldstændig. Hvilket Arbejde havde man t. Ex. ikke, før man kom under Vejr med, at Hertugdømmet Sachsens Statsgjæld beløb sig til 11,29 Mill.; her skulde man først og fremmest føre pinlige Forhandlinger med den sachsiske Krone, der begribeligvis viste en højst uvillig Adfærd, men dernæst skulde man gjøre Afregning med syv Stænderkorporationer; thi hver af de syv kursachsiske Landsdele havde sin særlige Statsgjæld. Hvad Preussen skulde overtage af Kongeriget Westfalens Statsgjæld, var endnu i Aaret 1827 ikke nøjagtig afgjort, thi Hannover, Braunschweig og særlig den gjerrige Kurfyrste af Hessen rejste stadig nye Vanskeligheder ved Underhandlingerne.

Under slige Forhold maatte Kronen endnu for nogle Aar forbeholde sig frie Hænder med Udleveringen af nye Statsobligationer, naar Gjældens Regulering ikke skulde skydes ud i det uendelige, og heri laa navnlig Grunden til, at Hardenberg med saa stor Ængstelighed søgte at undgaa enhver Drøftelse i Statsraadets Plenum. I Nationer med stærk Statsfølelse og modne økonomiske Begreber sikres den offentlige Kredit bedst ved en hensynsløs Oprigtighed i Gjældens Forvaltning; men dette Folk, som endnu ikke havde nogen ret Tillid til sin nylig gjenrejste Stat, og som villig laante ethvert æventyrligt Rygte Øren, et saadant Folk kunde endnu ikke taale hele Sandheden. Den fulde Halvdel af Statsobligationerne endnu ikke udgiven! Hvis denne uhørte Efterretning gjennem Statsraadets Forhandlinger var trængt ud paa Markederne, var Forretningsverdenen utvivlsomt bleven greben af en panisk Skræk, som uopholdelig havde trykket Kurserne og tilintetgjort det hele Reformarbejde. Dyb Tavshed var foreløbig en uundgaaelig Nødvendighed, og da man nu engang havde vænnet sig til denne Hemmeliggjørelse, fastholdt man den, desto værre

længe efter at denne Nødvendighed var falden bort. Nationaløkonomen Leopold Krug, som engang havde faaet Friherre v. Stein til at grundlægge det statistiske Bureau og nu under Hoffmanns Ledelse arbejdede i dette Kontor, kunde endnu i Aaret 1824 ikke faa Tilladelse til at lade sin »Den preussiske Statsgjælds Historie« udgaa i Trykken, og først ti Aar senere, i 1834, vovede Statsgjældens Bestyrelse for første Gang at offentliggjøre et Udtog af sine Indberetninger.

For denne Statsgjæld, der saaledes var udfundet, garanterede Staten med sin samlede Formue, navnlig Domænerne og Statsskovene. Indtægterne fra Krongodserne og Skovene, Salgssummerne fra de bortsolgte Domæner og, saa vidt nødvendig gjordes, ogsaa Udbyttet af Saltskatten anvistes til Forrentningen af Gjælden og til Udgifterne ved Amortisationen, hvortil Kongen anviste en Procent af Gjældens daværende Beløb. Finansstyrelsen gik imidlertid meget forsigtig frem ved Bortsalget af Domænerne, skjønt de herskende statsøkonomiske Theorier forkastede al Grundbesiddelse for Statens Vedkommende; man forstod helt vel at sætte Pris paa den Skattelettelse, det haardt betyngede Folk havde af Monarkiets rige Domæneformue, og i Regelen bortsolgte man kun smaa Parceller, hvis Forvaltning var Statskassen uforholdsmæssig kostbar, men hvis Bortsalg dog bragte høje Priser paa Grund af den stærke Konkurrence mellem de kjøbelystne. Saadanne Salg og Renteafløsninger indbragte i Aarene 1821—27 mere end 13½ Mill. Thaler, en aarlig Rentegevinst af 354,000 Thaler, og dog blev Hovedmassen af Krongodserne bevaret og den samlede Indtægt uformindsket.

Den samlede Bestyrelse af hele Statsgjælden overdroges en særlig Centralmyndighed. Hvilken Opsigt ved Hove og i det gamle Bureaukratis Kredse vakte det ikke, da Kongen foruden Præsident Rother og tre andre højere Embedsmænd lod en ubetitlet Kjøbmand David Schickler, Chefen for det store Berliner-Bankierhus, tage Sæde i dette »Statsgjældens

Hovedkontor«; nu var Staten da utvivlsomt med Hud og Haar hjemfalden til Aagerkarlene, hvad Marwitz jo stadig havde forudsagt. Den nye Myndighed var aldeles selvstændig og fik de Indtægter, som tilkom den, umiddelbart fra Provincialkasserne. Uden at bekymre sig om Finansministeren, der stadig ikke kunde faa Bugt med sit Deficit, tog Rother ufortøvet fat paa Forrentningen og Amortisationen, strængt efter sin Plan. Finansmaskineriet, der alt forud var daarligt nok, gik imidlertid næsten i Staa med dette nye Hjul; Forretningernes Udstykning mellem saa mange sideordnede Myndigheder mindede levende om de kaotiske Forhold i 1806. Ved Siden af Finansministeriet stod allerede Skatkammerminister Grev Lottum, som nylig havde faaet det Paalæg at samle alle Sparepenge og Merindtægter fra den løbende Forvaltning til Fornyelsen af den friedericianske, rigtignok alt længst forsvundne Statsskat; under ham, men i Virkeligheden aldeles selvstændig, stod Ladenberg med sin Generalkontrol, denne ubønhørlige Dommer over Statsudgifterne, og nu tog det nye Statsgjældskontor ogsaa Domæneindtægterne fra den ulykkelige Finansminister.

Det var saaledes intet Under, at Klewiz ikke kunde indestaa for Ligevægten paa Budgettet, eller Statskansleren holde Styr paa Embedsstandens Arvesynd, Striden mellem Departementerne. Og det var virkelig heller ikke let at finde sig i Rothers ustandselige Embedsiver. Som den onde Aand var han stadig paa Færde, naar en fiskal Servitut afløstes i en eller anden Afkrog i Monarkiet; for hver resterende Gageanvisning for de gamle sydpreussiske Embedsmænd krævede han først yderligere Bilag. Engang henvendte det samlede Statsministerium sig til Statskansleren med den Klage: Regeringens Æresfølelse krænkedes, naar den skulde underordnes Befalinger fra Statsgjældskontoret; men Hardenberg svarede med Fasthed: »Det er ikke Personerne, der vises Ære, men Hans Majestæts Tillid, der for hele Nationens Øjne har lagt en vigtig Del af Forvalt-

ningen i deres Haand«. Under stadigt Kjævl med de øvrige Myndigheder ordnede Rother saaledes Omraadet for sin Virkekreds, og han opnaaede, at Bestyrelsen for Statsgjælden opfyldte sine Forpligtelser med den største Punktlighed, medens Uordenen paa Finansministeriets Budget endnu længe varede ved.

Børsen modtog imod Forventning Gjældsbudgettet paa venlig Maade; Kurserne holdt sig paa deres gamle Standpunkt, da man efter de sidste Ugers giftige Rygter i Finansverdenen havde været belavet paa endnu værre Afsløringer; men Statens Kredit vedblev dog ligefuldt længe at være højst vaklende og usikker. Da der i Sommeren 1820 skulde udgives 30 Millioner af de tilbageholdte Statsobligationer, turde Rother ikke simpelthen vove at sælge Papirerne paa Børsen; Kursen vilde ellers være falden for dybt; ved Hjælp af nogle tyske Bankhuse arrangerede han derimod et Præmielotteri, og ved en behændig Benyttelse af Differencerne i Kursen bragte han saaledes under gunstige Betingelser 27 Millioner Obligationer ud i Publikum. Endnu i Aaret 1822 kunde han kun muliggjøre en ny Udgivelse af 24½ Mill. Obligationer ved at pantsætte dem til Rothschild i London, hvorpaa Kongen personlig maatte underskrive et Gjældsbevis paa over 3½ Mill. Pund. I det hele er der ikke blevet udstedt mere end 115 Millioner Statsobligationer, og denne Summa var aldrig i Omløb paa én Gang. Det varede længe, før de berygtede preussiske Papirer atter vandt nogen Anseelse; fra 1820 bleve Statsobligationerne regelmæssig forhandlede i Leipzig, fra 1824 ogsaa i Hamburg og Frankfurt og noterede paa Børsens Kurslister. I Aaret 1821 gik Kursen atter ned til 66; derpaa indtraadte en Bedring; i 1825 holdt Kursen sig længere Tid paa 90—91; men strax derpaa fremkaldte Handelskrisen et nyt Fald, først med 1828 naaede man det tidligere Standpunkt, og i December 1829 kunde Rother

endelig triumferende melde Kongen, at nu var Nøden overstaaet og Parikursen sikret.

Med Statsgjældens Konsolidering afgjordes ogsaa det saakaldte Peræquationsspørgsmaal, der i Aaringer var blevet drøftet med Lidenskab. Det løfterige Finansedikt af 1810 havde ogsaa garanteret en Udjævning af alle Provinsers Krigsgjæld, men Uigjennemførligheden af dette Løfte blev snart indlysende. Under den tvingende Nød havde enhver Landsdel taxeret sin Krigsskade paa sin Vis og hyppig meget vilkaarlig; men hvor skulde man nu finde en Maalestok, som kunde bringe en billig Lighed mellem alle disse Regninger? Rhinlænderne, Polakkerne og Kursachserne følte sig derhos jo endnu ikke som Preussere, de betragtede allerede den almindelige Statsgjæld som en paatvungen, ubillig Byrde, og skulde man nu paa ny forbitre dem, da Udjævningen jo alene vilde komme de slemt hjemsøgte, gamle Landskaber til gode? Der var ingen anden Udvej end at tage det ubetænksomme Løfte tilbage og at overlade al egentlig Kommunalgjæld til Provinserne og Sognene, de franske Kontributionssummer alene undtagne. Kommunerne i de vestlige Provinser fik i Aaret 1822 et Paalæg om planmæssig at amortisere deres Gjæld og betale Restancerne. Kun undtagelsesvis, af Billighedshensyn, overtog Staten endnu 7,9 Mill. Thaler Krigsgjæld for nogle, fuldstændig hjælpeløse Landsdele, Kur- og Neumark, Østpreussen og Litthauen; heraf faldt 1,1 Mill. paa det ulykkelige Kønigsberg — en Draabe i Havet. Ganske særlige Vanskeligheder frembød Ordningen af Danzigs Gjældsforhold. Under den syvaarige republikanske Selvstændigheds-Periode havde Staden maattet optage Laan til henved 12 Mill. Thaler, dens Obligationer stode i 33$^{1}/_{3}$, og ingen kunde sige, hvor meget af denne Gjæld der skulde betragtes som Statens, hvor meget som Kommunens. Kommunen var fuldstændig forarmet, men den preussiske Stat kunde umulig til Fordel for en enkelt Stad forøge sin Gjæld med en Tyvendedel af dens Beløb.

I dette ene Tilfælde besluttede man derfor at fravige Grundsætningen om al Statsgjælds ubetingede Anerkjendelse. Danzigs Gjæld blev, svarende til Børskursen, nedsat til en Tredjedel af sin Navneværdi; til Forrentning og Amortisation af dette Beløb betalte den forhenværende Fristats Omraade 30,000 Thaler, men den preussiske Stat hele det Overskud, den fik ind fra dette Omraade, aarlig 115,000 Thaler.

I Aaret 1822 beløb Statsgjælden sig i det hele til omtr. 20 Thaler, dens Forrentning til omtr. 25 Sgr. (omtr. $2^1/_4$ Kr.) paa hvert Hoved af Befolkningen, sandelig ingen lille Byrde for et fattigt Folk; men den blev baaren. Indtil Aaret 1848 blev der betalt $173^1/_2$ Mill. i Renter, amortiseret $80^1/_2$ Mill. af Kapitalen og derhos endog opsamlet en ny Statsskat, som i Aaret 1835 beløb sig til over 40 Mill.

Loven om Statsgjælden var næsten endnu vigtigere i politisk end i finansiel Henseende; thi efter Hardenbergs Plan skulde den ikke blot skaffe Orden i Statshusholdningen, men ogsaa sikre Afslutningen paa Forfatningsstriden. I tredje Artikel af Forordningen, bag den Bestemmelse, at Staten med alle sine Domæner garanterede for Gjælden, stod den tilsyneladende betydningsløse Tilføjelse: »med Undtagelse af de Domæner, der udkræves til at indbringe et aarligt Beløb paa $2^1/_2$ Mill. for den kongelige Families Underhold.« Med denne Tillægssætning foregik en betydningsfuld Forandring i den preussiske Statsret. Kronen havde hidindtil efter eget Tykke bestridt Hoffets Udgifter af Domæneindtægterne; nu foreskrev det sig selv en Indtægt, der ikke kunde overskrides, en beskeden afmaalt Summa, som kun gjennem en stræng Økonomi slog til, da Hoffets Udgifter vare stegne i betydelig Grad ved Erhvervelsen af de nye Provinser. Den absolute Konge havde altsaa fremtidig, som de konstitutionelle Fyrster, en lovbestemt Civilliste, men man undgik det ilde lidte Navn, og de kongelige Indtægter bestemtes ikke for Landsherrens Levetid, som

Tilfældet var i flere af de sydtyske Stater, men én Gang for alle — hvad der bedre stemmer med Kronens Værdighed. Prinserne fik heller ingen Apanager fra Staten, men i Overensstemmelse med Hohenzollernes Traditioner vedblev Kongen at være det kongelige Hus's uindskrænkede Overhoved; han bestemte Apanagen for Dynastiets enkelte Medlemmer efter gamle Forskrifter og Testamenter, der behandledes som Familiehemmeligheder. Hermed var en slem Anstødssten for Forfatningen ryddet af Vejen; thi Frederik Vilhelm vilde aldrig have fundet sig i saa upassende Forhandlinger, som t. Ex. Badens Landdag havde ført om sit Fyrstehus's Civilliste, og derhos havde de eventuelle Rigsstænder faaet en virksom Ret: uden deres Tilladelse kunde Regeringen ikke fremtidig formindske Domæneindtægterne, der vare bestemte til Statsgjældens Forrentning og Amortisation.

Den hele Statsgjælds-Forvaltning skulde fremtidig underordnes Rigsstænderne; kun med deres Samtykke og Garanti — saaledes bestemte Art. 2 — kunde Kongen optage nye Laan. Lige til Enkelthederne forudbestemtes Rigsstændernes Rettigheder. Statsgjældens Hovedkontor fik det Paalæg aarlig at aflægge Regnskab for Rigsstænderne; afgik et af dets Medlemmer, skulde Rigsstænderne indstille tre Kandidater til Kongen. Midlertidig skulde Statsraadet udøve denne Stændernes Rettighed; for at opbevare de inddragne Obligationer toges foreløbig — indtil den almindelige Landdags Samtræden — et Udvalg af Berlins Magistrat, en Forskrift, der i al sin besynderlige Vilkaarlighed aabenbart kun skulde tjene som Nødhjælp for en kort Tid. Kongen havde uden Betænkning givet sit Samtykke til alle disse Tilsagn, og Statskansleren troede sig allerede ved sine Ønskers Maal. Efter alle disse nye Løfter syntes Forfatningens Udstedelse uundgaaelig, og med sand Hjærteangest betragtede da ogsaa Badenseren Berstett, denne Metternichs tro Fælle, dette ulyksalige Edikt, der maatte give Stof til saa farlige Mistydninger. Det var ganske vist et farligt Vovestykke,

at Hardenberg her atter, som saa ofte tidligere, satte det kongelige Ord i Pant for en ubekjendt Størrelse, at han forud indskrænkede Kronens Rettigheder til bedste for en Rigsdag, der endnu slet ikke existerede. Imidlertid haabede han nu med Bestemthed at kunne aabne den almindelige Landdag inden Aarsfrist, og til dette Øjeblik kunde man vel nok undvære nye Laan; selv om der skulde udbryde en pludselig Krig, havde Staten jo en Tærepenge i de tilbageholdte Statsobligationer. Tilsagnet om Rigsstændernes Medvirkning var ogsaa paabudt af financielle Hensyn; thi kun af denne Grund fandt Loven om Statsgjælden en saa gunstig Optagelse i Forretningsverdenen. Selv Rother, der ingenlunde hørte til de liberale Partimænd, erklærede rent ud, at den offentlige Kredit fremtidig ikke varig kunde sikres uden Rigsstænder.

Forfatningspartiets Forhaabninger begyndte saaledes atter at oplives; men Marwitz erklærede, at Kongedømmet ved den nye Civilliste og Domænernes Bortsalg mistede sin Rod i Staten; det brandenburgske Adelspartis Fører mente, at man simpelthen skulde have nedsat Statsgjælden til en Tredjedel eller en Tiendedel af dens Navneværdi, da Renterne dog blot fyldte Aagerkarlenes Pung.

Nu tog den anden og vanskeligere Del af Reformarbejdet sin Begyndelse. Hardenberg havde gjentagne Gange ladet Rother og andre Finansmænd prøve Udgiftsiden for det aarlige Budget, og efter at have strøget flere Summer var han sluttelig kommen til det Resultat, at Staten ikke kunde dække sine regelmæssige Udgifter med et mindre Beløb end 56 Millioner, men dette vilde give et sandsynligt Deficit paa 12 eller, efter Rothers Mening, 9 Millioner. Kongen vilde imidlertid ikke gaa ind paa at lægge et saa stort Skattetryk paa sit fattige Folk; paa Witzlebens Forslag udnævnte han derfor i December 1819 en ny Kommission, der ogsaa talte den strænge Ladenberg i sin Midte, og denne Kommission strøg ubarmhjærtig alt, hvad der syntes

blot nogenlunde uundværligt. De samlede Udgifter fra Udenrigsministeriet reduceredes f. Ex. til 600,000 Th.; Diplomaternes Repræsentationsudgifter gik ned under det anstændige, og mange Aar igjennem var det en højst sjælden Undtagelse, naar en preussisk Sendemand afsendte en særlig Kurér; alle Brevsendelser, der havde Hastværk, afsendtes gjennem venskabelige Magters Kabinetskurerer eller paalidelige rejsende. At nedsætte Militærudgifterne til 23 Millioner paatog Kongen sig selv; han ophævede ikke blot en Række overflødige Poster — paa Guvernør Gneisenaus eget Forslag sparede man f. Ex. Udgifterne til Guvernørposten i Berlin —, men i sin landsfaderlige Samvittighedsfuldhed lod han sig forlede til at stryge meget, der maatte skade Hærens Slagfærdighed. Forgjæves kom den trofaste Witzleben med Indsigelser; Krigministeren Hacke viste sig døv over for hans Paamindelser, fandt sig villig i Nedsættelserne, ja lovede endog fremtidig at lade Rekrutterne møde noget senere; saaledes rokkede man alt nu ved en af Støtterne for den nye Hærordning, den treaarige Tjenestetid, og nærmede sig atter det farlige Sparsommelighedssystem, som havde hævnet sig saa haardt ved Jena. Medens Alverden i de nye Provinser klagede over Frederik Vilhelms meningsløse militære Ødselhed, blev det knapt tilmaalte Budget i Kongens Kabinet atter nedsat med omtr. 5 Millioner Thl., hvis større Halvdel faldt paa Hærudgifterne, hvorpaa Udgiftssiden erklæredes endelig fastslaaet.

En Kabinetsordre af 17de Januar tilmeldte Statsministeriet, at Udgifterne for 1820 ikke turde overskride den Summa af 50,863,150 Thl.; ved en Formindskelse i Embedsstanden haabede Kongen derhos at opnaa nye Besparelser. Efter et Fradrag af rigelig 10 Millioner for Statsgjælden beløb de aarlige Udgifter for den egentlige Statshusholdning sig til 40,7 Mill. mod 26 Mill. i Aaret 1805; men regner man til disse 51 Millioner de forud fradragne Sportler og Udgifterne ved Skatteopkrævninger samt Civillisten for det

kongelige Hus og Provinsernes og Kommunernes Bidrag til Statsøjemedet, fremkom en samlet Udgift paa næsten 70 Millioner, det vil sige 5 Thl. 25 Sgr. ($15^2/_3$ Kr.) paa hvert Individ af Befolkningen, som var voxet til 12 Millioner. Skattetrykket var haardt, thi dybt var Folkets Velstand sunken i disse femten Aar; men Statens Virkekreds havde i samme Periode ogsaa udviklet sig betydelig. Hvor højlig tog den sig t. Ex. ikke af de tidligere saa forsømte Undervisningsanstalter? I Sammenligning med disse Ydelser syntes Udgiftssummen meget beskeden og kun tilstrækkelig under den strængeste Sparsommelighed. Samtidig befalede Kongen at offentliggjøre Budgettet hvert tredje Aar, for at alle og enhver kunde overtyde sig om Nødvendigheden af Udgiftsbyrden. Til Glæde for Forfatningspartiet skabtes saaledes en af de væsentligste Institutioner i den konstitutionelle Statsret. Sluttelig fik Ministeriet Paalæg om i Løbet af fjorten Dage at have Udkastene til Skattelovene færdige, hvorpaa den endelige Drøftelse skulde finde Sted i Statsraadet.

Statsministeriet var siden Humboldts Fald blevet meget forsagt og vovede ingen afgjørende Modsigelse; Bülow, den eneste principielle Modstander af Skattelovene, stod ganske isoleret; i Statsraadet rejste sig derimod en forbitret Opposition, som rettede sine Angreb ikke blot mod de svage Punkter i Forslagene, men man betvivlede Nødvendigheden af det hele Reformarbejde. I hele syv Aar havde Finansforvaltningen ikke opstillet noget egentligt Budget; dette i Preussen uhørte Skue havde fremkaldt en dyb Forstemthed hos mangen brav Embedsmand og fostret de taabelige Fortællinger, som vare gængse i Folket og nu trængte ind i selve Statsraadet. Denne Monarkiets højeste raadgivende Myndighed følte sig derhos krænket i sin Embedsværdighed; efter Kongens i retslig Henseende uangribelige Befaling skulde man ene og alene afgive sit Votum over Skattelovene, men ikke paa ny prøve Normalbudgettet; det Spørgsmaal altsaa,

om Skatternes Forhøjelse var uundgaaelig nødvendig, dette Spørgsmaal, som satte alles Sind i lidenskabelig Bevægelse, maatte Statsraadet slet ikke drøfte; Forhandlingerne bleve derfor meget lidenskabelige, og Hardenberg søgte ved gjentagne Samtaler med Kronprinsen at besværge den kommende Storm.

De nye Skattelovsforslag havde ganske vist heller ikke det geniale Præg, som engang havde præget Steins Love; skjønt rig paa geniale Indfald havde Hardenberg med fornem Magelighed kun lidet bekymret sig om Lovforslagenes tørre Enkeltheder, og deres egentlige Affatter I. G. Hoffmann ejede nok Talent, men savnede en Reformators skaberske Aand. Den lille Schlesier var imidlertid levende overtydet om sit eget Værd og roste sig gjærne af sine praktiske Erfaringer, han efter grundige, lærde Studier havde indhøstet i forskjellige Fabrikker; først i en Alder af over fyrretyve Aar havde han for en kort Stund betraadt den akademiske Løbebane. Efter Krigen ledsagede han Kansleren til alle Kongresser og vandt ved sin forbavsende Hukommelse og rastløse Flid Ry som et statistisk Orakel; Berlins statistiske Bureau hævede sig nnder hans Ledelse til en Mønsteranstalt, hvis Arbejder vare lige uundværlige for lærde som for Praktikere. Som sine fleste Embedsfæller havde han gaaet i Skole hos Adam Smith og allerede før 1806 brudt en Lanse for Næringsfriheden; men hans Verdenskundskab og Forretningskyndighed friede ham fra mange theoretiske Overdrivelser; han fastholdt, at Maalet for Statsøkonomien ikke var den højst mulige Masse af præsteret Arbejde, men Menneskenes Velfærd, at Staten følgelig maatte beskytte Arbejderne mod Kapitalisternes Overmagt, og til Forfærdelse for alle rettroende Bekjendere af den engelske Doktrin udtalte han, at de preussiske Institutioner, Værnepligten og Skoletvangen, ogsaa umiddelbart kom de økonomiske Forhold til gode. Al hans Tænken og Arbejde gik op i dette Preussen; helt og holden som preussisk Stats-

mand skrev han alle sine videnskabelige Arbejder »med særligt Hensyn til den preussiske Stat«, og Belysningen af de hjemlige Love og Forhold lykkedes ham altid bedre end Udviklingen af de theoretiske Grundtanker. Denne levende Forstaaelse for de fædrelandske Forholds reelle Side var dog ikke ganske fri for en vis selvtiltreds Konservatisme, der saa vidt muligt søgte at undskylde det bestaaende; den gamle Sandhed, at enhver Skat væltes fra den ene Parts Skulder over paa den anden, og at enhver tilvant Skat alene ved sin blotte Bestaaen har en vis Berettigelse, var ret efter hans Hoved; han vidste, at enhver Skat, økonomisk betragtet, er et Onde, og det forekom ham højst taabeligt at gjøre alt for dybe Skaar i de nedarvede Livsforhold, ene og alene af en Retfærdighedslyst, der dog ikke kunde fyldestgjøres. I denne forsigtige Mæglingsaand vare ogsaa hans nye Lovforslag udarbejdede.

Det nye Budget sluttede med en Deficit paa mere end 4 Mill. Thaler, og da Hardenberg desuden paatænkte at opgive rigelig 6 Millioner uerholdelige gamle Afgifter i de enkelte Landsdele, skulde der opdrives 10½ Mill. Thl. i nye Skatter. For at dække dette Beløb fornyede Hoffmann Forslaget om en almindelig, klassevis reguleret Personskat, der allerede i 1817 havde vundet Notabelforsamlingens Bifald; men han vovede ikke at foreslaa Indførelsen af denne Skat over hele Statens Omraade. Lige siden den store Kurfyrstes Dage havde Skattevæsenet paa Landet stadig været adskilt fra Byernes; paa Landet afgav Arealskatterne, i Byerne derimod Akcisen Hovedindtægten; først i 1810, samtidig med de store Reformløfter, havde man vovet at ophæve denne dybt indgroede Dualisme, men efter et Aars Forløb maattet lade det forhastede Forsøg falde, og fra 1811 bestod der i de gamle Provinsers Stæder atter flere Forbrugsskatter, paa Landet derimod en raa Kopskat. Hoffmann vilde nu saa lidt som muligt rokke ved disse vante Forhold og foreslog derfor at indskrænke den nye Klasseskat til

Landet og Smaastæderne, men i de større Byer derimod at indføre en langt mere indbringende Formalings- og Slagteskat; for at supplere de tvende Hovedskatter skulde der endelig lægges en moderat Næringsskat paa enkelte af de mest indbringende Haandteringer.

Den værste Hindring for Reformerne laa i den almindelig beklagede Ulighed med Hensyn til de gamle Grundskatter; mest uretfærdig var Tilstanden i Polen, hvor der fra den sarmatiske Adelsvældes Tid endnu existerede den saakaldte Podymna, en efter Arnestedernes Antal bestemt Skat, som hvilede ganske uforholdsmæssig tungt paa Smaabesidderen. En Udjævning af Grundskatterne var imidlertid umulig uden en Jordbonitering over hele Landets Omraade, den udmattede Stat kunde umulig vente saa længe paa sine nye Indtægter, og under denne Forlegenhed kom Hoffmann atter tilbage til den ulykkelige Tanke om en Kvotafordeling, der allerede tre Aar tilbage var falden igjennem i Statsraadet, men ligefuldt havde varme Tilhængere blandt de utilfredse Rhinlændere og Westfalere; paa Toldafgifterne nær vilde han fordele Statsskatternes samlede Beløb paa Provinserne efter Indbyggertal, derpaa udregne hver enkelt Provins's Beløb i Grundskatten og Afgifterne af Vin, Brændevin og Tobak og sluttelig opdrive Restbeløbet ved nye Skatter.

Denne forsagte Indrømmelse til en misledet offentlig Mening bekæmpedes imidlertid med gode Grunde i Statsraadet. Hvilken Ubillighed var det ikke at betynge de udsugede gamle Provinser med en højere Klasseskat end det velhavende Rhinland? I Schlesien vare de økonomiske Forhold saa fortvivlede, at der paa højre Oderbred laa mange Riddergodser, hvis Inventarium var ødelagt i Krigen, og som derfor endnu Aaringer igjennem vare herreløse, fordi der ikke fandtes Kjøbere. Og var det nu afgjort, at Rhinlænderne virkelig bare en saa ubillig Byrde, som de paastode? Under Jordboniteringens beklagelige Usselhed kunde ingen med

Sikkerhed besvare dette Spørgsmaal; tog man imidlertid Indbyggertallet som Grundlag — i de preussiske Kontorer gjaldt dette for den forholdsvis mest paalidelige Maade at udfinde Folkets Formue paa, og man lagde derfor jævnlig Folketallet til Grund ved Toldforhandlingerne med Nabolandene —, fremgik utvivlsomt, at Befolkningen i Sachsen pr. Hoved bar over en Halvdel højere Grundskat end Befolkningen ved Rhinen, og da Udjævningen i Grundskatterne fyrretyve Aar senere endelig gjennemførtes, var Resultatet ogsaa, at ikke Rhinlænderne, men Schlesierne og derpaa Westfalerne og Sachserne havde betalt den højeste Procent af Jordens Nettoudbytte. Slige Gjennemsnitsberegninger efter Provinsernes samlede Beskatning gave i det hele taget slet intet korrekt Billede af de virkelige Forhold; thi inden for de enkelte Provinser herskede de værste Uligheder med Hensyn til de gamle Skattebyrder: Bonden i Brandenburg og Pommern betalte t. Ex. allerede forud tunge Grundskatter, og kunde man nu tynge ham med en forøget Klasseskat, ene og alene fordi der i hans Nabolag laa talrige, skattefri Riddergodser? Disse og andre billige Overvejelser gjorde Udslaget, Statsraadet forkastede med 36 Stemmer mod 13 denne Kvotafordeling, og Kansleren maatte selv indrømme, at Forslagene fra hans Kommission ikke vilde ophæve, men tvært imod forøge de bestaaende Uligheder. Saaledes fjærnedes den værste Side ved de nye Udkast, og Kongen fremhævede med Tilfredshed, at han dog ikke med urette havde fastholdt en ny Drøftelse i Statsraadet trods hans Kanslers Modsigelser.

Ogsaa Udkastet til Klasseskatten var, saaledes som det forelaa, meget løst udarbejdet. Hoffmann var og blev en Modstander af Indkomstskatten; da man ikke havde kunnet gjennemføre den i Aaret 1812, altsaa ikke under de mest fortvivlede økonomiske Vanskeligheder, ansaa han den kort og godt for en ilde set og upraktisk Skat. I Virkeligheden vare de herskende Forhold endnu ikke modne for denne

Form af Beskatning. Ni Tiendedele af Bønderne levede paa fædrene Vis udelukkende af deres Jorders Frembringelser og mægtede slet ikke at ansætte deres egne Indkomster i Penge; de højere Stænder maatte først vænnes til direkte Skatter og vilde aldrig have fundet sig i, at Staten afkrævede dem nøjagtigt Regnskab over deres Indtægter. Hoffmann nøjedes derfor med at inddele den samlede Befolkning efter den gjennemsnitlige Levevis i fire store Klasser, som han med doktrinær Selvtillid udgav for det tyske Samfunds fire naturlige Stænder: i den første Klasse skulde der aarlig svares 24 Thaler (64 Kr.) af hver Husholdning, i den fjerde ½ Th. (1⅓ Kr.) af hver voxen Person. Uden at ane det betraadte den lærde Statistiker hermed en Vej, som sluttelig dog maatte føre til den forhadte Indkomstskat. Besværinger over Henførelsen under de vilkaarlig valgte fire Klasser kunde ikke udeblive, og vilde man afgjøre dem paa retfærdig Maade, blev sluttelig dog ingen anden Udvej tilovers end en skrappere Prøvelse af Skatteydernes Indtægter.

Haand i Haand med alle disse Detailforhandlinger gik en Strid, som truede med at forpurre alle Hardenbergs Finansplaner. Det reaktionære Parti ved Hoffet betragtede forud med mistænksomme Øjne det hele Reformarbejde, som jo aabenbart skulde forberede Forfatningens Indførelse; nylig havde det rakt Kansleren Haanden til at styrte Humboldt og Boyen, nu syntes Tiden kommen til at aabne Kampen mod ham selv, der trods al sin Eftergivenhed i Wien gik og gjaldt for de preussiske Jakobineres Hoved. I Spidsen for Reaktionen stod Ancillon med sine gamle Fæller, Karl af Mecklenburg, Wittgenstein og Knesebeck. Ogsaa den forhenværende Minister Brockhausen sluttede sig til dem, en gammel Herre, der endnu ganske levede i Traditionerne fra 90, ligesaa den stokkonservative Overpræsident Bülow. Endogsaa Vincke nærmede sig nu denne Kreds, hvis politiske Maal dog laa ham saa fjærnt. Den brave Mand var højlig forstemt siden Karlsbader-Beslutningerne:

»Det bliver galere og galere, jo længere det gaar«, skrev han fortvivlet til sin Ven Solm-Lauback; »om Stænderforsamlinger af anden Art end de modbydelige østerrigske, er der slet ikke Tale«. Flere Gange var han paa Nippet til at nedlægge sit Embede, og kun Pligtfølelsen holdt ham tilbage; »man maa spæge sig og blive«. De høje Hærudgifter betragtede han som en uforsvarlig Ødselhed. Tilmed følte han sin gammelpreussiske Ordenssans dybt krænket, da han i Westfalens Forvaltning havde lært saa mangen slem Skjødesløshed at kjende fra det Hardenbergske Regimentes Tider, og heraf sluttede, at Skatteforhøjelsen maaske kun var bleven uundgaaelig ved Kanslerens Ødselhed.

Lignende Betænkeligheder nærede ogsaa de fem kongelige Prinser, der sade i Statsraadet, ikke blot den romantisk anlagte Kronprins — han hørte paa Lovtalerne over den gode, gamle Tid, naar de lød fra hans gamle Lærers Læber, med en saadan Beredvillighed, at Hardenberg i sin Dagbog taler om »Kronprinsens Vedhængen ved det gamle à la Ancillon« —, men ogsaa de tvende, ulige mere frisindede Prinser Vilhelm, Kongens Broder og hans Søn. Siden den store Kurfyrste engang med Jærnhaand fastslog Grundlaget for de preussiske Skattepaalæg, havde Hohenzollerne stadig været konservative i deres Skattepolitik, og naar en af dem fraveg sit Hus's Traditioner, t. Ex. Frederik den store, da han indførte Regien (Tobaks- og Kaffemonopolet), havde der regelmæssig gjort sig en stærk Uvilje hos Folket gjældende. En Udskrivning af mere end 10 Millioner i nye Skatter stod i Preussens Historie uden Exempel, og den skulde nu følge umiddelbart paa den nye Toldlov, som fuldstændig havde omformet Afgifterne af den udenlandske Handel.

Hvor forsigtig Hoffmann nu end gjennemførte Mesterens Tanker, tilsigtede Hardenberg dog en gjennemgribende Reform. Gik hans Ideer igjennem, var paa Grundskatten nær ikke en eneste af Monarkiets gamle, historiske Skatter forbleven uforandret. Den territoriale Enhed, der i Toldloven

udtaltes som en fundamental Sætning, virkeliggjordes først ved Ophævelsen af alle de gamle Akciser og Oktrojer; Samfærdselen indadtil var endelig fuldstændig fri paa nær de lidet besværlige Bomme for Portene til enkelte Byer, der svarede Formalings- og Slagteskat; i Steden for den gamle Finanspolitik, der havde holdt de spredt liggende Provinser fra hverandre som halvt selvstændige Territorier, traadte nu et fuldstændig nyt System, en Statsenhedens Politik, der i Tidens Løb uundgaaelig maatte tragte efter ogsaa at underkaste sig Smaastaterne, der laa spredte over det preussiske Omraade. Det var et Vovestykke, som ikke var mindre dristigt end Reformerne fra 1808 og 10; en saa radikal Reform kunde i Ikke-Fagmandens Øjne nok tage sig noget fremmedagtig ud og synes farlig under Misstemningen i de nye Provinser. Og hertil kom de utvivlsomme Mangler ved Klasseskatten; selv efter at Statsraadet paa Prins Augusts Forslag havde tilføjet endnu en højeste Skatteklasse for de velhavende, var de riges Begunstigelse dog endnu meget iøjnefaldende: ingen Husholdning skulde betale mere end 48 Thaler, ene og alene fordi Hoffmann nærede Betænkelighed ved at øge de højere Stænders Klassestolthed!

Saaledes gik det til, at der omkring Ancillon samlede sig et Parti, en sælsom Blanding af hæderlige og tvivlsomme Elementer; men deres Fører savnede fuldstændig Sagkundskab; han forsøgte end ikke engang at opstille et Modforslag og hjemfaldt kun til disse hule Fraser, som aldrig udeblive, naar Dilettanter tale om Finansspørgsmaal. Strax i det første almindelige Møde, den 20de April, hævdede han den forsagte Grundsætning fra den private Økonomi, som alt i det gamle Monarki havde givet Anledning til saa mange Misgreb, men nu, umiddelbart forud for en omfattende Finansreform, lød som en ligefrem Haan: Udgifterne maa altid rette sig efter de forhaanden værende Indtægter. Herpaa foreslog han at anmode Monarken om en fornyet Undersøgelse, hvorvidt Skatteforhøjelsen ikke kunde undgaas ved

Besparelser. Hvorledes disse Besparelser skulde muliggjøres, vidste han rigtignok ikke engang at antyde. Den usædvanlige Livlighed hos den ellers saa sagtmodige Theolog beviste noksom, at hans Pile ikke rettedes mod Skatteforslagene, men mod selve Statskansleren. Et forstandigt Gjensvar fra Finansministeren forfejlede ganske sit Maal, da Klewiz i Talens Iver opstillede den aldeles uholdbare Paastand, at Budgettet nu ikke var højere end i Aaret 1803.

Statskansleren fik endelig Øjnene op; det var altsaa den trofaste Ven, hvis Hjælp han fem Maaneder tidligere havde paakaldt mod Humboldt! Han troede at vide, at Ancillon vilde forlede Prinserne til en Kabale, og med Kongens Tilladelse sendte han derfor den 27de April Statsraadets Formand en Skrivelse, som lod den salvelsesfulde Modstander føle den praktiske Statsmands hele Overlegenhed. Ironisk hentydede han til Ancillons opbyggelige Snak. Det lod sig saa let sige: »man maa ikke give mere ud, end man tager ind; at give er saligere end at at tage«; men Preussens byrdefulde Gjæld hidrører fra de store Ulykker siden 1806 og de hæderlige Frihedskampe. Nu drejer Sagen sig om fuldstændig at fyldestgjøre Statens Forpligtelser og at dække ikke blot de løbende, men ogsaa de overordentlige Udgifter, som udkræves til Monarkiets Gjenoprettelse. Efter den nyeste Reduktion paa 5 Mill. Thaler er en yderligere Nedsættelse i Budgettet en Umulighed. »Det er virkelig en højst uretfærdig Dadel over Forvaltningen, naar man uden grundigt Sagkundskab i det samlede Statsraad udtaler den Sætning: »ingen Skattepaalæg, spar, se at komme ud af det med Indtægterne!« og ytrer Bekymring over en eventuel Utilfredshed med de nye Byrder. Jeg opfordrer enhver, som evner at spare yderligere fem Millioner paa Udgiftssiden, til at staa frem og paavise dette, naturligvis saaledes, at han ikke udsætter Staten for fuldstændig Opløsning; thi en Administration, der skulde lægge slige Maximer til Grund, vilde jeg ikke tage Del i, men snarest mulig gjøre mig fri

for«. Da Ancillon i Slutningsmødet den 29de fornyede sit Forslag, erklærede Altenstein, at han ikke kunde tilstede nogen Drøftelse, men henstillede til hvert Medlem at forebringe Kongen sine Ønsker i et Tillæg til Protokollen. For at give sine Ord Eftertryk oplæste han derpaa Statskanslerens Skrivelse.

Nu fór Kronprinsen imidlertid harmfuld op: »Sig Statkansleren, at der sidder kongelige Prinser i denne saa haardt angrebne Forsamling!« Hardenberg gjensvarede (3dje Maj) Kronprinsen skriftlig i den hjærtelige Tone, som klædte ham saa godt: Han opretholdt sine Bebrejdelser mod Statsraadet, men erklærede sig samtidig villig til at give enhver mulig Oplysning om Budgettet og til enhver mulig Besparelse, naar man blot vilde indlevere Forslag, der lode sig gjennemføre og vare belagte med Tal. Den pirrelige unge Fyrste var hurtig forsonet, men gjentog i sit venlige Svar eftertrykkelig sin Bøn om en fornyet Prøvelse af Budgettet: »Vi leve, skulde jeg tro, ikke i Tider, man kan byde alt, og 5 Millioner nye Afgifter syntes mig og synes mig endnu en meget betænkelig Sag. Jeg tilsigter kun at fremkalde et fordelagtigt Indtryk paa den offentlige Mening, og det kan den trænge til. En fornyet Prøvelse hidfører nu enten virkelige Besparelser eller beviser dog i værste Fald Folket, at alt er gjort, hvad der blot kunde gjøres.« Statskansleren følte, at han ikke turde spænde Buen for stramt, skjønt den nye Forhaling maatte volde Statskassen svære Tab; han vilde ikke røve Prinserne Lejligheden til at overtyde sig om deres ugrundede Betænkeligheder og lovede at forebringe Kongen Kronprinsens Ønske, »hvor fuldstændig en slig Prøvelse end er sket gjentagne Gange«.

Imidlertid havde Statsraadet endt sine Drøftelser; elleve Medlemmer anmodede ved separate Afstemninger om en gjentagen Prøvelse af Budgettet: de kongelige Prinser paa Kronprinsen nær, der nu var tilfredsstillet ved Hardenbergs Tilsagn, fremdeles Vincke og endelig Ancillon med sine fem højkonservative Fæller.

Da altsaa Statsraadets store Majoritet — 28 Medlemmer og heriblandt Monarkiets første Fagmænd — i det væsentlige havde billiget Statskanslerens Planer, undertegnede Kongen Lovene, uden at ænse Ancillons vidt svævende Fraser; men for dog at overtyde sine Prinser om »Sagernes sande Stilling« befalede han at nedsætte en Kommission af Mindretallets Medlemmer, der Post for Post endnu en Gang skulde gjennemgaa Budgettet; Resultatet blev, hvad Hardenberg alt havde forudsagt Kronprinsen: de tvivlende maatte ikke blot indrømme, at enhver yderligere Nedsættelse paa Udgiftssiden foreløbig var umulig, men ogsaa, at flere af de allerede befalede Besparelser først efter længere Tids Forløb kunde øve deres Virkning. Hermed hengik atter tvende Maaneder, saa at Lovene, der vare undertegnede allerede den 30te Maj, først kunde offentliggjøres den 7de Avgust. Hvor stærkt et Tab Statskassen end led ved denne Opsættelse, kunde Kansleren dog glæde sig over et vigtigt Resultat: han havde overtydet de kongelige Prinser om Reformens Nødvendighed og foreløbig bragt Ancillon med hans reaktionære Slæng til Tavshed.

Under slige Tvivl og Betænkeligheder besluttede denne absolute Krone, der i den liberale Verden var udskregen for sin Haardhed, sig til en Skatteforhøjelse af 5 Mill. Thaler. Loven af 30te Maj om Indretningen af Skattevæsenet fastslog Skattevæsenets Grundlag for en Menneskealder. Foruden Toldafgifterne fra 1818 og de i det følgende Aar indførte Afgifter af Brændevin, Malt, Vin og Tobak skulde fremtidig hæves en Saltskat, fremdeles Grundskatterne, Klasseskatten, Malings- og Slagteskatten samt til Udjævning af Budgettet en Næringsskat og senere hen en Stempelpapirsskat. Hvad derimod i de enkelte Landsdele endnu resterede af gamle Oktrojer, Forbrugsskatter, Person- og Haandværksskatter bortfaldt med ét Slag. Alt i dette Skattesystem var nyt.

(Sluttes).

Kong Frederik IV. i Firenze.

(Slutning).

II.

Under Kongens Ophold forefaldt en Begivenhed, som i høj Grad vakte Hoffets Nysgjerrighed, og som stod i Forbindelse med et Forhold, der af Krønnikeskriveren — vist med urette — angives som Hovedmotiv til Kongens Rejse. I den Anledning fortæller han først, hvorledes denne 17 Aar forud som Kronprins paa en Rejse i Italien havde opholdt sig nogen Tid i Lucca og ved de da stedfindende Fester og selskabelige Sammenkomster var truffen sammen med en ung adelig Lucheserinde, Maria Magdalena Trenta, hvis Skjønhed og livlige Aand i den Grad havde fængslet Kronprinsens Hjærte, at han stedse søgte hendes aandrige Selskab, medens hun, der alt som Barn var lovet bort til Grev Hercolani af Bologna, ikke mindre hjærtelig indlod sig i fortrolige Samtaler med ham. At hun virkelig stilede højt, fremgaar af hendes Ytringer til Prinsen, da han en Aften ikke lagde Skjul paa sin lidenskabelige Kjærlighed, i det hun erklærede, at Religionsforskjellen maatte anses som en uoverstigelig Hindring for dem begge. Ved disse Ord lukkedes Munden paa Prinsen, der Dagen efter til sin store Sorg af sin Fader erholdt Ordre til øjeblikkelig Hjem-

rejse. Han blev saa optagen først under Kongens Sygdom og senere efter dennes Død af Regeringssorger i en meget kritisk og urolig Tid, at Hjærtets Anliggender traadte helt i Baggrunden; men at han dog ikke ganske havde forvundet det Indtryk, den skjønne Italienerinde havde gjort paa ham, beviste den Kjendsgjerning, at han nogle Aar efter sin Hjemkomst sendte hende sit Miniatur-Portræt, indfattet i Diamanter. Hendes Kjærligheds Dybde satte sig snart tydelige Spor i det blege Ansigt og de bedrøvelige Miner, saa hendes Forlovede fandt Grund til at afbryde Forbindelsen, og da hun ganske hengav sig til et asketisk Levesæt, modsatte Familien sig ikke hendes Ønske at blive Nonne. Hun blev optagen i Klosteret St. Maria Magdalena degli Angeli i Firenze — ved hvilken Lejlighed den fornemme Familie, som Skik og Brug var, gjorde et stort Gilde — og efter et Par Aars Prøvetid, i hvilken hendes Sjæl viste sig at være kommen til Ro i Herrens Kald, indviet. — Da det af den herom uvidende Konge afsendte Smykke ankom til Lucca, var det til stor Overraskelse for Familien, der nu næsten fortrød at have givet Datteren Lov til at tage Sløret. Efter at have taget Stadens høje Gejstlighed paa Raad sendte de det lille Skrin til Klosterets Priorinde, der efter Aftale med Skriftefaderen overgav det til Søster Maria Terese (Frøken Trentas Nonnenavn), fuldt overbeviste om hendes Fastholden ved sin Beslutning. Dette godtgjorde hun da ogsaa ved uden Betænkning at bede Priorinden sende Skrinet tilbage, efterat hun havde lagt et lille Krucifix oven paa Portrætet, med den Erklæring, at dette forestillede den Brudgom, hun havde foretrukket for enhver anden. Ved Modtagelsen skal Kongen ærbødig have kysset Krucifixet, hvorpaa han bandt sig det om Halsen og senere stedse bar det.

Under sit nuværende Ophold i Firenze lod Kongen ikke hengaa mange Dage, inden han søgte at faa sin fordums tilbedte, Nonnen Trenta, i Tale, og for at opnaa dette

sendte han sin fortrolige, Baron Walter, til Klosteret St. Maria Magdalena, af hvis Priorinde han fik den Besked, at dets Regler forbød Søstrene at tale med nogen i Enrum og i det hele med Personer af en anden Trosbekjendelse, og kun med en Bemyndigelse fra Ærkebiskoppen vilde hun være i Stand til at afvige herfra. Da dette Svar blev overbragt Kongen, henvendte han sig til en af de hos ham ansatte Kavalerer med Anmodning om at forelægge Sagen for Storhertugen, hvis Assistance han udbad sig. Denne, der blev noget ubehagelig overrasket, da han paa den ene Side ikke gjærne vilde indblandes i en saa kilden Sag, men paa den anden Side ej heller støde sin høje Gjæst for Hovedet, sendte Kavaleren hen til Ærkebiskoppen med en Billet, hvori han lagde Afgjørelsen i dennes Haand. Bispen bekræftede Rigtigheden af Priorindens Udsagn; men da en kongelig Personlighed krævede den største Hensynsfuldhed, var der al Grund til at gjøre en Undtagelse. Kort efter meddelte Priorinden sit Samtykke til en Sammenkomst, der ansattes til den næste Dags Eftermiddag.

Medens disse Underhandlinger stode paa, ankom den romerske Ridder Accoramboni, der fra et Besøg i Kjøbenhavn var vel kjendt af Kongen, og som nu overbragte en Skrivelse fra Kardinal Ottobuoni, der i Pave Clemens XI.'s Navn indbød Kongen til Rom. Hs. Hellighed, der havde hørt om dennes storartede Modtagelse i Firenze, lod til at være bleven jaloux og vilde vist ogsaa gjærne indsmigre sig hos Kongen; men denne, der var optagen af andre Tanker, undslog sig derfor. Samme Aften var der et glimrende Bal i Corsini-Paladset, der, udsmykket med alt, hvad Kunst, Smag og Rigdom formaa, straalede som et Feslot, der vakte de danskes højeste Beundring. Marquisen Victoria Corsini-Altoviti, en blond og endnu blændende Skjønhed, der fremhævedes af den kostbare Dragt, Brillantsmykker og store ægte Perler, havde modtaget Kongens Arm og førte ham rundt i den lange Suite af kostelig, med vævede Tapeter,

Loftsmalerier og de sjældneste Kunstværker udstyrede Sale. I den af 4 uhyre Krystal-Lysekroner med 800 Lys oplyste Storsal var det for oven omløbende Galleri tæt besat med borgerlige Damer, henhørende til Familiens Klienter og Hofholdning, og med megen Hensynsfuldhed havde Marquisen endog indrettet en særlig Plads her for dem, der vare frugtsommelige. Da Hoffet lidt senere ankom, henvendte Arveprinsessen spøgefuld den Bemærkning til Kongen: »Hvor det glæder mig at se Deres Majestæt i Aften i et saa straalende Humør«, hvorved Baron Walter, der mærkede Hentydningen til Affæren med Nonnen, havde ondt ved at undertrykke et Smil, medens heller ikke Storhertugen ganske kunde skjule sin Nysgjerrighed efter at lære de nærmere Omstændigheder at kjende.

Efterat Pavens Sendemand den næste Formiddag havde aflagt sit Afskedsbesøg, og Kongen havde spist til Middag, ventede han med Utaalmodighed paa det fastsatte Klokkeslæt, og endog før Kl. 3 begav han sig med sin Hofmarskalk i en simpel Lejekaret paa Vej til Klosteret. Priorinden havde her lige fra Morgenstunden været i en stærk Sindsbevægelse og ladet Nonnerne opsende Bønner ved Helgenindens Alter om den Almægtiges Bistand ved den Samtale, der forestod Nonnen Trenta, ligesom hun Aftenen forud havde opfordret de andre Nonneklostre i Byen til at deltage med deres Forbønner. Undervejs blev Kongen gjenkjendt, og en nysgjerrig Pøbelskare trængte sig om Vognen, der til dens store Forundring holdt uden for Klosteret, hvortil en Sladdersøster gav den Forklaring: »Han vil se Helgenindens Legeme, det kan saadanne fine Folk til alle Tider tage i Øjesyn; for os elendige Stakler vises det kun frem, naar det regner for meget« (det udstilledes paa Ærkebiskoppens Anordning, naar man trængte til Tørvejr). — Da Kongen var kommen inden for Porten, blev denne strax tilstængt med en svær Jærnkjæde, og indført i Taleværelset forefandt han en Fløjelsstol hensat foran det høje Jærngitter, bag

hvilket der i en kort Afstand rejste sig et andet af samme Beskaffenhed, og efter et Øjebliks Venten saae han et mørkt Klædesforhæng skubbes til Side, og medens en klagende Stemme udbrød: »Lovet være den Herre Krist«, viste sig tre Nonner, hvoraf den ene, Priorinden, efter en gratiøs Nejen forestillede de to andre for Hs. Majestæt, i det hun tillige gav Nonnen Trenta Tilladelse til at tage Sløret fra Ansigtet, i øvrigt underrettende ham om, at i Følge Klosterets Regler ingen Nonne turde tale med en fremmed uden i en Søsters Nærværelse, hvorefter hun selv begav sig bort for med andre Nonner at istemme: »Veni Creator Spiritus« for de hellige Relikvier. — Nøjagtig at gjengive de mellem Kongen og Nonnen faldne Ytringer er jo ikke muligt; man véd kun, at han opfordrede hende til inderlig at optage ham i hendes Bønner til den Allerhøjeste, ligesom hun stillede en lignende Anmodning til ham, men at hun tillige, da Kongen trængte paa, at hun skulde rette sine Bønner i en bestemt Retning, gav til Svar, at disse næppe turde vente aabent Øre i Paradiset, da Hs. Majestæt ikke havde villet lytte til hendes Raad at antage den katholske Religion, hvortil Kongen ytrede: »Min Religionsbekjendelse er jo i Grunden ikke saa meget afvigende — og desuden, hvo véd!« Med Ordet: »Lovet være Jesu Krist!« tog hun Afsked og forsvandt bag Forhænget. Forstemt, men med faste Skridt gik Kongen hen til Baron Walter, der havde holdt sig i Baggrunden, i det han paa Engelsk — der den Gang var i Brug ved det danske Hof — udbrød: »Jeg havde aldrig tænkt mig, at disse stakkels Nonner bleve holdte i saa strængt Fangenskab«, hvortil Baronen svarede: »Deres Majestæt maa huske paa, at det alt er i Følge Religionens Forskrifter«. Ved Klosterets Udgang lod Kongen 12 Guldpenge uddele til de fattige, og af de omstaaende blev det bemærket, at Kongens Øjne vare røde, ligesom det blev noteret, at han efter sin Hjemkomst lukkede sig inde i sit Kabinet med Forbud mod at blive forstyrret i den første

Time. I Løbet af denne kom Arveprinsen — officielt for at indbyde ham til nye Festligheder, muligvis dog snarere for paa Storhertugens Vegne at udfritte ham om Mødet, men adlydende Kongens Ordre ventede han.

En tidlig Morgenstund begav Kongen sig ganske privat til Uffizi-Galleriet; men da Storhertugen fik Nys derom, lod han en portativ Stol bringe der hen tillige med en Indbydelse til under hans Ledsagelse at tage Samlingerne i Pitti-Paladset i Øjesyn. Dér førte Storhertugen ham til sidst til et særegent Værelse, hvori alle Juvelerne opbevaredes, blandt hvilke især den berømte Diamant af en Kastanies Størrelse (der senere under Leopold II. blev ført til Wien, hvor den endnu findes mellem Kronens Juveler) vakte Kongens Beundring, medens i øvrigt hele Juvelsamlingens mageløse Righoldighed overgik alle Forventninger. I et særegent Skab stode B. Cellinis ciselerede Arbejder, Statuetter af Sølv, Bægre og Kar af Guld og Bjærgkrystal, Agatkopper o. m. a. opstillede. — Da Kongen derefter vilde gjøre de andre fyrstelige Herskaber i Paladset sin Opvartning, gik han paa egen Haand videre og kom ind i Arveprinsessens Lejlighed, hvor han uden at lade sig melde fra det sidste Forgemak aabnede en Dør, der førte ind til hendes Toiletværelse. Skjønt hun overraskedes ved Besøget, rejste hun sig dog ugenert og bøjede sig for at kysse Kongen paa Haanden; hun var netop i Færd med ved 3 Hofdamers Hjælp at faa sit lange Haar ordnet og opsat, og med Kongens Tilladelse fortsattes nu Toilettet. Denne, der var vel tilfreds med, at al Etikette og Gene sattes til Side, nærmede sig til Toiletbordet for at hjælpe til med at række Naale og Smykker, fik herved tillige Øje paa en lille, rød Fløjelspung, der laa for sig, hvorfor han spurgte hende om, hvad den indeholdt. Da Prinsessen lidt vrippent svarede, at det var en Relikvie, hun altid bar hos sig, tog han den i Haanden med Spørgsmaalet om, hvilken Helgen den hidrørte fra, men hun udbrød hastig: »Aa! lad den bare ligge

— det er en Relikvie af S. Maria Magdalena de'Pazzi«. »Er det sandt, at denne Helgeninde gjør det Mirakel at forøge Melet?« spurgte Kongen videre, beholdende Pungen i Haanden, og da han bemærkede, at hun, der hastig havde svaret, at det var ganske vist og desuden mange andre Mirakler, blev mere og mere urolig ved at se Pungen i hans Haand, sagde Kongen ligefrem: »Deres Højhed skulde forære mig den«; men da hendes lidt heftige Svar lød paa, at Relikvier forærede man ikke bort, det forbød Religionen, kyssede Kongen efter først at have udbedt sig Prinsessens Tilladelse ærbødig Pungen, hvorved hun strax forsonedes, lidet anende, at Kongens Tanke derved dvælede ved Søster Trenta. Da Prinsessen havde fuldført sin Paaklædning, bød Kongen hende Armen, og i Følgeskab med de tre Hofdamer gjordes under livlig Konversation en lang Spaseretur i Boboli-Haven, hvorefter Kongen privat og uden Følgeskab spiste ved Hoffet og om Aftenen deltog i et Spilleparti (»Schenette« ɔ: Landsknægt) hos Prinsessen alene med 10 Damer.

Næste Morgen holdt Kongen Statsraad og afsendte nogle Kurerer til Danmark og Holland. Samme Dags Aften deltog han i Ballet i Riccardi-Paladset, der udvendig oplystes af 500 Fakler, og hvor Modtagelsen foregik med det samme Ceremoniel; Udstyrelsen og Udfoldelsen af en umaadelig Rigdom og Luxus var lige saa glimrende som ved de før omtalte Fester. Det hed sig, at Udgifterne ved denne havde oversteget 5000 Scudi. — Dog, da Paaskeugen nu var begyndt, og Storhertugens Privatsekretær Abed Marchetti havde underrettet denne om, at adskillige havde ytret sig misbilligende om hele denne lystige Færd i Fastetiden, lod han sig ved sin Majordomus hos Kongen undskylde for den Tilbageholdenhed, Helligdagene paalagde ham, hvorover Hs. Majestæt udtalte sin Tilfredshed, da ogsaa hans religiøse Bekjendelse medførte lignende Forpligtelser. Tirsdagen benyttede Kongen, der var en elegant Rytter, til en Ridetur

med Følge i den smukke »Cascine«-Park, som straalede i al sin Foraarspragt og havde lokket en stor Del af Befolkningen der ud, hvis festlige Glæde, blandet med ærbødig Sympathi for den høje Monark, overalt gav sig til Kjende, hvor han viste sig. I de talrige Ekvipager rejste Damerne sig op, Kavalererne svingede med de smaa, trekantede Hatte, og hele det livlige, brogede Skue mindede stærkt om en Hjemkomst fra den kongelige Jagt i Versailles Park.

Skærtorsdag den 27de Marts overværede Kongen den højtidelige Gudstjeneste i Kirken St. Lorenzo, hvor der i Hast var opført en særskilt Stol for ham med en kostbar Baldakin over og et forgyldt Gitter foran, som han dog hurtig drog i Vejret for bedre at se Ceremonien ved Storhertugens Kommunion og den store Procession af 500 St. Stefans-Riddere, som denne anførte gaaende med Voxlys i Haanden tæt efter den Baldakin, under hvilken Hostien ombæres. Kort før Gudstjenestens Slutning begav Kongen med sit Følge sig hen til Domkirken for at overvære Ærkebiskoppens Fodvaskning paa 13 fattige, og da Kongen undrede sig over dette Tal, kunde ingen af de Kanniker, der stode i Nærheden, give ham nogen Forklaring derom*). Langfredag anvendte Kongen derimod efter luthersk Skik til stille Andagt i Hjemmet; først henad Aften tog han Plads ved det aabne Vindue for at kaste Smaapenge i Grams til Fattigfolk, men allerede om Lørdagen mødte Storhertugen og Arveprinsen med de tre Statssekretærer galaklædte i Salviati-Paladset for at ønske ham glædelig Paaske. Samme Dag holdt han atter Statsraad og afsendte Kurerer til Kjøbenhavn og Holland.

Paaskedags Morgen begav Kongen sig til Fods til

---

*) I et lille latinsk Skrift, som den lærde Prior Frescobaldi kort efter udgav og, som han selv fremhæver, blev fremkaldt ved Kongens Spørgsmaal, giver han efter apostolisk Tradition den Tydning, at Husets Ejermand deltog med de 12 Apostle i Herrens Nadver.

Kirken St. Maria Novella, hvis gothiske Arkitektur i høj Grad tiltalte ham, da den mindede ham om hans eget Lands Kirker; om Eftermiddagen kjørte han med Arveprinsessen ud til Cascinerne, hvor de stege ud og spaserede om til stor Glæde for den store Masse af høje og lave, der ærbødig hilsende trængte sig omkring dem. I hendes Gemakker tilbragte han ogsaa Aftenen sammen med Storhertugen og Kardinalen, men i øvrigt kun i en Kreds af gamle Adelsmatroner med Undtagelse af den ganske unge Marquise Corsini. I denne Uge faldt Kongens andet Besøg i Klosteret St. Maria Magdalena, hvor Priorinden havde indbudt ham til at tage Helgenindens Relikvier i Øjesyn, og da han knælende foran Alteret betragtede Helgenskrinet, forbavsedes han over den Vellugt, der overensstemmende med Traditionen udstrømmede fra dette. Da han derpaa i Kirkens afsondrede Kor blandt de forsamlede Nonner blev Søster Trenta vár, udtalte han sit Ønske til hende at skjænke hende en Gave, der kunde vinde hendes Bifald, men da hun gjentagne Gange havde afslaaet det med den Bemærkning, at Klosteret forsynede dem med alt, hvad de behøvede, henvendte han sig til Priorinden med Spørgsmaalet, om Klosteret var rigt, hvorpaa denne bemærkede, at der ikke fattedes dem det nødvendige, men Overflødighed havde de ikke i nogen Henseende, hvorpaa Kongen trak en Pung frem med 500 Dukater, som han overrakte hende med de Ord: »Tillader den gode Moder, at jeg yder denne Almisse til Klosteret?« og som hun modtog med den sædvanlige Formel: »Gud gjengjælde Deres Majestæt det«. Da der netop det Aar herskede stor Kornmangel, mener i øvrigt Kronisten, at denne uventede Gave af Nonnerne betragtedes som et Mirakel af Helgeninden, hvorfor der strax derpaa af dem istemtes et Tedeum.

I øvrigt var der næppe en Dag i denne Uge, paa hvilken ikke Kongen var indbudt til et Bal hos en eller anden af de fornemste Adelsfamilier, der efter Storhertugens

Opfordring kappedes om at udfolde den største Pragt og Overdaadighed. Den nærmere Beskrivelse af disse ville vi forbigaa her, derimod omtale en Daadyrjagt, der i disse Dage afholdtes i Villa Poggio Imperiale, hvis Have, Park og især herlige Alleer af stedsegrønne Ege og Cypresser i høj Grad vakte Kongens Beundring, og med egne Skridt udmaalte han Spaserevejenes Bredde for at efterligne dem i sine egne kongelige Haver. Ved en anden Lejlighed havde han i Boboli-Haven indladt sig i Samtale med dens Gartner Rapa om Dyrkningsmaaden af Orangetræer, som han fik Lyst til at indføre, og da Storhertugen havde faaet Nys herom, overraskede han Kongen den Aften, Jagten var bleven afholdt, med den Anmodning at antage ham som sin Kommissionær ved Orangetræernes Anskaffelse. »Jeg kan aldrig tillade, at Deres Højhed for min Skyld berøver sig selv«, udbrød Kongen, men hertil svarede Storhertugen: »Deres Majestæt kan gjengjælde mig det ved at sende mig Frugtbuske, der trives saa godt i Danmark, og meget kjært vilde det være mig at erholde en ung Gartner fra Nordlandene, som lærte os deres Behandling«. Dette Udtryk misforstod sikkerlig Kongen, da han til den sidste Anmodning bemærkede, at han oftere havde forsøgt at sende Skibe til hine Kyster, men Isen havde forhindret dem i at lande.

For at more Kongen arrangerede Storhertugen ogsaa en Baadfart paa Arno-Floden, der endog skulde udstrække sig til Pisa. I en lille Havn ved Pignone, hvor hen Kongen ledsagedes af hele Hoffet, og hvor det danske Flag vajede ved Siden af Medicæernes, laa 4 i venetiansk Stil og med overordentlig Pragt udrustede Gondoler, og hvoraf de to første foruden det danske Vaaben bare Kongekronen. Medens Storhertugen blev tilbage, fulgte Kardinalen og Prinserne med, og foruden de danske Hoffolk var der et stort Følge af indbudte Herrer og Damer, som i 20 festlig smykkede Baade roede bag efter, hvortil endnu Musikerpersonalet sluttede sig paa flere Fartøjer. Afrejsen skete i den tidlige

Morgenstund under Artillerisalver fra Kastellet og under den talrig tilstrømmende Mængdes Leveraab. Den henrivende Fart langs de maleriske Bredder, over hvilke Foraaret havde spredt hele sit Trylleri, vil ingen Pen kunne beskrive, og da Strømmen var med, glede Baadene hurtig den lange, bugtede Vej, saa at man alt naaede Pisa Kl. 6½ Aften. Den næste Dag vendte man tilbage over Land, og da Kongen i Arveprinsessens Cirkel med Begejstring fortalte om den mageløse Udflugt og det muntre Selskab, vilde Storhertugen i Glæde over at have truffet Kongens Smag kysse ham paa Haanden, men i Steden omfavnede Kongen ham hjærtelig, hvilket saa meget mere fornøjede Storhertugen, da det foregik i alles Nærværelse midt under Konversationen.

Skjønt de festlige Lag og Baller i de fornemste Adelsslægter endnu fortsattes, aflagde Kongen dog lejlighedsvis ogsaa Besøg i Lucca og Livorno. Blandt hine fortjener den Fest, Kardinalen foranstaltede paa sin pragtfulde Villa Lappeggi især at fremhæves, hvori denne selv ved et pludseligt Ildebefindende hindredes at deltage, men hvor han havde sørget for det muntreste Selskab. Alt Kl. 12 gik man til Bords, Kongen, Prinserne og 10 yngre Damer i et mindre Appartement, hvor de opvartedes af 8 Pager i spansk Dragt, medens Herrerne bænkedes i en tilstødende Sal, der kun ved pragtfuldt broderede Portierer var skilt fra hint, saa de hyppige Latterudbrud fra Damenværelset ofte vakte Ægtemændenes Nysgjerrighed — muligvis ogsaa Jalousi. Især synes Prins Johan ved sine mange Allusioner at have givet Anledning til hine, og en af Damerne, der alt tidligere ved sin aandrige Konversation havde vakt Kongens specielle Interesse, Grevinde Cantucci, født Pitti, blev ham ikke Svar skyldig. Munterheden blev endnu mere almindelig ved Kaffen, der serveredes i Haven, hvor de blomstrende Orange- og Citrontræer udbredte en bedøvende Duft, muntre Lege sattes i Gang, og i opførte Telte frembødes utallige Forfriskninger, medens en høj Pyramide med en hel Samling

af alle toskanske Vinsorter i Straaflasker stod opstillet. Imidlertid havde Prinsen i en Fart ladet Salen rydde og oplyse ved Lampetter, og da de fra Omegnen hidkaldte Landsbymusikanter vare mødte, gik den improviserede Dans lystig for sig til langt ud paa Natten*). Den næste Dag mødte Kardinalen i Salviati-Paladset for at undskylde sin Fraværelse og indbyde Kongen til et nyt Besøg i Lappeggi, der ogsaa foregik samme Eftermiddag og i det samme Dameselskab. Efter sin Hjemkomst lod Kongen Hoffets Hushovmester kalde til sig for at overdrage ham Indkjøbet af to lignende Landskabsmalerier, som de af L. Mens malede han havde set i Lappeggi. Denne, der omtalte det til Kardinalen, bragte senere Kongen den Besked, at han nok kunde skaffe to lignende, men Sælgerens Pris forekom ham for høj. Paa Kongens Spørgsmaal, hvad han da forlangte, svarede han: »Deres Majestæts Bevaagenhed — Sælgeren er Hs. Eminence«. Det galante Tilbud modtog Kongen, i det han dog bebrejdede Hushovmesteren at have forraadt hans Ønske. Til Gjengjæld sendte han 7 isabellafarvede Heste til Kardinalen, der gav Staldkarlene, der førte dem, gode Drikkepenge.

Den sidste Fest, der foranstaltedes af private, fandt Sted i Niccolinis Palads, hvis Gaard, Loggier og Trapper vare dekorerede med Planter og tillige med Haven illuminerede, og Stimlen af de indbudte var større end nogen Sinde, da mange adelige Damer, der i Fasten havde holdt sig tilbage, benyttede denne Lejlighed til at lade sig forestille, ligesom de fleste af disse atter traf sammen med Kongen den næste Aften i en større Cirkel hos Arveprinsessen. — I Følge Storhertugens Indbydelse overværede Kongen ogsaa en Væddekjørsel paa det store Maria Novella-

*) I Følge Fagioli morede Kardinalen sig ofte med paa denne Villa at samle alle Slags Gjøglere om sig, og en anden Skribent hentyder til endnu værre Historier.

Torv, der var forvandlet til en Cirkus, og hvor der foruden en pragtfuldt udsmykket Balkon for de fyrstelige Personer var oprejst forskjellige Tribuner for Adelens og Hoffets Damer, medens tillige alle Husenes Vinduer, selv Tagene vare tæt besatte med Tilskuere. Forud for Løbet defilerede de fyrstelige Karosser i fuld Gala og med pyntet Firspand Pladsen tre Gange rundt; de efterfulgtes af Adelens Ekvipager, udstafferede i største Puds. Efter at alle Herskaber havde indtaget de for dem bestemte Pladser, og Vognene vare kjørte bort, kom paa et Signal af en Trompet Storhertugens Overberider paa en fyrig Hest og viste sin Færdighed i den højere Ridekunst foran den kongelige Loge, medens flere andre Beridere tumlede deres Gangere rundt om paa Pladsen. Derpaa viste sig endelig de 4 Tospands-Kjøretøjer, der vare udstyrede i antik Stil, og hvoraf ethvert havde sin bestemte Farve — hvid, grøn, blaa og rød —, der ogsaa strakte sig til Seletøj og Kuskenes Dragt. Efter i Skridt at have passeret hele Pladsen rundt, stillede de sig op i en Linie, og paa det givne Signal styrtede de afsted i fuld Karriere. Sejrherren i de 4 Omgange erholdt Prisen af Arveprinsessens egen Haand.

I øvrigt havde Kongen alt samme Dags Morgen endnu en Gang aflagt sin kjære Nonne et Besøg, ved hvilket han tillige overleverede hende 2 danske Kaptejns-Patenter til hendes to Fætre i Lucca. Paa hans fornyede Anmodning at betænke ham i sine Bønner svarede hun, at hendes Forbøn ogsaa vilde gaa ud paa, at den Almægtige i sin Barmhjærtighed vilde aabne hans Øjne for den Vildfarelse, hvori han levede. Den sidste Afsked gik for sig under Taarer.

De officielle Afskedsvisitter toge nu ogsaa næste Dag deres Begyndelse, hvor Kongen først begav sig til Storhertugen og der fra til Arveprinsessen, som han forefandt i fuldt Toilette, og med hvem han, trods hans Indvendinger med Forberedelser til Afrejsen maatte kjøre ud til Villa

Imperiale, hvor hun havde arrangeret en ny Overraskelse for ham. Man kom der ud i Mørkningen og forefandt hele Orangerihaven oplyst af kulørte Lamper, og en landlig Souper serveredes, medens et fortrinligt Musikkorps spillede udsøgte Symfonier. Derefter viste sig i Paladsets store, oplyste Gaard 60 Par af Bonde-Ungdommen, der paabegyndte den nationale Dans, Scarpetta, hvori snart flere af Hoffets Damer deltoge, og især maatte Grevinde Cantucci efter Kongens Opfordring ikke alene gjentage denne, men ogsaa den saakaldte Retina-Dans, som han bad hende om en Gang at vise Hoffet i Kjøbenhavn. I Modsætning til den fine Verdens Kostumer tog den maleriske Bondedragt sig fortrinlig ud; Pigerne i broget Livstykke med flagrende Silkebaand, korte Skjørter og en koket Straahat, bag hvilken de lange, pyntede Haarfletninger hang ned, Karlene i grønne, rødkantede Jakker, Silkeskjærf, gule Knæbenklæder, hvide Strømper og en lignende Straahat. Denne landlige Fest, der trak ud paa Natten, morede Kongen meget.

Den næste Dag mødte de udenlandske Sendemænd og Sekretærer til Afskedsavdiens hos Kongen, der senere ogsaa gav en dansk Adelsmand Vilhelm Hastal Foretræde, som for flere Aar tilbage, efter at have forladt sit Fædreland, var bleven Katholik og som Følge deraf efter dansk Lov var erklæret arveløs af sine Forældre. Kongen modtog ham naadig og gav ham Løfte om ved sin Hjemkomst at lade ham indsætte i fri Besiddelsesret. Efter Middagsmaaltidet kom Storhertugen med Prinserne og forblev over en Time, og da Kongen havde fulgt ham ned ad Trappen, omfavnede de hinanden ømt med Udtryk af gjensidig Taknemmelighed, medens Storhertugen endnu til sidst henvendte en indtrængende Bøn om Beskyttelse for sig, sine Børn og sit Land. Samtidig vare kostbare Gaver blevne udvexlede. Storhertugen havde sendt 20 store Orangetræer og 40 Kasser med de mest udsøgte toskanske Vine, desuden et stort Bord af florentinsk Mosaik med ciseleret Bronce-Arbejde, der efter

Sigende havde kostet 25,000 Scudi, hvorimod han af Kongen havde faaet et stolt Forspand af Morenkopper. Arveprinsessen, der havde foræret en Marmorstatue i naturlig Størrelse, erholdt 3 Rideheste, og Prins Johan Gaston to herlige Andalusiere, der vare førte med fra Danmark. Gjennem den danske Sendemand tilstilledes der desuden Hertugen af Salviati samt Husets Tyende, de tilforordnede Kavalerer, flere af Hoffets Embedsmænd og underordnede Personale værdifulde Sølvgjenstande, store Guldmedailler eller Pengesummer.

Henad Aften den 29de April afrejste Kongen og overnattede atter paa Vejen til Bologna i Villaen ved Scarperia, hvor efter Storhertugens Ordre Prins Johan med Marquis Rinuccini mødte for paa ny at bevidne Hs. Majestæt hans og hele Folkets Taknemmelighed og forebringe Ønsket om en lykkelig Rejse.

E. Petit.

Overtroiske Forestillinger nærmest vedrørende Dyr og Planter.

V.

10. Vi have i det foregaaende omtalt Menneskenes Lyst til at gjøre sig usynlige, til at blive fremsynede, til at forstaa Varsler; men man gik videre i sin overtroiske Higen, man troede at kunne beherske eller paavirke andre Væsener, endog Mennesker, og navnlig har der hersket en udbredt Stræben efter at finde Midler, der formaaede at opvække Elskov. Vi have paa dette Omraade indsamlet saa mange forskjellige Raad og Anvisninger, at her kun kan være Tale om at medtage nogle af de mest karakteristiske Ogsaa gjennem disse Elskovsmidler ville vi stifte Bekjendtskab med en meget levende Fantasi og med mange Forsøg, der just ikke bære Vidne om de ædleste Følelser i Menneskehjærtet. Ikke blot i Godtkjøbs-Romanerne høre vi Tale om »Elskovsdrikke«; de have virkelig oftere været fremstillede, og det til langt op mod nærværende Tidsalder. Det var i Særdeleshed de saakaldte »kloge Koner«, man tiltroede den Kunst af alle Slags Urter at kunne lave en slig Drik.

Man anvendte bl. a. Gjøgeurtens Rod, Nælder, Hørfrø o. fl. Arter, ligesom og i Særdeleshed den Svampeart, der kaldes Stinksvamp (*Phallus impudicus*), som endnu i

Folkemunde fører Navn af »Hexeæg«. Det er vel nærmest dens ejendommelige Form og hele Udseende, som oprindelig har henledet de gamle Ægypteres Tanker paa Phallusdyrkelse. Da Phallus efter Haanden var bleven Symbolet paa Naturens Avlekraft, er det rimeligt, at man fra ældgammel Tid af har ment, at den Phallus lignende Svamp absolut maatte være en integrerende Del af et Middel, der skulde kunne gjøre saa store Underværker paa det sensuelle Omraade.

Dog ikke blot ved særegne Trylledrikke søgte man at opvække Elskov; talrige andre Fremgangsmaader kjendes med samme Maal for Øje. Saaledes tog man f. Ex. Knolden af en Gjøgeurt og holdt denne i sin Mund, medens man kyssede en Pige, hvorved hendes Elskov optændtes til den, som foretog Forsøget, en Tradition, der endnu er godt kjendt af Almuen trindt omkring i Landet, men for øvrigt er saa gammel, at vi alt i Oldtiden høre om en lignende Fremgangsmaade og se, at Gjøgeurterne allerede da anbefaledes som særlig virksomme i denne Retning. Her i Norden helligede man disse Planter til Kjærlighedsgudinden Freja og i Grækenland til Ceres, hvis Yndlingsblomst, *Cosmosandalon* (*Κοσμοσάνδαλον*) var en Art af Gjøgeurternes Familie, — efter K. Sprengel: *Ophrys ferrum equinum.* I Følge et græsk Sagn opnaaedes Hensigten ogsaa ved den blotte Berøring med en anden Art af Slægten, nemlig *Orchis Anacampseros* *).

Ogsaa animalske Midler anvendtes; saaledes siger man, at den, der forskaffer sig en Snogetunge og holder denne i Munden, medens han kysser en Pige, ufejlbarlig vil opvække Elskov. Andre sige, at det er den hvide Hud, som sidder ved Snogens Tænder, man skal benytte paa anførte Maade. I en gammel jysk Cyprianus hedder det, at man skal udrykke en rød Hugorms Braad før Voldermisse og med denne

*) M. v. Strautz: Die Blumen in Sage o. s. v., 1875, S. 244.

i Munden gaa til en Pige for at kysse hende. Hvis hun da kysser med god Vilje, er Hensigten naaet*). Ogsaa anbefales det at bære en Hugormeham, ɔ: Huden af en Hugorm, hos sig, thi da kan man opvække alle Kvinders Elskov. Det samme er Tilfældet, naar man bærer Grævlingens Fod eller Næbbet af en Andrik.

Det sidste kunde synes en meget tvivlsom Adkomst mellem de nævnte Midler; men det kan dog være, at vi heri have betegnet de gamles særegne Opfattelse af Andrikken som usædvanlig voldsom paa det sensuelle Omraade. Det er denne Opfattelse, der giver Shakespeare Anledning til at sige om M. Antonius, at han forfulgte Kleopatra lig en »brunstig Andrik«. En jysk Cyprianus nævner, at man skal tage et nylagt Hønseæg og paa dette skrive dens Navn, hvis Kjærlighed man vil vinde, og derpaa nedgrave det i Faarestien under Fremsigelsen af en egen Formular**). Fra Skaane kjendes følgende***): Man skulde give en Pige et Æble at spise, hvorpaa følgende Tegn vare skrevne:

ũ d k m Remade k n m ɱ

Mange Haande Kunster med Æbler have ogsaa været forsøgte her i Danmark†).

Temmelig uforstaaeligt lyder det, naar der stundum nævnes et saadant Middel som at bære en Rævetunge i sin Lomme eller andensteds paa sig, naar man skal ud at fri, thi da faar man ubetinget Ja, noget vore Ungkarle burde lægge sig paa Sinde, thi der blev da færre Ræve og færre Pebermøer i Verden. Efter skaansk Folketro skal der i Solsortens Mave findes tvende Stene, en gul og en rød. Tager man den gule i Munden, medens man kysser en

---

*) C. A. Thyregod: Blandt Bønder, 1 R., 4, S. 177.

**) E. T. Kristensen: Sagn og Overtro f. Jylland, S. 358.

***) E Wigstrøm: Folkdiktning, II, S. 408.

†) Forfatteren: Fra Planternes Verden, S. 133—39.

Pige, bliver hun heftig betagen af Elskov*). Endnu skal blot til Slutning mindes om det bekjendte og meget udbredte Sagn om Frøbenet, der, mulig dog kun ved en Forvexling, undertiden angives at kunne tages ogsaa af en Tudse.

Troen paa Muligheden af at fremkalde, ved særegne Midler, i alt Fald en flygtig, kortvarig Elskov eller bevirke en Sanserus, under hvis Indflydelse Kvinden viljeløst hengav sig til Manden, er meget gammel og træffes baade i Nord og Syd. Man kan utvivlsomt føre Troen tilbage til Oldtidens hedenske Forestillinger om Runernes Magt. Odin siges gjærne at være Opfinderen af Runerne, og han roser sig af at være kyndig i atten Rune- eller Trolddomskunster. Det er dog næppe rigtigt, naar nogle ville mene, at Runerne fra først af vare blotte Tryllemidler, hvilken Mening dog Professor P. G. Thorsen synes at hælde til. Det er derimod rimeligt, at man tidlig er kommen paa den Tanke, at visse Sammenstillinger af Runer kunde virke som Trolddom**). Man kjendte syv Arter af Tryllerunér, hver bærende sit Navn; undertiden forenede man disse Runer ved Trylleformularer og Sang, *galdrar*, der navnlig udførtes af Kvinder i Forbindelse med *seiðr*, et, som man troede, meget virksomt Hexeri. Kvinderne, som øvede disse Kunster, kaldtes gjærne *Galdrakonur* eller *Seiðkonur*. Vilde man nu vinde en Persons Elskov, ristedes der Lønruner for vedkommende. Man kjendte ogsaa meget vel Elskovsdrikke (*mynnisveigur*), og disse skulde indgives den paagjældende Person i et Bæger, som overalt var udskaaret med Elskovsruner (*gamanrúnir* eller *manrúnir*) og Tryllevers (*lioð*)***). Saa

---

*) E. Wigstrøm: Anf. Skrift, S. 406.
**) C. Rosenberg: Nordboernes Aandsliv, S. 90.
***) L. Engelstoft: Kvindekjønnets Kaar hos Skandinaverne, S. 86—87.

ældgammel er Brugen af Seið, at det allerede findes omtalt i vort ældste Oldkvad Vøluspá, hvor det i første Vers hedder om Vølven:

„seið hon kunni,
seið hugleikinn,
æ var hon angan
illrar brúðar."

Dette, at hun »altid var yndet af onde Brude«, viser, at man altsaa tidlig ved stygge Kunster har forsøgt at opvække Elskov, noget ikke blot Mænd øvede mod Kvinder, men ogsaa disse mod hine.

Ofte beskrives Trylledrikkenes Virkninger som helt frygtelige, saa den paagjældende geraadede i fuldstændigt Raseri. I Folkeviserne omtales flere Steder Elskovsruner hvorved man søgte at vinde en Ungmøs Kjærlighed. Det fremgaar af disse Exempler, at Kvinden ved saadanne Runekunster mistede Forstandens og Viljens Brug og fuldstændig gav sig i Mandens Vold, ganske som under Indflydelse af en Elskovsdrik. En senere Tid betragtede selvfølgelig alle den Slags Forsøg som Trolddom og stor Synd, for hvilken vedkommende senere maatte bøde, og hvis Ægteskab virkelig blev Resultatet af en paa hemmelig Maade fremkaldt Elskov var det en almindelig Mening, at denne Følelse strax vilde forvandles til Had.

Ogsaa i Syden kjendte man i Oldtiden Elskovsdrikke; Plinius omtaler saadanne, og paa lignende Vis maa vi forstaa Grækernes *Philtron*.

Før Drikken blev given til den, hvem den var bestemt, blev den her i Norden højtidelig indviet under Fremsigelsen af særegne Trylleformularer, blandt hvilke følgende kan anføres af *Sigrdrifumál*, hvor det hedder:

„Hil dig, Dag!
Hil jer, Dagens Sønner!
Hil jer, Nat og Næde!
Se til os begge
med milde Øjne
og giv os, som sidde, Sejr!"

Man har endog langt op imod Nutiden brugt at bære en lille Pose paa sig, i hvilken var indsyet forskjellige Smaating, der skulde have den Virkning at vinde en andens Hjærte. Ingredienserne bestode bl. a. af en Negl, nogle Haar, stødte Krebseskaller o. a. m., hvoriblandt vistnok Sand. Andre Steder har man i samme Hensigt baaret et Pulver, fremstillet af *Dalai Lamas* Exkrementer, hvilket ofte betaltes saa dyrt, at kun Fyrster kunde kjøbe det*). — De nævnte Gjenstande, Neglen, Haar o. s. v. mener Junge findes allerede nævnte i Lævii Digte, og det er interessant at se, at endog Grønlænderne, i Følge Povl Egede, have kjendt samme Elskovsmiddel.

Det er faktisk, at de saakaldte kloge Koner lavede Elskovsdrikke nu og da, og det kan heller ikke betvivles, at de af disse tilberedte Dekokter vare i Stand til at bevirke Beruselse og en Slags Døvelse af Sanserne. Hexeprocesserne opvise en hel Række af Beskyldninger, rettede mod forskjellige Personer, der skulde have forsøgt at skaffe sig selv eller andre denne eller hin Mands eller Kvindes Kjærlighed. I 1627—30 verserede saaledes en Sag for Retten, vedrørende en sønderjysk Hex, der blandt andet var anklaget for at have gjort Forsøg paa ved Trolddom at bringe en Elskovs-Forbindelse i Stand imellem Prins Kristian og Fru Anne Lykke**). Lignende Sager hørte til Dagens Orden lige ned til Slutningen af det syttende Aarhundrede. I de under Navn af »Cyprianus« forekommende Kunstbøger findes ikke sjælden Midler, der ere ligefrem afskylige og i høj Grad formastelige.

11. Den hos de fleste Mennesker tilstedeværende hemmelige Frygt for Døden har affødt en Mængde golde Fantasier om forskjellige Midler, der skulde være i Stand til at forlænge Livet eller mulig endog bevirke Udøde-

*) Junge: Den nordsjæl. Landalmue, S. 242.
**) Danske Magazin, 3. Række, 5, S. 173 og følg.

lighed. Det er næsten utroligt, hvad man i denne Retning har udtænkt, og hvor mangfoldige Anvisninger man i Tidernes Løb har givet til Destillation af slige livsforlængende eller udødeliggjørende Midler. I Sammenhæng hermed staar en fra de ældste Tider gjennem mange Slægter fortsat Søgen efter »Udødeligheds-Stenen« eller »de vises Sten«, til hvis Erhvervelse en hel Række Dyre- og Plantesagn give Anvisninger. Der ligger i øvrigt noget for den menneskelige Tanke uendelig nedslaaende i denne frugtesløse Stræben, i denne Afmagtens Opposition mod en uforanderlig, ubrødelig Naturlov, der lyder paa Død og Forkrænkelighed for alt og alle. Da har det gamle sjællandske Ordsprog truffet det rette, naar det siger:

„Der er ej voxen Urt saa stærk,
som kan imodstaa Dødens Værk!"

Ligesom man har søgt de vises Sten, saaledes har der ogsaa været en forgjæves Leden om »Livets Træ«, hvis Frugter kunde give Menneskene et evigt Liv, ja, hvoraf blot en enkelt liden Gren var nok, for at man kunde trodse Døden. Det er de i Sjælen slumrende Mindelser om Livets Træ, om hvilket Barnet alt hørte den skjønne Fortælling, at det stod i Paradisets underfulde Have, der har givet Anledning til hin Søgen. Man har Sagn om, at Seth erholdt en Gren af dette herlige Træ og plantede den paa sin Faders Grav. Af samme Træ skulde ogsaa den Stav været gjort, Moses benyttede, naar han for at fremkalde Vand, slog paa Klippen i Ørkenen. Og i Følge en anden ældgammel Legende stod der i Ægypten et underfuldt Træ, hvis Frugter, Blade og Bark havde den Kraft, ved den blotte Berøring at kunne helbrede alle Sygdomme. Der var Sagn nok om Livets Træ, men Udødeligheds-Længselen stilledes ikke, »Slægt fulgte paa Slægt, uden at den hede Længsel fyldestgjordes«*).

---

*) Fr. Warnke: Pflanzen in Sitte, Sage u. Geschichte, S. 1 o. flg.

I Middelalderen troede man fuldt og fast paa, at der gaves et Tryllemiddel, som kunde helbrede alle Sygdomme og forlænge Livet. Man kaldte det snart »den filosofiske Tinktur«, snart »det store Panace« eller »Livs-Elixir«. De tre Benævnelser ere dog nærmest identiske med Udtrykket »de vises Sten«. Foruden hin udødeliggjørende Egenskab skulde Elixiren end videre besidde den mageløse Evne at kunne forvandle uædle Metaller til Guld og forøge deres Vægt. Den var derfor Alkymisternes magiske Trylleord og Tryllemiddel. Af hvilke Plantestoffer eller overhovedet af hvilke Bestanddele dette undergjørende *menstruum universale* egentlig skulde bestaa, er ikke meget bekjendt; men som en af de vigtigste Urter har man nævnt den bekjendte Art af Kodriver: *Primula veris*, der jo alt i det foregaaende er nævnt som Middel til at hæve dulgte Skatte. Den skulde efter nogles Mening være identisk med den hos de gamle Grækere omtalte og højt lovpriste Plante: *Dodecatheon.* Da man ogsaa her i Norden i Alkymien har anvendt Primula veris, turde det ligge nær at slutte, at Sagnene om denne ere af keltisk Oprindelse, og at vi have faaet dem fra Kelterne, fra hvem vi have bevaret saa mange andre Overleveringer. Som Støtte for denne Antagelse skal nævnes, at den hos det nævnte Folk for sine helbredende Egenskabers Skyld saa højt lovpriste Plante *Samolus* ogsaa henhører til Primulaceerne.

Adskillige Alkymister, andre Magikere og Æventyrriddere have meddelt Beretninger om, hvorledes de i deres høje Alderdom have taget det store Panace og herved ere blevne foryngede. En vis Raimund Lull i det trettende Aarhundrede forsikrede, at han ved dette Tryllemiddel var bleven livlig og rask som en Yngling. Alkymisten Artephius paastod endog, at han var tusende Aar gammel!!; men selv fra den nyere Tid kunne anføres Exempler paa slige Paastande. Den i sin Tid meget omtalte Grev St. Germain fremstillede i det attende Aarhundrede en livsforlængende

Te, der i alt Fald efter hans eget Sigende forskaffede ham en Levealder af 350 Aar(!).

Mange Mennesker have søgt at bevare deres Sundhed ved at indtage visse bestemte Præparater daglig; de vigtigste Bestanddele heraf have i Regelen været Vinaand, og en særlig heraf lavet Drik bærer jo endnu det pralende Navn: Aqua vitæ, medens den rigtignok rettere, som en tysk Forfatter siger, burde hedde Aqua mortis. W. Preyer, som her sigtes til, har i en interessant Afhandling om »Livets Forlængelse«*), hvoraf ovenstaaende Aldersangivelser ere tagne, anført flere ejendommelige Forsøg paa at forynge det af Alderdom svækkede Legeme, blandt hvilke endog nævnes Transfusions-Forsøg med Overførelse af unge, kraftige Dyrs Blod i gamle udlevede Menneskers Aarer.

Blandt de livsforlængende Planter skal end videre nævnes Ambra (*Artemisia Abrotanum*) og Graa-Bynke (*A. vulgaris*).

I Plinii »*Historia naturalis*«, hvor vi sjælden forgjæves søge Oplysninger om Naturmærkværdigheder, der have sat de gamles Fantasi i Bevægelse, finde vi ogsaa Beretninger om livsforlængende Planter. Han har en omstændelig Beskrivelse af den tidligere nævnte Dodecatheon, og blandt andre skulle vi navnlig minde om en Art Katost (*Malva*), om hvilken han udtaler, at »den, som hver Dag drikker en halv Pot Saft af Malva, bliver fri for enhver Sygdom« (sic). Hvilke Malva-Arter han hentyder til, er dog ikke saa let at afgjøre; de kunne i alle Tilfælde ikke sammenlignes med de danske Arter, da de efter hans Optegnelser maa have haft en langt anseligere Størrelse. I Mauritanien blive de endog saa mægtige, siger han, at ingen kan spænde om Stammerne, »qvam circumplecti nemo potest!«

Hyppig har man ogsaa benyttet animale Præparater eller visse Dele af Dyr som Beskyttelsesmiddel mod Døden,

---

*) Deutsche Rundschau, Febr. 1882.

hvorhos er at mærke, at man ogsaa kunde ved saadanne Midler sikre sig mod Drab af fjendske Mennesker. Det var en gammel Overtro, at der i Svalens Indre skulde findes en hvid, en rød og en sort Sten; bar man den sorte, kunde ingen slaa en ihjel. Den tidligere nævnte »Sejerskjorte« beskytter ogsaa mod Døden, og den Soldat, som gaar i Krigen med en saadan skjult paa sig, er desaarsag usaarlig. Af flere forskjellige Ting har man lavet sig en beskyttende Talisman, der skulde bæres paa Brystet, og stundum har man i sin Naivitet taget til Takke med Tryllesedler og Himmelbreve*); dog, Midler af denne Art ligge uden for nærværende Skrifts Plan.

12. Vi se Menneskene søge Beskyttelse mod Naturens forskjellige Magter, mod Lyn og Torden, Storm og Uvejr, Oversvømmelser og Misvæxt m. m. Blandt de Planter, der antoges at beskjærme mod Lynilden, maa i Særdeleshed nævnes Hassel, der navnlig hos Tyskerne har staaet i Ry for denne Egenskab, som den erholdt, fordi Jomfru Maria en Gang søgte Ly under en Hasselbusk i et Tordenvejr, der indtraf paa hendes Bjærgvandring til Elisabet. I Danmark saa vel som i Norge, Sverige og Tyskland har det forhen været temmelig almindeligt at plante Husløg (*Sempervivum tectorum*) over Stuedøren paa Straataget, hvor den da sikrede mod Lynnedslag. At man i denne Hensigt har valgt en saa lille og ubetydelig Plante, har sandsynligvis sin Grund i, at denne i Oldtiden var helliget Tordenguden; men at den overhovedet skulde være i Stand til at afværge Lynet og sikre mod dets ødelæggende Virkninger, og det just fordi den havde været viet en hedensk Guddom, er unægtelig en Anskuelse, der kontrasterer besynderlig mod den gængse Opfattelse af Lyn og

---

*) Ad. Wutke: Der deutsche Volksaberglaube d. Gegenwart, Side 166.

Torden som fremkommet paa Guds umiddelbare Befaling og som Tegn paa hans Vrede.

Endnu træffer man vistnok mange Steder den Skik at stikke Hornfiskehovederne op i Tagskjægget; de skulle ogsaa beskjærme mod Lynet, men Grunden hertil er ikke saa let at paavise. Hvor Storken og Svalen have deres Reder, slaar Lynet heller ikke ned, og anden Ildsvaade afværges, saa længe de forblive boende. De ere jo nemlig hellige Fugle, om ikke af anden Grund, saa fordi de i Følge Legenden fik Mund og Mæle, da de paa Langfredag fløj over den korsfæstede Frelser paa Golgatha og raabte henholdsvis: »Styrk ham« og »sval ham!« Man maa derfor aldrig dræbe disse Fugle, gjøre dem Fortræd eller ødelægge deres Reder.

Paa Stene og Trærødder forekommer i Skovsøer og Grøfter under Vandet en stor, kraftig Mosart, der fører Navn af Kildemos (*Fontinalis antipyretica*), men som ogsaa bærer det folkelige Navn Brandmos, fordi man troede, at den besad ildslukkende Egenskaber, hvad ogsaa er antydet i det systematiske Artsnavn *antipyretica*; den brugtes i sin Tid af Almuen til at stoppe mellem Skorstenen og Væggen, ved Ovnen o. s. v., da man, som sagt, antog, at den kunde beskytte mod Ildens Magt. For at hindre Brand i Sæden brænder Bonden endnu mange Steder St. Hansblus paa Midsommeraftenen; og for at afværge Misvæxt, Storm- og Hagelskade paa Kornet m. m. brugte Landmanden forhen, navnlig paa Valborgdag før Solopgang, at signe sin Jord, sit Kvæg og alt, hvad han havde, hvilket skete under Opramsning af lange, mærkelige Trylleformularer.

13. Man har ogsaa anvendt en betydelig Mængde Dyre- og Plantemidler som Værn mod Mørkets Dæmoner, mod Spøgelser, Hexe og alle Haande overnaturlige Væsener. Man har altid troet, at de onde Aander kunde komme en nær og hjemsøge Hus og Hjem med Plager; selv Luther troede sig jo stundum i bogstavelig Kamp med Mørkets Verden. Naar nu slige Dæmoner forulempede en,

var det godt at vide, at en saa almindelig Plante som Krybende Potentil (*Potentilla reptans*) var et fortrinligt Beskyttelsesmiddel. I det mindste vidne de gamle Avtorer, at Femfingerurt (*Quinquefolium majus repens*), som er synonym med Krybende Potentil, er god til at bortdrive Djævelen og de onde Aander, noget, der dog allerede er faldet vor gamle ærlige Simon Paulli for Brystet, saa han erklærer saadant for »forfængeligt at dømme og mene«. Ogsaa Graa-Bynke (*Artemisia vulgaris*) afværger alt Djævelskab og har navnlig under Navn af Beifusz staaet i stor Anseelse hos vore Naboer, Tyskerne. »In ein Haus, an dem Beifuszwurzeln genagelt sind, kann der Teufel nicht eindringen, und es ist vor Feursgefahr geschutzt« *). Allerede i Hieronimus Bock's ærværdige Kräuterbuch siges det, at man skal tage denne Plante »für böse Gespenst und ungewitter«. Det har ogsaa forhen været en almindelig Skik, at der St. Hans Aften skulde sættes Graa-Bynke eller, som den hed, Graabone over alle Husets Døre og oppe under Tagskjægget for at hindre Hexene fra at forgjøre noget inden for og for at holde de onde Aander ude, hvad ogsaa fremgaar af gamle Viser, der endnu kjendes om Graabone, af hvilke vi navnlig fra Vejstrup Sogn ved Kolding have en meget karakteristisk Opskrift. Ligeledes vare en Del af de Planter, der bare den hellige Jomfrus Navn, kraftige mod Mørkets Verden; fremfor alle stod dog »Flyverøn« i Anseelse som et ufejlbarligt Middel mod alle Hexekunster. Den benyttedes da ogsaa af overtroiske Folk efter en stor Maalestok, ja opsøges endnu i vore Dage af mange. Blandt de berømte Planter paa dette Omraade maa endnu fremhæves Mesterrod (*Imperatoria Ostruthium*), der, som allerede Navnet antyder, var Mester over alt overnaturligt.

I alle Lande, ikke mindst i vort eget, har der været

---

*) Fr. v. Kobell: Ueber Pflanzensagen u. Pflanzensymbolik, München 1875, S. 15.

en udbredt Tro paa Gjengangere eller Spøgelser, man nødvendig maatte værge sig imod paa forskjellig Vis. Hvad der oprindelig har givet Anledning til Troen paa dødes Igjenkomst, kan der være delte Meninger om. Der kan peges paa ægyptisk Rod, eftersom Ægypterne lærte først om Sjælens Udødelighed eller fortsatte Væren i en jordisk Form; men vi kunne ogsaa godt nøjes med for vort eget Folks Vedkommende at minde om de hedenske Oldtidsforestillinger om Draugen, den døde, der dog paa en Maade »lever« inde i Højen, hvad især tydelig fremgaar af den gamle Vise, der beretter om Grette, som trænger ind i Højen og ligefrem slaas med Dødningen. Og at den hensovede dog i det mindste tænktes at føre en bevidst Skyggetilværelse, se vi ogsaa Vidnesbyrd om i den Kjendsgjerning, at de efterlevende ofte rejste en Bavtasten inde i Højen, hvor ingen kunde se den, og hvor den kun skulde være til Glæde for den døde.

Hvor man nu imidlertid mente, at en død var paa Færde, maatte han fordrives ved Hjælp navnlig af Hørfrø, der strøedes uden for Huset, en Skik, som jævnlig brugtes, ogsaa ved Ligbegængelse, for at den døde ej skulde »gaa igjen«. Holberg, der jo altid var den sunde Fornufs Talsmand over for Overtroens Udskejelser, minder ogsaa spøgende om, at »Hørfrø og Lysetang« kan fordrive Spøgelser (Peder Paars 1 B. 4). Sagnet beretter, at Fru Ida Rathlou til Langesø i Fyn efter sin Død gik igjen og til Forfærdelse for Omegnens Beboere fór om ved Nattetide med en Myndehund efter sig. I Landsbyen Rue, der er beliggende mellem Kirkebyen Vigerslev og Langesø, var man især forulempet af hendes Farter, hvorfor Beboerne strøede Hørfrø tværs over Gaden ved Rue Smedje, hvilket hindrede hende i at drage denne Vej.

Endnu i Begyndelsen af indeværende Aarhundrede brugte man i Mecklenburg at strø Hørfrø efter et Lig, naar dette blev baaret ud af Huset; og her hjemme har man udstrøet

det uden for Gaarden, ved Portindkjørseler og paa Korsveje, hvorved alt overnaturligt forhindredes i at færdes dér. Man kan ogsaa tage to Halmstraa af Rug og lægge dem over Kors paa de Gjenstande, man vil værge mod Forgjørelse, eller man anbringer dem uden for de Døre, gjennem hvilke man kan befrygte Spøgeriet vil komme. Dette blev navnlig forhen iagttaget Juleaften, og for at Straaene ikke om Natten skulde blæse fra hinanden, blev der lagt en Sten paa Midten af Korset. I forbigaaende bemærkes, at Staal jo ellers til alle Tider har været anset som probat Middel mod Mørkets Verden. (Sluttes).

Anton Andersen.

Fra den tyske Reaktionstid.

(Slutning.)

VI.

Hardenbergs sidste Reformer. — Forfatningsplaner. — Landboforhold i de østlige og vestlige Provinser. — Byer og Kredse. — Jordernes Udskiftning. — Sogne-, By- og Kredsforfatningen — Mangler og Misgreb.

Finansreformen var bragt til Ende, og den var med alle sine Mangler et godt og dygtigt Arbejde, skjønt den lige saa lidt tilfredsstillede de blinde Tilhængere af den gamle preussiske Ordning som de doktrinære Forsvarere af et i videnskabelig Henseende fuldkomment Skattesystem. Denne Stormagt, som havde lidt mest under Krigens tunge Slag, havde med modig Fasthed gjenoprettet sin Kredit, medens det mere rige og mere skaanede Østerrige aarevis stod ved Bankerottens Afgrund; skjønt Preussen endnu stedse var Kongeriget med de lange Grænser, havde det dog skabt et Toldvæsen, som samtidig tilfredsstillede Frihandelens og Beskyttelsessystemets Krav og gjorde andre Magter med bedre afrundede Grænser til Skamme; det havde endelig skabt et fuldstændig nyt Afgiftssystem, som gik løs paa det forarmede Folks Skatteevne paa alle an-

gribelige Punkter uden dog at hjemfalde til den gamle Akcises uendelige Mangeartethed; som sikrede Staten dens Tilværelse, dens Forsvarsevne uden at hemme den økonomiske Udvikling i dens sunde Væxt, og som allerede efter faa Aars Forløb faldt de surmulende Sachsere og Rhinlændere taalelig. Og alt dette havde Preussen først og fremmest sin gamle Kansler at takke for, hvem den ufrugtbare Wiener-Statskunst foragtede saa dybt. Paa Gravens Rand og haanet af Alverden som alderdomssvag havde Hardenberg endnu engang rejst sig med Ungdommens Spændkraft for at leve sig ind i en Tankegang, der laa fjærnt fra hans Dannelse; med sikkert Blik havde han sat de rette Mænd, Maassen, Rother, Friese, Hoffmann, paa rette Plads og sluttelig snart kæmpende, snart smigrende forstaaet til højre og venstre at overvinde alle Modstandere, hvem kun han med sin smidige Opfindsomhed mægtede at besejre. Dette var ikke det daarligste Blad i hans Hæderskrans.

Efter et sligt Held turde Hardenberg vel nok gjøre Regning paa ogsaa at naa det sidste Maal for alle sine Reformer, at kunne afslutte sit Livs Arbejde med den første preussiske Landdags Sammenkaldelse. Ved de nye Finanslove var Løftet fra 1815 blevet udtrykkelig fornyet og bekræftet og Statsgjælden stillet under Rigsstændernes Varetægt, ligesom Provincialstænderne havde faaet Tilsagn om deres Medvirkning ved Grundskatternes mere ligelige Fordeling. Det syntes umuligt at træde tilbage fra saa højtidelige Løfter. Kongen havde ikke blot villig givet sit Samtykke til disse Love, men ogsaa under de sidste Maaneders Forhandlinger stadig truffet sin Afgjørelse i Overensstemmelse med Kanslerens Ønsker, ja endog taget ham energisk i Beskyttelse selv over for de kongelige Prinser. Alt syntes at være i rette Gænge. I et Privatbrev, der snart løb rundt i alle Aviser, formanede Hardenberg Publikum til at skjænke »Regeringens langsomme, men konsekvente Gang«

mere Tillid: Forfatningen vilde utvivlsomt nok komme i Stand; han haabede med Sikkerhed at kunne vinde Sejr over alle de hviskende og varslende Smaasjæle, der listede om ved Hove, siden Kongen skarpt havde tilbagevist alle reaktionære Partikularister, og ingen anset Statsmand, end ikke Metternich, hidindtil var traadt aabenlyst op mod Forfatningsplanen.

Ganske vist havde Finansforhandlingerne atter og atter godtgjort, at det ikke blot var Fordomme, men ogsaa alvorlige, berettigede Indvendinger, der kunde rejses mod Rigsstændernes Sammenkaldelse. Hvorledes skulde man kunne dølge de Hemmeligheder, som vedkom Banken og Statsgjælden, naar de almindelige Stænder traadte sammen? Var det dernæst ikke ogsaa muligt, at Landdagen med Særstaternes partikularistiske Smaalighed vilde hemme de Toldforhandlinger med de tyske Nabostater, som vare nødvendige for at sikre det nye Skattesystem? Langt overvejende Grunde talte dog for en energisk Gjennemførelse af Hardenbergs Planer. Hvor haardt maatte ikke det monarkiske Sindelag blive rystet hos dette Folk, der var saa nøje sammenvoxet med sin Krone, naar det harmfulde Spørgsmaal nu lød, for første Gang i Preussens Historie: Kan man da dreje og vende et Kongeord? Og hvorledes kunde en Stormagt med en lovbegrænset Statsgjæld rolig imødegaa den uberegnelige Fremtid? I fredelige Tider kunde den vel nok bevare sin Kredit; men brød Stormen atter løs, vilde efter saa bestemte offentlige Løfter intet Statslaan mere være muligt uden Rigsstændernes Samtykke (se oven for S. 239). Et Angreb fra Provincialstændernes Side mod Statens Enhed kunde nu vel heller ikke befrygtes, da Kronen i de sidste fem Aar viselig havde benyttet sin diktatoriske Myndighed til paa alle Lovgivningens Omraader at gjennemføre Reformer, der ikke godt havde kunnet gjennemføres paa anden Maade. Hærordningen var nu sikret, ligeledes Inddelingen i Provinserne og de nye Former for deres Forvaltning; man

havde fastslaaet Skatte- og Toldsystemet og ordnet Stasgjælden og Civillisten for det kongelige Hus; med sit fine, diplomatiske Blik forudsaa Hardenberg derhos et taaleligt Resultat af de Underhandlinger, Niebuhr førte i Rom om den katholske Kirkes Rettigheder. Kom nu ogsaa dette Værk i Stand, blev dernæst Kommunal- og Kredsordningen efter Hardenbergs Plan omdannet af Kronen alene, og blev Forfatningen sluttelig oktrojeret af Kongen, havde man i de nærmeste Aaringer næppe tunge politiske Kampe at befrygte.

Efter al menneskelig Beregning gik Preussen følgelig en af hine stille Epoker i Møde, som altid pleje at indtræde efter store Reformperioder. Den første Landdag, der jo kun skulde have raadgivende Myndighed, vilde rimeligvis have ført en beskeden Tilværelse og indskrænket sig til at dadle og forbedre enkelte Misgreb ved de nye Reformlove; saaledes havde den maaske kunnet gjennemløbe en rolig Læretid, som dette uerfarne Folk netop behøvede for at vænne Østpreussere, Rhinlændere, Brandenburgere og Westfalere til et ædrueligt Arbejde i Fællesskab, for at udrydde de indgroede Standsfordomme og tilfredsstille den forstemte offentlige Mening i Tyskland. Statskansleren saae Preussens nærmeste Fremtid i dette Lys. Hvem kan imidlertid nu til Dags med Bestemthed sige, om Sagen virkelig havde taget en saa uskyldig Gang, om den nyfranske Liberalismes abstrakte, statsfjendtlige Tanker ikke ogsaa havde skaffet sig Indpas paa den preussiske Landdag? En høj Grad af Sandsynlighed taler dog for, at Hardenberg traf det rette. Hvad der saa taalelig var lykkedes de sydtyske Stater, var vel heller ikke umuligt for Preussen; en i rette Tid sammenkaldt preussisk Landdag havde kunnet spare Kronen for Nedværdigelserne i 1848.

Ogsaa Kongen syntes at være kjed af den lange Nølen. En Kabinetsordre af 17de Januar mindede Statsministeriet om en hurtig Udarbejdelse af Kommunalloven, og den 12te

Februar befalede han at danne en særlig Kommission, som inden fire Uger skulde klare hele den første Halvdel af Hardenbergs Forfatningsplan, nemlig Sogne- og Kredsforfatningen, hvorpaa dette Arbejde skulde forelægges Udvalget for Stænderforfatningen til Prøvelse »paa Grund af den indre Sammenhæng med den almindelige Stænderforsamling.« Kommissionen bestod gjennemgaaende af udmærkede Embedsmænd, men alligevel mislykkedes deres Arbejde, og dette Udfald blev skæbnesvangert. Saa snart Grundlaget for Forfatningen viste sig raaddent, styrtede hele Bygningen sammen. Selv den store Konges reformatoriske Vilje havde i det attende Aarhundrede altid kun med Forsigtighed givet sig i Kast med den feudale Forfatning ude i det aabne Land; her, ude i Statens brede Lavsletter, havde Tyskernes utæmmelige Lyst til lokale Ejendommeligheder fra gammel Tid haft frit Spillerum; her laa de gamle Stænders sidste og stærkeste Bulværk; her var gammel Sæd og Skik endnu almægtig, og det var intet Tilfælde, at den konstitutionelle Reformpolitiks første Forsøg led Skibbrud paa dette seje lokale Særliv, som saa længe havde trodset det gamle absolute Kongedømme.

Endnu engang maatte Preussen haardt føle de fordærvelige Følger af Steins hurtige Fald. Da den store Reformator styrtedes, havde han efterladt et næsten fix og færdigt Udkast til en Kommunalforfatning for Landet. Hvis dette Arbejde den Gang var traadt i Live, hvortil udkrævedes en Steins hele Jærnvilje, havde Lovgivningen nu forefundet de gamle Provinsers kommunale Liv i taalelig Orden og følgelig haft et fast Støttepunkt for yderligere Reformer. Som Sagerne imidlertid nu stode, var Kommissionen raadløs over for en uoverskuelig Mangfoldighed af lokale Særrettigheder og Sædvaner, en ligefrem kaotisk Tilstand. I de østlige Provinser laa omtrent 25,000 Landsogne og 15,000 Riddergodser. I dette uhyre Tal fandtes ganske vist mange stærkt befolkede, stadlignende Sogne, som Langenbielau og

andre industrielle Landsbyer, der strakte sig milevidt gjennem Riesengebirges Dale; men det store Flertal af Landsognene i Nordøst var næppe nok kommet ud over de simple Tilstande under den tyske Kolonisations første Tider. Den lille Kolonistlandsby, planmæssig anlagt omkring Herregaarden, var endnu stadig den almindelige Regel; Sogne paa hundrede, ja selv paa halvtredsindstyve Hoveder vare ikke sjældne, og en Landsby med fire Hundrede Mennesker ansaas allerede for en betydelig Plads. Dette Smaasogns-Liv havde fyldestgjort Landbefolkningens Trang, saa længe man drev Agerbruget i Fællesskab og Kirken nødtørftig sørgede for Fattigplejen og Undervisningen; men efter at Reformationen havde gjort Fattigvæsenet og Skolevæsenet til et verdsligt Anliggende, og Sognekredsene lidt efter lidt fra et Fællesskab i økonomisk Henseende gik over til politiske Forbindelser, stode de dværglignende Kommuner i de nordøstlige Provinser fuldstændig hjælpeløse. Hvorledes skulde de med deres tarvelige Midler kunne bygge Veje, underholde Skoler og tilvejebringe alle de øvrige Ydelser for det almene Vel, som Staten i sin Magtfylde nu krævede af dem? Særlig i Østpreussen og Posen, hvor Landsbyen gjennemsnitsvis knap talte to Hundrede Hoveder, fandtes næppe endnu Spor af moderne Kommunalindretninger.

Noget Tilskud fik man ganske vist fra Godsejerne, der her i Østen næsten endnu overalt vare i Besiddelse af Jurisdiktion, lavere Politimyndighed og Patronatsretten over Kirken; inden for Godsets Omraade var han selv Sogneforstander og udnævnte Landsbyens Foged; men dette patriarkalske Forhold, der i »den almindelige Landboret« endnu betragtedes som den normale Forfatning for Landsbyen, begyndte imidlertid fuldstændig at forskyde sig efter den nye Agerlovgivnings Indførelse. Ved Afløsningen af Hoveriet og de øvrige Bondebyrder blev Landsbyen i økonomisk Henseende uafhængig af Godsejeren; Godset var nu blot en Privatejendom, som i det frie Sogn havde at bære

største Parten af de kommunale Byrder og at varetage Overøvrighedens Rettigheder. Siden 1808 havde Kongen atter og atter udtalt, at disse Levninger af gammel Sæd og Brug snarest mulig burde falde bort. Denne Forbindelse af Øvrighedsrettighederne med Godset var ikke blot i Modstrid med de første Grundsætninger for den moderne Lighed, men Herskabet selv mægtede heller ikke længere at fyldestgjøre sine Pligter som Politimyndighed, siden Fabrikkerne forlagdes ud paa Landet og den ubegrænsede Ret til Bosættelse og Bortflytning bragte mange Personer, som ikke havde Forsørgelsesret, ud i Landsbyerne; uden Bistand af Gensdarmeriet havde de kommunale Øvrigheder ikke engang kunnet vægre sig mod Vagabonder. Og medens den voxende Færdsel daglig stillede forøgede Krav til det landlige Politi, gik Godsejeren mere og mere op i sin egen Landbodrift. Enhver, som vilde holde sig paa sit forgjældede og ødelagte Fædrenegods, maatte arbejde haardt og være godt hjemme i det nye rationelle Landbrug. Det gamle Ordsprog, at paa Landet kunde enhver komme ud af det med en Smule Held og Forstand, havde alt længst tabt sin Berettigelse; Riddergodset lagde helt og holden Beslag paa en Mand, navnlig siden Brænderiet ved den nye Brændevinsbeskatning kunde skaffe et rigt Udbytte, og mangen Adelsmand, der stolt saae ned paa Stædernes Kræmmeraand, forvandledes selv umærkelig til en ivrig industridrivende. Hvorledes skulde der da blive Tid og Kraft tilovers for de lokale Øvrighedspligter?

Og sjældent var det, at Bonden endnu nærede den hjærtelige Tillid til sin Godsejer, der alene kunde gjøre hans Magt som Stedets Øvrighed taalelig. Allerede tidligere havde den fattige Adel i Nordøst sjælden kunnet hævde sig i en langvarig Besiddelse paa Grund af Krigens stadig tilbagevendende Ulykker, og det gjaldt allerede som en Mærkværdighed, at dog enkelte gamle Slægter, t. Ex. Bredow'erne i Havellandet og Brandt'erne til Lindau, i

Aarhundreder holdt sig paa deres Familiegodser. Da Riddergodserne nu frit kunde bortsælges, vare Ejerskifter i den sidste Tid blevne endnu hyppigere, og den borgerlige Kapitals Overlegenhed kunde snart ogsaa mærkes paa Landet. Amtmændene paa Krongodserne og snart ogsaa andre borgerlige sloge sig ned paa de gamle Riddergodser; i Østpreussen var alt Flertallet af de store Godser paa borgerlige Hænder; hist og her rørte den driftige Godsspekulation sig allerede. Mangen af de nye Ejere var imidlertid ganske fremmed for sine Bønder, og var han haardhjærtet, søgte han paa enhver Maade at frigjøre sig for Sognets fattige, ja vel ogsaa at udkjøbe de smaa Naboer, som faldt ham til Besvær.

Desuagtet vare disse forkvaklede Tilstande ingenlunde Folket ukjære. Bonden holdt med Sejhed fast ved gammel Skik og Brug og fandt det heldigt at have Domstol og Politi saa nær for Haanden; han saae med Ligegyldighed bort fra mange grove Mangler ved Godsejernes Administration, da Godset nu ikke havde noget yderligere at kræve hos ham, men kun bar Byrderne for ham. Endnu ned i Fyrrerne takkede Bønderne paa den brandenburgske Provins-Landdag af ganske Hjærte Kongen, fordi han havde ladet dem beholde deres gamle Sogneforfatning ubeskaaren. Adelen paa den anden Side betragtede sine Godsherre-Rettigheder som et dyrebart Standsprivilegium, og det var ikke udelukkende Junkerhovmod, som her kom til Orde. Godsejerne kunde rose sig af, at de daglig ved tunge Ofre kjøbte deres indflydelsesrige Stilling ude paa Landet; mange af dem følte virkelig en Trang til en fri, almennyttig Virksomhed, der altid vil røre sig hos et sundt Aristokrati. Allerede i 1809 havde Stænderne i Mohrungerkredsen med Greverne Dohna og Dörshoff i Spidsen nedlagt en harmfuld Protest mod den paatænkte Ophævelse af Godsejernes Politiret; thi de ansaa det for et uværdigt Krav, at Godsejeren fremtidig skulde leve uvirksomt af sine Indtægter. Naar Lov-

giveren forstod at lede denne hæderlige Følelse mod et rigtigt Maal, naar han med fast Haand fjærnede Landadelens Privilegier og i Steden aabnede en ny, frugtbar Virkekreds inden for det almene Retsomraade, kunde Nordøstprovinsernes fordomsfulde Junkervæsen muligvis endnu forvandles til en fast Støtte for det landlige Selvstyre.

Helt anderledes saae det ud i Landsognene i de vestlige Provinser. Her havde Frankrigs og dets Vasalstaters Lovgivning ophævet enhver retslig Forskjel mellem Stad og Land, mellem Riddergods og Bondegods. Ved Rhinen vare næsten samtlige store Godser udstykkede; i Westfalen fandtes ganske vist endnu nogle Riddergodser; men de udgjorde Kommuner som alle andre, kun var Godsejeren Kommunens Formand. Udjævningen af alle sociale Uligheder svarede til de økonomiske Forhold i disse tæt befolkede Landskaber, hvor Byernes Haandværksflid allerede for længe siden havde faaet Indpas i Landsbyerne. Den abstrakte franske Municipalstyrelse var her trængt dybt ned i Folket; naar en Vesttysker skrev om den tyske Kommunalforfatning, t. Ex. i 1818 Pagenstecher fra Nassau, talte han stadig ene og alene om Sognet, uden at spørge om Ejendommeligheder mellem Landsby og Stad.

Sognene i Vesten havde deres Oprindelse fra Germanernes mægtige Fællesmarker, der allerede fra første Færd vare større end Kolonistlandsbyerne i Østen, gjennemsnitsvis mellem 5—700 Hoveder og derhos under Fremmedherredømmet slaaede sammen til Fællessogne. Da Rudler med Fæller ordnede den franske Forvaltning paa venstre Rhinbred, havde han ikke kunnet opdrive tilstrækkelig mange Mairer, som talte Fransk, og derfor vilkaarlig ofte slaaet flere Sogne sammen under én Borgmester. Denne Adfærd, som var i Strid med Lovene og først senere fandt Konsulernes Billigelse, var dernæst bleven fortsat af de kejserlige Præfekter, fordi Bureaukratiet kunde komme lettere ud af det med et ringere Antal Borgmestre. Lige over for

Østens talløse usle Sogne traadte saaledes i de vestlige Provinser ikkun halvfemte Tusende Sogne, der vare samlede under henved tusende Borgmestre og Amtmænd. De rhinske Borgmestre med deres Medhjælpere udnævntes af Staten og regerede efter hin øverste Grundsætning i den napoleonske Forvaltningsret, hvorefter Administrationen udelukkende tilfalder Statsembedsmanden, medens de regerende ene og alene have en underordnet raadgivende Virksomhed; denne bureaukratiske Myndighed var ofte mere haard end den pommerske Godsejers patriarkalske Regimente.

Denne utyske Indretning havde imidlertid hurtig slaaet faste Rødder i Rhinlandene, og den faldt lige saa meget i de preussiske Landraaders Smag som tidligere i Underpræfekternes. Derhos var den, af Staten udnævnte Borgmester mindre tilgængelig for Paavirkning af Kleresiet og den offentlige Mening end den valgte Sognefoged; det er saaledes vel forstaaeligt, at Embedsmændene i de vestlige Provinser til Hobe paa tre nær udtalte sig for at bibeholde Borgmesterdømmerne. Ogsaa Folket holdt sin Kommunalforfatning højt i Ære, allerede fordi den var rhinsk. »Wir wolle bleibe was wir sin«, hed det kort og godt, saa snart man fik Nys om, at »der Preuss« tilsigtede en Forandring. Den lille rhinske Landmand, som allerede havde sin Nød med sit Havebrug og Vindyrkningens Lykkespil, saae ingenlunde med Uvilje, at den strænge Borgmester friede ham for Arbejdet og Ulejligheden med Kommunalstyrelsen; de store Borgmesterdømmer kunde ogsaa udrette ulige mere for det almene Vel end hine dværgagtige Sogne i de gamle Provinser. Denne praktiske Fordel lod sig saa lidt benægte, og den offentlige Mening udtalte sig med saadan Styrke, at selv deciderede Fjender af den franske Lovgivning, t. Ex. Stein og Vincke, ikke vilde forgribe sig paa Borgmesternes Værdighed eller Embedsomraader.

Ogsaa Byforholdene frembøde lige saa skærende Modsætninger. Efter at Steins Kommunalforfatning for Byerne

først havde gjennemgaaet den tunge Prøvelsestid under Befrielseskrigene, var den i de gamle Provinser lidt efter lidt voxet ind i Befolkningen, og Stein haabede at se sit prøvede Arbejde med nogle uvæsentlige Ændringer snart indført ogsaa i de vestlige Provinser, fordi Selvstyret er den bedste Skole til at naa det rette Borgersind; men Rhinlænderne havde ikke den fjærneste Anelse om, hvor langt mere frisindet Bylovgivningen var i det foragtede Østen. Den formelle Lighed efter den franske Municipallov var han fornøjet med; hos os, sagde man med Stolthed, gaa alle Klasser op i det ene Begreb »Borger«. Den udnævnte Borgmester med sine tilforordnede stod efter rhinske Begreber lige saa højt over Østens tyske Magistrater som den napoleonske Præfekt over de preussiske Regeringskollegier. Borgeren i Rhinprovinsen glædede sig over at slippe for de mange besværlige Æresposter i Steins Bylov, og ingen lagde Vægt paa, at en Borgerrepræsentation, som ikke havde Tilsyn med Forvaltningen, ikke kunde udøve nogen virksom Kontrol med den almægtige Borgmester; valgte Magistratspersoner ønskede man derhos ikke for at undgaa de gamle Familiers Tyranni. Den dybsindige Opfattelse af Staten og Pligterne mod samme, der laa til Grund for Steins Kommunalforordning, var ganske uforstaaelig her i Vesten, hvor alle sværmede for Ideerne fra 89. Endnu i Aaret 1845 hævdede L. Buhl i et Skrift om Kommunalforfatningen i den preussiske Rhinprovins: Exemplet fra »Mønsterlandet Frankrig« godtgjør tilstrækkelig, at Statens Frihed og Kommunernes Frihed udelukke hverandre; stillet foran dette Valg maa det liberale Rhinland foretrække Statens Frihed. Den brave Publicist, en af de klogeste liberale fra Rhinpfalz, havde med disse Ord ganske talt efter de fleste Rhinlænderes Hjærte. Et Folk, som levede i denne Anskuelse og dog roste sig af sit Frisind, kunde aabenbart endnu vanskeligere vindes for det tyske Selvstyres tunge Pligter end den fortrykte Smaaborgerstand i Østens Stæder.

Ogsaa i Kredsstyrelsen kom Modsætningen mellem Østen og Vesten frem paa alle Punkter. Samtidig med Inddelingen i Provinser og Regeringsdistrikter var ogsaa den prøvede brandenburgske Kredsinddeling med Landraads-Embederne bleven indført i de nye Omraader, og i 1816 havde Kongen indrømmet Kredsforsamlingerne blandt Kredsens Grundejere at foreslaa tre Kandidater til de ledige Landraadsposter. Efter Lovens Bogstav var Landraaden fremtidig blot en Statsembedsmand, og Hardenberg erklærede udtrykkelig: Om Landraaden end tages af Kredsens Beboere, ligger »Forestillingen om et repræsentativt Forhold ingenlunde til Grund herfor, men ene og alene den Tanke, at en Grundejer yder en Garanti for, at han kjender og vil fremme, hvad der tjener til Kredsens bedste«. Faktisk var og blev Landraaden i Østen dog ligefuldt samtidig et Organ for Regeringen og en Tillidsmand fra Kredsen. Denne ejendommelige Dobbeltstilling, som gav dette de gamle Provinsers Hovedembede sit Særpræg, lod sig desto værre ikke uden videre overføre paa de vestlige Landskaber; her var Antallet paa de dannede Grundejere saa ringe, at man ogsaa maatte sætte »andre passende Personligheder«, navnlig Officerer, i Spidsen for Kredsstyrelsen. Slige Embeds-Landraader kunde ikke blive synderlig andet end Efterfølgere af de napoleonske Underpræfekter; enkelte af dem sloge sig vel efterhaanden til Ro i den nye Rede, t. Ex. Schills Vaabenfælle, den brave Bärsch, som førte et strængt Regimente i den fattige Eifelkreds Prüm og snart ved sine Skrifter om Eifels Topografi godtgjorde, at han vidste bedre Besked i det raa Bjærglandskab end de indfødte selv; men mange vare og bleve fremmede for deres Kredse og betragtede ikkun deres Embede som et Gjennemgangsled til højere Poster. Den radikale Tilintetgjørelse af alle aristokratiske Kræfter førte her som i Frankrig til en ren bureaukratisk Forvaltning; angaaende Kredsforsamlingerne var der endnu ikke truffet nogen Bestemmelse, men enhver følte, at de i

det borgerlige Vesten maatte faa en anden Form end i de aristokratiske gamle Provinser.

Hvor lidt Besked med disse indviklede Forhold havde dog ikke Kongen og hans Kansler, naar de ventede at faa Udkastene til Kommunalforfatningen færdige i Løbet af fire Uger. Først efter et halvt Aars Forløb havde Kommissionen til Nød faaet Bugt med det uhyre Stof og kunde den 7de Avgust forelægge sine Planer til Forfatningerne for Kredsene, Byerne og Landsognene. Arbejdet skyldtes væsentlig Kommissionens Formand Friese; mange af hans Forslag fra 1811 gik ordret igjen i de nye Udkast. Allerede den Gang havde han udtalt sig mod Godsejernes Øvrighedsmyndighed; liberal fra Top til Taa saae han i den skarpe Standsforskjel en Hovedaarsag til Ulykken fra 1806 og betragtede Afskaffelsen af alle Grundejeradelens Privilegier i økonomisk og politisk Henseende som den første Betingelse for et frit Kommunalvæsen.

I Mellemtiden havde Statsraadet kraftig fortsat sin agrariske Lovgivning fra 1811; den 25de Septbr. 1820 udkom et i sine enkelte Bestemmelser næsten alt for radikalt Edikt, der ordnede Afskaffelsen af Bøndernes Byrder for Landskaberne mellem Elben og Rhinen. Efter lange og indgaaende Drøftelser udkom dernæst den 7de Juni 1821 den dybt indgribende Lov om Udskiftningen af Fællederne, den sidste store Reform fra den hardenbergske Periode. Siden Frederik den store havde paabegyndt Ophævelsen af Fællesskabet, vare allerede mere end 2½ Mill. Morgen Land blevne udskiftede; nu bleve Udskiftningerne fortsatte i større Maalestok og under Opsyn af Generalkommissioner (Overlandvæsenskommissioner), hvem Ledelsen af Afløsningen allerede siden 1811 var betroet. Den nye Lovgivning tog sit Udgangspunkt fra den noget vovelige Sætning, at enhver Udskiftning, med mindre Modbevis førtes, maatte betragtes som gavnlig for Landets Kultur; derhos bød Loven ogsaa Garanti for en stræng retslig Fremgangsmaade, da General-

kommissionerne fik retskyndige Bisiddere og udrustedes med Dommermyndighed. Det var et dristigt Magtsprog, men det viste sig at være en Nødvendighed for Landbrugets Fremme; lidt efter lidt fulgte næsten alle tyske Stater Preussens Exempel, Württemberg først i 1854. Ogsaa denne Gang fremgik det, hvor højt Embedsstanden endnu stod over Folket i økonomisk Dannelse.

Uviljen rørte sig paa alle Hold. Ikke blot Marwitz og hans Venner ivrede mod de boglærde Generalkommissioner og beskyldte Staten for at fordærve Folket, naar engang imellem en fiffig Bonde, der havde faaet sin Mark udvist langt borte fra Byen, drog Fordel af den nye Brandforsikrings Velgjerninger og stak Ild paa sit Hus. Ogsaa Bønderne, der tidligere saa ofte havde fremført den Klage: »Mange Hyrder er Hjordens Skade«, modsatte sig nu hyppig Udskiftningen af Fællesgræsgangene og vanskeliggjorde Kommissionernes Arbejde ved mistroisk Kjævl. Dog Statsmyndighederne fortsatte rolig deres Arbejde, og til Aar 1848 blev endnu omtrent 43 Mill. Morgen Fællesjorder udskiftede eller friede for Servituter*). Næsten overalt skammede Bønderne sig over deres Modstand, saa snart Arbejdet var fuldført, og de forhadte Generalkommissioner vandt lidt efter lidt en høj Anseelse; Landbefolkningen begyndte at indse, at Fællesskabets Ophævelse var et nødvendigt Led i den lange Række af Reformer, som skulde hæve den vornede Hovbonde til fri Grundejer. Nu først blev det ogsaa muligt at skabe et taaleligt Net af Veje og Grøfter, hvis lige Linjer rigtignok ofte skadede Landskabets Skjønhed. Nu

---

*) En „Morgen" Land, et nu af det franske Maalsystem fortrængt Agermaal, havde en meget forskjellig Størrelse i de enkelte tyske Lande. I Preussen var Størrelsen lovlig fastslaaet til 25,532 Are, altsaa 6480 d. □ Al. eller henved ½ d. Tønde Land; Generalkommissionerne have altsaa paa det nærmeste udskiftet 2000 □ Mil, eller det tredobbelte af Danmarks Størrelse.

først kunde Bonden ogsaa opgive Fædrenes Trevangs-System og prøve et mere intensivt Brug paa sin Gaard, hvis Jorder laa samlede; han var nu fuldstændig Herre over sin Jordlod og kunde med Flid og Held gjøre Regning paa voxende Velstand; under Uheld fik han rigtignok til Gjengjæld det frie Konkurrencesystems haarde Sider at føle; han manglede da den Nødhjælp, han tidligere havde haft i Jordfællesskabet, og da Landbo-Kreditforeningerne blot kom de store Grundejere til gode, løb han let Fare for at blive udkjøbt af de tilstødende Godsejere. Ophævelsen af Fællesskabet stoppede en Kilde til evig Tvist mellem Godsejerne og Bønderne, ligesom ogsaa de fleste Grænsestridigheder, der havde bragt Splid mellem de proceslystne Bønder, nu faldt bort med Jordernes Sammenlægning; den fik en lignende Betydning for Kommunallivet ude paa Landet, som Lavsvæsenets Ophævelse havde haft for Byerne; frigjort for alt Fællesskab kunde Landsbyen nu virkelig gaa over til at blive et Sogn i politisk Henseende.

Kommissionen havde netop beregnet sine Udkast med dette store Omsving i Landboforholdene for Øje; det var fuldt og fast dens Alvor med Grundsætningen for Hardenbergs Forfatningsplan: »Vi have lutter frie Grundejere«. Uden en slig redelig Iver for den almene Ret og Lov vilde Reformen rigtignok heller ikke have nogen Udsigt til at lykkes; men der udkrævedes derhos Skaansel for det historisk givne, for den uendelige Mangfoldighed i det kommunale Liv, og en slig Forstaaelse fandtes desto værre kun i ringe Maal hos de liberale Embedsmænd, som udgjorde Kommissionens Flertal. Særlig var Friese meget tilbøjelig til at drive den berettigede Tanke om Statens Enhed ud i dens yderste Konsekvenser; for ni Aar siden havde han t. Ex. ligefrem krævet Ophævelsen af Provinserne, fordi den provinsielle Aand dræber Følelsen for Staten. Strax ved Drøftelsernes Begyndelse opkastede man det tvingende Spørgsmaal, om en enkelt Kommunalordning overhovedet var mulig for

den hele Stat, saaledes som Hardenberg havde krævet den. Efter sit Kjendskab til Land og Folk erklærede Vincke, at Vesten ikke kunde undvære sine Amter og Borgmesterdømmer. Historisk Sans og bureaukratisk Formalisme tørnede haardt sammen; Flertallet hjalp sig imidlertid ud over alle Betænkeligheder med den doktrinære, selv i theoretisk Henseende ikke engang uomtvistelige Sætning: Kommunen er en Mikrokosme af Staten og kan derfor kun have en tilsvarende Forfatning. Lige saa doktrinær var den følgende Paastand, at Forskjellen i Dannelse slet ikke var saa stor mellem de enkelte Provinser, — ret som om Kommunalforfatningen betingedes af Dannelsen og ikke meget mere af økonomiske Forhold. Flertallet besluttede derfor at udarbejde en eneste Kommunalforfatning for Landet, hvorvel det selv maatte erkjende, at denne almindelige Lov var ufuldstændig og trængte til en Supplering ved Provinciallovene. Dette slemme Fejlgreb gav Grundlaget for Hardenbergs Forfatningsplaner et ubodeligt Stød; foruden de privilegeredes Kasteaand udæskede man nu ogsaa Provinsernes berettigede Partikularisme til en forbitret Kamp.

Som man kunde vente af saa dygtige Embedsmænd, indeholdt Udkastene naturligvis i Enkelthederne mange fortræffelige Tanker. Kommissionen tog den, i det tyske Liv saa dybt begrundede Modsætning mellem By og Land som en given Kjendsgjerning; den vilde i en enkelt, overskuelig Lov sammenfatte for Bonden, alt hvad der angik ham, og forkastede derfor det Forslag, at tvinge Stad og Land ind i samme Ramme, skjønt flere Embedskredse fra de vestlige Provinser levende interesserede sig herfor. Udkastet til Kommunalloven for Landet gik som Regel ud fra de existerende Landkommuners fortsatte Existens, men tilstedte dog enkelte smaa Nabokommuner at slutte sig sammen ved en frivillig Overenskomst, og udtalte den meget naive Forventning, at denne Tilladelse vilde blive hyppig benyttet, saa snart den »almindelige Repræsentation for Staten« først

fik vakt Almenaanden; Bondepartikularismens tykke Is skulde smelte bort for det konstitutionelle Statslivs Vaarpust. De rhinske Borgmesterdømmer bortfaldt altsaa, men det blev Overøvrighederne tilladt at danne større Fællessogne for særlige Øjemed som Vejanlæg, Skole- og Fattigvæsenet o. s. v. I hvert Sogn skulde der være en valgt, af Landraaden bekræftet Sognefoged med et Sogneraad og en Forsamling, som skulde bestaa af samtlige Beboere i Sognet, i større Distrikter dog blot af Repræsentanter.

Mere forsigtig løde Forslagene om Godsejernes Rettigheder; Kommissionen vovede ikke ligefrem at foreslaa Ophævelsen af deres Politimyndighed og havde desuden heller ikke at træffe Bestemmelse om Patronatsrettighederne; den indsaa ogsaa, at man ikke uden videre kunde tvinge Godsejerne til at indtræde i Sognene, som endnu for kort Tid siden havde staaet under deres Herredømme. Paa den anden Side var det umuligt at gjenindføre Godsejernes Myndighed i de vestlige Provinser, og Sognefogdens Udnævnelse af Godsejeren vilde nu være en aabenlys Uretfærdighed, da Landsbyens og Riddergodsets Interesser under den endnu uigjennemførte Udskiftning ofte nok tørnede sammen. Man slog derfor ind paa en Middelvej; Godsejeren skulde for Tiden beholde den Dommer- og Politimyndighed, han endnu var i Besiddelse af, hvorimod Landraaden i Politisager havde Ret til umiddelbart at befale over Sognefogeden. Godsejeren maatte fremdeles ved Fogedens Valg kunne nedlægge Indsigelse hos Landraaden og til Varetagelse af sine Rettigheder lade Sognets Protokol forelægge sig; han kunde endelig forlange, at hans Gods, naar det hidindtil ikke havde hørt ind under Sognet, ogsaa fremtidig skulde udgjøre et særligt Godskomplex under hans personlige Ledelse. Den udtrykkelige Hensigt med disse Forslag gik ud paa fremtidig »at lette den fuldstændige Sammensmeltning« mellem Landsbyerne og Godserne; men hvor højlig skuffede man sig ikke ved det grønne Bord angaaende Landadelens Sinde-

lag, naar Kommissionen haabede, at Godsejerne meget snart selv vilde betragte deres Politimyndighed som »en unyttig Byrde.«

Kommissionens Forslag grebe mindre dybt ind i Byernes Forhold; her var der kun Tale om at fjærne nogle Mangler ved Steins Lov, som Erfaringen havde godtgjort, og Stein selv ikke fragik. Alle og enhver indrømmede, at Kommunalloven for Byerne alt for ensformig regulerede de grundforskjellige Forhold i de enkelte Kommuner; derfor krævede Kommissionen for hver enkelt Stad en Bemyndigelse til at fastslaa Vedtægter, dog med Statens Samtykke. Siden Indførelsen af Næringsfriheden havde Borgerskabet tabt sin væsentlige Betydning; det stod jo enhver frit for at drive en Haandtering og at kjøbe Grundejendomme i Byerne. Borgernes eneste væsentlige Rettighed var fremtidig deres Deltagelse i Kommunalforvaltningen; følgelig krævede Kommissionen, at man skulde lette de saakaldte Notabler, d. v. s. Statsembedsmændene, den gejstlige og lærde Stand, Erhvervelsen af Borgerrettighederne; derimod vilde man ikke høre noget om en højere Census, hvis Indførelse de konservative krævede.

En anden Besværing fra de konservatives Side rettedes mod det mangelfulde Statstilsyn; »vore Stæder ere blevne til smaa Republiker«, hed det i hin Lejr. Staten gav i Virkeligheden de store Stæder frit Spillerum og saae igjennem Fingrene selv med grove Lovovertrædelser fra Magistraternes Side; det kunde hænde, at en Stad tyve Aar i Træk ikke udskrev Fornyelsesvalg for Borgerrepræsentanterne; dog ogsaa i dette Spørgsmaal blev Kommissionens Flertal døvt for de konservative Ønsker. Ved Drøftelsen af Byernes Forfatning havde Streckfusz det afgjørende Ord; det var en fra Sachsen kommende, udmærket Embedsmand, som i sit Hjem havde lært grundig at foragte en i Hemmelighedskræmmeri og Nepotisme nedsunken Byforvaltning og nu beundrede de preussiske Stæders kraftige, borgerlige Liv som et Ideal.

Hvor stolt var han ikke af denne »preussiske Frihed«; »højst besynderlig« tyktes ham derimod Frankrigs Frihed, der vel indrømmede Nationen at afsætte Ministre, men nægtede den enhver Medvirkning i de mest nærliggende Sager. Paa hans Raad besluttede Kommissionen skarpt at begrænse Statens Tilsynsret: det er dog altid bedre, at Kommunerne begaa enkelte Fejlgreb, end at Regeringen øver en forhadt Vilkaarlighed; kun Landslovene og Grundtankerne i det nye Skattesystem turde Kommunalstyrelsen ikke forgribe sig paa. Først en senere Slægt skulde erfare, at disse almindelige Sætninger ingenlunde sloge til for at afstikke Grænserne mellem Stat og Kommune; Kommunernes Beskatningsret krævede en nøjagtigere Regulering ad Lovgivningens Vej, saafremt Staten vilde beholde frie Hænder over sit eget Skattesystem; men slige Betænkeligheder laa endnu ganske uden for Datidens Synskreds.

Meget heftige Forhandlinger rejste sig dernæst, da et almindelig beklaget Hul i Byernes Kommunallovgivning kom paa Tale. Stein havde i sin Lovgivning ikke sagt noget om, hvorledes Stridigheder mellem Magistrat og Borgerrepræsentation skulde udjævnes; nu ønskede han bestemt, at slige Tilfælde skulde afgjøres af Voldgiftsmænd; men Streckfusz betragtede Magistraten blot som en Tjener for Borgerskabet og havde Øjet aabent for den Fare, at Magistratens lønnede Embedsmænd kunde uddanne sig til et nyt Kommunal-Bureaukrati. I slige Kredse — saaledes udtalte de høje Embedsmænd sig med sjælden Uhildethed — opstaar hyppig »en Embedsaand, som kun alt for let dels fører til fuldstændig Slaphed, dels til at ofre det væsentlige for Formen, Sagen for Embedets Skyld.« De foresloge derfor, at Magistraten i Regelen blot havde at udføre Borgerrepræsentationens Befalinger og ene og alene turde nægte sit Samtykke ved Laan, ved Bortsalg af Kommuneejendomme og ved ulovlige Krav. Dette Forslag skød langt ud over Maalet; men forgjæves fremkom Köhler med den Advarsel:

Det er det samme som at fratage Magistraten enhver Kraft, at demokratisere Kommunerne. Flertallet nærede ganske vist ikke i fjærneste Grad slige radikale Anskuelser; det indrømmede meget mere, at den kortvarige Embedstid i Byerne holdt mange dygtige Kræfter borte fra Kommunalforvaltningen og gjorde Byernes Embedsstand alt for afhængig af Folkegunst, og det foreslog derfor livsvarig Ansættelse for de lønnede Statsraader.

Af alle Bestemmelser i Byernes Kommunallov blev ingen saa stærkt antastet som deres Inddeling i Kredse; den herskende Forkjærlighed for Stænder og Korporationer kunde i denne Forskrift kun se mekanisk Vilkaarlighed. I sit Flyveskrift om Forfatningen havde Ancillon allerede i 1819 ført bitre Klager over, at Byernes Forfatning »kastede alle Borgere uden Forskjel sammen i én Kategori«; men ogsaa Humboldt, I. G. Hoffmann, ja selv liberale som Dahlmann og F. v. Raumer ønskede at give de gamle Korporationer og Lav nyt Liv under mere fri Former og at overdrage dem Valgretten i Byerne. Niebuhrs Lære: »Uden Lav og Korporationer kan intet Valg og ingen Forsamling af Borgere trives«, svarede til Gjennemsnitsanskuelserne i denne romantiske Tidsalder. Selv Stein hældede lidt til Niebuhrs Mening, skjønt hans Statsmands-Instinkt sagde ham, hvor vanskeligt det maatte falde at gjennemføre den praktisk. Kommissionen indsaa imidlertid helt vel, at Kommunalforfatningen skulde samle Borgerne som Borgere og ikke adskille dem efter Haandværk, og fastholdt derfor den bestaaende Kredsinddeling; ethvert senere Forsøg paa at gjøre Kommunalforfatningen afhængig af næringsdrivende Korporationer er da ogsaa regelmæssig strandet paa det moderne Industrilivs brogede Mangfoldighed.

Alle hidtil berørte Forslag vidnede dog om en levende Forstaaelse for det rette Selvstyre; men i paafaldende Modsætning hertil stod den bureaukratiske Aand, som kom til Orde i Lovudkastet om Kredsinddelingen. Da man efter

1807 gav sig i Færd med Forfatningen for Kredsene, mødtes man i den Opfattelse, at Borgerne i Kredsene selv maatte tage Haand i Hanke med Styrelsen, men man indsaa ogsaa, at et Omraade paa gjennemsnitsvis 35,000 Sjæle var for stort til et sligt virksomt Selvstyre, og vilde derfor dele Kredsene i mindre Omraader, hvor Forvaltningen kunde overdrages selve Borgerne. Denne heldige Tanke, som alene havde kunnet føre til et frugtbart Resultat, gik man nu desto værre bort fra, og Kommissionen nøjedes med at oprette Kredsforsamlinger, som kunde drøfte Kredsenes Anliggender, rejse Dadel over Mangler og Misbrug, fordele Skatterne og træffe Beslutninger om nyttige Fællesanliggender, men skulde afholde sig fra enhver Indblanding i selve Forvaltningen. En slig Kredsdag uden egentlig Ansvar stod lige saa magtesløs over for Landraaden som det franske Generalraad over for sin Præfekt. Og ganske paa fransk Vis skulde Landraaden fremtidig ogsaa kun være en Statsembedsmand. Hidindtil, saaledes argumenterede Kommissionen, har Preussen ikke kjendt »virkelige Folkerepræsentanter« og derfor kunnet indrømme Landraaderne nogle af en Folkerepræsentants Rettigheder; men nu, da Regeringen ved Forfatningen »bortgiver en Del af sin tidligere Magt«, maa den som alle andre repræsentative Stater alene udnævne sine Embedsmænd. Selvfølgelig kunde Landraaden heller ikke længere føre Forsædet i Kredsdagen, men kun uden Stemmeret overvære Forhandlingerne; den skarpe Adskillelse mellem Aktion og Forhandling, denne Grundtanke for den napoleonske Forvaltningsret, skulde altsaa med alle sine Konsekvenser overføres paa Preussen; Landraaden var alt, Kredsforsamlingen beholdt kun Drøftelsen tilbage.

Hermed havde man opgivet det virkelige Selvstyre, og hvad kunde det vel da nytte, at disse afmægtige Kredsdage sammensattes ganske efter Liberalismens Ønsker? Næst efter sine Godsejerrettigheder satte Adelen i de østlige Provinser mest Pris paa sin Magt i Kredsforsamlingen. Det

havde været et haardt Slag for den, at ogsaa borgerlige kunde optages i Ridderskabet; men sin nedarvede Ret til at give Møde paa Kredsdagene vilde man aldrig lade sig fratage; herom vare alle Godsejere enige, baade dem i de gamle Provinser, i Sachsen og Forpommern. Mod denne Ridderskabets gamle Ret rettede Kommissionen imidlertid et forvovent Slag; den ophævede Virilstemmerne og indrømmede blot de store Godsejere Ret til at vælge en Tredjedel af Kredsdagens Medlemmer; de tvende andre skulde vælges af Kredsens samtlige Sogne efter Indbyggertallet. Valgbare vare foruden Godsejere, Stats- og Kommunalembedsmænd ogsaa alle Borgere med 500 Th.'s Indtægter, og da Vælgerne ikke vare forpligtede til at tage Mænd af deres Stand, kunde ogsaa de af Adelen særlig forhadte »Bonde-Advokater« let komme ind i Kredsdagene. Forslaget var lige saa dristigt som slet forberedt; thi hvis man virkelig med ét Slag vilde bringe Ridderskabet i Minoritet, skjønt det hidindtil havde behersket Kredsdagene, krævede baade Klogskaben og Retfærdigheden, at man gav de store Godsejere Æresembederne i Kredsdagene og saaledes Lejlighed til at hævde deres berettigede Indflydelse paa Landet.

Hvor doktrinært var endelig ikke Forsøget paa overalt at give de store Grundejere den samme Tredjedel af Stemmer trods den uhyre Forskjel i de sociale Forhold; for endog blot paa Papiret at kunne gjennemføre denne kunstlede Tanke maatte Kommissionen regne alle Ejere, der betalte 100 Thlr. i Grundskat, til de store Godsejere, ellers kunde man i mange Kredse i de vestlige Provinser slet ikke opdrive nogen stor Godsbesidder. Den forfejlede Plan godtgjorde uimodsigelig, at en fælles Kredslov for Østen og Vesten var lige saa umulig som en fælles Sogneforfatning for hele Statsomraadet. I Slutningen af sit Arbejde udtalte Kommissionen derhos frimodig sin Frygt for, at man i Folket maaske kunde tro, at »hermed skulde hele Stænderspørgsmaalet være afgjort, hans Majestæts Ord indløst, og

at der ikke mere var Tale om en Forfatning for Monarkiet«. For at afskære slige Tvivlsmaal foreslog den en Slutningsartikel, hvori Kongen erklærede, »at Kredsdagenes Forhold til Monarkiets fremtidige Stænderforsamling nøjere skulde blive bestemt i Kundgjørelsen om Forfatningen.«

VII.

Hardenbergs sidste Reformer. — Benzelberg og Bülow-Cummerow. — Kongens Forstemthed. — Kronprins Frederik Vilhelm. — Hans romantiske Griller og religiøse Stemning. — Det preussiske Forfatningsspørgsmaal opgives.

Kommissionens Arbejde var mislykket; et Værk af én Støbning, et holdbart Grundlag for Preussens Forfatning havde man ikke skaffet til Veje, og navnlig hvilede de tvende vigtigste Udkast, Sogne- og Kredsforfatningen, paa falske Grundtanker, medens de mindre vigtige Forslag til en Reform af Byernes Kommunalforfatning ogsaa vare mindre disputable. Og i Betragtning af de mægtige Fjender, som bekæmpede hele Forfatningsspørgsmaalet, kunde den begaaede Fejl vanskelig gjenoprettes i rette Tid. I sin Forstemthed var Stein fra første Færd overtydet om, at Hardenbergs Hjælpershjælpere kun kunde skabe et Værk af »Buralisme og Liberalisme«. Og alt i Februar, da Kommissionen næppe endnu havde paabegyndt sit Arbejde, havde den østpreussiske Stænderkomite med Minister Alexander Dohna i Spidsen indleveret en Adresse til Kongen, hvori man vel udtalte sig med Heftighed mod Karlsbader-Beslutningerne, men samtidig forlangte, at ved Kommunalforfatningens Reform skulde »alt, som havde en ædel historisk og dyb Rod i Folkets Liv, behandles med Skaansel«, og at »indfødte« fra Provinserne skulde tilkaldes ved Forfatningsspørgsmaalets Drøftelse. Dette Angreb havde Hardenberg

endnu kunnet tilbageslaa ved en skarp Irettesættelse, da Komiteen utvivlsomt havde overskredet sin Bemyndigelse; men nu, da Udkastene forelaa fix og færdige, rejste sig en almindelig Storm ved Hoffet, blandt Adelen, i selve Ministeriet. Et Medlem af Statsraadet sagde til Varnhagen, denne Lov er en »Brand til Revolutionen«. Indskrænkningen af Godsejernes Rettigheder, de skarpe Indgreb i Provinsernes Særliv, den gjentagne Brug af det forbudte Ord »Folkerepræsentanter«, alt dette i Forening med de unægtelige Mangler i Udkastene frembøde et overvættes Stof til lidenskabelige Anklager. Det stokkonservative Partis Hovedbetænkeligheder samledes senere i de tvende Sætninger: Lovudkastene »smide alle Klasser af Indbyggere sammen mellem hverandre og kunne derfor ikke danne Grundlaget for en Stænderforfatning, men blot for en almindelig Folkerepræsentation«: dernæst: »de ville give Sognene en lovgivende Myndighed og forene dem til konstitutionelle Forsamlinger«.

Benzenberg, Statskanslerens trofaste Tilbeder, spillede i dette farlige Øjeblik sin Velynder et Puds, som hans værste Fjende ikke havde kunnet udklække værre. I Brockhaus' »Zeitgenossen« lod han udgaa et anonymt Skrift om Statskanslerens Forvaltning, en aandrig Panegyrik, der i det væsentlige med Korrekthed paaviste, at Hardenberg under alle Vendinger i sin Politik stadig kun havde haft Forfatningen som sit sidste Maal for Øje. »En ny Kommunalforfatning foreligger saa godt som færdig, vi ere allerede komne op over Jorden med Fundamenterne for Forfatningen.« Skarpsindig forudsagde han den fredelige sociale Omvæltning, der maatte følge efter de hardenbergske Love: Til Aaret 1850 vil der overalt i Preussen være fremstaaet en fri Bondestand, og Befolkningen være stegen til 16 Millioner. Den varmt følende Publicist, hvem de liberales store Flok saa ofte havde misforstaaet, var heller ikke nu paa nogen Maade til Sinds at efterplapre Liberalismens gængse Tros-

bekjendelse; han vilde meget mere advare de »ubetænksomme liberale« mod at forstyrre den gamle, verdenserfarne Fabius Cunctator i hans dybt gjennemtænkte Planer ved en alt for utidig Iver. »Da de konstitutionelle virkelig gjennemgaaende ere saa temmelig dumme«, sagde han i et fortroligt Brev, »holder jeg det for et fortjenstfuldt Værk engang at fortælle dem, hvad denne halvfjerdsindstyveaarige Mand har udrettet for Kongen og det almene Vel«. Han blev da ogsaa haardt medtagen af den liberale Presse; Grövell gjensvarede ham i en »Anti-B-z-b-g«: ikke enhver Nøler er en Cunctator, og hvor langt hurtigere er man ikke tidligere i det oplyste Kongerige Westfalen bleven færdig med sin Skattereform; ja Brockhaus, Forlæggeren af »Zeitgenossen«, forlagde ogsaa »Anti-B-z-b-g« og opsagde Hardenbergs Beundrer som en mistænkelig konservativ sit Venskab, da »mine Tidsskrifter udelukkende ere viede Liberalismen og dens Udbredelse«. Benzenberg havde alligevel ikke kunnet nægte sig selv at anvende nogle af Dagens halvsande Kraftord paa sin Velynder: han kaldte Kommunalforfatningen for Byerne og de agrariske Love for demokratiske, skildrede Statskansleren som en decideret liberal, der i Preussen havde virkeliggjort Lovene for 89 og nylig blot for et Syns Skyld havde givet efter for den reaktionære Strøm, ja han paastod endog — lige stik mod Hardenbergs Mening —, at den under 22de Maj bebudede Folkerepræsentation efter sit Begreb udelukkede en Repræsentation efter Stænder. I Historien vil man engang kalde Kongens Regering den borgerlige, saaledes profeterede han; for at hævde sin Forfatning tør Preussen ikke engang vige tilbage for en Krig mod Østerrige, en Krig, der vil sikre det Herredømmet i Tyskland.

Forfatningens Fjender hilste denne klodsede Lovprisning med lydelig Skadefryd; den brandenburgske Adels, endnu til Dato uforsonlige Harme over for Hardenberg fandt nu ny Næring. Nu var det dog klarlig godtgjort, at Hardenberg lod sig selv forherlige som en Jakobiner, der tilstræbte

et demokratisk Repræsentativsystem, og ikke en Stænderforsamling. Statskansleren følte, hvor højlig hans Beundrer havde stillet ham blot; han erklærede ufortøvet med Navns Underskrift i Aviserne, at han ikke havde nogen Del i Skriftet, at han ikke kjendte dets Forfatter, og han lod sin trofaste Scharnweber udarbejde en Gjendrivelse, der imidlertid faldt saa uheldig ud, at man maatte begrave den i Akterne. Hans Forsikringer fandt ingensteds Tiltro; med sin sædvanlige Hjærtensgodhed kunde han jo ikke engang bestemme sig til at afbryde sin vante Brevvexling med sin Lovpriser.

E. v. Bülow-Cummerow skrev mod Benzenberg sin »Prik over I'et«; han var en Mecklenburger, der havde nedsat sig i Pommern, en Mand af skarp praktisk Forstand, der i Virkeligheden ikke tilhørte noget Parti, men ivrig repræsenterede de agrariske Interesser, hvorfor han hos de liberale snart kom i Ry for sit Junkervæsen, medens hans Standsfæller nærede Mistanke til ham som et uroligt Hoved. Han var ingen ubetinget Modstander af Statskansleren og billigede i det mindste delvis de nye Reformlove, men nu ansaa han de store Godsejeres legitime Magtstilling for truet; han protesterede mod en bureaukratisk Politik, der vilde røve Adelen Flertallet paa Kredsdagene og kom til den Slutning: Benzenbergs Bog beviser, hvor langt den preussiske Revolution alt er fremskreden, baaren oppe af selve Statsstyrelsen.

Alle disse Fjender lode sig dog overvinde, saa længe Kongen holdt fast ved sin Kansler. Frederik Vilhelm havde allerede ofte næret Betænkeligheder angaaende Følgerne af det overilede Løfte om en Forfatning; sluttelig havde han dog altid atter udsonet sig med Hardenbergs Politik, ja nylig jo endog højtidelig fornyet sit gamle Løfte og styrket det ved nye Forsikringer, som truede med alvorlig at ryste Statskrediten, naar man ikke gjennemførte dem. Statskansleren følte sig ganske sikker og lod endnu i Avgust Maaneds Slutning skarpt og som en ondskabsfuld Opfindelse

gjendrive det Rygte, at man vilde nøjes med provincielle Stænderforsamlinger. Dog næsten i samme Stund modtog Kongen de ulykkelige Udkast fra Kommissionen for Kommunallovgivningen; han indsaa øjeblikkelig, at den preussiske Forfatning umulig kunde opføres paa en saa vaklende Grund, og fra nu af begyndte han atter at vende sig bort fra Hardenberg. Denne Gang for stedse.

Benzenbergs Skridt vakte en dyb Forstemthed hos Kongen; han gjennemlæste det med Omhu og nedskrev misbilligende Randbemærkninger, han senere ved Wittgenstein lod Kansleren tilstille. Jo nærmere det rædselsfulde Billede, Rigsstænderne, rykkede ham paa Livet, desto stærkere rejste hans inderste Væsen sig herimod: Disse lykkespaaende Trontaler og disse Kammeradresser, struttende af Tak, der beredte den lystige Max Josef af Bayern saa stor Fornøjelse, vare den sky og tilbageholdne Frederik Vilhelm en Gru. Hans Mistanke mod Demokraterne havde endnu ikke lagt sig. Da han vilde forsikre Grev Gröben, der med urette var bleven mistænkeliggjort som en Bekjendt af Görres, om sin uforanderlige Velvilje, kunde han dog ikke undertrykke den Bemærkning: »Selv deres tidligere Forbindelse med en Mand af lidet prøvet Sindelag skal ikke formindske min Tillid til Dem«. Og da Badens Sendemand, General Stockhorn, talte med ham om de velgjørende Følger af Karlsbader-Beslutningerne, gav han til Svar: »Det er vel sandt, men hermed er ikke alt udrettet. Sagen har allerede slaaet for dybe Rødder, Ungdommen er alt stærkt smittet af falske Lærdomme; i mange Stater, min egen ikke undtagen, ere mange Statstjenere af alle Klasser, ja selv Ministre befundne smittede, men nu skal jeg alvorlig sysselsætte mig hermed«. Nu bragte næsten hver ny Post slemme Efterretninger om Revolutionens Fremskridt i Spanien og Italien, og overalt havde Trylleordet »Forfatning« forledet den væbnede Magt til at bryde Faneeden: Skulde slig Grueligbed ogsaa blive mulig under den sorthvide

Fane? Uden nærmere Kjendskab til alle det bourbonske Regimentes Synder, som kun alt for let forklarede Revolutionens Daarskaber, saae Kongen i denne et fortvivlet Folks vilde Bevægelse ikkun en ødelæggende Rejsning og fandt det ganske i sin Orden, at Østerrige vilde gjenoprette Roligheden i Italien. Et nyt Møde mellem Monarkerne i Troppau var allerede aftalt. Endnu hyppigere end i sin Enkemandsstands glædeløse Dage overvældedes han af en forsagt Tungsindigheds Anfald; han følte sig træt og med sine halvtredsindstyve Aar allerede gammel — hvor mange tunge Tilskikkelser havde han ikke maattet bære i sine fem og tyve Regeringsaar, og undertiden tænkte han, som alt i tidligere Aar, alvorlig paa at nedlægge denne byrdefulde Krone og tilbringe sit Livs Aften i landlig Stilhed, i Overensstemmelse med sine Tilbøjeligheder. Forretninger vare ham ofte ligefrem utaalelige, og det kostede Besvær blot at formaa ham til at give Møde i Troppau.

I denne fortrædelige og modløse Stemning rettede Kongen, kort før Hardenbergs Afrejse til Troppau, en egenhændig Skrivelse til Statskansleren og opfordrede ham til endnu engang at udtale sig om Forfatningsspørgsmaalet. Herved fik Hardenberg det første bestemte Varsel om, at Kongen allerede begyndte at mistvivle om Løsningen af Forfatningsspørgsmaalet; thi med Kommunallovgivningen faldt ogsaa Rigsstænderne, saafremt en stærk Vilje ikke optog hele Arbejdet for fra. Kansleren indsaa, hvad der stod paa Spil, og afsendte som Svar en udførlig Memoire; han skrev paa Fransk, uden Tvivl fordi han forudsaa, at Kongen i Troppau vilde drøfte Spørgsmaalet med de tvende Kejsere. Endnu engang udviklede han her Planen for sit Tokammersystem: et første Kammer, bestaaende af Overhovederne for de høje Adelsfamilier, de øverste gejstlige, nogle Repræsentanter for Adelen og et bestemt Antal kongevalgte Tillidsmænd; et andet Kammer for de tre Stænder, delte i tre Forsamlinger, som raadsloge særskilt og kun

forenedes ved Hovedafstemningerne. For at dæmpe de konservative Betænkeligheder foreslog han derhos, at Provins-Landdagene skulde slutte sig saa nøje som muligt til de gamle Territorier. »Med de administrative Forhold« — saaledes sluttede han — »vilde denne almindelige Stænderforsamling slet ikke faa noget at gjøre, men den skal alene beskæftige sig med almene, fra Deres Majestæt tilstillede Love og Sager. Den af Deres Majestæt udnævnte Formand har i alle Sager Initiativet. Møderne ere ikke offentlige, og kun Resultaterne skulle offentliggjøres. Rent militære Anliggender, Politiet og de udenrigske Sager henhøre ikke under dem. De kongelige Ministre og Statsembedsmænd kunne blot anklages og drages til Ansvar for Deres Majestæts Trone. Paa denne Maade turde en almindelig Forsamling af Rigsstænderne vel bringe Nytte, og under ingen Omstændigheder Skade«. Et Svar paa denne Skrivelse paafulgte foreløbig ikke, Frederik Vilhelm stod nu næppe nok i Berøring med sin Kansler.

Jo mere Kongen afsondrede sig i en indesluttet Tavshed, desto stærkere sporede Hardenberg den unge Kronprinses Indflydelse, der nu for første Gang begyndte at gribe ind i Statens Skæbne. Den naturlige, i kraftige Herskerfamilier stadig tilbagevendende Modsætning mellem Regent og Tronfølger frier de dynastiske Traditioner fra at synke ned i aandløs Stillestaaen; denne Modsætning skylder Monarkiet sin Foryngelses Kraft. Paa Livets højeste Trin er ingen Lod saa glædeløs og saa truet af Fristelser som en Kronprins's Stilling i en mægtig Stat; ingensteds ægges Modsigelsesaanden stærkere, ingensteds har man en stærkere Følelse af Modsætningen mellem Generationerne, der aldrig ganske forstaa hinanden. I Hohenzollernes Hus havde siden Georg Vilhelms og den store Kurfyrstes Dage Tronfølgeren aldrig været ganske af ét Sind med Regenten, og hvor stor syntes ikke nu Afstanden mellem den gamle og den nye Tid? Paa den ene Side den uanselige, jævne

Konge, hvis hele Verdensanskuelse trods al hans inderlige Fromhed dog havde sin Rod i det gamle Aarhundredes Forstands-Oplysning; paa den anden Side Romantikens enthusiastiske Tilhænger, sprudlende af Aand og Liv.

Blandt de ridderlige Kongesønner, hvis »Livsfylde, Mod og Højhed« den unge Henrik Heine ikke noksom kan beundre i sine Berlinerbreve, syntes den ældste dog at fortjene Prisen. Alverden kaldte ham den mest aandrige Prins i Evropa, og hans Lærer Niebuhr haabede, at med ham vilde en skjønnere Tid oprinde over Tyskland, og alt det kunde fuldbringes, som endnu blot var ufærdigt og ufuldkomment. Blændende, uimodstaaelig syntes han i Underholdningen, særlig i disse Ungdommens Dage, da han endnu uden Bitterhed og med Taknemmelighed optog i sig alt, hvad Jorden bar af smukt og godt; intet af den menneskelige Videns Omraader var ham fremmed, alle Livets høje og dybe Sider berørte han med veltalende Ord, altid aandrig, ofte originalt. Naar han talte i offentlige Forsamlinger, henrev han som en født Taler alle ved sin klare, vellydende Stemme, ved sine begejstrede Tanker og sit i Formen fuldendte, ædle Sprog. Hans Humor bevægede sig lige saa frit i den bitre Sarkasme som i en uskyldig Spøg, og alt den Gang plejede Berlinerne at give Kronprinsen Skyld for enhver god Vittighed, der løb om i Staden. Under Sommerfesterne paa Paafugleøen kunde han i barnlig Jubel støje og larme mellem sine Søskende og med samme Kaadhed, som da han i den lille Have i Memel sloges med den unge Argelander. Over for fremmede viste han en stærk personlig Selvfølelse, en levende Bevidsthed om sin kongelige Værdighed; bløde Naturer som Steffens følte sig ganske overvældede af den dristige Sikkerhed i hans Optræden; men naar han aabnede sit Hjærte for en ligesindet Sjæl, da strømmede Bekjendelser fra hans Læber, en mægtig Strøm af Kjærlighed, Fromhed og Begejstring. Hvor højt jublede Bunsen ikke over »dette kongelige og barnlige Sinds« Rigdom,

da han nogle Dage rejste alene med Prinsen gjennem Italien. Da Grev Gröben, der nylig var udnævnt til Prinsens Generalstabschef, tiltraadte sin Tjeneste, satte Prinsen og han en smuk Sommeraften sig op i en Vogn i Charlottenburg, og da man Kl. fem om Morgenen standsede i Königsberg in der Neumark, var Samtalen ikke et Øjeblik gaaet i Staa, og den nye Ledsager var hele Livet igjennem vunden for sin unge Herre.

Dog denne glimrende Aand, der fængslede saa mange betydelige Mænd med en dæmonisk Kraft, manglede den originale skaberiske Evne, og hermed Hemmeligheden i al Menneskestorhed, den indre Enhed. Blandt den rige Fylde af Gaver var der ikke en eneste af virkelig genial Mægtighed, ikke en eneste, som kunde beherske de øvrige og give hele Livet en bestemt Retning. I Historiens Spejl fremtræder hans Karakter ikke som et Malmbillede, sammensmeltet af mange Metaller, men som et sindrig sammenføjet Mosaikmaleri. Siden den store Kurfyrstes Dage beroede Hohenzollernes Herskerstorhed paa det ene Punkt, at de alle, de store som de smaa, vare helstøbte Mennesker, der under de tyske Forholds Virvar forfulgte et klart opfattet Maal med sej Udholdenhed; selv i Frederik den stores tvespaltede Aand var den tyske Statsmand jo ulige stærkere end den franske Skjønaand. Nu for første Gang optraadte imidlertid ogsaa i dette Regenthus en problematisk Karakter, fuld af Modsigelser, hvem den tragiske Skæbne var forbeholdt at blive en Gaade for sig selv og for Verden, at miskjende sin Tid og at miskjendes af den, en ægte tysk Natur, hvis Fylde af Tanker desto værre lammede den raske Beslutning, en Fyrste, som mægtede at vække de højeste Forventninger, men ikke at fyldestgjøre nogen fuldt ud.

For hans videnskabelige Dannelse var der sørget med Forstand. Niebuhr havde indviet ham i Statsvidenskaberne, Wolzogen i Krigshistorien. Dog ingen af hans tvende Opdragere, hverken den milde Theolog Delbrück eller senere

Hofmanden Ancillon, havde mægtet ved en stræng Tugt at bøje Prinsens egenraadige Sind til Selvbeherskelse. Ikke just at han nogen Sinde bukkede under for Hoffernes simple Fristelser: han blev hele sit Liv igjennem ikke blot moralsk stræng, men ogsaa inderlig ren, gjennemgaaende en Idealist, med hele sit Sind rettet mod Livets evige Goder. Hvad han manglede, var denne Aandsligevægt, der er vanskeligst at vinde for den rigtbegavede, men for hvem det ogsaa er den første Betingelse for at udrette noget stort. Som en Sommerfugl fløj hans Aand fra Blomst til Blomst over den ideale Nydelses vidtstrakte Enge. Han var aldrig mere lykkelig, end naar en »guddommelig Sommernatsdrøm« fængslede ham; naar han drømte om Hellas eller den evige Stad eller om den almindelige evangeliske Kirkes Enhed, da udmalede han sine Længsels-Billeder med saa glødende Farver, at han sluttelig næppe kunde skjelne Drøm fra Virkelighed. Da han første Gang kom til Rom, følte han sig strax som hjemme, saa levende havde han alt i sine Drømme skuet Amfitheatret, Obeliskerne og Peterskirken. For en saa mangesidig og en saa ustadig, vidtsvævende Aand laa Dilettanteriets Fare meget nær, og ligesom saa mange Digtere af den romantiske Skole langt mere vare aandrige Kjendere end skaberiske Kunstnere, saaledes fandt denne Romantikens Statsmand sit Kald snarere i at vække nye Tanker end i at udforme og realisere dem.

Den stærkeste Kraft i hans Sjæl var den religiøse Følelse. Fuld fortrolig med Dogmatiken og Kirkehistorien bøjede han sig ydmyg for den kristne Aabenbaring: Uden et personligt Samkvem med Herren og Frelseren tyktes Livet ham ikke den Møje værd at leve; naar en hellig Andagt gjennembævede ham, var det undertiden, som om hans Yndlingsbog, Salmerne, talte ud af ham, som en Klang fra Davids Harpe gav Gjenlyd fra hans begejstrede Ord; han haabede paa den Tid, da den kristne Tro vilde betvinge den vide Jord, og én Kirke overalt herske, den

evangeliske, uden synligt Overhoved, men fri og vid nok til at taale forskjellige Bekjendelser; da skulde Biskopperne igjen alle trone paa deres gamle Sæder og Diakonernes oldkristelige Embede igjen oplives. Intet tyktes ham mere afskyligt end Trostvang eller en Sammenblanding af gejstlige og verdslige Ting; han tænkte endnu at kunne opleve de Dage, da han selv vilde kunne tilbagelevere den øverste Bispemyndighed i Kirkens Haand, og han lagde intet Dølgsmaal paa, at han ansaa den evangeliske Kirkes nuværende Forfatning blot for en Overgangstilstand. »Siden Kong Frederik II.'s Tid« — saaledes skrev han i disse Dage — »har man søgt i den gejstlige kun at se Statstjeneren, og denne ulyksalige Forkerthed tilskriver jeg for største Delen saa mange(!) af vore gejstliges ugejstlige Liv«. Dette Kirkefrihedens Idealbillede sysselsatte Kronprinsen i hans bedste Timer; det Spørgsmaal, hvorledes den suveræne Stat skulde kunne hævde sig ved Siden af denne frie Kirke, kom for ham først i anden Række.

Denne stærke religiøse Følelse stod i uadskillelig Forbindelse med Frederik Vilhelms kunstneriske Begavelse. Mange tog ham helt og holden blot for en Kunstnernatur; dog hvorledes skulde Hoffets Opdragelse vel have kunnet byde ham, hvad der for Kunstneren er Livsbetingelsen: Natur og Frihed? Han havde set for meget af det skjønne, og med salig Henrykkelse; men Haandværkets gyldne Jordbund, hvoraf den sunde Kunst spirer frem, kjendte han intet til, og den rette Kunstnerglæde, den glade Fodvandring med Ranslen paa Nakken, var Kongesønnen nægtet. I hans kunstneriske Forsøg kom da ogsaa snart Spor af Overforfinelse til Syne; hans Byggeplaner og Tegninger vare til Hobe ejendommelige, mange i høj Grad smagfulde, men mange ogsaa besynderlige og overlæssede med aandrige Motiver, som ikke frembragte noget samlet Indtryk. Heller ikke hans æsthetiske Domme holdt sig fri for denne Hældning til Særhed; ethvert fremdukkende Talent viste han

venlig Deltagelse, og han gik ind paa Schinkels Planer med en Forstaaelse, som satte Mesteren i Forbavselse; med enthusiastisk Iver drev han paa Marienburgs Gjenopførelse, og det vilde være ham en Fest, naar han engang kunde sende sin Niebuhr til Grækenland for at udgrave de Mesterværker af græsk Kunst, som dér endnu slumrede i Jorden. Blandt alle Tiders Kunstværker foretrak han alligevel Basilikaerne i Ravenna, hine alvorlige Bygninger, der rejste sig paa Grænsen mellem tvende Tidsaldere og vel kunne være ærværdige og i historisk Henseende lærerige, men som en jævn, ædruelig Sans aldrig kan finde virkelig smukke; dog her følte han sig lykkelig, i den ensomme Apollinariskirke, hvor den oldkristne Kunsts hellige Billeder, stive og højtidelige, stirre ned fra Væggenes Guldgrund; i denne dæmrende Verden saae han Hedenskab og Kristendom, Øster- og Vesterleden, Gother, Byzantinere og Romere fantastisk spille mellem hverandre for sine anende Blikke.

Sine politiske Anskuelser havde han tilegnet sig i sin Ungdoms Lidelsesaar; derfor vare de fast sammenvoxede med hans hele Væsen. Aldrig forglemte han, hvorledes hans Moder, den uudsigelig elskede, engang paa Schwedts Slotstrappe havde meddelt Sønnerne Rædselsbudskabet fra Jena, og hvorledes hun senere havde lagt dem paa Hjærte at føre den preussiske Kaarde for at hævne deres ulykkelige Brødre, Østerrigerne. Alle de Ydmygelser, hans Fader havde lidt af den overmodige Sejrherre, vare uudslettelig indgravede i Sønnens Hjærte; ganske forgjæves havde Imperatoren ved Sammenkomsten i Dresden 1812 spillet den godmodige Onkel og fortalt Prinsen, hvor meget han lignede Frederik den store. For Arvingen til den preussiske Krone gik og gjaldt Napoleon kun som Revolutionens Helt, som en Repræsentant for hin »Løgnens Aand«, der med Fornægtelse af Tro og Ret havde druknet Evropas gamle, lykkelige Orden i et Hav af Blod og Taarer, og Prinsen havde næppe Ancillons Lærdomme Behov for at styrkes i

denne Dom. I denne Stemning tog han Del i Befrielseskrigene og lagde ikke Mærke til, at de opvaagnende Nationer i Bonaparte hadede Despoten, at de af Sejren ikke ventede de gamle Tilstandes Tilbagekomst, men Folkefrihedens ubestemte Lykke. Nu stod det atter oprejst, dette gamle Kongedømme af Guds Naade, og Revolutionens Drage laa bunden foran det kristelige, legitime Monarkis blanke Skjold. Aldrig maatte en Usurpator igjen bestige den hellige Ludvigs Trone, og endnu i mange Tider maatte de fire Magters Forbund vedblive at bestaa under Ledelse af den vise Metternich, hvem Kronprinsen nærede en ubegrænset Ærefrygt for. Saaledes kunde efter de sidste Aars store Skibbrud maaske dog atter noget gjenoprettes af den kristelig-germanske Verdens gamle Former.

Af det gamle hellige Rige havde Prinsen udkastet sig et Billede, der var lige saa aandfuldt og farverigt, men ogsaa lige saa vilkaarligt som de fortryllende Skildringer hos den romantiske Sværmer Novalis om »hine skjønne, glimrende Tider, hvor Evropa var et kristeligt Land, hvor én Kristendom beboede denne menneskelig formede Verdensdel«. Han tænkte sig en Kejser af det gamle Arvehus, frit valgt af sine durchlauchtige Fæller, og han kunde ikke forstaa, hvorfor Kurfyrst-Kæmneren af Brandenburg ikke ogsaa nu, trods sin kongelige Titel, skulde kunne række hans kejserlige Majestæt det gyldne Bækken. Under Kejseren skulde da komme »de frie Fyrster over frie Folk«; overalt en mægtig Adel, der faderlig regerede sine Bønder og gjorde Udslaget paa de trofaste Landdages Møder; endelig Borgerskabet, inddelt i Lav og glad ved sine gamle Lavsskikke. Ved slige Drømme hang hans Hjærte. Han levede i de Tider, som vare svundne. Han saae Lausitz's Tyr og Jülichs Løve, Cleves Kløverblad og alle de pommerske Hertugdømmers hvide, røde og grønne Gribbe, en glimrende Vrimmel af gamle historiske Landskaber, forenede under den sorte Ørns Vinger, og tænkte nu at gjenoprette denne

Fylde af historisk Liv, og i ethvert af Rigets Landskaber at gjenoplive Adskillelsen efter Stænder. Han blev aldrig træt af overalt i Hjemmet at opsøge Steder for de store Minder eller Spor af gammel Skik og Brug. Snart besøgte han i Markerne Ascaniernes Grave eller i Quedlinburg Sachserkongernes Vugge; snart tog han til Takke ved en westfalsk Sognefogeds Bord og glædede sig over de gamle, uforfalskede Keruskersæder; med særlig Forkjærlighed dvælede han dog ved Rhinen og i det egentlige Preussen, i den gothiske Domkirke og i den tyske Ordens storslaaede Borghaller.

Ved Siden af slige Billeder paa gammel tysk Herlighed havde hans Hjærte kun ringe Plads for et levende preussisk Sindelag. Kong Frederiks daadskraftige Genius havde vidst at lægge sig den tyske Histories Udvikling saaledes til rette, som om den i de tvende sidste Aarhundreder i forgjæves Tilløb stadig kun havde tilstræbt ét Maal, der nu endelig skulde naas ved de schlesiske Krige. For denne unge Prins's Kunstnerøjne formede Billedet af den fædrene Fortid sig imidlertid saa vidunderligt og saa prægtigt, at Nutidens Stat og de stolte Forhaabninger om preussisk Fremtid næsten forsvandt ved Siden heraf. Kronprinsen var først og fremmest en legitim, kristelig Fyrste, derpaa en Tysker, og sluttelig en Preusser. Vel følte han sig lykkelig over, at han engang som den syttende skulde slutte sig til den lysende Række af sexten Kurfyrster og Konger; men paa Befrielseskrigene nær kunde Preussens Annaler kun opvise faa Blade, han kunde betragte med ublandet Glæde. Dette fuldstændig moderne, verdslige Kongedømme havde rejst sig under Kamp med det østerrigske Arverige og Rigsforfatningens løgnagtige Formler, under Kamp med kjævlende Theologers Herskesyge, under Kamp med Landskabernes Seperatlyster og Stændernes Tøjlesløshed. Ingen af hans store Aner stod Prinsens Hjærte rigtig nær; Frederik Vilhelm I.'s Raahed frastødte ham, og hvor oprigtig han end ærede Frederiks

personlige Storhed, havde han dog kun lidet til fælles med denne kongelige Fritænkers Ideer, han, som først havde vovet at løse den tyske Dualisme, medens denne hans Efterfølger ikke troede at kunne ønske Nationen noget skjønnere end netop denne fredelige Tvedeling af Herredømmet.

Heller ikke det preussiske Kongedømmes tvende kraftigste Støtter forstod han ganske at sætte Pris paa. Embedsvæsenet med dets ensformige Orden var ham kjedsommeligt, Omgangen med de gamle Gehejmeraader holdt han kun lidet af; han dømte om Formalismen ved det grønne Bord med en Skarphed, han ikke anvendte over for Adelshovmodets Synder, og af alle Videnskaber var vel ingen ham saa fremmed som Retsvidenskaben, om endskjønt han med Deltagelse fulgte sin Ven Savignys aandrige retshistoriske Forskninger. Fra Armeen var han fuldstændig skilt ved sine umilitæriske Tilbøjeligheder. Vel talte han med Stolthed om denne Hær, »den første i Verden«, og forsikrede ofte: jeg føler mig helt og holden som preussisk Officer. Ogsaa paa Valpladsen havde han lagt Kjækhed for Dagen og engang midt under Kugleregnen med Rolighed svaret sine Officerer, der mindede ham om Forsigtighed: »Naa, hvad saa? saa bliver min Broder Vilhelm Kronprins«. Efter Krigen førte han Overbefalingen over det pommerske Armékorps og lærte meget af sin aandrige militære Ledsager, Oberst Schack, Yorks alt for tidlig afdøde Yndling. Man lagde imidlertid snart Mærke til, at Tjenestens Punktlighed og Ensformighed faldt Prinsen besværlig. Aabenhjærtige Generaler indrømmede, at han ikke rigtig forstod at omgaas med gamle Soldater, og de, som kjendte ham nærmere, vidste helt vel, at han afskyede Krigen, og at Hohenzollernes Fredskjærlighed (!) alt for stærkt beherskede denne Søn af Huset. Med de Officerer, han foretrak, C. v. Röder, Gröben, Willisen, L. v. Gerlach, havde han langt mere fælles kirkeligt-politisk Sindelag end militært Kammeratskab til fælles.

Kronprinsen foragtede den bureaukratiske Tvang, og da han ytrede sig med stor Frimodighed om Politiets Ængstelighed og Forvaltningens Misgreb, kom han hos halvkyndige let i Ry for Liberalisme; hans Onkel, den stive Højtory Ernst Avgust af Cumberland, beskyldte ham endog for jakobinske Tilbøjeligheder. Selv var han ingenlunde til Sinds simpelthen at dæmme op for Tidens Strøm; han troede sig meget mere kaldet til en vís Mægling mellem de tvende extreme Partier, som rystede Verden, og han karakteriserede gjærne sin Stilling med det Udsagn af de Maistre: »Vi ville hverken Revolutionen eller Modrevolutionen, men det modsatte af Revolutionen«. Dog Gneisenau skrev til Hardenberg: »Kronprinsen vil hellere stemme Vandene op mod deres Kilder end regulere deres Løb nede paa Sletten«, og hans Feltherreblik saae skarpere end Frederik Vilhelms Selverkjendelse. Niebuhrs og Savignys politiske Ideer bleve lærvillig optagne af Prinsen, men saa længe omformede af hans opvakte Sinds historiske Længsel, at han sluttelig stod den liberale Verden langt fjærnere end hans jævne Fader. Kongen havde aldrig været bange for at vove hin »Revolution i den gode Forstand«, hin sociale Omvæltning, der dog havde meget til fælles med de berygtede »Ideer af 89«, og han holdt ogsaa nu fast ved Grundtankerne i den moderne Statsenhed og Rets-Lighed, hvorvel mange af Tidens Fremtoninger fyldte ham med Bekymring. Tronfølgeren hadede derimod Revolutionen, og han saae i den en Mørkets Aand, som maatte forsvinde af Historien, skjønt den alt længst med sin Jærngriffel havde indprentet sit Navn i Evropas Annaler.

Han nærmede sig mere og mere Hallers og dennes Elevers, Brødrene Gerlachs Anskuelser. Han kom saaledes i en lige saa tragisk Modsigelse med Aarhundredets fremadskridende Tanker som i fordums Tider hans Forfader, Joachim I., hvem han ogsaa lignede paafaldende i Ansigtstræk. Hvor grundforskjellige de tvende Karakterer end ved

et første Blik skulde synes, den haarde, praktisk ædruelige, snæverhjærtede Joachim og hans begejstrede, kjærligheds-fulde, utrættelig velgjørende Efterkommer: det aandelige Hovmod, Undervurderingen af en kæmpende, gjærende Tids levende Kræfter var fælles for dem begge. Ligesom Joachim engang fra sin kanoniske Lærdoms faste Borg med Hovmod skuede ned paa den plumpe wittenbergske Munk, der dristede sig til at ødelægge saa mange Aarhundreders kunstfærdige Bygning, saaledes vilde Frederik Vilhelm i de mægtig fremstrømmende liberale Ideer ikke se andet end Dumhed og Ondskab. Visselig var hans samlede Opfattelse af Staten mere dybsindig og i Grunden ogsaa mere frisindet end den liberale Fornuftrets flove Doktrin, og han dømte ogsaa mere korrekt om mange enkelte politiske Spørgsmaal end sine Modstandere: han fattede Skrøbeligheden ved en Partistilling, der beroede paa Meninger, og ikke paa reelle Interesser, og han skuffede sig aldrig med Hensyn til Værdien af Frankrigs saa højt beundrede konstitutionelle Friheder. Dog han saae ikke, at der bag de liberale Kammertaleres og Publicisters ofte saa aandløse Ideer stod en livskraftig, social Magt, der havde Fremtiden for sig, Nationens Mellemstand, hvis Rigdom og Dannelse voxede med hvert nyt Fredsaar. Det undgik ham, at den samme Historiens Magt, som engang havde skabt den gamle Inddeling efter Stænder, alt tre Aarhundreder tilbage havde fortrængt den første Stand, Kleresiet, fra dens Magtstilling og siden uopholdelig arbejdede paa ogsaa at mildne de øvrige Modsætninger mellem Stænder. Og ligesom engang Joachim med al sin Klogskab og Strænghed ikke kunde forhindre, at den evangeliske Lære strax efter hans Død holdt sit Indtog i Markerne, var den endnu haardere Skæbne forbeholdt hans Efterkommer, at han selv maatte aabne de saa dybt foragtede konstitutionelle Ideer Adgangen til sin Stat.

Hvo kan uden Smerte betragte dette Billede af en til et Martyrium udkaaret Fyrste? Han syntes baaren til alt

herligt, Naturen havde med Ødselhed udrustet hans Hoved og Hjærte; kun hine simple, massive Gaver, som danne Statsmanden, bleve ham nægtede. Han manglede Sans for det virkelige, der ser Tingene, som de ere; han manglede den jævne Menneskeforstand, der nøjagtig rammer det væsentlige. Hvor vanskeligt faldt det ikke denne Talens Mester, hvis Ord bestak saa mange, i sine Memoirer og Breve bestemt at sige, hvad han egentlig vilde? Ved sammenhobede Udraabstegn og dobbelte, trefoldige Understregninger søgte han at fuldstændiggjøre, hvad han trods sin sjældne Magt over Sproget ikke kunde finde Udtryk for; en klar Aand behøver ikke slige Krykker, fordi den ved sine Sætningers Bygning tvinger Læseren til rigtig at betone Ordene. Han manglede ogsaa den frejdige Viljes Magt. Hans Officerer mærkede snart, at han ikke forstod at befale, at hans Bud bleve slet adlydte. Hans Stemning sprang brat om fra godmodig Hengivelse til en opbrusende Heftighed, og hans blændende Vid mindede ofte om Hamlets daadløse Humor. Slige Betænkeligheder bleve alt den Gang lydelige; General Wolzogen sammenfattede dem med en høflig Omskrivelse: Sikkerlig, han er et Geni, men jeg betvivler, at Preussen kan bære et Geni. For os efterlevende kommer hertil endnu et gaadefuldt, pathologisk Moment, som den frimodige Historiker vel kun kan berøre, men ikke ganske fortie. Det er muligt, at hin uhyggelige Sygdom, som mod hans Livs Aften hyllede denne rigt begavede Aand i sit natlige Slør, alt i tidligere Aar momentvis har bebudet sit Komme, og utvivlsomt er det, at i det mindste efter 1848 indtraadte der Vendinger i Frederik Vilhelms Liv, som næppe lade sig forklare anderledes end ved en øjeblikkelig Aandsfraværelse. De første Spor til denne skrækkelige Hjemsøgelse ville vel stadig forblive hyllede i Mørke.

Paa denne Tid gik tvende nye politiske Skrifter deres Gang i Preussens stokkonservative Kredse. Statsvidenskabernes Regenerator drog nu Konsekvenserne af de alminde-

lige Sætninger i sit store Værk og opsagde i sit Skrift »om den spanske Cortes-Forfatning« alle konstitutionelle Bestræbelser Freden saa skaanselsløst, at Myndighederne i hans Fædreland holdt det for raadeligst at forbyde Bogen; men da den spanske Sendemand krævede det samme Forbud ogsaa udstedt i Østerrige, gav Metternich ham det rolige Svar: Man skulde først forbyde den spanske Presses Angreb paa Østerrige. Og han havde virkelig Grund til at beskytte denne Berner; thi de liberale doktrinæres Ideal var aldrig blevet mishandlet med større Grusomhed. Hvis der nu blot ogsaa havde været en Smule historisk Retfærdighed parret med denne Godtkjøbs-Kritik over de radikale Daarskaber; men der fandtes intet Ord om, at denne monarkiske Forfatning var opstaaet paa en Tid, da Kong Ferdinand troløst havde forladt sit Folk; intet Ord om den restavrerede Despotismes himmelraabende Skjændselsgjerninger, der havde ægget det kongetro Folk til Raseri. Kun »dette Lav af Sofister, denne mægtige Sekt, der i Frankrig lader Tronfølgeren myrde«, har bragt denne Grundlov i Stand, ikke for dennes egen Skyld, men for at grundlægge sin egen Suverænitet — de samme Literatori, som ogsaa i Tyskland skrigende og skrivende rokke ved Tronerne. Haller veg end ikke tilbage for aabenlyst at prædike Mened: en Ed, der forpligter Kongen til at foragte alle guddommelige og menneskelige Love, er en Skandale, en Forhaanelse af Gud og følgelig ikke forpligtende. Samtidig udtalte han derhos, at hans Stat »efter Guds Vilje« ene og alene var et Samfund efter Privatretten og skulde give Afkald paa alle Kulturformaal; han forkastede den almindelige Skattepligt, Udskrivningen, Statsskolen og klagede: »saaledes fratager Sekten os samtidig Ejendom, Legeme og Sjæl!« Sluttelig henvendte han sig til Evropas Konger, særlig til de tyske: »Flyer Ordet Konstitution; det er Giften i Monarkierne, thi det forudsætter et demokratisk Grundlag, organiserer den indre Krig og skaber tvende Elementer, der kæmpe

mod hinanden paa Liv og Død«. Kun »Land- eller Provincialstænder, saaledes som Naturen skabte dem«, passe sig for Monarkiet, paa det at Ideens Magt kan forherliges ved fri og glad Samstemning fra de trofaste, umiddelbare Undersaatter. Ogsaa et Hib til de preussiske Kronfideikommisser fandt her sin Anbringelse: »Sælger hine Stamgodser fra Fortiden; de ere ikke til Prydelse for eders Hus«. Fremfor alt dog: »Krig, hellig Krig mod Sofisterne, som ved deres Grundsætninger og Forbindelser have udsondret sig selv fra eders Folk!« Enhver af disse Sætninger syntes beregnet paa voldsomt at udvide Kløften mellem de tyske Partier, og Haller har virkelig mere end nogen anden Publicist bidraget til at forgifte Tysklands politiske Liv.

Saa fanatiske Grundsætninger kunde Kronprinsen ganske vist ikke uforbeholdent tilegne sig; den frække Lovprisning af Meneden maatte virke frastødende; men desuagtet fattede han ikke, at denne Restavrator, som fuldstændig forkastede de tre store preussiske Borgerpligter, Værne-, Skatte- og Skolepligten, heller ikke havde nogen Anelse om den preussiske Stats Livsbetingelser. Forskjellen mellem naturbetingede Landsstænder og de demokratiske Konstitutioner tiltalte ham, og han troede for fulde Alvor paa Tilværelsen af en, over hele Evropa forgrenet Sofistsammensværgelse. Da Haller udgav sin rasende Libel, stod hans Navn netop i høj Ære i Kronprinsens Palads, ja det synes en Kjendsgjerning, at man i Hofkredsene alvorlig har paatænkt at kalde den store Berner-Patricier til Paris. Til alt Held rygtedes snart Hallers Frafald fra den protestantiske Kirke, og nu turde ingen mere tale til Kongen om hans Udnævnelse. Heller ikke Kronprinsen havde længere taalt Restavratoren i sin Omgivelse, thi den evangeliske Kirke var og blev ham hellig, hvorvel han kom mange af Katholicismens Tanker stærkt i Møde.

Endnu fjærnere fra det protestantiske Nordens Tankeverden stod Grev de Maistres Skrift: »Om Paven«, en Bog,

der var affattet allerede for otte Aar siden, muligvis til Czar Alexanders Omvendelse, men først offentliggjordes 1819 i Paris og nu blev bekjendt i Tyskland; det er vistnok den nyere, ultramontane Publicistiks bedste Arbejde, skrevet med Mesterskab, ubønhørlig konsekvent i sine Slutninger og af en Overbevisningens Varme, der tvang selv Modstanderne til Agtelse. Tydelig og rent ud opstilledes her den frygtelige Lære om den pavelige Ufejlbarhed — en Doktrin, der med logisk Nødvendighed fulgte af den romerske Kirkes Udvikling, men hidindtil ikke ret havde vovet sig frem. Da enhver menneskelig Lov er ufuldkommen og trænger til Undtagelser, maa der existere en ufejlbar højeste Magt, udrustet med Retten til at binde og løse. Derfor knytter et Lydighedens Baand alle legitime Monarker til den hellige Stol, Voldgiftsmanden i Staternes Verden, og kun paa den katholske Fromheds Grund er et sundt, politisk Liv tænkeligt. Hvad brød denne politiske Sværmer sig om den ubestridelige Kjendsgjerning, at den politiske Udvikling hos de protestantiske Folk hidindtil var gaaet saa temmelig rolig for sig, medens Revolutionen var født i det katholske Frankrig og med sine Krampetrækninger hjemsøgte de katholske Lande, saaledes for Tiden Sydevropas tvende Halvøer? Han havde for sin Mening den dialektiske Kraft i den Sætning: Hvo, der nævner Avtoritet, han nævner Paven, eller han nævner slet intet.

Angsten for Revolutionen beherskede imidlertid saa fuldstændig de tyske Hoffer, at mangen aandrig Protestant svor til den klerikale Savoyards Fane uden at bemærke, hvor fast enhver Sætning i denne vel sammentømrede Lærebygning hang sammen med den pavelige Ufejlbarhed. Gentz, som i sit Væsens Inderste dog var og blev en Kantianer, erklærede de Maistres Skrift for Aarhundredets første Bog og udbrød henrykt: »det er min Mand!« Enkelte af den aandrige ultramontane Forfatters blændende Paradoxer bleve med Jubel gjentagne i den fornemme Verden,

saaledes det berømte bevingede Ord, der næsten ordret faldt sammen med Hallers: Fyrsterne have deres Folk blot at takke for den tomme Glans, men Folkene have deres Fyrster at takke for alt, for deres hele sociale Tilværelse. Ogsaa den preussiske Kronprins berusede sig i disse legitimistiske Halvsandheders Viraksduft.

Monarker af en stærk Selvfølelse pleje med en vis Haardhed at holde deres Tronfølgere borte fra Statsstyrelsen; men Kong Frederik Vilhelm betragtede med faderlig Stolthed sine meget lovende Arvinger, som stadig opførte sig med barnlig Pietet mod deres Fader. Den Mistillid, der saa ofte greb ham over for geniale Naturer, fornægtede sig ganske over for denne Søn, i hvis Væsen der dog laa saa meget, hvad man i dadlende Forstand kunde kalde genialsk. Paa Hardenbergs Raad blev Kronprinsen strax efter Krigen indført i Statsministeriet, og da han hverken her eller i Statsraadet lod det mangle paa fine Bemærkninger, troede den beskedne Konge snart i »sin Fritz« at opdage et overlegent Statsmands-Talent, medens Sandheden var, at han selv besad et ulige mere skarpt politisk Blik end Tronfølgeren. Kronprinsen underholdt sig gjærne med den aandrige gamle Statskansler, ligesom han i Selskabslivet altid udøvede den kongelige Upartiskheds smukke Forrettighed og plejede venskabelig Omgang med Statsmænd af enhver Retning, t. Ex. V. Humboldt, Schön og Niebuhr, naar de kun ejede Aand. Under Kampen om Skattereformerne skrev han engang til Statskansleren: »Kun det ene maa De tiltro mig, at Ordene Venskab, Tillid, Ærefrygt ikke ere tomme Ord i min Mund — og jeg kan sandelig ikke anvende andre Ord, naar jeg taler om mit Forhold til Dem«. I det Øjeblik han nedskrev disse Ord, har han med sit let bevægelige Sind vistnok ogsaa næret denne Følelse, men dog mægtede han ikke at fatte en fast, varig Tillid til den gamle Herre, der saa ganske var et Barn af det attende Aarhundrede. Det bureaukratisk

liberale Træk i den hardenbergske Politik var ham altid en betænkelig Sag, og angaaende Kanslerens anstødelige huslige Liv udtalte han sig med stor Bitterhed.

Tilsagnet om en Stænderforfatning fyldte Kronprinsen med glade Forventninger, da han stadig betragtede den strænge gamle Absolutisme som en Nødhjælp; men — og herom nærede han ingen Tvivl — paa de gjenopvakte, og efter Stænder inddelte gamle Landdage maatte Adelen hævde en mægtig Stilling, denne Stand, for hvis Fremtid Prinsen i det hele nærede en levende Interesse. I en af de faa Memoirer, der fra disse Aar forefindes fra hans Haand, drøfter han meget udførlig det Spørgsmaal, om Titelen »regerende Fyrste« ikke tilkommer Hovederne for de rigsumiddelbare Slægter, hvad han bekræfter, og han forkaster for disse Huse det uhistoriske Navn »Standesherren«, som kun kunde gjælde for Schlesiens og Lausitz's privilegerede Baronier; særlig »nu, da Stænderspørgsmaalet er under Drøftelse, maa der ikke fremkaldes nogen som helst Forvirring i de store Familiers Karakter«. Ikke mindre fast stod denne hans Mening, at de nye Provincialstænder maatte slutte sig nøje til de gammelhistoriske Territorier; derfor byder han de jülich-cleve-markske Adelsmænds Stænderbevægelse særlig Velkommen og takker dem, fordi »de have rettet deres Opmærksomhed paa at skaffe det nye et prøvet Grundlag«. Det vanskelige Spørgsmaal, hvorledes disse gamle Territorialstænder skulde kunne forliges med den nye Provincialinddeling, vækker kun liden Betænkelighed hos ham. I øvrigt vilde han aldeles ikke tilstede Undersaatterne nogen næsvis Indblanding i Forfatningsspørgsmaalet, ligesom han jo ogsaa i senere Aar gjærne vilde forbeholde Kronen Forsynets Rolle: Folket havde i Tavshed at afvente, hvad Kongen vilde forordne angaaende Rigsstænderne. Af samme Grund tilbageviste han ogsaa med Barskhed Görres's ganske vist voldsomme Skrift, der ellers i øvrigt dog var godt »altständisch«. Rigsstændernes Indkaldelse ønskede Kron-

prinsen følgelig endnu oprigtig, kun skulde de i Medfør af Forordningen af 1815 »organisk« udvikle sig af Provincialstænderne. Kronprinsen var saaledes hidindtil endnu aldrig optraadt som en principmæssig Modstander af Kansleren; thi Striden angaaende Skattereformen drejede sig jo kun om det faktiske Spørgsmaal, hvor vidt der virkelig forelaa en Trang til de nye Afgifter.

Da trængtes Kronprinsen med ét Sæt ud af sin afventende Holdning ved Forslagene fra Kommissionen for Kommunallovgivningen. Maatte disse Forslag ikke ogsaa forekomme ham ganske uantagelige, siden de fejede saa skarpt med den bureaukratiske Kost hen over Landskabernes særlige Ejendommeligheder og truede Landadelen i Grundlaget for dens gamle Magtstilling, uden dog at fremskynde et kraftigt Selvstyre for Kredsene? Han kunde fremtidig ikke længere følge Kansleren, og det laa i Sagens Natur, at han nu søgte at komme til Forstaaelse med det gamle Stænderparti, som jo tilmed langt mere svarede til hans Tilbøjeligheder. Hans Lærer Ancillon, Wittgenstein, Schuckmann talte i samme Retning, og hvis bemeldte Udvalg havde syndet haardt ved sit Forsøg paa en overvættes Centralisation, fremdukkede nu i Modstandernes Lejr det lige saa betænkelige Forslag: »Skulde man ikke hellere lægge Ordningen af Sognene og Kredsene i de enkelte Provinser ganske i Hænderne paa de fremtidige Provincialstænder?« En mægtig Opposition af gamle og nye Modstandere flokkede sig saaledes sammen mod Kansleren; Vinden var dem gunstig, og de kunde let bevirke, at den gamle Statsmands sidste, saa heldig indledede Reformer bleve Stykværk.

Saa betænkelige stode Forholdene i Preussen, da Hardenberg nødtes til atter at vie de evropæiske Forhold sin Opmærksomhed.

Først i Slutningen af April 1821 vendte Hardenberg atter tilbage til Potsdam; man saae han munter og tillidsfuld, som han ikke havde været i Aaringer, men han skulde snart mærke de slemme Følger af sin lange Fraværelse; Modstanderne havde benyttet sig heraf, Stillingen var fuldstændig forandret, Forfatningsspørgsmaalet nærmede sig allerede Begyndelsen af Enden. Oppositionen fra de gamle Stænders Side arbejdede utrættelig; i Februar havde Stænderne fra Nedrelausitz krævet Provincialstændernes ufortøvede Indkaldelse, og da Statskansleren vendte hjem, meldte Bodelschwingh-Plettenberg og det markiske Ridderskab ham kort og godt, at de havde besluttet at indkalde deres ophævede Landdag »af Hensyn til den forhalede Ordning af de offentlige Anliggender i vort Fædreland, Markgrevskabet«. Begge Skrivelser bleve nu rigtignok skarpt tilbageviste, men ved Hoffet drøftede man dog med voxende Bifald den gamle Marwitz's Anskuelse: Det var dog en taabelig Tanke at give en saaledes sammensat Stat en fælles Rigsdag. En anden brandenburgsk Godsejer, v. Rochow-Rekahn, profeterede i en til Kronprinsen indleveret Memoire: »Gjenoplivelsen af de gamle Provincialstænder vinder i de tvende største tyske Stater endelig Sejren over Indførelsen af dette bedrageriske og revolutionære Konstitutionsvæsen«. Da der ubegribeligvis »endnu stadig findes endog redelige og velsindede Folk, som i dette Væsen ikke skue Daarskabens og Løgnens Værk«, maatte Kongen naadigst sammenkalde i hver Provins Repræsentanter for de berettigede Stænder — dog kun utvivlsomme Modstandere af hine nye fordærvelige Theorier —, og hans Regering skulde med disse Mænd drøfte Gjenoprettelsen af de gamle Landdage.

Medens Modstanderne saaledes optraadte mere og mere tillidsfuldt, saae Hardenberg sig atter prisgiven en farlig Mistænkeliggjørelse, der ogsaa denne Gang skyldtes klodsede Venners Overilelse. Hans Læge Koreff havde sendt Benzenbergs omtalte, ulykkelige Skrift til Benjamin Constant, de

franske doktrinæres fejrede Publicist, med Paaskriften: de la part de l'auteur; han forudsatte, at Modtageren maatte kjende Forfatterens Navn, der alt længst havde staaet i alle tyske Aviser; men Constant sluttede fra de ham velbekjendte Skrifttræk, at Bogen var af Koreff selv, og var glad overrasket over saaledes at finde sit konstitutionelle Systems ene saliggjørende Tanker anerkjendte af den preussiske Statskanslers fortrolige Ven. Han lod besørge en fri Bearbejdelse paa Fransk, forsynede den med selvbehagelige Anmærkninger, erklærede den i Fortalen for et officielt Skrift og navngav kort og godt Koreff som Forfatter. I Marts 1821 udkom det besynderlige Makværk under den klingende Titel: Du triomphe inévitable et prochain des principes constitutionels en Prusse. Benzenbergs kjække Sætninger vende tilbage i det franske Klædemon, aldeles ukjendelig overdrevne. Hardenberg straaler som Bannerfører for Parlamentarismen, for Revolutionens Ideer, og Vilhelm af Württemberg overvældes med varm Ros som en Fjende af Østmagterne. Med Stolthed optegnes den Kjendsgjerning, at nu ogsaa Preussen bekjender sig til den konstitutionelle Friheds øverste Grundsætning: »Kongen har ikke at handle, han har kun at vælge de Mænd, som skulle handle«. Sluttelig den jublende Forsikring: »Den store Revolution er fuldendt. Modløshed vilde nu til Dags ikke længere være blot Svaghed, men Daarskab. Den moralske Verden taaler kun frie Folk og konstitutionelle Monarker.«

Det var en taabelig Misforstaaelse; den franske doktrinære Forfatter kunde ikke mere slaaende godtgjøre, hvor lidet han kjendte til den preussiske Stat, til hvem han ukaldet kom med sine Raad; men i Laibach vare de tvende Kejsere højlig forbitrede. Constant kunde man imidlertid ikke komme til Livs, da det snart oplystes, at han vel havde handlet meget letsindig, men dog i god Tro, og hvad kunde det hjælpe Statskansleren, at han strax lod fremkomme en

Protest i de franske Blade? De hvislende Tunger forstummede ikke, og da man ude i Folket ikke havde nogen Anelse om Hardenbergs virkelige Forfatningsplaner, gjentoge Venner og Fjender Aartier igjennem det Æventyr, at Statskansleren havde paatænkt et Charte efter fransk Mønster og hemmelig haft en Finger med i Benjamin Constants Arbejde.

Alt dette var dog kun Myggestik i Sammenligning med de knusende Slag, Kronprinsen og Wittgenstein imidlertid havde ført mod Grundlagene for Hardenbergs Forfatningsplan. Den Kommission, der var nedsat for at prøve Udkastene til Kommunalforfatningen, var den 19de Marts bleven færdig med sin Indberetning; den indstillede, som forstaaeligt var, samtlige Forslag til Forkastelse, men foreslog samtidig, at Kongen foreløbig skulde se helt bort fra Udstedelsen af en Fællesforfatning og indskrænke sig til at sammensætte en ny Kommission, der i Forening med delegerede fra Provinserne skulde have at drøfte Loven om Provincialstænderne. Det hele betød det samme som: Udsættelse af Forfatningsplanen paa ubestemt Tid, maaske for stedse, og Stændernes Medvirkning ved Reformen af Kommunalforfatningen, altsaa Udsigt til Overgreb, dekreterede af Stændernes Egoisme; Modstanderne af Forfatningen havde sagt deres sidste Ord, Krigen mod Statskansleren var erklæret. Denne Indberetning forefandt den gamle Herre ved sin Hjemkomst, og samtidig oplevede han den Krænkelse, at Kongen bag efter underrettede ham baade om Tilværelsen af denne Komite og om dens Arbejde bag Hardenbergs Ryg.

Statskansleren optog strax den tilkastede Handske, gjentog for Kongen Hovedpunkterne af sin Troppauer-Memoire og mindede ham indtrængende om, at intet Tidspunkt kunde være mere gunstigt til »at give en Forfatning af fri kongelig Vilje«; i Italien var Revolutionen kastet til Jorden, men i andre Lande vedvarede Gjæringen, og skjønt Preussen tilsyneladende endnu havde holdt sig frit for Smitten, syntes

det dog raadeligst at forebygge Ondet ved Indrømmelse af billige, frivillige Betingelser. Paa det mest bestemte udtalte han, at Forordningen af 22de Maj 1815 »maatte opretholdes som et offentlig udtalt, kongeligt Tilsagn«, og heraf fulgte med Nødvendighed Kundgjørelsen af den bebudede Forfatning og Indkaldelse af Rigsstænderne; »alene herved opnaar man det i Kommissionens Indberetning udtalte Øjemed: Sindenes Beroligelse, de godes Tilfredshed, de ondes Tilrettevisning, men ingenlunde ved at lade en væsentlig Del af Forfatningen henstaa i det uvisse«.

Den gamle Statsmand fastholdt altsaa med Sejhed sine Planer; men desto værre savner man i hans Indberetning det eneste, som maaske kunde have gjort Indtryk: den bestemte Erklæring, at han vilde staa og falde med sine Forfatningsplaner; han foreslog selv en ny Forfatningskommission, der ikke skulde samles under hans Forsæde; han gav saaledes selv Afkald paa sit Kanslerembedes uomtvistelige Rettighed, og herved havde hans Modstandere vundet Spillet. Kommissionen tøvede ikke med at drage Fordel af denne Svaghed; den fastholdt sin Opfattelse og besluttede at henstille Afgjørelsen til Kronen; udtalte Kongen sig nu mod Statskansleren, havde denne kun at underkaste sig eller at træde tilbage. Man havde en levende Følelse af det afgjørende Øjebliks Betydning; Wittgenstein samlede Stridspunkterne i følgende Sætninger: Kommissionen vilde kun en tidssvarende Gjenoprettelse af den ældre Forfatning i de forskjellige Provinser, medens Statskansleren samtidig tilsigtede en ny Rigsforfatning, følgelig »Grundlæggelsen af et konstitutionelt Monarki«.

Kommissionens Forslag vare vel beregnede paa Kongens Stemning. Saaledes som Frederik Vilhelm nu var til Sinds, — fuld af Uvilje over Revolutionerne i Sydevropa, mistroisk mod de sydtyske Kammertalere og dog alt for samvittighedsfuld til ligefrem at tage sit Løfte tilbage — maatte han næsten opfatte det som en Forløsning, naar han nu fik

det Raad strax at opfylde en Del af sine Tilsagn, men foreløbig at opsætte det farlige Vovestykke med Rigsstænderne. De tvende Partier, den moderne Statsenhed og den gamle Stænder-Partikularisme, traadte endelig med aabent Visir frem for Tronen, og Kongen traf sin Afgjørelse i Samstemning med sin Tronfølger. En Kabinetsordre af 11te Juni 1821 gav Statskansleren at vide: »Det øvrige angaaende Sammenkaldelsen af Rigsstænderne maa forbeholdes Tiden, Erfaringen, Sagernes Udvikling og min landsfaderlige Omsorg«. Saaledes blev Planen med den preussiske Rigsforfatning først i det syvende Aar efter det givne Tilsagn skaffet til Side, og ogsaa nu kun foreløbig.

Tærningerne vare faldne og Hardenberg en slagen Mand; han havde levet for længe for sin Hæder og skulde kun en stakket Stund overleve sit Nederlag. Næsten som en Ruin overværede han Kongressen i Verona og afgik den 26de Novbr. 1822 ved Døden.

„Gilde"væsenet fordum, særlig i Danmark.

(Slutning)

VII.

Gildernes selskabelige Sammenkomster.

De Dage, paa hvilke Gilderne holdt deres Sammenkomster, vare naturligvis forskjellige efter Forhold og Omstændigheder. Extraordinære Forsamlinger fandt Sted, naar det af en eller anden Grund udkrævedes, men alle Vegne synes der at have været visse Dage og Tider paa Aaret, som vare særlig yndede: ved Juletid og Pinsetid var der næsten alle Steder Forsamlinger, som stundum fortsattes flere Uger igjennem, især da Julegildet; vi finde her et tydeligt Minde om Hedenskabets »Juleblot« og »Midsommerblot«. — Særlig Fest plejede hvert Gilde ogsaa at holde paa den Dag, der førte Navn efter den Helgen, hvem Gildet havde til Beskytter, eller i hvis Kirke eller for hvis Alter det holdt sin Gudstjeneste; Valborgs Dag (første Maj) var en almindelig yndet Dag til Gildernes Sammenkomster, og helt ned til vor Tid er denne Dag temmelig meget i Brug i Norden baade til Drøftelse af almene Anliggender og til Forlystelser, da Sommeren ligesom holder sit Indtog og maa modtages af det glade Folk, der er sluppet bort fra »den kedsom Vinter«.

Naar nu Gildebrødrene skulde samles til Møde, gaves Tegnet med »Hvirvingsklokken«, der hang over den fornemste Plads i Gildehuset. »Hvirving« er et Ord, med hvilket Gilderne oftere nævnedes; det betyder »Kreds, Cirkel« og har sin Oprindelse fra Gildernes Drikkelag, ved hvilke ikke enhver havde sit Bæger, medens derimod Kanden gik rundt i hele Forsamlingen til alle, der vare bænkede som i en Kreds om Bordet; vi have jo i vor Tids Sprogbrug Ordene »Kreds« og »Cirkel« i en lignende overført Betydning (»Omgangskreds«, »de finere Cirkler«), som maaske kan antages oprindelig at stamme fra Betegnelsen af Gilderne som Kredse. Det var Klokkens Lyd, som samlede Gildebrødrene i Slesvig til Blodhævnen over deres Oldermand Knud Lavards Morders Fader. Og al Tid, naar Hvirvingsklokken lød, var det en Pligt for alle Gildebrødrene at følge dens kaldende Røst; først gik da Vejen til Kirken, hvor Messen holdtes, sædvanlig ved et af de mindre Altre, hvoraf der var saa mange i de katholske Kirker, og da naturligvis ved det, der var viet den Helgen, som var vedkommende Gildes Skytspatron. Det er en Misforstaaelse, naar man har ment, at der ogsaa i selve Gildehuset var et Alter, ved hvilket Gudstjeneste holdtes; heraf findes der intet Spor i Beretningerne; derimod synes det, at Gildehuset ofte har ligget i Nærheden af Kirken, saa Brødrene efter endt Messe let kunde komme til Forsamlingshuset; ja, undertiden har endog, som tidligere bemærket, et eller andet Kloster givet Husly til et Gilde, — da var det jo saa meget nemmere. Var da Gudstjenesten, den religiøse Del af Festen vel overstaaet, fortsatte man i Regelen med det, der vel nærmest kan kaldes den juridiske og finansielle Del; da raadsloge Gildebrødrene indbyrdes om forskjellige Anliggender, som vedkom Gildet eller Byen; de traf Aftaler om, hvad der kunde være til Handelens Opkomst, drøftede Gildets Love og afgjorde alle Slags indbyrdes Stridigheder samt plejede Lov og Ret, ligesom de betalte Bøder og

Kontingent. Naar da den alvorlige Del af Festen var forbi, begyndte Maaltidet, der ikke sjælden blev mere lystigt, end det just var heldigt. Som Regel tør man vente, at det kun har været en enkelt Forsamlingsdag, at Gildebrødrene sloge sig løs; men der er adskilligt, som tyder paa, at Møderne stundum ere blevne fortsatte i flere Dage, ja endog Uger; det hedder saaledes i en Gildeskraa udtrykkelig, at paa den første og tredje Dag maatte det tilstedes fremmede at deltage, hvilket derimod var strængelig forbudt paa den anden Dag, der brugtes til Afgjørelse af Selskabets indre Anliggender; maaske det netop har været den Dag, andre Folk have haft størst Lyst til at være tilstede; det hemmelighedsfulde pirrer jo altid mest. Fra et andet Gilde haves Beretning om, at Juledrik skulde begynde tredje Juledag og kunde vare til Helligtrekongersdag; kjender man en lille Smule til Folk i Datiden, maa man dog antage, at det vilde være umuligt for dem at svire de elleve Dage i Rad; selv om Lysten kunde være der, er dog vel noget af Brodden taget bort allerede den første Dag; thi det synes, at hvad det for Gildebrødrene egentlig kom an paa, var at drikke, og denne Gjerning udførtes, først aktivt, saa paa en Maade passivt, saa vidt det kan skjønnes, med en Samvittighedsfuldhed, der var en bedre Sag værdig. At det netop forholdt sig saaledes, fremgaar tydelig nok deraf, at den største Del af Kontingentet var ansat i Øl, der leveredes in natura, og at det i en Gildeskraa udtrykkelig var fremhævet, at saasom det danske Øl var tyndere og mindre stærkt end det tyske, skulde den, der ydede sit Bidrag i den hjemmegjorte Drik dansk Øl, levere et dobbelt saa stort Kvantum som den, der gav tysk Øl. Der var enkelte Steder paalagt nogle af Brødrene det Hverv et Par Dage før Festen at gaa omkring i Byen for at smage paa Medlemmernes Ølbeholdning, og hvad der da faldt bedst i Smagen, blev beslaglagt til Gavn for Gildet. Bøderne, der udrededes, vare sædvanlig ikke saa meget i Penge som i

Mjød eller Øl, godt, stærkt, tysk Øl — samt Vox til Lys baade i Kirken og i Gildehuset —, og saaledes maa selv en Bøde for Drukkenskab kunne synes indrettet til at frembringe et Slags »Perpetuum mobile« paa det Omraade. Det falder helt underligt for os at tænke os til — for blot at nævne det ene Exempel —, at ved Fastelavns Lavsdrik i »Kristi Legems Lav« i Aalborg 1553 gav hver Gildebroder en Tønde tysk Øl samt to Skilling, — og det hedder udtrykkelig, at alt det Øl blev opdrukket ved Fastelavnsgildet; hvordan Gildebrødrene af »Kristi Legems Lav« ere komne hjem efter de Fastelavnsløjer, berettes des værre ikke. I Begyndelsen, da Gilderne fremstode, har det været en af Grundene til at fremme disse avtoriserede Samfund, at man ved dem mente at hindre Drukkenskab og de derved i hine raa Tider saa let opkommende Slagsmaal og deraf følgende Manddrab; derfor var der jo ogsaa strængere Bøder for den, der i Gildehuset yppede Klammeri med Gildebrødrene end under andre Omstændigheder; men det skete uheldigvis alt for ofte, at Naturen gik over Optugtelsen, saa at de gode Mænd bleve mere eller mindre berusede, hvoraf Følgerne ogsaa viste sig ved Gildebordet; men man havde været saa forsynlig i Lovene at tage Hensyn til disse Uheld, hvis Mulighed let maatte kunne forudses. Det vil synes vor Tid ikke saa lidt forargeligt, at en Samling af halvt eller helt fulde Folk ikke lader sig nøje med at drikke Skaaler for de levende Venner og Fæller, men de ogsaa drikke paa de afdøde Gildebrødres Velgaaende; ja der haves Beretninger om, ikke alene at der blev drukket Skaaler for Helgener, men selv Gud Faders og vor Frelsers samt den hellige Trefoldigheds Skaal. Hvad man ellers forudsatte som noget, der sandsynligvis vilde kunne indtræffe, se vi det bedste Vidnesbyrd om ved Bestemmelser som følgende: »Dersom nogen af Drukkenskab falder i Gildehuset, skal han bøde en Øre; hvo som af samme Aarsag spyr, skal betale en halv Mark; ligeledes den, der falder i Søvn i Gildehuset; om nogen

taber noget af Inventariet, skal han bøde, selv om det ikke gaar i Stykker, men naturligvis bøde langt mere, naar det er med Vilje, at en Gildebroder sønderbryder eller ødelægger nogen af Gildets Ejendele; spilder nogen Broder saa meget Øl paa Bordet, at det ikke kan skjules af en Haand, skal han give Bøde; hvo som gjør Oprør (formodentlig d. s. s. »er opsætsig mod Skraaen og Oldermanden«), skal give et Lispund Vox; hvo der i Selskab slaar eller saarer en Broder, skal straffes med en Bøde af et Lispund Vox og en Tønde Øl; en halv Læst Øl skal den bøde, som udskjælder en Broder; ingen maa indføre nogen Gjæst uden Oldermandens Tilladelse, ellers bøde to Pund Vox, og desuden skal han indestaa for den Skade, Gjæsten muligvis foraarsager; for at hindre uvedkommende i at trænge sig ind i Gildet, skal enhver møde med nedslaaet Hætte; ingen maa doble eller spille med Tærninger i Gildet under en Mulkt af fire Pund Vox«. Dette er nogle enkelte Bestemmelser angaaende Skik og Orden ved nogle af de vigtigste Gilders Sammenkomster; men lignende Vedtægter fandtes vel i alle Gilderne, naturligvis med de Forandringer, lokale og andre Forhold krævede. — Naar Mødet nu havde været saa længe, at Oldermanden syntes, det var »paa de Tide, man føjer sig til Sengs«, gav han paa ny med Hvirvingsklokken Tegn til, at Festen skulde hæves for den Dag; Skraapræsten sluttede da med at bede en Bøn og synge en Takkesang, men om Flertallet af de tilstedeværende Gildebrødre har været rigtig andægtigt paa et saa fremrykket Stadium af Festen, turde vel være mere end tvivlsomt. Det er en ganske mærkelig Bestemmelse, der et Sted var given, og som viser, at Gildets Bestyrelse kjendte sine Folk saa godt, at der nok kunde tiltros dem Lyst til at blive siddende ud over almindelig borgerlig Sengetid, naar de først havde »faaet Blod paa Tanden«; det hedder nemlig, at hvis nogen vilde blive siddende længere, skulde de oven omtalte Gjærdemænd sætte for ham en Spand fuld med Øl og et lille Lys

og saa gaa til Sengs, — da fik jo vedkommende tørstige Person selv at se, om han kunde naa hjem, naar han følte Trang dertil; det kunde ellers synes lidt voveligt at betro ham et Lys i den Tilstand, hvori han maatte forudsættes at være; men skulde Selskabeligheden fortsættes, og det maaske endog i et Par Uger, som det i nogle Gilder synes at have været Tilfældet ved »Juledrikken«, maatte man jo dog holde op i nogenlunde ordentlig Tid om Aftenen, for næste Dag at tage fat, hvor man slap.

VIII.

Gildernes Tilbagegang.

Da det i Gilderne var kommet til det Punkt, at Drikkelagene og Maaltiderne vare det væsentligste, var hele Gildevæsenet ikke alene kommet paa Afveje, men var netop ved disse Afveje kommet i Tilbagegang; deres egentlige Glansperiode var det tolvte og trettende Aarhundrede; da havde de endog en ikke ringe politisk Betydning, men efterhaanden som Samfundsforholdene bleve mere ordnede, og Stat og Kirke maatte komme til at se med mistænksomme Blikke paa disse Forbindelser, der endog kunde blive farlige ved deres Sammenhold, — efterhaanden som Lavene udsondrede sig fra de større Gilder, maatte de nødvendigvis forandre deres Karakter og miste deres Betydning; hen i det fjortende Aarhundrede, og end mere senere i Tiden, er i alt Fald »Pinsedrikken« forvandlet til en Fugleskydning — det benævnedes i Regelen med det mere glimrende Ord »Papegøjeskydning«, da Fuglen, efter hvilken der skødes, naturligvis var malet med saa prangende Farver som mulig; da dernæst Brugen af Krudt blev mere almindelig, kom Gilderne til igjen at faa en Betydning, der til Dels kunde blive politisk — det var nemlig Spiren til Borgervæbningen.

Det sædvanligste blev naturligvis dog Hensynet til Forlystelsen, der knyttede sig til Skydningen; en Fugleskydning omtales allerede af Homer i Iliadens 23de Sang, i det trettende Aarhundrede omtales i Tyskland Papegøjeskydning som en ikke ualmindelig Sport, og Huset, i hvilket »Guds Legems Lav« i Aalborg holdt sine Forsamlinger, kaldtes allerede i Middelalderen »Papegøjehuset«; man kan godt forstaa, at den gamle Betegnelse »at have skudt Papegøjen« — denne sjældne, udenlandske Fugl — stammer fra disse Skydegilder og betyder »at have haft Lykken med sig«. Mest bekjendt turde det vel være, at det kongelige Skydeselskab, der har sit bekjendte Lokale paa Vesterbro, er en ligefrem, stundum hensygnende, men aldrig hensovet, Fortsættelse af Middelalderens kjøbenhavnske »Hellig Trefoldigheds Gilde udi det danske Kompagni«, om hvilket vi endnu have et andet Minde i den kjøbenhavnske Gade »Kompagnistræde«.

Det er den almindelige Mening, at det var Reformationen, der virkede Gildernes Undergang; dette er dog mindre rigtigt; thi Gilderne vare i de sidste Aarhundreder i Forvejen ikke alene i Forfald, men de havde overlevet sig selv og trængte til den Omordning, der nødvendig maatte blive Følgen af en saadan Omvæltning i alle Forhold som den, Reformationen absolut medførte; at Luther i strænge Ord udtaler sig imod Gildevæsenet, har ikke saa meget sin Grund deri, at han vil bekæmpe det Drikkeri og de deraf følgende Udskejelser, der gik i Svang i Gilderne, som i, at han, vist med fuld Føje, kunde skjønne, at Gilderne, naar de vedbleve med deres Messer paa gammel katholsk Vis, maatte bevirke, at Pavedømmet netop trivedes i dem og ved dem. Der var mange Faktorer, som virkede med til Katholicismens Undergang, og det var ikke altid de ædleste Bevæggrunde, der ledede Folk til deres Stormen imod Gudstjenesten ved de katholske Altere, hvilke jo mest vare grundede ved Gaver af Jordegods og Penge, som fromme Mænd og Kvinder i

fremfarne Tider havde skjænket, for at der kunde blive holdt Messe for deres og andres Sjæles Frelse; men da ved Reformationen Sjælemesserne naturligvis ophørte, blev der alle Vegne fra et Stormløb for at tilbagekræve Forfædrenes Gaver, og mangen Adelsmand benyttede Lejligheden til at berige sig paa Kirkens Regning; det Kirkegods, der vedblev at høre til Kirken, fik nu en forandret Anvendelse og kom mest Skoler og Hospitaler til Nytte. Paa lignende Maade var der i Middelalderen ogsaa til Gilderne skjænket Gaver, som mange søgte at tilegne sig, med eller uden juridisk eller moralsk Ret, da det blev klart, at Gildernes Dage vare talte, og det kunde let mærkes; thi en saadan Bestemmelse som den, Frederik den første 1525 havde truffet for Odense Bys Vedkommende, men som vistnok var bestemt til at gjælde for hele Landet, er tydelig nok. Det hedder heri, at »eftersom der ofte kommer Tvedragt og Ulyd i Almuen formedelst de mange Gilder og Lav, ophæves og forbydes herved alle Gilder og Lav, saa at blot hvert Haandværk skal udgjøre et Gilde eller Lav for sig under Borgmesters og Raads Tilsyn«. Det har snarest været af politiske Grunde, at dette Forbud blev udstedt; thi naturligvis kunde Kongen da langt lettere holde Styr paa Borgerne, end naar de dannede større Samfund. Det viser sig da ogsaa kort efter Reformationen i en Del Kjøbstæder, at de forskjellige ældre Gilder have sluttet sig sammen og af deres tiloversblevne Ejendele dannet en Fond, hvoraf atter Byernes Fattigvæsen er fremgaaet, hvilket for øvrigt allerede foreskrives i Kirkeordinansen; i Ribe vedblev denne Samling af Gilder at føre Navnet »Gilden«, hvilket vel er sammentrukket af »Gildeheden« (ɔ: Samlingen af Gilder).

Helt nedlægge Gilderne hverken kunde eller vilde man dog; men de gik da ganske over til at blive selskabelige Foreninger, Skydeselskaber, og det kan vel nok være, at der ogsaa ved enkelte af dem er ydet Understøttelse til

Medlemmer, som kom i Trang, eller i andre velgjørende Øjemed. Den fornemste Forening i Kjøbenhavn var »Hellig Trefoldigheds Gilde«, der efter Reformationen — ganske betegnende — mistede sit gamle Navn »Gilde« og blev kaldet: »Hellig Trefoldigheds Lav i det danske Kompagni«; 1543 lod Kong Kristian den tredje sig optage tillige med en Del af de fornemste Adelsmænd; derved at Kongen sluttede sig til dette Broderskab, fik det et Præg af Fornemhed, som det i Aarhundredernes Løb bestandig har vidst at hævde; thi det bestaar, som allerede omtalt, endnu som »det kongelige Skydeselskab« paa Vesterbro. Det er ganske betegnende for Omslaget, der skete ved Reformationen, at i »Guds Legems Lav« i Aalborg, hvilket ligeledes var vedblevet at bestaa som en selskabelig Forening, forfattede i 1543 — sex Aar efter Reformationen — Byens daværende Raadmand Kristen Thybo eller Kristen Skriver, som han kaldtes, maaske fordi han fungerede som Lavets Sekretær, et Digt, der synes at have været, især i Slutningen, en Slags Kampsang mod Katholicismen; det hedder nemlig:

„Kjære Brødre og Søstre, gjører Eder retteligen glade
Og beder Gud vor Fader om Barmhjærtighed og Naade,
At han os vil styrke i en kristelig Tro
Og give os for Kristi Skyld Glæde og Ro;
Haver og hverandre kristeligen af Hjærtet kjær
I By og uden, baade hjemme og her;
Haver god Endrægt og ret kristelige Fagte;
Ingen hinanden skulle forsmaa og foragte,
Ikke den fattige den rige, ikke den rige den arme,
Saa vil sig Gud over os forbarme.
Dette beder og raader Eder Kristen Skriver;
Jeg haaber, at vi Guds Børn evindeligen bliver
For Jesu Kristi Værdskyld og Død aleneste
Og ikke for nogen vores egen Fortjeneste!"

Haandværkslavene, som i Aarhundrederne efter Reformationen øvede en forholdsvis betydelig Indflydelse, ere i Regelen kun en svag Afglans af Gilderne, fra hvilke dog vist meget er gaaet i Arv til Lavene, hvis Formænds

Titel bestandig var Oldermand, medens »Stolbrødrene« ere blevne fortyskede til »Oldgeseller«, ligesom der i det hele er et temmelig germanisk Præg paa Lavsvæsenet. Naar der i det syttende Aarhundrede i Horsens var en Strid mellem Handskemagerlavet og Magistraten om Lavets Ceremonier — »Svendenes Kroning og andre gamle Fantasier« — som den adstadige Magistrat vilde have ændret efter de forandrede Tiders Krav, fejle vi vel næppe ved at antage, at disse »gamle Fantasier« stammede fra eller i alt Fald vare i nær Slægt med de Ceremonier, der i Middelalderen vare i Brug ved Gilderne.

IX.

Gejstlige Gilder.

Vi have i det foregaaende mest taget Hensyn til Borgerstandens Gilder og have kun flygtig omtalt Bøndernes hertil svarende Forbindelser; her skal endnu tilføjes, at ogsaa Adelen i de forskjellige Landsdele havde lignende Foreninger, der under Navnet »Landemode« omtales fra Tiden baade før og efter Reformationen; de samledes en Gang aarlig paa en vis bestemt Dag og Sted, i Odense saaledes tyvende Dag i Jul, altsaa trettende Januar, den fynske Adel for at afgjøre indbyrdes Stridigheder, modtage og udbetale Renter og Kapitaler og saa for øvrigt at fornøje sig med hverandre ved selskabelig Sammenkomst; for Jyllands Vedkommende fandt disse Møder Sted først i Ribe senere i Viborg sammen med »Snapstinget«.

Hele denne Skildring har givet mange Vidnesbyrd om, hvorledes Kirken havde sat sit Mærke paa Middelalderens Gilder, hvor verdslige end deres Formaal, deres Ordning og det hele Liv, der førtes i dem, ellers kunde være; nogle, f. Ex. de foran nævnte Elendegilder havde, skjønt mest

bestaaende af verdslige Medlemmer, dog et overvejende gudeligt Formaal og kristeligt Præg; men der var ogsaa Foreninger, Gilder, som vi i særlig Grad kunne kalde gejstlige, dels fordi Medlemmerne, eller i alt Fald det overvejende Flertal, vare gejstlige Mænd, dels fordi Hensigten med dem i særlig Grad var at forene Andagtsøvelser med Kjærlighedsgjerninger, hvortil naturligvis kom Forhandlinger om, hvad der kunde tjene til Brødrenes og Kirkens Tarv, og til Slutning kom da et Maaltid, der maaske nok fra først af har skullet minde om de første kristnes Kjærligheds-maaltider, »Agaper«, men snart og ofte udartede paa en højst uheldig Maade, saa der maatte tages Forholdsregler mod Udskejelser. Der findes saaledes — rigtignok fra Tyskland, men Forholdene vare vel ens der og her — Forbud imod, at Præsterne tvang hinanden til at drikke, samt imod at de mødte bevæbnede eller barfodede ved Forsamlingerne, ligesom det paalagdes dem ved Maaltiderne at samtale med hverandre uden Larm og Skrig eller naragtige og usømmelige Glædesytringer. — Vi skulle forbigaa, at de forskjellige Munkeordener egentlig vare at anse for lige saa mange Samfund, forgrenede hele Kristenheden over, og til Slutning i Korthed betragte de gejstlige Foreninger, der havde mest Lighed med de verdslige Gilder, altsaa Domkapitlerne og Kalenterne.

Ligesom der ved hvert enkelt Gilde og Lav var visse bestemte, aarlig tilbagevendende Mødedage, saaledes var der fra først af i den Grad fast bestemte Mødetider for de gejstlige Gilder, at »Kalenterne« endog have faaet deres Navn derefter; thi Kalente viser jo hen til Maanedens første Dag, hvis latinske Benævnelse er »Calendæ«; paa den Dag samledes Kjøbstædernes talrige Gejstlighed — og selv i en lille Kjøbstad var der adskillige, hvor meget mere da i de større Byer — for at bestemme, om man saa kan kalde det, Programmet for den kommende Maaned, uddele de Almisser, de havde at raade over o. s. v. Præsterne

paa Landet have naturligvis ogsaa sluttet sig sammen i Kalenter; men mange af dem havde den slemme Skik at bo i Kjøbstæderne, hvor der var fornøjeligere end ude i Sognene; de have da vel sluttet sig sammen med Kjøbstadpræsterne. Endnu den Dag i Dag finde vi i vore Almanakker nøjagtig anført de fire Dage i Aaret, da de højeste gejstlige Foreninger i hvert Stift, Domkapitlerne, der bestode af de ved Domkirken ansatte Prælater og Kanniker, holdt deres reglementerede Møder, baade for at give Biskopperne Raad og for at dømme i gejstlige Sager; det var anden Onsdag i Fasten, fjerde Pinsedag, tredje Onsdag i September og tredje Onsdag i Advent — de saakaldte »Tamperdage« (Qvatember, qvatuor tempora anni, ɔ: de fire Aarstider). Da det ved Reformationen gik tilbage for Domkapitlerne, og deres dømmende Myndighed indskrænkedes til at angaa Ægteskabsbrud, Skilsmisse og lignende Ægteskabssager, vedbleve Tamperdagene dog at være de reducerede Domkapitlers Mødedage, da »Tamperretten«, som vi saa godt kjende fra Holberg, blev holdt. At Tamperdagene, hvis Vejrlig menes at have betydelig Indflydelse paa Vejrliget i de næste Uger, endnu for Almuens Bevidsthed, i alt Fald nogle Steder, staa som Dage, paa hvilke Ægtefolk fik deres Stridigheder afgjorte, herpaa tyder en Udtalelse, en Bonde en Gang for ramme Alvor fremkom med til Forfatteren af denne Skildring, nemlig at Tamperdagene skulde have deres Navn af, at det i de gode gamle Dage var Ægtemænd tilladt paa dem at tampe deres Hustruer.

Man kan en Gang imellem, naar man i Bladene læser Beretning om et ledigt Præsteembede, blandt Indtægterne se en lille aarlig Sum som »Kalentepenge« eller »af Herredets Kalente« *). Disse Penge stamme fra hine fjærne

*) Da Sættere og Korrektører næppe tør forudsættes at have almindeligt Kjendskab til Kalenterne, fremkommer der stundum underlige Fejltagelser; for nogen Tid siden stod der t. Ex. i en Avis Balancepenge.

Dage, i det nemlig en eller anden Præst har været saa betænksom over for sig selv og saa velvillig over for sine Embedsbrødre, at testamentere en Kapital eller noget Jordegods til det Kalente, af hvilket han var Medlem; der skulde da læses Sjælemesser for ham, især hvert Aar paa hans Dødsdag (»Aartider«); for Renterne blev da hans Gravøl drukket. Mindst lige saa hyppig har det dog vel været Lægfolk, som have givet Gaver til Kalenterne og de andre Præstegilder; thi medens de i Begyndelsen udelukkende bestode af gejstlige, skete der i Tidens Løb den betydelige Forandring i deres indre Ordning, at ogsaa Lægmænd — inden for et begrænset Antal, saa Gejstligheden dog stedse beholdt Majoriteten — kunde optages deri, rimeligvis dog kun som Deltagere i Gudstjenesten og i Selskabeligheden; da det vist har været meget attraaet af Lægfolk at blive optagne i disse Præstesamfund, have de sikkerlig maattet betale en klækkelig Sum for Æren, saa det har næppe været andre end velhavende adelige og borgerlige, hvem det lykkedes at komme med. Mærkelig nok blev der endnu længere hen imod Middelalderens Slutning givet Tilladelse til, at Kvinder kunde blive Medlemmer — Nonner har det vel næppe været; Præsterne vare jo ugifte, saa paa Præstekoner kan der ikke tænkes, og forhaabentlig have Præsterne ikke attraaet Optagelse for deres Husholdersker, der jo alt for tit vare af en temmelig tvivlsom Kvalitet; vi maa derfor antage, at det har været fornemme Hustruer og Jomfruer af Adel og Borgerstand. I 1471 omtales det saaledes, at der i det »store Præstegilde« i Ribe — »store« i Modsætning til Vikarernes, der var mindre i Tal og mindre i Anseelse — var 62 gejstlige Brødre, hvoriblandt Biskopperne i Ribe og i Børglum, samt tyve Lægbrødre og Søstre. Efter Reformationen ere sikkert de fleste ogsaa af disse Gaver blevne reklamerede af dem, der med eller uden Grund have paastaaet sig som de rette Arvinger, eller Staten og Magistraten have været rede til at annektere dem; vi se

saaledes, at i 1553 var en Præst fra Aarhus sendt til Kongen for at klage over, at Borgmester og Raad i Aarhus havde tilegnet sig en Abildgaard, en katholsk Præst i sin Tid havde testamenteret til St. Sebastiani Gilde (vistnok et Præstegilde), og som de i de mellemliggende sexten Aar siden Reformationen aldrig før havde gjort Paastand paa; der kjendtes for Ret, at Borgmester og Raad maatte beholde Abildgaarden — tilsyneladende en temmelig uretfærdig Dom! Lidt af Kalente- og Vikariegodset er der dog tilbage hist og her i Landet. Allerede Kristian den anden havde begyndt at tilegne sig Inventarium, der hørte til Kalenterne, og dette har vist været kostbart; derfor meddeler ogsaa Biskop Lage Urne i sit Opsigelsesbrev til Kongen, at et af hans Motiver til Frafaldet var, at Kongen havde ladet »Kalente-Fadene« borttage. — Hvad der ellers skjænkedes til Kalenterne var — ja, en enkelt Gang en Messebog — mest Sølvtøj; Domprovst Hans Urne i Odense testamenterede 1503 en stor Sølvskaal til Kalentet; omtrent samtidig skjænkede Niels Friis, der havde været Ærkedegn i Ribe, til det derværende Præstegilde to Sølvkar, i det han anbefalede sig i Kalentebrødrenes venlige Erindring; disse Klenodier vejede tolv Lod, og paa Bunden stod »Mementote mei« (ɔ: ihukommer mig); med god Grund er der gjort opmærksom paa, at Brødrene altsaa maatte drikke til Bunds for ret at kunne efterkomme hans Anmodning.

Disse gejstlige Kalenter existerede endnu efter Reformationen, og Sjællands Biskop Peder Palladius († 1560) opfordrer til at vedblive med dem, samt begynde dermed, hvor de ikke tilforn havde været i Brug; men hverken han eller de andre Biskopper i det sextende Aarhundrede vare blinde for de uheldige Omstændigheder, der ofte ledsagede dem, hvilket giver sig tydelig til Kjende ved mange Paamindelser, forskjellige Biskopper i den Anledning gave paa Landemoderne; og 1618 forbød Kristian den fjerde Præstekalenterne omkring i Landet, — noget, han lige saa gjærne

kunde have ladet være med! Der er tidligere i »Hist. Arkiv« *) givet en kort Skildring af Præstekalenterne efter Reformationen; da denne Skildring af Gildevæsenet væsentlig har holdt sig til Tiden før Kirkeforandringen, skulle vi ogsaa nu standse her; muligvis vil der en Gang ved Lejlighed blive Anledning til at komme ind paa en mere indgaaende Fremstilling af Kalenterne i fordums Tid; her skal kun mindes om, at Præstekalenterne i vore Dage findes i en gjenfødt Skikkelse i »Konventerne«, større og mindre, ligesom vi da saa godt kjende noget tilsvarende til de gamle verdslige Gilder, baade tra deres gode og deres mindre heldige Side, i vort Aarhundrede, som man har kaldet »Foreningernes og Generalforsamlingernes«.

Vilhelm Bang.

*) 1883. II. S. 226—228 og 338—339.

Overtroiske Forestillinger nærmest vedrørende Dyr og Planter.

(Slutning.)

VI.

I den menneskelige Natur- og Verdensanskuelse har altid hersket en mærkelig Dualisme, der dog utvivlsomt hænger sammen med en Dobbelthed i vort eget Væsen. Og her kan passende peges hen paa, hvad vort allerældste Oldkvad, Vøluspaa, siger os om selve Vølven, det nordiske Hedenskabs storslaaede Seerinde; hun er nemlig et højst mærkeligt Dobbeltvæsen, med en sælsom Dualisme baade i sin egen Sjæl, og, som rimeligt er, i sin Verdensanskuelse.

Medens der, som vi have set, har hersket en ivrig Søgen efter saadanne Midler, der kunde beskytte mod Mørkets Dæmoner, har man paa den anden Side ogsaa eftertragtet en Tilnærmelse til disse, ja, vi kunne paavise ligefremme Bestræbelser efter at opnaa Forbindelse endog med selve Mørkets Fyrste, Djævelen. Hexeprocesserne fortælle os adskilligt i denne Retning. De mangfoldige Beskyldninger mod en stor Mængde Mennesker af begge Kjøn og i de forskjelligste Livsstillinger bevise imidlertid ingenlunde, at en saadan Forbindelse har været attraaet eller forsøgt indgaaet. Langt fra! De talrige Hexeprocesser staa nærmest

kun som sørgelige Vidnesbyrd om svundne Tiders Vankundighed og Retsplejens mangelfulde Tilstand. Ikke des mindre kan det dog konstateres, at der undtagelsesvis har været Mennesker, som have forsøgt at indgaa Pagt med den onde eller, som man gjærne udtrykker det, have villet »forskrive« sig til Fanden. Man antog bl. a., at dette kunde ske derved at den paagjældende Person med sit Blod underskrev en Kontrakt med Djævelen, hvorved det bestemtes, at der skulde udbetales Underskriveren en vis Pengesum eller andet timeligt Gods, enten aarlig eller en Gang for alle, hvorimod Personen saa efter et vist, nærmere fastsat, Antal Aar skulde tilhøre den onde. Om saadanne Forskrivelser har Nyerup i sin Tid samlet udførlige Oplysninger i Hesperus VIII., S. 334 og følg.

I »Danske Folkeminder« har Jens Kamp S. 145 fortalt et Sagn om en østjysk Herremands Forskrivelse og senere Bortførelse af Fanden, hvilket i alt væsentligt stemmer overens med en lignende Beretning om Fru Ida Rathlou paa Langesø i Fyn, og saadanne Fabler haves om mange bekjendte og ubekjendte Personer. Holberg fortæller ogsaa, at han i sin Ungdom havde kjendt en Student, som havde forskrevet sig til Fanden for en Tønde Guld aarlig*). I Suhms Samlinger**) findes omtalt en vis Christen Pedersen i Odense, om hvem det hedder, at han »sig til Djævelen med Liv og Sjæl haver med sit eget Blod forskrevet«. — Troen paa, at det virkelig kunde lade sig gjøre at indgaa en slig Pagt, og at Djævelen kunde lade sig til Syne i forskjellige Skikkelser, var gængs endog langt op mod Slutningen af det 18de Aarhundrede; den deltes selv af de mere oplyste og ikke sjælden endog af lærde Folk. Faktiske Tilfælde, hvor i alt Fald Forsøget

*) Epistler, II., Nr. 292.
**) 2. Hæfte, S. 93.

er anstillet, vare konstaterede, og dette maatte jo naturligvis styrke Troen paa Muligheden.

Det for disse Forskrivelser til Grund liggende er aabenbart næppe ældre end det meget udbredte og bekjendte tyske Faustsagn fra det 16de Aarhundrede, skjønt det jo ikke er umuligt, at hedenske Minder om Forbindelser mellem Aser og Jætter, eller Menneske-Forbindelser med Trolde og underjordiske, kunne danne Basis.

Af en noget afvigende Art var den Forbindelse, man troede, at Hexene indgik med Djævelen. Disse bleve i Følge Folketroen indskrevne i en særlig Bog, som den onde holdt over dem. De gjæstede ham paa visse bestemte Dage eller Nætter ved hans Hof paa Bloksbjærg. Det er især til St. Hans Nat, man har henlagt denne Fest; dog nævnes ogsaa jævnlig Valborgs Nat og undertiden Skærtorsdag. Ved disse Sammenkomster gik det for øvrigt meget lystigt til, der blev trakteret for Gjæsterne med Mad og et rigeligt Kvantum Drikke, der blev undervist i Trolddomskunster m. m men ogsaa deltoge alle med Liv i Dansen, der traadtes til en vild, bakkantisk Musik, og hvem skulde egentlig have tænkt det, den onde sad da selv den lange Nat og spillede paa Fedlen! Man beskyldte endogsaa Hexene for, at de indgik Kjønsforbindelse med Djævelen, og hvad Frugten af en saadan Forbindelse maatte blive, kan man jo let slutte sig til. Troldkarlene avlede ogsaa Børn med Hexenes Døtre, der deltoge i de vilde Orgier; men Afkommet blev enten giftige Slanger, væmmelige Tudser, eller lignende lyssky og ækle Dyr. Den sidste Anskuelse, som man støder paa i flere Lande, giver utvivlsomt et Fingerpeg til Forstaaelse af den Kjendsgjerning, at Almuen gjennem lange Tider, ogsaa her i Danmark, har haft og endnu har en uovervindelig Rædsel og Afsky for alle krybende Dyr. Det var derfor rimeligt, at man ogsaa antog, at Hexene kunde vise sig i Tudseham.

Hexene foretoge deres Rejse til Bloksbjærg, Blaakulla,

Troms Kirke (ɔ: Trondhjems Kirke) eller andre af de Steder, man har nævnt som Samlingsstedet for »gammel Erik« og hans Rigsdag, paa Kosteskafter eller Ovnrager, paa hvilke de rede gjennem Luften. For at kunne hæve sig i Vejret og foretage denne Luftfart, betjente Hexene sig af en egen kraftig Salve, den saakaldte Hexesalve, der skulde koges af forskjellige stærke vegetabilske og animalske Substanser.

Undertiden har man haft Exempler paa, at en og anden Kvinde har afgivet en frivillig Tilstaaelse om, at hun virkelig havde været paa Bloksbjærg og deltaget i Djævle- og Hexefesten. I slige Tilfælde maa man som sandsynligt antage, at der har været foretaget et Forsøg paa ved en saadan Salves Hjælp at komme til den nævnte Sammenkomst. Forsøget kan jo være foretaget af vedkommende selv, eller muligt kunde andre have foretaget et sligt Experiment uden paagjældende Persons Vilje og Vidende. Den naturlige Forklaring af vedkommendes Tilstaaelse maa da være den, at den anvendte Salve har været saa kraftig, at sammes narkotiske Virkninger have bragt Offeret i en saadan Døsighedens Tilstand, at den klare Bevidsthed er gaaet tabt, medens dog den ophidsede Fantasi og de forvirrede, vilde Drømmesyner kunne have foregjøglet vedkommende saadanne Scener, at det hele bag efter har staaet som en forfærdelig Virkelighed. At dette kunde tænkes at være saaledes, naar et slet Individ virkelig havde anstillet et sligt Forsøg med Tro paa dets Mulighed, er let forklarligt.

Om denne Salves Tilberedelse haves forskjellige Optegnelser; her skal anføres, hvad v. Perger skriver i sine »Deutsche Pflanzensagen«, S. 5: »Das gelehrter Artz della Porta zeichnede auf, dasz die Hexensalbe aus irgend einem Fett beslände, welches mit Calmus, Pappelblättern, Helioselinum, Eisenhut, Nachtschatten und Fledermausblut geckocht werde«. Han nævner end videre: »Mondkraut, Isenkraut, Wodanskraut, Wodansbart, Liebfrauenhaar, Sonnenwende,

Bilsenkraut, Tollkirsche und Eisenhut«; videre i denne Retning finder man samlet hos Schindler i hans Værk om Overtroen.

Naar Hexene nu vendte hjem igjen fra disse ugudelige Fester, førte de med sig forskjellige onde Hjælpemidler, især dog onde Aander i Katteskikkelse, hvilke vare i Stand til at kunne malke Folks Køer og gjøre anden Skade. Hos Fru Wigström hedder det et Sted om en Hex: »*Denna här hexan hade en katt, som helt säkert gick hennes onda ärenden, stygg såg han ut i ögonen och gammal var han som ett troll*« *). Svenskerne tale ogsaa om »*mjölkharar*«, der kunne malke andres Køer; saadanne vise sig, naar man skyder dem, at bestaa af »en silfversked och ett par strumpstickor, samt ett strumpskaft« **). Sagn om saadanne Hexe og deres Rejse St. Hans Aften haves i talrig Mængde i de fleste Lande, og en omfangsrig Litteratur har behandlet disse***). Man troede i de fleste Tilfælde, at Hexene ogsaa havde forskrevet sig til Fanden og efter Døden skulde høre ham til.

Ligesom man har Exempler paa saadanne Forskrivelser til den onde Aand, har man mærkværdig nok ogsaa Tilfælde, hvor det ser ud til, at man har ment ogsaa at kunne forskrive sig til Kristus paa særegen Maade. Om dette

---

*) Eva Wigström: Folkdiktning, II., Göteborg 1881, S. 145.

**) Anf. Skrift, S. 222.

***) Cfr. Tharsander: Schauplatz ungereimter Meinungen (et særdeles interessant og udførligt Værk, navnlig II., fra S. 452). W. G. Soldan: Geschichte d. Hexenprocesse, aus den Qvellen dargestellt, Stuttgart u. Tübingen, 1843 (aldeles uundværligt Skrift for hvem, der ønske at stifte nærmere Bekjendtskab med disse berygtede Forfølgelser). Grimm har adskilligt herom i D. Mythologie, 2den Del, og af overordentlig Interesse er Scheible: Das Kloster, XII; se navnlig S. 666—83. Wigström: Folkdiktning från Skåne indeholder ligeledes flere Beretninger, se f. Ex. II. Del, S. 142 og følg. Ogsaa adskillige karakteristiske Træk findes hos W. Scott: Letters on Demonology, London 1830.

skulde ske for at opnaa visse timelige Fordele, eller om det betragtedes som særlig beskyttende, skulle vi ikke kunne afgjøre; men at man i hin Periode, da næsten hvert andet Menneske var anset for en Hex eller Troldmand, ogsaa brugte at forskrive sin Sjæl til »Kirkens og Menighedens Herre«, er vist. I Forfatterens Eje befindes et Haandskrift, der tillige med adskillige andre er erhvervet paa Rejser i Jylland, og som indeholder følgende lille Vers, der efter Haandskriften at dømme er fra Slutningen af forrige Aarhundrede:

„Dig Jesus jeg mig giver
udi din Kjerke Favn,
jeg mig til dig forskriver,
herunder staar mit Navn."

Eventuelle Forbindelser med andre Aandeværsener, hvorom enkelte Fortællinger haves, tyder klart nok paa en Tid, da man dyrkede Naturguddomme.

Det er tidligere omtalt, hvorledes man paa forskjellige Maader søgte at hindre de døde i at »gaa igjen«; men ogsaa paa dette Punkt mødes extreme Bestræbelser; thi ikke sjælden har man Beretninger om, hvorledes Troldmænd og Hexe have forsøgt at mane de døde frem af deres Grave. Slige Forsøg ere ældgamle; vi kjende dem jo allerede fra Bibelens Fortælling om »Spaakvinden i Endor«. Et mærkeligt og noget uhyggeligt Sted, der beretter om, hvorledes en død manes frem, findes hos Fru Wigström (Folkdiktning, II., S. 407) og er meddelt efter en hende tilhørende »Svartkunstbok« fra Skaane. Midlet, der her anvendes, er et aargammelt Hasselskud, der for øvrigt i flere Lande, særlig i Tyskland, har staaet i Ry for sine undergjørende Virkninger.

I denne Sammenhæng kan ogsaa omtales Menneskenes Forhold til de underjordiske, til Nisser og Troldtøj, Vætter og Ellefolk. Man beskyttede sig, sine Børn og sit Hus, imod disse Væsener, navnlig ved Hjælp af »Flyverøn«, »Vættelys« og

Staal. Især gjaldt det om at beskytte de smaa Børn i Vuggen, saa længe de ikke vare døbte; thi de kunde da let blive enten »oversete« eller forbyttede, i hvilket sidste Tilfælde de underjordiske lagde en »Skifting« i Steden. Et saadant Barn kunde enten ikke trives hos kristelige Forældre, eller ogsaa enkelte Legemsdele som f. Ex. Hovedet udvikledes stærkt paa de andres Bekostning. Man beskyttede især de smaa Børn ved Hjælp af »Vættelys« (Belemniter), der syedes ind i Svøbet eller i »Listen«, eller man stak en Synaal i noget af Barnets Tøj, og over dette Staal havde hine Væsener ingen Magt. Mange Steder brugtes ogsaa bestandig at lade et Lys brænde om Natten; thi Mørkets Magter ere naturligvis lyssky. De gamle Romere nærede en lignende Frygt for Skovguden, Sylvanus, mod hvem de værgede deres Smaabørn ved ligefrem Vagt, der ved fysisk Styrke skulde forsvare Husene. Har man imidlertid faaet en saadan Skifting, ogsaa kaldet en »Knudebug«*), da er det sikrest, om man ønsker sit eget Barn remitteret, at tage Skiftingen og lade, som man i fuld Alvor vil koge, stege eller brænde den, thi da indfinder den rette Moder sig øjeblikkelig og bringer, hvad hun har røvet. — I Modsætning hertil staar det, at man har lige saa mange Fortællinger om venskabelige Forhold mellem saadanne underjordiske og Menneskene; man har endog søgt dem og víst dem Tjenester for at have visse Fordele heraf.

De mange Sagn om underjordiske, saa vel som om Kæmper, Dværge o. s. v., hvilke alle jo særlig ere karakteristiske for Bjærglande, kunne muligvis føres tilbage til en Tid, da Danmarks Udseende var ikke saa lidt afvigende fra det nuværende, og da man endnu dyrkede og tilbad Naturguddomme. For det sidste turde navnlig den Kjendsgjerning tale, at man har troet paa, og Forestillingen er

---

*) J. Junge: Den nordsjællandske Landalmues Karakter, Skikke o. s. v., Kbhv. 1844, S. 257.

ingenlunde forsvunden endnu, at visse Træer og Planter skulde være Opholdssted for Aander, der tænktes som virkende overnaturlige Væsener. Vi vide, at der kort før Kristendommen kom til Norden, baade i Tyskland og Skandinavien, dyrkedes saadanne Naturguddomme, og at man havde flere »hellige« Træer. Munken Ruodolf af Fulda Kloster, der er berømt som Historieskriver i det niende Aarhundrede, beretter ligefrem om Sachserne, »at de nærede stor Ærbødighed for visse Træer og Kilder«, og at de navnlig samledes om og tilbade en Støtte, som de kaldte *Irminsul* eller Almind-Støtten, fordi de mente, at »den bar det hele« *), og den blev derfor paa Latin kaldet *columna universalis.* Denne turde snarere opfattes om et Træ end som en Støtte eller Træklods, og den er muligt da identisk med Jupitersegen (alias Thorsegen), der af den hellige Bonifacius fældedes i Hessernes Land ved Geismar. I den hellige Bonifacius' Levned hedder det ligefrem om Hesserne, at de ofrede dels skjult, dels aabenbart til Træer og Kilder, ligesom der omtales Syner, Spaadomme, Undere og Tryllefórmularer.

Gjenminder om hin Religionsform finde vi aabenbart i den berørte Anskuelse om visse Træer som Bolig for Aander. Det er her i Landet navnlig Hyldetræet, som tænkes beboet af et særligt Væsen, Hyldemor, der nærmest maa opfattes som en venlig Fe, der kunde helbrede forskjellige Sygdomme, hjælpe Barselkvinder o. s. v., og som desaarsag paakaldtes under særegne Ceremonier og Bønner. Udførligere Oplysninger herom have vi andensteds haft Lejlighed til at give **). Her skal blot tilføjes, at man endogsaa paa enkelte Steder her i Landet har Sagn om Hyldefolk i Lighed med Ellefolk, og at disse Væsener, der leve i gamle Hyldetræer, ere meget venligsindede mod Menneskene. Den bekjendte Folkeminde-

*) J. Langebek Scriptores rer. dan. etc., II. Bd.
**) Fra Planternes Verden, Kbhv. 1885, S. 240—43.

Samler E. T. Kristensen har for nylig fremdraget et interessant Sagn om disse Naturvæsener, der (efter mundtlig Beretning) af ham benævnes Hyldefolk*). Gamle hule Piletræer huse lignende Væsener. I Tyskland kjendes de samme Forestillinger godt for nævnte Træarters Vedkommende, men her siges ogsaa Enebærtræet at være beboet af et lign. Væsen**), der hyppigst benævnes »Frau Kranewitt«, medens det dog ogsaa i andre Egne optræder under Navnene »Frau Karwendel«, »Frau Kaddig« o. fl. Denne Fe, om man turde kalde hint Væsen saaledes, kan ligesom Hyldemor læge og helbrede alle Haande Sygdomme, og det turde ligefrem være en Selvfølge, at Træet formedelst dette Væsens Tilstedeværelse tillige bliver »mit seinem Holz ein Schützer vor Zauberei«***). Ja, ved Fru Kranewitts Hjælp kan man endogsaa tvinge Tyve til at bringe stjaalne Ejendele tilbage igjen. I denne Hensigt gaar man en Morgen tidlig før Solopgang til en Enebærbusk og bøjer en Gren ned mod Jorden med den venstre Haand og saaledes, at den vender mod Østen. Man fastgjør den nu ved at lægge en stor Sten paa den, hvorefter man siger: »Enebærbusk! jeg skal bøje og knuge dig, til Tyven N. N. har bragt sit stjaalne Gods tilbage!« Tyven maa da flux indfinde sig paa Stedet.

I gamle Elletræer og under Ellebuskene tænkes Ellefolket at have deres Opholdssted, her ere de især paa Færde i de lyse Sommernætter. I Jylland bruger man Udtrykket »Ellekællingerne«, hvilket mindre smagfulde Navn stadig forekommer i Kristensens Samlinger; ellers er man fra ældre Tid vant til den mere poetiske Betegnelse »Ellepigerne«, der jo ere saare berømte for deres vidunderlige Skjønhed, som har daaret mangen Ungersvend. Dog de

---

*) Sagn og Overtro fra Jylland, II. Saml. S. 45—46.

**) Perger: Pflanzensagen, S. 346.

***) F. v. Kobell: Ueber Pflanzensagen o. s. v., München 1875, S. 14.

dejlige Ellepiger have en meget beklagelig Mangel, de ere hule i Ryggen, hvori en Forsker lidt ubarmhjærtig vil finde en Hentyden til Elletræets almindelige Anvendelse til Truge, Træsko og andre hule Gjenstande*).

Foruden de nævnte Væsener, der altsaa tænkes knyttede til enkelte bestemte Træarter, forestillede man sig ogsaa andre, der dog kunde findes hos de forskjelligste Arter, ja vel egentlig mentes at bo saa godt som i alle Træer. Det var disses særlige Skytsaander, der værnede om dem, hævnede Overlast mod Træet, velsignede dem, der bare Omsorg for det, o. s. v. De høre nærmest hjemme i Æventyrets Verden og hos Poeterne, men dog kjendes Forestillingen ogsaa af Almuen. Thiele har Sagn herom**), og naar Perger fortæller, at da en Gang en Karl vilde omhugge et Enebærtræ, raabte en Stemme til ham: »Jeg siger dig, hug ikke dette Træ om«, maa der herved forstaas Træets Skytsaand, og Pergers Bemærkning om, at der under Enebærtræets Grene bor Aander (»Geister«), er saaledes ikke korrekt, for saa vidt han vil have dette opfattet som et specielt Tilfælde, særegent for nævnte Træart. Vi have haft Lejlighed til at optegne adskillige danske og svenske Sidestykker hertil, og der har da udtrykkelig været nævnet Træets »Skytsaand«. Man har i denne Anledning fremkommet med mange Forklaringer og Gisninger over, hvad der egentlig danner Grundlaget for hine Forestillinger. Man har nævnet Røvere, som have haft deres Tilhold i hule Træer; Hexe og »kloge Mænd«, der have villet indgyde den overtroiske Almue Respekt for visse Træer, som paa en eller anden Maade tjente deres slette Handlinger, o. s. v. Det er dog højst usandsynligt, at man gjennem sligt har kunnet fremkalde hellig Ærefrygt. Der er næppe nogen

---

*) E. Rostrup: Danske Plantesagn i Tidsskr. f. pop. Fremst. af Naturvdskb. 5 Række, 3 Bd.

**) Danmarks Folkesagn, II., S. 53.

anden Forklaring, som holder Stik, end den, at vi her staa over for Reminiscenser af Fortidens hedenske Naturreligion.

Som yderligere Illustration hertil skulle vi et Øjeblik dvæle ved nogle faa Planter, der paaviselig have spillet en Rolle i Oldtidens Gudelære, i det de enten have været fremstillede som Bolig for en eller anden Guddom, hørt med til den religiøse Kultus eller paa anden Maade været knyttede til Helligdommene og i enkelte Tilfælde været betragtede som fremstaaede umiddelbart paa Gudernes Befaling, af deres Blod o. s. v. I første Række fortjener særlig at nævnes Ægypternes og Indernes Lotos (*Λωτος*), der nævnes som Attribut til Ganga og Harpokrates, til Isis, Kanobus og Krischna, ja endog til Osiris. Den berømte *Λωτος* betegner formentlig Arten Nelumbium speciosum*). — Den indiske Kjærlighedsguddom saas første Gang svømmende paa Lotosblade i den hellige Gangesflod, ligesom ogsaa Gudinden Lakschmi tænktes sejlende omkring i den dejlige rosenfarvede Sirischablomst, under hvilket Navn den tit nævnes i Indernes hellige Bøger. I Ægypten gjaldt den tillige for Symbolet paa Naturens Frugtbarhed og Livets Fortsættelse, og da Nilfloden jo egentlig var Hovedkilden til al Ægyptens Frugtbarhed, blev Planten, der voxede i dens Vande, efterhaanden opfattet som Sindbillede paa selve Floden, den »aldrig udtømmelige Nil«. Den her i Landet forekommende smukke hvide Aakande (*Nymphæa alba*) bærer endnu i de nordiske Lande det poetiske Navn: Nøkkerose, fordi Sagnet fortæller, at Nøkken i maaneklare Nætter sejler om paa Vandfladen i Aakandeblomstens snehvide »vagga«. Skjønt dette Sagn næppe længer finder Tiltro, i det mindste ikke her i Danmark, peger det dog tydelig nok tilbage paa sit ældgamle Udspring.

Iblandt andre hellige Arter fra Mythologien kan ogsaa mindes om Indernes Figentræ — Pipala — (*Ficus religiosa*)

---

*) C. Sprengel: Geschichte der Botanik, Altenburg 1817, I., S. 28.

og Palmen, som Brahma satte saa højt, at han til dette Træ bestemte en egen Kaste, Chanas. Hos Grækerne var Egen helliget til Zevs, hvad Plutarch beretter nærmere om; man antog, at den var beboet af en egen Guddom: Phegonaeus. Hos Romerne var Egen viet Jupiter og i Norden Thor. For de Plantearter, der i Oldtiden vare helligede forskjellige Guddomme, har man gjærne bevaret en ikke ringe Ærefrygt, der endnu kan spores ret tydelig; men mærkelig nok, det er gaaet omvendt med Dyrene. Her er ikke længere, eller dog kun ganske undtagelsesvis, Tale om Pietet, selv om de paagjældende Arter i en fjærn Tidsalder vare nok saa »højhellige«.

Ikke faa Dyrearter tænktes nemlig at være Bolig for Guddomme, eller dog at være Medier, igjennem hvilke disse virkede; nogle betragtedes som Symboler paa Guddomme, og atter andre spillede en mere eller mindre fremtrædende Rolle ved Tempeltjenesten. Hvem mindes ikke de vidunderlige Beretninger om Apistyren, Ægypternes højhellige Oxe, Billedet paa Osiris's Sjæl! Denne Apis havde i sit Tempel i Memfis en ligefrem pragtfuld Lejlighed til sin Raadighed, et helt Harem af udsøgte Køer, fik ofret de ypperste, reneste Tyre, og dens Theofani fejredes i syv Dage paa det prægtigste. I det hele har Oxeslægten været meget anset og værdsat i alle de orientalske Religioner. I Indien var Koen dyrket som en Guddom og blev hædret med Fester ganske som Apis i Ægypten. Den var helliget til Bhavani eller Lakschmi, hvilken Gudinde havde ophøjet Koen til Himlen; at dræbe den drog derfor uden Skaansel Døden efter sig.*) Oprindelig holdt man ogsaa Tyre og Køer for at kunne ofre dem til Guderne, og vi se saaledes, at denne Dyreslægt alene var knyttet til den religiøse Kultus; det var først senere Tiders praktiske Nytte-Hensyn,

*) Fr. Creuzer: Symbolik und Mythologie, 1837, I, S. 414, og følg.

der tilintetgjorde Ærbødigheden for det »hellige Kvæg«. Af de øvrige hos Ægypterne dyrkede Dyr kan endnu fremhæves: Hunden, Katten, Ichneumon, Ibis, Falken og Torbisten.

Men unægtelig. vor Ærbødighed for disse hellige Individer er for længst gaaet ad undas; og dette er ikke saa underligt. Troen paa slige Dyre-Guddomme, der oprindelig altsaa hører hjemme i Ægypten, hænger nemlig sammen med Troen paa Sjælevandringen; men hverken denne antikke Anskuelse eller den systematiske Pythagoræisme kjende vi hos os. Sjælevandringen har hverken været kjendt som »Straf eller Renselse her i Norden«, heller ej som Overflyttelse af Sjælen til Dyr eller Planter.*) I det højeste kjende vi her et Gjenbyrds-Liv.

VII.

En meget stor Del Dyr og Planter have spillet en fremragende Rolle i Folkemedicinen, i det de have tjent som Læge- og Sympathimidler mod alle Haande Sygdomme. Menneskene have i det hele taget intet forsmaaet fra Naturens vidtstrakte Rige, naar det gjaldt om at afhjælpe dette eller hint Onde. Enhver enkelt Del af en Plante har fundet sin Benyttelse, og af Dyrene har man anvendt saa godt som alt, lige fra de ædleste Dele til Exkrementerne og Urinen. Oprindelig holdt man sig nærmest til Planterne, dem havde man en meget stærk Tro paa som helbredende, og denne Antagelse bestyrkedes jo ogsaa af Bibelens Udsagn om, at Gud havde frembragt »Urter til Menneskenes Tjeneste.« I Grunden er det en almindelig Mening, at enhver Plante, som Skaberen har frembragt, ogsaa maa være til Nytte, enten som Nærings- eller som Lægemiddel.

---

*) Fr. Hammerich: Nordens ældste Digt, Kbhv. 1876, S. 83.

Vi have ikke paa Dansk mange Afhandlinger om Oldtidens Lægekunst og senere Tiders folkelige Midler. I Sverige haves et større Værk i denne Retning: J. V. Broberg: »*Bidrag från vår folkmedicins vidskepelser*«, Stockholm 1878. Det indeholder mange hidtil utrykte Ting, der ere meddelte efter forskjellige haandskrevne Kilder; men nogen videnskabelig Undersøgelse om Oldtidens Læger og deres Methoder gives ikke, og Bogen i sin Helhed gjør i Grunden et meget fantastisk Indtryk. Vi skulle ikke nærmere opholde os ved den trods den Overensstemmelse, der for øvrigt er mellem dansk og svensk Overtro ogsaa paa dette Omraade. De efterfølgende Betragtninger over Folkemedicinen kunne her kun blive i yderste Korthed.

At Oldtidens Lægekunst maatte staa paa et meget primitivt og højst ufuldkomment Trin, er ganske naturligt. Den var hos alle Folkeslag oprindelig kun Overtro, der hang nøje sammen med, ja i Grunden var en Del af de gamles Religion. De ældste Læger vare egentlig at betragte som en Slags Troldmænd, der hentede deres hemmelige Viden fra Magien, og som gjærne omgave sig med et mystisk Skjær, en Nimbus, der nødvendigvis maatte indgyde den uvidende og overtroiske Masse Ærbødighed og Frygt. Lægerne optraadte da ogsaa som Aandebesværgere, noget, der er ens for Folkene baade i Nord og Syd. Vistnok vare Lægerne ogsaa i de fleste Tilfælde gejstlige, dog selv dette finder sin naturlige Forklaring. Sygdomme og Legemsbeskadigelser betragtedes jo i de fleste Tilfælde som Tegn paa Gudernes Vrede; de maatte altsaa formildes, og rimelig blev det Præsterne, der skulde overtage dette Hverv, da de vare Gudernes fortrolige Tjenere. De oprindeligste Midler have derfor rimeligvis været Bønner, Offere og Besværgelser. Siden kom andre til, hentede fra Dyre- og Planteriget.

Hvorledes de lægende Egenskaber ere udfundne fra første Færd af, fortælles, som rimeligt er, noget forskjelligt i

de forskjellige Lande, men Ligheder er der alle Vegne. De ældste Kundskaber i Lægevidenskaben have vi erholdt gjennem Grækerne og Romerne, og Skrifter af Plinius, Theophrast og Dioscorides have tjent vore ældste danske Læger som Forbilleder. Selv langt op i Middelalderen have vi ikke meget originalt at rose os af. Et Par af vore ældste Lægebogs-Forfattere, Henrik Harpestræng og Henrik Smid, have helt igjennem fulgt deres udenlandske Mønstre, især de klassiske Autores. Smids Bog er alt andet end original; den er kun en Bearbejdelse navnlig af Tyskeren Hieronimus Tragii eller Bocks berømte Kräuterbuch, og selv Simon Paulli følger i det væsentlige fremmede Forfattere. Rimeligvis have dog ogsaa Grækerne og Romerne hentet deres Viden paa fremmed Grund og da aabenbart fra de gamle Ægyptere, hvis Præster vare Læger og Magikere. Det turde være af Interesse at se lidt nøjere paa, hvad den ægyptiske Mythologi fortæller os om Planterne som medicinale.

Man er ikke kommet til Kundskab om de forskjellige Væxters helbredende Egenskaber igjennem en Række af empiriske Forsøg eller overhovedet ad Studiernes Vej. Nej, det hele er givet af kyndige Naturaander. Vi skulle til nærmere Forstaaelse heraf lade Creuzer tale; Fremstillingen lyder saaledes: »Die Dämonen empfangen die Kräfte und Einflüsse von den Göttern, deren Trabanten sie sind, und bilden darnach Thiere und Pflanzen, theilen diesen jene Kräfte und Einflüsse mit, so dass sie, die Dämonen, die ganze Welt erfüllen, und die verschiedensten Sphären derselben mit einander verbinden . . . . . Der Kreis des Mondes, ingleichen Wasser, Erde, Luft, sind mit Dämonen angefüllt, als Mittelwesen zwischen den Göttern und Menchen, leichbeweglich und luftiger Natur. Sie stehen den Elementen und Körpern vor, sie bedingen das Wachsthum und Gedeihen der Pflanzen, sie bestimmen ihre Blüthe und Wirksamkeit; und es hat der Gott in dem Thierzeichen, in dem Monat, wo

er regiert, einen entschiedenen Einflüss auf die ganze Vegetation, die zur Blüthe kommt. Daher beobachtet man die Zeichen, worin die Pflanzen gebrochen und bereitet werden. Aus den Gestirnen wurden die Heilkräfte der Pflanzen und die Regeln ihrer Behandlung, so wie die Krankheiten der Menchen und Thiere, beurtheilt,« o. s. v. *)

Vende vi os nu til de gamle Nordboere, finde vi en lignende Anskuelse hos dem. Frigg var Naturens Herskerinde og tildelte med Freja Planterne deres lægende Egenskaber, og Kraften skyldtes altsaa her som i Ægypten umiddelbart Guderne, der virkede igjennem Væxterne. Man tilskrev ogsaa hos os Planeterne en afgjørende Indflydelse paa Planteriget, og især var Maanen meget virkende. Det er rimeligvis en Levning fra hin fjærne Tid, der endnu spores i den megen Hensyntagen til aftagende og tiltagende Maane, vore Almuesfolk endnu vise ved saa mange Foretagender. Havebøgerne lige op til vore Dage have haft stor Respekt for Maanen. — Ogsaa i Norden vare Lægerne til Dels Aandebesværgere eller dog Magikere, og det er denne oprindelige med dem forbundne Mystik, der har vedligeholdt Troen paa »kloge Mænd« og Koner; man har hellere villet tro paa deres Hokus-Pokus end paa virkelige Læger, blot fordi disse »kloge« omgave sig med noget hemmelighedsfuldt, der lod ane, at de kjendte og besade noget af de gamle Magikeres Visdom.

Det er dog værdt at lægge Mærke til, at de oprindelige Læger her i Landet ikke vare mandlige, men kvindelige. Det var Kvinderne, der vare hjemme i alle de mange indviklede Runekunster, som Odin havde indført. De kjendte galdrar og seiðr, Hexekunster, ofte af afskylig Art. Troen paa saadanne galdrakonur og seiðkonur fornægter sig jo ikke i den endnu næppe forsvundne Signen og Maalen, der i alt

*) Fr. Creuzer: Symbolik u. Mythologie, II, S. 127—28.

Fald indtil for en Menneskealder siden var meget brugt. Saadanne kloge Kvinder i Oldtiden gave sig ogsaa af med at spaa og kjendte en utrolig Mængde besynderlige Trylleformularer og Besværgelser. Men ogsaa den egentlige Lægekunst udøvedes af Kvinderne. Det var i hine Tider især af Vigtighed at være inde i Behandlingen af Saar, efter som Krigshaandværket var saa almindeligt og saa anset. Kvinderne fulgte derfor med paa Valpladsen og forbandt de saarede, hvad vi vide ogsaa var Tilfældet hos Skyterne. Kelter og Germaner antoge, at der hos Kvindekjønnet fandtes noget guddommeligt, hvad vi læse hos Tacitus, og samme Autor beretter ogsaa, at Kvinderne fulgte Germanerne i Krigen, at de kunde være til Trøst for de saarede Helte, »ad matres, ad conjuges vulnera ferunt«. Man kjender ikke meget til de anvendte Methoder, dog véd man, at Saarene udvaskedes med varmt Vand, og at der anvendtes lindrende Salver. Man brugte ogsaa at give de saarede en Suppe, man havde kogt »af Løg og andre Urter i en Stengryde«. Ved Hjælp af denne Suppe kunde man erfare, om Saarene gik dybt, thi da »trængte Lugten af Løgen ud«.*)

Efter Kristendommens Indførelse forsvandt vel en Del af de fra Hedenskabets Dage anvendte Ceremonier, der ledsagede de forskjellige Kure; men mangfoldige holdt sig, og i al Hemmelighed læstes fremdeles de gamle Besværgelser og Trylleformularer, modificerede og blandede med løsrevne Stumper af den hellige Skrift. Saaledes brugtes ved en Besværgelse for Edder i et Lem det Sted hos Markus: 16, 17—18, hvorhos der brugtes eller rettere misbrugtes adskillige Korsbetegnelser. Man erindre sig ogsaa, hvorledes Munkene af de danske Bønder bleve tvungne til at holde

---

*) L. Engelstoft: Kvindekjønnets Kaar hos Skandinaverne, S. 48.

Messe over syge Kreaturer, og hvorledes man endnu i de katholske Lande indvier baade Mark og Eng under højtidelige ceremonielle Processioner. Alt dette minder om sit ældgamle Udspring og beviser, hvad vi oven for have sagt, at Hedenskab og Kristendom gik paa Akkord med hinanden, hvoraf man kan forklare sig den forunderlige Blanding af begge Retninger, vi finde i Overtroen.

Der gives vistnok ikke nogen som helst Sygdom, uden at jo Almuen kjender Husraad derfor. Ved nøjere Betragtning af det rige Materiale, vi have for os fra Folkemedicinen, viser det sig imidlertid, at de fleste Midler gruppere sig om følgende Sygdomme, der vel saa maa antages at være de almindeligste: Koldfeber, Gigt, Tandpine, Hovedpine, engelsk Syge eller »Skjæwr«, Modsot, Faldsot, Gulsot og Vandsot (»Vattersot«) samt en Mængde udvortes Beskadigelser og Ulemper.

Skjønt det vilde frembyde en ikke ringe Grad af Interesse at se lidt nøjere paa alle disse besynderlige Midler, at tænke efter, hvad der kan have givet Anledning til deres Brug, indordne dem efter Lokaliteterne o. s. v., kan der i nærværende Oversigt kun være Tale om at dvæle ved nogle ganske enkelte af de mest karakteristiske.

Mod den i sin Tid saa almindelige Koldfeber haves en Uendelighed af Midler lige fra de afskyligste, vor Pen vægrer sig ved at gjengive, og til de mest komiske. Hovedmængden var Sympathi-Midler. Et i mange Lande og ogsaa her i Danmark i de fleste Egne kjendt Beskyttelsesmiddel bestod i, at man om Foraaret, naar man første Gang saae Violerne i Græsset, skulde afplukke tre og stiltiende spise disse, da var man det Aar beskyttet imod »Kolden«. Dog nævnes ogsaa flere andre Planter i samme Øjemed, f. Ex. Hvidkløver, Gøgeurter og Anemoner. Naar man spiste tre af de sidste, skulde man efter en Meddelelse fra Jylland fremsige følgende Besværgelse:

„Virre, virre Vejjblomm,
faarby' den uhnd' Kaald' te mæ aa komm!"*)

Under Hyldetræet fremsagdes mange lignende, hvorom udførligere Meddelelser haves andensteds.**) Af andre Raad, vi have fundet mærkelige, kan nævnes, at spise »brændte Spegesild, blandede med Brændevin«, eller pulveriseret »Snogeskind«. Det var ogsaa godt at drikke Althæasaft blandet med fem Draaber Katteblod eller at sy en lille Pose og i denne komme en grøn Frø, der skulde bæres fastbunden i Nakken; eller man kunde forskaffe sig Hovedet af en Hugorm, der da skulde indsys i en ulden Klud og bæres ved Skulderen. Rosiner, blandede med Maddiker, maa anses for et ganske nobelt Medikament i Sammenligning med mange andre. Man erholdt ogsaa hos de »kloge Mænd« eller do. Koner Sedler, der skulde bæres for Feberen; de vare beskrevne med mystiske Ord, der dog ikke vare andet end det meningsløseste Pøjt.

Mod Gigt kjendes ligeledes mange besynderlige Raad; ret naturlig og gavnlig har man anbefalet Hundeuld, helst af en sort Puddel, ligesom man ogsaa har ladet Hunde ligge hos sig i Sengen for at varme det gigtsvage Lem. Man har brugt og bruger endnu »Dyrbad«, hvilket bestaar i, at man holder det syge Lem i de varme Indvolde af et nylig slagtet Dyr. W. Preyer fortæller, at Bønderne i Thüringen pleje at helbrede forskjellige Sygdomme ved at berøre nylig slagtede Dyr eller ved at lægge levende Marsvin paa det angrebne Sted. Smertestillende Planter have fundet rig Anvendelse mod Gigten, især Bulmeurt og Blomsterne af Løvetand. Men især var et Afkog af de unge Foraarsskud paa Hyldetræet et probat Middel, og ligesom

*) E. T. Kristensen: Skattegraveren, I, 1884, S. 27, gjengiver den samme Besværgelse med en ubetydelig Afvigelse; vor Opskrift er fra Aarhusegnen.

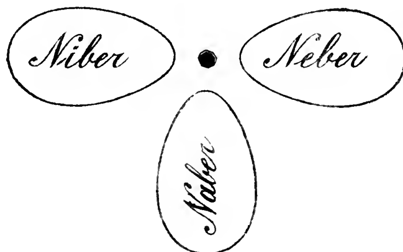
**) Forfatteren: Fra Planternes Verden, 1885, S. 237—39.

man fordrev Feberen ved at fremsige Formularer under nævnte Træ, saaledes har man forsøgt at kurere Gigten paa lignende Vis. Perger meddeler, at den, der kunde finde et Stykke Reb uden Knuder, hvor fem Veje krydsede hinanden, kunde blive fri for Gigten, naar han hængte Rebet op i en Hyld og tre Morgener efter hinanden fremsagde følgende:

„Holder ich habe die Gicht,
und du hast sie nicht,
nimm sie mir ab,
dann hab ich sie auch nicht!“

Historien om Rebet kjendes næppe her fra Landet, Resten er ikke ukjendt. — Hyppig anbefales Gigtringe, der skulde laves af Bly, som var stjaalet fra en Kirkerude en Torsdag Nat Kl. 12.

For Tandpine har man brugt en Mængde Signeramser, hvorpaa de gamle Cyprianusbøger give talrige Prøver, der ogsaa ere meddelte i Kristensens og Kamps Samlinger af Folketro. De fleste Raad vare dog meget naive Sympathimidler. Ellers kunde man ogsaa indpode Sygdommen i en gammel Hyld eller Pil eller, i Mangel heraf, i en gammel Egestolpe. Adskillige Raad ere for øvrigt af den Beskaffenhed, at vi vel skulle vogte os for at nedskrive dem for høviske Læsere. Følgende to ere ikke før trykte: »Niber, Neber, Naber! Tag et Søm, som intet er brugt tilforn. Holdt under Tanden, som mand har undt udj, skriff huert ord udj en Kresz for sig selff, ligesom et Kleffuerblad, oc slaa Sømmet mit der udj mellem«:



Eller »Tanden af et Menniske, heng dend om Halsen, skal strax hielpe« *).

Hovedpine kureredes paa meget forskjellig Vis, i det der maatte tages nøje Hensyn til, om Sygdommen skrev sig fra Hede, Kulde o. s. v., noget f. Ex. Henrik Smid ogsaa er meget nøjeregnende med i sin gamle Lægebog. Denne Forfatter nævner flere Raad, vi ogsaa have fundet optegnede omkring paa Landet; saaledes tilraader han, at man skal tage Indvoldene ud af unge Høns og binde dem paa den syges Pande, og dette »skal fornyes med andre Høns«. En varm Svinemave(!) er ogsaa godt, ligesom man kan benytte Kvindemælk, blandet med diverse Stoffer. I den haandskrevne Lægebog, der nys omtaltes, hedder det et Sted: »Tag Quinde Die oc Rosenuand«, brugt paa anførte Maade.

For »engelsk Syge« hos Børn have vi et forbavsende Antal Raad, samlede fra alle Egne af Landet. »Flyverøn« og »kristen Jord« høre til de hyppigst forekommende. Man førte ogsaa Barnet ud i Skoven, hvor der fandtes en »Bæveræsk« (*Populus tremula*), kløvede denne og førte Barnet gjennem Aabningen tre Gange; der kunde dog ogsaa benyttes en Bøg, Eg eller Pil, der havde en naturlig Aabning, dannet af to sammengroede Grene. Undertiden førtes Barnet gjennem en opgravet Græstørv, i hvilken der var dannet en passende Aabning; man skulde naturligvis under denne Ceremoni hele Tiden læse Fadervor.

Modsot synes efter vore Samlinger at dømme næsten at være endemisk for Jylland, med mindre den i andre Provinser nævnes med et afvigende Navn; de fleste Optegnelser skrive sig imidlertid fra Jylland, skjønt den vel

---

*) Af en Forfatteren tilhørende haandskreven Lægebog fra det 17de Aarh. Den har adskilligt tilfælles med middelalderlige danske og tyske Lægebøger, f. Ex. Smids og Bocks, men er ellers et interessant lille Manuskript. Det har tilhørt Margaards Bibliothek, hvorfra det er mig foræret af Godsejer, Jægermester Schøller.

ogsaa undtagelsesvis omtales andre Steder. I Fyn har man jævnlig forvexlet Modsot med Modersyge (Malum hystericum), hvilke Svagheder ingenlunde ere identiske. Ikke sjælden betegnes ogsaa ved Modsot en saadan Sygdom, som man ikke véd noget egentligt Navn til. I en tidligere Periode brugte man som bekjendt at »maale« den syge for dette Onde; Maalings-Processen udførtes selvfølgelig af en »klog Kone«. En udførlig Fremstilling af denne Ceremoni haves hos Anders Bording († 1677), og den er saa meget mere interessant, som Forfatteren aabenbart har personlige Erfaringer at bygge paa. Ogsaa den berømte Anatom, Professor Th. Bartholin har en længere Beskrivelse af Maalingen, i det tidligere anførte Skrift: Histor. anatom. VI., p. 275. Af de mange kuriøse Midler, der fandt Anvendelse, hidsættes følgende: Tre Morgener i Rad at indtage en Spiseskefuld Tjære(!), spise Hugormehud paa Smørrebrød, en Gulerod sat paa Brændevin, stiltiende nydt paa fastende Hjærte en Torsdag Morgen. — Særlig har man anvendt Lus mod denne Sygdom, nogle anbefale at spise dem levende, atter andre at stege dem — nu ja, det er jo en Gang saa: »De gusto non est disputandum!«

Gulsot hørte ligeledes til de meget frygtede Sygdomme, og talrige Anvisninger haves til dens Helbredelse. Man brugte bl. a. saa uskadelige Midler som at »spejle sig i Tjære« eller at slagte en sort Høne med gule Ben og koge Suppe paa denne, hvilken da skulde fordrive Gulsoten. — En levende Edderkop skulde indsættes i en Nøddeskal, der hængtes for Hjærtekulen, saa vilde Edderkoppen ved Sympathi trække Sygdommen til sig. Stundum signede man Patienten under en Hyld eller Pil, eller man bandt den saakaldte »Tartarknude«, der ogsaa brugtes mod Modsot, hvad vi lære af omtalte A. Bording, der skriver herom saaledes:

„med sælsom Kors og Tegn til Dørs hun Siugen minder,
for Guul-Moedsoet hun og Tartar-Knuden binder.“

Det er Signekællingen, han taler om. — Regnorme-Pulver hørte ogsaa til de gængse Raad, og levende Lus vare sammen med en Mængde andre Ingredienser sammenlavede til et »Elektuarium«, der skulde smøres paa et Stykke Brød og gives den syge at spise (omtales ogsaa hos Henr. Smid). Humle kogt i Vin fandt ogsaa Anvendelse.

Faldsot eller »den faldende Syge« (Epilepsi) synes ligesom Koldfeber at have været mere almindelig forhen end nu til Dags, særlig, naar man vil dømme efter de mangfoldige Raad og Anvisninger, der haves mellem Almuesfolk til dens Helbredelse. Mange af disse, især animalske Midler, ere ligefrem afskylige. Her nogle faa taalelige: Man skulde fange en Frø, kløve den ud af Ryggen, tage Leveren ud og lægge den i et Kaalblad i en nyglaseret Potte, hvorefter den skulde brændes til Pulver, der indgaves den syge i lunken Vin. For en Mandsperson brugtes ogsaa Hjærtet af en Ulv og for en Kvinde af en Ulvinde; det skulde pulveriseres, og den syge have et Kvintin heraf. Det var ogsaa godt at tørre Ulvekjød i en Ovn og give Patienten af det heraf fremstillede Pulver. Et særlig probat Middel bestod i, at man tog Hovedpanden af en død Mand, brændte den til et hvidt Pulver i en Bagerovn og indgav den syge det i Vin tillige med smaatstødte Pæonkjærner. — De nævnte Raad findes alt optegnede hos H. Smid og ganske lignende findes i Cyprianus-Afskrifterne.

For Vandsot, eller som denne Sygdom endnu saa tyskagtig kaldes »Vattersot«, haves ogsaa mange ejendommelige Midler. Især har man anvendt en Dosis af Sommer-Hyld (*Sambucus Ebulus*), hvilket Raad allerede Dioscorides anfører. Dette vil man i alt Fald finde ganske naturligt, men vanskeligere har man ved at forstaa, hvorledes »rød Rav og hvid Alabast« indtaget i Brændevin, Morgen og Aften, skal kunne virke. Krydderurter, som Isop, Merian, Hjærtensfryd, Fennikel, Anis, Nardus, Kanel, Nelliker o. fl.,

have været meget brugte, og Henrik Smid skriver, at den syges »Hjærte« skal styrkes med Diarodon Abbatis.

For Vorter, Ligtorne, Bylder, Udslæt, Øjensygdomme, Krampe m. m. kjendes ogsaa en antagelig Mængde Raad; men vi faa nu slutte for denne Gang.

Anton Andersen.

St. Petersborg og London*).

En Diplomats Erindringer fra 1852—56.

I.

St. Petersborg 1852—53.

Den 4de Juni 1852 kastede Postdamperen »der preussische Adler«, som kom fra Stettin, Anker i Kronstadts Havn. Overfarten havde været meget heldig. Nogle fornemme Russerinder med deres Mænd havde under Turen ofte med Stolthed talt om deres store Czar og med Enthusiasme prist det hellige Rusland. Det Indtryk, Kronstadts Fæstningsværker fremkaldte hos mine Rejsefæller, var karakteristisk. Munterheden, som hidindtil havde hersket om Bord, forsvandt. I Steden for den Glæde, som ellers griber den hjemvendende, naar han gjenser sit Fædreland, hvilede dyb Sorg over alle Ansigter. Det var som om Fanger, hvem man har indrømmet en kortvarig Frihed, atter vendte tilbage til deres Fængsel. Passer til Udlandet vare den Gang Naadesbevisninger, vanskelig opnaaelige selv for de rigeste og fornemste.

Jeg skyndte mig hurtigst mulig til St. Petersborg, hvor jeg for et Aar som Attaché skulde overtage Ledelsen af det kongelige sachsiske Gesandtskab.

---

*) Grev Vitzthum v. Eckstädt: St. Petersburg und London in den Jahren 1852—64. I—II. Stuttgart 1886.

Sejladsen paa den majestætiske Neva har noget imponerende ved sig, naar de gyldne Kupler paa Isakskirken skinne klart gjennem Morgentaagen; men det første Indtryk svinder dog hurtig bort, thi St. Petersborg har eller havde den Gang, i det mindste om Sommeren, i Sammenligning med Paris og London Præget af en Provinsby, til Trods for alle sine store, men øde Torve og sine brede, endeløse, men menneketomme Gader. Paa det Hav af Huse, der efter en mægtig Kejsers Bud har rejst sig af bundløse Moradser, kan man strax se, at Grund og Jord saa vel som Menneskeliv her endnu ikke har samme Værd som i ældre, naturlig fremvoxede Hovedstæder. Den russiske Hovedstad savner ligesom Avstraliens og Amerikas improviserede Midtpunkter den historiske Kolorit, og trods alt, hvad Peter I. og Katharina II. have gjort for St. Petersborg, kan man dog godt forstaa, at Gammelrusserne ene og alene holde Moskva for Rigets sande Hovedstad.

Fire og tyve Timer senere havde jeg overleveret min Tiltrædelsesskrivelse hos Repræsentanten for Grev Nesselrode, der selv endnu var fraværende saa vel som hans Kejser, og jeg havde faaet aflagt de nødvendige Besøg hos Medlemmerne af det diplomatiske Korps og de tilstedeværende Notabiliteter.

Blandt andet gjorde jeg paa Dagen for min Ankomst Bekjendtskab med en Personlighed, om hvem der snart skulde blive megen Tale. Det var Marineministeren og Kejserens Generaladjutant, Fyrst Menschikoff, en høj, statelig gammel Herre med stram militær Holdning, særlig høflig, om hvis Læber der spillede det sarkastiske Smil, som plejede at ledsage hans berømte Bonmots. Fyrsten hørte til de faa, som besad Kejser Nikolaus's fulde Tillid og turde sige ham alt. Ganske vist maatte dette ske med Forsigtighed, og Sandhedens Pille skulde forsødes med en Spøg. Ingen forstod denne Kunst bedre end Fyrst Menschikoff.

Saaledes skulde Kejseren engang gjøres opmærksom paa de Underslæb, hvori en General gjorde sig skyldig, der stod i høj Gunst og var betroet med den øverste Ledelse af Moskvabanen. Menschikoff paatog sig det utaknemmelige Hverv at aabne Kejserens Øjne. En Søndag, efter Paraden, viste Fyrsten sig i fuld Uniform, smykket med alle sine Ordner. Paa Kejserens Spørgsmaal, hvor fra han kom, svarede han: »Fra Isakskirken, hvor der passerede mig noget højst vidunderligt. Jeg traadte ind i en Skriftestol for at skrifte for en Pope, der var mig fuldkommen ukjendt. »Absolutionen«, hviskede den uforskammede Karl mig i Ørene, »nytter ingen Ting, naar De ikke skrifter mig alle Deres Synder. De er en stor Herre og har rimeligvis endnu ganske andre Sager paa Samvittigheden. Betænk, at Gud ser hvert Underslæb, De kan have begaaet, selv om De bliver straffri over for Menneskene«. Jeg behøver ikke at skildre Deres Majestæt den Harme, hvormed jeg tilbageviste denne Mistænkeliggjørelse. Popen rystede paa Hovedet, men gav mig dog Syndsforladelse, og jeg nød Nadveren. Da jeg senere traadte fra Kirken ud i Dagens Lys, kastede Skriftefaderen sig for mine Fødder, vred Hænderne og stammede: »Tilgiv mig, Herre! i Mørket tog jeg Dem for en anden; jeg troede at have General X for mig«.«

»Hvad! ogsaa han?« udbrød Kejseren leende; en Undersøgelse indlededes, som fuldkommen bekræftede Popens Mistanke, og General X mistede sin indbringende Post.

Bestikkeligheden i Forvaltningens højeste Kredse var saa aabenlys, at man kan forstaa den Tillid, Kejseren skjænkede de faa, som holdt deres Hænder rene; til disse hørte først og fremmest Menschikoff og Orloff.

St. Petersborg havde den Gang hverken Jærnbane eller Telegrafforbindelser med Udlandet. Det diplomatiske Korps var derfor afskaaret fra direkte Forbindelse med Udverdenen og henvist til sig selv. Blandt Repræsentanterne for de fremmede Hoffer gjaldt den preussiske Sendemand, General-

løjtenant v. Rochow, for den bedst underrettede og mest indflydelsesrige. I det foregaaende Aar havde han overværet Forbundsdagens Gjenaabning, havde introduceret Hr. v. Bismarck-Schönhausen som sin Efterfølger i Frankfurt og var derpaa vendt tilbage til det russiske Hof, hvor han gjaldt som en persona gratissima. Snakkesalig, godmodig og uden stor Statsmandsevne hørte Rochow i et og alt til den gamle Skole og havde i den Grad levet sig ind i Kejser Nikolaus's Ideer, at denne gjærne passiarede med ham, ofte talte højt i hans Nærværelse og skjænkede ham mere Tillid end sine egne Ministre. Naar Kejseren saaledes betroede den preussiske Sendemand højst vigtige politiske Beslutninger, hvorom Grev Nesselrode ikke havde nogen Anelse, hændtes det ofte, at Rochow i Sagens Interesse udbad sig Tilladelse til at underrette Statskansleren derom. Denne vidunderlige Forretningsgang er betegnende for den Stilling, den ledende Minister indtog paa hin Tid.

Kejser Alexander I.'s fortrolige, Metternichs Ven, Medundertegneren af Wienertraktaten, den Statsmand, der i Udlandet gjaldt for Sjælen i den russiske Politik, var i Nikolaus I.'s Øjne blot en Tschinovnik (Embedsmand), der kun var i Besiddelse af hans Fortrolighed, saa vidt Forretningerne udkrævede det. Heller ikke i den fine Verden kunde Grevens belevne Væsen og høje Tjenesterang faa Folk til at glemme, at han var en Søn af en Udlænding og ikke hørte til den orthodoxe græske Tro. Greven, der var født paa et engelsk Krigsskib og døbt efter den anglikanske Kirkes Ritus, havde aldrig tænkt paa at skifte Trosbekjendelse og forrettede regelmæssig sin Andagt i det engelske Gesandtskabs Kapel. Af sine underordnede var han meget afholdt, stræng, men omgængelig i Tjenesten. Han lagde stor Vægt paa en klar og elegant Redaktion og var fast overtydet om, at alle Kancellier misundte ham hans trofaste Labensky, saaledes hed hans første Kabinetschef; dog redi-

gerede han ogsaa selv gjærne sine Depecher og spildte megen Tid paa deres omhyggelige Affiling.

Derover forsømte han dog ikke sine Drivhuse paa »Øerne«, navnlig ikke naar Kameliaerne blomstrede. Blomster og Musik var hans Lidenskab; Kvinderne var han til sin høje Alderdom huld.

En Dag, netop medens Kameliaerne blomstrede, sad den lille Mand med sine store Briller i Slæden, da en Kurer indtraf. Nesselrode tog Depecherne med sig og lod Labensky hente. Da denne traadte ind i Drivhusene, havde Kansleren allerede læst Beretningen, som bragte den førte Melding om Februarrevolutionen. Han stod foran en Gruppe højrøde Kameliaer og sagde til Labensky, medens han pegede paa Blomsterne: »Saaledes ser det nu ud i Paris, Republiken er proklameret«.

Nesselrode pralede af i sin Hjærnekasse at have Skuffer, han efter Behag kunde aabne og lukke; saaledes kunde han glemme alt andet og samle sin hele Aandskraft om det Spørgsmaal, der netop laa for. Denne Koncentrerings-Evne gjorde det lettere for ham at mestre den Masse store og smaa Forretninger, der paahvilede ham. Virkelig Genialitet kan man næppe tillægge ham; han producerede ingen Ideer, men forstod at anvende og klare andres Tanker. I sund Menneskeforstand var Metternich ham overlegen, ligesom Talleyrand atter var dennes Overmand; dog netop i denne Aandsgave samt i hans seje, utrættelige Arbejdskraft maa man vel søge Hemmeligheden ved hans langvarige, under trende Kejsere fortsatte Embedsvirksomhed. Han forstod smidig at føje sig i Omstændighederne og efter Herskernes Luner. Dette forklarer de Modsigelser, man har troet hist og her at opdage i hans Statsskrifter. Han var under Kejser Alexander I. en anden end under Kejser Nikolaus, og atter en anden under den næste Alexander; hans store Forretningskyndighed hjalp ham at slaa Bro over disse Modsigelser. Hvor meget han af Naturen end var en

Fredens og Retfærdighedens Mand, stod hans Pen dog altid til Monarkens Raadighed, naar det gjaldt om at fremstille Voldshandlinger som uafviselige Nødvendigheder, hvorvel de kunde føre til en Krig, der var ham selv imod. Virkelig Indflydelse var han næppe i Besiddelse af, i det mindste ikke under Kejser Nikolaus, for hvem han rystede og bævede.

Kun under en saadan Første-Minister var Rochows Stilling tænkelig; han havde først og fremmest Kejserinden at takke herfor. Hun var en Datter af Frederik Vilhelm III., men vedblev paa den russiske Trone at være en preussisk Prinsesse. Den betænkelige Bevægelse, Kejser Nikolaus maatte betvinge ved sin Tronbestigelse 1825, havde rystet den høje Fyrstindes Nerver, da hun netop paa den Tid gik svanger med sin anden Søn, Storfyrst Konstantin. Disse Nerver voldte stadig Kejseren Bekymring, og en Mindelse herom var tilstrækkelig til at moderere hans Udbrud af Vrede og til at standse overilede Beslutninger, naar den preussiske Regerings Holdning vakte hans Uvilje, hvad siden 1848 hyppig var Tilfældet.

Kejserindens homøopathiske Læge, Dr. Mandt, der ogsaa behandlede Kejseren — ikke altid ganske sagkyndig, efter hvad hans Kollegaer vilde paastaa —, agerede Mellemmand mellem den preussiske Sendemand og Czaren.

Endnu mere afholdt hos Czaren var den nylig udnævnte kejserlig-kongelige Sendemand, Kejser Frans Josefs tidligere Fløjadjutant, Grev Alexander Mensdorff-Pouilly, Feltmarskalk-Løjtenant, den samme, der efter Rechbergs Afgang maatte overtage Udenrigsministeriet. Mensdorff, hvem Nikolaus allerede havde lært at kjende i Wien, havde vundet Kejserens Hjærte ved den frimodige Tilstaaelse, at han langt hellere vilde kommandere en Rytterbrigade i Kecskemet end spille Sendemand i St. Petersborg, da han ikke forstod et Muk af Politiken. Gjennem sin Moder, en Søster til den regerende Hertug af Coburg, til Kong Leopold og Hertuginden af

Kent, var Mensdorff beslægtet med alle Hoffer og blev som en Fætter til Storfyrstinde Konstantin, en Hertuginde af Sachsen-Altenburg, næsten behandlet som et Medlem af den kejserlige Familie. Man overøste ham med Artigheder, og den fine Verden kappedes med Hoffet om at vise Kejserens nye Yndling alle tænkelige Opmærksomheder. Damerne forelskede sig ligesom paa Kommando i denne Amadis; hos dem havde han i det højeste kun én Rival, Tenoren Mario, der paa hin Tid endnu ikke havde mistet sin Stemme og ganske fortryllede Russerinderne. Uden synlig Anstrængelse og fuld af Foragt for den gamle Diplomatskoles Smaakneb opnaaede Grev Mensdorff ved sin fornemme Ro og sin jævne, ligefremme Naturlighed mere for Østerrige end en gammel Statsmand.

Den betydeligste af de fremmede Hoffers Repræsentanter var utvivlsomt den engelske Sendemand, Sir George Hamilton Seymour. Aarevis havde han beklædt Tillidsposten som Privatsekretær hos Lord Castlereagh, den senere Marquis af Londonderry, og saaledes i »Foreign Office« haft rig Lejlighed til grundig at studere alle evropæiske Anliggender. Da Sir Hamilton var af fornem Herkomst — Marquis'en af Hertford er Hovedet for Familien Seymour —, forfremmedes han strax efter Londonderrys tragiske Død til Sendemand og havde repræsenteret England i Firenze, Brüssel og Lissabon. I Firenze reddede han paa Dronning Hortenses Bønner Prins Louis Napoleon ud af de Forlegenheder, hvori de franskes tilkommende Kejser havde styrtet sig ved sin Deltagelse i Rejsningen i Romagnaen. I Lissabon beskyttede han Dronning Maria da Glorias Trone mod Oprørerne i Oporto, i det han paa egen Haand befalede den engelske Admiral, der tilfældigvis laa i Tajofloden, at hindre en Landgang af Oprørernes Flotille, der under Marquis'en de Loulé var sejlet til Lissabon; Admiralen havde beskudt Insurgenternes Skibe og fanget Besætningerne. Sir Hamilton sendte en Avisodamper til London med Melding om sin

egenmægtige Holdning og indleverede samtidig en Begjæring om sin Afsked, saafremt man ikke maatte billige hans Adfærd. Lord Palmerston blev imidlertid heldigvis sin Vane tro aldrig at desavouere en Agent, og i Steden for en Afsked sendte han Seymour Bath-Ordenens Storkors. Sir Hamilton var, som man ser, ingen Rekrut, da Kejser Nikolaus i de første Maaneder af Aaret 1853 overraskede ham med de fortrolige Meddelelser, der senere saa væsentlig skulde bidrage til at vinde den offentlige Mening i England for Krimkrigen. Trods al sin Iver og Virksomhed, sin Rolighed og Forretningsdygtighed var Seymour dog ikke den Mand, der kunde imponere en Monark som Kejser Nikolaus.

Den franske Sendemand, General Castelbajac, der var gift med en Datter til Hertugen af La Rochefoucauld, var en af disse Militærdiplomater, der skubbes frem, men hvis Takt ofte lader meget tilbage at ønske. Under den første Parade, han overværede i Kejserens Følge, kom man tilfældigvis forbi det Palads, hvor Kejser Paul blev myrdet, og han skal da have overrasket Kejseren med det naive Spørgsmaal: »N'est-ce pas là, Sire, que votre père a été assassiné?«. Denne General, der tog Frasen »l'empire c'est la paix« for fuld Valuta, har efter den orientalske Krises Udbrud uvilkaarlig bidraget meget til at bestyrke Czaren i hans Illusioner om Umuligheden af en engelsk-fransk Alliance. Saaledes udbad han sig en særlig Avdiens for at overbringe sine Lykønskninger i Anledning af den russiske Sejr ved Sinope uden at ane, at denne Sejr gjorde Bruddet med Vestmagterne uundgaaeligt.

I øvrigt vilde den franske Sendemands Opgave have været meget vanskelig selv for den dygtigste Diplomat, hvad jeg fik Nys om ved en fortrolig Samtale, General Rochow havde med mig angaaende Sagernes Stilling.

Generalen begyndte med at udøse sit Hjærte angaaende den faa Maaneder forud afdøde Fyrst Felix Schwarzenberg.

At den preussiske Sendemand ikke kunde holde af denne Statsmand, var ikke overraskende, men det var mig dog paafaldende, at han forfulgte ham med et saa glødende Had selv ud over Graven. Jeg forskede efter Aarsagen.

»Min Gud«, udbrød Rochow, »at denne Schwarzenberg misunder os vor Stilling i Tyskland, og at han har gjort alt for at fravriste os den, det forstaar jeg. De mortuis nil nisi bene. Det var en Sag for sig, og vi kunne kun takke Gud, fordi han har friet os for denne Personlighed. Jeg for min Part kan imidlertid tilgive ham alt, paa den ene Ting nær, at han, en Fyrst Schwarzenberg og Kejseren af Østerriges Førsteminister, kunde forglemme alle sit Hofs og sin egen Families Traditioner for at sværme for denne Æventyrer fra Strassburg og Boulogne og træde Legitimitetens Princip under Fødderne«.

»Med Tilladelse, Hr. General«, faldt jeg ham i Talen, »her gaar De dog vel for vidt og synes ikke at være godt underrettet«.

»Ikke godt underrettet? For Himlens Skyld har jeg da ikke selv læst den Skrivelse, hvori denne ulyksalige kort før sin Død har aflagt sin politiske Trosbekjendelse for Grev Nesselrode, og nota bene, det var ikke en Depeche, som stærkt optagne Ministre undertiden underskrive uden at have læst den; men det var et egenhændigt Privatbrev, det eneste, Grev Nesselrode har modtaget fra ham.«

Nu forstod jeg, hvad Talen drejede sig om, hvor lidt jeg end fattede Generalens Ophidselse.

I denne egenhændige, hemmelige Privatskrivelse, der vel kan være expederet omtrent i Marts 1852, havde den kejserlig-kongelige Ministerpræsident først og fremmest udtalt den Overbevisning, at Louis Napoleon vel næppe vilde lade Aaret (1852) hengaa uden at antage Kejserværdigheden. Det var derfor raadeligst, at de tre nordiske Hoffer, før denne Begivenhed indtraadte, traf en Aftale om,

hvorledes de skulde forholde sig over for den nye franske Imperator.

»Traktaterne« — omtrent saaledes fortsatte Fyrst Schwarzenberg — »udelukke kategorisk enhver Bonaparte fra Frankrigs Trone. I Følge disse Traktater vilde Østerrige, Rusland og Preussen være fuldstændig berettigede til at nægte den nye Kejser sin Anerkjendelse og erklære Frankrig Krig. Skulde dette være Kejseren af Ruslands og Kongen af Preussens Vilje, vilde Østerrige som altid trofast overholde Traktaterne og foreløbig stille 300,000 Mand til sine allieredes Raadighed; men hvis det russiske Kabinet nærede Betænkelighed ved at gjøre Louis Napoleons Modtagelse af Kejserkronen til en casus belli, var det ønskeligt, at man undlod en Gjentagelse af den Fejl, man i 1830 havde begaaet ved den uvenlige Anerkjendelse af Louis Philippes Tronbestigelse. Man kunde dog næppe love sig en varig Gjenoprettelse af den legitime Kongekrone ved Bourbonernes tredje Restauration. Ganske vist vilde Henrik V. kunne føres tilbage til Paris ved fremmede Bajonetter, men efter de hidtidige Erfaringer lod det sig dog næppe antage, at han vilde kunne holde sig dér i længere Tid. Napoleon I.'s Arving havde i hvert Fald bedre Chancer end den hellige Ludvigs for at kunne gjenoprette Monarkiet i det undergravede Land. Vilde han dette, maatte han som sin Onkel i egen Interesse være nødsagen til at føre Regeringstøjlerne stramt og gjøre Front mod Revolutionen. I dette Punkt var Magternes Interesse identisk med hans egen. Naar man derfor anerkjendte ham — under conditio sine qua non, at han udtrykkelig underkastede sig Traktaterne af 1815 og med den bestemte Forsikring, at de tre Magter vilde anse ethvert Erobringsforsøg for casus belli —, skulde denne Anerkjendelse ske paa en forekommende Maade, og man vilde da kunne gjøre Regning paa hans oprigtige Medhjælp mod Omvæltningspartiet«.

Enhver uhildet maa nu til Dags indrømme, at den Opfattelse, Schwarzenberg gjorde gjældende i bemeldte Privatskrivelse, var fuldstændig korrekt; man havde maaske kunnet undgaa Krimkrigen, saafremt dette Raad var blevet fulgt i St. Petersborg. Den preussiske Statsmand, der afløste Hr. v. Rochow, først i Frankfurt, senere i St. Petersborg, vilde vel heller næppe have delt sin Formands Harme. De Ideer, Hr. v. Bismarck under 2den Juni 1857 udviklede i sin »egenhændige Memoire angaaende Preussens Forhold til Frankrig«, vise i hvert Fald en mærkelig Overensstemmelse med Grundtankerne i Schwarzenbergs Skrivelse.

Dette faar nu staa hen; men Rochows uhyklede Harme var karakteristisk for den antibonapartistiske Stemning, som den Gang var fremherskende ved det russiske Hof, og jeg kan ikke nægte mig at anføre Generalens Slutningsbemærkninger.

»Gud være lovet«, udbrød han, »det lykkedes mig, skjønt ikke uden Møje, at gjenvinde Kejser Nikolaus for en korrekt Opfattelse af Sagernes Stilling. Den lille Nesselrode forglemte ganske, at han har medundertegnet Traktaterne af 1815, han var selv smittet af disse fordærvelige Schwarzenbergske Ideer og havde alt vundet sin Kejser for dem. Det vilde næppe have været mig muligt at omstemme ham, naar vi ikke igjen havde faaet en Statsmand i Wien. Kejseren miskjendte Grev Buol under hans Mission hersteds og behandlede ham daarlig trods alle mine Modforestillinger. Og dog er Buol, som sagt, en Statsmand og har godtgjort det, i det han strax ved sin Udnævnelse atter bragte Legitimitetsprincipet til Ære og foreslog vel at anerkjende denne Napoleon, men at nægte ham Brodertitelen. Denne Udvej vil vise Lykkeridderen, at Kejserne af Rusland og Østerrige saa lidt som min naadige Herre betragte ham som deres Lige«.

Angaaende Grev Buols Statsmandsevner har der baade under og efter Krimkrigen gjort sig Anskuelser gjældende, der ikke ganske falde sammen med det Prognostikon, Hr. v.

Rochow opstillede for denne Minister. Lige saa bekjendt er det, hvorledes det sluttelig gik med hin Udvej, der hilsedes med en saa forhastet Enthusiasme. Kejseren af Østerrige og Kongen af Preussen kom paa bedre Tanker og nægtede ikke de franskes Kejser den først af Buol omstridte Brodertitel. Desto værre forsømte man i Wien og Berlin at underrette det russiske Kabinet om denne Meningsforandring, og Kejser Nikolaus fastholdt Aftalen, i det han nok anerkjendte Napoleon I., men tiltalte ham med »Mon grand ami«, altsaa med den samme Tiltale, der anvendes over for de amerikanske Fristaters Præsident. Grev Buols Forslag havde provoceret en Misstemning hos den franske Magthaver; men dennes Uvilje traf nu udelukkende Rusland og skulde ikke blive uden Følger.

Under den Parade i Anledning af Julefesten 1852, der overværedes af Mensdorff og Rochow, gav Kejser Nikolaus's Vrede sig Luft i Bebrejdelser, hvormed han i de russiske Generalers Nærværelse overøste Østerriges og Preussens Repræsentanter, fordi, som han sagde, hans Forbundsfæller havde forladt og forraadt ham i Anerkjendelsesspørgsmaalet. Denne Scene, der var højst pinlig for alle tilstedeværende, maa rimeligvis have berørt General v. Rochow saa meget mere smerteligt, som han maatte drage sig til Minde, at han selv havde faaet Schwarzenbergs fornuftige Raad kuldkastet og aabenbart overvurderet Buols Evner som Statsmand.

Disse fortrolige Meddelelser fra den preussiske Sendemands Side gave mig Nøglen til mange Fremtoninger paa dette mig fuldkommen ukjendte Omraade. Den Minister, der formentes at lede Ruslands Politik, maatte faktisk kun have et meget indskrænket Magtomraade, siden Grev Nesselrode i en Sag, der var af højeste Vigtighed for Ruslands Interesser, maatte vige for en fremmed Sendemands Meningstilkjendegivelser, og det, skjønt han havde Logiken for sig.

Ogsaa i dette store Rige stadfæstedes saaledes det bekjendte Udsagn af den svenske Kansler Oxenstjerna. Dette

var saa meget mere paafaldende, som Nikolaus I. efter alle Kjendemærker paa hin Tid havde naaet sin Magts Zenith og for fulde Alvor indbildte sig, at hele Evropa laa for hans Fødder.

Efter at jeg saaledes havde nogenlunde orienteret mig angaaende Dramaets Personligheder, tog selve Dramaet sin Begyndelse med Czarens Tilbagekomst til Hovedstaden.

Kejser Nikolaus med Hustru opslog sin Residens i Peterhof, hvor snart de talrige Gjæster indtraf, der havde modtaget Indbydelse til de store Manøvrer, som aarlig fandt Sted ved Krásnoje-Selo.

Kejser Nikolaus havde personlig opfordret Prinserne Albert af Sachsen og Frederik Vilhelm af Preussen til at overvære disse militære Fester*). Begge de unge Prinser vare ældste Sønner af de præsumptive Tronarvinger og aflagde nu deres første Besøg ved det russiske Hof. Desuden vare de mest fremragende Personligheder i de østerrigske og preussiske Armeer indtrufne, og snart fyldtes Peterhof og de omliggende Lystslotte med en Mængde glimrende Uniformer. Kejseren havde selv modtaget Prinserne paa sin Jagt i Kronstadt og først ledsaget dem til Vinterpaladset; men da Prins Albert nogle Dage senere flyttede til Peterhof, fik jeg efter Skik og Brug anvist en Bolig i det samme Slot, saa længe hans kongelige Højheds Besøg varede. Den gamle Rochow var min Nabo, og der frembød sig saaledes mere end én Lejlighed til en fortrolig Tankeudvexling.

Søndagen den 8de (20de) Juli efter Messen modtog Kejseren mig. Det var imod Etiketten, da Kejseren i Regelen kun gav Privatavdienser til Ambassadører og Sendemænd. Paa Grund af Prins Alberts Nærværelse blev der gjort en Undtagelse, som jeg har at takke for en af de mest interessante Timer i mit Liv. Ceremonimesteren

*) Prins Albert, f. 23de April 1828, er den nu regerende Konge i Sachsen; Prins Frederik Vilhelm, f. 18de Oktb. 1831, er den nuværende preussiske Kronprins.

havde ført mig til Kabinettet og blev tvivlraadig staaende ved Døren, da han ikke vidste, om han havde at overvære denne usædvanlige Avdiens. Uden at sige et Ord besvarede Kejseren Hofembedsmandens stumme Spørgsmaal ved energisk at vise med Pegefingeren paa Døren. Vi bleve alene, og jeg befandt mig for første Gang under fire Øjne med Verdens mægtigste og mest frygtede Monark. Trods sine 56 Aar var Kejser Nikolaus's klassiske græske Træk og Kæmpeskikkelse endnu ungdommelig kraftige. Phidias havde kunnet mejsle en Zevs eller en Krigsgud efter denne Model. Han bar Garderegimentets daglige Uniform, en blaa Vaabenfrakke med to Rækker Knapper. Jeg lagde Mærke til den allerede næsten skallede Isse og saae en lav, lidet udviklet Pande, som gik i en og samme Linje med den mandige Næse. Baghovedet, hvor Phrenologerne jo søge Viljens Sæde, syntes usædvanlig stærkt, og det lille Hoved hvilede paa en Nakke, der passede for den farnesiske Herkules.

Den hele Fremtoning havde noget ridderligt, noget imponerende ved sig, og jeg forstod nu, hvorledes den Kolos, der stod foran mig, med en Haandbevægelse havde kunnet standse den Revolution, der truede med at bryde løs under Koleraen. Paa hin Dag var han, hyllet i sin Kappe, traadt ene frem mellem de Tusender, som under høje Brøl fyldte den store Isaksplads og beskyldte Regeringen for at have forgiftet Brøndene; han lod Kappen falde og befalede med en Haandbevægelse Masserne at falde paa Knæ. Ingen vovede at blive staaende. Da raabte Kejseren med tordnende Stemme: »Elendige, Brøndene ere ikke forgiftede, men I have forgiftet eder selv ved eders Synder. Bed nu til Gud, at han maa tilgive eder og tage Plagen fra os«. Et tusendfoldigt »Hurra! leve vor Herre og Fader!« var Svaret fra den oprørske Mængde, og uden en eneste Politibetjent var Bevægelsen overvunden ved et Trylleslag. Dette store Moment foresvævede mig, da jeg saae Kejseren i Øjnene. De syntes mig lidt usikre, disse Øjne, og en nervøs

Trækning om Mundvigene havde noget uhyggeligt, noget sygeligt ved sig.

Efter at Kejser Nikolaus med vindende Elskværdighed havde udtalt sig om Prins Albert og den Glæde, hans Besøg voldte ham, syntes han helt at glemme, at han kun havde en ung Diplomat for sig, hvem han aldrig havde set, og om hvem han næppe kunde have hørt noget. Med en Fortrolighed, som henvendte han sine Ord til en gammel Bekjendt, talte han med mig om sin nylig fuldendte Rejse. Han havde været i Berlin, i Dresden, i Wien, havde opsøgt Kejserinde Maria Anna i Prag, og heller ikke Weimar og Darmstadt var han gaaet forbi saa lidt som Stuttgart, hvor han havde omfavnet sin Datter. Overalt havde hans Ørneblik i faa Dage set alt, og han talte med en Hensynsløshed uden Lige om alt, hvad han havde lagt Mærke til under denne Inspektionsrejse. Værst var han, da Berlin kom paa Tale; han blev ligefrem ivrig i sine Klager angaaende sin Hr. Svogers Svaghed.

Da jeg forsøgte at stille disse uventede Vredesudbrud med den rigtignok trivielle Bemærkning, at Kongen desuagtet havde de bedste Hensigter og de elskværdigste Egenskaber, brød Czaren tordnende løs: »Saa meget desto værre er det for ham samt hans elskværdige Egenskaber. Hvad hans gode Hensigter angaar, siger jeg Dem, at han aldrig véd, hvad han vil. Det er ingen Konge, han; han ødelægger Hvervet for os. Forstaa mig vel«, — her stampede han med Foden — »Jordbunden under mine Fødder er undergraven saa godt som under deres; vi ere alle solidariske. Vi have alle en fælles Fjende: Revolutionen. Hvis man vedbliver at kjæle for den, som man gjør det i Berlin, vil Ildebranden snart blive almindelig. Her er jeg for Øjeblikket ikke bange for noget. Saa længe jeg lever, rører man sig ikke; thi jeg, jeg er Soldat; min Hr. Svoger har aldrig været det. Som De nu ser mig« — vedblev han med roligere Stemme og med sit velklingende Organs hele

Trylleri —, »som De nu ser mig, har jeg otte og tredive Aars Tjenestetid; thi jeg gjorde min første Vaabenfærd i 1813. Ja, jeg er Soldat. Det er mit Kald. Det andet Kald, Forsynet har paalagt mig« — disse Ord sagde han meget langsomt, næsten hviskende — »det passer jeg, fordi jeg maa passe det, og fordi der ikke er nogen, som kan fri mig derfra; men det er ikke mit egentlige Kald«.

Der laa noget tragisk i denne Bekjendelse; man følte, hvor stærkt han tyngedes af Regeringens Sorger, som han nu havde haft at bære alene alt i syv og tyve Aar, næsten en hel Menneskealder. Hans smukke Øje var helt tilsløret, og hans Blik blevet uroligt. Paa det mest velvillige tog Kejseren Afsked fra mig, og jeg forlod Værelset, der trods Solskinnet næsten blev mig uhyggeligt.

Før denne Avdiens var jeg forestillet for Kejserinden i Spisesalen, hvor hun indtog en Frokost mellem de tvende tyske Prinser og omgiven af mere end hundrede fremmede og russiske Generaler. Strax efter Maaltidet gik Kejserinden hen mod mig. Den høje Dames Skjønhed var alt længst afblomstret, men man kunde i hendes lidende Træk finde Spor af Lighed med hendes henrivende Moder, Dronning Louise. Hendes Nerver, som jeg under mit korte Ophold i St. Petersborg allerede havde hørt saa meget om, vare aabenbart meget rystede. Den magre Skikkelse i det lette Klædemon mindede uvilkaarlig om den hvide Dame, der skal spøge omkring i Berlinerslottet. Særlig pinlige vare de ufrivillige Hovednik, der hvert Sekund gjentoge sig og livagtig mindede om et kinesisk Gudebillede.

De første Ord, Hendes Majestæt behagede at henvende til mig, vare ikke egentlig opmuntrende og havde let kunnet sætte mig i Forlegenhed midt i dette talrige fremmede Selskab. »Hvorfor sender Kongen os kun en Attaché?« lød det første Spørgsmaal, der rettedes til mig, aabenbart i det sletteste Lune. Jeg saae et Øjeblik rolig paa Kejserinden og svarede: »Jeg kan forsikre Deres Majestæt, at jeg

langt hellere var kommen som Sendemand«. Kejserinden lo og underholdt sig med mig paa det elskværdigste.

Opholdet i Peterhof var behageligt og meget lærerigt, da jeg saa at sige øjeblikkelig blev indført medias in res. Blandt de østerrigske og preussiske Officerer fandt jeg ogsaa et stort Antal gamle Bekjendte, som Grev Clam, Felttøjmester Hess og andre, der bragte mig Nyheder fra Kejserstaden, som jeg endnu følte en sand Hjemve efter.

Blandt de Fester, som gaves til Ære for Prinserne, udmærkede sig det Bal, Storfyrstinde Maria Nikolajevna, Hertuginden af Leuchtenberg, afholdt i sin Villa, der laa i Nærheden af Peterhof. Denne endnu vidunderlig smukke Kvinde havde arvet sin Faders græske Profil og gik for hans Yndlingsdatter; hun var lige saa aandrig som munter, snarest lille af Vææxt, men slank og vel bygget og bar gjærne paafaldende korte Klæder, for at kunne kokettere med sine smaa Fødder, som onde Tunger vilde vide. Den stakkels Hertug, hendes Husbond, var dødssyg, men maatte desuagtet forlade sin Seng for at modtage Kejseren. Han kom lidt senere end ventet, traadte hen til mig og sagde med Hentydning til Prins Albert, der netop dansede med Storfyrstinden: »Forsynets Veje ere uransagelige. Se nu til eders unge Fyrste! Jeg forstaar mig paa Mennesker. Det er nu virkelig Skade; han vilde haft Evner til at styre det største Rige i Verden, medens jeg kjender« — tilføjede han med et Suk — »Arvinger til store Stater, hvem jeg ikke vilde betro et Kompagni«.

Sachsernes heltemodige Fører i Slaget ved St. Privat, Sejrherren ved Beaumont, den Prins, der efter Moltkes Udsagn i Krigen 1870—71 viste sig som Feltherre, har ikke gjort Kejser Nikolaus's Menneskekundskab til Skamme.

Mærkelig var ogsaa den store Revu, der sluttede Manøvrerne. Kejseren kommanderede i egen Person de Tropper, som defilerede forbi Kejserinden. Forbimarchen varede flere Timer, da der efter Foregivende defilerede

100,000 Mand, jeg har ikke talt dem. Kejseren holdt med dragen Sabel paa en lille Høj, der gav ham et frit Overblik over Fælleden. Man havde stillet mig med nogle Damer tæt bag Kejseren over for Kejserindens Vogn, og jeg havde saaledes det bedste Overblik over dette storartede militære Skue. Det morede mig at lægge Mærke til, at Hestene, som Kejseren vexlede flere Gange under dette Hærskue, alle vare om ikke meget store, saa dog særlig kraftig byggede. De vare fortræffelig dresserede og bevægede næppe et Øre, end sige en Fod, men længere end en Time kunde intet af de ædle Dyr bære Rytterens Vægt; saa begyndte en Rysten over alle Lemmer, og Kejseren maatte hurtig bestige en anden Ganger.

Prins Albert havde allerede den første Manøvredag vundet Czarens hele Sympathi, da han kunde nævne hvert af de deltagende Regimenter ved dets russiske Navn. Da Hans Majestæt gav ham frit Valg mellem de forskjellige Vaabenarter af det Regiment, han skulde udnævnes til Oberst for, foretrak Prinsen til Czarens Fornøjelse Jægernes simple for Husarernes mere glimrende Uniform. Nikolaus kjendte i dette Valg den ægte Soldat, saaledes fortalte man mig det da i hvert Fald.

Kort Tid efter Manøvrernes Afslutning indtraadte tvende Dødsfald, der berørte Kejseren meget nært. Den gamle Fyrst Peter Volkonski, en af det kejserlige Hus's mest betroede Embedsmænd, døde efter en lang, smertelig Sygdom; han raadnede saa at sige bort i levende Live, men han bevarede lige til det sidste Aandedrag sin Indflydelse over den kejserlige Familie. Kejseren, Kejserinden, Storfyrsterne og Storfyrstinderne besøgte ham daglig. Og da Storfyrstinde Maria en Dag paa Grund af den forfærdelige Lugt undlod det sædvanlige Kys, blev den døende gnaven og udbrød: »Naa Maria, hvorfor kysser du mig ikke i Dag?« Storfyrstinden opfyldte hans Ønske.

Kejseren havde befalet at fejre Ligfærden med størst mulig Pragt. Det diplomatiske Korps og alle Rigets Storembedsmænd maatte give Møde. Midt i Kirkens Skib var oprejst en Katafalk, hvor den utillukkede Kiste stod, belyst af Tusender af Voxlys; man kunde næppe skjelne den afdødes Træk, da Estraden var meget høj. Gejstligheden i fuld Ornat afholdt Sjælemessen og forelæste de sædvanlige Bønner. Da Øjeblikket kom til at lukke Kisten, steg Kejseren op ad Trinnene, kyssede Liget og knælede længe foran Kisten. Derpaa rejste han sig og gav tolv Underofficerer af det Regiment, den afdøde havde kommånderet, Tegnet til at bære Kisten hen til Graven. Da Toget lige vilde sætte sig i Bevægelse, skubbede Hans Majestæt Fløjmanden til Side, greb selv et Haandtag og bar sin tro Tjeners Lig til Graven. Højtideligheden varede over en halv Time, medens alle Blikke vare rettede paa Kejseren. Man har fortalt, at Napoleon I. før hver Højtidelighed, t. Ex. før sin Kroning, har bedt Talma om Raad og paa en vis Maade indstuderet Rollen med ham. Ingen Talma kan have lært Nikolaus I. Værdigheden og Gratien i hans Bevægelser og Stillinger. Han var af Naturen en fuldendt Kunstner, og den største Kunstner vilde have kunnet lære af ham. Alt syntes saa simpelt, saa naturligt, og dog havde man paa Fornemmelsen, at det hele var beregnet paa Effekt. Jeg tænkte paa Goethes: »Man fühlt die Absicht . . .!« Hensigten var aabenbar at imponere alle tilstedeværende, men navnlig at vise sig som den mest ydmyge og troende Søn af den orthodoxe Kirke. Derfor Gallauniformen og de med Diamanter funklende Ordensstjærner. Det var Kejseren over alle Russere, som viste en tro Tjener den sidste Ære.

Helt anderledes var den samme Monarks Holdning ved hans, nogle Dage senere afdøde Svigersøns Ligfærd. Hertugen af Leuchtenberg (Eugen Beauharnais's Søn) var katholsk, og hans Lig maatte derfor bisættes i et uanseligt Kapel. Svigerfaderen kunde eller vilde ikke blive borte, men den

rettroende Czar turde kun i strængeste Inkognito deltage i en Kirkes Højtideligheder, han ikke anerkjendte som rettroende. I sin daglige Uniform, uden nogen Dekoration og skjødesløst lænet mod en Pille, forblev Nikolaus en adspredt og udeltagende Tilskuer under hele Ceremonien. Han havde vel kun holdt lidt af den afdøde og alene kaaret ham, fordi han maatte forpligte sig til at residere i St. Petersborg og ikke skille Kejseren fra hans Datter.

Den studerede Ligegyldighed, Kejseren bar til Skue, gjaldt vel ikke den afdøde, men det katholske Kleresi og den Kultus, hvis Udøvelse han kun modstræbende tilstedede. Intet mindede om den orthodoxe Czar ved Volkonskis Ligfærd; men man mærkede atter Hensigten; der laa noget søgt i den hele Fremtoning. Dog ogsaa her maatte man beundre det mimiske Talent, der var blevet ham en anden Natur.

Efter Manøvrerne gjorde Prinserne før deres Hjemrejse en Udflugt til Moskva i Selskab med Kejserens Gjæster, de østerrigske og preussiske Generaler. General Mensdorff kunde ikke ledsage dem, da han blev angreben af en tyfoid Feber. Kejseren sørgede sandelig paa faderlig Vis for den syge og beærede ham gjentagne Gange med et Besøg. I Midten af September begav Mensdorff sig til Tschugujev for med Kejseren at overvære de derværende store Ryttermanøvrer. Dette gav ham Lejlighed til at indhente det forsømte Besøg i Moskva, og han foreslog mig at ledsage ham der hen.

Min Beslutning var hurtig tagen; vi bestege den kejserlige Salonvogn, som holdtes parat for Generalen, og vare fire og tyve Timer senere i Moskva. Rejsen her hen frembyder kun faa Tiltrækninger, thi Jærnbanen berører ikke nogen større Stad; Linjen for denne første russiske Bane tegnede Kejser Nikolaus nemlig med en rød Blyantsstreg paa Kortet uden noget som helst Hensyn til Samfærdselsforholdene, og Ingeniørerne vovede ikke at afvige fra denne

kejserlige Anvisning, skjønt den førte dem gjennem talløse Moser, hvad der just ikke lettede Bygningen. Kun engang skimter man i det fjærne Staden Tvers Taarne. Banegaardene midt ude i Steppen vare ny opførte, og de meget renlige Ventesværelser forsynede med rige Buffeter; alle tænkelige Forfriskninger vare at faa, og den i Rusland saa yndede Champagne manglede ikke paa nogen Station. Man havde anbragt os saa magelig, at vi ikke følte nogen Opfordring til at stige ud; efter at vi af Nysgjerrighed havde besøgt én Ventesal, havde vi set alle; thi den ene ligner ganske den anden.

Nogle Stationer fra Moskva meldte sig den russiske Oberst Fyrst Abamelech, som var stillet til Generalens Raadighed under hans Ophold og ledsagede ham og hans Adjutanter til Kreml.

Jeg lod mig føre til et Hotel, der laa i Nærheden af Paladset, og blev ikke lidt overrasket, da jeg kort efter min Ankomst modtog en Indbydelse til det kejserlige Taffel, en Opmærksomhed, jeg havde Hofmarskalken Baron v. Bode at takke for. Fyrst Abamelech viste sig som en vel bevandret Cicerone, Hofekvipager stode overalt rede, og saaledes kunde vi uden Besvær og i tre Dage lære Moskvas Seværdigheder bedre at kjende end andre Turister i tredive.

I alle de offentlige Instituter, vi besøgte, modtoges vi af Embedsmændene i fuld Uniform, og i det berømte Hittebørns- og Vajsenhus — en af de mest storartede Velgjørenhedsanstalter — vare Ammernes Regimenter opstillede i deres Søndagsklæder; hvert af disse Regimenter udmærkede sig ved en anden Farve for Kakoschnik'en, og Klædningen svarede til denne Hovedpynts Farve. Disse grønt, blaat eller rødt klædte Ammer havde deres Diebørn ved Brystet, og man paastod, at de ammede dem paa Kommando. I det store Register, hvor Hittebørnene indførtes, sloge vi op paa Aaret 1812 og fandt her for den kortvarige franske Ind-

kvarteringstid et betydeligt Antal smaa »Napoleoner«, aabenbart den Gang et Yndlingsnavn for Hittebørnene.

Kreml selv er ikke blot et Slot, men en indre befæstet Stad. Værelserne sammesteds ere efter den store Brand i 1812 blevne rigt restavrerede, men lidt i asiatisk Smag. Den store Sal, hvor de gamle Czarer holdt Brudeskue over Bojardøtrene, skal være forbleven uforandret. Czaren viste sig da i det øvre Galleri, medens de unge Damer under Ledsagelse af deres Mødre eller en ældre Slægtning maatte aflægge Klædningerne og blotte alle deres Yndigheder, en barbarisk Ceremoni, der minder om, at Moskva den Gang endnu laa langt inde i Asien.

For øvrigt er Stadens asiatiske Præg ingenlunde udvisket ved den store Brand i 1812; men storartet er Skuet af Moskvas Husmasser, hvis rumlige Udstrækning aldeles ikke staar i Forhold til dens Befolkning. Hundreder af gyldne Kupler, en Mængde med høje Træer bevoxede Haver vise sig for Tilskueren, naar han skuer ned fra Højden paa Vejen til Smolensk. Det var fra dette Punkt, at Napoleon først saae Moskva; hans Hær jublede og troede i dette Eldorado at finde Læskelse og Lægedom for alle udstaaede Besværligheder. Den berømte Marinemaler Eivasovskis Billede er naturligvis kun et Fantasistykke, men det synliggjør paa kunstnerisk Vis denne patriotiske Brand, som næsten antog Karakteren af en Naturbegivenhed.

Der er i øvrigt ingen Mangel paa Minder om Storarmeens Undergang, denne for Rusland saa hæderfulde Epoke. Nogle af disse Minder have deres komiske Side. Man har saaledes anlagt en Samling af alle de i Sneen og Isen opsamlede Kanonløb, og hvis den forbavsede Mujik har lært at læse, kan han af de her opstillede Tavler erfare, at disse Kanoner ere fratagne de to og tyve Nationer, som havde sammensvoret sig mod det hellige Rusland.

Baron Bode, der var formælet med en Nièce af Grevinde Julie Stroganoff, vilde ikke lade sig berøve den Ære

at se Mensdorff og mig hos sig. Saaledes spiste vi da engang til Aften i hans Hus i Steden for paa Kreml og lagde snart Mærke til, at vor elskværdige Vært hørte til de frommeste blandt de fromme; den græske Kirke udvikler en særlig Art Pietisme, og Dyrkelsen af Familiehelgene minder om Penaterne i det gamle Rom eller om Tilbedelsen af Stamfædrene i det kinesiske Rige.

Efter Maaltidet bød Baron Bode os Cigarer, og da Kaffen serveredes, aabnede Husets Herre hemmelighedsfuldt det allerhelligste. Det var et lille, med alle Haande byzantinsk Billedværk kapelagtig udsmykket Værelse; mange Kjærter brændte her som paa en tysk Juleaften, og i Midten stod en aaben Kiste, belyst af flere tunge Sølvkandelabre; i Kisten laa en mørkebrun Mumie, prydet med Guldblik og hyllet i en gammelrussisk Kaftan. Det var Familiens Helgen. Bode kunde ikke skille sig fra den; han korsede sig og bøjede Knæ, hver Gang han nærmede sig Kisten; men denne dødes Nærværelse blandt de levende var dog noget saa tilvant, saa dagligdags, at det aldeles ikke tog sig ud som en Profanation, naar vi tændte vore Cigarer ved de indviede Kjærter.

Dagen efter førte Abamelech os til den sidste Bojar, den mer end firsindstyveaarige, umaadelig rige Fyrste Sergius Michaelovitsch Galizin, der i Nærheden af Moskva beboede et næsten kongeligt Slot og stadig holdt aabent Hus, for ikke at sige Hof. Det var en af de højeste Kronembedsmænd, og Sagnet gik, at Kejserinde Katharina II. havde tildelt ham Andreasordenens Storkors; saafremt dette er sandt, maa han have faaet det paa Vuggen, men i hvert Fald besad han Rigets højeste Udmærkelsestegn, det saakaldte Dobbeltportræt, Kejseren og Kejserinden i Miniaturbilleder, rigt indfattede i Diamanter. Naar Kejser Nikolaus kom til Moskva, undlod han aldrig at besøge den gamle Fyrste, der med sin blonde Paryk og sine falske Tænder mindede om en Avtomat eller en Voxfigur; men han var

en gjæstfri, velvillig Olding, der atter tøede op, naar Talen kom paa de gode, gamle Tider i hans Ungdom. Han havde været i Dresden, sidste Gang i Begyndelsen af Halvfemserne i forrige Aarhundrede. Hvad der senere var passeret i Tyskland, syntes ham fuldkommen ubekjendt; han forhørte sig lejlighedsvis om Kurfyrsten og Fru Kurfyrstinden af Sachsen samt om en Minister, hvis Navn var mig fuldstændig ukjendt. Slagene ved Jena og Leipzig vare sporløst gledne ham forbi. Dog talte han om Moskvas Brand, som var den forefalden i Gaar. Kutusoff og Rostopschin vare hans Ungdomsvenner. Han lod en af sine Neveuer vise os Udbygningerne. Vi saae Staldene, fulde af de smukkeste Køer; den gamle holdt af at se dem græsse i Parken; jeg spurgte om Racen og erfarede, at det var udsøgte Yorkshire-Fuldblodskøer, direkte importerede paa særlig lejede Skibe Vor Fører forsikrede, at Arvingerne næppe kunde fortsætte denne Luxus; thi en Pot Mælk kostede hans Onkel lidt mere end en Flaske Champagne. Heller ikke paa smukke Heste var der Mangel, de fleste af den berømte Traverrace fra Orlofs Stutteri. Det var med ét Ord et Mønsterlandbrug i største Stil, midt ude i Steppen; men Smudset paa de usle Veje mindede dog stadig om Rusland. Nu til Dags ere Bojarerne uddøde med Fyrst Sergius Michaelovitsch, og snart ville kun Benene være tilbage af disse den fornemme Verdens Mammuthsdyr.

Efter at jeg havde set Mensdorff køre afsted mod Syd under Beskyttelse af en kejserlig Feltjæger, dampede jeg alene tilbage til St. Petersborg. Der paafulgte nogle stille Uger, Staden var temmelig tom, men man mødtes stadig i Omegnens Landsteder, navnlig paa Øerne. Om Aftenen traf man sammen paa Pynten, den vestlige Spids af Øerne, hvor man i det fjærne saae Havet. Der var her en broget Vrimmel af alle Haande Ekvipager, en stille staaende Corso; Mændene forlode deres Enspænder-Drosker, for at gaa fra Vogn til Vogn; hist bragte man en Fyrstinde, her en

Skuespillerinde, der var paa Moden, sin Hyldest. Det var for Damerne en kjærkommen Lejlighed til at mønstre hverandres Parisertoiletter, medens Mændene stiftede Bekjendtskaber i alle Kredse af St. Petersborgverdenen. Foruden Selskabssladderen fik man her ogsaa de daglige Nyheder, da Diplomaterne indfandt sig i talrig Mængde.

Hvad der var mig paafaldende og senere, da Salonerne aabnedes, skulde blive mig endnu mere paafaldende, var den fri Tone, hvori man ofte ganske ugenert omtalte og kritiserede Regeringens Forholdsregler. Marquis Posa vilde næppe have fundet det nødvendigt at kræve Tankefrihed; thi ikke blot Tankerne, men ogsaa Ordene vare frie nok, hvorvel de ikke bleve trykte.

Storfyrstinde Helene, Enke efter Storfyrst Michael, Kejserens yngste Broder, førte det behageligste Hus her ude paa Øerne. Hun var en württembergsk Prinsesse, meget dannet og aandrig og Patronesse for mange Kunstnere; Rubinstein t. Ex. havde hende at takke for sin Uddannelse og sit Ry. Hun var saa elskværdig og naturlig, at jeg engang turde sige til hende: »Det er Skade, Deres kongelige Højhed, at De er Storfyrstinde; hvor behagelig vilde man ikke kunne passiare med Dem, naar man kunde omgaaes Dem uden al Etikette.« Hun lo og mente, at hun sit hele Liv kun havde tænkt saare lidt paa Etiketten. Hun havde mistet flere Døtre og var nu glad over at kunne beholde den yngste i sin Nærhed; thi Storfyrstinde Katharina, der var formælet med Prins Georg af Mecklenburg-Strelitz, residerede i det mindste om Vinteren altid i St. Petersborg. Jeg kjendte hendes Husbond fra Berlin og fandt den venligste Modtagelse ogsaa i deres Hus.

Vinteren var kommen, jeg mener den hvide Vinter, som i St. Petersborg varer otte, ni Maaneder, medens der kun bliver 3—4 Maaneder tilovers for den grønne Vinter, som man her kalder Sommer; Foraar og Vinter kjender man ikke til. Og med Vinteren kom Stormene.

Grev Nesselrode var imidlertid ogsaa kommen hjem og havde sin Datter, Fru v. Seebach, hos sig; hun maatte agere Husfrue i Enkemandens Saloner.

Den franske Sendemand Lavalette havde imidlertid oppustet den stadige Skinsyge mellem den græske-orthodoxe og den romersk-katholske Gejstlighed i Jerusalem; den udviklede sig efterhaanden til en alvorlig Strid, og snart stod det kildne orientalske Problem atter paa Dagsordenen. Kejser Nikolaus, der efter Nesselrodes Udsagn ikke var nogen Diplomat, følte paa ny Trang til at tale om den »syge Mand«, han lod Sir Hamilton Seymour hente og havde med ham de bekjendte Samtaler, som den engelske Sendemand har gjengivet overensstemmende med Sandheden.

Lord Aberdeen havde været Udenrigsminister i Aaret 1844, da Nikolaus sidste Gang besøgte London, og var nu til Czarens store Glæde traadt i Spidsen for et tilsyneladende stærkt Koalitionsministerium. Lord Aberdeen, en gammel, i Statssager graanet Skotte, havde som de fleste af Sir Robert Peels Tilhængere en vis Forkjærlighed for den græsk-orthodoxe Kirke, hvor disse Politikere mente at finde Spor af den oldkristelige, apostoliske Menighed. Denne religiøse Tendens havde Kejser Nikolaus i 1844 forstaaet at styrke og benytte for i England at forberede en Overenskomst om det orientalske Spørgsmaal. Positive Aftaler bleve ikke trufne, men man har dog vexlet Tanker angaaende visse Eventualiteter, og saaledes fæstnedes den Overbevisning hos den, undertiden meget optimistiske Kejser, at Rusland kunde gjøre ubetinget Regning paa England, saa snart Aberdeen kom til Roret. Den russiske Regent mindedes nu alt dette og troede Timen kommen for en Protokol i Lighed med den, Hertugen af Wellington havde undertegnet 1826. Før han imidlertid vovede sig frem med denne Idé, ønskede han at vide, om og under hvilke Betingelser England vilde indvillige i Tyrkernes Fordrivelse fra Evropa og det osmanniske Riges Deling. Hans Pirrelighed, som alt den Gang var

meget betænkelig, gav sig Luft i Forhaanelser mod den »syge Mand«, og Sir Hamilton øgede maaske mod sin Vilje denne Irritabilitet i Steden for at berolige den; efter Metternichs Mening vilde det sidste have været Seymours Opgave.

Jeg har Sir Hamilton selv at takke for Meddelelsen af efterfølgende Samtale, han havde med den gamle Statskansler efter Kejser Nikolaus's Død og længe efter Pariserfreden, da han var akkrediteret som Sendemand i Wien.

»Véd De vel, kjære Sir Hamilton«, begyndte Fyrsten, »at De er en rigtig Lykkens Kjæledægge? Jeg har med Interesse læst Deres »Secret and Confidential Correspondence«, skjønt jeg aldeles ikke kan billige dens Offentliggjørelse, og jeg har faaet det Indtryk, at De kan tale med om Lykke«.

Sir Hamilton forstod ikke, hvor han skulde finde denne Lykke.

»Saa hør da!« fortsatte Fyrst Metternich, »De var alene, under fire Øjne med Kejser Nikolaus. Sæt nu, at Herren var gaaet fra sine Ord? Hvad saa? Som sagt, De kan tale om Lykke, siden han ikke gjorde det; thi hele Evropa vilde ikke have troet Dem, men Kejseren.«

Sir Hamilton følte sig truffen, kunde kun indrømme det logiske i denne Bemærkning og tav; men Fyrsten havde ham nu, hvor han vilde, og skaanede ham ikke for den sidste bitre Pille.

»Hvad jeg vil sige hermed, uden at træde Dem for nær, er blot, at det var meget farligt og ingenlunde Deres Opgave at faa Kejseren til saaledes at snakke fra Leveren. De er dog ikke den første, til hvem han har talt om »den syge Mand«. Gud! den fixe Ide havde plaget ham aarevis. Deres Opgave var slet ikke at lade ham komme til Orde eller dog i det mindste strax at bringe ham til Tavshed. Har De Lyst til at høre, hvorledes jeg bar mig ad, da han talte til mig om »den syge Mand«? Det skete ved Taffelet i Münchengrätz. Jeg sad lige overfor Majestæterne. Czaren

bøjede sig over Bordet og spurgte mig: »Fyrst Metternich, hvad mener De om Tyrken? Det er en syg Mand, ikke sandt?« Jeg overhørte Spørgsmaalet og vendte ligeledes det døve Øre til, da han for anden Gang rettede Spørgsmaalet til mig; men da han nu for tredje Gang gjentog det, maatte jeg vel svare. Jeg gjorde det indirekte med det Modspørgsmaal: »Er det til Lægen eller til Arvingen, at Deres Majestæt rejser dette Spørgsmaal?« Kejser Nikolaus blev mig Svaret skyldig og har aldrig tiere talt til mig om den syge Mand.«

Denne fine, ægte Statsmands-Kritik vækker den Formodning, at Fyrst Metternich var meget vel underrettet om Kejser Nikolaus's Sundhedstilstand. Den taabelige Krimkrig var maaske bleven hindret, saafremt der den Gang havde været en Sendemand i St. Petersborg, som med Takt og den sunde Menneskeforstands Argumenter havde kunnet bekæmpe de fixe Ideer, som beherskede den ulykkelige Kejser og aabenbart grænsede til Vanvid.

Hvor syg han var, har man rigtignok først faaet at vide efter hans Død. Og dog havde en engelsk Læge allerede i Juli 1853 sporet Symptomer til det arvelige Onde, hvoraf Czaren led, og med Sikkerhed forudsagt, at den syge højst vilde kunne leve tvende Aar endnu*). Dette skete i et Brev til Lord Palmerston i den gode Mening at hindre de truende krigerske Forviklinger og vinde Tid, til Døden havde naaet at fri Rusland og Evropa for en Czar, hvis psykiske Ligevægt var forstyrret. Lægen viste sig som Profet, da

*) Det fortrolige Brev, dateret Kissingen 6te Juli 1853, som den baade i Rusland og i Kissingen bekjendte Læge, Dr. A. B. Granville rettede til Lord Palmerston, findes i „Times" under 5te Marts 1855. Ægtheden af dette Dokument, som i 1853 cirkulerede mellem det engelske Kabinets Medlemmer, bekræftede Lord Palmerston selv til mig, samme Dag det offentliggjordes, med det Tillæg, at det engelske Ministerium havde maattet holde sig til Kjendsgjerninger og ikke kunnet lade sin Politik bestemme af en Læges Diagnose.

Kejser Nikolaus virkelig døde pludselig den 3dje Marts 1855, altsaa omtrent fire Maaneder før det i bemeldte Brev forudsagte Tidspunkt; han gjør derhos den Bemærkning, at ingen af Kejser Pouls fire Sønner har naaet det tresindstyvende Aar, og at alle fra det fem og fyrretyvende Aar have lidt af Hjærnekongestioner af den betænkeligste Art.

Som bekjendt ere Sindssygdomme som Kejser Pauls næsten altid arvelige. Alexander I. døde, 48 Aar gammel, i et dybt grublende Tungsind, der af Fyrst Metternich i hans Portrætskitse af denne Fyrste karakteriseres som Livslede. Det er en historisk Kjendsgjerning, at hans Broder, Storfyrst Konstantin, var, om ikke ligefrem vanvittig, saa dog i den Grad sjælesyg, at han ansaa sig selv for udygtig til Regeringen. Hans Adfærd i Aaret 1830, ved Revolutionens Udbrud i Varszava, var aldeles en utilregnelig Persons; som Kejser var han maaske ikke undgaaet sin Faders Skæbne, og en Privatmand havde man sendt paa en Galeanstalt; men Storfyrsten kunde man betro til hans Hustru, Fyrstinde von Loviczs Pleje. Han døde som Følge af Hjærnekongestioner i sit 52de Aar. Storfyrst Michael endelig styrtede, truffen af et Slagtilfælde, ned fra Hesten; blot tre Aar naaede han ud over det skæbnesvangre fem og fyrretyvende Aar og havde før sin Død lagt en saa stærk sygelig Pirrelighed for Dagen, at Autor til mer bemeldte Brev, der behandlede ham, ikke tog i Betænkning at kalde ham rent ud for vanvittig.

Begivenhederne i 1848—52 vare derhos i ganske særlig Grad egnede til at øge en slig arvelig Hjærnelidelse; man betænke blot den forfærdelige Modsætning mellem Kejser Nikolaus's ydre Stilling og indre Sygdom. Om den sidste havde han naturligvis ingen Anelse; men selv om den arvelige Disposition ikke havde været tilstede, vilde den Rolle, Nikolaus I. spillede i Aarene 1849 og 1850, allerede i og for sig være tilstrækkelig til at forklare de Idiosynkrasier, som fra 1853 paaviselig traadte for Dagen. Hvilket

Indtryk maatte Fyrst Paskevitsch's Melding: »Ungarn ligger for Eders Majestæts Fødder« ikke gjøre paa et irritabelt Sind, som alt forud havde Tendenser til Overmod? men ikke nok hermed! Have Østerrige og Preussen ikke Aaret efter i Olmütz underkastet sig hans Voldgiftskjendelse? Kan man efter sligt undre sig over, at Czaren ikke længere betragtede Monarkerne i disse Riger som sine Forbundsfæller, men næsten som sine Vasaller? Østerrige var han ganske sikker paa, det roste han sig af over for Seymour. Om Preussen værdigede han ikke engang at tale. Efter hans Opfattelse forstod det sig ganske af sig selv, at man i Berlin vilde lystre hvert af hans Vink. Med paafaldende Forblindelse glemte han at medtage i sin Regering »Monsieur Son Grand Ami« og Frankrig, der efter hans Formening var helt nedsunket i Revolutionens Søle. Den offentlige Mening, saa vidt der da i Rusland kan være Tale herom, bestyrkede ham kun i den Tro, at hele Evropa var hjemfaldet til Revolutionen, og at Fyrster som Folk vilde være nødsagne til at paakalde den hvide Czars Naade for at stille Liv og Ejendom under hans mægtige Haands Beskyttelse. Denne Illusion var saa almindelig, at den overalt gjentoges med største Naivitet, og intet Smigreri kunde være den hvide Czar selv mere velkomment.

Psykologisk var det derfor ganske forstaaeligt, at Nikolaus i Vinteren 1852—53 for fulde Alvor indbildte sig, at han kun behøvede at komme til en Forstaaelse med England, hvor hans gamle Ven Aberdeen var bleven Premierminister, for efter Forgodtbefindende at raade over det ottomanniske Riges Skæbne. Jeg betvivler egentlig, at han virkelig tilsigtede Konstantinopels Erobring. Ligesom en Boa constrictor først fortryller det Dyr, den tænker at sluge, og derpaa gjør det færdigt til Nedslugningen ved sit Spyt, saaledes vilde han omspænde det tyrkiske Rige ved alle Haande Klausuler og Forlig og bringe det ganske under sin Afhængighed. Da han blev vár, at Tilbudet om Ægypten

som Lokkemad ikke slog an i England, forsøgte han at sætte grundig Splid mellem Østerrige og Tyrkiet.

I Wien var man forstemt over det Asyl, Sultanen indrømmede Polakken Bem, Kossuth og de andre ungarske Flygtninge; der blev trukket Tropper sammen, og kejserlige Krigsskibe indtoge en truende Stilling, som imidlertid over for den tyrkiske Flaades Overmagt ikke var uden Fare, og Grænsestridigheder mellem Tyrkere og Montenegrinere gave det østerrigske Kabinet et ikke uvelkomment Paaskud til Grev Leiningens Mission, om hvilken der i Publikum kun rygtedes lidet positivt. Bemeldte General gik til Konstantinopel, formulerede visse Fordringer, forhandlede i Fællesskab med den kejserlig-kongelige Internuntius med Divanet — uden Held, som det syntes — og fremsatte endelig sit Ultimatum med den Trusel, at ikke blot han, men ogsaa Internuntius'en vilde forlange deres Passer, naar Porten ikke inden fire og tyve Timers Forløb kom paa bedre Tanker.

Det saae virkelig ud til, at Sultanen vilde lade det komme saa vidt, og Oseroff, den russiske Forretningsfører, havde det Indtryk, at en Afbrydelse af de diplomatiske Forbindelser mellem Østerrige og Porten var uundgaaelig; han skrev i denne Retning og expederede en Feltjæger til St. Petersborg. Efter Skik og Brug afleverede Kureren ikke sine Depecher i Udenrigsministeriet, men i Vinterpaladset. Kejseren brød Seglet, læste og sendte Bud efter Nesselrode. Da Statskansleren traadte ind, fandt han Kejseren i den gladeste Bevægelse. »Naa!« udbrød Hans Majestæt, »der have vi det, har jeg ikke altid sagt Dem det? De have afslaaet Kejseren af Østerriges berettigede Fordringer, Leiningen er afrejst, og Internuntius'en har forlangt sine Passer. Nu er det længst af os ønskede Øjeblik kommet til at handle. Dér, læs nu selv!« Med sin sædvanlige Ro og spændt Opmærksomhed læste Ministeren Oseroffs Beretning.

»Naa!« raabte den utaalmodige Hersker, »er De færdig?«

»Tillad mig en Bemærkning, Deres Majestæt, men De har ikke læst Efterskriften«.

»En Efterskrift?«

»Ja med Deres Tilladelse, Majestæt! Vor Sendemand melder: »Som jeg stod i Begreb med at slutte denne Expedition, bringer man mig den Efterretning, at Porten i den sidste Time af den stillede Frist har indrømmet alle østerrigske Fordringer. Internuntius'en bliver, men Leiningen forlader Konstantinopel, efter at hans Mission saaledes er kronet med Held«.

Jeg fik selv nogle Dage senere Lejlighed til at bedømme, hvilket Indtryk denne aldeles uventede Efterretning havde gjort paa Kejseren. som saaledes saae alle sine Forhaabninger slaaede til Jorden. Det var den 23de Februar under en stor Fest i Vinterpaladset, den eneste Kejseren gav det Aar. Operaen »La figlia di regimento« blev given paa det lille Slotstheater under Medvirkning af Lablache og Mario; sidstnævntes Datter debuterede i Titelrollen. Hun havde, i forbigaaende sagt, en vidunderlig Stemme, som hun, takket være Faderens Skole, beherskede med sjælden Virtuositet, og allerede hendes Skjønhed vakte Beundring hos det udvalgte Publikum. Efter Forestillingen var der Souper, Sølvkammeret var blevet tømt, og talrige Borde bugnede under den mest kostbare Taffelservice. I Midten var serveret et Bord for det diplomatiske Korps, hvor vi bleve anbragte efter Rangen. Ved Siden af mig sad Grev Frans Zichy, den eneste »fremmede af Distinktion«. Anledningen til hans Besøg var hans Hustrus Privatanliggender, hun havde nemlig Godser i Rusland; man kjendte ham imidlertid godt, da han Aaret forud i Varszava havde ledet Forhandlingerne angaaende Omkostningerne ved den russiske Krigshjælp i Ungarn og til den russiske Kejsers Tilfredshed ført dem til Ende.

Nikolaus souperede ikke, men viste sig i Spisesalen og stod pludselig bag min Nabos Stol; han vilde rejse sig op,

men et Par mægtige Hænder tvang ham tilbage paa Stolen. Da Kejseren begyndte at tale i det tyske Sprog, troede jeg ogsaa at maatte rejse mig for at minde ham om, at jeg forstod Tysk; men Kejseren betydede mig, at jeg skulde blive siddende, og uden at lade sig forstyrre af min Nærværelse vedblev han at give Grev Zichy, som Dagen efter agtede at rejse tilbage til Wien, sin sidste mundtlige Besked til Kejser Frans Josef. Under Souper'en talte Kejseren uafbrudt, medens Zichy og jeg hørte til i Tavshed. Uvilkaarlig gik Nikolaus snart over til at tale Fransk, der faldt ham lettere, og han udøste nu sit Hjærte med hin hensynsløse Aabenhed, jeg allerede havde haft Lejlighed til at iagttage ved min første Avdiens. Themaet var en Straffeprædiken mod Tyrkerne, »ces chiens de Turcs«, som Hans Majestæt gjentagne Gange udtrykte sig: »Deres Herredømme i Evropa kunde ikke længere taales, og han gjorde Regning paa, at Kejseren af Østerrige, hvem han elskede som en Søn, i Fællesskab med ham vilde gjøre Ende paa det modbydelige Væsen ved Bosporos og de stakkels kristnes Undertrykkelse ved disse ryggesløse vantro«.

Denne Philippika, der gjentagne Gange lød som et aldeles kategorisk Imperativ, mindede mig uvilkaarlig om Cato's caeterum censeo. Havde Grev Nesselrode faaet Nys om den, vilde han vistnok atter have sat sine Jærnbriller til rette og sagt: »Min Kejser er ingen Diplomat«. Jeg har selvfølgelig baade i St. Petersborg og senere i London holdt tæt med, hvad jeg havde hørt.

Jeg var dog forberedt paa alt, og det overraskede mig derfor ikke kort Tid senere at høre, at Kejseren havde sat 4de og 5te Armékorps, som laa ved den tyrkiske Grænse, paa Krigsfod. Jeg fik denne Nyhed af en, længst afdød Hofdame hos Kejserinden; men Efterretningen forekom mig ikke ganske ren og kunde jo muligvis bero paa en Misforstaaelse, da unge Damer egentlig ikke ere kompetente i militære Spørgsmaal. Jeg gik derfor til min Ven Seymour

for at spørge, om han ogsaa havde hørt noget herom Ved de fortrolige Samtaler, han havde haft med Kejseren, men som han selvfølgelig ikke turde drøfte med mig, var den britiske Sendemand bedre end jeg i Stand til at maale den skæbnesvangre Betydning af denne Forholdsregel. Han vidste ingen Ting og blev derfor desto mere forskrækket. »Det er umuligt!« udbrød han; »men skulde det være sandt, er Krigen uundgaaelig. Jeg skal strax indhente Oplysninger og meddele Dem Resultatet«.

Min Slæde bragte mig hurtig hjem. Omtrent to Timer senere meldte man Sir Hamilton Seymour; i højeste Ophidselse kastede han sig i en Lænestol og sagde: »I Morgen expederer jeg en Kurer. Lord Clarendon er, Gud ske Lov! nu Udenrigsminister. Han kan ikke afslaa mig noget, og jeg vil bede om min Afsked. Her kan jeg ikke holde det ud længere, Jorden brænder under mine Fødder«.

»Min gamle Ven! For Guds Skyld! Hvad er da sket? De har jo ofte fortalt mig, at Opholdet behager Dem ganske godt her«.

»Ja, jeg har ikke noget mod Selskabet; men jeg er jo ikke her for at more mig, og jeg kan kun med Held passe mit Hverv, naar jeg har med Mennesker at bestille, hvem jeg kan forlade mig paa. Og den Sort gives her ikke. Jeg har hidindtil holdt ud her, fordi jeg var overtydet om, at den lille Nesselrode i det mindste var en Gentleman. Han har i Dag bevist mig, at han ikke er det. Den Efterretning, De før bragte mig, har jeg faaet bekræftet fra de mest paalidelige Kilder. Saa skynder jeg mig til Kansleren for med hans Hjælp om mulig at faa denne skæbnesvangre Mobilisering ved den tyrkiske Grænse tilbagekaldt. Og han trækker paa Skuldrene, ler og forsikrer mig med en til Frækhed grænsende Ro, at Efterretningen maa være opdigtet, thi han vidste ikke et Ord derom. Det er for galt; med den Minister kan jeg ikke længere have noget at gjøre«.

»Hvem siger Dem da, at Nesselrode ikke har talt den rene Sandhed?« faldt jeg ham beroligende i Talen.

»Holder De det virkelig for muligt, at Kronens Førsteminister ikke skulde have vidst noget om en Forholdsregel, hvoraf Verdensfreden afhænger? Ham, hvem jeg hidindtil har anset for et Fredens Værn og Anker?«

»De har levet længere i dette Land end jeg og skulde derfor bedre vide, at Kejser Nikolaus i Ordets fuldeste Betydning er Selvhersker og ofte fatter Beslutninger uden at unde nogen af sine Ministre et Ord herom. Hvem siger Dem, at dette nu ikke ogsaa er Tilfældet denne Gang? Vent derfor rolig en Stund, før De indleverer Deres Demission, og domfæld ikke Grev Nesselrode saaledes uden videre«.

Nogle Dage senere kom Seymour igjen og sagde: »De havde Ret. Hverken Nesselrode eller Krigsministeren Dolgoruki, ja ikke engang Orloff have vidst den mindste Besked om denne uhyggelige Mobilisering. Kejseren havde faaet Depecher fra Konstantinopel, han læste dem alene i sit Kabinet, lod den tjenstgjørende Adjutant komme, overgav ham et forseglet Brev og sagde: »Til Tschugujev; det har Hastværk!« Det var alt. Nu bliver jeg og skal forsøge med Hjælp af den lille at gjøre den stores Daarskab god igjen; men det vil falde haardt; thi Menschikoff skal, som jeg hører, gaa i en hemmelig Sendelse til Konstantinopel. Og heller ikke herom véd Kansleren endnu noget«.

Kort efter at den tjenstgjørende Adjutant med den skæbnesvangre Depeche var jagen til Tschugujev paa den Trojka, som altid stod parat, traadte Kejseren tilsyneladende i bedste Lune, en Aftenstund i Kejserindens Salon, hen til den preussiske Militær-Attaché, Grev Münster, hvem han holdt meget af, og spurgte: »Hvad Nyt?«

»Jeg véd slet intet. Skulde Deres Majestæt ikke have noget at fortælle?«

»Naa, saa kan De gjærne faa det at vide. Jeg har sat 4de og 5te Armékorps paa Krigsfod«.

»Det havde De ogsaa gjærne kunnet lade være med, Deres Majestæt!«

Langt fra at tage denne frimodige Bemærkning ilde op udbrød Kejseren blot:

»Hvad for noget? Det har ogsaa Orloff nylig sagt mig«.

Dog denne Mobilisering voldte ogsaa Fyrst Orloff en slem Time. Efter Volkonskis Død var han den fortroligste af Hans Majestæts fortrolige. Han havde kort efter Kejserens Tronbestigelse víst sin Herre en af den Slags Tjenester, man ikke saa let forglemmer. Den Utaknemmelighed, man saa ofte bebrejder Fyrsterne, laa overhovedet ikke i Kejserens ædle Karakter, og den, der som Orloff havde reddet hans Liv, kunde gjøre Regning paa hans livsvarige Naade; men Orloff havde reddet sin Monarks Liv ved et Næveslag. Alene, kun ledsaget af ham som Adjutant, var Kejseren traadt hen for Fronten af et Regiment, der havde gjort Mytteri. Han haabede, at Synet af ham vilde være tilstrækkeligt til at bringe Urostifterne til Lydighed, saaledes som det allerede flere Gange var lykkedes ham. Han spurgte: »Have I en Klage, Børn? Hvem, der har noget at sige mig, træde frem!« I Regelen bliver en slig Opfordring ubesvaret, og ingen rører sig; men denne Gang traadte flere Soldater ud af Rækkerne, og en gik lige hen mod Kejseren og lagde an paa ham. Orloff sprang i samme Øjeblik frem, greb Mennesket og slog ham med Næven for Panden, saa han styrtede sammen og var død. Blege af Rædsel kastede de øvrige sig paa Knæ og bade om Naade; men Kejseren beholdt fra denne Stund stadig den unge Herkules i sin Nærhed, Orloff steg fra Trin til Trin, og i Aaret 1853 var han Chef for den tredje Sektion, d. v. s. for Rigets øverste hemmelige Politi; hans Magt var større end nogen som helst Førsteministers; alle Avtoriteter rystede for den tredje Sektion, og ingen nok saa højt staaende Tschinovnik, ingen nok saa rig og anset Grundejer følte sig sikker over for den vældige.

Og dog behandlede Kejseren undertiden denne vældige som en Skoledreng. Sandsynligvis havde Nesselrode talt til Hans Majestæt om Seymours Forespørgsel angaaende de tvende Hærkorpsers Mobilisering og samtidig skildret det pinlige Indtryk, denne uventede Forholdsregel maatte gjøre paa Evropa. Forbitret herover lod han Orloff hente og modtog ham i sletteste Lune. »Hvorfor har jeg et Politi?« udbrød han: »Hvad har jeg et Politi til?« — »Det maa Deres Majestæt vel selv bedst vide«. — »Ganske vist; men jeg véd blot ikke, hvad det nytter til. Og hvis De ikke inden fire og tyve Timer kan navngive den Forræder, som har bragt Hemmeligheden om 4de og 5te Korps's Mobilisering ud blandt Publikum, er De kasseret«.

»Aa!« svarede Fyrsten med stor Ro, »mit Politi er saa fortræffeligt, at jeg ikke behøver fire og tyve Timer for at nævne Dem Forræderen.«

»De kjender ham følgelig? De véd hans Navn?«

»Jeg véd, hvad jeg véd, Majestæt; men jeg kan kun sige det paa en udtrykkelig Befaling fra Kejseren«.

»Jeg giver Dem denne Befaling«.

»Den Forræder, Deres Majestæt søger, hedder Nikolaus I., Paulovitsch, Kejser over alle Russere, Allerhøjstsamme, der altid, naar han i Kejserindens Salon taler om Statssager, særlig om Militæranliggender, forglemmer, at enhver af de tilstedeværende Hofdamer ikke blot har tvende Øren, men ogsaa har Brødre, Fætre og Slægtninge i Hæren, og som derfor fortæller dem alt, hvad de have hørt, og saaledes spreder hvert Ord, Kejseren lader falde, sig som en Løbeild gjennem Staden«.

Efter denne Indberetning blev Orloff ikke kasseret; men desuagtet ophørte Kejseren ikke at tale om, hvad der just optog hans Sind, hverken i Kejserindens Soireer eller andensteds.

(Forts.)

De vigtigste Begivenheder i Aaret 1886.

De tre nordiske Riger.

1.

Da Danmarks Rigsdag den 7de Januar 1886 gjenoptog sine ved Juleferien afbrudte Møder, var det dens første og vigtigste Hverv at behandle Arven fra det foregaaende Aar: Lovforslaget imod Arbejdsløsheden og de tre Grundlovsforslag. I Anledning af Arbejdsløshedsloven havde Folkethinget for første Gang i en større Sag brudt med den siden 1881 mer og mer gjennemførte »Visnepolitik«; men uagtet Sagen var bleven fremmet paa overordentlig Maade, var den dog bleven ufuldendt liggende i et Fællesudvalg. Dette fortsatte nu sit Arbejde; Højres Repræsentanter mente imidlertid ikke at kunne komme ud over deres Grundsætninger med Hensyn til den saakaldte »Gaveparagraf« (om Tilskud af Statskassen gjennem Kommunerne til de arbejdsløse), og Venstre troede ikke at burde bevilge stykkevis til Arbejders Udførelse, hvad det tidligere havde nægtet i dets Helhed. Derimod tiltraadte Venstres Repræsentanter et Mæglingsforslag af C. V. Nyholm, hvorved Tilskuddet fra Statskassen blev mindre, kortvarigere og betinget af, at »ingen Kommune erholder mere end Halvdelen af, hvad den har anvendt i det nævnte Øjemed«. Da det uenige Fællesudvalgs Indstillinger kom til Behand-

ling i Folkethinget den 14de Januar, forkastedes først Landsthingets sidste Affattelse af Lovforslaget med 75 Stemmer imod 20, og derefter vedtoges Nyholms Forslag med 76 Stemmer (i det ogsaa Klein stemte for det) imod 5, medens de fleste Højremænd sagde: »stemmer ikke«. Dagen efter foretoges Sagen i Landsthinget; men her forkastedes Mæglingsforslaget — efter Matzens Raad — med 43 Stemmer imod 11. Saaledes bortfaldt Lovforslaget.

Med Grundlovsforslagene gik det ikke bedre, de strandede alle tre allerede i Folkethinget. Regeringens Forslag blev af Oppositionen kaldt »Finanslotteriet«, fordi den endelige Afgjørelse af Uenighed mellem Thingene om Poster paa Finansloven skulde ske derved, at Rigsdagens Bureauchef af en Urne udtrak et Udvalgs lukkede, i Forvejen blandede Stemmesedler. Konsejlspræsident Estrup, som førte Ordet paa Regeringens Vegne, havde villet lade Tilfældet gjøre Udslaget, fordi derved Rigsdagens to Thing bleve fuldstændig ligestillede. At en saadan Ligestilling var Grundlovens Mening, vilde imidlertid Oppositionen ikke indrømme, fordi Grundlovens § 48 ved sin Bestemmelse om, »at Forslag til Finanslovene og Tillægsbevillingslovene behandles først i Folkethinget«, efter dens Opfattelse antyder, at dette Thing skal have Hovedindflydelsen paa Finanslovens Enkeltheder. Nogen fuld Tilslutning fandt Regeringens Forslag heller ikke fra dens Tilhængere, da man frygtede for, at den alvorlige Overvejelse og den moralske Ansvarsfølelse vilde slappes ved den foreslaaede Lodtrækning. Forslagets Overgang til 2den Behandling nægtedes saaledes den 22de Januar med 73 imod 24 Stemmer.

Samme Dag kom Juels Grundlovsforslag til Behandling. Dette gik ud paa, at den forenede Rigsdag (Grundlovens § 67) i Tilfælde af Uenighed mellem Thingene om Finanslovens Affattelse skulde afgjøre, hvilken af de to Affattelser der skulde gjælde; hverken Højre eller Venstre

var fornøjet med dette Forslag, og det forkastedes derfor med 61 Stemmer imod 17. Dagen efter, den 23de Januar, kom endelig Turen til Kleins Grundlovsforslag, som Folkethinget standsede ved Henvisning til et Udvalg paa 15 Medlemmer. Dette Forslag berørte ikke alene Grundlovens § 53 (om Udjævning af Uenighed mellem Thingene om Finansloven), men ogsaa dens § 25, i det Grænserne for foreløbige Loves Gyldighed søgtes nærmere fastsatte, og dens § 49, hvor der for det Tilfælde, at der ved Finanslovens Udløb endnu ingen endelig Finanslov var vedtagen, søgtes tilføjet saadanne Regler, at de indtil 1883 brugte »midlertidige Finanslove« bleve unødvendige. Uagtet dette Forslag delvis tiltalte Oppositionen ved at umuliggjøre fortsatte provisoriske Finanslove, mentes det dog paa den anden Side at gjøre for stort et Skaar i Rigsdagens bevilgende Myndighed.

Modstanden imod overhovedet at indlade sig paa Grundlovsændringer førtes under Forhandlingerne herom stærkest af Folkethingets Formand Berg, som ved denne Lejlighed havde veget Formandssædet for at kunne deltage i Kampen. Han, som havde haft en væsentlig Del i Vedtagelsen af den gjældende, 1866 gjennemsete Grundlov og atter og atter havde betegnet den som god og brugelig, mente, at det ikke var Grundloven, men Ministeriet, som trængte til at forandres. Hans ivrige Deltagelse i Forhandlingen om Grundlovsforslagene havde til Følge, at hans Modpart, Regeringen, ikke fandt det passende inden disse Forhandlingers Slutning at tilstede hans Fængsling (6 Maaneder paa sædvanlig Fangekost) paa Grund af den Dom, Højesteret den 11te Januar havde fældet over ham — samt Noes og Nielsen — i Holstebrosagen*). En anden Folkethingsmand, Kr. Ravn, var allerede den 31te December 1885 bleven fængslet**), i det han protesterede under Henvisning

*) Jfr. de vigtigste Begivenheder i Aaret 1885 S. 15.
**) Se samme steds S. 16.

til Grundlovens § 57, og den 28de Januar vedtog Folkethinget med 64 Stemmer mod 15 en Indsigelse mod de to Medlemmers Fængsling som formentlig stridende mod den nævnte Paragraf.

Længe derefter var Rigsdagen imidlertid ikke samlet. Forbud paa dens snarlige Slutning havde vist sig den 15de Januar, da de to militære Ministre meddelte, at de toge de store af dem fremsatte, i Landsthinget hvilende Forslag om overordentlige Forsvarsforanstaltninger tilbage. Samme Dag forkastedes Arbejdsløshedsloven i Landsthinget, og da nu ogsaa Grundlovsforslagene vare strandede i Folkethinget, fremlagde Finansminister Estrup den gjentagne Gange tilbageholdte*) provisoriske Finanslov af 1ste April 1885, men samtidig dermed (den 23de Januar) Finanslovforslaget for det løbende Finansaar (1885—86), begge i Folkethinget, og samme Dag i Landsthinget Finanslovforslaget for det følgende Finansaar (1886—87), som Folkethinget den 16de Oktober 1885 havde nægtet Overgang til anden Behandling.

Vel havde Folkethinget allerede den 12te Oktober 1885 ved en efter dets Mening gyldig Afstemning forkastet den nu af Regeringen fremlagte provisoriske Finanslov; men da Regeringen ikke vilde anerkjende Afstemningens Gyldighed, naar den ikke selv havde fremlagt Loven, og da Grundloven ikke forbyder gjentagen Forelæggelse af samme Sag, gjentog Folkethinget den 25de Januar Forkastelsen med 71 Stemmer mod 17. Da Rigsdagen i Følge Grundlovens § 19 har Ret til at forblive to Maaneder samlet, da de to Maaneder endnu ikke vare til Ende, i det Udsættelsestiden maatte fraregnes, og da Rigsdagen ikke uden sit Samtykke kunde udsættes anden Gang i Løbet af Samlingen (Grundl. § 21), mente Oppositionen nu, at Regeringen vilde komme i Forlegenhed, fordi en provisorisk Finanslov kun

*) Jfr. de vigtigste Begivenheder i Aaret 1885 S. 19, 21 og 24.

kan udstedes, »naar Rigsdagen ikke er samlet« (Grundl. § 25); men Dagen efter den provisoriske Finanslovs Forkastelse, den 26de Januar, udkom en kongelig Resolution, hvori det hedder, at »Kongen har bemyndiget Regeringen til foreløbig indtil videre at afholde de løbende Statsudgifter«. Denne Resolution blev af Oppositionen betragtet som et Forfatningsbrud, og den 5te Februar vedtog Folkethinget med 72 Stemmer imod 14 en Indsigelse derimod.

Dagen før havde derimod Folkethinget ikke forkastet det den 23de Januar fremlagte Finanslovforslag for 1885—86, men vedtaget dets Overgang til anden Behandling og Henvisning til et Udvalg. Det havde derved begyndt Overgangen fra »Visnepolitik« til Forhandlingspolitik — en Overgang, som netop i dette Øjeblik var lettet ved, at »Visnepolitikens« egentlige Ophavsmand, Berg, den 24de Januar havde begyndt Afsoningen af sin sexmaanedlige Fængselsstraf og altsaa ikke kunde hindre Overgangen. Denne vilde derimod næppe hindres af Formanden for den Gruppe i Oppositionen, hvortil Berg ikke hørte*), nemlig Hørup, hvem Højesteret netop den 4de Februar — Omslagets Dag — havde frifundet i en Sag, i hvilken Kriminal- og Politiretten havde dømt ham til 6 Maaneders Fængsel**).

Landsthinget havde imidlertid behandlet Finanslovforslaget for 1886—87, om hvilket Regeringen ønskede at høre dets Mening, og saa snart det havde vedtaget Overgangen til tredje Behandling, sluttedes Rigsdagen (den 8de Februar) efter at have været samlet 72 Dage. Landsthingets Formand, Liebe, indskrænkede sig i Slutningsmødet til at meddele, at Betænkninger over de ikke tilendebragte provisoriske Love (om Rifler, Gendarmer og overordentlige Politiudgifter), som vare blevne behandlede i

*) Se de vigtigste Begivenheder i Aaret 1884 S. 10—12.
**) Se de vigtigste Begivenheder i Aaret 1885 S. 18.

Landsthingets Udvalg, snart kunde ventes fra Trykkeriet. Derimod holdt Folkethingets fungerende Formand, første Viceformand, Høgsbro, en Tale, i hvilken han kastede et Tilbageblik paa Hovedpunkterne i den under Samlingen førte Kamp imellem Ministeriet og Folkethinget. »Hvor skarpt Thinget end har fundet det nødvendigt at optræde over for, hvad det maatte anse for en Krænkelse af sin grundlovmæssige Ret, er det sig bevidst, ingen Sinde at have gaaet uden for eller overskredet nogen Bestemmelse i Grundloven« — hed det i Slutningen af denne Udtalelse fra Formandsstolen, hvortil den langt overvejende Del af Medlemmerne sluttede sig ved at rejse sig.

I Lovgivningsarbejde kunde en saadan Rigsdagssamling naturligvis ikke sætte Frugt, endog den aarlige Indfødsretslov blev af Mangel paa Tid ikke færdig. Samlingens eneste Udbytte var en aldeles ubetydelig Lov om Fritagelse for Stempelafgift for et Kommunelaan.

Den 10de Februar ophørte den kongelige Resolution af 26de Januar at gjælde, i det der udstedtes en foreløbig Finanslov som »Lovhjemmel for Skatternes og Afgifternes Opkrævelse og for Statshusholdningens Førelse i den tilbagestaaende Del af indeværende Finansaar«. Inden dettes Udløb udkom (den 26de Marts) en ny »foreløbig Lov om Indtægts- og Udgiftsbevilling, indtil Finansloven for Finansaaret fra 1ste April 1886 til den 31te Marts 1887 er given«.

Omtrent midt imellem disse to provisoriske Love, den 17de Februar, kundgjordes Ministeriets »allerunderdanigste Forestilling angaaende Rigsdagens Slutning«, som viser dettes Syn paa den politiske Stilling i Modsætning til det, som havde givet sig Udtryk i den ovennævnte Udtalelse af Folkethingets fungerende Formand ved Rigsdagens Slutning. I det »Faktum, at Finanslovforslaget for indeværende Finansaar er gaaet over til anden Behandling«, kunde Ministeriet kun se »et Bevis paa,

at Folkethinget ønskede at trække Samlingen ud«; men selv om nogen deri »vilde se en Antydning af, at Folkethinget nu, i Modsætning til sin hidtil bekjendte Holdning, vilde indlade sig i alvorlig mente Forhandlinger om Finanslovforslaget for indeværende Finansaar, ophæves Virkningen deraf ved andre Skridt af Folkethinget, som umuliggjøre Samlingens Fortsættelse i den til videregaaende Forhandlinger nødvendige Tid, Skridt, der staa som uforklarlige Inkonsekvenser, dersom det virkelig var Thingets Mening at aabne Vej til rolig Forhandling i Fremtiden. Folkethinget har nemlig, som bekjendt, den 25de Januar forkastet den foreløbige Bevillingslov af 1ste April f. A. og derved fremkaldt den uregelmæssige Tilstand, paa hvilken det, for at ikke hele Statsførelsen skulde gaa i Staa, har været nødvendigt at bøde ved den kongelige Resolution af 26de f. M. Herved har Folkethinget selv — — fremtvunget en Tilstand, Regeringen ikke anser det forsvarligt at vedligeholde længere end højst nødvendigt, i det baade en formel Lovhjemmel for Statsindtægternes Opkrævelse og en fyldigere Adgang til Udredelse af Statsudgifter maa tilvejebringes snarest muligt«.

I Henhold til de provisoriske Finanslove og paa Grundlag af Finanslovforslagene udarbejdedes og kundgjordes nu de enkelte Ministeriers Budgetter, der tjente til Rettesnor for Rigets finansielle Styrelse i Steden for en af Rigsdagen vedtagen Finanslov. Blandt de saaledes afholdte Udgifter fandtes adskillige, imod hvis Afholdelse Folkethinget gjentagne Gange havde udtalt sig. Dette gjaldt især Udgifterne til Paabegyndelse af Kjøbenhavns Befæstning. Denne var i øvrigt begyndt ad privat Vej, men med Krigsministeriets Billigelse. Allerede den 10de Marts kundgjorde Krigsminister Bahnson, at Kongen havde bemyndiget ham til, paa den af »Selvbeskatningskomitéen« *)

---

*) Se de vigtigste Begivenheder i Aaret 1885 S. 13.

skjænkede Garderhøj »for de af Foreningen indsamlede Midler at opføre et Fort«, og Krigsministeren deltog selv i Højtideligheden, da man dér den 27de Marts gjorde det første Spadestik til Kjøbenhavns Befæstning. I Henhold til den provisoriske Finanslov af 26de Marts 1886 og kongelig Resolution af 2den April lod Krigsministeren dernæst den 28de Maj Befæstningsarbejderne begynde paa et Kystbatteri ved Charlottenlund. Derefter paabegyndtes Anlæget af et Fort ved Kastrup, Oversvømmelsen af Lyngby Enge og nogle dertil knyttede Omhugninger i Ermelundskrattet; mod de sidste, der af Befæstningens Modstandere betragtedes som en Begyndelse til en Ødelæggelse af Dyrehaven, gav den kjøbenhavnske Opposition i Sommerens Løb paa forskjellig Maade sin Misfornøjelse til Kjende.

I Sommeren 1886 udkom to provisoriske Love, begge undertegnede af Justitsminister Nellemann, den ene af 20de Maj, hvorved Antallet af tilforordnede i Kjøbenhavns Kriminal- og Politiret og Antallet af Rettens Afdelinger forhøjedes, den anden af 13de Avgust om »Ansvaret for Indholdet af Dagblade og Ugeblade m. m.«, hvorved den saakaldte Straamandsinstitution blev tilintetgjort. Dernæst udkom den 29de September en kongelig Anordning om Oprettelsen af et saakaldet »Jærnbaneraad«, hvortil Indenrigsminister Ingerslev troede sig berettiget i Henhold til Lov af 2den Juli 1880, medens denne Berettigelse blev dragen i Tvivl af Oppositionen.

Oppositionens Forbitrelse mod Ministeriet kom i øvrigt ikke saa aabenlyst frem som i det foregaaende Aar; men Protesterne i Form af Skattenægtelse o. lign. fortsattes dog, mest i Jylland. Forskjellige politiske Sager afgjordes i 1886 ved Højesteretsdomme: foruden de allerede omtalte maa især nævnes Dommen over de mange, som vare indviklede i den saakaldte Jyderup-Sag*), af hvilke de

---

*) Se de vigtigste Begivenheder i Aaret 1883 S. 12.

fleste straffedes med »Vand og Brød« (den 17de Februar). Den 18de Marts stadfæstede Højesteret Kommissionsdommen i »Riffelsagen« mod F. Martin og G. P. Himmelstrup; Straffen lød paa 4 Maaneders simpelt Fængsel. Den 23de Marts dømtes V. T. Holst til 3 Maaneders simpelt Fængsel for at have brugt Udtrykkene »Bandit- og Bøddelregimente« og »Landsforrædere« med Hensyn til Ministeriet Estrup. Den 29de Marts afviste Højesteret den af Folkethingsmand Kr. Ravn imod Stiftamtmanden i Viborg og vedkommende Herredsfoged paa Grund af hans Fængsling under Rigsdagssamlingen anlagte Sag. Den 30te Marts blev Redaktør Lind dømt til 4 Maaneders Fængsel paa sædvanlig Fangekost for en Ytring om, »at Kongen var en Meneder«. Samme Dag dømtes Jordan, Slengerik og Lyngby i »en Riffelsag« til simpelt Fængsel. Den 25de Oktober dømtes Folkethingsmand Claussen til 1 Maaneds simpelt Fængsel for en Udtalelse paa et offentligt Møde i Anledning af Regeringens Færd. Af alle Aarets Højesteretsdomme var der dog ingen, som i højere Grad berørte den politiske Kamp end den, som fældedes den 15de Oktober og havde Indflydelse paa Fortolkningen af Grundlovens § 25 (om Provisorier). Denne, hvis Realitet er forholdsvis ligegyldig, fældedes nemlig paa Grundlag af en provisorisk Lov, som vedblev at staa ved Magt, uagtet Folkethinget havde forkastet den, efter at den dér var indbragt ved privat Initiativ, og uagtet Thinget ikke senere havde kunnet komme til at stemme om den paa en efter Regeringens Mening gyldig Maade, fordi den ikke var bleven tilendebragt i Landsthinget, hvor Regeringen havde indbragt den.

Af de provisoriske Love, der saaledes vedvarede fra Rigsdag til Rigsdag, var Oppositionen især forbitret over den, hvorved Gendarmerne vare oprettede (1885). Da disse vare ildesete blandt en stor Del af Landbefolkningen, gav deres Tilstedeværelse undertiden Anledning til beklagelige Optrin. Dette var saaledes Tilfældet den 6te September

under et Marked ved Brønderslev i Vendsyssel, hvor der blev gjort et Angreb paa Gendarmerne, da de søgte at holde Orden blandt Markedsgjæsterne. I Anledning heraf blev en Kommissionsdomstol nedsat.

I Sommerens Løb blev der som sædvanlig holdt en Række Møder og selskabelige Sammenkomster eller foretaget større Udflugter af de talrige, over hele Landet udbredte politiske Foreninger. Den af disse Udflugter, som vakte størst Opmærksomhed, fandt Sted paa 16 Dampskibe fra Kjøbenhavn til Helsingør den 25de Juli, Dagen efter at Berg var løsladt af Fængslet. I Marielyst Slotshave holdtes til Ære for ham en Fest, under hvilken han betegnede sig som »Enhedsmærke« for Oppositionen, men med en rigtig Forudfølelse af, hvad den næste Rigsdag vilde bringe, antydede, at han under visse Omstændigheder kunde anse det for rigtigst, at han indtog sin Plads i de meniges Række.

Af faglige Møder holdtes ligeledes en Del. Den 20de Maj aabnedes et almindeligt dansk Sagførermøde i Kjøbenhavn, og sammesteds holdtes den 25de—27de Maj et kirkeligt Møde. Et almindeligt dansk Missionsmøde fandt Sted den 23de—25de Juni i Ringkjøbing. Det tredje danske Skolemøde holdtes den 10de—13de Avgust i Kjøbenhavn.

En ny Fartplan for alle danske Statsjærnveje traadte i Kraft den 1ste Juni, til Dels som Følge af Overenskomster med andre Lande. Ved Aabningen af Gjedserbanen og den nye Dampskibsforbindelse mellem Gjedser og Warnemünde er det siden den 1ste Juli blevet muligt at gjøre Rejsen imellem Kjøbenhavn og Berlin i 12 Timer.

For at bidrage til at lette det økonomiske Tryk, som vedvarede fra 1885 og ikke mindst føltes af Landbrugerne, udlaante Finansministeren den 4de Maj 5 Millioner Kroner af Statskassen til Landmandsbanken mod 1 pCt. aarlig Rente. Den faglige Bevægelse gav sig ligesom tidligere Udslag i en Række Arbejdsnedlæggelser. Den største

af disse, der fandt Sted blandt de kvindelige Arbejdere paa Rubens store Dampvæveri, blev hævet efter 4 Ugers Forløb ved Hjælp af et hidtil her uforsøgt Middel, nemlig ved Mægling eller et Slags Voldgift.

Den 1ste Oktober blev Halvdelen af Landsthingets valgte Medlemmer fornyet ved et almindeligt Valg; dette havde adskillige Personskifter, men ingen væsentlig anden Sammensætning af Landsthinget til Følge. At Højre tabte nogle Pladser, var en Følge af, at disse i Løbet af de sidste 8 Aar vare vundne fra Venstre ved Udfyldingsvalg, ved hvilke Forholdstalsvalgmaaden ikke bruges, og disse maatte nu tilbagegives Venstre.

Den 3dje Oktober aabnedes Rigsdagen og dens 39te ordentlige Samling begyndte ligesom den forrige med, at de siden forrige Rigsdags Slutning udkomne provisoriske Love privat forelagdes Folkethinget af Alberti, hvorpaa de den 12te Oktober forkastedes ved Dagsordener. Derimod vedtog Folkethinget den 13de Oktober, at Finanslovforslaget for 1887—88 skulde overgaa til anden Behandling og nærmere Prøvelse af det sædvanlige Udvalg paa 15 Medlemmer.

Kort efter foregik en Sammenslutning af de Hovedgrupper, hvori Oppositionen længe havde været delt, i det der den 25de—26de Oktober dannedes et »Rigsdagens Venstre«, bestaaende af »Folkethingets Venstre« og »Landsthingets Venstre«, hvert med sine særlige Vedtægter. Denne Sammenslutning havde i øvrigt nærmest kun formel Betydning, i det allerede under den foregaaende Samling de særlige Gruppemøder mer og mer vare blevne afløste af private Fællesmøder for den samlede Opposition paa Rigsdagen. Dog lettedes herved Overgangen fra »Visnepolitiken« til den nu efterhaanden klarere fremtrædende Forhandlingspolitik. At denne skulde være alvorlig ment, betvivledes imidlertid stærkt fra Regeringspartiets Side. Inden Juleferien blev kun én betydeligere Lov Frugten af Rigs-

dagens Arbeide, nemlig den under 12te November stadfæstede vigtige Lov om Konvertering af en Del af Statsgjælden. Ved denne Lov bemyndigedes Finansministeren til at optage et 3½ pCt. aarlig rentebærende, fra Kreditors Side uopsigeligt Statslaan paa 155 Millioner Kroner.

De siden forrige Rigsdags Slutning udstedte foreløbige Finanslove af 10de Februar og 26de Marts 1886 bleve først forelagte Folkethinget den 8de December, da Rigsdagen havde været de i Grundlovens § 21 omtalte »to Maaneder« samlet, medens de andre provisoriske Love alle blev forelagte i Landsthinget strax efter Rigsdagens Aabning. Da Folkethinget imidlertid ventede, at det vilde blive opløst, dersom det forkastede de provisoriske Finanslove, og ikke selv vilde give Anledning til, at dets Arbejder bleve afbrudte — i hvilket Tilfælde det vilde have næret Regeringspartiets Tro paa, at det kun drev »Skinforhandling« —, saa henviste det enstemmig den provisoriske Finanslov af 26de Marts 1886 til Finansudvalget. Den anden af 10de Februar, som havde ophørt at gjælde den 31te Marts, gik til det staaende Udvalg for Forretningsordenen.

Den 21de December, umiddelbart inden Rigsdagens Juleferie, var Folkethingets Finansudvalg kommet saa vidt, at det kunde afgive til Trykning sin Betænkning over Finanslovforslaget for 1887—88. Denne kunde altsaa foreligge, naar Rigsdagen efter Nyaar gjenoptog sine Møder.

Af Danske, døde i Aaret 1886, kunne nævnes: de forhenværende Ministre Søren Hilmar Steinder Finsen, † 15de Januar, og Andreas Lorents Casse, † 22de November; Lensgreve Christian Conrad Sophus Danneskjold-Samsø, † 4de April; Stamhusbesidder Niels Erik Hofman Bang, † 2den Marts; Landsthingsmand Christian August Broberg, † 30te April; Professorerne Adolph Steen, † 10de September, Carl Valentin Holten, † 1ste December, og den navnkundigste af alle, Johan Nicolai Madvig, † 12te December; de forhen-

værende Præster Christian Andreas Herman Kalkar, † 2den Februar, og Hans Knudsen, † 16de Februar; Samleren Edvard Collin, † 10de April; Kaptejn Bendt Christian Mogens Aarøe, † 15de Marts; Malerne Albert Küchler, † i Rom 17de Februar, Hans Fischer, † 3dje April, og Frederik Rohde, † 15de Juli; Billedhuggeren Ferdinand Edvard Ring, † 28de Maj.

I Sønderjylland have de tyske Myndigheder fortsat deres Bestræbelser for at fortyske den danske Befolkning og forfulgt dens Ordførere. Blandt disse har især Redaktør Jessen (»Flensborg Avis«) været Gjenstand for haard Behandling under en idømt Fængselsstraf. Et stort Tab led den danske Sag ved Jens Peter Junggreens Død den 19de Juli. Hans Eftermand i den tyske Rigsdag blev Gustav Johannsen, om hvem alle danske Stemmer samlede sig.

En Del af de tidligere paa Islands Althing vedtagne Love udkom i Begyndelsen af Aaret efter Kongens Stadfæstelse; saaledes den 8de Januar Lovene om Menighedernes Medvirkning ved Besættelsen af Præstegjæld, den 19de Februar om Personer, der staa uden for Folkekirken, og om Fredning af Lax og Hvaler o. fl. Paa Grund af Althingets Opløsning ved aabent Brev af 2den November 1885 foretoges den 1ste—10de Juni 1886 de ny Althingsvalg, ved hvilke Oppositionen vandt en afgjørende Sejr. I Althingets overordentlige Samling, den 28de Juli—27de Avgust, vedtoges derfor atter de Forfatningsændringer, af Hensyn til hvilke Opløsningen havde fundet Sted, og om hvilke Regeringen paa Forhaand havde erklæret, at de ikke vilde blive stadfæstede. Den islandske Forfatningskamp er saaledes fremdeles staaende. Kort inden Aarets Slutning udkom flere Love, af hvilke den vigtigste er Lov om Bogtrykkerier af 4de December. Samme Dag udgik en kongelig Anordning, hvorved Kvinder fik Adgang til at underkaste sig Examiner ved den lærde Skole i Reykjavik, Dannelsesanstalten for vordende gejstlige i Island og Lægeskolen i

Reykjavik, samt til at deltage i Undervisningen i de to sidstnævnte. — Islands Landshøvding Thorberg døde den 21de Januar, hans Eftermand blev Overretsassessor M. Stephensen. Den 18de Avgust højtideligholdtes Reykjaviks Hundredaars-Jubilæum som Kjøbstad.

Paa de vestindiske Øer førte Stridighederne mellem Guvernør Arendrup og Kolonialraadet paa St. Thomas til dettes Opløsning den 12te Januar. De nye Valg (den 28de og 29de Januar) forandrede ikke Partistillingen. Aaret 1886 bragte ingen Lettelse i det økonomiske Tryk. Paa St. Croix fortsattes med Udstykning af passende Dele af Statsplantager paa billige Vilkaar til dertil egnede Folk af den sorte Arbejderklasse, saaledes at der nu i alt er solgt 19 Parceller.

2.

Norges Storthing — det 35te ordentlige — traadte sammen den 1ste Februar; men over Halvdelen af Maaneden medgik til Prøvelsen af Fuldmagterne efter de almindelige Valg i 1885. Først da denne var til Ende, da Suppleanterne vare tilkaldte i Steden for de forkastede Medlemmer (blandt dem de af Rigsretten fra Embedet dømte Statsraader Helliesen og Holmboe), og da et enkelt Omvalg havde fundet Sted, først da var det muligt at foretage den endelige Opgjørelse af Partistillingen paa Storthinget. Det viste sig da, at 84 Medlemmer hørte til Venstre, 30 til Højre, af hvilke dog 3 snarere maatte betragtes som Centrumsmænd. Der havde saaledes været én Stemmes Overgang fra Højre til Venstre siden Valget 1882.

Kongen som den 3dje Februar var kommen til Kristiania fra Stockholm, kunde først den 18de foretage den højtidelige Aabning af Storthinget, efter at dette den foregaaende Dag endelig havde konstitueret sig. Han oplæste ved denne Lejlighed en Trontale. Denne begyndte med at udtale Glæde over, at de Foranstaltninger, der i

forrige Aars Sommer maatte træffes til Opretholdelse af stræng Nevtralitet under en mulig Konflikt mellem to mægtige Riger, allerede efter kort Tids Forløb kunde indstilles. Derefter omtalte Trontalen det tilfredsstillende Udbytte af Forhandlinger, som siden sidste Storthing havde fundet Sted om forskjellige internationale Ordninger, især paa Postkongressen i Lissabon og Kongressen om den litterære Ejendomsret i Bern. Endelig paakaldtes Storthingets Medvirken for flere vigtige Lovarbejder.

Langt var Storthinget ikke kommet ind i sine Forhandlinger, inden det viste sig, at den parlamentariske Regeringsmaade endnu ikke var tilvant, i det der nær var opstaaet Misstemning imellem Statsminister Sverdrup og venstre Fløj af det Flertal, til hvilket han støttede sig. Under en Forhandling om Lønningsreglement for Marinens faste Mandskaber udtalte Sverdrup den 6te Marts, at han ikke i noget væsentligt kunde fravige det foreslaaede Marinebudget, hvis Vedtagelse han derfor antydede at ville gjøre til et Kabinetsspørgsmaal. Højre glædede sig allerede til Venstres Spræengning; men den 6te April var dette forebygget, i det Storthinget paa Grund af Militærkomitéens efter Ministerens Foranledning ændrede Indstilling bevilgede 80,000 Kroner til Togter med Kystforsvarsmateriel efter Administrationens nærmere Anordning, hvoriblandt til et Vintertogt »i de nordlige Farvande«. De fire sidste Ord vedtoges særlig med 80 Stemmer mod 32 (ved Navneopraab).

Uenigheden om Digtergage til Alexander Kjelland kom frem paa ny i denne Storthingssamling*). Efter at Storthinget atter (med 60 Stemmer mod 54) havde afslaaet Digtergagen den 15de Maj, fik han dog derefter, i det Stemmerne stode lige og Præsidentens Stemme gjorde Udslaget, for næste Budgettermin en Bevilling paa 1600 Kr.

---

*) Se de vigtigste Begivenheder i Aaret 1885 S. 32.

som Erstatning for Tab paa Grund af manglende Beskyttelse for den litterære Ejendomsret.

Af de 15 Love, der vare Frugter af Storthingets Arbejde, skulle følgende nævnes. Den 14de Maj udkom en ny Lov om Ansvar for Skade paa Bofæ ved Hund og om Optagelse af Hund. Lodsvæsenets og Fattigvæsenets Lovgivning ændredes ved Love af 17de Juni. Den 21de Juni udkom Love om Ændringer i Lovgivningen om Højesteret, i Straffeloven (med Hensyn til Varetægtsfængsel) og i Universitetsfundatsen (om Embedsexamen). Endelig stadfæstedes den 22de Juni en Lov om Handel med kunstigt Smør. — Derimod strandede Forslagene om at ændre Loven om Beskyttelse af Skriftejendomsretten. Et Forslag af Regeringen derom var foranlediget ved den ovennævnte Kongres i Bern, men Storthinget besluttede indtil videre at henlægge Sagen.

Ingen af Storthingets Forhandlinger vakte dog saa megen Interesse, som den om Unionsspørgsmaalet, der allerede i høj Grad havde sysselsat Thinget i den foregaaende Samling*). Det gjaldt Hævdelsen af Norges Ligestilling med Sverige i Unionen. Det Paalæg, Kongen havde givet i Statsraadsmødet den 15de Maj 1885, var efterkommet saa vidt, at Chefen for det svenske Justitsdepartement i Mellemtiden havde udarbejdet et Forslag til Ændring i Rigsaktens § 5, og i et sammensat Statsraad, som holdtes i Stockholm den 8de Marts 1886, befalede Kongen indhentet den norske Regerings Betænkning over dette Forslag. Efter forskjellige Forhandlinger forelaa der et norsk og et svensk Forslag, som væsentlig adskilte sig fra hinanden i tre Punkter, af hvilke følgende var det vanskeligste at opnaa Overenskomst om. Medens det svenske Forslag udtalte, at Udenrigsministeren eller den, som traadte i hans Sted, skulde være Medlem af det svenske Statsraad, lod det

*) Se de vigtigste Begivenheder i Aaret 1885 S. 32—34.

norske Forslag Spørgsmaalet om hans Nationalitet uafgjort. Forslagene forhandledes endelig i et sammensat Statsraad i Stockholm den 30te Marts. Da det her viste sig umuligt at tilvejebringe den tilsigtede Overensstemmelse mellem begge de forenede Rigers Statsraad, erklærede Kongen, at der for Tiden intet videre blev at foretage, og at der følgelig intet Forslag herom skulde fremsættes hverken for det forsamlede norske Storthing eller for den svenske Rigsdag.

I Sverige forstod man — med faa Undtagelser — ikke den norske Ømtaalighed med Hensyn til Hævdelsen af Norges med Sverige ligeberettigede Stilling, og i mange Nordmænds Øjne var der ingen anden Forskjel imellem de saakaldte »Norskätare« og »Norskvänner« end, at de første med det onde, de sidste med det gode vilde bringe Norge under Sveriges Formynderskab. I den svenske Rigsdags første Kammer faldt der den 14de April, ved Behandlingen af Konstitutionsudvalgets saakaldte Dechargebetænkning, Udtalelser, der fik stor Indflydelse paa, hvad der senere gik for sig i Storthinget. Ved denne Lejlighed paastod nemlig den tidligere Udenrigsminister General Björnstjerna, at Norge ikke kunde paaberaabe sig »nogen anden Ret end Billigheden,« naar det gjorde Krav paa, at der skulde være lige saa mange norske som svenske Statsraader til Stede, naar diplomatiske Sager bleve foredragne for Kongen; thi hvad den norske Grundlov af 17de Maj 1814 havde bestemt om udenrigske Sagers Behandling, var ikke gjentaget i Grundloven af 4de November, og, sagde han, »den norske Grundlov er aldeles ikke af 17de Maj, men af 4de November.« I Grunden havde Norge »aldeles ingen Ret til at tage Del i de diplomatiske Sagers Behandling, end mindre Ret til en fuldstændig Ligestilling.« Sveriges Udenrigsminister, mente han, var ogsaa Norges, og ved hans Side burde derfor 2 svenske og 2 norske Statsraader have Sæde i Raadet. Ellers kunde Udenrigsministeren let blive partisk og »det er let at indse, hvilken Indflydelse den, som fore-

drager Sagerne, kan øve paa Beslutningerne«. »For at tilfredsstille sin Forfængelighed« havde Norge altsaa udsat sig for en virkelig Ulempe. Han forsikrede, at hans »varme Hengivenhed for Unionen og dens Bestaaen« havde nødsaget ham til at fraraade Indrømmelsen af Norges »uberettigede Fordringer, ledsagede af Trusler.« Desuden tilføjede han: »Rigsrettens Mænd have tydelig lagt for Dagen, at de ikke kunne lede saa vigtige Forhandlinger.« At en Udtalelse af denne Natur blev hilset med stærkt Bifald i det svenske første Kammer, kunde naturligvis kun bidrage til at sætte ondt Blod hinsides Kjølen.

Flertallet af Storthingets Protokolkomité begjærede Sagens Dokumenter fremlagte, og den 17de Juni blev Komitéens Indstilling forhandlet i Odelsthinget. Hovedtaleren var Statsminister Johan Sverdrup. Han begyndte med at udtale, at Foreningen mellem Norge og Sverige »hviler paa principiel Lighed mellem Rigerne«; han forsikrede, at dette ogsaa havde været Regeringens Standpunkt, i det han forsvarede den mod den Anke fra Protokolkomitéens Side, at den ikke strax havde været opmærksom paa Ordlyden af Statsraadsprotokollen af 15de Maj 1885, som ogsaa den norske Regering da havde billiget, »at ministerielle Sager skulde foredrages for Kongen af Ministeren for de udenrigske Anliggender i Nærværelse af to andre Medlemmer af det svenske samt tre Medlemmer af det norske Statsraad;« thi, sagde han, »at der skulde være paatænkt fra svensk Side at fastslaa paa grundlovsmæssig Maade, at Udenrigsministeren for alle Tider skulde være af svensk Nationalitet, det havde, tænker jeg, forlangt Mænd imellem en lidt tydeligere Tale.« Hvad han »havde for Øje som Ven af Unionen« var, at der skulde aabnes Kongen grundlovlig Adgang til »at vælge en svensk som en norsk og en norsk som en svensk Mand til Udenrigsminister, og at denne Mand skulde staa under Kontrol af en Delegation af Mænd, valgt af den svenske Rigsdag og det norske Stor-

thing i lige Antal.« I Modstrid hertil fremdrog han General Björnstjernas Syn paa Sagen og endte med en skarp Imødegaaelse af dennes ovennævnte Udtalelser i Sveriges Rigsdag den 14de April med følgende stærkt betonede Ord: »Saaledes talte Unionsvennen til Unionsvenner om en for Sverige og Norge, for Norden stor og vigtig Sag. Det er en rig Buket af Fornægtelser af Norges Ret og Stilling i Unionen, af Forvanskninger af Historiens Sandheder, af Forsikringer om, at Norge er et underordnet Land, der slet ikke har Ret til Ligestilling, af Fornærmelser og Forhaanelser mod det norske Folk og dets dyrebareste Forhold, af overmodige Anvisninger paa, hvorledes det norske Folk sig haver at forholde for at opnaa klare Retfærdighedskrav, og af Fordømmelsesdomme over vort politiske Liv, ført i Kraft af vor egen Forfatning i vort eget Land. Jeg skal ikke længere følge Hr. Björnstjernas applauderede Foredrag, hvis Haan topper i, at han har draperet sig med Unionsvenlighedens Kaabe. Jeg tænker, at Udtalelserne ere til at faa Forstand af. Mange tør maaske tro, at man i Grunden bør være Hr. Björnstjerna taknemmelig. Han har nemlig ikke talt forgjæves, — derom kan man være overbevist.« Efter at Protokolkomitéens Formand, Sparre, havde erklæret sig for aldeles enig med Statsministeren, talte en af Højres første Mænd, Advokat Stang, der ligeledes i alt væsentligt var enig med ham. Ogsaa han ønskede »en fælles Udenrigsminister under behørig konstitutionel Kontrol og Ansvar.« Derimod ankede han stærkere end Protokolkomitéens Flertal over den formentlig mindre heldige Maade, hvorpaa den norske Regering hidtil havde ført Underhandlingerne om denne Sag med den svenske. Endelig ytrede han Betænkelighed ved Sverdrups skarpe Gjensvar til Björnstjerna; thi — sagde han, det er »bedre at berolige end at ophidse under denne Debat.« Det var denne Betragtning, som ogsaa ledede Odelsthingets Højre til at stemme mod Flertallets Indstilling om Sagens Over-

sendelse til Storthinget. Denne blev vedtagen med 56 Stemmer imod 27. De, som stemte: Nej, ønskede Dokumenterne vedlagte Protokollen og Sagen saaledes foreløbig bragt til Afslutning.

Den 21de Juni behandledes Sagen af Storthinget, hvis Præsident, Rektor Steen, begrundede en »Dagsorden«, som i Forvejen var godkjendt af Venstreforeningen og nu stilledes af Storthingets, Odelsthingets og Lagthingets Præsidenter i Forening. Den lød saaledes: »I Tilslutning til gjentagne samstemmige Udtalelser, hvorved tidligere Storthing have hævdet Norges fuldstændige Ligeberettigelse i Unionen, udtaler nærværende Storthing den Forvisning, at det norske Folk i Troskab mod Konge og Fædreland vil værne om Rigets Ære og Ret og støtte Regerings og Storthings forenede Arbejde for at erhverve Norge den Andel i Styrelsen af de udenrigske Anliggender, der tilkommer det i Kraft af dets Stilling som selvstændig og med Sverige ligestillet Stat i Unionen.«

En anden Dagsorden, som iøvrigt ogsaa fik Tilslutning fra enkelte af Storthinges Venstre, stilledes af den 1885 afgaaede Statsraad Daae. Den lød saaledes: »Storthinget fastholder Norges Krav paa en til dets ligeberettigede Stilling i Unionen svarende Ordning af de diplomatiske Sagers Behandling og føler sig forvisset om, at en saadan Ordning ved fælles Bestræbelser vil kunne findes. Med denne Udtalelse, der er et Udtryk for Overbevisningen om, at gjensidig Anerkjendelse og Imødekommen er Unionens og begge Rigers bedste Værn — gaar Storthinget over til Dagsordenen.« Den væsentligste Forskjel imellem de to Beslutninger, kan betegnes ved, at den første var rettet til det norske Folk, den anden tillige til Sverige.

Præsidenternes Forslag, om hvilket Statsminister Sverdrup erklærede, at Regeringen kunde slutte sig til det, blev vedtaget med 75 Stemmer, medens Daaes Forslag, der blev anbefalet af Advokat Stang, fik 32. Det sidste hvilede paa

den Forudsætning, at Underhandlingerne med Sverige skulde gjenoptages uden nogen Fremsættelse af Ændringsforslag til Norges Grundlov, Flertallets derimod paa den Forudsætning, at saadanne først og fremmest skulde stilles. Derfor optog Odelsthingets Præsident, Qvam, inden Storthingssamlingens Slutning (den 23de Juni) som sit private Forslag de Ændringsforslag til Grundlovens §§ 28 og 75, som den norske Regering den 2den April (efter Kongens Udtalelser den 30te Marts) havde ladet falde. Dette var i Overensstemmelse med Statsministerens Udtalelser, som i Grunden gik ud paa, at Norge skulde tage Sagen i sin egen Haand, ligesom Sverige paa egen Haand — uden at tænke paa Følgerne for Norge — havde ændret §§ 11 og 12 i sin Regeringsform (den 12te Marts og 7de Maj 1885). — Paa Norges Venstreforenings Repræsentantmøde paa Hamar den 17de og 18de September udtalte Flertallet (21 imod 13) sin Tilslutning til Qvams Grundlovsforslag.

Som en Følge af Beslutning paa det den 23de Juni sluttede Storthing afsluttede Finansdepartementet den 16de Juli et Statslaan paa ca. 31 Mill. Kroner med Huset Hambro i London til en Del af Statsgjældens Konvertering. Paa Grund af en tidligere Lov var der udarbejdet en ny Matrikel, og ved kongelig Resolution af 29de Maj bestemtes, at den skulde træde i Kraft den 28de Juni. Den 4de November udfærdigede Regeringen en ny Forordning om Konsulatvæsenet, som var udarbejdet paa Grundlag af Indstillinger fra en 1875 nedsat Komité.

Den 14de—15de Juni afholdtes den første norske Turnfest i Frederikshald. Den 24de—27de Juni var der Fjerkræudstilling i Kristiania, hvor samtidig Foreningen til Diskussion af Landbrugsanliggender holdt Aarsmøde. Den 5te—6te Juli holdtes det første norske Lægemøde i Kristiania, hvor »den norske Lægeforening« stiftedes. Folkevæbningssamlagenes Landsskytterfest holdtes den 24de—26de Avgust ved Stenkær. Den 28de Avgust

mødtes Repræsentanter for Norges konservative Foreninger i Kristiania.

Af Nordmænd, døde i 1886, kunne nævnes Konsul Thomas Johannes Heftye, † 4de Oktober, og Forfatteren Claus Pavels Riis, † 8de Oktober.

3.

Sveriges Rigsdag begyndte sin ordentlige Samling den 15de Januar og sluttede den 18de Maj. Ved den højtidelige Aabning, som foregik den 18de Januar, oplæste Kongen som sædvanlig en Trontale. Blandt de vigtigste Lovforslag, som heri bebudedes, nævntes de første Frugter af den saakaldte »Nya Lagberedningens« Arbejde paa Rettergangsvæsenets Omraade. Dernæst omtaltes bl. a. de mange Andragender, der vare indkomne om »saadanne Ændringer i Toldlovgivningen, at forøget Beskyttelse maatte ydes for det indenlandske Arbejde.« Disse vare indkomne til Finansdepartementet; men deres egentlige Adresse var Rigsdagen; thi den svenske Regeringsforms § 57 siger udtrykkelig: »Det svenske Folks ældgamle Ret til at beskatte sig selv udøves af Rigsdagen alene.« De bleve derfor, efter at Erklæringer over dem vare indhentede fra Generaltoldstyrelsen, Kommercekollegiet, Landbrugsinstitutet samt den tekniske Højskole, oversendte til Rigsdagen og henviste til dennes Bevillingsudvalg.

Toldsagen kom paa denne Rigsdag til at spille en endnu større Rolle end paa de forrige*). Der var imidlertid ogsaa begyndt en Bevægelse i Frihandelsretning, og denne voxede, især i de større Stæder, efterhaanden som Beskyttelsesmændene bleve ivrigere i Rigsdagen. Den 28de Januar afleveredes, med Alderspræsidenterne i Spidsen, Beskyttelsesforslag i Kamrene. Bevillingsudvalget (10 Medlemmer fra

*) Se de vigtigste Begivenheder i Aaret 1885 S. 38.

hvert Kammer) var kommet til at bestaa af 11 Beskyttelsesmænd og 9 Frihandelsvenner. Det modtog nu fra første Kammer 9 og fra andet 25 private Forslag om Ændringer i Toldtarifen, af hvilke fem tilsigtede Korntold. Den 7de Februar foretoges i Stockholm en stor Demonstration til Ære for de frisindede Rigsdagsmænd Julius Mankell og Richard Gustafsson, i hvem man især ventede sig Talsmænd for »billigt Brød«. Til Statsminister Themptander, som paa den forrige Rigsdag havde udtalt sig imod Beskyttelsestold, sendtes den 22de Februar et frihandelsvenligt Andragende med 1000 Underskrifter alene fra Sundsvall. Og saa fremdeles.

Den 20de Februar omdeltes Udvalgets Betænkning: Flertallet foreslog en Told af 2 Kroner paa umalet Korn, 3½ Kr. paa malet Korn, 2½ Kr. paa Malt og 30 Øre paa Klid, alt for 100 Kilogram. Udvalget havde fremskyndet sit Arbejde i Haab om, at Forslagene kunde vedtages, inden Søfarten aabnedes; den tilsigtede Virkning vilde ellers til Dels lammes ved Indførsel af fremmed Korn. Da Toldtarifen fastsættes af Rigsdagen alene, uden at Regeringens Samtykke behøves, var dette muligt. Til Støtte for Forslagene fremhævedes bl. a. stærkt, at den danske Regering havde stillet lignende Forslag om Told paa visse Sædarter, hvis Forkastelse (i Folkethinget den 27de Januar) Bevillingsudvalgets Flertal tilskrev »alene de politiske Forhold« i Danmark. Ogsaa til Norge maatte man tage Hensyn. Den saakaldte »Mellemrigslov« imellem de forenede Riger er nemlig et Skridt henimod at gjøre dem til et fælles Toldomraade. Ændredes eller ophævedes nu »Mellemrigsloven« ikke, naar Korntold indførtes i Sverige, vilde det jo blive muligt at føre f. Ex. Mel toldfrit fra Norge til Sverige. At det vilde støde Nordmændene, om de til Dels nedrevne Toldgrænser mellem de forenede Riger atter forhøjedes, var et Hensyn, de svenske Beskyttelsmænd tillagde mindre Vægt. Disse ere nemlig for største Delen i den

samtidige »norska frågan« saakaldte »Norskätare.« Endelig var det en Vanskelighed, at Toldbeskyttelsen i højst forskjellig Grad vilde komme det udstrakte Sveriges forskjellige Egne til gode, og at i Særdeleshed Norrland næsten udelukkende vilde komme til at deltage i Ydelsen uden at faa godt af Nydelsen; til Gjengjæld stilledes store Jærnvejsforbindelser med de sydlige Dele af Riget i Udsigt.

Forhandlingerne i Kamrene, som begyndte den 3dje Marts, varede i tre Dage, og 252 Talere havde Ordet. Den 4de Marts forkastedes Korntolden i første Kammer med 75 Stemmer mod 57, men den følgende Dag vedtoges den i andet Kammer med 105 mod 99. Dermed var Sagen ikke afgjort, da den svenske Forfatning i Spørgsmaal af denne Natur kræver en Fællesafstemning i begge Kamre. Denne fandt Sted den 13de Marts. Hovedforslaget var Bevillingsudvalgets første Punkt, at der af umalet Sæd (undtagen Havre og Vikker) skulde svares i Told 2 Kroner for 100 Kilogram, dette Forslag blev forkastet med 181 Nej (77 i første, 104 i andet Kammer) imod 164 Ja (60 i første, 104 i andet). Udvalgets andet Punkt ($3^1/_2$ Krone paa malet Sæd) faldt med 236 Nej (83 i første, 153 i andet Kammer) mod 107 Ja (54 i første, 53 i andet). Tredje Punkt (Malttold paa $2^1/_2$ Kr.) forkastedes med 230 Nej mod 91 Ja, fjerde Punkt (Klidtold paa 30 Øre) med 219 Nej mod 76 Ja. Saaledes vandt Frihandelsmændene en afgjørende Sejr.

Imidlertid opgave Beskyttelsesmændene ingenlunde Haabet om paa andre Punkter end i Hovedstillingen at trænge igjennem for saaledes at forberede en mulig Sejr paa et senere Trin. De gjorde saaledes et Forsøg paa at faa Mellemrigsloven af 29de Maj 1874 om de forenede Rigers gjensidige Handels- og Søfartsforhold ophævet. Vel mislykkedes dette; men et Gjennemsyn af Loven blev dog stillet i Udsigt, i det Rigsdagen den 16de Maj i en Skrivelse til Regeringen anmodede denne om et saadant. Dernæst benyttede Beskyttelsesmændene sig af en Ytring af Stats-

minister Themptander, i det han i sin Tale den 4. Marts i andet Kammer imod Korntolden havde nævnt Differentialtold som et muligvis brugbart Middel til at sikre Sverige imod ikke at faa tilstrækkeligt Vederlag for de Fordele, det tilstaar andre Lande, og i det han havde erklæret sig rede til at lade undersøge, om det var muligt at opstille en dobbelt Række Toldsatser, den ene for de Stater, der behandlede Sverige som de mest begunstigede Nationer, den anden lige over for de øvrige Stater. I Henhold hertil lod Regeringen senere nedsætte en Differentialtoldkomité, som holdt sit første Møde den 3dje Oktober og sluttede sit Arbejde i December. — Den 9de Maj dannede der sig en Beskyttelsestoldforening, den 13de Maj en Forening imod Told paa Levnedsmidler.

Ved Nedsættelsen af en anden »ekonomisk« Komité søgte Regeringen at forberede Forslag til Foranstaltninger, der kunde skaffe Lettelser for Jordbruget og andre trykkede Næringer, men fra hvis Undersøgelser Toldspørgsmaal udtrykkelig vare undtagne. Denne Komité, som allerede konstituerede sig den 11te Maj, kaldtes »Velfærdskomitéen«. Den 19de November afgav den en Betænkning om Muligheden af at tilvejebringe en almindelig Fragtnedsættelse paa Sveriges Jærnveje.

Statsminister Themptander, som havde været Frihandelens bedste Støtte under andet Kammers Forhandling den 4de Marts, men som den 26de April var bleven alvorlig syg, nødsagedes den 28de Maj til at afgive sin Portefeuille som Finansminister til et andet Medlem af Statsraadet, Friherre Tamm, der havde været Regeringens Talsmand paa Frihandelssiden i første Kammer den 4de Marts.

Medens det store Spørgsmaal om Korntold gik i Arv til en følgende Rigsdag, løste denne flere Spørgsmaal paa Lovgivningens Omraade. Den 13de Februar kunde Rigsdagen saaledes allerede meddele Regeringen, at den havde vedtaget dens Forslag om Erstatning af offentlige

Midler til uskyldig fængslede eller dømte, hvorom derefter Loven udkom den 12te Marts. Den 4de Juni udkom en beslægtet Lov om Erstatning til Vidner i Kriminalsager. Af 12te Marts er ogsaa en Lov om Ansvar for Skade som Følge af Jærnvejsdrift, hvorved Grundsætningen om Arbejdsgiverens Ansvarspligt inden visse Grænser blev anerkjendt i den svenske Lovgivning. Den af Regeringen forelagte Lov om Lappernes Græsning af Rensdyr i Sverige ændredes af Rigsdagen og udkom den 4de Juni. Af de foreslaaede Ændringer i Banklovgivningen blev kun en enkelt den 16de Maj vedtagen af Rigsdagen og udkom den 19de November som Lov om Bankaktieselskaber. Blandt en større Del militære Love og Forordninger skal kun nævnes en af 5te Marts om Ændring i Værnepligtsloven af 5te Juni 1885 (om Gotland), en af 16de Juli om Udskrivningen, en af 6te December og en af 17de December om værnepligtige (paa Gotland).

En af de vigtigste Rigsdagsbeslutninger gjaldt Statsbanens Fortsættelse fra Sollefteå gjennem det øvre Norrland, hvorved denne udstrakte og tyndt befolkede Del af Sverige faar betydelig lettede Forbindelser med den øvrige Del af Riget. Foruden en hel Del private Jærnveje — mellem Malmø og Trelleborg, Kristianstad og Åhus, Malmø og Billesholm, Halmstad og Varberg o. s. v. — aabnedes i Aarets Løb følgende betydeligere Statsbanestrækninger: Sollefteå—Ragnda i sin Helhed den 1ste Oktober, og allerede den 1ste Juni Strækningen Kilafors—Söderhamn—Stugsundet.

Ligesom de to andre nordiske Riger har ogsaa Sverige forberedt Konvertering af en Del af sin Statsgjæld. I det udenrigske Konsortium, som medvirkede hertil, deltog ogsaa den danske Landmandsbank med en Femtedel. Et $3^1/_2$ pCt. Statslaan paa 72 Mill. Kr. blev i den Anledning optaget. — Den 4de November udkom en Forordning om Konsulatvæsenet, som traadte i Kraft fra Nyaar 1887.

Af svenske Møder og Udstillinger i Aarets Løb

mærkes følgende. En saakaldet »Landbrugsrigsdag« aabnedes den 8de Februar i Stockholm, og blandt dens Beslutninger bør nævnes Dannelsen af et »Frøexportbolag«. Den 29de Maj aabnedes den første svenske Fjerkræudstilling paa Hasselbakken ved Stockholm, den 7de Juni det andet svenske Teknologmøde og den 9de et almindeligt Pigeskolemøde sammesteds. I Örebro aabnedes den 28de Juni det tredje svenske Arbejdermøde, i Stockholm den 7de Juli det andet Typografmøde og Dagen efter det 9de Publicistmøde. Den 12te Juli aabnedes det store Landbrugsmøde i Stockholm, hvormed var forbunden en almindelig svensk Landbrugsudstilling; denne omtaltes i næste Aars Trontale som vidnende om den »lovende Udvikling, hvori Kvægavlen og Redskabsfabrikationen befinder sig«. Et Fagforeningsmøde i Göteborg den 27de Avgust fattede flere vigtige Beslutninger.

Af svenske, døde i Aaret 1886, kunne nævnes: forhenværende Statsminister Gustav Adolf Vive Sparre, † 26de April, de forhenværende Statsraader: Grev Henning Ludvig Hugo Hamilton, † 15de Januar og Mathematikeren Carl Johan Malmsten, † 11te Februar, Rigsdagsmændene: Bankdirektør André Oscar Wallenberg, † 12te Januar, og Grev Erik Josias Sparre, † 17de Juni, Generaldirektøren for Fængselsvæsenet Gustav Fridolf Almqvist, † 12te Oktober, Kirurgen Johan Santesson, † 21de Januar, og Forfatterne Per Johan Edvard Bäckström, † 12te Februar, og Carl Frederik Ridderstad, † 12te Avgust.

4.

Til Fremme af den indbyrdes Samfærdsel mellem de 3 nordiske Riger ere adskillige Overenskomster sluttede. Allerede den 24de December 1885 sluttedes de under 5te Januar 1886 i Stockholm ratificerede Postoverenskomster, som traadte i Kraft den 1ste April 1886. Samme Dag traadte ogsaa de internationale Tillægsbestemmelser til

Postoverenskomsten af 1ste Juni 1878 i Kraft, som vare vedtagne 1885 paa Postkongressen i Lissabon, hvor alle 3 nordiske Riger havde været repræsenterede.

Den 15de Juni vedtoges i Stockholm en Deklaration af de 3 nordiske Riger, hvorved den under 15de Marts 1880 sluttede Overenskomst om Telegraferingen mellem dem ændredes. Forandringerne, som stode i Forbindelse med det paa Telegrafkonferencen i Berlin den 17de September 1885 gjennemsete internationale Reglement, traadte i Kraft den 1ste Juli.

Den 27de November blev i Stockholm undertegnet en imellem de 3 Riger sluttet Deklaration om Betingelserne for Modtagelsen af Guld til Udmøntning ved de enkelte Rigers Møntvæsen.

I Juli og Avgust holdtes en Del nordiske Fællesmøder, saaledes den 7de—12te Juli det 13de skandinaviske Naturforskermøde i Kristiania og sammesteds den 10de—12te det 7de skandinaviske Tandlægemøde. Den første nordiske Jagt- og Fjerkræudstilling aabnedes den 23de Juli i Kjøbenhavn. Den 25de Juli fandt en skandinavisk Kaproning Sted ved Holbæk. Det 3dje nordiske Filologmøde holdtes den 10de—13de Avgust i Stockholm og en skandinavisk Fagforeningskongres den 27de—29de s. M. i Göteborg.

Rusland.

Den 13de Februar holdt Russerne et højtideligt Indtog i Pendsheh, som var tilkjendt dem 1885, og indsatte en russisk Styrelse; men snart efter opstod der en ny Grænsestrid om det østligere Kodsha Salih ved Amu. Den 14de Juli fuldendtes den transkaspiske Jærnbane fra Michailovsk (ved det kaspiske Hav) til Merv, og der fra byggedes Landeveje til den afghaniske Grænse.

Ved Berlinerfreden 1878 havde den russiske Kejser erklæret, at han agtede at gjøre Batum til en Frihavn; men ved Ukas af 23de Juni ophævede Rusland denne Bestemmelse, og der paabegyndtes Arbejder til at omdanne det til en Krigshavn. Vel protesterede England mod »dette Brud paa Berlinerfreden«; men de øvrige Magter fandt sig rolig deri, og de russiske Blade bemærkede, at Berlinerfreden jo allerede var brudt ved Østrumeliens Forening med Bulgarien.

I Østersøprovinserne fortsattes Bestræbelserne for at fremme det russiske Sprog og den græske Kirke paa det tyske Sprogs og den evangeliske Kirkes Bekostning. Den 9de Marts blev det saaledes forordnet, at alle evangelisk-lutherske Almueskoler og Skolelærerseminarier i Estland, Livland og Kurland skulde unddrages de evangeliske Konsistoriers Opsyn og henlægges under det russiske Undervisningsministerium. Fremdeles anvistes der for de 3 følgende Aar 100,000 Rubler aarlig til Oprettelse af orthodoxe Kirker, Skoler o. s. v.; 8 lutherske gejstlige, som igjen havde optaget en Del Indbyggere i Estland, der vare gaaede over til den græske Kirke, i den lutherske og havde advaret deres Menigheder mod Frafald, bleve stillede for Retten som Fjender af den orthodoxe Kirke; Magistraten i Reval fik Befaling til at udlevere den lutherske Kirkeformue og Forbud imod at understøtte de evangeliske Kirker af Stadens Kasse, og endelig omdannedes alle tyske Stednavne i Riget til russiske.

Den 8de Februar døde den ivrig nationale Redaktør Aksakov i Moskva.

Bulgarien.

I Begyndelsen af Aaret 1886 førte Bulgarien saa vel Fredsunderhandlinger med Serbien som Underhandlinger

med Porten om Foreningen med Østrumelien. De sidste førte til, at der den 2den Februar blev undertegnet en foreløbig Overenskomst, i Følge hvilken Fyrst Alexander blev udnævnt til Generalguvernør over Østrumelien; men Serbien viste sig meget uvilligt til at gaa ind paa rimelige Fredsvilkaar. Stormagterne erklærede, at de vilde vende sig mod den angribende Part, og endelig bekvemmede den serbiske Regering sig den 2den Marts til at undertegne Freden i Bukuresht, ved hvilken alt blev som før. Den eneste Fredsartikel indeholdt, at Freden mellem Serbien og Bulgarien var gjenoprettet; men Serbien havde lidt store Tab paa Mennesker, Penge og Anseelse.

Ved Overenskomsten med Sultanen var det blevet bestemt, at Fyrst Alexanders Udnævnelse til Generalguvernør over Østrumelien skulde fornyes hvert 5te Aar, saa længe Fyrsten blev Sultanen tro; tillige var der vedtaget en defensiv Alliance mellem Porten og Bulgarien. Denne Overenskomst vilde Rusland imidlertid ikke anerkjende; det fordrede for det første, at Alliance-Bestemmelserne skulde udslettes, og dernæst, at det ikke skulde hedde, at »Fyrst Alexander«, men at »Fyrsten af Bulgarien« skulde være Generalguvernør over Østrumelien. Begge disse Forandringer gik Fyrst Alexander ind paa, men derimod nægtede han sit Samtykke til Ruslands tredje Fordring, at Fyrstens Gjenudnævnelse til Guvernør skulde gjøres afhængig af Stormagternes Samtykke. Ikke desto mindre bleve Stormagterne enige om en Protokol, som undertegnedes den 6te April i Konstantinopel, hvorved alle Ruslands Fordringer vedtoges. Fyrst Alexander maatte finde sig deri, Sultanens Firman paafulgte, og saaledes var Personal-Unionen mellem Bulgarien og Østrumelien nu anerkjendt. Den bulgariske Regering sammenkaldte i Slutningen af Maj en Forsamling af udvalgte fra begge Lande i Sofia, og denne stadfæstede med stort Flertal Foreningen »mellem Nord- og Sydbulgarien«.

Skjønt nu dette og andre Skridt af Fyrst Alexander og hans Førsteminister Karavelov viste, at de stræbte efter at gjøre Foreningen til en Real-Union, gjorde Sultanen ingen Indvendinger derimod; men den russiske Regering kunde ikke tilgive Fyrst Alexander, at han havde handlet uden Ruslands Samtykke, og vilde ikke taale, at Bulgarien, det Land, det med saa store Ofre havde befriet, nu vilde indtage en selvstændig Stilling og støttede sig til Ruslands Fjender. Den russiske Regering opfordrede derfor i Slutningen af Juni Porten til at optræde mod Bulgariens Brud paa Berliner-Kongressens Bestemmelser; men Sultanen lod sig efter Englands Raad nøje med venskabelige Forestillinger, som Regeringen i Sofia besvarede høflig, men ikke tog videre Hensyn til.

Russerne havde imidlertid forsøgt at gjøre Bulgarerne fortrolige med den Tanke, at den eneste Hindring for en fuldstændig Union laa i Fyrst Alexanders Person: under en anden Fyrste kunde de regne paa, at Rusland af al Magt vilde virke derfor. De troede derfor ikke, at hans Afsættelse vilde møde stor Modstand hos Folket; det drejede sig nu blot om at naa denne Afsættelse og finde de nødvendige Redskaber dertil. Det lykkedes at finde saadanne, Revolutionen forberedtes med stor Snildhed, og i Natten den 21de Avgust blev Fyrst Alexander pludselig overfalden af en Del sammensvorne Officerer, som bortførte ham fra Sofia og først i en Vogn, senere i et Dampskib førte ham til Rusland, hvor fra han igjen blev sendt over den østerrigske Grænse. Hovedmændene for Sammensværgelsen var Kadetskolens Chef Gruev og to Officerer: Benderev og Dimitriev, der under Krigsministerens Sygdom havde benyttet deres Stillinger i Krigsministeriet til at fjærne de Troppeafdelinger, som vare Fyrsten hengivne. Benderev havde i høj Grad udmærket sig i Slaget ved Slivnitza, men havde fattet Had til Fyrst Alexander, fordi han ikke havde fundet sig tilstrækkelig belønnet. De havde alle tre besøgt

det russiske Militærakademi og havde nu gjort sig til Redskaber for Ruslands Planer. Dagen efter fremtraadte Biskop Clement og den tidligere Minister Zankov og modtog den russiske Sendemand Bogdanovs Billigelse af det udførte Værk. De sammensvorne dannede derpaa en provisorisk Regering, i hvilken de optoge Karavelov for at skaffe sig Indgang i Folket; men han nægtede at indtræde i Regeringen, og det viste sig snart, at Revolutionen rundt om i Landet mødte almindelig Misbilligelse.

Allerede den 22de Avgust traadte derfor den provisoriske Regering tilbage, og der dannedes en ny Regering, i hvilken foruden Karavelov Nationalforsamlingens Formand Stambulov indtraadte. Samme Dag rykkede Major Popov i Spidsen for Tropper, som vare blevne Fyrst Alexander tro, ind i Sofia, og det syntes at skulle komme til en Kamp imellem dem og de Regimenter, som havde foretaget Revolutionen. Det lykkedes imidlertid Karavelov at mægle imellem dem, og de sidste forlode Sofia; men allerede inden Fyrstens Tilhængere saaledes igjen havde faaet Magten i Hovedstaden, havde Tropperne rundt om i Landet rejst sig til hans Fordel, og Stambulov i Tirnova og den øverstbefalende i Filippopel, Mutkurov, havde afsendt et Telegram til Fyrst Alexanders Fader, Prins Alexander af Hessen, med Opfordring til Fyrsten, hvis Opholdssted man ikke kjendte, om at vende tilbage til Bulgarien.

Fyrst Alexander modtog denne Opfordring i Lemberg, hvor han den 27de Avgust blev modtagen af en begejstret Menneskemasse, og Dagen efter besluttede han at følge den. Paa Vejen fandt han overalt en festlig Modtagelse, især i Bukuresht, hvor hele Ministeriet mødte paa Banegaarden. Et særligt Kongetog førte ham der fra til Donaustaden Giurgevo, hvor fra hans Jagt satte ham over til Rustsjuk (den 29de Avgust). Her bød Stambulov ham under almindelig Jubel velkommen, og der dannedes et nyt Ministerium, i hvilket Karavelov ikke blev optagen.

Den 3dje September ankom han til Sofia. Her var Mutkurov allerede ankommen den 30te Avgust med Tropperne fra Filippopel og havde fængslet, ikke blot Zankov, Clement og mange andre af Fyrst Alexanders Modstandere, men ogsaa Karavelov og andre, der mistænktes for ikke at være hans paalidelige Tilhængere. De sidste bleve imidlertid frigivne paa Alexanders Bud, ingen af de fængslede bleve henrettede, og de oprørske Tropper overgave sig. Imidlertid havde Fyrst Alexander allerede paa Rejsen gjennem Bulgarien afsendt et ydmygt Telegram til den russiske Kejser og erklæret sig villig til at nedlægge sin Krone i hans Haand; men Kejseren lod sig ikke forsone, hans Svar misbilligede Fyrstens Tilbagekomst, og allerede den 7de September forlod han igjen Bulgarien efter at have indsat et Regentskab, som kom til at bestaa af Stambulov, Karavelov og Mutkurov.

I Slutningen af September ankom den russiske General Kaulbars til Sofia, hvor han optraadte paa en meget overmodig Maade. Han forlangte af Regentskabet: 1) Frigivelse af de fængslede, 2) Ophævelse af Belejringstilstanden og 3) Standsning af Valgene til en Forsamling, som skulde vælge en Fyrste, der vare berammede til den 10de Oktober. Da Regentskabet ikke vilde gaa ind herpaa, søgte han at vække Folkestemningen imod det og gjorde i dette Øjemed Rejser omkring i Landet. Valgene til Sobranjen fandt imidlertid Sted, og Forsamlingen kom til at bestaa af ca. 450 Tilhængere af Regeringen imod ca. 50 Medlemmer af Oppositionen. Kaulbars erklærede imidlertid, at Valgene, der vare foretagne under Regeringens Tryk, vare ugyldige. Regentskabet, hvis ene Medlem Karavelov havde begyndt at nærme sig det russiske Parti, gav for saa vidt efter, som det frigav de fængslede Officerer og i Fyrst Alexanders Sted besluttede at foreslaa Valget af en Fyrste, som det mente Rusland vilde billige.

Forsamlingen traadte sammen i Tirnova den 31te

Oktober, og den 11te November valgtes med Akklamation Prins Valdemar af Danmark til Fyrste; men han og hans Fader, Kong Christian den 9de, afsloge den tilbudte Krone. Sobranjen gik strax efter Valget fra hinanden, efter at Karavelov som Regent var bleven afløst af Givkov. Imidlertid havde General Kaulbars fortsat sin Virksomhed. Efter at to smaa russiske Krigsskibe vare ankomne i Varnas Havn, havde Ruslands Tilhængere bemægtiget sig den lille Søfæstning Burgas (den 3dje November); men Regeringens Tropper havde snart overvældet de sammensvorne, som derefter bleve stillede for Retten. Herimod protesterede Kaulbars, og da den russiske Konsulats-Kavas i Filippopel fik Prygl, uden at Stadens Præfekt derefter blev afsat, erklærede han, at der ikke længere var nogen Sikkerhed for russiske Undersaatter i Bulgarien, og at den kejserlige Regering ikke kunde fortsætte sit Forhold til en Regering, som aabenbart trodsede den. Den 20de November afrejste han derfor tillige med de russiske Konsuler, efter at have overdraget Beskyttelsen af de russiske Undersaatter i Bulgarien til den tyske, i Østrumelien til den franske Generalkonsul. Han begav sig derpaa til Petersborg og havde Avdiens hos Kejseren i Gatshino den 1ste December.

Kaulbars's Optræden havde fremkaldt den engelske Ministerpræsident Lord Salisburys og den ørsterrigsk-ungarske Minister Kalnokys Misbilligelse; men Østerrige og England, hvilke Bulgariens Uafhængighed laa mest paa Hjærte, ønskede dog, at Bulgarerne skulde komme overens med Rusland, og havde ingen Lyst til for dettes Skyld aabenlyst at bryde med dette. Den Deputation (Minister Stoilov, Advokat Grekov og Kjøbmand Kaltshev), som den 2den December afrejste fra Sofia, udrettede derfor intet ved sin Rundrejse til Evropas Hovedstæder. Medens de den 6te December bleve modtagne af Kong Milan og Ministerpræsidenten Garashanin i Belgrad, bleve de i Wien og Berlin kun modtagne som Privatpersoner, og skjønt den

engelske Udenrigsminister Lord Iddesleigh forsikrede dem om Englands Sympathi, gav han dog intet Haab om nogen Hjælp. Overalt havde man raadet dem til at søge Overenskomst med Rusland; men den Fyrste, den russiske Kejser gjennem Sultanen havde foreslaaet, Prins Nikolaus af Mingrelien, vilde de paa ingen Maade modtage, da han var fuldstændig afhængig af Rusland. Ved Aarets Ende stod altsaa det bulgariske Spørgsmaal fuldstændig uafgjort.

Grækenland.

Grækenland havde i Aaret 1885 foretaget store Rustninger for at støtte sine Fordringer om udvidede Grænser og vilde ikke afvæbne, uagtet Stormagterne gjentagne Gange opfordrede det dertil og til sidst (med Undtagelse af Frankrig) sendte Skibe til Bugten ved Suda (paa Kreta) for at give deres Opfordringer Eftertryk. Ikke desto mindre erklærede Ministeriet Delyannis i en Rundskrivelse af 16de April, at Grækenland ikke kunde give efter. Magterne besluttede da at sende det græske Ministerium et Ultimatum, en Ydmygelse, som den franske Udenrigsminister Freycinet troede at kunne spare Grækenland for; den 23de April tilstillede han derfor Delyannis en Note, hvori han indstændig opfordrede ham til at give efter. Delyannis fulgte hans Raad, og man troede nu, at Sagen var endt; men de andre Stormagter vilde ikke tillade, at Frankrig alene ved et venskabeligt Raad skulde faa Grækenland til at give efter, og uden at tage Hensyn dertil tilstillede de den 26de April det græske Kabinet deres truende Ultimatum. Da Delyannis holdt sig til sit eftergivende Svar til den franske Sendemand og erklærede ikke at kunne tage Hensyn til Trusler, forlode de andre Sendemænd Athen (den 7de Maj), Eskadren fra Suda-Bugten nærmede sig til Grækenlands Kyster, og der begyndte en stræng Blokade. Delyannis indgav sin

Dimission, og den 21de Maj blev Trikupis Ministerpræsident. Skjønt han havde hørt til dem, der hidtil havde været blandt de mest krigerske, var han nu nødt til at give Ordrer til at afvæbne; et Sammenstød paa Grænsen med de tyrkiske Tropper forhalede imidlertid Afvæbningen, og først den 8de Juni hævedes Blokaden.

Den 18de Juni vedtog Kammeret en meget vigtig Reform af Valgloven, hvorved de deputeredes Antal formindskedes, Valgdistrikterne udvidedes, og militæres Valgbarhed indskrænkedes. Dagen efter vedtoges en Lov, hvorved Regentskabet i Kongens Fraværelse overdroges til Ministerraadet, hvorpaa Kammerets Møder udsattes til den 5te November. Da det igjen traadte sammen, forlangte Trikupis Bevillingen af nye Skatter for at bringe Ligevægt i Budgettet. Den 16de November fordrede Oppositionen Forelæggelsen af Korrespondancen med Hensyn til forskjellige Begivenheder under Blokaden. Da Trikupis afslog Forelæggelsen, forlod Oppositionen Salen. Kammeret blev derpaa opløst (den 18de November), og nye Valg udskreves til den 16de Januar.

Den 13de December fandt en stor Højtidelighed Sted i Anledning af, at Hertugen af Sparta, Konstantin, som den 2den Avgust havde fyldt sit 18de Aar, blev erklæret for myndig.

Østerrige-Ungarn.

Den bøhmiske Landdag forkastede den 19de Januar Pleners Forslag om en administrativ Askillelse mellem tyske og slaviske Distrikter, men antog Faceks Forslag, hvorefter det czechiske Sprog i hele Bøhmen skulde være ligeberettiget med det tyske. Et andet Forslag af Plener, som udvidede Valgretten til de saakaldte Femgyldenmænd, blev antaget den 14de Januar.

I det østerrigske Rigsraads Deputeretkammer, som igjen aabnedes den 28de Januar, foreslog Scharschmid at erklære det tyske Sprog for Statssprog, og mod Czechernes Protest henvistes Forslaget til et Udvalg, men kom i Løbet af Aaret ikke videre. Handelsministeren Pino, der i Anledning af forskjellige Finansforretninger blev heftig angreben af Venstre, indgav den 15de Marts sin Afskedsbegjæring og afløstes den 26de Juni af Marquis Bacqehem. Landstormsloven, som i Krigstilfælde opbød hele det vaabendygtige Mandskab fra det 19de til det 60de Aar, blev den 16de April vedtagen af Deputeretkammeret med 178 Stemmer mod 88 (af Venstre), den 28de Maj enstemmig af Herrehuset og stadfæstet af Kejseren den 18de Juni.

Da den for 10 Aar gjældende Overenskomst om et Told- og Handelsforbund og Fællesskab i Pengevæsenet mellem Østerrige og Ungarn udløb ved Enden af 1887, blev der allerede underhandlet om dens Fornyelse. Hovedvanskeligheden voldte Spørgsmaalet om Petroleumstolden. Ungarerne, som faa Petroleum fra Baku over Fiume, vilde ikke have denne forhøjet, medens de galiziske deputerede fordrede en Forhøjelse til Fordel for Petroleumskilderne i Galizien. De Forslag, Ministrene i begge Rigets Halvdele bleve enige om, vedtoges den 11te Juni af det ungarske Underhus; men det østerrigske Deputeretkammer foreslog flere Forandringer i Toldtarifen og forhøjede navnlig Petroleumstolden fra 1 Gylden 42 Kreuzer til 2 Gylden (den 20de Juni). Der tilvejebragtes altsaa ingen Enighed. Den 23de Juni sluttedes det østerrigske Rigsraad.

En anden i sig selv mindre vigtig Sag havde imidlertid vakt stor Ophidselse i Ungarn. General Janski og nogle andre Officerer smykkede paa Aarsdagen for Ofens Bestormelse (den 22de Maj 1849) af Honved-Tropperne de ved Fæstningens Forsvar faldne Officerers, navnlig General Hentzis, Grave. Pøbelen i Pest haanede i denne Anledning

General Hentzis Mindesmærke, og i Deputeretkammeret forlangte man dets Fjærnelse. Paa den anden Side krævede Hærens Officerer Fyldestgjørelse for den Fornærmelse, der var víst dem. For at udjævne disse Vanskeligheder gjorde den ungarske Ministerpræsident Tisza den 4de Avgust en Rejse til Ischl, hvor Kejseren den Gang opholdt sig, og en kejserlig Haandskrivelse til Tisza gjorde Ende paa Striden. Den ungarske Rigsdag var imidlertid sluttet (den 26de Juni).

Den 2den September holdtes i Pest Mindefesten for Ofens Tilbageerobring fra Tyrkerne (1686), ved hvilken der indfandt sig en militær Deputation fra Berlin, og Forbundet med Tyskland fejredes.

Den ungarske Rigsdag aabnedes igjen den 18de September, det østerrigske Rigsraad den 29de September. I den første erklærede Tisza, i den sidste Grev Taaffe, at Forbundet med Tyskland bestod urokket. I begge Rigshalvdele udviste Budgettet et betydeligt Deficit. I det østerrigske Rigsraad blev der rettet en Interpellation til Justitsministeren Prazak, som den 23de September havde udstedt en Anordning, i Følge hvilken Landsoverretterne i Prag og Brünn fik Befaling til ved deres Kjendelser ikke blot at benytte det tyske, men ogsaa det czechiske Sprog. Tyskerne betragtede det som et Brud paa den hidtil gjældende Grundsætning, at Tysk skulde være det officielle Sprog i den indbyrdes Korrespondance mellem Statsavtoriterne, og vare ikke tilfredse med Prazaks Svar, at den praktiske Trang havde gjort Forordningen nødvendig. Højre afsluttede hermed Sagen.

I en af Wiens Forstæder arresteredes den 3dje Oktober 17 Anarkister, som havde den Plan, i den følgende Nat at stikke Ild paa Staden paa 4 forskjellige Steder og benytte den almindelige Forvirring og Skræk til Plyndringer. — Den 24de Oktober døde den tidligere Rigskansler Grev Beust.

Delegationerne samlede sig i Pest den 4de No-

vember. Stærkt Indtryk gjorde de Erklæringer, Grev Kalnoky den 13de November afgav i den ungarske Delegations Udvalg for udenlandske Anliggender. Han omtalte General Kaulbars's Sendelse til Bulgarien paa en meget nedsættende Maade. »Den havde gjort Ruslands Indvirkning følelig for Bulgarerne paa den allerubehageligste Maade og stemt Evropas offentlige Mening paa en hidtil ukjendt Maade sympathisk for det bulgariske Folk. Hvis Rusland havde forsøgt paa at sende en Kommissær til Bulgarien, som havde overtaget Landets Regering, eller var skredet til en militær Besættelse af Kystpladserne eller hele Landet, vilde det have været Handlinger, som i alle Tilfælde vilde have tvunget os til at indtage en afgjort Stilling.« Om Forholdene til Tyskland udtalte han sig bl. a. saaledes: »Den tyske Regering har aldrig lagt Skjul paa, at Bulgarien kun interesserer den for saa vidt, som Freden i Orienten og Evropa staar i Forbindelse dermed. Ogsaa nu har den erklæret, at den ikke har nogen tyske Interesser at forsvare i Bulgarien. Derfor har den tyske Rigskansler ikke gjort sin mæglende Virksomhed gjældende for den ene eller den anden Magts Ønsker, men kun for Freden.« Den tyrkiske Regering gjorde han den Bebrejdelse, at den ikke havde svaret til Forventningerne med Hensyn til den Stilling, man i Berliner-Freden havde tiltænkt den, og ikke engang havde kunnet beslutte sig til at gjøre Brug af sine Suverænitetsrettigheder.

Efter at Delegationerne vare sluttede den 1ste December, indkaldtes Landdagene til den 9de. I den bøhmiske Landdag stillede Plener igjen sit Andragende om en administrativ Adskillelse mellem tyske og czechiske Distrikter, og da Flertallet vedtog Overgang til Dagsordenen, forlode de tyske deputerede Forsamlingen og erklærede i et aabent Brev af 26de December, at de ikke mere kunde deltage i den, før der blev givet dem Sikkerhed for en saglig Behandling af deres Forslag og Klager.

Tyskland.

Den 3dje Januar 1886 højtideligholdt Kejseren det 25-aarige Jubilæum for sin Regeringstiltrædelse som Konge af Preussen. Den 8de Januar traadte den tyske Rigsdag igjen sammen, den 14de Januar den preussiske Landdag. I begge Forsamlinger tildroge Debatterne om Polakkernes Udvisning sig først og fremmest Opmærksomheden. I Rigsdagen, hvor Oppositionen havde Flertallet, vedtoges den 16de Januar Windthorsts Forslag »at udtale den Overbevisning, at de af den preussiske Regering iværksatte Udvisninger af russiske og østerrigske Undersaatter ikke synes retfærdiggjorte og ikke kunne forenes med Folkets Interesser«; men i Forbundsraadet og Landdagen fik Sagen det modsatte Udfald. Forbundsraadet beluttede den 23de Januar enstemmig at udtale: »Forbundsraadet afslaar at tage den af Rigsdagen den 16de Januar vedtagne Beslutning under Behandling, da den preussiske Regerings Kompetens til de i Beslutningen omtalte Udvisninger er utvivlsom.« I Landdagens Deputeretkammer behandledes Sagen den 28de—30te Januar. De konservative og nationalliberale, som her havde Flertallet, stillede følgende Forslag: »Deputeretkammeret beslutter 1) at udtale sin Tilfredshed med, at der i Trontalen er stillet positive Forholdsregler til Sikring af den tyske Befolknings og den tyske Kulturs Vedligeholdelse i Udsigt, og 2) at erklære sin Beredvillighed til at yde de fornødne Midler til Gjennemførelsen af dertil sigtende Forholdsregler, især paa Skolevæsenets og den almindelige Forvaltnings Omraade, ligesom til Fremme af tyske Landmænds og Bønders Bosættelse i disse Provinser.«

Fyrst Bismarck holdt ved denne Lejlighed en stor Tale, i hvilken han gjorde gjældende, at det var nødvendigt at forandre de Grundsætninger, efter hvilke Regeringen hidtil var bleven ført i de polsktalende Landsdele. De

Proklamationer, med hvilke Kong Frederik Vilhelm den 3dje havde taget disse i Besiddelse, tilkjendegave Kongens Hensigter og de Grundsætninger, efter hvilke han havde i Sinde at regere; men den polske Befolknings Opførsel havde gjort hans Løfter fuldstændig ugyldige. Da der ikke var Tale om at vinde Polakkerne for de preussiske Statsideer, var der intet andet tilovers end at forandre Forholdstallet mellem den polske og den tyske Befolkning til Fordel for Tyskerne for at vinde sikre Undersaatter, der holdt fast ved den preussiske Stat, i hine Provinser. »At forbedre dette Forholdstal er muligt dels ved at forøge den tyske Befolkning, dels ved at formindske den polske. Til det sidste Formaal staa ingen andre lovlige Midler til vor Raadighed end at udvise de Polakker, som ikke have hørt til Landet og ikke have nogen Ret til at blive taalte i Landet. Vi nære den Overbevisning, at vi have nok af vore egne Polakker, og at vi maa formindske de polske Agitatorers Tal med Antallet af de fremmede, som ere her i Landet. Vi ville holde fast ved denne Forholdsregel med uafladelig Energi og ere fuldkommen enige derom med vor Nabo. Om der saa end fattes endnu 20 Rigsdagsbeslutninger, som gjøre Overgreb i Preussens Ret, ville vi ikke vige et Haarsbred fra vore Beslutninger.« Han anslog den polske Adels Grundejendomme i Posen til en Værdi af 100 Mill. Thaler; til at erhverve disse vilde han foreslaa Forholdsregler og forlange Bevillinger, hvorefter der skulde bosættes Tyskere paa dem, af hvem man kunde vente, at de ville vedblive at være Tyskere, altsaa Tyskere med tyske, ikke med polske Hustruer.

De konservatives og nationalliberales Forslag vedtoges med 244 Stemmer, efter at Centrum, Polakkerne og de tyskfrisindede havde forladt Forsamlingssalen. Derefter forelagde Regeringen et Lovforslag, som gik ud paa, at der skulde stilles et Fond paa 100 Millioner Mark til dens Raadighed for at kjøbe Grundejendomme i Provinserne

Vestpreussen og Posen og bestride Omkostningerne ved tyske Bønders og Arbejderes Bosættelse paa disse. De skulde enten overlades til Ejendom eller Forpagtning, og Udførelsen af denne Lov skulde overdrages til en Kommission af begge Landdagens Kamre, som skulde aflægge et aarligt Regnskab.

Lovforslaget kom til første Behandling den 22de og 23de Februar. Polakken Wierzkinski endte sin Tale mod det saaledes: »Trods den store Statsmands Had ville vi ikke kapitulere; mer end nogen Sinde ville vi være et enigt Folk af Brødre. Vi opgive ikke vor Fremtid; vor bliver Sejren, Deres Vanæren.« Windthorst erklærede, at man vilde danne et Korruptionsfond, og at Lovens Hovedformaal var at gjøre Posen og Vestpreussen protestantisk. Efter at være behandlet af et Udvalg vedtoges Loven den 7de April med 240 Stemmer mod 120.

Yderligere Forslag til Fremme af Tyskheden i de polske Landsdele angik især Skolevæsenet og vedtoges saa vel af Deputeretkammeret som af Herrehuset. Det sidste havde i Forvejen vedtaget en Udtalelse, som stemmede med den i Deputeretkammeret vedtagne. Imidlertid var der ogsaa forelagt Herrehuset et andet vigtigt Lovforslag, som gik ud paa at forandre de kirkepolitiske Love til Fordel for Katholikerne, navnlig paa Ophævelse af den saakaldte Kulturexamen, den kirkelige Domstol og Forbudet mod Oprettelse af nye Seminarier. Pavens Tillidsmand, Biskop Kopp, stillede endnu nogle videre gaaende Forslag, og efter at Kardinalstatssekræten Jacobini i en Note af 4de April havde lovet, at Paven vilde bevilge Anmeldelsespligten for de katholske Præsteembeder, dersom den preussiske Regering vilde afgive den Erklæring, at den var rede til i den nærmeste Tid at foreslaa Landdagen en yderligere Revision af Majloven, udtalte Fyrst Bismarck sig for at give efter, og den 13de April vedtog Herrehuset saa vel Regeringens som Kopps Forslag med 123 Stemmer mod 46 (især de

nationalliberale). I Deputeretkammeret vedtoges Forslagene ligeledes med 260 mod 108 Stemmer. Den nye kirkepolitiske Lov fik Kejserens Underskrift den 22de Maj, og efter at den preussiske Regering havde lovet at foreslaa en yderligere Revision af Majlovene, meddelte Jacobini den 1ste Juni den preussiske Sendemand Schlözer, at Paven anerkjendte Anmeldelsespligten. Den preussiske Landdag sluttedes den 30te Juni.

Rigsdagen behandlede først (den 9de Januar) Forslaget til Anlæggelse af »Nordøstersøkanalen« fra Elbmundingen over Rendsburg til Kielerfjord. Forslaget vedtoges ved tredje Behandling den 25de Februar med stort Flertal, efter at Kanalens Nødvendighed for Tysklands Forsvar var godtgjort. Finansloven vedtoges den 12te Februar med alle Stemmer imod Socialdemokraterne. Den 18de Februar kom Forslaget til Forlængelse af Socialistloven paa 5 Aar til første Behandling. Udvalget forkastede Loven. Ved anden Behandling den 30te Marts erklærede Minister v. Puttkammer, at Kejseren havde befalet ham at sige, at der ikke kunde beredes ham nogen bitrere Smerte end at se, at Folkets Repræsentanter lode Regeringen i Stikken ved Opretholdelsen af den indre Fred. Resultatet blev Antagelsen af et Mæglingsforslag, Forlængelse paa 2 Aar, med 173 Stemmer (konservative, nationalliberale og en Del af Centrum) mod 146.

Størst Interesse vakte Forelæggelsen af Brændevinsmonopolet. Dette var vedtaget af Forbundsraadet den 18de Februar; dets Nettoindtægt var beregnet til over 300 Millioner Mark. Første Behandling i Rigsdagen fandt Sted den 4de Marts. Ikke blot Centrum og de tyskfrisindede erklærede sig imod Monopolet; ogsaa de nationalliberale fandt det urigtigt at tilintetgjøre 300,000 selvstændige Existenser og danne 70,000 af Staten afhængige Udsælgere; derimod vare de stemte for en højere Skat paa Brændevin. Monopolet forkastedes ved anden Behandling (den 26de—

27de Marts med stort Flertal. Regeringen foreslog derpaa en Forhøjelse af Brændevinsskatten, men ogsaa denne forkastedes den 26de Juni.

Af andre Love vedtoges den om Omsorg for Embedsmænd og Soldater efter Ulykkestilfælde i deres Hverv den 15de Februar, den om Forsikring for Land- og Forstvæsensarbejdere den 9de April. Ved to Lejligheder rettede de socialdemokratiske deputerede heftige Angreb paa Regeringen. Anledningen var første Gang en Rundskrivelse af 11te April fra Minister v. Puttkammer til Øvrighederne, hvilke han indskærpede at holde Øje med Arbejdsnedlæggelser, anden Gang Regnskabsaflæggelsen over de paa Grund af Socialistloven trufne Anordninger, navnlig den Bestemmelse, at alle offentlige Forsamlinger i Berlin og Omegn skulde anmeldes for Politiet og tillades af dette 48 (i Steden for 24) Timer forud. Rigsdagen sluttedes den 26de Juni.

Den 29de Avgust aabnedes de tyske Katholikers Generalforsamling i Breslau. Under almindeligt Bifald fordredes her Gjenoprettelse af alle Klostre og af Pavens verdslige Magt samt Jesuiternes Tilbagekaldelse, og Forsamlingen sammenfattede sine Fordringer i følgende Beslutning: »Det katholske Folk har den Ret og Pligt, ikke at hvile, førend alle Levninger og Følger af Kulturkampen ere fjærnede, ligesom altid atter og atter at fordre, at man endelig igjen skjænker den af Gud indsatte kirkelige Overhyrde fuld Uafhængighed og alle katholske Ordenssamfund uhindret Ophold i det tyske Rige og fuldstændig Frihed paa deres velsignelsesrige Virksomheds Omraade.«

Medens saaledes de tyske Katholiker ikke opgave nogen af deres Fordringer, optraadte Paven paa en fredelig Maade. Da den preussiske Regering ikke vilde taale nogen Prælat af polsk Herkomst, navnlig ikke af polsk Adel, som Ærkebiskop af Posen, udnævnte han den 2den Marts Provst Dinder til Ærkebiskop, efter at Kardinal Grev Ledochovski havde nedlagt sit Embede. Den under 15de December af

Domkapitlet i Frauenburg til Biskop af Ermeland valgte Domherre Theil fik den 12te Februar Pavens Stadfæstelse, den 2den Marts Kongens Anerkjendelse. Saaledes vare nu alle 12 preussiske Bispedømmer regelmæssig besatte.

Efter at have brugt en Badekur i Ems kom Kejseren den 20de Juli til Gastein. Sammesteds ankom den 2den Avgust Fyrst Bismarck, som havde brugt Badekur i Kissingen og dér havde modtaget Besøg af den østerrigske Minister Grev Kalnoky, med hvem han synes at have truffet Aftale om Forlængelsen af det tysk-østerrigske Forsvarsforbund. Den 8de Avgust kom Kejseren af Østerrige til Gastein, og om begge Kejserne samlede sig deres Ministre. Den 10de Avgust rejste Kejser Vilhelm hjem og højtideligholdt den 17de Hundredeaarsdagen efter Frederik den stores Død. Den 10de September kom han til Strassburg og var i de følgende Dage til Stede ved det 15de Armékorps's Manøvrer. Efter at Kejseren den 19de September var rejst til Baden-Baden, begav Kronprinsen sig til Metz, hvor den glimrende Modtagelse gav Tyskerne Haab om en Forandring i Stemningen. Sammesteds havde ogsaa det tyske Parti, som var voxet stærkt ved Indvandring, medens mange Franskmænd havde forladt Metz, faaet Overhaanden ved Valget af Kommuneraadet (den 11te Juli). I Strassburg, hvor man for første Gang lod det komme til Kommunevalg, kom en Tredjedel af Raadet til at bestaa af Tyskere; men ellers var det tyske Parti næsten overalt blevet udelukket i Elsass-Lothringen.

Regeringens allerede oven for omtalte skarpe Optræden mod Socialdemokraterne viste sig ved flere Lejligheder. I Hamburg, Altona og andre Stæder i Holsten fængsledes saaledes mange, og den lille Belejringstilstand i Berlin og andre Stæder forlængedes dér til den 30te September 1887. Den 6te Avgust dømtes de socialdemokratiske Rigsdagsmænd v. Vollmar, Bebel, Auer, Frohme, Viereck og Diez samt 3

andre Socialister til Fængselsstraf, og Dommen stadfæstedes den 11te Oktober af Rigsretten i Leipzig.

Kolonialvæsenet gjorde betydelige Fremskridt. I Østafrika blev hele det indre Land fra Nyassa-Søen til Tanganjika og Viktoria-Nijanza ved en Overenskomst med England tilkjendt Tyskland, medens kun Kysten mellem 11 og 1° s. B. i en Udstrækning af 10 Sømile ind i Landet samt enkelte Punkter n. for 1° tilkjendtes Sultanen af Sansibar. I Vestafrika bleve Kolonien Kameruns Grænser nøjere bestemte. End videre bleve Tyskland og England enige om, at 3 af Salomons-Øerne (Bougainville, Choiseul og Isabella) skulde tilhøre Tyskland. Derimod opgav det sin Ret til at anlægge en Skibsstation og et Kuloplagssted paa Karolinerne, en Ret, som ikke mere havde nogen stor Betydning efter Erhvervelsen af Marshals-Øerne. Tysklands Postdampskibsforbindelse med Østasien og Avstralien traadte i Virksomhed den 30te Juni.

I Løbet af Sommeren døde 3 berømte Historikere i Berlin, Leopold v. Ranke, † 23de Maj, Georg Waitz, † den 24de Maj, og Max Duncker, † den 21de Juli; kort efter Litteraturhistorikeren Wilhelm Scherer, † den 6te Avgust.

Rigsdagen blev indkaldt til en overordentlig Samling, som kun varede fra den 16de til den 20de September. Anledningen var den under 28de Avgust undertegnede Traktat om en Forlængelse af den tysk-spanske Handelstraktat af 12te Juli 1883. Forlængelsen til 1ste Februar 1892 blev vedtagen saa vel af Rigdagen som af Forbundsraadet. I øvrigt optoges den korte Rigsdagssamling kun af Socialdemokraternes Klager over den sachsiske Regerings Optræden, navnlig over den lille Belejringstilstands Indførelse i Leipzig. Derimod lykkedes det dem ikke at samle de fornødne 30 Stemmer til en Interpellation om Fyrst Bismarcks Stilling til det bulgariske Spørgsmaal.

Begivenhederne i Bulgarien havde fremkaldt en stærk Sympathi for den tyske Fyrste og en stor Forbitrelse mod

Rusland, og de tysk-frisindede og klerikale Blade benyttede denne almindelige Stemning til Angreb paa Fyrst Bismarck som den, der gik i Ruslands Ledebaand. Efterhaanden lykkedes det dog en besindigere Dom at faa Overhaanden: man indsaa, at Tyskland ikke for Bulgariens Skyld kunde indlade sig paa at optræde mod Rusland, men maatte overlade det til de nærmere interesserede Magter: Østerrige-Ungarn og England. For Bismarck var det Hovedopgaven ikke at drive Rusland over i Frankrigs Arme; thi Forholdet til Frankrig, med hvilken Magt man tidligere eller sildigere ventede Krig, laa til Grund for hans Politik, og da den franske Krigsminister Boulanger paa denne Tid stræbte at forøge Frankrigs Krigsmagt betydelig, for at den kunde være den tyske Hær voxen, var det nær kommet til et Brud imellem de to Stormagter. Vel veg man paa begge Sider tilbage fra at lade det komme til den frygtelige Kamp, og den nye franske Sendemand i Berlin, Jules Herbette, der den 23de Oktober blev modtagen af Kejseren, udtalte sig meget fredelig; men Bismarck ansaa det dog for nødvendigt at forøge Tysklands Krigsmagt for i værste Tilfælde at kunne gjøre Front til begge Sider.

Da derfor Rigsdagen traadte sammen til sin sidste ordentlige Samling den 25de November, betegnede den af Statssekretæren v. Bötticher oplæste Trontale strax Hærens Forstærkning som dens Hovedopgave. Regeringens Forslag gik ud paa at forøge Hærens Fredsstyrke fra 1ste April 1887 til 31te Marts 1894 med 41,135 Mand, saa at den kom til at udgjøre 468,409 Mand (foruden de etaarig-frivillige). Infanteriet skulde forøges med 31 Bataillоner, Feltartilleriet med 24 Batterier. Som Grund til Forøgelsens Nødvendighed anførtes den franske og den russiske Hærs tiltagende Styrke: de vare nu begge større end den tyske, og Udgifterne til Hær og Flaade vare i begge Lande næsten dobbelt saa store som i Tyskland. Forhandlingerne aabnedes den 3dje December af Krigsminister Bronsart v. Schel-

lendorf, som gjorde gjældende, at det var meget ønskeligt at faa Sagen afgjort før Juleferien, da Krigsbestyrelsen behøvede omtrent 3 Maaneder til at gjennemføre Overgangen til de nye Forhold.

Den første Taler imod Loven var Richter, som paa de tyskfrisindedes Vegne erklærede, at hans Parti holdt paa Indførelsen af en toaarig Tjenestetid og en aarlig Fastsættelse af Krigsbudgettet. De evropæiske Forhold vare ikke værre end før: lige over for en Alliance mellem Frankrig og Rusland kunde man stille Forbundet med Østerrige-Ungarn, og i Virkeligheden var den tyske Hær stærkere end de andre: i Frankrig og Rusland stode mange Soldater kun paa Papiret. Efter at Windthorst havde erklæret, at han i det højeste vilde indlade sig paa en treaarig Bevilling, tog Feltmarskalk Grev Moltke Ordet: »Hele Evropa staar under Vaaben; enten vi vende os til højre eller venstre, finde vi vore Naboer i fuld Rustning, i en Rustning, som selv et rigt Land i Længden vanskelig kan udholde. Dette driver med Nødvendighed til hurtig Afgjørelse, og det er Grunden til, at Regeringen allerede før Udløbet af Septennatet fordrer en Forstærkning af Hæren.« — »Man har givet os det Raad at komme overens med Frankrig. Ja det vilde vistnok være meget fornuftigt, det vilde være en Velsignelse for begge Nationer og en Borgen for Freden i Evropa. Men naar det ikke sker, hvis er saa Skylden? Saa længe den offentlige Mening i Frankrig heftig fordrer Tilbagegivelse af to væsentlig tyske Provinser, og vi ere fast besluttede paa aldrig at udlevere dem, vil en Overenskomst med Frankrig næppe være mulig. Man har dernæst henvist til vort Forhold til Østerrige. Dette Forbund er meget værdifuldt; men allerede i det sædvanlige Liv er det ikke godt at stole paa fremmed Hjælp; en stor Stat bestaar kun ved egen Kraft.« — »Den Fordring, som stilles til Landet, bliver stillet for om muligt fremdeles at sikre den hidtil med Møje opretholdte Fred i Evropa. Naar vi forkaste

dette Forslag, paatage vi os et meget alvorligt Ansvar, maaske for en fjendtlig Invasions Ulykke«.

Forslaget henvistes til et Udvalg paa 28 Medlemmer, af hvilke 16 hørte til Oppositionen (8 Medlemmer af Centrum, 5 tyskfrisindede, 2 Socialdemokrater, 1 Polak), 12 til Regeringens Tilhængere (6 konservative, 4 nationalliberale, 2 Medlemmer af Rigspartiet). Det preussiske Krigsministeriums Kommissarius angav i Udvalget den tyske Hær i Fredstid til 427,000 Mand, den franske til 471,000, den russiske i Evropa til 614,000. »Rusland havde efter dets Krigsministers Ytringer ved sine nye militære Indretninger forudset en Krig med Tyskland, Østerrige og Rumænien og søgte at indrette sin Styrke derefter; det russiske Jærnbanevæsen var mod Vest mønsterværdig indrettet. Imod 2 Millioner Tropper, som Tyskland i yderste Tilfælde kunde opbyde, stode 5 Millioner franske og russiske Soldater.« Ikke desto mindre vedtog Udvalgets Flertal at nedsætte Hærens Forøgelse til 13,000 Mand for de næste 3 Aar og endnu 9000 Mand for ét Aar. Efter at det dernæst den 17de December havde vedtaget Centrums Forslag, at theologiske Studenter skulle befries for Militærtjeneste, besluttede det at udsætte Forelæggelsen af sin Betænkning til efter Nyaar, og derved blev det, uagtet den offentlige Mening paa mange Maader udtalte sig for Regeringens Forslag.

I øvrigt viste der sig hen imod Aarets Slutning en fredeligere Stemning i Evropa. Kejser Alexander den 3dje lod paa Georgsdagen den 8de December sin Sendemand i Berlin, Grev Shuvalov, overbringe sine Lykønskninger til Kejser Vilhelm som den ældste Georgsridder. Den tyske Kejser udtalte i sit Svar sit inderlige Ønske om at maatte ende sit Liv i Fred og ytrede det Haab, at Kejser Alexander vilde finde en fredelig Løsning af det bulgariske Spørgsmaal. Den 15de December offentliggjorde det russiske Regeringsblad en Opfordring til de russiske Blade til at vise større Forsigtighed i Omtale af den tyske Politik; man maatte beklage de Udskejelser af Pressen, der fremstillede Forholdet

saaledes, som om Rusland især forhindredes fra at løse det bulgariske Spørgsmaal paa en tilfredsstillende Maade ved en hemmelig Modstand af Tyskland, der var Ruslands farligste Fjende. Den kejserlige Regering havde fuld Grund til at være forsikret om, at Tyskland vilde afholde sig fra enhver Handling, som kunde berøre Ruslands Værdighed og Interesser, og at Tysklands Indflydelse kun var rettet paa Bevaringen af den almindelige Fred. Denne officiøse Meddelelse lod imidlertid den indflydelsesrige Katkov ikke aftrykke i sit Blad, Moskover Avisen, men fordrede tvært imod en kraftig Politik, som skulde optræde ene og alene i russisk Interesse uden Hensyn til andre Magter. Ogsaa i Frankrig kom fredelige Stemmer til Orde, og selv Boulanger ytrede ved Prisfordelingen til det franske Redningsselskab: »Freden er saa nødvendig for Folkene, at de, der staa i Spidsen for Regeringen, maa sikre den for enhver Pris, for saa vidt det ikke gjælder Landets Ære eller Sikkerhed.«

I Bayern havde man længe med Ængstelse set Kong Ludvig den 2den mere og mere hengive sig til sin Særhed. Paa den ene Side var han i højeste Grad menneskesky, paa den anden Side vilde han efterligne Ludvig den 14de og lod det ene pragtfulde Slot efter det andet opføre. Uagtet hans Civilliste udgjorde 4,230,000 Mark, var Chatolkassen dog kommen i en Gjæld paa 13½ Mill. Mark og kunde intet mere betale. Ministrene havde allerede flere Gange gjort Kongen Forestillinger mod hans vanvittige Ødselhed; men den 17de April 1886 opfordrede han dem i en Haandskrivelse til at gjøre Landdagen Forslag til Gjældens Dækning af Statskassen. Efter en Samtale med Landdagens indflydelsesrigeste Medlemmer svarede de Kongen, at der ikke var den mindste Udsigt til at gjennemføre et saadant Forslag; men han, som nærede de mest overdrevne Forestillinger om Kongemagten, viste nu aabenbart Vanvid. Han underskrev Dødsdomme over Ministre og behandlede sine Omgivelser, der bestode af Folk af ringe Stand, enten grusomt eller overdrevent venskabeligt. Efter at Ministeriet

den 4de Juni havde overdraget Lægen v. Gudden at iagttage Kongen, erklærede han og 3 andre Læger ham for sindssvag og ude af Stand til at føre Regeringen. Da hans yngre Broder Otto allerede længe havde været sindssvag, overdrog Ministeriet Regentskabet til hans Farbroder, Prins Luitpold, og en Kommission udsendtes til Slottet Hohenschwangau, Kongens sædvanlige Opholdssted, for at tage ham under Forvaring. Kongen havde begivet sig til det nærliggende nye Slot Schwanstein, og da Kommissionen den 10de Juni kom der hen, blev den afvist af Gendarmer. Efter at være vendt tilbage til Hohenschwangau fængsledes den paa Kongens Befaling; men det lykkedes den at slippe løs, og Kongen blev derefter fængslet og ført til Slottet Berg ved Starnberger Sø. Dagen efter, Pinsedag den 13de Juni, gik han en Spaseretur med Gudden, medens Gendarmerne holdt sig i nogen Afstand. Pludselig ilede Kongen til Søen, og da Gudden vilde hindre ham i at drukne sig, trak han ham med sig i Døden.

Den 15de Juni traadte Landdagen sammen, og Prins Luitpold overtog Regeringen i Kong Ottos Navn. Det klerikale Parti havde haabet, at et Ministerium Franckenstein nu vilde afløse Ministeriet Lutz; men Prinsregenten beholdt dette, og da han den 7de—10de December besøgte Kejseren i Berlin, erklærede han sig for Regeringsforslaget om Hærens Forøgelse. Hans sidste Ord til Franckenstein og andre Medlemmer af Centrum vare: »I kritiske Tider som de nuværende maa de finansielle Hensyn vige for de almindelige, der angaa Fædrelandets Vel; det gjælder her ogsaa mit bayerske Fædreland og Folk, som jeg elsker af ganske Hjærte«.

England.

Parlamentet traadte sammen den 12te Januar og aabnedes højtidelig med en Trontale den 21de. I denne, som blev oplæst af Lordkansleren, sagde Dronningen: »Jeg

har med dyb Smerte iagttaget Forsøget paa at ophidse Irlands Folk til Fjendskab mod den legislative Union mellem dette Land og Storbritannien. Jeg er afgjort imod enhver Forstyrrelse af denne Grundlov og nærer den Overbevisning, at jeg vil blive hjærtelig understøttet i Modstanden derimod af mit Parlament og mit Folk. Hvis de bestaaende Lovbestemmelser skulde vise sig utilstrækkelige til at faa Bugt med de voxende slette Tilstande, venter jeg, at De ville være rede til at udruste min Regering med den nødvendige Magt.« I Overensstemmelse hermed anmeldte Skatkammerkansleren Hicks-Beach den 26de Januar et Forslag til Undertrykkelse af Nationalligaen og andre farlige Foreninger i Irland; men samme Dag stillede den radikale Collings et Ændringsforslag til Adressen, hvori udtaltes Underhusets Beklagelse over, at Trontalen ikke havde forkyndt Forholdsregler, som kunde yde Bønderne Lettelser til at opnaa smaa Forpagtninger. Gladstone understøttede Forslaget, som blev vedtaget med 329 Stemmer (de fleste liberale, de radikale og de irske Homerulere) mod 250. Dronningen maatte derefter modtage Salisburys Dimission, og den 3dje Februar dannedes atter et Ministerium Gladstone.

Det nye Ministerium Gladstone adskilte sig fra det i Juni 1885 aftraadte derved, at nogle af de gamle liberale med Hartington i Spidsen, som holdt paa Unionen, ikke indtraadte i det og dannede et nyt Parti som »liberale Unionister«, at det radikale Parti var stærkt repræsenteret, navnlig ved John Morley, den nye Sekretær for Irland, som man vidste var stemt for dettes Selvstændighed, og at den nye Udenrigsminister Lord Roseberry stod i et venskabeligt Forhold til Fyrst Bismarck og især til hans Søn, Grev Herbert Bismarck, saa at man kunde vente, at Salisburys Udenrigspolitik vilde blive fortsat. Gladstone aabenbarede endnu ikke sine Planer med Hensyn til Irland; men da han blev vel modtagen af Parnell og ikke kunde faa Flertallet i Underhuset uden dennes Understøttelse, ventede man store Indrømmelser til Irlænderne.

Den 8de Februar blev London Skuepladsen for raa Pøbeloptøjer, der i nogle Timer gjorde en tøjlesløs Skare til Herre over det rige Westend, hvor Vinduerne i Klubber og Butikker bleve plyndrede, Ekvipager bleve standsede og Damerne berøvede deres Smykker. Politiet gjorde først sent Ende paa Optøjerne. Dagen efter gjentoges de, men standsedes hurtigere. Ogsaa i andre store Stæder, som Leicester, Birmingham og Manchester, forefaldt lignende Uroligheder. Den 21de Februar blev der holdt en Forsamling i Hydepark, hvor Socialisten Burns udtalte, at Arbejdernes Bevægelse maatte føre til Blodsudgydelse, hvis Regeringen ikke søgte at afhjælpe de arbejdende Klassers Nød, beskæftigede de arbejdsløse og indskrænkede det daglige Arbejde til 8 Timer. Ogsaa her havde Politiet stor Møje med at standse Mængdens Udskejelser. Førerne bleve stillede for Retten, men frikjendtes den 10de April.

Gladstones Planer til Irlændernes Tilfredsstillelse vakte stærk Forbitrelse blandt den protestantiske Befolkning i Ulster (Orangisterne), som frygtede for, at den, naar Irland blev selvstændigt, vilde blive given fuldstændig i det katholske Flertals Vold. For at styrke den i dens Modstand rejste Lord Churchill den 22de Februar til Belfast og forsikrede den om de konservatives bestemte Vilje, ved alle Midler at hindre Unionens Ophævelse. Ogsaa i selve Ministeriet rejste der sig Modstand mod Gladstones dristige og vidt gaaende Planer: den radikale Chamberlain og Trevelyan, som i det forrige Gladstoneske Kabinet havde været Sekretær for Irland, gøs tilbage for et saa afgjort Brud mod alle engelske Traditioner og traadte i Marts ud af Ministeriet. Gladstone lod sig imidlertid ikke standse paa sin Vej, men forelagde i April sine to store Lovforslag til Irlands fuldstændige Omdannelse. Den 8de April forelagde han »Homerulebillen«, som tilsigtede Oprettelsen af et eget irsk Parlament og en irsk Regering i Dublin, og anbefalede den i en Tale paa 3½ Time som det eneste Middel til at fremkalde en moralsk Union med Storbritannien,

medens Tvangsforholdsregler kun vilde gjøre Svælget mellem begge Lande dybere.

Medens Parnell lykønskede Underhuset til, at der endnu fandtes en Statsmand, som vilde laane det stakkels hjælpeløse Irland sin mægtige Stemme, talte Chamberlain og Hartington imod Billen (den 9de April) og klagede bl. a. over Udelukkelsen af de irske deputerede fra Rigsparlamentet, hvilket vilde føre til Irlands fuldstændige Adskillelse fra Storbritannien. For at afvæbne denne Indvending erklærede Gladstone den 13de April, at Regeringen var rede til at indrømme de irske deputeredes Adgang til Rigsparlamentet med indskrænkede Rettigheder eller i formindsket Tal og at tilstaa Rigsparlamentet et Veto imod det irske Parlaments Beslutninger; men den almindelige Stemning i England ytrede sig stærkt imod Unionens Opløsning, og et Møde paa 5000 Personer gav den 14de April denne Stemning sit Udtryk i en af Hartington foreslaaet Resolution.

Efter at Homerulebillen var gaaet til anden Behandling, forelagde Gladstone den 16de April sit andet store Forslag, som forlangte 50 Millioner Pd. Sterl. til Kjøb af store irske Godser, der skulde omdannes til Statsforpagtninger for irske Farmere og efter 49 Aar blive deres Ejendom. I en Tale paa $2^1/_2$ Time viste han, at England kun ved at paatage sig en stor Byrde kunde oprette sine tidligere Synder mod Irland. Efter at Chamberlain havde talt mod Forslaget, gik det til anden Behandling.

Den 10de Maj kom Homerulebillen til anden Behandling og blev Gjenstand for lange Debatter. I en Forsamling af sine Tilhængere den 27de Maj talte Gladstone om yderligere Indrømmelser og erklærede, at dersom Billen blev antagen i anden Behandling, vilde han i en Efteraarssamling indbringe et omarbejdet Forslag; »ved Afstemningen for den anden Behandling stemte en Deputeret kun for Oprettelsen af en lovgivende Korporation i Irland til Behandling af irske Anliggender«. Den 7de Juni kom det til Afstemning: Billen blev forkastet med 341 Stemmer

(248 konservative og 93 liberale Unionister) mod 311. Dette Resultat fremkaldte hist og her i Irland Uroligheder, og navnlig i Belfast kom det gjentagne Gange til blodige Stridigheder mellem Katholiker og Orangister. Gladstone opgav endnu ikke Kampen: Parlamentet blev opløst den 26de Juni, og nye Valg bleve udskrevne.

Over hele England førtes nu en Valgkamp med største Lidenskab mellem »den store gamle Mands« Tilhængere og de konservative og de med dem forbundne Whigger og radikale, for hvilke en Mængde af de mest ansete Mænd, som Lord Derby, Bright, Goschen, Lord Wolseley, Historikerne Froude og Lecky, Professor Huxley, Digterne Tennyson og Swinburne udtalte sig. Der valgtes 317 konservative, 76 liberale Unionister, 191 Tilhængere af Gladstone og 86 Parnelliter. Gladstone havde saaledes lidt et Nederlag og indgav den 20de Juli sin Dimission. Lord Salisbury, hvem Dronningen igjen overdrog at danne et Ministerium, opfordrede først Lord Hartington til at indtræde i dette; men denne afslog det: dog lovede han ikke at lægge Hindringer i Vejen for et rent konservativt Kabinet. I dette blev Lord Iddesleigh (tidligere Stafford Northcote) Udenrigsminister, Hicks-Beach Sekretær for Irland, Lord Randolph Churchill Skatkammerkansler og Leder i Underhuset. Det nye Parlament aabnedes i Avgust, men udsattes allerede den 25de September, efter at et Forslag af Parnell til Lettelse for de irske Forpagtere, som ikke kunde betale deres Afgifter, var forkastet den 21de September med 297 Stemmer mod 202.

Tilstanden i Irland blev dog ikke værre end før, og da Dillon i Slutningen af Oktober opfandt den saakaldte »Felttogsplan«, som gik ud paa, at Bønderne skulde betale Afgifter »efter Behag« og, hvis Godsejerne nægtede at modtage Pengene, deponere dem hos visse Tillidsmænd, blev han med flere stillet for Retten, som erklærede »Felttogsplanen« for ulovlig. Socialisterne i London havde paa Lordmayorsdagen, den 9de November, paatænkt en stor

Demonstration; men den blev hindret af den nye Politichef, som optraadte med langt større Kraft end hans Forgænger. Lord Salisbury angreb paa Lordmayorsfesten den russiske Politik i Bulgarien i meget stærke Udtryk og erklærede, at naar Stormagterne eller blot en Del af dem vilde fremtvinge Overholdelsen af Berliner-Fredens Bestemmelser, vilde England ikke tøve med at slutte sig til dem. »Navnlig var Østerrige interesseret i Sagen, og dets Politik vilde i høj Grad have Indflydelse paa den engelske; men England havde ingen særlige Interesser i Bulgarien«.

Kort i Forvejen havde Lord Randolph Churchill gjort en hemmelighedsfuld Rejse til Berlin, Wien og Paris, som man naturligvis satte i Forbindelse med de bulgariske Forviklinger; den synes imidlertid ikke at have ført til noget Resultat. Pludselig indgav samme Minister den 26de December sin Dimission; som Grund anførtes, at han vilde indføre større Besparelser, end Salisbury og Krigs- og Marineministeren vilde gaa ind paa; men i det hele passede hans i mange Retninger radikale Politik ikke til det øvrige Ministeriums Anskuelser.

Med Hensyn til Ægypten lod England sig ikke aftvinge nogen Erklæring om en bestemt Termin, inden hvilken dets Tropper vilde rømme Landet; men i December besluttede det at formindske deres Tal. Det sydligste Punkt, de holdt besat, var Vadi-Halfa. Sir Drummond Wolff, som havde underhandlet i Kairo med Kediven og Muktar Pasha, kom den 22de November til London for at afgive Beretning og fastsætte Grundlaget for yderligere Forhandlinger. Spørgsmaalet var især, om den nye ægyptiske Armé, naar Englænderne rømmede Ægypten, skulde kommanderes af tyrkiske eller engelske Officerer.

I Birma maatte Englænderne stadig kæmpe mod Opstande af de indfødte; men ved en Traktat af 24de Juli anerkjendte Kina deres Herredømme i Landet og lovede at lette Handelsforbindelsen med Yynnan, imod at England

erkjendte Kinas Overherredømme over Birma og dettes Skatskyldighed til den kinesiske Kejser.

Om Ny-Hebriderne opstod en Strid med Frankrig, som besatte Øerne for at beskytte deres Landsmænd mod de indfødte. Herimod rejste der sig en stærk Storm i Avstralien, og England protesterede, støttet paa en tidligere Overenskomst om, at hverken England eller Frankrig vilde besætte Øerne. Da Frankrig ikke rømmede dem, besatte England til Gjengjæld Ellice-Øerne (n. ø. for Ny-Hebriderne), Kermadek-Øerne (n. ø. for Ny-Seland) og Sokotora.

Nederlandene.

Da Ministeriet Heemskerk intet kunde udrette med et Deputeretkammer, hvori der stod 43 liberale mod 43 protestantiske konservative og katholske klerikale, indgav det først sin Dimission, men tog den tilbage, da Højre intet Ministerium kunde danne, og opløste Kammeret. Ved de nye Valg den 22de Juni vandt de liberale Flertallet (47 mod 39).

Det socialistiske Parti benyttede den 25de Juli Almuens Misfornøjelse med et af Politiet i Amsterdam udstedt Forbud mod en barbarisk Folkeforlystelse (»Aaltrækningen«) til at vække en Pøbelopstand, som først blev dæmpet Dagen efter med militær Magt, og efter at 26 Mennesker vare dræbte og over 100 saarede. Et Par Dage før havde Regeringen erklæret, at den aldrig vilde give sit Minde til Indførelse af almindelig Valgret. Derimod stillede den i den ordentlige Samling af Generalstaterne, som aabnedes den 20de September, et Forslag til en Valgreform (den 27de November), hvorved den høje Census blev betydelig nedsat, saa at de valgberettigedes Antal steg fra 120,000 til 300,000, og de deputeredes Tal forhøjedes fra 84 til 100. Budgettet for 1887 udviste et Deficit af 17 Millioner Gylden. Den 17de December vedtog Kammeret Regeringens Forslag til Understøttelse af Sukkerproduktionen paa Java,

men den 18de December forkastede det Marineministerens Andragende om at lade bygge 3 Torpedofartøjer, hvorefter Ministeren tog sin Afsked.

Belgien.

I intet Land i Evropa viste Arbejderspørgsmaalet sig i en saa truende Skikkelse som i Belgien, hvor Urolighederne grebe stærkt om sig. De skyldtes vistnok til Dels socialistiske Ophidselser, men havde dog ogsaa deres Grund i, at mange Fabrikanter vandt Rigdom paa deres Arbejderes Bekostning og toge alt for lidt Hensyn til deres Vel. Urolighederne begyndte den 18de Marts i Liège, hvor mange Butikker bleve ødelagte og plyndrede; men langt værre Opstande rasede den 26de Marts og følgende Dage i Egnen omkring Charleroi. Arbejderne i Kulgruberne nedlagde deres Arbejde og droge omkring i de nærliggende Fabrikker, hvor de fleste Arbejdere sluttede sig til dem. Fabrikkerne bleve ødelagte, al Orden opløstes, og de tøjlesløse Skarer begik de værste Udskejelser. Til sidst fik dog Tropperne under General van der Smissen Bugt med Oprøret. Ministerpræsidenten Bernaert aflagde den 30te Marts Beretning derom i Kammeret. Det sluttedes den 22de Maj; ved Valgene den 8de Juni steg de Klerikales Tal til 98 (imod 40 liberale).

En Socialistkongres i Gent (den 25de—26de April) og en Forsamling af de delegerede fra alle Landets Arbejdere i Brüssel (den 13de Juni) forlangte almindelig Valgret, og en stor Demonstration til Fordel for denne fastsattes til den 15de Avgust. Over 20,000 Arbejdere droge paa denne Dag gjennem Brüssels Gader; men Roligheden blev ikke forstyrret. En endnu talrigere Forsamling af Arbejdere fandt Sted i Charleroi den 31te Oktober; foruden den almindelige Stemmeret lød dens Fordring især paa Amnesti; thi en Mængde Deltagere i Urolighederne vare bleve dømte til Fængselsstraffe.

Kamrene aabnedes den 9de November med en Tron-

tale, i hvilken der anmeldtes flere Lovforslag til Forbedring af Arbejdsforholdene. Derimod udtalte Ministerpræsidenten sig mod en almindelig Amnesti, medens talrige Ansøgninger allerede vare bevilgede. Den 17de November vedtog Deputeretkammeret et Lovforslag om Konvertering af den belgiske Statsgjæld fra 4 til $3^1/_2$ pCt. Da Hæren i Belgien, hvor man kan kjøbe sig fri for Militærtjeneste, næsten helt bestaar af Arbejdere, frygtede man for, at den i Tilfælde af en ny Arbejderopstand ikke skulde være paalidelig; det liberale Parti foreslog derfor at indføre almindelig Værnepligt; men saa vel Ministrene som Kammerets Flertal vare stemte derimod.

Fra Kongostaten indløb den Efterretning, at arabiske Slavehandlere den 24de Avgust havde angrebet Stationen Stanleyfalls og efter 3 Dages Kamp erobret den. For at tage den tilbage og tillige at befri den udmærket dygtige ægyptiske Statholder Emin Bey (Schnitzler), der alene havde holdt sig i det sydlige Sudan, kaldte Kongen af Belgien som Kongostatens Suveræn Stanley, som den Gang opholdt sig i Nordamerika, til Brüssel og stillede ham i Spidsen for en Expedition, som i Begyndelsen af 1887 skulde afgaa til Kongo.

Schweiz.

Efter at Forbundsforsamlingen var traadt sammen den 7de Juni, forelagde Forbundsraadet en Landstormslov, hvorefter enhver vaabendygtig Schweizer, som ikke allerede tjente i Hæren eller ved Lov var fritagen for Krigstjeneste, fra det 17de til det 50de Aar var forpligtet til at tjene i Landstormen, som skulde opbydes i Krigstilfælde. Loven vedtoges næsten enstemmig af Nationalraadet; ligeledes i Forbundsforsamlingens Vintersamling af Stænderraadet. Til Forbundspræsident for 1887 valgtes Droz fra Neuchatel.

I Kanton Tessin vedtoges en Kirkelov, som gav Gejstligheden en næsten uindskrænket Magt, af det store Raad med 55 Stemmer mod 22 og ved Folkeafstemning

med 10,800 Stemmer mod 10,000. I Sempach højtideligholdtes den 5te Juli under stor Deltagelse det 500-aarige Jubilæum for Arnold Winkelrieds Heltekamp. I Bern samledes den 9de Juli den internationale Jærnbanekonference, den 6te September den internationale Konference til Beskyttelse af litterær og kunstnerisk Ejendom, den 25de September Konferencen om Fængselsvæsenet.

Frankrig.

I Ministeriet Freycinet, som dannedes den 7de Januar, overtog Ministerpræsidenten selv de udenlandske Anliggender; foruden ham gik Finansministeren Sadi Carnot, Undervisningsministeren Goblet, Indenrigsministeren Sarrien og Justitsministeren Demôle fra det gamle Ministerium over i det nye; men for at vinde de radikales Fører Clemenceau maatte Freycinet optage flere radikale Medlemmer i Ministeriet, blandt dem Handelsministeren Lockroy og Krigsministeren Boulanger. I sit Program fremhævede Freycinet Nødvendigheden af de republikanske Gruppers Sammensmeltning og Sparsommelighed i Finansstyrelsen. »De nylig vundne Besiddelser uden for Evropa burde beholdes; men Protektoratet over Annam og Tongkin ligesom over Madagaskar burde ordnes saaledes, at Bekostningerne derved meget formindskedes«. Til Generalresident i Tongkin med Sæde i Huë udnævntes den 1ste Februar Paul Bert (som dog allerede døde den 12te November), til Generalresident paa Madagaskar den tidligere Guvernør i Koshinkina, Le Myr de Vilers. Gjennemførelsen af Traktaten med Hovaernes Regering voldte nogle Vanskeligheder; men til sidst betalte denne dog den lovede Krigsskades-Erstatning efter at have gjort et større Laan hos et Pariser Bankselskab, som fik Madagaskars Toldindtægter i Pant. De nordvest for Madagaskar liggende komoriske Øer, som til Dels allerede vare i Frankrigs Hænder, bleve den 21de Maj fuldstændig tagne i Besiddelse.

Den Usikkerhed og Forvirring, hvori det republikanske Parti befandt sig siden Valgene 4de Oktober, viste sig snart; uagtet Freycinets Bestræbelser for at tilfredsstille alle Flertallets Fraktioner, maatte han dog anvende stor Snildhed for at sno sig gjennem de Hindringer, de voldte ham, og gjentagne Gange gjøre de radikale Indrømmelser for at forhindre dem i at forbinde sig med Monarkisterne og saaledes styrte Ministeriet. Et Forslag til Amnesti for Louise Michel, Fyrst Krapotkin og flere fængslede tilfredsstillede ikke yderste Venstre, som med Rochefort i Spidsen forlangte fuldstændig Amnesti for alle politiske Forbrydelser; da dette ikke blev vedtaget, traadte Rochefort ud af Deputeretkammeret. Da Arbejderne i Bjærgværkerne i Decazeville den 26de Januar nedlagde Arbejdet og myrdede en Direktør Watrin, som ikke vilde give efter for deres Fordringer, forkastedes vel de socialistiske deputeredes Andragender om, at Regeringen ligefrem skulde tage Parti for Arbejderne; men den lovede dog at foretage Forandringer i Bjærgværkslovene. Stærkest viste imidlertid Regeringens Svaghed sig i Spørgsmaalet om Prinsernes Udvisning. To Andragender bleve indbragte i Kammeret: det ene af Duché forlangte alle Prinsers Udvisning, »da det hidtil af Republikens Regering viste Maadehold kun havde fremkaldt oprørske Forhandlinger og Demonstrationer hos Prinserne og deres Venner«; det andet af Rivet bemyndigede Regeringen til at udvise Prinserne, dersom deres Ophold i Frankrig skulde volde den Vanskeligheder. Det lykkedes Freycinet at faa begge Andragender forkastede (den 4de Marts), og derefter vedtoges følgende Dagsorden: »Kammeret stoler paa Regeringens Energi og Aarvaagenhed og er overbevist om, at den vil tage de for Republikens Interesse nødvendige Forholdsregler imod Prinserne«. Denne Dagsorden, som var billiget af Ministeriet, blev vedtagen med alle republikanske Stemmer mod de monarkistiske, medens de radikale havde stemt for Duchés Forslag, de moderate for Rivets. Freycinet havde saaledes hver Gang

sejret ved et Flertal, bestaaende af to af Kammerets tre Partier.

Den 15de Maj gav imidlertid Greven af Paris en stor Fest, inden han afrejste til Lissabon i Anledning af hans Datters Giftermaal med Kronprinsen af Portugal. Der rejste sig nu igjen en stærk Storm imod Prinserne, fordi Festen havde gjort Indtryk af et monarkisk Hof, og fordi man antog, at der over hele Frankrig var udbredt en politisk Forbindelse, som virkede for Greven af Paris. Regeringen kunde ikke mere gjøre Modstand, da nu næsten alle Republikanere vare stemte for Udvisningen. De radikales Forslag, strax at udvise alle Prinserne, blev vel forkastet; men derimod vedtoges Brousses af Ministeriet billigede Forslag, i Følge hvilket Overhovederne for tidligere Regentfamilier i Frankrig og deres nærmeste Arvinger strax skulde udvises, og Regeringen bemyndigedes til ogsaa at forvise de øvrige Medlemmer af disse Familier; de skulde strax udelukkes fra alle Embeder. Denne Lov vedtoges den 11te Juni af Deputeretkammeret med 314 Stemmer mod 220, den 22de Juni af Senatet med 141 Stemmer mod 107. Udvisningen ramte strax Greven af Paris og hans Søn ligesom Prins Jerome Napoleon og hans Søn Viktor. I det Greven af Paris tog Afsked med sine Tilhængere, udtalte han sig i et aabent Brev som Frankrigs retmæssige Konge og lovede at være rede i Afgjørelsens Time.

Følgende Prinser bleve udslettede af Hærens Lister: Greven af Paris's Farbrødre Hertugerne af Aumale og Nemours og Prinsen af Joinville, hans Broder Hertugen af Chartres, Hertugen af Alençon (Søn af Nemours), Hertugen af Penthièvre (Søn af Joinville), Prins Roland Bonaparte, Prins Murat og dennes Søn. Prinserne appellerede til Statsraadet, og Hertugen af Aumale erklærede i et Brev til Grévy, at de militære Grader stode over hans Magtfuldkommenhed. Deraf tog Ministeriet Anledning til at udvise denne Prins, der paa Grund af sin Dygtighed og store Rigdom ansaas for den farligste Modstander af Republiken.

Aumale hævnede sig ved at bekjendtgjøre nogle Breve, i hvilke Krigsminister Boulanger for 6 Aar siden havde takket ham for sin Udnævnelse til General og paa en ydmyg Maade havde henvendt sig til ham. Boulanger skadede i høj Grad sin Anseelse ved først at fragaa, senere at indrømme disse Breves Ægthed, men forstod snart at bringe den ubehagelige Historie i Forglemmelse ved sin energiske Virksomhed som Krigsminister. Paa en noget pralende Maade traadte han frem ved alle Lejligheder, men vandt en stor Popularitet. Hertugen af Aumale skjænkede derimod sit pragtfulde Slot Chantilly med dets rige Kunstskatte til det franske Akademi.

Den 31te Marts vedtog Senatet med nogle Ændringer Undervisningsloven for Elementarskolen, som allerede for 2 Aar siden var vedtagen af Deputeretkammeret. Dens vigtigste Bestemmelse, som ganske udelukkede Medlemmer af religiøse Ordener fra Undervisningen og ophævede Præsternes Opsyn, mødte stærk Modstand i Senatet, men blev dog vedtagen med 171 Stemmer mod 107. Lærerne ved de offentlige Skoler bleve fritagne for Militærtjeneste, naar de forpligtede sig til at blive 10 Aar i Skolens Tjeneste. Samlingen sluttedes den 15de Juli. Den 17de September døde den tidligere Udenrigsminister, Hertug Decazes.

Kamrene traadte igjen sammen den 14de Oktober. Deputeretkammeret vedtog den 28de Oktober Skoleloven med Senatets Ændringer (med 361 mod 175 Stemmer). Forhandlingerne drejede sig derpaa især om Finansloven. Frankrigs Indtægter vare aftagne paa Grund af en middelmaadig Kornhøst, mange Vinbjærges Ødelæggelse af Phylloxeraen og Udlandets Konkurrence med de franske Fabrikker, og det stadige Underskud havde gjort nye Laan nødvendige, saa at Statsgjælden havde naaet en umaadelig Højde. Uagtet derfor Ministrene selv (med Undtagelse af Krigsministeren og Marineministeren) havde foretaget betydelige Nedsættelser, forlangte Deputeretkammeret dog endnu flere, og da det den 3dje December med 262 Stemmer (Monarkister og radikale)

mod 247 vedtog at afskaffe alle Underpræfekter, skjønt Freycinet havde erklæret Sagen for et Kabinetsspørgsmaal, indgav Ministeriet sin Dimission. Det var meget vanskeligt at finde en ny Ministerpræsident, da intet Ministerium kunde regne paa et sikkert Flertal. Først var der Tale om Kammerets Præsident Floquet; men da denne 1867 havde fornærmet Kejser Alexander den 2den, frygtede man, at en Alliance med Rusland derved kunde gjøres umulig. Den hidtilværende Undervisningsminister Goblet dannede endelig den 10de December et Ministerium, hvori de fleste gamle Ministre indtraadte; kun Finansministeren Dauphin, Undervisningsministeren Berthelot og Udenrigsministeren Flourens vare nye. Boulanger havde gjort sin Indtrædelse i Ministeriet afhængig af, at man vilde bevilge ham en Kredit af 360 Mill. Francs, deraf 86 Mill. for 1887. Ministerraadet bevilgede enstemmig hans Fordring, og Kammerets Militærudvalg skyndte sig med at tage fat paa hans Planer til Hærens Forstærkning. Det fortsatte sine Arbejder lige til den 23de December, medens Kammeret ellers gik fra hinanden den 18de December efter at have bevilget Regeringen $^2/_{12}$ af Aarsindtægterne.

Spanien.

Det liberale Ministerium Sagasta, som var dannet den 26de November 1885, Dagen efter Kong Alfons den 12tes Død, opløste Cortes den 6te Januar og lod i April foretage nye Valg, ved hvilke det fik et Flertal af 310 mod 120 i Deputeretkammeret, af 136 mod 44 i Senatet. Cortes aabnedes den 10de Maj, og den 17de Maj fødte Enkedronningen en Prins, som fik Navnet Alfons den 13de. Imod hans Udnævnelse til Konge protesterede Don Carlos den 28de Maj og erklærede sig for Spaniens retmæssige Konge.

En anden Prins, Henrik af Bourbon, Hertug af Sevilla, som den 18de December 1885 havde fornærmet Enkedronningen og af Krigsretten var dømt til 8 Aars Fængsel,

blev paa Dronningens Forbøn interneret i Palma paa Øen Mallorka, men brød sit Æresord og flygtede til Frankrig, hvor fra han rettede et Opraab til det spanske Folk, i hvilket han beskyldte Regeringen for at hælde til Tyskland og opfordrede til at oprette en Republik. Farligere vare de for største Delen af den landflygtige Zorilla anstiftede republikanske Opstande. Den betydeligste forefaldt i Madrid den 19de September; 380 Soldater droge igjennem Gaderne og søgte at forføre andre til at slutte sig til dem; General Velarde, som modsatte sig dem, blev skudt. Først om Natten bleve de overvældede af Generalkaptejn Pavia, hvorefter der indførtes Belejringstilstand i Nykastilien, og General Villacampa, Løjtenant Serrano og 5 Underofficerer dømtes fra Livet; dog fik Dronningen Straffen formildet til livsvarig Forvísning og Internering paa Øen Fernando Po. Undersøgelsen viste, at der bestod en vidt forgrenet Sammensværgelse i den med den lave Sold misfornøjede Hær.

Flere af Ministrene vare misfornøjede med Oprørernes Benaadning, og den 8de Oktober indgav Ministeriet sin Dimission; men allerede den 10de Oktober dannede Sagasta et nyt Kabinet, i hvilket 5 nye, noget mere konservative Medlemmer indtraadte. Dog hævedes Belejringstilstanden allerede den 14de Oktober. Cortes aabnedes igjen den 18de November. Det vigtigste Lovforslag, som vedtoges, gik ud paa at bevilge 180 Millioner Francs, fordelte paa 9 Aar, til en Forstærkning af Flaaden. Derimod erklærede Sagasta en tidligere lovet Udvidelse af Valgretten for ubetimelig, hvorefter det republikanske Partis Førere, som bestandig stode i Forbindelse med Zorilla, erklærede, at de billigede en voldsom Omstyrtning af Forfatningen, hvis Regeringen ikke vilde give almindelig Stemmeret.

Portugal.

Det konservative Ministerium Fontes Pereira indgav sin Dimission den 16de Februar, hvorefter Kong Luis over-

drog Progressisternes Fører Luciano y Castro at danne et nyt Kabinet. Kronprinsen, Hertug Karl af Braganza, blev den 22de Maj formælet med Greven af Paris's Datter, Prinsesse Amélie. Der blev i Aarets Løb gjort store Anstrængelser for at forbedre Hæren og Flaaden, navnlig ved Bygning af Torpedoer. I Følge en 1885 afsluttet Traktat overtog Portugal Protektoratet over Dahomey, i Følge hvilket Kongen maatte opgive sine grusomme Menneskeofringer; Havnen Zomai blev afstaaet til Portugal.

Italien.

Den 5te Februar vedtoges en vigtig Lov om en ny Matrikulering, hvorved der skulde tilvejebringes en større Lighed i Beskatningen; thi hidtil havde Grundejendommene i Norditalien været urimelig højt beskattede, medens store Ejendomme i Syditalien havde været skattefri. Ved Behandlingen af Finansloven for 1886—87, som udviste større Indtægter og mindre Udgifter end forrige Aar, anvendte Oppositionens Førere, de saakaldte Pentarker (Cairoli, Crispi, Nicotera, Zanardelli og Baccarini), alle Midler for at styrte Regeringen, og da en af denne billiget Dagsorden, som den 5te Marts afsluttede Behandlingen af Budgettet i dets Helhed, kun blev vedtagen med 242 Stemmer mod 227, troede Ministeriet at burde appellere til Folket. Kammeret blev derfor opløst den 27de April, og nye Valg udskreves til den 23de Maj. Ved disse fik Ministeriet Depretis et Flertal af c. 60 Stemmer. I det nye Kammer, som aabnedes den 10de Juni, erklærede Pentarkerne, at de ingen Tillid havde til Regeringen, hvorpaa Depretis forlangte et ubetinget Tillidsvotum af Kammeret; dette blev givet ham med 220 Stemmer mod 153.

Den 30te Juni forelagde Udenrigsministeren Grev Robilant et Memorandum om de italienske Besiddelser ved det røde Hav. Deraf fremgik, at Assab, Beilul, Gubbi,

Raheita og Aussa ere indlemmede i Italien, medens Emberime, Arkiko, Massua, Arafali, Macalille og Dahlak-Øerne vel ere besatte, men ikke indlemmede, og Hanakil, Mader og Ejd ere stillede under italiensk Beskyttelse. Kammeret gik fra hinanden den 2den Juli.

Den 3dje November samledes det igjen. Der havde udbredt sig en stærk Misstemning mod Italiens Forbund med Tyskland og Østerrige-Ungarn, fordi det ikke havde bragt Italien nogen Fordele, og da denne Stemning var kommen til Orde i en Artikel i Bladet »Diritto«, som forlangte, at Italien i en kommende Kamp mellem Tyskland-Østerrige og Frankrig-Rusland skulde holde med den Part, som kunde skaffe det størst Fordel, greb Grev Robilant den 28de November i Anledning af en Interpellation om Regeringens Stilling til de andre Magter Lejligheden til at udtale sig aabent for at bevare Forbundet med Tyskland og Østerrige. »Vi ville bestræbe os for at gjøre det bestandig inderligere og gavnligere for vore gjensidige Interesser. Til England ere vi knyttede ved særligt Venskab«. — »Jeg har aldrig skjult de Sympathier, som den tapre Fyrst Alexanders ridderlige Holdning har indgydt Italienerne; men vort højeste Maal er den evropæiske Fred.«

For at kunne møde en mulig Krig arbejdede Regeringen ivrig paa Hærens Forstærkning og befæstede navnlig Vestgrænsen; men den maatte lade det Mord, som blev begaaet paa en geografisk Expedition, der fra det røde Hav var trængt frem til Harrar, uhævnet. — Den 9de December døde den tidligere Minister Minghetti, en højt æret Patriot og Statsmand.

Nordamerika.

I de forenede Staters 49de Kongres vedtog Senatet den 7de Februar en Lov, hvorved den sydlige Del af Territoriet Dakota blev optaget som den 39te Stat i Unionen, og den nordlige Del som Territorium fik Navnet Lincoln.

— I et Budskab af 22de April opfordrede Præsidenten Cleveland Kongressen til at stræbe efter at løse Arbejderspørgsmaalet ved en klog og upartisk Lovgivning og indrømmede, at Forholdet mellem Kapital og Arbejde var lidet tilfredsstillende; Arbejdernes Utilfredshed var for en stor Del fremkaldt ved Arbejdsgivernes ukloge Fordringer. Talrige Arbejdere stillede den 1ste Maj den Fordring, at Arbejdsdagen skulde forkortes fra 10 til 8 Timer, uden at Lønnen formindskedes. I Spidsen for denne Bevægelse stod Powderly, Overhovedet for »Arbejdets Riddere«, en Forening paa henved en halv Million Medlemmer. Han vilde kun anvende fredelige Midler; men den 4de Maj udbrød et blodigt Arbejderoprør i Chicago, hvor Anarkisterne ophidsede Arbejderne og angrebe Politiet. 7 af de anklagede Anarkister dømtes til Døden; men deres Henrettelse blev opsat. Den tyske Anarkist Most, der i sit Blad »die Freiheit« i Ny-York idelig prædikede Mord og Brandstiftelse, og hvem Pressen betegnede som Hovedophavsmanden til Oprøret i Chicago, blev dømt til et Aars Tugthusstraf.

Kongressens Samling sluttedes den 6te Avgust. Den traadte igjen sammen den 6te December. I sit Budskab meddelte Præsidenten, at Indtægterne langt overstege Udgifterne, og anbefalede derfor at nedsætte de høje Toldafgifter. Dernæst foreslog han at oprette et Voldgiftsbureau til at afgjøre Stridigheder imellem Arbejdere og Arbejdsgivere.

Sydamerika.

I Peru valgtes General Caceres den 15de Marts til Præsident, i Chile Balmaceda, i Venezuela Guzman Blanco. I Uruguay udbrød en Opstand mod Præsidenten Vidal; den blev vel kuet den 1ste April, men Vidal nedlagde dog sit Embede, og den tidligere Præsident Santos gjenvalgtes, men trak sig tilbage den 19de November, hvorefter General Tajes blev Republikens Præsident.